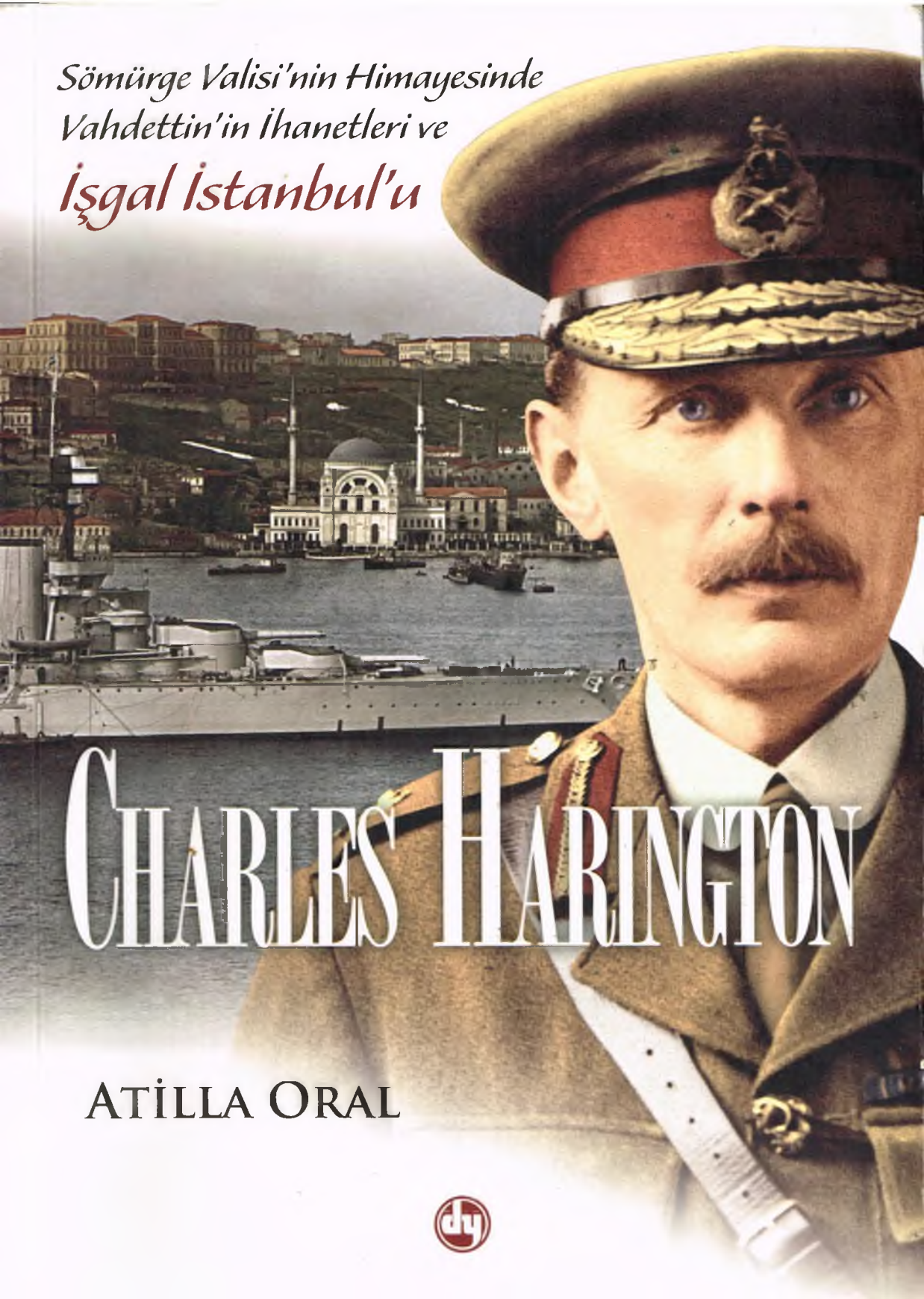
Sömürge Valisi'nin Himayesinde
Vahdettin'in İhanetleri ve

İşgal İstanbul'u

CHARLES HARINGTON

ATİLLA ORAL

CHARLES HARINGTON

ATİLLA ORAL

demkar
yayınevi

Charles Harington

ATİLLA ORAL

Fotoğraflar
Atilla Oral Arşivi

Görsel Tasarım
Devrim Oral

1. Baskı: Mayıs 2013

ISBN: 978-605-63079-1-1

Baskı
Umut Matbaası
Fatih Caddesi, Yüksek Sokak,
No: 11, Başak Han Merter - İSTANBUL
Tel: (0 212) 637 04 11
Sertifika No: 12147

Demkar Yayınevi
Abide-i Hürriyet Caddesi, Harzemşah Sokak,
No: 25/6, 34381 Şişli - İSTANBUL
Tel: (0 212) 241 39 41
www.demkaryayinevi.com
E-posta post@demkaryayinevi.com
Sertifika No: 13749

© Yayınevinden ve yazardan yazılı izin alınmadan kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Charles Harington

Atilla Oral

İçindekiler

Önsöz XIII

I. BÖLÜM
TÜRKİYE ANILARI

Charles Harington Kimdir? 2
Mareşal Henry Wilson 3
Lloyd George ve Winston Churchill ona inanırdı 4
Wilson ile aynı huylara sahiptik 6
Churchill'in harika beyni 7
İstanbul'a gitmek üzere... 9
Mareşal Wilson suikastı 10
Wilson öldürülmeseydi... 11
O adam bir vizyon sahibiydi 13
Wilson'ın tank siparişi 14
Ordu Spor Denetim Kurulu 15
Türkiye, Mudanya ve Çanakkale 16
İstanbul'da yaşam 19
Mustafa Kemal 20
Tarihte görülen en büyük perişanlık 22
Çanakkale'de Türklerle burun buruna... 23
Durum giderek ciddileşmekteydi 25
Mudanya Mütarekesi 26
Savaşa başlamak için arka arkaya iki telgraf aldım 29
Başlamak üzere olan savaşı önlediğim için mutluydum 30
Sultan'a ait iki harika belge 32
Vahdettin'i kaçırma operasyonu 33
Mustafa Kemal'le hiç karşılaşmadım 36
Ermeni Mezarlığı'nda spor 37
Türk bayrağını selamladığım an.... 38
Madalya vermediler 42
Eşim Belgrat Ormanı'nda kayboldu 43
Bay Lloyd George, Bay Venizelos'un yardımı ile Yunanlıları Anadolu'ya sokmasaydı, İzmir trajedisi asla yaşanmayacaktı 44

Mareşal yapmadılar 45
Barışta payım varsa bundan büyük ödül olamaz 45
Türkler o anda blöf yapmıyorlardı 46
Tanıştığım kişiler 50
Sir Nevile Henderson ve diğerleri 58
Ekler 60

II. BÖLÜM
İŞGAL İSTANBUL'U (1918-1923)

Harington'ın anıları 85
Harington'ın kitabına yazamadıkları 86
İşgalin ilk günü: 13 Kasım 1918 87
İhanet belgesinin aslı nerede? 89
Tarihin nefret ve lânetle kaydettiği günler 91
16 Mart 1920'de İstanbul'da neler yaptılar? 92
Meclis-i Mebusan'ı nasıl bastılar? 92
Kuva-yı Milliye İngilizlere meydan okudu 93
Kurtuluş Savaşı'nın ilk tarihçesi 93
Damat Ferit, Mustafa Kemal'in Anadolu görevini nasıl kabul etti? 101
Kemal Bey'in idamı 102
Mustafa Kemal'in direnişini ilk önce o anladı! 105
Vahdettin ve Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma 111
The Orient News kovulana kadar İstanbul'da kaldı 113
Mustafa Kemal ve arkadaşlarının idam kararı 134
Damat Ferit, nasıl Frenkperest olmuş? 136
İngilizler, masum insanları nasıl kurşuna diziyorlardı? 140
Kuva-yı Milliye yılmadı... İngiliz ordularına meydan okudu! 144
İngilizler en büyük fabrikamızı nasıl yok etti? 161
İzmir Marşı söyleyenleri Divan-ı Harp'te yargıladılar! 167
Türk basınında İngiliz sansürü 168
Harington Türkleri açıkça tehdit etti. 7 gün süre verdi. 168
İşbirlikçiler cezalandırılmaya taraftarmış! 176
Saray hainleri, Kuva-yı Milliyecileri 7 gün içinde düşmana teslim etti 177
Saray'ın Harington'a teslim ettiği Türkler kimlerdi? 186
Harington'ın tehdidi ve ansızın ortaya çıkan savaş gemileri 193
Harington tutukluları serbest bırakıyor 193
Harington'ın eğlencesi 194
İngiliz yıllık raporlarında: Harington'a suikast 194
Vahdettin'in frenkperest enişteşi Damat Ferit nasıl bir adamdı? 195

"Türkler çok engelleyici ve korkutucu oldular" ... 197
Harington ülkemizi harap görmek istemiyormuş!... 198
Nemrut Mustafa'ya taş çıkaran İngiliz mahkemesi ... 199
General Harington nasıl rüşvet alıyordu? ... 201
Harington'ın itiraf ettiği gerçekler ... 203
Harington'ın Pera Palas'ta yaptığı konuşma ... 204
Mareşal Sir Henry Wilson cinayeti ... 207
Mareşal Wilson'ın ölümü Türkler için bir kayıptı ... 212
Rumeli Türkleri yeniden İstanbul'da ... 212
Osmanlı saltanat mensuplarına fukara kesesinden ödenen dolgun maaşlar!... 214
İstanbul'da 60 bin Türk sığınmacı var ... 215
65 bin göçmenden 23 bini gerçek bir sefalet içinde!... 216
"Korku içinde, aç ve yorgun çocuklar." ... 218
Lady Harington'ın Türk sığınmacıları ziyareti ... 219
Harington ve eşinin yaptığı insanlık görevi ... 219
Harington'ın Türk sığınmacılara yardımı ... 221
General Harington'ın yardım balosu ilanı ... 223
Harington Türk sığınmacılar için nasıl para topladı? ... 223
Lady Harington'ın sığınmacılar için yardım faaliyeti ... 225
General Harington'ın yardım balosunda yaptığı konuşma ... 226
Lady Harington'ın sığınmacılara yardımı ... 230
Harington'ın "insanlık köprüsü" ... 230
Vahdettin 60 bin Türk sığınmacı için sadece 500 lira verdi ... 231
Vahdettin'in uğursuzluğu nereden geliyormuş? ... 232
Vahdettin'in saltanatında İstanbul'daki fahişeler ... 234
Harington'ın Hintli birliklere yaptığı konuşma ... 235
Kadir Gecesi, Ayasofya Camii'nde 20.000 bin Müslüman ... 236
Harington kedisine verilen ateş emrini saklamış!... 236
Boğaziçi'ni altüst etmek isteyen İngiliz 'Animal'ı ... 238
Mehmetçik'ten düşmana kahve ikramı?... 238
Harington'ın 20 Eylül 1922 tarihli bildirisi ... 239
Türk ordusu General Harington'ı nasıl korkutmuş? ... 241
Mustafa Kemal Paşa'dan, Harington'a telgraf ... 242
General Harington imzalı tekzip ... 244
Harington'ın tehdidi ... 244
Harington Mustafa Kemal'le hiç karşılaşmadı ... 245
"Reddedecek taraf çok büyük sorumluluk üzerine alacaktır" ... 246
Harington, İstanbul'daki zafer kutlamalarını yasakladı!... 247
Harington'ın 9 Ekim tarihli Mudanya nutku ... 248

İsmet Paşa General Harington ile karşı karşıya 250
"Saltanat ne Şahın, ne Padişahın, yalnız ve yalnız Milletindir..." 255
Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra General Harington'ın yaptığı ilk resmi açıklama.. 256
İngiltere bizi mahvetmek arzusundan vazgeçsin, çünkü kendi mahvolacaktır..... 258
İslam düşmanı ve Türk katili Lloyd George 258
Türk milletini bir bardak suda boğmak isteyen İngiliz siyasetçi... 259
Türkler birinci sınıf muhariptir, böyle bir muharibe karşı blöf yapılmaz!.. 261
Harington ve savaş köpekleri..... 266
Harington'ın casusluk teşkilâtı 267
General Harington'dan ilginç sözler 270
"Mudanya Antlaşması'nın sonuçlanması için bir dakika kaybedilmedi" 271
Mustafa Kemal Paşa saltanatın kaldırıldığını bildiriyor..... 274
Milletin gazabından korkunuz!... 275
Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'in firarını nasıl yorumladı? 276
General Harington'ın konuşması 277
"Türk Bayrağı'nı selamlayarak gideceğiz!..." 278
Biz kuvvet karşısında kimseye hürmet etmedik!.. 281
General Harington'ın veda ziyareti 281
İngilizlerin faciaları unutturmak için yaptığı dostluk gösterisi..... 281
Velid Bey'den General Harington'a tokat gibi mektup!..... 285
Beyoğlu Müslüman oldu... 286
İşgalde unutulmayacak isimler 287
"Hiçbir zaman geçirdiğimiz bu son beş yılı unutmayacağız" 288
"Bir millet kolay kolay esir edilemez."..... 289
İyi geri çekildiği için methedilen general..... 289
Harington İngiltere'ye gidince 290
İngiliz bayrağı hiçbir zaman Türkiye'yi terk ettiği zamandaki kadar yükselmemiştir..... 292
"Kurtar bizi artık Kara Sultan'dan!" 293
"Harington'ın dil bağı çözüldü" 294
Vahdettin kitaplarındaki tarihçi hilekârlıkları?..... 296
Vahdettin beş karısını düşmana emanet edip öyle kaçmış!?... 300
Tramvaylara "Kahrolsun Vahdettin!" yazıyorlardı.... 301
Vahdettin'in Fermanları artık işe yaramıyormuş?... 302
İngiliz yıllık raporlarında Vahdettin'in firarı 302
Madalya ve Nişan verme rezaleti..... 307
İslâm Halifesi, karılarını düşmana emanet eder mi?..... 309
"Kaçmadım hicret ettim" sözündeki hayasızlık!... 310
"Düşmanla üç sene boğazlaşan Türkler aleyhinde fetva yazmış adamın saltanatı" 311
Ankara gazetelerinde Vahdettin'in firarı 311

Vahdettin'in Harington'a teşekkür mektubu 312
İstanbul gazetelerinde Vahdettin'in firarı 312
Altıncı Mehmet kaçtı, Yaşasın Türkler ve İslamlar 314
Hilâfet makamından, İngiliz kucağına! 318
Firari Vahdettin'den kurtarıcısı Harington'a teşekkür 319
İngiliz Baştercümanı Ryan'ın anılarında Vahdettin'in kaçışı 320
Türkler Vahdettin'in firarını nasıl karşıladı? 321
Vahdettin'e Sultanzade ile Rahip Frew pusulayı şaşırtmış! 322
Vahdettin'in göndermeye utandığı tebrik telgrafı 325
Tramvaylara, "Kahrolsun Vahdettin!..." diye yazıyorlardı! 327
"Adına Vahdettin denilen lânetli...". 327
"Süleyman Nazif Bey'den, firari Vahdettin'e zehir zemberek mektup!.." 331
Hayırlı bir günün yıldönümü 343
"Vahdettin İblisi" 343
Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa anlatıyor 344
Vahdettin'in seri güvercin cinayetleri! 347
45'lik Colt ile güvercin öldüren kara vicdanlı Sultan! 348
Güvercin katilinden İslâm Halifesi olur mu? 349
Vahdettin devlet memurlarını nasıl kapı dışarı etti? 349
"Bir ayda ne kadar emlâk kaybettik?" 350
Ata yadigârları Vahdettin'in acımasızlığının kurbanı oldu 351
Taksim Kışlası'nın başına neler geldi? 352
Taksim Kışlası ve Talimhane'nin satışı 354
Taksim Kışlası'ndaki Camii Şerif ibadete açık olacaktı 354
Vahdettin, Taksim Camisi'ni Fransızlara sattı! 356
Dini yönden işi kitabına nasıl uydurdular? 359
Taksim Camisi'ni İnönü değil, Vahdettin yok etti? 359
Taksim Camisi'nin belgelere dayalı gerçeği 361
Taksim Camisi, 30 Ağustos Zaferi'nden bir hafta önce satıldı! 362
Tarihi Ağa Camisi'ni de satacaklardı! 364
Manolaki adında bir Rum, 15.000 liraya Ağa Camisi'ne müşteri olmuş.
Avans olarak 3.000 lira da peşin ödemiş! 364
Hükümet Ağa Camisi avlusuna da tecavüz etmiş! 364
Ağa Camisi arsasına apartman inşaatı! 365
Asırlık camileri ve mezarları nasıl sattılar? 367
"Bu imansız muhitte öyle yalnızsın ki sen" 367
Taksim'de Ayaspaşa Müslüman Mezarlığı nasıl yok edildi? 371
Ayaspaşa Mezarlığı 17.000 liraya gayrimüslimlere satıldı! 373
Şinasi'nin mezarı apartmanların altında kaldı! 374

Bereketzade Camii satılmaktan son anda kurtuldu 375
Vahdettin'in ata yadigârlarına ihaneti!... 375
Hırsızlar türbeleri soyup soğana çevirdi. 376
Türbelerde hırsızlık hiç bitmedi 377
Süleymaniye Camii'nin değerli halılarını nasıl aşırıyorlardı? 378
"Viyana Müzesi'nde öyle İslam eserlerine rastladık ki,
hep bizim camilerden, türbelerden aşırmaydı." 379
Yarabbi, bu abideleri yaratan ecdada böyle torunlar mı yaraşırdı? 380
"Vakıf malı, yetim malıyla birdir". 382
"Yahu kanınız mı kurudu, ey ümmeti Muhammet!..." 383
İşgal yıllarında İstanbul'da ne kadar mezarlık vardı? 383
Mezarları önce metruk hale getiriyor sonra satıyorlardı? 385
Beyoğlu Müslüman Mezarlığı'na apartman inşası 385
Kasımpaşa - Beyoğlu Müslüman Mezarlığı'nı nasıl sattılar?. 386
Tepebaşı Mezarlığı'ndaki ölülere yapılan saygısızlık!.. 387
Vahdettin mezarda yatanlara da rahat vermedi!... 387
Padişah fermanı ve kararnameyle mezar satış rezaleti!.. 387
Vahdettin'in Kasımpaşa ve Beyoğlu Müslümanlarına ihaneti!... 388
Mimar Sinan'ın Haseki Sultan Hamamı'nı nasıl yıktılar? 390
Yok edilen eserler yeniden inşa edilecekse, öncelik Mimar Sinan'a aittir!.. 392
Rezaletin arkasında Vahdettin ve saray hainleri vardı!.. 394
Çarşaf kadar hüccetle ve mahkeme kararıyla yıktılar!.. 395
Tarihimizde bir utanç vesikası ve kapkara bir lekedir Sultanhamam!... 397
Saray hainleri, arsız müteahhitler, adi menfaatçiler el ele!... 398
"Milli ve tarihi eserin yok edilmesine nasıl rıza gösteriliyor?" 399
Atalarımız Çıfıtçarşısı'na neden hamam inşa etti? 400
Mısır Çarşısı'nın dibini oydular, tepesine iş hanı yaptılar 401
Hamidiye kütüphanesi ardiye olarak kiraya verildi 401
Arsız menfaatçiler Mısır Çarşısı'na da musalat oldu!. 402
Tarihi Vefa Meydanı adi bir menfaat uğruna rezil edildi?.. 403
Mihrişah Sultan İmareti'ni, 220 lira kirayla ardiye yaptılar!.. 403
Hoca Ferhad Camii'ni 7.000 liraya sattılar!.. 404
Amerikalılar Tahir Efendi Camii'ni çökertip nasıl kaçtı?... 404
Vahdettin, Lâleli Medresesi'ni nasıl yok etti?. 406
Tarihi Lâleli Medresesi, Lâleli Apartmanları altında kaldı!... 407
Lâleli Medresesi'ni yıktılar!.. Lâleli Camii'nin katlarını ahıra çevirdiler!.. 407
Vakıf çeşmeleri, sebiller, parayı bastırana kiraya verildi.. 408
Tarihi Hatice Sultan Çeşmesi, balıkçı dükkanıydı!.. 409
Yok edilen tarihi Mimar Mektebi ve Mimar Çeşmesi 410

Tarihi Yedikule surlarını nasıl yıktılar? 410
Alemdağı ormanları nasıl satılığa çıkarıldı? 411
II. Abdülhamit'in Kuyumcubaşısı Harunaçi kimdir? 412
Jak Harunaçi, "Allah'ın belâsı altın vazoyu" nasıl imal etmiş? 413
Harunaçi'nin kızı Rebeka, İstanbul'da taht-ı revanla geziyordu 414
Yıldız'da patlayan bomba, Harunaçi'nin rakiplerini yok etti 415
II. Abdülhamit suikastında Jak Harunaçi'nin de parmağı vardı 416
Jak Harunaçi'ye hiç çalışmadan 17 yıl maaş ödendi 417
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne 41 kere maşallâh! 418
Jak Harunaçi ve Baba Tahir'in Madalya ve Nişan sahtekârlığı 420
Sadrazam Sait Paşa, Jak Harunaçi ile başa çıkamadı 422
II. Abdülhamit, Harunaçi'nin sahtekârlıklarının farkındaydı 423
Madalyacı Jak Harunaçi, Damat Ferit'in çetesindendi 424
Jak Harunaçi, Mustafa Ağa Camii'ni 1.300 liraya satın aldı! 424
Jak Harunaçi'nin Osmanlı Sarayı'nda çevirdiği dolaplar 425
Jak Harunaçi, Türk milleti aleyhine nasıl casusluk yaptı? 425
Jak Harunaçi, Harington sayesinde Türk yargısından kurtuldu 426
Vahdettin, Jak Harunaçi'nin kazığını Sanremo'da anladı! 427
Prof. Jak Deleon, Jak Harunaçi ailesinin torunuydu 428
Osmanlı Murassa Nişan komedisi nihayet son buluyor 430
Vahdettin'in kutsal emanetlere ihaneti! 430
Vahdettin, Kur'an ve Hadis meali neşrini nasıl yasakladı? 431
İlk Türkçe Cuma Hutbesi sansüre rağmen gazetede yayımlandı 433
Konyakçı "İslâm Halifesi" Vahdettin 434
Türkiye'de, Türkçe Okunan İlk Cuma Hutbesi 437
Şam'da Yavuz Sultan Selim Camii'ni ahıra çevirdiler!..
Vahdettin'in umurunda olmadı! 438
"Sultan Selim Camii ahır olarak kullanılmaktadır" 438
Allah'ın adaleti ve bir ibret tecellisi 439
General Harington da Ermeni Mezarlığı'nı rezil etti! 440
Vahdettin düşmanın da ahlâkını bozdu! 440
Ermeni Mezarlığı'nda bir İngiliz buldozeri! 441
Harington Ermeni Mezarlığı'nı spor sahasına çevirip futbol oynattı! 443
Tarihi mezarlığı da İngiliz centilmenliğini de rezil etti! 443
"Çok hevesli, iri yarı, enerjik bir Ordu Papazı Hughes" Harington'ın emriyle
Ermeni Mezarlığı'nı spor sahasına çevirmiş! 444
The Orient News: İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin gazetesi 444
Türk Tarihçileri, The Orient News'ten yararlanamadı 445
Halife Abdülmecit Efendi, işbirlikçi teşkilatının "Onursal Başkam" imiş! 447

III. BÖLÜM
İŞGALCİLERE SON DARBEYİ FENERBAHÇE VURDU

General Harington'ın spor tutkusu ... 451
General Harington'a göre: "Bir sporcu nasıl olmalı?" ... 454
Lady Harington'ın çay tepsisiyle kayak sporu ... 454
General Harington Fenerbahçe'ye kafayı takmıştı... ... 455
İngilizlerle Fenerbahçe arasındaki ilk karşılaşma ... 455
Fenerbahçe İngilizleri 3 - 0 yendi ... 456
Fenerbahçe İngilizlere karşı ... 458
Fenerbahçe 9 - İngilizler 0 ... 459
Fenerbahçe İngilizleri nasıl yendi? ... 459
İngilizler Fenerbahçe'yi "Harington kupasına" davet ediyor ... 461
Fenerbahçe Harington Kupası'nı nasıl kazandı? ... 462
Fenerbahçe - 3, İngiliz takımı - 0 ... 464
Türk Milli Takımı İngilizleri 4 - 0 yendi ... 465
Taksim Stadyumu'nda Türkler İngilizleri 4 - 2 yendi ... 467
Fenerbahçe Iron Duke' e karşı ... 468
İngilizler, Fenerbahçe'yi yenemediler! ... 469
Fenerbahçe, İngilizlere "akıncı müfrezesi" gibi saldırmış!.. ... 469
İngilizlerin tek derdi: Fenerbahçe'yi yenmekti!.. ... 472
Fener'den gol yağmuru: Fenerbahçe: 10, Makabi: 0 ... 472
Fenerbahçe, İngilizlerin "Essex" takımıyla karşı karşıya ... 472
Altmordu Fener'in intikamını almak istedi ... 473
Refet Paşa, Kadıköy'de Altınordu-Fenerbahçe maçında ... 474
Refet Paşa'nın futbol maçından önce yaptığı konuşma ... 474
Fenerbahçe - İngiliz Revenge maçı ... 475
Nereden çıktı bu Slavya takımı? ... 476
Fenerbahçe İngilizlere nasıl yenildi? ... 476
Fenerbahçe'nin intikamını Altınordu alabilecek mi? ... 477
Altınordu da Fenerbahçe'nin intikamını alamadı ... 477
İşgalciler İstanbul'da yapacağı son müsabakaya hazırlanıyor ... 478
Küçük Kemal İtalyan boksör Gorlero'ya karşı ... 478
Kemal ölünceye kadar amatör kaldı. Kırk küsur maç yaptı, hiçbirinde mağlûp olmadı. ... 480
Beş yıl süren işgalde İngilizlerle yapılan son futbol maçı ... 480
Fenerbahçe'den İngilizlere tam 5 gol!... ... 481
Fenerbahçe İngiliz takımını son defa acı bir hezimete uğrattı.
İngilizleri memleketine mağlup olarak gönderdi. ... 481
Kaynakça ... ***482***
Kişi Adları Dizini ... ***486***
Genel Dizin ... ***491***

Önsöz

1918-1923 yılları arasında ülkemiz beş yıl işgal altında kaldı. İşgalde yaşanan olayların karanlıkta kalmış bir tarihi vardır. Bu araştırmamın amacı işgal yıllarında yaşanan ve karanlıkta kalmış olaylara biraz olsun ışık tutabilmektir. Kitabımda işgal İstanbul'unun tarihe geçmeyen bazı olaylarını incelemeye çalıştım. İlk defa yayımlanan anı, belge ve fotoğraflara araştırmamda yer verdim. Bu kitapta milletimiz aleyhine çalışan iki olumsuz figürü ele aldım. General Harington ve Vahdettin'i birlikte inceledim.

General Harington, İngiltere'nin ülkemizde görevlendirdiği İşgal Orduları Başkumandanı ve Sömürge Valisi'ydi. Topraklarımızdaki Fransız, İtalyan ve Yunan Müttefik İşgal Orduları kendisine bağlıydı. Müttefiklerin en yüksek askeri temsilcisiydi. Beş yıl süren işgalin üç yılında İstanbul'da görev yaptı. İstanbul'da en sadık yerli Müttefiki Sultan Vahdettin'di. İngiltere Hükümeti'nce Yıldız Sarayı'nda saltanat sürmesine izin verilen Vahdettin'le aralarında çok sıkı bir işbirliği vardı. Vahdettin, İngiliz Sömürge Valisi'nin has adamı ve sadık hizmetkârıydı. Harington ve Vahdettin'in ortak bir gayesi vardı. Sevr Antlaşması'nda belirlenen şartları hayata geçirebilmek. İngiltere güdümünde küçük bir Osmanlı Emirliği vasıtasıyla Türk Milleti'ni İngiliz boyunduruğu altına sokmak. Türk yurdunu Arap ülkeleri gibi Britanya Krallığı'nın sadık bir müstemlekesi yapabilmek. Bu amaca ulaşmak için İngilizler saray hainleriyle gizli antlaşmalar yaptı, güç birliği etti.

Vahdettin ve Harington bir elmanın iki yarısı gibi birbirlerini tamamladılar. Türk milletinin üstüne kâbus gibi birlikte çöktüler. Vatanımızı istila eden Yunan sürülerinin yurdumuzu yakıp yıkmasına, on binlerce sivil halkı katletmesine neden oldular. Vatanımızın her tarafında olduğu gibi İstanbul şehrindeki Türk varlıklarını birlikte mahvettiler.

İşgalde yok edilen Türk varlığı, etten kemikten, on binlerce vatan evlâdının katledilen vücutlarından ibaret değildi. Atalarımızdan yadigâr kalan kültür mirası ve çok değerli maddi ve manevi emanetler de katledildi. Vahdettin'in ecdat yadigârlarına karşı hissizliği ve acımasızlığı inanılır gibi değildir. Bu araştırmaya girişmeden önce Vahdettin'i yeteri kadar tanımadığımı itiraf etmek isterim. Vahdettin'in rezaletleri gerçekten de sınırsızmış. Sözünü ettiğim rezaletlerden bazı örneklere araştırmamda yer verdim. Bu konuda inanılmaz olaylar tespit ettim. Tarihe geçmeyen bu önemli olaylardan kitapta birkaç örnek gösterdim. Ancak bu kitaptakilerden çok daha önemli ve büyük olaylar var ki bunları ayrı bir kitapta yayına hazırlamaktayım. İşgal İstanbul'unda inanılmaz yolsuzluklar ve büyük vurgunlar vardır. Borsa'da dönen fırıldaklar, Evkaf Nezareti başta olmak üzere İstanbul Hükümeti'nde dönen dolaplar külliyat oluşturacak kadar geniştir. Milletimiz aleyhindeki bütün bu faaliyetlerin ucu, öncelikle Sömürge Valisi Harington'a ve onun sadık hizmetkârı Vahdettin'e ve sonra saray hainlerine dayalıdır. İşgal İstanbul'unda hırsızların, vurguncuların, soyguncuların, rüşvetçilerin yaptıkları yanlarına kâr kaldı. Ve ne yazık ki işlenen sayısız günahların hiçbirinin hesabı sorulmadığı gibi, yazık ki bu olayların tarihi de yazılmadı.

İşgal İstanbul'unun bu rezaletlerini uzun zamandır araştırıyorum. Bu konu ilk kez gün ışığına çıkan çok çarpıcı bilgiler ve ibretlik belgelerle ayrı bir kitapta yayımlanacaktır.

General Harington'ın anıları 1940 yılında "Tim Harington Looks Back - Tim Harington geçmişe bakıyor" adlı kitapta Londra'da yayımlandı. Ancak bir daha yeni baskısı yapılmadı. Harington'ın kitabı kütüphanelerimizin birçoğunda yoktur. Kitap koleksiyonu olan kişi ve kurum kütüphanelerinde ve müzayedelerde rastlanan nadir bir eserdir. Ve bu anılar 73 yıldır Türkçe'ye çevrilmedi. Oysa Harington işgal yönetiminin en yüksek rütbeli subayı olarak çok önemli olayların içinde aktif olarak yer almış biriydi, bağımsızlık için savaştığımız işgal ordularının ülkemizdeki lideriydi. Meydana gelen olayların birçoğuna doğrudan veya dolaylı olarak tanıktı. Anılarının Kurtuluş Savaşı tarihinde önemli bir yeri olması gerekirdi. İşgal Orduları Başkumandanı Türkler hakkında ne düşünüyordu? İşbirliği yaptığı Padişah ve diğer saray adamları hakkında neler anlatıyordu? Yok etmek için yıllarca uğraştığı yurtseverler ve Mustafa Kemal Paşa hakkında neler söylüyordu? Kitabında ne tür belgeler yayımlamıştı? Bütün bu soruların yanıtı bu kitabın ilk bölümünde, Harington'ın kendi anlatımıyla, hatıratının Türkçe çevirisiyle veriliyor.

Bu kitap Harington'a ait biyografi kitabı değildir. O yüzden Harington'ın anılarının sadece Türkiye bölümüne kitabımda yer verdim. Harington'ın askerlik yaşamının ilk yılları, askeri okul günleri, 1923'ten sonra görev aldığı Hindistan, Cebelitarık bölümünde Türkiye hakkında bilgi olmadığı için bunlara kitapta yer vermeye gerek duymadım. Mareşal Wilson bu konudaki tek istisnadır. Harington anılarında Wilson ile birçok konuda aynı fikre sahip olduğunu vurgulayarak söylüyor. Türkiye'nin işgali ve İstanbul'un boşaltılması konusunda da Wilson ile aynı düşünceleri paylaştığını yazıyor. Harington'ın Mareşal Wilson ile ilgili anıları bu nedenle kitaba alınmıştır. İngiltere'nin yayılmacı dış siyaseti ve bu siyaseti uygulayan liderlerle Harington arasında ciddi sorunlar var. Bu durum anılarda çok açık bir biçimde görülüyor. Harington'un anılarının İngiltere'de yeniden basılmayışının nedeni bu olmalı. Harington ülkemiz tarihiyle ilgili çok önemli olaylar anlatıyor. Harington'ın Türkiye anıları 73 yıl sonra ilk kez bu kitapta yayımlanıyor. Ayrıca Harington'ın anılarında söz ettiği olayların yanında, söz etmediği ve söz edemeyeceği konulara da araştırmamda yer verdim. İşgal yıllarında Harington'ın Türk basınında çıkan söylev ve demeçleri de araştırmamda yer alıyor..

Kitabımda yer verdiğim tüm olaylar somut belge ve bulgulara dayalıdır. Araştırmamın günışığına çıkardığı birçok bilinmeyen olaylar var. Bahsi geçen her konunun dayandığı sağlam kaynaklar ve belgeler mevcuttur. Kitapta yer alan olayların belgelerini ve atıf yapılan tüm kaynakları dipnotlarda açık bir biçimde gösterdim. İsteyen herkesin gösterdiğim kaynaklara ulaşabilmesi mümkündür. Kitapta yer verdiğim bilgileri başka birçok kaynaklardan da doğrulamaya özen gösterdim. Kurtuluş Savaşı Kaynakçamızda adı geçmeyen General Harington'ın Türkiye anıları geçte olsa ülkemizde yayımlanabildi. Böylece Kurtuluş Savaşı Kaynakçamıza önemli bir eser kazandırılmış oldu. 73 yıl gecikmiş bu yayıncılık sorumluluğunu yerine getiren Demkar Yayınevi'ne ve eserin İngilizce'den çevirisini gerçekleştiren Sayın İrfan Seyrek'e teşekkür ederim.

Atilla Oral
Şişli, 1 Mayıs 2013

Charles Harington

I. BÖLÜM

TÜRKİYE ANILARI

ÇEVİRİ
İRFAN SEYREK

Charles Harington Kimdir?

Sir Tim Charles Harington (1872-1940)
Türk Kurtuluş Savaşı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı

31 Mayıs 1872'de İngiltere'de Chichester'da doğdu. Askeri görevleri: 2nd Lt, Liverpool Regt, 1892; Lt, 1895; Adjutant, 1897-1899; Güney Afrika 1899-1900; Capt, 1900; Adjutant, 1901-1903; Officer Commanding Gentlemen Cadets, Royal Military College, Sandhurst, 1903-1907; Army HQ and War Office, 1909; General Staff Officer Grade 3, Army HQ, 1909-1911; Brigadier Major, Aldershot Command, 1911-1913; War Office, 1914; General Staff Officer Grade 2, France, 1914-1915, and Grade 1, 1915; Brig Gen, later Maj Gen, General Staff, France, 1915-1917; Maj Gen, General Staff, Italy, 1917-1918; Maj Gen, General Staff, France, 1918; Deputy Chief of Imperial General Staff, 1918-1920; Lt Gen, 1920; Karadeniz Orduları Başkumandanlığı, 1920-1921, Türkiye Müttefik İşgal Kuvvetleri Komutanlığı 1921-1923, Kuzey Komutanlığı, 1923-1927, Batı Komutanlığı, Hindistan, 1927-1931, Aldershot Command, 1931-1933; Gen, 1927; ADC to the King, 1930-1934; 1933–38 yılları arasında Cebelitarık Valiliği ve Kumandanlığı görevini yürüttü. 1938 yılında emekliye ayrıldı. 22 Ekim 1940 tarihinde İngiltere'de Cheltenham'da öldü.

Eserleri: "Plumer of Messines" (John Murray, Londra, 1935) Harington'un anılarını yayınladığı kitap; "Harington, Charles Sir, Tim Harington Looks Back" (Tim Harington geçmişe bakıyor) John Murray, Londra, 1940

Mareşal Henry Wilson

Şimdi siz okurlarıma çok önemli olduğu kadar sıra dışı bir kişilik olan ve kendisinin çok zor bir zamanda en yakın dostu olduğum Henry Wilson'dan söz edeceğim.[1] Onu gerçekten çok iyi tanıdığım için ve kendisini eleştiren birçok insanın onu hiç de tanımadığı için onunla ilgili içimden geldiği gibi yazacağım. Bu büyük insanın gerçek yüzünü okurlarıma anlatmak için sabırsızlanıyorum. Şaşırtıcı ve çok çekici bir kişiliği, harika bir mizah anlayışı, şaka ve çocuk sevgisi, çok iyi bir yüreği olan bir insandı o. Nerdeyse her şeyi inanılmaz bir biçimde algılayan olağanüstü hızlı çalışan bir beyni vardı.

Marlborough'daki okula gidiyordu. Her zaman kendine orduda bir yer edinmek istediğini söylerdi ve sonunda Longford Milis'ine girmeyi başarmıştı. Ne yazık ki yaralanmış olduğu Hindistan ve Burma'daki askerlik yaşantısından hoşlanmıştı. O sıralarda askerliği ciddiye almakta kararlı olduğu açıkça anlaşılıyordu. Ancak yedi yıl orduya girmek için uğraştıktan sonra,1891'de Kurmay Okulu'na girmeyi başarmıştı.

Kurmay Okulu'ndaki çalışmaları ve daha sonra Güney Afrika Savaşı'ndan sonra İngiltere'ye birlikte dönmüş olduğu Lord Roberts için Askeri Sekreterlik Asistanı görevine yükselmesine yol açan kurmay olarak atanmış olduğu görevler, kendisine ne kadar değer verildiğini göstermektedir. Yetkin bir Genelkurmay Heyeti kurmaktaki kararlı çabaları onun Ocak 1907'de Kurmay Okulu Komutanı seçilmesinin nedeni olmuş ve ben de onun öğrencisi olma ayrıcalığına kavuşmuştum. Bu ayrıcalığı kazanmış olanlarımız, 1870'te savaş meydanlarına gidişimiz; nerdeyse Snowdon'a tırmandığımız Dağ Savaşları Planları; deniz kuvvetleriyle ortak çalışma plânları gibi ilginç görevleri asla unutmayacaklardır.

Büyük Savaş'tan önce Fransız ve İngiliz Kurmayları arasında oluşan plânların hazırlanmasında büyük önemi olan Yönlendirilmiş Askeri Güç'e D.M.O. katıldığı daha sonraki yıllarda Foch ile olan dostluğu da o sıralarda başladı. Kendisine "Tam bir Fransız" yakıştırması yapılıyordu, ancak o ayrıntılı çalışma plânları olmasaydı kim bilir nerede olurduk. O plânların o denli kusursuz olmasını sağlayanlara çok şey borçluyuz. Mareşal Foch, Henry Wilson'ın Fransızları anlayan tek adam olduğunu her zaman söylerdi. Ancak bilinenlerin dışında, kendi paylarına düşeni yaptıklarını düşünmediği Fransızları çoğu ortamda suçlamakta duraksamazdı.

1914 ilkbaharındaki Ulster krizi zamanında Henry Wilson için çalışırken Alan Hizmetleri Kuralları'nı inceleme görevi ile Aldershot emrine verilmiştim. Koyu bir Ulsterli

1 Mareşal Wilson'ın suikasta uğradığı gün. General Harington'ın İstanbul gazetelerinde yayımlanan açıklama için Bkz. İleri gazetesi. 27 Haziran 1922, s. 1

ve Protestan olan Henry Wilson doğru bildiği şeyleri yapardı. Kendisinde yaratacağı sonuçlardan bütünüyle habersiz, bu krizde çok önemli bir rol oynamıştı. Sonuçta, kriz belirli bölgelerde aşılmıştı, ancak Wilson asla bağışlanmamıştı. Kendisine Sir John French'in yanında Genelkurmay Başkanı olmasına hiçbir zaman izin verilmeyişinin nedeni sanırım Sir A. Murray ülkesine Savunma Bakanlığı'na döndüğü sırada onun Ulster ile ilgili son etkinlikleri idi. Ayrıca, Lord Kitchener ile aynı görüşte değildiler; farklı bakış açısında olan insanlardı.

Genel karargâhtan ayrıldıktan sonra, Wilson bir süre IV. Kolordu'ya kumanda etti, fakat bu görevin kendisine uygun olduğunu asla düşünmüyordu. Onun dünya sorunlarını algılayış biçimi bu dar görüşlü siper savaşlarında harcanmaktaydı. Onun alay subaylığından anlamadığı söylenirdi. Bu bütünüyle yanlış bir görüştü. Bana kaç kez, "Tanrım, bir alay subayı veya askeri bu tür bir emir karşısında ne yapsın?" demişti. O askerlerin bakış açısını bir an için bile unutmamıştır. Onun sorunu kendisini eleştirenlerden çok daha uzak görüşlü olabilmesiydi. Görevini Genelkurmay Başkanı olarak tamamladığı zaman Savunma Bakanlığı onun kabine için hazırladığı tüm belgeleri savaş olan her alanda ve ülkede kullanılmak üzere bir kitap yaptı ve bana da bugün bende olan bir kopyasını verdi. Bir keresinde bana, "Gördüklerim çok gizemli," demişti. Gerçekten de yıllar sonra o belgelere yine göz atıyorum. Yedi aşamalı tüm savaş alanlarımızı ve genel olarak dünyanın durumunu kavrayışı harikaydı.

Bir gün Savunma Bakanlığı'ndaki odasında Dominyonların ileri gelenleri için bir konuşma yaptığı zaman Lloyd George orada hiçbir askerin bulunmaması için emir vermişti. Yönlendirilmiş Askeri Güç'te (D.M.O.) görevli Tuğgeneral P.de B. Radcliffe de benim gibi düş kırıklığına uğramıştı. Ama tüm haritalar düzene sokulduğunda, daha fazla yapabileceğim bir şey var mı diye sorarak dışarıya çıkmıştım. Herkesin gözü konuşmacıdaydı, o anda içeri girerek kapıyı arkamdan sıkıca kapattım ve en arkadaki sıraya oturdum. Konuşmalar sona erdiğinde kapıyı açıp yakalanmadan dışarı çıktım. Harika bir konuşmaydı ve kaçırmaya da hiç niyetim yoktu!

IV. Kolordu'dan sonra Henry Wilson'a çeşitli görevler verildi. Bu görevler şunlardı: Rusya görevi, General Nivelle ile irtibat subaylığı, Doğu Kumandası; Lord Plumer[2], Foch, Weygand ve diğerleriyle buluştuğumuz Caporetto'dan sonraki İtalya gezisi; kendisiyle tekrar karşılaşmış olduğum ve Haig'in cömertçe ve ona sadık kalarak Müttefik Birliklerin komutasının Mareşal Foch'a verilmesine onay verdiği ünlü Doullens Konferansı; ve en son olarak Versailles'daki Yüce Savaş Divanı.

Lloyd George ve Winston Churchill ona inanırdı

Şubat 1918'de Sir William Robertson yerine Genelkurmay Başkanı oldu. Geriye doğru bakıldığında, günlüklerinde ve diğer kitaplarda görüleceği gibi bu askerin ne denli büyük ve önemli bir rol oynadığı açıkça ortaya çıkar. O, politik önderleri tanıyan tek askerdi; onların tümünü çok iyi tanır ve aklına geleni söylemekten kesinlikle korkmazdı.

2 Mareşal Lord Herbert Plumer (1857-1932) Malta Genel Valisi. General Harington'ın yakın dostu. Malta Genel Valisi, İngiliz Generali Lord Plumer. İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilen Türklerin hapsedildiği Malta Adası'nın sorumlusuydu.

Lloyd George ve Winston Churchill[3] ona inanır ve onun keskin ileri görüşlülüğünü takdir ederlerdi. Bir Bakanlar Kurulu toplantısında ileri gelen politikacılar ile karşılaştığında, alışılagelen yavaş ve tedbirli asker tipinin tam tersi bir davranışa bürünmüştü.

İster inanın, ister inanmayın, Henry Wilson kendisi için hiçbir şey düşünmeyen bir insandı; onun tek amacı savaş kazanmaktı. Kıskançlıklar kendilerini göstermek üzereydi. Beni kaygılandıran tüm zorluklar, değişimler, politik sürtüşmeler ve akımlar, stratejik düşünceler, Batı ve Doğu grupları o zamanlar hüküm sürmekteydi. Gerçeği söylemek gerekirse, diğerlerine göre iki kat daha hızlı çalışan üç beyin vardı - Lloyd George, Winston Churchill ve Henry Wilson - bunların üçü de savaşı kazanmakta kararlıydı.

Henry Wilson mizah anlayışını anlamayan insanlar yüzünden sık sık düşman ediniyordu. Haig onu sevmiyordu; onun beyni Haig için çok hızlı çalışıyordu. Robertson ondan asla hoşlanmıyordu ve savaşın başında Genelkurmay Başkanı olan Archie Murray da ondan nefret ediyordu. Buna karşın, Wilson düşman kazanmaktan hoşlanmıyordu ve dostlukları her bakımdan sürdürmekten yanaydı.

Ağustos 1914'te Fransa'ya gitmesinden bir gün önce, eski dostu Winston Churchill ile tartışmak için Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na gitmişti. Bana aralarındaki görüş ayrılıklarının (büyük olasılıkla İrlanda konusunda) sürmekte olması nedeniyle kaygı duyduğunu ve Fransa'ya kafasında bu düşüncelerle gidemeyeceğini söyledi. O zaman, el sıkışarak bu konuda anlaştıkları ve her ikisinin de bundan etkilendikleri inancındayım.

Lloyd George ile birlikte oldukları (o günlerde çok yakın arkadaştılar) savaştan hemen sonra, dönüşünde, bana söylediklerini çok iyi anımsıyorum: "Tim, dün gece şu küçük adamın yatağında otururken bana, savaşı kazanmak için çok çalıştığını fakat buna karşın onu anımsatacak hiçbir şeyin olmadığını ve Kraldan kendisine bir armağan olarak bir D.C.M. unvanı vermesini rica etmemi istedi ve ben de kabul ettim." Kral bunu kabul etmedi, ancak ona bir O.M. (Yararlık Nişanı) verdi. Böyle dostlukların bozulması ne büyük bir trajedi!

Yurda Genelkurmay Başkanı olarak dönüşümde, Sir William Robertson Yerel Savunma Süvari Birlikleri'ndeydi. Bazı değişiklikler olmuştu; bana göre, bu aşamada ülke için iyi şeyler değildi bunlar. Sir Henry Wilson ile konuştuğumda bana onunla dost kalmak istediğini söyledi ben de Sir William Robertson'nun Sivil Savunma konusunda bir çalışma için onayını alarak bir toplantı düzenledim. Sir Henry Wilson da Sir William Robertson'u o sıkıntıdan kurtarmak için Süvari Birliklerine gitmeye hazır olduğunu söyledi.

O toplantıyı asla unutmayacağım. Toplantıya birlikte gittik ve bir süre bekledikten sonra, Sir William'ın Süvari Birliği'ndeki odasına alındık. Daha başlangıçta işlerin zor olacağını anlamıştım. Fazla bir şey tartıştıklarını sanmıyorum; bir emir eri gelip, "Çay alır mısınız, komutanım?" diye sordu. Sir William, "Evet," dedi ve er çayı getirdi. Orada otururken çayını içti. Çok geçmeden öylece oradan ayrıldık. İyi bir iş başardığımı düşünüyordum. Ancak Bayan Wilson açısından çok zor bir duruma düşmüştüm.

3 Winston Churchill (1874-1965) 1922 yılında Çanakkale krizi sırasında Türklerle Savaşa girilmesi konusunda ısrar eden İngiliz devlet adamı. Harington: Winston Churchill'in Türklerle savaşa girmek için İngiliz sömürgelerine çağrıda bulunduğu, ancak bu talebe soğuk yanıt aldığından söz ediyor.

Wilson ile aynı huylara sahiptik

D.C.I.G.S[4] olarak görevim bütünüyle orduya bağlıydı. Siyaset ile uzaktan yakından bir ilişkim yoktu. Henry Wilson'ın bir dostu olduğum için doğal olarak onunla aynı huylara sahiptik ve bu beni mutlu ediyordu. Siyaset ile o denli az ilgileniyordum ki, hayatımda ancak bir kez oy kullanmıştım; o da savaştan önce Pinner yakınlarında oturduğum bir zamandı. Her iki başbakanlık adayının konuşmalarını dinlemeye gitmiştim. Adayların İmparatorluğun savunması konusunda tek bir söz söylemediğini görünce hiçbirine oy vermedim ve gelecekte de aynı davranacaktım. Daha sonraki yıllarda İstanbul'da Yunanlılar ve Türklerle ve İspanya'da her iki partiyle sanırım aynı nedenle anlaşabilmiştim. Ben yalnızca İngiltere yanlısıyım.

Bakanlar Kurulu toplantılarına her gün katılmaktaydım; savaşın değişik aşamaları konusunda askeri durumla ilgili olarak birimizin orada bulunması gerekiyordu. Bakanlar Kurulu'nun tüm üyeleri ile buluşurdum ve bana çok kibar davranırlardı. Benim için çok iyi bir eğitim olurdu bu. Lloyd George da Haziran 1918 tarihine dek bana iyi davranmıştı. 1919 yada 1920 yıllarında Mareşal Foch 100 mil uzunluğunda bir cephede savaşın kazanılması planı için 5.000 tank ve 10.000 kamyonetin sağlanmasını istemişti. Tuğgeneral Radcliffe, Yönlendirilmiş Güç D.M.O. ile birlikte Bakanlar Kurulu'nda tartışılmak üzere C.I.G.S. için bu konuda bir yazı hazırladı. Kabineye Bakanlık Sekreteri ve C.I.G.S olan Lord Milner ile birlikte katıldım. Tüm dominyonların dış işleri bakanlarının katıldığı tam bir kabine toplantısıydı. Lloyd George 5. Maddeyi ve Genelkurmay'ın yazısını okuyarak oturumu açtı. Bana dönerek, "Bunu sen yazdın, değil mi?" diye sordu. Ben de, beni de ilgilendiren bir konu olduğunu söyledim. Sonra, "Bu neye mal olur?" diye sordu. Hiç bilmiyorum dediğim zaman birden bana dönerek, "Siz de diğer askerler gibisiniz insanların hayatını hiçbir zaman düşünmezsiniz," dedi. Dört yıllık Ypres Salient'in savunulmasından yeni dönmüş bir kişi olarak insan yaşamını yeterince düşünüyordum ve tartışma konusu projenin ne yılı ne de savaş bölgesi ile bir öngörüsü olmadığı için ne kadar insanın yaşamına mal olacağını kestirmek güçtü.

Aslında, önce kaç paraya çıkacak demek istiyor sanmıştım. Çok kızdığımı itiraf ediyorum, ancak Henry Wilson ile kol kola Savunma Bakanlığı'na dönerken kendisi bu sözlere aldırmamam gerektiğini, Lloyd George'un Koloni ülkelerin ileri gelenlerini etkilemek amacıyla, askerlere nasıl davrandığını göstermek için beni seçtiğini söyledi. Sonra, "Şu gördüğün küçük adam, yirmi yıl daha sürse de savaşı kazanmak için yola çıkmıştır ve sana kimsenin veremeyeceği emirleri verebilir." dedi. Doğru söylüyordu. O günler için Lloyd George'a karşı bir kin beslemiyorum; daha sonra Çanakkale konusunda beni nerdeyse çıldırtmasına karşın harika bir insandı. Ordu Konseyi'nin diğer askeri üyeleri Sir John Cowans, Sir Nevil Macready, Sir William Furse ve daha sonra da Sir John Du Cane, M.G.O. idi. Bunların tümü benim üstüm idi. Ancak Sir Henry Wilson'ın yokluğunda Genelkurmay Subayı olarak, günlük ve çoğu kez günde iki kez, ordu toplantılarına ben başkanlık etmek zorundaydım ve bu kişilerin bana olan kibarlığını hiçbir zaman unutmayacağım. Gerçekten zor günler yaşıyorduk; çok ender akşam 9.00'dan önce Savunma Bakanlığı'ndan çıkıyor, sabah 2.00'den önce de çok ender yatıyordum.

4 C.I.G.S. İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı.

Mayıs'tan ateşkes gününe kadar olan aylar ilginç olaylarla doluydu. Auckland Geddes'in[5] saf dışı edilmesi: daha çok adam gereksinimi: Rawlinson'un 8 Ağustos saldırısı; gibi başarı haberleri geldiğinde Kabine toplantılarında oluyordum. Avustralya Başbakanı bilgisi dışında Avustralyalıların görevlendirilmesine çok öfkelenmişti, ancak onların başarılarını duyunca başka telden çalmaya başladı. Foch'un emriyle dört İngiliz birliğinin güneyde Fransızlara yardım etmesinin Lloyd George'un canını sıktığını da anımsıyorum. Bu durumu protesto etmek için General Smuts ve D.M.O. P. de B. Radcliffe Fransa'ya gönderilmişti. Ancak Haig o bölgeden bir saldırı gelmekte olduğunu çok önceden biliyordu ve duruma isteyerek onay verdi. En sonunda düşman direnişi kırılmıştı. O büyük 11 Kasım 1918'e götüren tüm savaş alanlarından gelen telgrafları çok iyi anımsarım. 12 Kasım öğleninde Savaş Konseyi Buckingham Sarayı'na giderek Kral ve Kraliçe tarafından kabul edilmiş ve balkona alınarak binlerce vatandaşın karşısına çıkarılmıştı, asla unutulmayacak bir görüntü olmuştu.

Sonra seferberlik sona erdi. O planı hazırlayan ve üzerinde çok çalışan Tuğgeneral Sir Burnett Hitchcock o yakın bir zamanda öldü. Planının düzenlendiği gibi uygulanmasına izin verilmeyişi çok ciddi bir hataydı. Victoria İstasyonu'nda izinden dönmekte olanlar seferberlikten çıkmış oluyor ve nerdeyse bir kaos ortamı oluşuyordu.

Winston Churchill o sıralarda savaştan sorumlu devlet bakanı oldu; ondan başka bir kişinin ordularımızın tüm savaş bölgelerinden çekilmesiyle ortaya çıkan böyle önemli bir durumu yönetebileceğini düşünemiyorum. Sir Henry Wilson o günlerde Paris'te barış koşulları ve anlaşmaları ile uğraşıyordu, ben de onun adına hareket ederek Winston Churchill ile aylarca doğrudan ilişki içindeydim; onun bana bu denli iyi davranışı benim için her zaman değerini koruyacaktır. Ordunun yeniden biçimlendirilmesi sorunlu bir işti. Henry Wilson'ın bana odasında, "Tim, bu savaşı dünyanın en iyi birlikleriyle bitirdik. Ordunun o pencereden savaşa bakışını yeniden biçimlendirmek yirmi yılımızı aldı." deyişini anımsıyorum. Aradan geçen tam yirmi yıldan sonra şu anlarda da, o son sıkıntılı yılları düşünüp duruyorum. O dünyanın en iyi birlikleri nereye gitmişti? O ölümcül kuvvet azaltma politikaları ve hiçbir ulusun izlemediği, acısını yine bizim çekmekte olduğumuz diğer uluslara örnek olma çabaları içinde yitirilmesine izin verildi.

Churchill'in harika beyni

"O zamanlar Winston Churchill'i sık sık görüyor o harika beynini ve çalışma yeteneğini gözlemliyordum. İşlerin üstesinden nasıl geldiği asla anlayamayacağım bir sır olarak kalacaktır. Sabah 8 sularında kutusuna, diğer Askeri Kurul üyeleri gibi, yirmi beş önemli evrak bırakırdım. O evrakları ertesi sabah saat 11'de, kararları kırmızı mürekkeple, kendi eliyle yazılmış olarak masamızda hazır bulurduk. Onunla çalışmak büyük bir ayrıcalık ve deneyimdi. Bakanlar Kurulu toplantılarına çoğu kez onunla katılırdım; tartışılan sorunun bir sözcüğüne bile bakmazdı. Başbakan diğer konuları tartışırken Winston Churchill söz konusu askeri konunun dosyasını alır, ana noktaları çıkarır ve parlak bir konuşma yapar ve nerdeyse her zaman üstünlük sağlardı. Bir konuşmacı olarak onu dinlemek her zaman bir zevkti. Askeri konularda konuşmuş olduğu Avam Kamarası toplantılarına bir-

5 Sir Auckland Geddes, İngiltere'nin Washington Büyükelçisi.

kaç kez katıldım. Bir gün - bir tanesi Mezopotamya politikası, diğeri de "Kızıl Tartışma" olarak bilinen, savaştan sonra eski kırmızı üniformaların yeniden kullanılması konusunda - iki önemli tartışma vardı.

Her iki tartışmada Winston Churchill'e ağır saldırılarda bulunuldu, her iki tarafla ilgili bilgim olduğundan ona haksızlık yapıldığım düşünüyordum. Yanıt sırası geldiğinde, olayları ve kendisini eleştirenleri yönetmesi karşısında ona ayrı bir hayranlık duydum; her iki tartışmada herkesi etkileyerek 200 üzerinde çoğunluğun onayını aldı.

General Pershing Londra Kenti Özgürlüğü'nü elde ettiği zaman onun Guildhall'da yaptığı konuşma her zaman aklımdadır. C. I. G. S.'yı temsil ediyor ve Churchill'in karşısında oturuyordum. Öğle yemeğinden birkaç dakika önce başını elleri arasına almış otururken gördüm ve yanına giderek iyi olup olmadığını sordum. Öğle yemeğini neredeyse yememiş ve yanındakilerle de konuşmamıştı.

Ancak yemekten sonra kalkıp çok güzel bir konuşma yapmıştı. Öğleden sonra ona bazı belgeler getirdiğimde, yaptığı konuşma nedeniyle kendisini kutladım, bunun üzerine, bana tam ne konuşacağını düşünmeye başlamışken işini böldüğümü söylemişti! Winston Churchill'in bana yazdığı çok etkileyici mektupları benim için her zaman değerini koruyacaktır.

Temmuz 1919'da 200 kadar Parlamento üyesinin Henry Wilson onuruna verdikleri bir akşam yemeğine çağrılmıştım; Lloyd George'un başkanlık ettiği çok neşeli bir akşamdı. Lloyd George, işin başından beri Fransızlara olan yakın ilişkilerin sürdürülmesi konusunda İngiliz Keşif Güçleri'nin gönderilme planındaki çalışmaları ve Versailles Yüce Savaş Konseyi'nde oynadığı rol ile ilgili olarak Henry Wilson'ın sağlığına kadeh kaldırdı. Henry Wilson'dan "asla yılmayan, umutsuzluğa kapılmayan, korkmayan, sakin, cesur, yürekli ve herkesi işini yapmaya özendiren bir kişi" olarak söz etti. Konuşmasını Kralın Henry Wilson'ın Field Mareşal yapılmasına onay verdiğini açıklayarak bitirdi. Harika bir andı o.

Kitabın bu bölümünü herkesin dostça bir araya geldiğini yazarak bitirmeyi çok isterdim.

1919'un daha sonraki bölümünde kara bulutlar gelmeye başlamıştı. Henry Wilson bağlılığımız konusunda kaygı duyuyordu. Birliklerimizle bütünleşemiyorduk. İrlanda gündeme gelmişti. Eski dostluklar çatırdamaya başlıyordu.

Kabine toplantılarından çıkışta sinirli oluyordu. Çünkü onun çabaları savaş gücü anlamında politikaların uygulanması amacıyla alt ediliyordu. Saldırılar başlamış, birliklerin İrlanda'ya gönderilmesi gerekmişti ve dünya çapında sorumluluk altına girmiştik.

O sıralarda dış politikamız konusunda Lord Curzon[6] ile birçok tartışmaları olmuştu. Cowes'da boğulmaktan kurtulduktan sonra kendisine bir iki satır yazan tek kişi o olmasına karşın, Lord Curzon'un Henry Wilson'dan hoşlandığını hiç sanmıyorum. Ayrıca, o satırlar kendisini çok da mutlu etmişti.

Ona bu kadar yakın bizler kaygılarını ve sıkıntılarını anlıyorduk. Kabine toplantılarından çıkışında kendileriyle az önce tartışmaya girdiğine ve sonra günlüğüne notlar alarak bakanlar için mektuplar dikte ettirdiğine kaç kez tanık olmuştuk. Harika bir özel sekreteri vardı, Moggridge hiçbir şeyden rahatsız olmayan bir adamdı. Mektuplarla ilgile-

6 Lord Curzon (1859-1925) İngiltere Dışişleri Bakanı. Türklerle ilişkilerde aktif rol alan İngiliz devlet adamı.

nir, ertesi sabah Henry Wilson yanıt mektubu gelip gelmediğini sorunca, Mogg (bu ona taktığımız addı) hemen mektupların daha gönderilmediğini söyler, ben de aramızdaki özel bir anlaşma uyarınca, Henry Wilson'ın kapı aralığında Ağır Top (Henry Wilson'ın bana taktığı ad) gibi görünürdüm böylece birçok gereksiz mektup çöpe giderdi! Geldiğimi görünce de, Henry Wilson ellerini havaya kaldırırdı!

İstanbul'a gitmek üzere...

Savaş sona ermeden önce, bir gün onun Kabine çıkışında bana gelip Lloyd George'un çok kızgın olduğunu çünkü Haig ya da Allenby'nin üzerinde o denli çok konuştukları süvari birliklerini kullanmak için ideal ülkeyi bulma şansım elde ettiklerini söyleyişini çok iyi anımsarım. O anda inanmasam da, Henry Wilson, Lloyd George'un şu ideal süvari ülkesine öfkelendiği zaman haritada Hazar Denizi'nin bulunduğu noktaya şiddetle vurduğunu söylemişti. Ama bu tür eğlenceli olaylar çoğu kez yanlış anlaşılıyordu.

İstanbul'a gitmek üzere, yerimi Sir Philip Chetwode'a bırakarak, Ekim 1920'de ondan ayrılmıştım. Henry Wilson'ın Türkiye konusundaki yardımlarını da hiç unutamam. Bana yazdığı mektupları hâlâ saklıyorum. Burada bir iki tanesini sunuyorum. Sir Henry Wilson'ın mektubundan alıntı:

Savunma Bakanlığı, 14 Aralık 1921

Sevgili Tim,

Kilikya'dan gelen sığınmacılara karşı sağlam duruşunuzdan hoşnudum. Bu gerçekten çok şaşırtıcı bir durum. Sana elimizden geldiğince yardım etmeye çalışıyoruz, ancak şu anda bir dedikoduya karışmak istemiyorum; Kabine'nin C.I.G.S. leri yerine "katilleri" tercih etmesi yüzünden olayları eski günlerde olduğu gibi yönlendirme şansım yok.

Yapacağımız en iyi şey İstanbul'dan tamamen çekilmektir ve Türklerle dostluk kurmaktan başka çıkar yolumuz yok. Bununla birlikte, daha önceki gün Montagu'ya Lloyd George'u bu yönde bilgilendirmesi konusunda bir ilerleme oldu mu diye sorduğumda, beni "kesinlikle hayır" diye yanıtlayarak "siz (Tim) tabusunuz çünkü Lloyd George sizi Türk yanlısı olarak görüyor" dedi. İyi arkadaşlarla çalışıyorsun fakat yalnızca C.I.G.S. değil aynı zamanda İngiliz Ordusu'nun her subayı dört nala yanı başında koşuyor!

(İmza) Henry Wilson

Sir Henry Wilson'ın mektubundan alıntı:

Savunma Bakanlığı, 6 Şubat 1922

Sevgili Tim,

Üç mektubunu da yanıtlamam gerekiyor. Bakanlıktan ayrılmadan önce Marden'i göreceğimi umuyorum. Yalnızca on üç günüm kaldı!

Tehlikelerin artması ve saygınlığın yitirilmesinden başka bir neden olmaksızın sabahtan akşama dek kullanıldığını çok iyi biliyorum. P.de B.'nin kendisiyle

birlikte getirdiği en son dedikodularla seni doldurduğuna kuşkum yok; buradan ayrılmasından bu yana, üç yıllık yetersizlik ve korkaklığın kötü etkilerinin günden güne daha önem kazanmasından başka bir yenilik olmadı.

Türklerin Fransızlarla yapmış olduğu anlaşma bir kez daha arka plana atıldı, çünkü Lloyd George'un görünüşe bakılırsa, Yunanlıları desteklemekten başka bir şey yapmaya niyeti yok.

31 Ocak tarihli mektubun sana karşı iyi davranmış olduğum için nerdeyse tamamen teşekküre ayrılmış. Gerçeği söylemek gerekirse, bunun benimle ilgisi yok. Senin o kendine özgü bağlayıcı gülümsemen ve davranışlarınla yönlendirilmek için her zaman için çekilmez biri olmaya çalışıyordum. Haldene'e de C.I.G.S. olarak yazdığım son mektubumda söz ettiğim gibi, C.I.G.S. olarak geçireceğim günler o denli azaldı ki, yalnızlık çekmekten kendimi alamıyorum; şimdiye dek hiçbir C.I.G.S. benden daha zevkli zaman geçirmemiş ve sizlerden daha sadık ve bilgili personel ile çalışmamıştır!

(İmza) Henry Wilson

Bir mektup daha:

Savunma Bakanlığı, 15 Şubat 1922

Sevgili Tim,

C.I.G.S. (İmparatorluk Genelkurmay Bşk.) olarak yazdığım şu son satırlarla sana hak ettiğinden daha iyi görevleri başarmanı diliyorum. Daha fazla bir şey yazamayacağım. Her ikinize de içten sevgilerimi sunarım.

(İmza) Henry Wilson

Henry Wilson'ın C.I.G.S olduğu son aylarında mutsuz ülkemiz İrlanda korkarım harap olmuştu; kendisi 5 Temmuz 1922 ile 10 Temmuz 1923 arası kurul toplantılarına bir daha asla çağrılmadı; daha sonraları Lloyd George - tamamen İrlanda ile ilgili olarak - ona selam bile vermemiş, görmezden gelmişti. Böylece o da Savunma Bakanlığı'ndan ayrılarak Parlamento'ya girmişti.

İstanbul'dan izinli yurda döndüğümde, onu ancak bir kez görmüştüm. İlk konuşmasını yapmıştı. O günlerde çok İrlanda yanlısıydı, tüm konuşması İrlanda ağırlıklıydı.

Mareşal Wilson suikastı

Kısa bir süre sonra, o korkunç trajedi yaşandı. Aynı yıl 22 Haziran'da Eaton Place'daki evinin önünde öldürüldü. Londra sokaklarında böyle bir olayın olması inanılması zor bir şeydi.

Günlüklerini araştırmam istenmesine karşın, o günlerde İstanbul'da oluşum nedeniyle bu işi yapamamıştım. Tümgeneral P.de B. Radcliffe'den de aynı şey istenmiş fakat o da başaramamıştı; kendisine bu görev verilen Tümgeneral Callwell'i, Henry Wilson'ın eski dostlarından ellerindeki belgelerle ilgili bilgi edinmediği için her zaman suçlayacağım. O belgelerin yayınlanması hiçbir zaman düşünülmedi; onlar H. Wilson'ın ilgilendiği yaşamsal sorunları ortaya koyuyordu, ancak onların yüzde 90'ı onun İrlanda yöntemiyle

ortamı yumuşatma ve enerjiyi boşaltma çabalarıydı. Onun anısını katlettiler ve Sir Andrew Macphail'e onun yazdığı her satıra çarpıtılmış bir anlam yükleme şansı tanıdılar.

Yıllar boyu taşıdıkları anlamı yitiren tüm o iyi dostlukların bozulacağını düşünmek, bana göre tümüyle bir trajediydi. Benim gibi ona gerek bir öğrenci, gerekse bir kurmay subay olarak hizmet edenler her zaman Henry Wilson gibi olacaklardır. Çocuk sevgisi, herkese duyduğu sempati ve çekiciliği, sevimli İrlandalı kimliği ve neşesi ve kıvrak zekası her an bizimle kalacaktır; onunla birlikte çalışanlarımız onun yardımseverliğini, kişiliğini, düşmana karşı olan yürekliliğini hiçbir zaman unutmayacaklardır. Mons ve Le Cateau'dan çekilme zamanı, o korkunç günlerde Wilson Genel Karargâh'taki tek parlak, umut ışığı olmuştu.

Eleştirmenler sevdikleri şeyleri söyleyebilirler ve söylediler de, ama bu adamın gerçek yüzünü tanıyamadılar. Onun kendisi için çalıştığını söylemek kolaydır. Bu bütünüyle gerçek dışıdır; Kralına ve ülkesine ondan daha bağlı bir canlı bulamazsınız. Onu çok entrikacı olarak tanımlıyorlardı. Yalandı bu. Olay, kendisi ordu komutanıyken, her şey elindeyken, yaptıklarını İrlanda'ya olan görevi olarak görmesinden kaynaklanıyordu.

Wilson öldürülmeseydi...

Kesin olarak inanıyorum ki, Henry Wilson öldürülmeseydi, bugün kendimizi içinde bulduğumuz bu savaş çıkmamış olacaktı. Parlamentonun etkin bir üyesi olarak inandığı şu iki düşüncesinden asla vazgeçmeyecekti:

a) İmparatorluk Genelkurmay Başkanı olarak hükümeti savaştan sonra, bize ait olmayan yerlerden çıkmaya ve bize ait olan yerlerde kalmaya zorlamak.

b) Hükümetin, politikasını bu strateji uyarınca, el ele yol almasını sağlamak.

20 Ocak 1922'de Savunma Bakanı olan Winston Churchill tarafından verilen son muhtıradan şu satırları aktarıyorum:

"Bir yandan Yüksek politika, Yüksek Stratejiyi yok sayar, öte yandan Yüksek Strateji Yüksek Politika'yı bilmezse, son savaşın kayıpları ve alacağımız derslerle bugünkü barış ortamı boşa gitmiş olacak ve yakın gelecekte o korkunç deneyimler yeniden yaşanacaktır." Bugün için de önemli sözler bunlar. Hayatta kalsaydı, Henry Wilson çeşitli hükümetlerin orduya zorla kabul ettirdikleri azaltma anlayışına karşı gelmekten asla vazgeçmeyecek ve onlarla uğraşma çabalarında bir sonraki Kraliyet Genelkurmay Başkanı'na da destek olacaktı.

Kesin olan diğer bir nokta da halâ Queenstown'ı savunan İngiliz Ordusu topçuları ve diğer Güney İrlanda siperlerinin var olmasıdır. O olsaydı, bu bölgelerde çok iyi çarpışırdı. Fransa düştüğüne göre, bugün kim bilir kaç kişi o savunma hatlarının bizde olmasını istiyordur. Her şeyden önemlisi, bugün onun Fransız ordusu ve yöntemleri ile ilgili tüm bilgilerini de yitirmiş bulunuyoruz.

Son savaştan önce, Fransız ordusu konusunda herhangi bir İngiliz'den çok daha fazlasını biliyordu. Emrindeki tüm öğrencilerinin çok iyi anımsadığı, karısının ise çoğu kez örtbas etmeye çalıştığı gibi Fransız cephesinin her santimini, eski bisikleti üzerinde, eski kahverengi takım elbisesiyle gezmişti. Majino Hattı savunma politikasını desteklemiyordu.

Mareşal Foch'un "L'attaque" politikasının koyu bir destekçisi idi. Her Fransız generalini, kişiliğini ve değerini bilirdi. Savunulmadan bırakılmış hiçbir nokta kalmayacaktı. Bir Fransız'ın ruhunu okuyabilecek gizemli bir yeteneği vardı.

Bu yeteneğe sahip tek bir general daha tanıyorum- İstanbul'da benim G.S.O. (kurmay subayım) olan ve Mudanya'da ve daha sonra Lord Curzon için Paris'te çevirmenlik yapan Tuğgeneral T. G. Heywood (şimdi Tümgeneral). Annesi bir Fransız'dı.

Fransız Komutan General Charpy İstanbul'da konulara el attığında, Heywood atmosferin dostça mı yoksa tersi mi olacağını kestirebiliyordu. Bir yıldan daha uzun bir süredir iki ülkenin harika Yüce Savaş Divanları toplantıları, var olan mutlak oybirliği, planlar ve "ölüm bizi ayırana dek" konusunda yazılar okumaktaydık. Bunlar bize düşünülecek çok şey olduğunu anlatıyordu. Kitabında, Sir Neville Henderson[7] bizi Almanların hazırlıkları konusunda açıkça uyarıyordu. Fransızların, Almanların ağır tankları, paraşüt eğitimleri vb. hazırlıkları ile ilgili kesin bilgileri olduğu öngörülebiliyor ve Müttefik Kurmaylar arasındaki dostluk toplantılarında bu tür olasılıkların tartışıldığı anlaşılıyordu. Bu işin artık gizlenecek bir yanı yoktu. Henry Wilson yaşıyor olsaydı, bu çözülmelerin asla yaşanmayacağı konusunda hiç kuşkum kalmamıştı. Fransız ordusunun gerçek durumunu bilen bir insandı o. Çok iyi tanıdığı yakın dostu General Weygand ve daha sonra Mareşal Foch'dan her şeyi öğrenirdi. Eski subaylar olan, deneyimleri ne olursa olsun, yaşlarına karşın politikamıza o denli ters düşen, seksen dört yaşındaki Mareşal Pétain ile yetmiş üç yaşındaki General Weygand'ın görevden alınmalarına çok memnun olduğumu itiraf etmeliyim. Görevden alınmalarının nedenini düşünmemiştim bile. General Gamelin ile daha genç komutanlar (bunlardan on beşi görevden alınmıştı). Fransa'nın savaş ruhunu yeterince özümseyemedikleri düşünülüyordu. Tarih kuşkusuz gerçek öyküyü bir gün bize anlatacaktır. Gerçekten şaşkın durumdaydık Henry Wilson yaşıyor olsaydı, o gizemli yöntemleriyle işlerin yolunda gitmediğinin kokusunu alacağını bugün bile söyleyebilirim. Her neyse, darbe inmişti ve üstü kapalı bir durum da yoktu. Belçikalılar, krallarının o küçük düşürücü eylemi yüzünden, biz ayrıldıktan sonra teslim oldular. Fransızlar Alman saldırısına karşı koymak için zayıf bir girişimde bulundular. Tanrının bir mucizesi sonucu birliklerimizi, bütün olarak kurtarabilmiştik; tüm Fransa ise, o büyük asker ulus, birkaç gün içinde istila edilmiş ve silah bırakmıştı. On iki gün süren bir savaştan sonra da, hiçbir anlaşma yapılmadan İtalya'ya karşı da silah bırakılmıştı.

Weygand'ın bu erimeyi durdurabilecek tek adam olduğunu, yine o eskiden tanıdığım küçük bir kaplan olduğunu düşünmek hoşuma gidiyor, fakat görevin oldukça ağır olduğu da çok açık. Ayrıca, henüz anlayamadığımız başka nedenler de olabilir.

Ordu ve önderlerinin çarpışmayacakları artık ortadaydı ve "yenilmez" olan Müttefikler de yeni ayrılmışlardı. Tüm Fransa istila edilmişti. Tüm Fransız limanları Almanların eline geçmişti. Almanlar İspanya sınırına dek Fransa'yı aşmışlardı. İtalyanlar da Güney Fransa'ya sokulmaktaydı. Mussolini'nin Mentone'ye - eski Fransız sınırının bir buçuk mil içlerine - dek ilerlediği söyleniyordu. Yukarıdaki nedenlerle bir süre için Kanal Adaları'nı da yitirmiş bulunuyorduk.

7 Sir Nevile Henderson, Vahdettin'in İstanbul'dan kaçırıldığı gün; Malaya zırhlısına giderek Sultan Vahdeddin'in Kral V. George'a bildirilmek üzere isteklerini soran Yüksek Komiser.

Bu yazıları yazarken Fransa deniz filosu, onuru ve her şeyi ile teslim olmuş, bildiğimiz kadarıyla da Hitler Fransız filosunun çoğunu almamıştı bile. Oran'daki harekâtımız tatsız olsa da kesinlikle gerekliydi. Geçenlerde, bu korkunç görevi yerine getirmesi gereken Amiral Sir James Somerville'den bu işten ne kadar nefret ettiğini öğrendim. Tümüyle inanılmaz olaylardı. General Weygand'ın, son birliklerinin silah bırakmalarını sağlamak için Suriye'ye uçtuğunu görüyoruz. Yakın Doğu'daki Müttefik Güçlerin Başkomutanı olmasından birkaç gün yada birkaç hafta önce General Wavell ile Fransız ve İngiliz birliklerinin ölüme dek birlikte olacakları konusunda kuşkusuz anlaşmışlardı. Bugün, Henry Wilson'ın Kabine'ye verdiği, bende de bir kopyası bulunan, Genelkurmay belgelerini gözden geçirmek ilginçtir. İlk kez öne sürüldüğünde, onun Ulusların Birliği konusundaki kuşkucu görüşlerini her zaman anımsarım. Asla bu projenin savunucusu olmamıştı. Kanal (Manş Denizi) Tüneli projesi konusundaki görüşleri de asla dile getirilmedi. Manş Denizi Tüneli olsaydı, son savaşta hükümetimizin Mons'dan geri çekilirken kesinlikle tünelden geçme emri vereceğini ve bizi Fransızları terk etmeye zorlayacağını her zaman söylediğini anımsıyorum; ayrıca, güç bir durumda, o tünelin yok edilmesi emrini kimin vereceği konusunu da sürekli olarak vurgulardı.

Son günlerde bu konuyu düşünüp duruyorum. Yakın zamanda Belçikalıların yanı başımızda teslim olduklarını düşünecek olursanız, Almanların o durumda tünel girişini güvence altına almak için ne kadar çaba göstereceklerini aklınızda canlandırabilirsiniz. Onun yok edilme emrini kim verirdi? Bu aynı zamanda İngiliz Keşif Gücü'nün de yok edilmesi anlamına gelecekti. Bu tünelin yapımı, kanalı uzun süredir geçen tüm gemilerin de yok edilmesi anlamına gelecek ve Dunkirk'den küçük gemilerimizle yapılacak olan o kahramanca kurtarma operasyonları da mümkün olamayacaktı. Çünkü ortada gemi kalmayacaktı.

O adam bir vizyon sahibiydi

Henry Wilson'ı gerçekten tanıyan biri olarak okurlarımdan bir istekte bulunmak istiyorum. Onu katı bir biçimde yargılamayın. O adam bir vizyon sahibiydi; Fransızlar ve Fransız Ordusu ile ilgili kimsenin olmadığı kadar sezgisel bilgisi vardı. O bilgiler başkasında olsaydı, o kişi onun yerini alabilirdi.

D.C.I.G.S. olduğum sıralarda, Askeri Şura'da Sir Eric Geddes başkanlığında, Lord Forster'in Mali Sekreter olduğu, 1919'daki demiryolu grevini görüşmek için oluşturulan kurulda ve H.A.L. Fischer'in yönettiği ödenekler kurulunda orduyu temsil ediyordum. Bay Baldwin (o zamanki adıyla) Hazineyi temsil ediyordu ve ordunun önerilerine karşı çok anlayışlıydı. Savaştan az sonra Ypres'e askeri bir haç vermek için giden Lord Ypres'e eşlik etmiştim. Savaş öncesi binbaşı üniformamı tümgeneral üniformasına dönüştürmek bana pahalıya çıkmıştı. Her nedense, tam takım giyinmiş olmamız söylenmişti. Belçika Kralı tarafından karşılanacağımız için fırtınalı bir denizde Ostend'e doğru o tam takım giysiler içinde yol alıyorduk. Hasta olmamıştım, ancak bu durum hiç hoşuma gitmemişti. Hayatına Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde başladığı için Lord Ypres için bir sorun yoktu. Belçika Kralı ve diğerleri haki üniformalarını giymişlerdi; o taş döşeli Ypres sokaklarında, tam takım yürüyüşümüzü hiç unutmayacağım; birkaç hafta öncesinde bu sokaklarda bombardıman altında köşe bucak koşuşturuyorduk. Nereden nereye gelmiştik.

Woolwich ile Sandhurst'un birleşmesi sorununun yeni bir düşünce olarak basında yer alması bu günlerde ilgimi çekiyor. Bu sorun 1919'da kesinlikle çözülmüştü. Aslında, bu birleşmeye Kral V.George'un isteksizce onay vermesinden sonra, Woolwich'in denetlenmesi sırasında Kral'a Lord Stamfordham ve Lord Wigram ile birlikte eşlik etmiştim. Finans Danışmanı Sir Charles Harris bize ancak bu denetimden sonra Woolwich'te savaş sırasında binlerce konut yapılmış olduğunu söyledi; Akademi için para isteyemezdik; bu nedenle, bu sorun beş yıl geciktirildi ve bugünlere dek geldi.

Woolwich'teki denetime giderken Kral'ın Daimler'i çok yoksul bir bölgede bozulmuştu. Kral'ın favori şoförü bir şeyler onarmak için arabanın altına yatmış ve bir süre gecikmiştik. Büyük bir kalabalık toplanmıştı ve zaman daralıyordu. Oraya zamanında ulaşmanın tek yolu otobüse binmek gibi görünüyordu. Kral da bu aracı benimsemiş görünüyor ve olayı alaya alıyordu; tam o anda Daimler çalışmaya başlamış gösteriye bir dakikadan az bir gecikmeyle ulaşmıştık. Westminster Town Hall'de, Winston Churchill'in savaştan sonra bölgesel orduyu yeniden düzenlemesinden sonra, Savaş Konseyi, Lord Scarborough ve platformdaki diğer kişiler, Lordlar, Teğmenler, Kontluk Dernekleri bölüm başkanları ile birlikte ilginç bir fotoğrafım çekilmişti. Churchill'in, birkaç eski süvari birliğinin top arabalı ve zırhlı birliklere dönüştürülmesi önerisi dışındaki planı kabul edilmişti. Bu konuyla ilgilenmek için benim başkanlığımda bir alt komisyon kurmayı kurnazca becermişti. Sanırım, yalnız on altı süvari birliği atlarını yanlarında bulunduracaktı; Winston Churchill bile onun Oxfordshire Hussars'ının (43.) neden ilk on beşte yer aldığına uygun bir neden bulmakta zorluk çekmişti.

Wilson'ın tank siparişi

Para sıkıntısının olmadığı o günlerde büyük sorunlarla başa çıkılabiliyordu. Bir gün M.G.O. ile birlikte, 100 mil uzunluğunda bir cepheye saldırıda kullanılmak için Ford yöneticisiyle görüşerek 5.000 tank ile 10.000 taşıyıcı araç ısmarlanmış olduğunu ve General Sir Aylmer Haldane'nin Mezopotamya'da kullanılmak üzere, öncekiler eskidiği için, yeni Rolls-Royce zırhlı arabalar için baskı yaptığını anımsıyorum. O sırada odaya giren Henry Wilson, "Tim, Rolls ya da Royce adında bir adam var mı? Rolls ya da Royce denilen o adamı bana getirebilir misin?" dedi. Kısa bir süre sonra, çok iyi giyimli bir firma temsilcisi geldi ve Sir Henry Wilson kendisine derhal 1.000 tank sağlama olanağı olup olmadığını sordu, ancak aldığı yanıt bunun olanaksız olduğuydu. Bunun üzerine, Kraliyet Genelkurmay Başkanı (C.I.G.S.) çeşitli savaş alanlarının haritalarını gösterip bunların ölümcül sırlar olduğunu anlatarak temsilciyi öylesine etkilemişti ki, adam elinden geleni yapacağını ve öğle yemeğinden sonra görüş bildireceğini söyledi. Öğle yemeğinden dönüşünde, üretilecek olan araçların özel kişilere verilmemesi koşuluyla bize onları sağlayacağını söyledi ve dediğini yaptı. Kendisine verilen "sırlar" yaşamsal önem taşımıyordu, o gece Savunma Bakanlığı'ndan ayrıldığımızda, sokak posterlerinde "Mezopotamya'ya 1.000 Rolls-Royce zırhlı araç" diye yazılıydı. Temsilci kısa bir süre sonra, yaptığı işin karşılığım bulması gerektiğini yazdı! Araçları almıştık ancak birim fiyatı 2000 £'a ek olarak 1000 £ da güçlendirilmiş zırhlı donanım sağlanması için idi, bu nedenle, Maliye Bakanı Sir Charles Harris anlaşmayı o öğleden sonra duyunca bir tartışma yaşandı fakat sonuç tatlıya bağlandı.

Kraliyet Genelkurmay Başkanı Yardımcısı (D.C.I.G.S.) olarak anımsadığım diğer bir olay, Cebelitarık Valisi olarak benim yerimi alan ve geçenlerde Kraliyet Genelkurmay Başkanı olan, dostum General Ironside[8] ile bağlantılıdır. Kraliyet Genelkurmay Başkan Yardımcısı olmamdan kısa bir süre sonra, o Kuzey Rusya'ya atanmıştı; orada bulunan hasta ya da yorgun bir subayın yerini alması gerekiyordu. O sıralarda Ironside Fransa'da bir birliğe kumanda ediyordu. Günler geçmiş, Savunma Bakanlığı'na bir rapor vermemişti, bu nedenle, Fransa'daki Genel Karargâha, Savaş Konseyi emirlerin yerine getirilmesini istediğini ve Ironside'ın gecikmeksizin geri gelmesi gerektiğini bildirmem istendi. Ertesi gün Savunma Bakanlığı'ndaki odamın büyük kapısı açıldı ve içeri iri yarı bir adam girdi ve: "Bunlardan sorumlu kişi sizsiniz" dedi. Görevinin kapsamını kendisine anlatıncaya dek öfkeliydi. Ertesi gün cebinde emirlerle, Kuzey Rusya'da komutayı devralmak için ayrıldı. Bu onun harika görevinin gerçekten başlangıcı olmuştu.

Savunma Bakanlığı'ndaki görevim sırasında Ordu Eğitim Konseyi'nde bu olayla ilgili olarak zor anlar yaşanıyor ve ne yazık ki Winston Churchill'in görüşlerine karşı çıkılıyordu. Bizler yalnızca Dryer'ın yeniden görevlendirilmesiyle ve savaştan sonraki durumla ilgileniyorduk ve bu konuda hiçbir plan yoktu. Sonuçta, bizim durumumuz Lord Milner tarafından Meclis'te açıklığa kavuşturulmuş ve Hansard'da dile getirilmişti.

Ordu Spor Denetim Kurulu

Savunma Bakanlığı'ndaki görevim sırasında değineceğim diğer bir konu kurucusu ve ilk başkanı olduğum Ordu Spor Denetim Kurulu'nun oluşturulmasıydı. Lord Byng de değerli nesneler için büyük ödenekler dağıtmak üzere Birleşik Tröst Fonu Başkanı seçildi. Savaşta kantinlerden elde edilen birikmiş kazançlar vardı. Ben onun grup üyesiydim, onun da Whitehall'da bürosu vardı. Orduda görev yapan her subay ve kişinin fona katkı payı olarak beş şilin vermesi gerekiyordu. Bu da 80.000£ yapıyordu. Bu tutar karşılığı olarak bana bir çek verilmiş ve ben de onu Whitehall'a götürüp sekreter yardımcısına teslim etmiştim. O parayla Ordu Spor Denetim Kurulu'nu kurduk ve bu kurul bugüne dek Krallık çapında her türlü oyun sahası ve etkinlikleri düzenlemektedir. Şimdi Cebelitarık Valisi olan son A.G., Tümgeneral Sir Clive Liddel ve Albay Roland Campbell benim ilk kurulumda üye idiler. Yarbay B.C.Hartley halâ sekreter. Savaştan önce, Tuğgeneral Kentish ve çoğumuz Aldershot ve diğer yerlerde spor alanları kurulmasında yardımcı oldular; bu alanların Ordu Spor Denetim Kurulu'nun kurulmasına dek resmi olarak tanınmamasına karşın, Ordu General Sir Horace Smith-Dorrien'e çok şey borçludur. Bugün her bölgeye özgü yetkili bir spor alanı bulunmaktadır. Kraliyet Donanması ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde de benzeri kurullar var. Amirallik Lordlar Kamarası'ndan kuruluşlarını oluşturmak için verdiğimiz yardımlar konusunda Spor Kuruluna teşekkür için gelen mektup benim için büyük değer taşır. Ben de spora düşkün bir kişi olduğum için, her zaman ordu spor etkinliklerine katıldım ve kriket, ragbi, futbol, atletizm, tenis ve yüzme gibi hoşlandığım dallarda başkanlık yaptım.

Gerek Lordlar gerekse Twickenham ile, başkanlığım sırasında, deniz ve kara ordu kriket ragbi maçlarında mutlu anılarımız vardır.

---

8 Ironside, William Edmund (1880-1959) İzmit'te İngiliz İşgal Kuvvetleri Generali.

Daha sonraki yıllarda, Amiral Sir John de Robeck[9] M.C.C. Başkanı olduğu zaman Deniz Kuvvetleri onun için bir akşam yemeği vermiş ve ben tek denizci olmayan kişi olarak çağrılmıştım. Kara Kuvvetleri, Kriket ve Ragbi'de, benim başkanlığım sırasında birkaç kez birinci olmuştu. Şimdi yardımcı Amiral olan ve Cebelitarık'tan çekilmiş olan Ginger Evans Deniz Kuvvetleri Kriket Takımı Kaptanı'ydı ve bir konuşmasında, şaka yollu, "Şu Harington'dan kurtulmadıkça Deniz Kuvvetleri olarak bir varlık gösteremeyeceğiz," demişti. Bir hafta sonra da Hindistan'a gönderilmiştim!

Günümüzde özgürce konuşulan "sporcu" sözcüğünün aşağıdaki tanımını yazdığını ileri sürenleri düşününce, her zaman gülümserim:

Bir Sporcu:

I. Oyununu oyun için oynar.
II. Kendisi için değil, takımı için oynar.
III. İyi bir kazanan ve iyi bir yenilendir. Zaferde alçak gönüllü, yenilgide cömerttir.
IV. Tüm kararları uygun bir biçimde karşılar.
V. Rakibine karşı cesurdur.
VI. Bencil değildir ve diğerlerinin de yetişmesi için her zaman yardımcı olur.

Bu ilk Ordu Spor Kurulu'nca yazılmış ve ilan edilmişti. Özgün biçimi çerçeveli olarak bana sunuldu ve çalışma masamın önünde asılı durmaktadır. Kraliyet Genelkurmay Başkanı Yardımcısı iken, Ordu Konseyi'nin askeri üyelerinin dikkatlerini çoğu kez 4. maddeye çekerdim.

Türkiye, Mudanya ve Çanakkale

Ekim 1920'de Savunma Bakanlığı Sekreteri Winston Churchill tarafından General Milne'nin[10] yerini almak için İstanbul'a gönderildim. Bunun çok olaylı geçecek üç yılın başlangıcı olduğu aklıma bile gelmemişti. Sevr Antlaşması imzalanmıştı. İstanbul'da bulunan kuvvetlerin (28. Birlik) bir süvari birliği, birkaç topçu gibi altı tabura indirgenmesi gerekiyordu ve anlaşmanın onaylandığını görmeliydim. Emrimde, İzmit'te bir, İstanbul Boğazı'nda, Tarabya karşısında, Beykoz'da bir Yunan birliği vardı ve orada Alman Konsolosluğu'nun yanında Krupp'un acentesine ait bir evde oturuyorduk. Karadeniz girişine oldukça yakın güzel bir yerdi. Yılın belirli zamanlarında, erguvan ağaçlarının çiçek açtığı zamanlar Boğaz harika olurdu. İstanbul'daki dokuz mil uzaktaki ofisime, her gün Yıldırım adındaki motorlu teknemle giderdim. Evimiz, savaş sırasında Goeben zırhlısının gizlendiği İstinye sırtlarındaydı. Daha sonra 1922'de, Mudanya'dan Kraliyet Iron Duke gemisiyle İstanbul'a dönerken, Kaptan Nasmith, kendisinin hâlâ kıyılarda kumlara gömülü yatan harika denizaltıların enkazlarını ve kalıntılarını göstermişti. O sıralarda, Sir John Robeck Yüksek Komiser idi ve kısa bir süre sonra Sir Horace Rumbold[11] yeri-

9 Sir John Robeck (1862-1928) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri, Amiral.

10 Milne, George Francis (1866 - 1948) İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı. Mustafa Kemal'in işgale karşı direniş başlatacağını anlayan ilk İngiliz generali. General Milne yerine daha sonra General Harington İstanbul'da aynı görevi üstlendi.

11 Sir Horace George Montagu Rumbold (1869-1933) İtilaf Devletleri İngiltere Yüksek Komiseri, İstanbul'da İngiltere sefiri.

ni alması için Komutan olarak Akdeniz Filosu'na dönmesi gerekiyordu. Huzurlu günler uzun sürmedi. Geldiğim hafta içerisinde Kars düşmüş, Venizelos düşmüş, Wrangel Kırım'dan çıkarılmış, kuvvetlerinden geri kalanlarla, yetmiş beş gemi dolusu kadın ve çocukla İstanbul'a dönmüştü.

Londra'dan ayrılmamdan bir gece önce, hükümeti Wrangel'in ordusuna üç milyon sterlin değerinde silah ile yardım etmesi için ikna eden Winston Churchill, elinde bir telgrafla odama gelerek Wrangel'in bulunması güç bir yerde olduğunu söylemişti. O anda şu sözleri ettiğini bir gülümsemeyle anımsıyorum, "Winston Churchill'in aklı başına Moskova'ya tam doksan sekiz mil kalmışken geldi." O gemilerin Kırım'dan ayrılışı o tarihten on beş günden az bir zaman sonra olmalıydı. General Plumer'in her zaman çok önem verdiği "Cephe Gerisi Düzenlemeleri" bütünüyle başarısız olmuştu. O kalabalık gemilerin gelişini asla unutamayacağım. Hükümetimiz bundan tamamen Fransa'nın sorumlu olduğunu, bizim yardım etmek zorunda olmadığımızı söylüyordu, ancak o olaya tanık olup da yardım edilmesine karşı çıkan herkese meydan okuyorum.

Amiral de Robeck ile General Wrangel'i gidip görmeyi kararlaştırmıştık, ancak Amiral de Robeck'in bir gün önce ayrılması gerekmiş ve Sir Horace Rumbold gelmişti, bu nedenle, nasıl karşılanacağımı bilmeden tek başıma gitmiştim. General Wrangel'in kabinine götürüldüğümde, kendisi ve Amiral Kedroff beni çok kibar karşıladılar ve daha sonra da çok iyi dostlar olarak kaldık. O yoksul halk anlatılamaz durumdaydı. Kadınlar kürk mantolarını ve incilerini bir somun ekmek karşılığında gemilerin bordosundan atıyor, ancak askerler hiçbir şey almıyordu. Bu insanları karaya çıkardıktan sonra, günde doksan bin kişiyi çorba mutfaklarından beslemeye başlamıştık. Denizciler süt veriyor, Hampshire Bölüğü askerleri kendi kumanyalarından o kadar çok özveride bulunuyordu ki, kısıtlamaya gitmek zorunda kalmıştım. Daha sonra 75.000 kadar Türk için yiyecek verdik.[12] Eşim her zaman hoşuma gitmiş olan bir çalışmanın başkanıydı. Renklerle işi çözümlemişti. Yemek servisi yapan erkek ve kadınlar yemek kabıyla aynı renk önlük giyiyorlardı. Sığınmacıların biletleri renkliydi, bu yüzden kendi renginden olan kaplara gidiyorlar ve işler konuşmadan yürüyordu; yoksa kimse söylediklerini anlamayacaktı.

General Wrangel'den gelen, İngilizlerin yardımı için teşekkür mektubunu aşağıda sunuyorum:

Rus Ordusu Komutanı, Kruvazör Bordosu
General Korniloff, 27 Kasım 1920

Generalim,

Farklı taraflardan bana Karadeniz'deki Britanya Ordusu temsilcilerinin Kırım Rus mültecilerine yardım çalışmalarına etkili desteği ve bu ordunun askerleriyle subaylarının bu amaçla cömertçe aldıkları tedbirlerin haberleri geliyor.

Silah kardeşliğinin bulanık anıları ile Britanya Askerî Heyeti generalleri, subayları ve askerlerinin milli davamıza verdiği desteğin canlı hatırası sayesinde bağlı olduğumuz İngiliz Ordusu'nun bize gösterdiği dostluk sayesinde ben ve

12 Batı Anadolu'da Yunan zulmünden kaçarak İstanbul'a gelen Türk sığınmacılar.

tüm ordumun yüreğine su serpildiğini Ekselanslarına bildirmeyi çok gerekli buluyorum.

Lütfen bunu ülkeniz ve ordusu karşısındaki değişmez minnettarlığımızın yeniden ifadesi olarak kabul edin.

Yüksek saygılarımın teminatını kabul edin, Generalim.

(İmza) Wrangel

Ekselansları
General Sir Charles Harington,
İngiliz Orduları Karadeniz Komutanı

Aynı konuyla ilgili, veliaht Abdülmecit'in mektubunun çevirisini de sunuyorum.

Ekselansları,

Tüm toplumsal uzantıları ile birlikte, yıkım, açlık, göç ve işsizlik gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkan, her yerde görülen insan felaketlerindeki yeni artışlar kuşkusuz genel savaşların acıklı sonuçlarıdır.

Bu zorluklara en çok katlanan ülkeler arasında hiçbiri, bu süre içinde gerçekleştirilen ve kuşkusuz daha sona ermemiş olan her türlü yıkım açısından, benim ülkem ile karşılaştırılamaz.

Daha Balkan savaşlarının ertesi, yorgun düşmüş Türkiye, birçok yarasını sarmak için uzun bir barış dönemine gerek duyduğu bir sırada, Avrupa diplomasisinin ciddi yanlışları, zamanın önderleri olan serüvencilerin yersiz ve kör kibirleri nedeniyle çok yıkıcı ve ölümcül yeni bir savaşa sürüklenmiştir.

Bu nedenle, istemediği halde ülkemiz bugüne dek dost bildiği bu iki büyük ülkeye karşı silahlanmak durumunda kalmış ve aynı nedenlerle, geçenlerde sizin de tanık olduğunuz gibi yoksul Türk sığınmacıları, yeni ve masum kurbanlar olarak sayısız kıyımlar yaşadılar ve başkentimize sığınmak zorunda kaldılar.

Tüm kaynaklarından yoksun bırakılmış olan bu savaş kurbanlarına bu en acı günlerinde yardımcı olduğunuz için size müteşekkiriz.

Cömert davranışınızın ülkelerimizi birbirine bağlayan geleneksel dostluk ilişkilerimizin yeni ve mutlu bir başlangıcı olmasını umuyor, tüm yurttaşlarım adına karşılıklı çıkarlarımızın böyle ileri görüşlü bir ifadesini görmek beni mutlu ediyor.

Mutsuz Türk sığınmacılarının bu kederli günlerinde bu denli düzenli, insancıl bir çalışma sunduğunuz için Bayan Harington'a ve Ekselanslarınıza en içten teşekkürlerimi sunmaktan zevk duyuyorum.

Bayan Harington'a saygılarımı iletmenizi ve kendisine karşı olan duygularımı kabul etmesini rica ediyorum.

(imza) Abdülmecit,
2 Mart 1922

Benim yanıtım:

Genel Karargâhlar, Müttefik İşgal Güçleri
İstanbul, 3 Mart 1922

Ekselansları,

Eşim Bayan Harington ile birlikte, bizi çok mutlu eden, çok nazik mektubunuz için Ekselanslarından teşekkürlerimizi kabul etmesini istiyoruz.

Kendi kusurları olmamasına karşın, böyle şanssız koşullar altında kalan Türk sığınmacıların acılarını hafifletmek amacıyla elimizden geleni yapmış olmak bizim için bir zevk olmuştur.

Türk Milleti ve İstanbul Türk halkının her kesimden olan temsilcilerinin bana göstermiş olduğu iyi niyet ve yakınlık hiçbir zaman unutulmayacaktır. Tarihte, güç bir görevi yerine getirmesi istenen hiçbir komutan Türk Milleti'nin her kesiminden kesinlikle bu denli nezaket görmemiştir. Alçak gönüllü bu çabamızın gelecek için iyi bir umut ışığı olacağı umudunu Ekselansları ile paylaşıyor, ülkenize barış ve refahın yeniden gelmesini ve içten, iki büyük ülke olarak geleneklerimize bağlı ilişkilerin yenilenmesini sabırsızlıkla bekliyorum.

Eşim ve ben, nazik mektubunuz ve Bağış Balomuza katılarak şeref verdiğiniz için size çok teşekkür ediyoruz.

Saygılarımla.

(İmza) C. H. Harington

İstanbul'da yaşam

İstanbul'da yaşam, özellikle geceleri neşeli geçiyordu. Karargâhlarımız Harbiye'de Türk Askeri Akademisi'nde idi. Camiler, Sultan'ın Sarayları ve Kapalıçarşı'yı çok ilginç buluyorduk. Birçok kişi haftada bir Sultan'ı görevine giderken görmek için Selamlıkta toplanıyordu. Bir gece Ayasofya'ya gitmiş, 10.000 kişinin namaz kılışını izlemiştim. "Fener Alayı" denilen, Sultan'ın beyaz bir at sırtında çevresinde meşalelerle geçtiği bir geceydi.

İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e yakın çeşitli koylarında yüzerek harika zaman geçirdik. Yaz akşamları Yıldırım adlı motorlu teknemde akşam yemeği yemek çok zevkliydi. Uzun mesafe yüzmekten her zaman hoşlanırdım, bu yüzden oradayken, Tarabya'daki, evimden Yeniköy'e oradan da Rumeli Hisarı'na kadar yüzerdim. Toplam, yaklaşık olarak üç buçuk mil kadardı. Boğazın karşı yakası bir mil kadardı fakat akıntı genellikle güçlü olduğundan, karşıya gidip gelmek olanaksızdı.

Boğazı ve Karadeniz'i deniz fenersiz düşünemiyorum. Savaştan önce bu fenerler eski bir İngiliz deniz subayının emrindeydi. Savaştan sonra, bu görevini Karadeniz çıkışındaki deniz fenerinde sürdürmüştü ve kendisini orada ziyaret etmiştim. Bu işe geri döndüğü için çok mutluydu, ancak iki gün sonra, Boğaz'ın güçlü akıntısına kapılarak kayalıklardan açıklara sürüklenen bir çocuğu kurtarmaya çalışırken, ne yazık ki, yaşamını yitirdi.

İstanbul'daki Fransız Kuvvetleri General Charpy, İtalyan Kuvvetleri de birkaç yıl önce

ölen General Mombelli'nin[13] emrindeydi. Fransız Yüksek Temsilcisi General Pelle,[14] İtalyan Yüksek Temsilcisi de Marquis de Garroni idi. Tümgeneral Marden 28. Birliğe kumanda ediyordu. Gelişimden kısa bir süre denetime gittiğim İzmit'teki Yunan taburu General Gargalidis komutasında, Beykoz'daki Yunan alayı ise Albay Vlachopoulos komutasındaydı.

Birinci yıl her şey normaldi. Kral'ın doğum günü şerefine yapılan her zamanki, ordu ve filo tören gösterileri, Müttefik Orduları'nın gösterileri ve diğer etkinlikler oluyordu. Bunlar arasında St. Patrick Günü'nde, İrlandalı nöbetçilerle ilgili olan eşsiz bir gösteriyi unutamam. O gün yoncayı Kraliçe Alexandria adına benim sunmam istenmişti, ben de bu işi törende yerine getirdim. Bana, Butler adındaki, serdümen arkadaşım tarafından yoncanın İngiltere'den gönderildiği ve viski ile taze tutulduğu söylenmişti. Bununla birlikte, yoncanın yanında bulunması gereken viski yolda bir yerlerde kaybolmuştu! St. Patrick Günü'nde ülkemin insanları ile ilgilenen yarbaya (şimdi Korgeneral) hep hayranlık duymuşumdur. Törenden sonra, tüm tabur dört saat kadar Mass için ayrıldılar. Sonra da görkemli bir yeni yıl yemeği yediler. Tüm öğleden sonra yedişer kişilik ragbi maçları yapıldı ve o gece St. Patrick'i kutlamak için İstanbul'a dönemeyecek kadar yorgun düştüler! Her an anımsayacağım bir Roman Katolik ordu papazları vardı.

İstanbul'da birçok eğlence yeri vardı. Avcılık, polo, atıcılık, balıkçılık, yelkencilik, golf, kriket, hokey, squash, iyi bir kulüp iyi kafeler vb. herkes için bir şey vardı. Harika bir arkadaşlık anlayışı vardı. Herkes mutluydu, kıskançlık veya çatışma olmaz, kurulan dostluklar gerçek olurdu.

Mustafa Kemal

BBC'nin dediği gibi "şimdi sizi Anadolu'ya götüreceğim" ve orada neler olup bittiğini göreceğiz. Savaş ertesi, Türkler silah bıraktıktan sonra, silahları İngiliz, Fransız ve İtalyanların denetimi altında değişik yerlerle saklanmıştı. Biri Haydarpaşa'da, biri de Bostancı'da iki birliğimiz vardı. Anadolu'da, General Hadjianesti komutasında 50.000 kadar bir Yunan kuvveti Afyonkarahisar'da kuzey güney hattında konuşlanmıştı. Gelibolu Savaşı'ndaki kahramanlığı her zaman anımsanacak olan Mustafa Kemal (sonra Cumhurbaşkanı), Ankara yakınlarında köylülerden, Avrupa'da bulunup kendisine katılanlardan bir ordu oluşturmaktaydı. Çeşitli kaynaklardan, değişik yollarla silah toplamaktaydı. Bu süre içinde, Yunanlıların savaş gücünü de ölçüyordu. Birkaç Yunan saldırısını durdurmuş olması kendine güvenini artırmıştı. Müttefik güçlerin bu konuyla ilgilenme zamanı geldiğini düşünüyordum. Fransız ve İtalyan birlikleri benim emrime verilmiş ve Müttefik İşgal Güçleri'nin Başkomutanı olmuştum. Tümgeneral Marden[15] de benim emrimde İngiliz Kuvvetleri'nin komutasını üstlenmişti.

O sırada Yunanlılar saldırıya geçmiş ve birkaç başarı elde etmişlerdi. Bu başarılarla tatmin olmuş olsalardı, her şey çok farklı olacaktı, ancak kendileri bu ilk zaferleriyle o

13 İstanbul'da, Müttefik İşgal Kuvvetleri'ne bağlı İtalyan Ordusu Kumandanı. Ernesto Mombelli, 1867 doğumludur. 1932 yılında vefat etmiştir.

14 İstanbul'da Fransa Siyasi Temsilcisi, General Pelle'nin eşi İstanbul'daki Türk sığınmacılara çeşitli yardımlarda bulundu. Bkz: "Muhacirlerimize yardım. Madam Pelle'nin insaniyeti" İleri gazetesi, 1 Aralık 1921, s. 1

15 General Thomas Marden (1951-1866) General Harington, Çanakkale'deki Türk ordusu tehdidine karşı General Thomas Marden'i görevlendirdi.

denli coşkuya kapılmışlardı ki, savaştan anlamayan ve "Ankara'ya hücum" savaş naraları atan Kralları ve bir kurmay subayın desteği ile yabanıl, hazırlıksız ve düzensiz bir biçimde ilerliyorlardı. Bu durum gerçek bir asker olan ve onları Sakarya Nehri'nde durduran Mustafa Kemal'in hoşuna gitmiş olmalıydı.

Yunan ordusunun savaş gücü konusunda görüşlerimle ilgili rapor vermek için çağrılmıştım. Yazdığım rapor hala bendedir. Bay Lloyd George raporu beğenmemişti ve sıra dışı bir uygulama olarak, Tümgeneral Marden'e Anadolu'ya gidip beni aşarak doğrudan rapor vermesi emredilmişti. Dönüşümde yorum yapmam istenmişti. Ben de daha önceki görüşlerim uyarınca Yunanlıların her hangi bir direnişle karşılaşmadan ilerlemekte olduklarını ancak ciddi bir saldırı karşısında dayanamayacaklarını belirtmiştim. Yunanlılar, işleri daha kötüleştirmek istercesine, müttefiklerin elinde olan İstanbul'a saldırmak amacıyla, Doğu Trakya'ya 50.000 asker göndermişlerdi. Bu çılgın projeye gerçekten inanamadım. Sir Henry Wilson'ın, uzun menzilli topların değerini düşürmesine karşın, her zaman dünyanın en güzel doğal konumuna sahip bir yer olarak tanımladığı, Çatalca'ya gözlem amacıyla, kendim gittim. General Charpy'ye onları Fransız ve İngiliz birlikleriyle savunma görevini verdim.

Bu sıralarda ilginç bir olay olmuştu. Haydarpaşa'da ciddi bir yangın çıkmış, binlerce Türk evsiz kalmıştı.[16] Herkesin davetli olduğu bir halk spor etkinliği veya bir at gösterisi düzenliyorduk ve toplanan paraların yangında zarar gören Türklere verilmesine karar vermiştik; bu arada İstanbul Türk Hükümeti'ni çağırdık ve çağrımızı hemen kabul ettiler; aslında, teknik olarak Türkiye ile savaş durumunda olduğumuzdan daha önce Türkleri çağırmamıştık. O günlerde Yunanlılar da Çatalca'ya doğru ilerlemekteydi.[17] Kendileriyle konuştuğum Yunanlılar bir çay masasını doldurmuştu. Benim Çatalca'da bulunduğumu biliyorlar, ben de Yunan tehditlerini biliyordum.[18] Yaşlı, düzgün bir Türk önderi İzzet Paşa Bulgar Savaşı'nda Çatalca Kumandanı olmuş, Savunma Bakanı[19] Ziya Paşa da kurmay subay olmuştu. Her ikisi de bana her zaman, "Sağ tarafına dikkat et; sağ tarafına dikkat et," derlerdi ve İstanbul'un savunmasında yardımcı olmak için bana bir yıl içinde 20.000 Türk vermeyi teklif ettiler! Tam olarak ne demek istediklerini Terkos Gölü'ne kadar gidip, üzerinde birliklerin yürüyebilecekleri zemini görünce anlamıştım. Yunanlılar da İstanbul'un Türklere karşı savunulması amacıyla, bir yıl içinde 20.000 asker vereceklerdi! Bir Gilbert ile Sullivan görüntüsü!

1922 baharında, Yunanlıların işlerinin yolunda gitmediği açıkça ortadaydı. Parasal durumları kötüleşmeye, kendileri de savaştan bıkmaya başlamıştı. Yeni başkomutanları General Hadjianesti'nin savaş alanlarında daha fazla kalmayacaklarını, yakında evlerine geri dönecekleri düşüncesini aşılamıştı. Mart 1922'de iki tarafın da hoşnut kalacağı bir düzenleme yapılacağı anlayışıyla, kendilerini Müttefik Güçler'e bıraktılar. Birkaç düzenlemeyi işleme koymak için Lord Curzon ile bir konferansa katılmak amacıyla Paris'e gittim. Müttefiklerin denetimi altında Anadolu'nun Yunanlılardan boşaltılmasına yönelik bir plan üzerinde anlaşmaya vardık. Yaptığımız plan hâlâ bende duruyor. O planın bir kopyasını da

16 "Kadıköy'de 250 ev ve apartman yandı" Bkz: İleri gazetesi, 28 Temmuz 1922, s. 1
17 "Yunanlılar Çatalca'da yeniden tahşidatta bulunuyorlar" Bkz: İleri gazetesi, 8 Ağustos 1922, s. 1
18 "Çatalca'da hattı fasıl tespit edildi" Bkz: İleri gazetesi, 9 Ağustos 1922, s. 2
19 Harbiye Nazırı

daha sonra Kurmay Okulu'na yararlı bir kurmaylık uygulaması olarak gönderdim.

Türkler bu planı onaylamamış ve plan da suya düşmüştü. Yazık oldu. Biz Yunanlıları Anadolu'dan çıkaracak ve sonra Türk yönetimine devredecektik. Batı Anadolu ve İzmir sorunu çözülecekti.

Tarihte görülen en büyük perişanlık

Yunanlıların Çatalca'daki saldırılarını sürdürmemiş olmalarım söylemeye gerek yok, yalnız soruşturmalarıma yanıt olarak Yunan komutanı, onun yerinde olsam benim de aynısını yapacağımı, çünkü Müttefiklerin silahlarını Anadolu'da Türklere toptan bırakmakta olduklarını söyledi! Durum ciddi bir biçimde gelişiyordu. Yunanlıların Doğu Trakya'da çözülmesi ve zayıf düşmesini fırsat bilen Mustafa Kemal o bölgeyi ele geçirmişti. Ayrıca, zayıf olarak savunulan Afyonkarahisar yakınlarındaki hatta saldırı düzenlemiş ve her şey çorap söküğü gibi çözülmeye başlamıştı. Yunanlılar, kuzeyde bir birlik dışında yorgun düşmüşler, çok az direniyorlar ya da hiç karşı koymuyorlardı. Benim irtibat subayım onları hiçbir şeyin ayakta tutamayacağını bildiren bir telgraf göndermişti. Ben de onun çıldırdığını ya da sinirlerinin bozuk olduğunu düşünerek bir başka subaya telgraf çektim ve aynı yanıtı aldım. Şu telgrafı yazdığımı anımsıyorum, "Onları durdurmak için kimse bir şey yapamıyor mu?" yapılacak bir şey kalmamıştı; insanda şaşkınlık yaratan, tarihte görülen en büyük bir perişanlık içinde İzmir'e geri dönmüşlerdi. İzmir'deki bir deniz subayımızın anlatmış olduğu olaylar müthişti.

Durum bizler için de ciddileşiyordu. Fransız ve İtalyan birlikleri benim emrimde olmalarına karşın, hükümetleri benim onları Anadolu'da kullanmama izin vermiyordu. Durum kötüleşince, Fransız ve İtalyan Yüksek Temsilcileri'nden ve generallerinden bir yerine üç bayrak çekebilmemiz için, Fransız ve İtalyan birliklerinden oluşan bir süvari birliğini Çanakkale'ye gönderilmesini istedim. Onlar da hemen kabul ettiler. O sırada Çanakkale'de tek bir taburum vardı ve Tuğgeneral Shuttleworth'u[20] komutayı ele alması için oraya gönderdim. Fransız ve İtalyan birlikleri de gelerek bandoyla karşılandılar. Bir an için üç bayrak çekmiştik, ancak hükümetleri olayı haber alınca, bölüklerinin oradan çekilmesini emretmişti. O anda Fransız ve İtalyan generalleri Charpy ve Mombelli karşısında, hiç yaşamadığım kadar, zor duruma düşmüştüm; onlar da beni düş kırıklığına uğrattıklarını düşünüyorlardı.

Lord ve eşi Plumer çok önceden bize söz verdikleri ziyaret için Malta'dan geliyorlardı. Çanakkale'de durmuşlar ve Tuğgeneral Shuttleworth ile görüşmüşlerdi. İyi bir denizci olan Amiral John Kelly, Benbow adlı gemi ile denizci üniforması içinde, telsiz işlerinde yardım ettiğini düşündüğüm yardımcıyla birlikte gelmişti. Eski komutanım Çanakkale'den bana telgraf çekerek, kendisine özgü bir deyişle,"Burada her şey yolunda," diyordu. Bay ve Bayan Plumer, Tarabya'daki evimin açıklarında demirleyen Bryony gemisiyle gelerek iskelemizde karaya çıktılar. Onların onuruna büyük bir akşam yemeği partisi verdik. Tüm Fransız ve İtalyan generaller gelemeyecekleri için üzgün olduklarını söylemelerine karşın, benim ısrarlarıma dayanamayarak geldiler. Çok iyi zaman geçir-

20 General Harington'ın Çanakkale'de görevlendirdiği İngiliz İşgal Kuvvetleri subayı. General Sir Digby Inglis Shuttleworth (1876-1948)

miştik. Kimse içinden geçenleri açığa vurmak istemiyordu. Yine en iyi durumda olan İngiltere idi. Müttefikler geldiğinde, İrlandalı gaydacılar salonda müziklerini çalmaktaydı. Orada bulunan generallerin hiçbirinin unutamayacağı önemli bir akşamdı; oradan ayrılırken göz yaşlarını tutamamışlardı.

Eski komutanımın o anda gelmiş olması da harika bir rastlantı olmuştu. İki bölük kazanmış gibi olmuştum. Ertesi sabah, kendisini büroma götürdüm ve ona durumla ilgili göndermiş olduğum tüm telsiz ve raporları okutturdum. Yarım saat kadar sonra, "Bana bir parça kağıt ver," dedi. Tüm birlikteliğimiz sırasında kararları veren kendisi olduğundan ve onları kağıda döken ben olduğum için bu davranışı ilginç olmuştu. Bir süre sonra, bana iki mesaj vererek, "Bunları gönder," dedi. Mesajlardan biri, benim yaptığım her şeyi bütünüyle onayladığını belirten bir rapor, diğeri de kişisel olarak Bay Lloyd George'a yazılan aynı şeylerin belirtildiği bir mesajdı. Bu benim için çok şey ifade ediyordu, çünkü, doğal olarak, benim yerime geçecek daha üst düzey bir kişi gönderilebilir diye bekliyordum. O kişi yerine Tümgeneral Hastings Anderson - gerçek bir dost - kurmay başkanı olarak gönderilmişti. Büyük bir uzman olan Alan Cobham tarafından uçakla gönderilmiş, Avusturya'da bir arıza nedeniyle, gelişi Orient Express ile iki kat daha uzun sürmüş ve Mudanya Mütarekesi'nden hemen sonra gelmişti.

Çanakkale'de Türklerle burun buruna...

Daha önce anlatılmamış olan Mudanya ve Çanakkale öykülerini anlatmadan önce, durumu açıklığa kavuşturmalıyım. Yukarıda anlattıklarımdan anlaşılacağı gibi, Çanakkale'de, Tuğgeneral D. I. Shuttleworth'un emrinde, bir süvari taburu, bir batarya ve iki taburdan oluşan çok küçük bir kuvvetim vardı. Bu küçük güce karşı Türkler yaklaşık 17.000 kişilik bir orduyla çok daha üstündüler. 3 Eylül 1922'de durum giderek ciddileşmiş ve Tuğgeneral Shuttleworth'un (artık Tümgeneral) hayranlık uyandıran tutumu ve emrindeki subayların denetimi sayesinde bir çatışma atlatılmıştı.

O ortamı en iyi, bana gelen raporunda belirtildiği gibi, General Shuttleworth'un kendi sözleriyle anlatabilirim, "Fransız ve İtalyan birliklerinin Çanakkale'den çekilmelerine karşın, gemilerimizin Marmara Denizi'ne girmelerini sağlamak için, Asya kıyılarını mümkün olduğunca uzun bir süre elde tutmak gerekiyor.

Bunu başarmak için, elimin altında, bir süvari taburum, bir bataryam, iki de taburum var, fakat Akdeniz Filosu'ndaki savaş gemileri ve kruvazörler Çanakkale'deydi ve Tuğamiral J. Kelly saldırı olursa, olası her türlü destekte bulunacağına söz vermişti. Tüm denizciler ve bahriye birlikleri de gemilerden karaya çıkmışlardı.

Gördüğüm kadarıyla, bizim savaşa hazır olduğumuzu anlayınca,Türklerin bizimle bir çatışmaya girme tehlikesini göze alıp almayacakları belli değildi. Yapılacak en akıllı işin, bir çarpışmanın sonuçları konusunda kendilerini uyarmak için, onlarla Müttefiklerin Tarafsız Bölgesi'nin en uç sınırında görüşmek olduğuna karar verdim. Hiçbir yanlış anlaşılma olmamalıydı. Bu planı uygulamak için 3. K. O. Hussars taburunun Yüzbaşısı J. E. Petherick'i Ezine'de görevlendirerek İzmir'den Çanakkale'ye doğrudan giden yolu, karada kırk mil kadarlık bir süre tutmak anlamında, kat etmelerini sağladım ve yarı yol üzerinde konuşlanan katır sırtındaki bir Sadık Alay gücü ile destekledim. Bir olasılık daha vardı;

Türkler Ezine'yi göz ardı edebilir ve Biga yoluyla Çanakkale'ye açık araziyi dolaşarak ilerleyebilirlerdi. Bu yaklaşımı durdurmak için destroyerlerle desteklenen Sadık Alay'dan bir birlik, Çanakkale'nin doğusundaki Biga köyüne yerleştirilmişti.

Bir sonra yapılacak şey de çarpışmanın yapılacağı konumun seçilmesi ve ona göre hazırlık yapılmasıydı. Zaman kısaydı ve yapılacak çok iş vardı. Bir tugay ile savunma konumu ve daha sonra da bir tümen ile yayılmak gerekiyordu. Göz ardı edilse ve derinlik sağlamasa da, bu konum açık bir ateş alanı sağlayacaktı; her iki kanat da deniz filosunun toplarıyla destekleniyordu. Kısacası, burası, yeterli top, araç gereç, tel, kereste ve kum torbası sağlayamayacak olan Türklere karşı savaşılacak bir konumdu ve çalışma gruplarının desteği ile deniz ve kara askerleri gece gündüz çalışarak savunma hattı oluşturmak için çaba gösteriyordu.

Başka sorunlar da vardı. Çanakkale'ye her gün çok sayıda Yunanlı ve sığınmacı akın ediyordu. Onlar ve Çanakkale Türk halkı gemilerle oradan boşaltılmalıydı. Hastalıklara karşı, Avrupa yakasından temiz su getirilmeli ve Çanakkale Boğazı'nı geçmek için de tekneler sağlanmalı, iskeleler yapılmalıydı. Kraliyet Donanması'nın yardımı olmasaydı, Türklerin ilerlemesinden önce bu hazırlıklar bitirilemezdi.

Planlar gerektiği biçimde hızlandırılmıştı. 23 Eylül 1922 sabahı Türk Süvari Birliği Tarafsız Bölgeyi geçmişti. Hemen 3. Hussars tarafından durdurulmuşlardı. Ancak üç iyi yolun olduğu arazi bozuk ve engebeli, taşlıydı, atların geçmesini güçleştiriyordu .

Bize ateş açılmadıkça ateş etmeme emri verilmişti. Türk komutanı ile görüşme sağlanmış ve Yüzbaşı Petherick tarafından çağrılmış ve kendisine durması söylenmişti. İlerlerse süvari birliğinin karşı koyacağı söylenmiş, ateş açmanın İngiltere'ye ve İmparatorluğa savaş açmak anlamına geldiği konusunda uyarılmıştı. Bu uyarı Türklerde gecikmeye neden olmuş fakat onları bütünüyle durdurmamıştı.

Dar geçitleri kapatan Yüzbaşı Petherick Türkleri kanatlar dışında kalmak zorunda bırakmıştı ve geçitlerdeki askerlerimiz Türklerin geçmesine izin vermiyordu. Aslında, Türkler süvarilerimizi birkaç yarda uzaktan ateş ederek tehdit ediyor ve ara sıra da atların dizginlerinden yakalayarak askerleri attan aşağı indirip yol açmaya çalışıyorlardı. Ancak ateş açmadılar.

Gece olunca, Türkler, dik yamaçları, gözlemlediğimiz birkaç geçiş yeri dışında ilerlemeyi olanaksız kılan Menderes Nehri boyunca toplanmışlardı. Ana yol üzerindeki köprü uçurulmuştu. Çok soğuk, parlak, sakin ve yıldızlı bir geceydi.

Öğleden sonra Yüzbaşı Petherick'e katıldım ve bu isteksiz ilerlemenin Türk Süvari Birliği Komutanı'nın emir beklediği sonucuna vardım ve o gün için Menderes Geçidi'nde beklemeye karar verdim. Çünkü Türkler saldırgan olduğundan, ateş açma emri alındığında, zayıf olan kuvvetlerimizin ezilmemesi için bunu yapmam gerekiyordu.

Sonuç olarak, Çanakkale'ye arabayla geri dönerek oradan İstanbul'daki Başkomutan'dan ateş açma izni istedim, çünkü bizden güçlü olan Türkleri başka türlü yerlerinde tutamazdım. Daha sonra, HMS Benbow'a giderek Tuğamiral J. Kelly'ye olanları rapor ettim. Çatışmanın başlama olasılığına karşı, filonun bizi koruması için,Yüzbaşı Petherick'e katılmak üzere, kendisinden bir deniz keşif grubu ve topçu subayı istedim.

Amiral bu görevleri yerine getirmişti. Gece, General Sir C. Harington zor durumda kalırsak ateş açmamız için izin verdi.

Türkler, o gece hareketsiz kaldılar. Komutan L. Holland emrindeki deniz birliği, şafakta Yüzbaşı Petherick'e katılmıştı.

Ertesi gün, 24 Eylül'de, Türklerde hiçbir ilerleme belirtisi görülmüyordu. Yüzbaşı Petherick'in bölüğü 1.100 Türk süvarisi saymıştı. Öğleden sonra, Ezine'ye doğru görünen toz bulutları Türklerin hareket halinde olduğunun bir göstergesiydi. Ezine'de 17.000 kişilik ekmek üretildiği haberleri rapor ediliyordu.

Mal sağlanması ve iletişimdeki zorluklar nedeniyle, 24 Eylül akşamı Yüzbaşı Petherick'in bölüğünü Çanakkale'den on mil ötedeki Kepez sırtlarında bir noktaya taşımak zorunda kaldım. Süvari birliğinin çekilmesini ertesi güne kadar Türkler izlememişti, bu nedenle, iki tabur ve bir topçu birliğini destek olarak Kepez'e gönderdim. Beş topçu birliği ile çok sayıda topçu desteği de Çanakkale'ye ulaştırılmıştı.

Menderes Nehri'nden çekilmeden önce, Kemalist mutasarrıfı, Türkçe bilen kurmay subayım Binbaşı Harenc ile bizim saflarımızdan Ezine'deki Türk karargâhlarına geçme izni vermiştim. Bunu yapmamın nedeni, 23 Eylül öğleden sonra bana ulaşan bilgiye göre Kazım Orbay Paşa'nın İzmir'de Türk Süvari Birliği Kolordu Karargâhları'nda oluşuydu. Bu general uzun bir süre benimle Türk Savunma Heyeti'nde çalışmıştı ve kendisine güveniyordum. Kemalist Mutasarrıfın Çanakkale'deki hazırlıklarla ve gerektiğinde çatışmalara başlama izni ile ilgili ilk elden bilgileri bana ulaştıracağını umuyordum. Mutasarrıfın çözülmesi ile mevzilerimizin önünün açılacağını düşünmüştüm. Ancak Mutasarrıf birkaç gün geri gelmemişti ve onun Türklere ne söylediğini asla anlayamamıştım.

27 Eylül günü Çanakkale komutasını, o sabah İstanbul'dan gelen Tümgeneral T. O. Marden'e devrettim ben de kendi tugayımı devraldım."

Durum giderek ciddileşmekteydi

23 - 24 Eylül, Tuğgeneral Shuttleworth'un dediği gibi kritik bir geceydi. A. D. C. Teğmenim Leveson Gower, Tuğgeneral Shuttleworth'un ateş emri izni isteyen telgrafını bana nasıl getirdiğini, benim yazılı yanıtımı nasıl götürdüğünü ve sabah erkenden beni görmeye geldiğinde ona sorduğum ilk sorunun, "Savaş nasıl gidiyor?" olduğunu ve onun da "daha başlamadı" diye yanıtladığını söyler dururdu!

O sırada Hükümet benim Türkiye'deki birliklerimi takviye etmeyi kararlaştırmıştı. Aldershot'dan bir tugay, Mısır, Malta, Cebelitarık ve diğer yerlerden birlikler gönderilmişti. Birliklerin içinde 2. El Bombası Muhafızları Taburu, 3. Coldstream Muhafızları ve 11. Kraliyet Deniz Taburu bulunuyordu. Akdeniz Filosu ile Atlantik Filosu'nun bir kısmı da gönderilmiş ve 1.000 havacı dolusu bir gemi de buraya yönlendirilmişti. Tümgeneral Marden'i birliğin büyük bir bölümü ile birlikte Çanakkale'de denetimi ele geçirmesi için gönderdim. Hava Kuvvetleri, emrime verilmek üzere Gelibolu'ya konuşlandırılacak çok sayıda taburu gönderdi. İstanbul'u, emrinde El Bombası, Coldstream ve İrlanda Muhafızları Taburu ve 11. Kraliyet Deniz Taburu bulunan Tuğgeneral Julian Steele'e bırakmıştım. Hükümetten aldığım emirler dört ana maddeden oluşuyordu:

(1) Her ne pahasına olursa olsun, Gelibolu'yu elde tutmak.
(2) Çanakkale'yi kendi kuvvetlerimi tehlikeye atmadan elimden geldiğince korumak.
(3) Ciddi bir saldırı durumunda İzmit Yarımadası'nı boşaltmak.
(4) Zor durumda kalınca, İstanbul'u boşaltmak.

Durum giderek ciddileşmekteydi. 40.000 kişilik bir kuvvet Çanakkale'yi, 50.000 kişilik bir kuvvet İzmit'i ve çevresini tehdit ediyor, 40.000-20.000 kişilik bir takviye güç İstanbul'da, 20.000 kişilik bir kuvvet de Doğu Trakya'da bulunuyordu. Bu birliklerin tümü yakın tarihte İzmir'de büyük bir moral kazanmıştı. General Marden'e, ateş açmak kaçınılmaz olmadıkça, elinden geldiğince, çatışmadan kaçınması emrini vermiştim. Bu kez Türkler onun hattına çok yakındı ve durum hiç de iç açıcı değildi.

Mudanya Mütarekesi

Son anda, Müttefik Generallerle, benim yönetimimde, İsmet Paşa (Yeni Türk Komutam) ile birlikte 1 Ekim sabahı Mudanya'da bir mütareke yapılması kararlaştırılmıştı. Oraya, Amiral Sir O. de Brock[21] kumandasındaki HMS Iron Duke gemisiyle gittim. Toplantı sırasında Çanakkale'de sessizliğin bozulmaması konusunda anlaşmaya varıldı. Bir Yunan generalinin de bir Yunan gemisinde olan bitenden haberdar edilmesi gerekiyordu. Bir Fransız politikacısı olan M. Franklin-Bouillon'un[22] (Henry Wilson ona hep "Kaynayan Franky" derdi) gerek duymadığım halde, yardımcı olmak için beni görmeye geldiğini çok iyi anımsıyorum. Son günlerde Ankara'daydı.

Mudanya'da karaya çıktık ve rıhtımda General Charpy ve Mombelli ile buluştuk. Deniz üzerinde bende fotoğrafı olan boş bir toplantı odasına geçtik. Türklerin Yunan askerlerinin cesetlerini denize attıkları karşımızdaki rıhtım dalgalarla yıkanıyordu. İsmet Paşa tarafından kabul edildik. Tüm sabah boyunca oturmuş sonra öğlen yemeği arası vermiştik; dışarıdaki Kemalist askerleri çok iyi anımsıyorum. Gördüğüm ilk Kemalist askerlerdi. Kararlı bakışlı kişilerdi, onlarla bir şeyler konuşmak istediğimi sanıyordum, bu nedenle, Blunt adındaki Türkçe konuşan bir topçu subayı aracılığıyla bir konu açarak savaş sırasında İngilizlere esir düşüp düşmediklerini sordum (birkaçının esir olduklarını biliyordum). Kendilerine iyi yemek verilip verilmediğini de sordum. Yüzleri aydınlanmış ve gülümsemeye başlamışlardı; daha önce hiç o denli iyi beslenmemiş oldukları anlaşılıyordu!

Birkaç gündür sabah akşam oturuyorduk, fakat bir şey olmuyordu. Durum umutsuz gibi görünüyordu. Sonunda dağıldık ve Müttefik Generaller bizim için ayrılmış olan küçük bir odaya girdik. Tam içeri girmiştik ki, M. Franklin-Bouillon[23] gelerek "Sorunlarınız nedir?" diye sordu. Birkaç sorunumuz olduğunu söyledim. Sonra coşkuya kapılarak, "Ben General Charpy'ye imzalama sorumluluğunu vereceğim, siz sorumluluk almazsanız, sizin yerinize ben alırım," dedi. Kimseden benim sorumluluğumu almasını istemedim ve ondan da kesinlikle istemeyeceğimi belirttim. Daha sonra, Iron Duke'a geri döneceğimi söyledim. Benimle geleceğini söyledi. Ben de, "Hayır, gelmeyeceksiniz. Sizi gemiye almazlar," diye yanıtladım. Tatsız bir olaydı, ama daha işin başından bunun

21 Sir Osmond de Beauvoir Brock (1869-1947) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Amirali.
22 Henry Franklin Boullion (1870-1937) Fransa hükümetinin Ankara'ya gönderdiği diplomatik temsilci.
23 Franklin Boullion (1870-1937) Mustafa Kemal Paşa'nın yakın dostluk kurduğu, Türklerin haklı davasını destekleyen Fransız siyasetçi.

askeri bir toplantı olarak düşünülmediğini anlamıştım; bana blöf yapmak amacıyla oraya gelmişti ve bütünüyle başarısız olmuştu.

Uzlaşamadığımız yirmi sekiz nokta vardı. Sonunda, bir akşam, Hükümetlerimizce daha ileri gitme yetkisi almadığımızı ileri sürerek son koşullarımızı belirten taslağı imzaladık. İsmet Paşa'ya bunun son sözümüz olduğunu söyleyerek HMS Iron Duke ile o akşam İstanbul'a geri döneceğimi, son yanıtı almak için de ertesi öğleden sonra yine geleceğimi bildirdim. Çanakkale'de bulunan General Marden'i en kötü olasılıklara hazır olması konusunda uyardım. İstanbul'a gelince de Sir Horace Rumbold'a durumun umutsuz göründüğünü rapor ettim. Tuğgeneral Steele'yi görerek İstanbul'un denetim altında tutulması için tüm hazırlıkların yapılmasını sağladım.

O kritik anda Müttefik Kuvvetler adına İsmet Paşa ile yaptığım iki yazışmayı burada vermek ilginizi çekebilir.

Ekselansları,

Dün Mudanya'dan ayrılmamdan sonra, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Müttefik Güçlere yazdığı 23 Eylül 1922 tarihli yazısını yanıtlamaktan mutluluk duyuyorum. Bu yazı, konferansın başlamasından önce alınmış olsaydı, işimiz çok daha kolaylaşacaktı, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Müttefikler gibi şu andaki duruma ciddi bir barışçıl çözüm aradığını görmekten memnunum.

Telgraf iletişimi konusundaki zorluklar nedeniyle, ne yazık ki, kendilerine yönelttiğim sorularla ilgili olarak hükümetimizden daha yanıt alamadım, bununla birlikte, bu mütarekeyi karşılıklı güven içinde sona erdirmek amacıyla, Edirne dahil olmak üzere, Doğu Trakya'yı Türkiye'ye, en kısa süre içinde, geri verme niyetimiz açıktır. Yunan Hükümeti'nin üç Müttefik Hükümet ve Türk Büyük Millet Meclisi ile bir arada bir anlaşmaya karşı çıkacağını öngörmüyorum.

İstediğim tek şey güven duygusudur. Birbirimize güvenmeliyiz. Subayların politik sorunları tartışmalarını yasaklayacak daha üstün bir güç yoktur. Bu benim görev kuralımdır. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ulusal özlemlerine, Müttefik Güçlerin görüşleri doğrultusunda, ayak uydurmak için elimden geleni yapmaktayım. Bu anlaşmayı sona erdirebilmek ve ilerideki Barış Konferansı'na işlerlik kazandıracak bir hazırlık önlemi olarak, size verdiğimiz bu teminatı kabul etmenizi rica etmem gerekiyor. On dört gün sonra yapılacak bir konferansa kadar, ayrıntılar üzerinde tartışıp zaman harcayarak asıl hedefimizi gözden kaçırmamalıyız diye düşünüyorum.

Yarın saat 8.00'de Ekselanslarınıza sunacağımız, düzeltilmiş anlaşma metnini komutanlarımızla hazırlamış bulunmaktayız. Bu gece Ekselanslarınızı daha fazla tutmayacağım, ancak sizlere söyleyeceğim şunlardır:

"Sizin iyi niyetlerinize güvendiğimiz gibi siz de bizim iyi niyetlerimize güvenirseniz, bizim kadar barışa olan isteğinizi boşa çıkarmayacağız."

General Harington'dan Ekselansları İsmet Paşa'ya,
Mudanya, 9 Ekim 1922

Ekselansları,

Bu sabahki gecikme için özür diliyorum, arkadaşlarımın olduğu gibi benim de hükümetimizden gelecek olan talimatları beklemek zorundaydık ve onları ancak M. Poincare ile Lord Curzon arasındaki toplantıdan sonra dün saat 11.00'de aldık. Daha sonra, dün gece talimatların farklı olduğu bir nokta ortaya çıkınca, sorunu açıklığa kavuşturmak zorunda kaldım.

Öncelikle kesin emriniz için teşekkür etmek istiyorum. Konferans sürerken çalışmalara verilen aralarda emirlerinizin geçersiz olduğunu demek istemediğinizden kuşkum yok.

Müttefik Generaller bugün sizinle hükümetlerinden aldıkları açık talimatlar doğrultusunda görüşecekler. Bu konferansta gösterdiğiniz sabır ve uyum için size yine teşekkür ediyorum. Uzun ve dostça tartıştık ve birbirimizi daha iyi tanımış olduk. Size güvenmekteyiz, sizin de bize güvendiğinizi umuyoruz. Sizinle ve Yunanlılarla, Yunanlıların gerisine çekilecekleri bir hat oluşturduk ve Trakya'da yönetiminizi en iyi biçimde nasıl yerleştireceğinizi görüştük, ayrıca silaha başvurulmadan sizin hedeflerinizi güvence altına almanız için bir olanak sağlamayı umuyoruz. Barış Konferansı'na götürecek yolu da açmayı umuyoruz.

Bugünkü toplantı, tarihi bir toplantı olacaktır. Bu odadan ayrılmadan önce, büyük bir karar alınmış olacak. Her birimiz, burada, insanlık adına çeşitli ülkeleri temsil ettiğimizi unutmamalıyız. Bu büyük olaya sakin ve saygıyla yaklaşmalıyız.

Müttefik Hükümetler size sunmak için hazırladıkları cömert koşullarda anlaşmaya vardılar. Biz de hazırladığımız toplantıda onları bir araya getirdik. Sizin için Müttefiklerce hazırlanacak olan tüm Doğu Trakya'yı elde edeceğiniz 23 Eylül 1922 tarihli Müttefikler Bildirisi'nin koşulları size sunulacak. Meriç Nehri'nin batısında bir Müttefik Tampon Bölge oluşturacak kadar hazırlık yapıldı. Müttefikler size Karaağaç ve Edirne ile ilgili istemiş olduğunuz korumayı sağlayacaktır. Müttefiklerin yardımı ile kendi yönetiminizi sağlayacaksınız; Müttefikler orada size yardım etmek için ancak kısa bir süre kalacaktır.

Barış ilan edilmesiyle diğer kazançlarınız da olacak. Müttefik birliklerin İstanbul'dan çekilmesini güvence altına almış oluyorsunuz. Bana, can kaybı olmadan, ülkenizin gelecek barış ve refahı zarar görmeden, tüm ulusal özlemleriniz size sunuluyor gibi görünüyor. Tek arzunuzun barış olduğunu söylemiştiniz. Müttefik Güçler onu size sunmuş gibi görünüyor ve siz de hedefinize ulaşmak üzeresiniz; kırk beş gün içinde barış ellerinizde olacak ve yönetiminiz de hoşnut kalacağınız biçimde kurulmuş olacak.

Müttefik Güçlerin sizden tüm istediği şunlardır:

(1) Müttefiklerin işgal ettiği bölgelere, Müttefik Yüksek Komiserliği'nce saptanan ilkelere, barış adına, gereğince uyulması.

(2) Trakya'daki jandarma birliğine, Müttefiklerin, sizin de temsil edildiğiniz, görevleriyle belirlenen bir sınır konulması.

(3) Müttefik birliklerinin ve görevlerinin Trakya'da çok sınırlı bir süre bulunması.

Bu durumda, Müttefik Güçlerin Generalleri, hükümetlerimizin talimatları uyarınca, bir anlaşma düzenlemiş bulunuyorlar. Şimdi size bu anlaşmayı sunuyoruz. Birçok noktayı zaten tartıştığımız için daha fazla tartışmaya gerek yoktur. Kabul etmek size kalıyor. Onaylayacağınız ümidindeyiz. Yukarıda belirttiğim gibi, milliyetçi özlemleriniz size barışçı yollarla kazandırılıyor.

Yunan delegasyonunun bu anlaşmayı, daha sonra belirtilecek bazı çekincelerle imzalayacağını da size bildirmek durumundayım. Anlaşmanın şu anda okunmasını öneriyorum. Daha sonra, maddeleri bizimle ve kendi aranızda tartışmak isteyeceğiniz için size son yanıtımızı vermek için bir saat ayırabiliriz.

Sözlerime son vermeden önce, ciddi bir konuya değinmek istiyorum. Birçok şey sizin yanıtınıza bağlı.

Durumun tüm ciddiyeti içinde, Müttefik Güçlerin işin özünde, sizin görüşlerinizi onaylayıp onaylamadığını ve durum böyle ise, son birkaç yıldır süren savaş tanrısının ülkelerimizde bıraktığı acı ve sıkıntılar daha aklımızdayken, Türkiye'nin iyileşmesi ve refahı barışa bağlıyken barışın temellerini atmak amacıyla dürüst ve doğrudan bir girişime karşı mı çıkacaksınız diye size soruyorum?.

Ertesi gün Komutan Carpenter, V. C. komutasındaki, Majestelerinin gemisi Caryfort ile Mudanya'ya döndüm. Konferansın sonuçsuz kalacağından o denli emindim ki, görüşmelerin sona ermesinden önce, yapacağım konuşmanın bitmemiş bir kopyasını çıkarmıştım:

Ekselansları, gözlemlerinizi duymuş bulunuyorum. Onları üzüntüyle karşıladım. Müttefik Generalleri dileklerinizi yerine getirmek için ellerinden gelen özeni göstermektedir. Dün gece, size sunduğumuz konferans, söylediğimiz gibi, ulaşabileceğimiz son noktayı temsil ediyordu. İnsancıl olarak yapılabilecek her şeyi yaptığımızı düşünüyoruz. Gücümüzün yettiği her şeyi size verdik. Müttefik Güçlerce sizden, bunun karşılığında çok az şey vermeniz istendi. Siz hiçbir şey vermediniz. Hiçbir şeyi yinelemem gerekmiyor. Bununla birlikte, siz Ekselansları, hükümetinizin barış istediği konusunda bize her zaman güvence vermektesiniz. Yıkımdan, yağmadan ve katliamdan kaçınmaya büyük özen gösteren bir karakterinizin olduğunu biliyorum. Bu tanımladığım şeylerden kaçınmak ve onları durdurmak için siz de tek yol olan barışı istiyorsunuz. Dün gece bu odada çok ciddi bir karar almamız gerektiğini ve akla yatkın olan düşüncelerin geçerli olması için dua ettiğimi söylemiştim. Şu anda ise yollarımızın ayrıldığı noktadayız. Bir yanda barış, diğer yanda ise karanlık bir gelecek. Hükümetiniz öncekini reddediyor ve birçok insanı sürüklediği yol... (bitmedi.)

Savaşa başlamak için arka arkaya iki telgraf aldım

Yapabileceklerini yapmaları için General Charpy ile Mombelli'yi o gece Mudanya'da bırakmıştım. Beni iskelede karşıladılar ve onlara durumun nasıl olduğunu sordum. (Önceki gün yaşanan başarısızlığı, doğal olarak, Savunma Bakanlığı'na ve hükümetime

bildirdiğimi atlamıştım.) Düşündüğümün aksine, durumda çok gelişmeler olduğunu, İsmet Paşa'nın gece Mustafa Kemal ile birkaç kez konuştuğunu ve ortada yalnızca altı önemli madde olduğunu söylediler. Toplantı salonuna geldiğim zaman, hükümetimizden gerektiğinde operasyonlara başlama yetkisi veren ve beni destekleyen arka arkaya iki telgraf aldım. Bir kopyaları olsaydı burada açıklamak isterdim. Her ikisini de cebime koydum. General Marden'den de durumun olanaksız olduğunu ve artık dayanamayacağım bildiren bir telgraf aldım. Kendisine belirli bir saatte ateş açma yetkisi verdim.

Önemli noktaların konuşulacağı toplantıya yeniden başladık. Ortamı çok iyi anımsıyorum. Bütünüyle siyasi olan ilk iki noktayı Lozan'a taşımak üzere anlaştık. Sonraki iki konuyu ben kazandım; onların o denli önemli olduklarını sanmıyorum. Daha sonraki madde, önceki gün gündemimde olan Çanakkale çevresindeki bir bölge ile ilgiliydi; yirmi beş millik bir çevreyi kapsayan bir alan olduğunu sanıyorum, anımsadığım kadarıyla. İsmet Paşa bu konuda anlaşmıyordu ve bir çıkmaza girmiştik. Ülkemden bu bölgenin alınması için talimat almıştım. İçinde bulunduğum yalnızca bir gaz lambasının olduğu ortam -o korkunç oda- şu an yine aklımda. İsmet Paşa'nın gözlerini gözlerimden ayırmayan o kurmay başkanı gözlerimin önünde yine. Odanın bir kenarı boyunca yürüyerek o bölgeyi almam gerektiğini, başka hiçbir biçimde uzlaşmayacağımı bildirdim. Sonra birden, "J'accepte," diyerek onayladı. Hayatımda hiç bu denli şaşırmamıştım! Hiç rol yapmamıştım, ancak o korkunç odada bir aşağı bir yukarı yürüyerek onu etkilemiş olduğumu düşünüyorum.

Daha sonra, önemli bir nokta daha olarak, Doğu Trakya'da bulunmasına izin verilecek Türk jandarmasının sayısı aklıma gelmişti. Fransız ve İtalyanlar bu konuyla ilgilenmiyorlardı. Sayının ne olacağını umursamıyorlardı, ancak Hükümetimiz bize bu konuda kesin bir sayı vermişti. Hukuk müşavirim, Binbaşı Sims Marshall bana fısıldayarak, "Bir sayı uydur gitsin; kimsenin umurunda değil," demişti. Sonra ben de İsmet Paşa'ya, "Kaç kişilik bir jandarma birliği gerekiyor sizce?" diye sordum. "Dokuz bin," diye yanıtladı. Ben şaşırmış gibi göründüm ve bunu görüşmek için ara vererek Generallerimizin bulunduğu odaya çekildik. Müttefik Generaller 7.500 olabileceğini söyledi, bu nedenle İsmet Paşa'ya dönerek onun tahmininin çok yüksek olduğunu, 7.500 sayıda askerin yeterli olabileceğini düşündüğümüzü ciddi olarak söyledim, sonra da masanın üzerinden uzanarak elini sıktım, "Beş yüz kişi daha," diyerek 8.000 kişiyle konuyu kapattık, ancak verilen hiçbir sayıyı kabul etmeyeceklerini de çok iyi biliyorduk.

Başlamak üzere olan savaşı önlediğim için mutluydum

Ansızın bir uzlaşmaya varıldığını anladım ve General Marden'e mesaj gönderdim, mesaj eline ateş açmadan yetmiş beş dakika önce geçmişti. Cebimdeki telgrafları düşünmemiştim bile. Ulusumuzun yakınlarda başka bir savaş istemediğini düşünüyordum. Az kalsın başlamak üzere olan bir savaşı önlediğim için mutluydum. Şu "J'accepte," sözcüğü çok hoşuma gitmişti.

Toplantı bittikten sonra, Fransız ve İtalyan Generaller ertesi sabah imzalamayı

önerdiler. "Hayır, imzalayana kadar burada kalacağız," dedim. Ertesi sabah 7.15'e kadar, anlaşma beş ayrı dile çevrilirken, on beş saat daha oturduk. Düzeltmeler için Ankara'ya Mustafa Kemal'e telefon edeceklerini çok iyi biliyordum. Müthiş bir geceydi. Mudanya Mütarekesi'nin imzalarını ve imzalayanların ertesi gün saat 7.15'de çekilen fotoğraflarını ekliyorum.

Ertesi gün Caryfort ile İstanbul'a filonun selamları arasında döndüğümde, Kraliyet Hava Yolları Birlikleri tarafından karşılandım. Savaş çıkmasını önleyerek ülkem için bir şey yaptığımı düşünüyordum. Lord Curzon'un kendisinden öğrendiğime göre, bir yıl sonra, Ekim 1923'de İngiltere'ye döndüğümde, Lloyd George ve diğerlerinin o Pazar gecesi cebimde duran emirlere neden uymadığım ve savaşa girilmediği konusunda gerçekten kınanmamı önermişti; bu hiç aklıma gelmemişti, Lord Curzon bunun üzerine Kabine'yi terk ederek oy vermeye karşı çıkmıştı. Görünüşe bakılırsa, savaş durumu Lloyd George ve Koalisyon Hükümeti'nin iktidarda kalmasını sağlayacaktı. Bunun benim için bir anlamı yoktu; ben bir Kraliyet askeriydim ve görevim iktidarda kim olursa, o hükümete hizmet etmekti.

Yukarda sözünü ettiklerim Mudanya'nın gerçek öyküsüdür. Aşağıda, General Sir Frederick Maurice'in "Haldane'in Yaşamı" adlı kitabından yapmış olduğum alıntılar için bağışlanmak isterim:

"Ne Fransız, ne de İtalyanlar Kemal ile bir çatışmaya girmek istiyorlardı ve biz sorunla ilgilenmekte tek başımıza bırakılmıştık. Lloyd George savaşa girerek, Sultan'ın da kaçtığı İstanbul'un Türklere geri verilmesini engellemeye çalışıyordu. Takviye birlikleri hızlandırılmış, Başbakan da dominyonlara yardım çağrısı yapmıştı. Bu çağrıya çok soğuk bir yanıt gelmişti ve ülkenin savaşa girme isteği olmadığı açıkça ortadaydı. Sonuç olarak, Sir Charles Harington'ın ustalığı ve kararlılığı sayesinde, Türklerin İstanbul Boğazı'ndan geçerek Trakya'ya geçmesine izin veren bir ön anlaşma yapılarak savaş tehlikesi ortadan kalkmış oluyor."

Mudanya'da imzalanan anlaşmadan sonra Mustafa Kemal ve İsmet'ten aldığım mektupları ve Savaş Konseyi'nden aldığım bir telgrafın kopyasını ekliyorum.

Ekselansları,

Mudanya Konferansı sırasında Türkiye'nin temsilcisi General İsmet Paşa ve siz Ekselansları arasındaki yürekten karşılıklı takdir duygularının sürüp gidişinin bize gerçek bir memnuniyet verdiğini bilgilerinize arz etme onuruna sahibim ve insanlık adına umarım ve dilerim ki barış için sarf edilen tüm çabalar başarıyla ödüllendirilsin.

Bundan başka, Ekselanslarının benimle bir görüşme arzularını dile getirmeyi istemesinden ötürü teşekkürlerimi sunarak, Ekselans, sizi selamlıyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan
(İmza) Mustafa Kemal

İsmet'ten Mektup:

Ekselans,

Son Mudanya Konferansı sırasında sizin ile işbirliği içinde geçen zorluklarla dolu bir zamanın hatıralarını derin bir takdir duygusu ile saklıyorum.

Ekselans, birlikte yarattığımız bu çalışmanın ülkelerimizi ebedi bir barışa götüren bir girizgâh olmasını en içten ve şiddetle diliyorum.

Zatınıza derin saygı duyma onurunu taşıyan.

Batı Cephesi Komutanı
(İmza) İsmet

General Harington'a
Kişisel, sabırlı çalışmalarınız için yürekten kutlama.

Savaş Konseyi çok karmaşık tartışmalardan doğan ciddi zorlukları yenmekte aldığınız yolu güven ve gururla izlemektedir.

Lozan Konferansı'nın birkaç gün içinde başlayacağı umuluyordu, ancak daha iyi bir konuma geçebilmeleri için geciktirildi. Bizim Mudanya'daki konferansımızı görmelerini isterdim. Bununla birlikte, en sonunda başlamış oldu ve Sir Horace Rumbold İstanbul'dan ayrıldı; ayrılmadan önce benim Sultan'ın hayatından sorumlu olduğumu ve işler ciddileşirse, kendisine sonuna kadar bağlı kalacak olan bando şefi aracılığıyla bana bilgi vereceğini söyledi. Bu bando şefi Sultan'ın eşlerinden birinin babasıdır. Bir Çarşamba günü, Tümgeneral Hastings Anderson ile McHardy ile öğle yemeğindeyken aldığım bir mesajda Sultan'ın Başyaveri'nin Sultan'ın ofisinde olduğu bildiriliyordu. Ben bir başyaver gönderdiğimde o kişinin bando şefi olduğu anlaşıldı. Bu kişi daha sonra bize sarayda herkesin, kendisiyle yıllarca birlikte olan doktorun bile, ihanet içinde olduğunu ve gelecek Cuma günü Selâmlıkta öldürüleceğini düşündüğü için, Sultan'ın hayatını kurtarmak için bana mesaj gönderdiğini söyledi.

Sultan'a ait iki harika belge

Kuşkusuz Sultan'ın kaçırılması ile suçlanmak istemezdim ve ricanın yazılı olarak yapılmasını istemek zorunda kaldım. Bu nedenle, elimde Sultan'ın kendi el yazısıyla yazılmış, onun mührünü taşıyan, iki harika belge bulunuyor. Bu mektupları çerçevelettim. Birinci mektubun çevirisi aşağıdadır:

Ekselansları General Harington'a,
İstanbul İşgal Kuvvetleri Baş Komutanı

Sayın Bay,

İstanbul'da hayatım tehlikede olduğunu düşünerek İngiliz Hükümetine sığınıyor ve İstanbul'dan başka bir yere gönderilmemi rica ediyorum. 16 Kasım 1923.

(imza) Mehmed Vahdettin
Müslümanların Halifesi

Vahdettin'i kaçırma operasyonu

Kimse sarayın yanma yaklaşamadığından bu güç bir sorundu. Tuğgeneral Julian Steele ve El Bombası Muhafız Birliği komutanı Albay Colston (şimdi Lord Roundhay) ile birlikte oturup son Osmanlı Sultam'm sarayından canlı çıkarmak için bir plan yaptık. Kararlaştırdığımız plana göre, Sultan ve oğlu ve kendisine sadık kalan bir iki hizmetkarı Cuma günü (sanırım sabah 6'da) bahçeye yürüyüşe çıkacaklardı. O anda El Bombası Muhafız Birliği, Sultan'ın arka kapısına bitişik olan kışla meydanlarında talim yapıyor olacaktı. Ancak öyle kötü bir talim yapıyor olacaktı ki, iki ambulans tam kapının dışında çarpışacak ve verilen saatte kapı zorlanıp açılarak Sultan ile oğlu öndeki ambulansa, geri kalanlar ve belirli miktar eşya da ikinci ambulansa konulacaktı. Kapının her açıdan makineli tüfeklerle kuşatılmış olduğunu söyleyebilirim. Benim emir subayım ve El Bombası Birliği'nden bir subay da dolu tabancaları ile ambulansta olacaklardı. Diğer subaylar erken bir sabah yürüyüşüne çıkmış gibi her yönde ve köşeyi tutacaklardı. Bir alarm durumuna karşı makineli tüfeklerle dolu kamyonlar, yol üzerindeki her Türk sarayının karşısında, bozulmuş gibi duracaktı. 100 kişilik bir denizci birliği de talim yapacakmış gibi Dolmabahçe kıyısına yanaşacaktı.

Perşembe günü herhangi bir şey çıkar korkusuyla aşırı dikkatli olmak zorundaydık ve yalnızca komuta kademesindeki subaylar olayı biliyordu.

Cuma günü gelip çatmıştı; Sultan'ı kurtarmaya gitmeden önce, saat 4 sularında yumurta ve domuz salamı yediğimi çok iyi anımsıyorum. Bu arada bardaktan boşanırcasına yağan yağmurla en kötü sabahı yaşıyordum. Birlikler ve denizciler gösteri için böyle bir sabahı seçtiklerine göre subaylarının çıldırdıklarını düşünüyor olabilirlerdi. O sırada dışarıda sel seli götürüyordu. Zavallı bir Türk de işine giderken, Yıldız Meydanı'na yaklaştığı sırada iri yarı bir muhafız tarafından durdurularak kendi yolundan gitmeye zorlanmıştı! Yağmur bardaktan boşanırcasına yağarken, tüm subaylar o sabah yürüyüşü için dışarıdaydılar. Sultanı tersaneye götürüp oradan Malta'ya ulaştırılması için benim teknem ile Majestelerinin gemisi Malaya'ya teslim etmem gerekiyordu. Sultanı taşıyan ambulans için saatlerce beklemiştim. Sanırım lastiği patlamıştı. Sultan, başka bir sorun olmadan gelebilmiş ve kendisini Malaya'ya teslim etmiştim. Teknemde giderken yolda, acaba bana sigara kutusunu bir anı olarak verir mi diye umutlanmıştım, ancak bana beş karısını emanet etmesiyle şoka uğradım![24] Bununla birlikte, onları hiç görmedim, fakat kendisi gittikten sonra, onlar için bir postane görevi yaptım. Sultan'ı Sanremo'da bir kez daha görmem gerekti ve karşılaştığımızda çok kibar ve bana minnettardı. Sanremo'daki villasında gördüğüm tek kişinin kendisini terk eden doktoru olması çok ilginçti. İstanbul'da kimse dört saat boyunca onu kaçırdığımızı anlamayacak ve öğlende, selamlıkta kendisini her zaman olduğu gibi görmeye gidecekti. Onun yurt dışına kaçtığını anlayınca, Milliyetçiler çok sevinmişlerdi. Malta'ya gittikten sonra son Sultan'dan aldığım bir mektubun çevirisini aşağıda sunuyorum.

24 Harington'ın hatıratı'nda geçen bu cümle; Bardakçı'nm Şahbaba adlı kitabında açıkça tahrif edilmiştir. Bardakçı, Harington'ın orijinal cümlesini, laf kalabalığına ve boğuntuya getirerek bozmuş. Harington'ın hatıratında söylemediği sözleri de cümleye eklemiş. Bkz: Bardakçı, Murat, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 254, (Dipnot sayfa No: 649)

Saygıdeğer General,

İstanbul'dan ayrılırken bana gösterdiğiniz yakınlık ve yardımlarınızdan etkilendim çok mutlu oldum. Lütfen içten teşekkürlerimi kabul ediniz.

İstanbul'daki Deniz Kuvvetleri'nizin Komutanı Amiral cenaplarına ve bindiğim Malaya savaş gemisi komutanına gösterdikleri saygı ve nezaketten dolayı memnuniyetimi kendilerine ulaştırmaya delalet buyurmalarını tanınmış olan asilliğinizden beklerim."

20 Kasım 1922
Mehmet Vahdettin

Yukarıdaki mektubun bir kopyasını bir süre önce Majestelerinin Malaya gemisine verdim. Bir mektup daha:

Malta, 12 Aralık 1922
Ekselansları,

Benim için yaptığınız o kadar çok yardımdan sonra size yine bir zahmet vereceğim için çok üzgünüm. Ailem ile doğrudan iletişim kuramadığımdan, ilişikteki mektupların güvenle ve olabildiğince gizli, adreslerine teslim edilmelerini ve bana yazılan mektupların da elime geçmesini sağlayabilirseniz, bana çok büyük iyilik yapmış olacaksınız.

Malta Hükümeti aracılığıyla bana ulaştırdığınız kızım Sabiha Sultan'dan gelen mektubun zarfına dokunulmamıştı. Son mektupta olduğu gibi, aynı şekilde her türlü önlemi almanızı rica ediyorum.

En derin saygı ve teşekkürlerimi kabul etmenizi rica ederim. Sağlıcakla kalın.

(imza) Mehmed Vahdettin Bin Sultan Abdülmecit

Ekselansları, Sir Charles Harington, G.C.B.K.C.M.G.
Müttefik Kuvvetler Baş Komutanı,
İstanbul.

Sultan'ın kaçışını gerçekleştirdikten sonra, Lord Cavan'dan aşağıdaki notu aldım.

4 Aralık.

Sevgili Tim,

Colston ile birlikte Majesteleri Sultan'ın kaçışını yönettiğiniz için Savunma Bakanlığı'nın size olan övgülerini, bana söylendiği gibi, şahsınıza iletiyorum.

Saygılarımla,
(İmza) Cavan.

Abdülmecit Efendi, Sultanlık makamını Sultan olarak değil de Halife olarak almıştı. Konuşmak için çok hoş bir insandı; kendisiyle Türk sığınmacıları konusunda birkaç görüşmemiz olmuş ve ayrılırken bana imzalı çok güzel bir fotoğraf vermişti.

Lozan Konferansı gitgide yaklaşmaktaydı. Lord Curzon'un Lozan'dan yazdığı, çok işime yarayan aşağıdaki mektubu o sıralarda elime geçmişti.

Gizli
Lozan, 9 Ocak 1924.
Sevgili Generalim,

Buradaki görüşmelerdeki acil çözümü arayışlarını sekteye uğratacak, istenmeyen bir olay durumunda ortaya çıkabilecek bazı soruları aydınlatmaya çalışmak her ikimiz için de yararlı olacağı kanısındayım.

Olayların hangi yönde gelişeceği konusunda emin olmanın ne derece zor olduğunu sizin de düşünüyor olduğunuzdan kuşkum yok. Bugüne kadar olan talimatlarınız resmi açıdan uygulanması olası görünmekle birlikte, bir engel ortaya çıkması durumunda, bazı noktalara ışık tutabilirseniz, bana olduğu kadar size de çok yararı dokunacaktır. Bu noktaları, kronolojik olarak yer alacak olası bir süreç biçiminde belirteceğim.

Barış görüşmeleri burada kesilirse, Türkler, daha ileri bir adım atmadan, ya Mudanya Mütarekesi'nden vazgeçecek, ya da bu mütarekeye karşı bir tutum izleyeceklerdir. Bu da Meriç Nehri çevresinde bulunan ve oradaki varlıkları artık haklı olmayan, Müttefik Birlikleri'nin çekilmesini kapsayacaktır.

Çanakkale ve İzmit'e yapılacak saldırıların İstanbul'daki ayaklanma ile çakışacağı görüşünde olduğunuzu anlıyorum. Şu anda bu saldırıların özelliği ile ilgilenmekteyim. Bence, çok olası bir varsayım olarak, Türkler Eylül sonu krizinde ve Mudanya Konferansı boyunca izledikleri aynı taktikleri izleyeceklerdir. En çok, birliklerimizin, aşırı bir kışkırtma olmadıkça, üzerlerine ateş açmak istemeyecekleri ve hatta ilk ateş Türklerden gelmedikçe, karşılık vermeyecekleri varsayımına güvenmektedirler. Bu taktiklerle, başka koşullar altında çok büyük olabilecek, denizden top ateşi ve uçakların yardımıyla İzmit Yarımadası'nda, Mudanya hattında onların direnişini kırma avantajlarımızdan bizi mahrum edebilirler. Kuşkusuz, eğer Türkler, gerek Mudanya Anlaşma sınırlarında, gerekse İstanbul'da birliklerimize saldıracak kadar ahmaklık ederlerse, kendilerini saldırgan olarak kabul etmiş olurlar ve bu saldırıya her nasıl olursa olsun karşı koymamız doğal sayılacaktır. Bununla birlikte, Türkler, düşmanca tavır takınmadan, saldırıda bulunmadan çok sayıda ordularla birliklerimizin üzerine yürürse, ne yazık ki, o durumda, hiçbir yolla Türk kuvvetlerinin Boğaziçi ve Üsküdar'a yaklaşmalarını önleyemeyiz gibi görünüyor.

Türklerin girişeceği bir sonraki eylem, mevkilerinizi boşaltmaya ya da onların zorla ya da sızma yoluyla hattınıza girmelerine izin vermenizi sağlamak olacaktır.

Türklerin girişeceği bu tür eylemlerin, ister birliklerinize karşı bir saldırı, ister mevkilerinize bir müdahale olsun, tarafınızdan bir savaş nedeni sayılacaktır ve olabildiğince karşı konulacaktır, bunun benzeri bir eyleme Çanakkale'de de direniş gösterilecektir.

Bu arada sivil İngiliz halkı tahliye edilecektir. Sizin öngördüğünüz gibi İstanbul'daki bir ayaklanma da, büyük bir olasılıkla İstanbul dışında bir saldırıyla eş zamanlı olarak karşılık görecektir. Bu eylem, kuşkusuz, emrinizdeki Müttefik güçlerce anında yerine getirilecektir. Emrinizdeki Fransız ve İtalyan birliklerinin

anında ve doğrudan bir saldırıya uğramasalar bile, bir işbirliğine girişeceklerini düşünemiyorum bile, ayrıca, Fransız ve İtalyan birlikleri işgal altında bulundurdukları bir alanda düzeni korumak için, çok ağır bir sorumluluk taşıdıkları için ve dünyanın gözünde saygınlıklarım yitirecekleri için emirlerinize uymayacaklardır.

İkinci aşamada ise, Üsküdar mevkiinde direniş imkanı kalmayınca ve İngiliz birlikleri o bölgeden çekilince, siz deniz kuvvetlerinin yardımıyla, İstanbul'da istediğiniz kadar kalabilirsiniz.

Son telgrafınızda, son çıkar yol olarak, İstanbul'u boşaltmaya zorlandığınızda, Fransız ve İtalyanların sizinle birlikte Gelibolu'ya gitmek istemeyip, St. Stefano ve Bakırköy çevresinde toplanacaklar demek ister gibisiniz. Uygun İngiliz birliklerinin, hava alanınızın savunmasını güvence altına almak kadar, Müttefik gücün karakterini korumak için de onlara eşlik edeceğini düşünüyorum, çünkü Fransızların, İstanbul'u ve onun Hıristiyan halkını kendi kaderine bırakmak zorunda kalmalarını ancak tüm İngiliz birliklerinin çekilmesi yüzünden olduğunu söyleyerek bu durumdan önemli bir çıkar sağlayacaklardır.

Karmaşık bir durum ortaya çıktığında, durumunuzu her aşamada, olabildiğince korumanın birinci derece önem taşıyacağının ve tüm sorunun çözümünde belirleyici bir etmen olacağının bilincinde olduğunuza eminim.

Selamlar,
(imza) Curzon.

Konferansa katılımınız için tebrikler.

Lord Curzon'un daha sonra Londra'da Yunan Bakanı olan Mösyö Caclamanos'tan aldığı, 1922 yılı sonlarındaki çalışmalarım için bana teşekkürlerini bildirdiği ve doğal olarak çok hoşnut kaldığım bir mektubu da burada sizlere sunuyorum:

"Yunan ordusunun Doğu Trakya'dan çekilme işlemi şu anda en düzenli bir biçimde tamamlanmış bulunuyor; Yunan Hükümeti, bu bölgenin o zahmetli boşaltılması sırasında tüm İngiliz yetkilileri ve özellikle Sir Harington tarafından Yunan Ordusu ve halkına gösterilen kolaylıklar, sempati ve koruma için, benim aracılığım ile Majesteleri Hükümeti'ne teşekkürlerini sunmayı bir borç bilir."

Mustafa Kemal'le hiç karşılaşmadım

Lord Curzon, İsmet Paşa'nın (yeni başkan) son dakikada imza atacağını umarak Londra'ya gitmek üzere ansızın Lozan'dan ayrılmıştı, ancak İsmet Paşa imza atmamış, Konferans dağılmıştı. Bu süre içinde, Türk yönetiminin yerleşmesi açısından Müttefiklerin her birinin Doğu Trakya'da bir görevi vardı. Bizim görevimiz, Tuğgeneral Emery komutasındaydı ve çok iyi işler yaptı. Türklerin çok geçmeden, kendilerine 8.000 jandarma verileceğini öngören Mudanya'da imzaladığımız mütarekeyi bozmaya başlamasından korkuyorum. Doğu Trakya'da bir ordu kurmaya ve silah taşımaya başladıkları biliniyordu. S. S. Ümit adlı bir gemiyi suçüstü yakaladık ve Majestelerinin gemisi Splendid yedeğinde İngiliz sularına getirdik. Karadeniz'de bir limanda, savaş gemilerimizden birinde, kendisiyle buluşmak için her tür hazırlık yapılmış olmasına karşın, Mustafa Kemal ile

kişisel olarak hiç karşılaşmadım, Dışişleri engellemişti.

Lozan'dan sonra Ankara'ya giderken İstanbul'dan geçişinde İsmet Paşa ile görüşüyorduk. Kendisiyle her zaman ilişkimiz oldu ve bende "Mudanya'daki dostunuz" imzalı birkaç mektup ve telgrafı vardır.

Refet Paşa[25] Ankara'dan gönderilince, Müttefik Güçlerin İstanbul'da ancak geçici olarak bulunabileceğini ve hiçbir gücü olmadığını belirterek İstanbul Hükümeti'ni devraldığını ileri sürdüğü zaman oradaki son aylarımız çok zor geçti. Bu durum sürtüşmeden başka işe yaramadı. Refet Paşa'nın geçenlerde bu ülkeye (İngiltere'ye) bir grup gazeteciyle gelmesi de ilginç bir olaydır. Türk Büyükelçiliği beni kendisi ile görüşmek için bir likör partisine çağırdı ve o günlerle ilgili çok hoş bir sohbetimiz oldu. İstanbul'a, bana karşı elinden geldiğince aksi davranması için gönderildiğini söylemişti. Tüm olanlara karşın, şu anda iki sağlam dostuz; onunla yine karşılaşmış olmak büyük bir zevkti.

Ermeni Mezarlığı'nda spor

Bu kaygılı aylar boyunca İngilizlerin genellikle yaptığı şeyi yaptık; ilgimizi oyunlara yönelttik. Muhafız Alayı ile Tüfekli Alay'dan bir tabur getirmiştim amatör lig takımlarından da çok üye vardı ben amatörlerin tarafına geçtim. Biri Çanakkale'de olmak üzere, beş maç yaptık, dördünü biz kazanmıştık.

İstanbul'daki ilk günlerimde Hughes adında, bir grup tutsak Türk ile birlikte oyun sahaları hazırlamakta her zaman çok hevesli, iri yarı, enerjik bir ordu papazı vardı. Kendisi, Harbiye'deki karargâhlarımızın yanındaki, artık kullanılmayan eski bir Ermeni Mezarlığı'nda, içinde iyi bir kriket sahası ile bir de tenis kortları oluşturmuştu. Bu alan çevresinde, düzenli bir biçimde yerleştirilmiş, kullanım dışı, gözü tırmalamayan mezar taşları bulunuyordu. Amatör takımlarımızın maç sonuçlarını İngiltere'ye gönderdiğimizde, M.C.C. ve amatör lig sekreteri Francis Lacey'den amatör takımların geçmişlerinde çok ilginç şeyler yaptıklarını, ama mezarlıkta kriket[26] oynamak gibi bir etkinliğin kayıtlara geçmediğini yazdığı bir mektup almıştım! Kriket puan cetvelinde, "Oyunun oynandığı yer" maddesine "Ermeni Mezarlığı" yazmak bizim için çok olağan olmuştu.

Türkiye'den vatana dönüşümde, son Amatör Lig Başkanı Lord Dartmouth'tan aşağıdaki mektubu aldım.

10 Ekim 1923.

Arkadaşlarıma danışma olanağı bulamadım ancak başkanı olduğum Amatör Lig üyeleri adına, onların da genel arzuları olduğu inancıyla, size içtenlikle ülkenize hoş geldiniz diyorum. Eski bayrağımızı yabancı topraklarda dalgalandırdınız.

Bu oyunun nasıl oynandığını bilmeyen birçok kişiye oyunun ruhunu aşıladınız ve davranışlarınızla örnek olarak üç önemli ilkemizi kanıtlamış oldunuz. Çok zorlu koşullarda sabırlı davrandınız. Vermiş olduğunuz sözleri gereğinden fazla yerine getirerek, kurallarındaki değişikliklere karşın, gereken çalımları atarak kale-

25 İngilizce hatıratta Refet Paşa'nın adı "Rafet" olarak yazılıdır.

26 General Harington, Ermeni Mezarlığı'nda futbol oynattığını saklıyor. Oysa Ermeni Mezarlığı'nda oynattığı futbol maçlarının haberleri İstanbul'un birçok gazetesinde olduğu gibi İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı'nın yayın organı olan The Orient News'te yayımlanmıştır. Bkz: The Orient News, 10 Mart 1922, s. 3

nizi korudunuz. Aylardır, ilgi alanınız içinde bulunan uluslararası politikada ilkelerimizin değerini bir kez daha, daha geniş çapta, kanıtlamış oldunuz. Yaptığınız çalışmalar için kulübümüz ve üyelerimiz adına takdirlerimizi sunuyor, içtenlikle tebrik ediyorum. "Floreas."

(imza) Dartmouth.
Amatör Lig Başkanı

Türk bayrağını selamladığım an...

En sonunda Lozan Antlaşması imzalandı ve altı hafta içinde ülkeyi boşaltmamıza karar verildi. Çekilme işlemi çok önemli bir kurmaylık çalışması olmuş ve baştan sona hiçbir sorun yaşamadan gerçekleştirilmişti. Birçok stok malzeme, taşıt aracını, vb. Türklere bıraktık. Onlara, çok hoşlarına giden iki tane İngiliz yapımı itfaiye aracı bırakmak beni de çok hoşnut etmişti. Bu yeni araçlar, kenarında bir tür buz kutusu taşıyan eski Türk itfaiye arabalarını bilen herkesin beğenisini kazanmıştı.

Ayrılmadan önce, Anzak Koyu'nda, çok etkileyici bir anma törenine katıldım. Mehmetçik Burnu'ndaki Fransız Savaş Anıtı'na da bir çelenk bıraktım. Bu törenle ilgili biraz talihsiz bir olay yaşanmıştı. Çelengi İstanbul'dan almış ve yolda Alçıtepe'yi ziyaret etmiştim; Mehmetçik Burnu'na yaklaştığımız sırada, çiçekler tamamen solmuştu. Oraya vardığımızda, bir Fransız Muhafız Şeref kıtası anıtta bir tören yapıyordu. O durumdaki çelengi anıta bıraktığım için utanç duymuştum. Kötü Fransızca'mla, çiçeklerin solmuş olduğunu, fakat onların anlattığı duyguların taze ve canlı olduğunu belirtmiştim.

Ekim 1923 başlarında, eşimle birlikte, El Bombası Birliği, Coldstreams ve İrlanda Muhafız Birliği'nin Renk Grubu ile vedalaştım. Ayrılırken, o güne dek yaşadığım en gösterişli törene tanık oluyordum. Rıhtıma geldiğimizde, arkalarında aşırı kalabalık bir Türk topluluğu bulunan İngiliz Muhafızları Şeref Kıtası, Fransız, İtalyan ve Türk Birlikleri bayraklarıyla bekliyorlardı. Fransız, İtalyan ve Türk Generallerini muhafızların önünden geçirerek her bayrağı sırasıyla selamladım; tam Türk bayrağını selamladığım anda tüm kalabalık birden haykırmıştı. Daha nerede olduğumu anlamadan benim ve eşimin çevresini 15.000 Türk sarmıştı. Sevinç ve neşe içindeydiler. Sonuçta, gemiye bineceğimiz yere kadar bazı yerlerden geçerken destek koruma almak zorunda kaldık. Unutulmayacak bir olaydı. Arabic adlı gemiye bindik. General Charpy ile Mombelli beni uğurlamaya gelmişlerdi. Dostum, Amiral Sir Hugh Watson komutasındaki Majesteleri gemisi Marlborough de bize eşlik etti. Sözde düşman olan bir ülkeden harika bir "uğurlama" gerçekleşiyordu. İstanbul'dan ayrılmadan önce İsmet Paşa'ya şu mektubu yazmıştım:

Ekselansları,

Girmekte olduğumuz barış süreci için size bir asker olarak sonsuz başarılar diliyorum. İngiliz ve Türk Orduları arasındaki büyük geleneklerin yenilenmekte oluşu beni mutlu ediyor. İngiliz Birlikleri'nin gururla bayraklarında taşıdığı Alma, Inkerman, Sivastopol ve diğerleri bu tür akla gelen anılardır.

Türk ve İngiliz ordularının gerek dost gerek düşman olarak birbirlerine karşı her zaman saygı duymuşlardır. Ordularımız arasında gelecekte de mutlu bir bir-

leşme sağlanması için size elimi uzatıyor ve bu birliğin uzun süreli olması için en iyi dileklerimi sunuyorum. Bu görevin tamamlanmak üzere olduğunu ve karşılıklı işbirliği ile zor bir dönemden başarılı olarak çıktığımızı düşünmekten mutluyum.

Türkiye'deki mutlu anılarımızı ve yakın ilişkide olduğumuz Türk Ulusu'nun saygısını birlikte götürüyoruz. Arkamızda, Türk topraklarında, cesurca çarpışarak canını veren İngiliz Ordusu'nun ve İngiliz Dominyonları'ndan gelen birçok asker bırakıyoruz. Onları geride bırakırken eski geleneklerimize bağlı kalarak kendilerini saygıyla anacağınıza güveniyoruz.

İçinde gerçek bir dostum, Yüksek Komiser (son Berlin Büyükelçimiz) Nevile Henderson olan, bir motorla İsmet Paşa'dan gelen bir mektup bana ulaştırıldı. Çok değer verdiğim bu mektubu burada sunuyorum:

Çok Saygıdeğer Generalim,

İstanbul'u terk ederken beni hatırlamış olduğunuz için, mektubunuzdaki güzel sözler için ve bana karşı gösterilen dostane duygular için size en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Birbirimizi tanıdığımız ilk andan beri size karşı beslediğim dostluk ve açık yüreklilik duygularımı, o zamandan bu yana beslemeyi hiç bırakmadığım ve her fırsatta beslenen ve güçlenen bu duyguları göstermek ve doğrulamak için bu fırsattan yararlanmak istiyorum.

Mudanya'da birbirimizle tanışmamız durumun ağır gerekliliklerine rağmen olsa da aramızdaki kişisel içten ilişki kariyerimizde nadir bir örnektir; ancak bu arkadaşlığımızın sağlam ve devamlı olacağına güçlü bir güvencedir.

Tahliye gibi zor bir operasyonun, sükûnet ve ılımlılık içinde geçmiş olmasını iki tarafın doğru anlayış duygularına borçluyuz; memnuniyetle belirtmek isterim ki Majesteleri bu olayda temel etken olmuşlardır. Size daimi başarı ve onur diliyorum.

İki ülkemiz arasındaki arkadaşlığın sağlam temellere dayanarak gelişmesi ve ilerlemesini içtenlikle arzuluyorum. İstanbul'da olduğu gibi, gidişinizden önce, Ekselanslarıyla bir görüşme daha yapmak isterdim; ancak anlayacağınız üzere yarıda kalan bir görev buna izin vermedi. İngiltere'ye yolculuğum konusunda dile getirdiğiniz istek için size yürekten teşekkür ediyor ve bunu Ekselansları tarafından özel bir arkadaşlığın işareti olarak görüyorum. Ancak Hükümet katında yerine getirmem gereken bu ağır görev şu an için böyle bir olanak bırakmadı; bununla beraber herhangi bir İngiltere'ye gidebilme olanağında sizi derhal haberdar edeceğimden emin olabilirsiniz.

Yakında karşılıklı ülkelerimize gönderilecek temsilcilerin itimada layık ve dostluk ile açık yürekliliğin harekete geçirdiği kişiler olmasına çok önem atfediyorum.

Büyük zorluk ve fedakârlıkların ardından yeni bir döneme giriyoruz. İlişkilerimizin bu dönemine geçmişleri dolayısıyla isteyerek veya istemeyerek zorlukları arttıracağından korktuğumuz kişilerle başlamanın çıkarlarımıza uygun olmayacağını düşünüyorum.

Değerli Generalim, mektubumun hiçbir siyasi karakteri yoktur; bu mektup dostluklarını zor günlerde kurmuş generallerin özel duygularının dostlar arasında anlatımından başka bir şey değildir.

Size, aynı şekilde ailenize de, sağlık ve başarı temenni ediyorum. Karşılıklı arkadaşlığımız ve değerli anılarımızın devamını, sonuçta iki ülkemiz arasında geniş dostlukların kurulmasını ve gelişmesini diliyorum.

Gazi Mustafa Kemal Paşa selamlarınız için teşekkür eder ve ben de size bu iade-i selamı iletmekten mutluluk duyarım.

Çok candan arkadaşınız,
(İmza) İsmet
4 Ekim 1923

Mektubunun gerçek anlamı şuydu: "Tek dileğimiz İngiltere ile dost olmaktır." Dönüşümde bu mektubu Lord Curzon'a gösterdim. Çok şükür, artık Türkiye ile dost olmuştuk bu ama bu dostluktan emin olabilmek için de onca yıl geçmişti.

Daha yolun sonuna ulaşmamıştık. Kilia'ye gelince, Binbaşı (Gelibolu'daki savaş mezarlarına bakmakla görevli bir Avustralyalı subay) ile Bayan Hughes'i gemiden indirmiştik, daha sonra İngiliz Filosu ışıldaklarını gökyüzüne yöneltmişti ve ben de Türkiye'ye veda ediyordum. Seddülbahir'in ışıkları gözden kayboluncaya dek kaptan köşkünde kaldım. Yaşlı River Clyde gemisinin son ışıkları ile birlikte Kaptan Unwin'in kahramanca gerçekleştirdiği eylemler de gözümün önünden geçiyordu.

Böylece, zor koşullar, başka bir savaşa çok yaklaşmış olmak, Kraliyet Deniz Kuvvetleriyle, Cebelitarık'ta bulunmamızdan bu güne dek sürmüş olan harika bir dostluk, çeşitli ulusların Yüksek Komiserlikleri, Müttefik Kuvvet Amiral ve Generalleri, Liverpool'un üç katı büyüklüğünde bir kentin yönetimi ile yaşanan olaylar, Müttefik orduların personeliyle yakın ve dost ilişkiler gibi harika bir yaşam deneyimi sona ermekteydi. Tüm bunlar mutlu bir biçimde son buluyordu.

Kraliyet Deniz Kuvvetleriyle gelişen mükemmel ilişkiler belki de en iyi son Lord, Beatty'den, İngiltere'ye döndüğüm zaman aldığım, aşağıdaki mektupta dile getirilmektedir.

11 Kasım 1922
Sevgili Harington,

Mektubun için çok teşekkür ederim. İki önemli görevin, en üst komutandan en alt kademeye kadar kusursuz bir işbirliği içinde yürütülmüş olmasından çok mutluyum.

Gerçekten, üzerinize gelen birçok fırtınaya dayanmanızı sağlayan şey bu birlikte çalışmanız olmalı. Sizden haber almak ve ülkemiz tarihinde birçok olayda yaşandığı gibi bu iki görev arasındaki işbirliğini sağlayan ortak bağın hala geçerli olduğunu görmek çok güzel.

Korkarım tehlikelerden daha kurtulmuş değiliz ve önümüzde daha çok kaygılı günler var. İleride meyvelerini vermesi için dua ettiğim, eriştiğiniz büyük başarı nedeniyle tebriklerimi lütfen kabul edin. Size elimizden gelen her türlü desteği verebileceğimizden kuşkunuz olmasın.

Selamlar,
(İmza) Beatty.

Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı tarih olan 11 Ekim 1923'de Southampton'a ulaştım. Southampton Belediye Başkanı ve Heyeti ile karşılanarak onurlandırıldım; Waterloo'ya gelişimde ise Lord Cavan ve Savaş Konseyi üyeleri tarafından kabul edildim. Aşağıdaki kişisel mektup Savunma Bakanlığı Sekreteri Lord Derby'den bir mektup da Savaş Konseyi'nden geldi. Her iki tarafın inceliği beni çok etkilemişti.

Özel
Savunma Bakanlığı
Whitehall, S.W.1. 9 Ekim 1923.

Sevgili Harington,

Savaş Konseyi'nden size verilecek olan bir hoş geldin mektubunun her sözcüğüne candan katıldığımı söylemek istiyorum. Sizinle görüşmeyi çok isterdim ancak çok önceden kararlaştırıldığı için Manchester Kuruluşu'nda bulunmam gerektiği için sizi görmeye gelemiyorum. Bununla birlikte, yeni komutanlık görevinize başlamadan önce sizi görmeyi ve mektuplarımda yazdıklarımı, İstanbul'da çok güç koşullardaki beceriniz ve sürdürdüğünüz devlet adamlığınız konusundaki takdirlerimi size kişisel olarak söylemeyi umuyorum.

Saygılarımla,
(imza) Derby.

Tuğgeneral Sir Charles Harington, G.B.C. K.C.B. D.S.O.

Creedy'nin mektubu.

Savunma Bakanlığı, 0152/6399(C.1.)
Londra, S.W.I. 9 Ekim 1923.

Sayın Bay,

Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan ayrılmanızdan sonra, orada üstlenmiş olduğunuz güç ve zorlu görevi, en iyi şekilde başarılı bir sonuca ulaştırmanız nedeniyle İngiltere'ye, gelişinizle ilgili olarak Ordu Konseyi tarafından size tebriklerini iletmek için emir almış bulunuyorum. Son üç yıl içinde Türkiye'de sürekli değişmekte olan karmaşık olaylarla uğraşırken ve üstün yönetim becerileri gerektiren Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkomutanı olarak görevlerinizi yerine getirirken, en üst düzeyde ve tutarlı olarak cesaret, beceri ve devlet adamlığı sergilediniz.

Tüm rütbelerdeki askerlerin esin kaynağı olan önderliğinizde görevlerini çok iyi yapmaları nedeniyle Konsey'in size duyduğu hayranlığı içtenlikle ifade etmek istiyorum. Onlar, kararlı ve askere yakışır davranışlarıyla, yalnızca geçen yaz ve

sonbahardaki kritik dönemde değil, tüm işgal dönemi boyunca İngiliz Ordusunun geleneklerini en üst düzeyde korumuşlardır.

Konsey, Dışişleri Bakanlığı Sekreterliği'nin, şahsınız ve emrinizdeki birlikler tarafından yerine getirilen hizmetler için ilişikteki içten teşekkür mektubunu almaktan çok memnundur. Dışişlerinin mektubunun bir kopyası, Türkiye'de görev yapan tüm rütbeli askerlere iletilmesi için Komuta birimlerine gönderilmiştir.

Saygılarımla,
(imza) H.J. Creedy

Tuğgeneral Sir Charles Harington, G.B.C. K.C.B. D.S.O.

Madalya vermediler

Biskay Körfezi'nden geçerken Southampton Belediye Başkanı ve Meclisi tarafından kabul edileceğimi bildiren bir yazı aldım ve körfezdeki son gecemizde, bazı muhafız askerler oraya vardığımızda ne yapılacağı ile ilgili bir prova yaptılar. Kaptan Wiggins Belediye Başkanı rolünü üstlendi diğer kişiler de Belediye Meclisini temsil ettiler. İçinde geminin kendisi bulunan askeri malzeme sandığı biçiminde bir kutu getirildi; üzerinde mühür yerine bir bira etiketi yapıştırılmış, hala bende duran okunacak yazı ve eşimin tadına baktığında, domuz yağından başka bir şey olmadığını anladığı, pudra şekerli bir pasta taklidi getirilmişti. Arabic gemisi kaptanı da hazır bulundu ve bir sürü fotoğrafçı vardı. Çok eğlenceli bir akşam yaşamıştık. Ertesi gün limana ulaştığımızda, El Bombası ve Coldstream Muhafızları, Belediye Başkanı ve Meclisi için kurulan büyük bir platformun bulunduğu iskelede bir resmi geçit yaptılar. Belediye Başkanı gelerek güzel bir karşılama konuşması yaptı, ancak ansızın önümde durmakta olan Muhafız Birliği subayının bir önceki akşam Belediye Başkanı rolünü oynayan Kaptan Wiggins'ten başkası olmadığını görünce gülmemek için kendimi zor tuttum!

Ülkeme dönerken, yolda, yaşadığım tüm dönemi kapsayan bir yazı yazmıştım (bkz. Ek), ama bu yazı hiç yayınlanmadı. Bana bunun nedeni olarak yeterince adam ölmemiş olduğu söylenmişti. Ne emrimdeki sadık kişilerden, ne de müttefiklerimizden bu konuda bir onay alınmamış olması beni düş kırıklığına uğratmıştı. Emrinde hem Fransız hem de İtalyan birlikler ve bir de Müttefik Kurmay Heyeti olan tek İngiliz komutan olduğumu sanıyorum. Aramızda çok yakın ve mutlu bir ilişki yaşanmıştı. Fransız ve İtalyan generaller İngiliz meslektaşlarına madalyalar takılmasını istemişler, ben de aynı madalyalardan toplam yirmi adet Müttefiklerimize takılacağını beklemiştim, bununla birlikte, Dışişleri ile Savunma Bakanlığı arasındaki farklı görüşler nedeniyle, bu madalya işi gerçekleşemedi. Fransız ve İtalyan Hükümetleri bana yüksek hizmet nişanı verilmesi konusundaki isteklerini ifade etmişlerdi, ancak ben daha alt rütbe subaylara da madalya verilmesi önerisine karşı çıkılınca, doğal olarak vazgeçmek zorunda kalmıştım. Daha sonra, Majesteleri Kral, hizmetlerim için bani G.B.E. unvanı ile şereflendirmişti. O günlerle ilgili, arabamın önünde bayrak olarak taşımış olduğum İngiliz ve Fransız bayrakları da benim için çok değerli anılardır.

Eşim Belgrat Ormanı'nda kayboldu

Türkiye'de geçirdiğimiz günlerde çok çeşitli anılarımız oldu. Bunlardan bir tanesi eşim ve Belgrat Ormanı ile ilgilidir. Bu orman eşkıyanın elindeydi ve oraya kimse girmeye cesaret edemezdi. Bir gün eşim, iki hizmet görevlisi ile kuşkusuz bölgeyi tanımadan, orada geçerli kuralları bilmeden öğlen yemeğini yanına alarak oraya ata binmek için gitmiş, atıyla ormanda dolaşıyormuş. Akşam saat 6 sularında geri dönmemişti ve biz de merak etmeye başlamıştık. Aldığım bilgilere göre, Belgrat Ormanı'nın kenarında görülmüştü. Karanlık çökmekteydi ve hiçbir iz yoktu. Topçu bölüğünden atlı bir devriye ile Büyükdere'den atlı bir birlik gönderilmişti; sonuçta, eşim mutlu bir biçimde geri döndü. Hizmet görevlileri ile birlikte yolunu kaybetmişti. Ormanda yedi sekiz saat kalmışlar ve oradaki eşkıya da kendilerine çok iyi davranmış ve bunun büyük bir şaka olduğunu düşünmüşlerdi. Ama biz hiç de öyle düşünmemiştik!

Beni her zaman eğlendiren diğer bir öykü de Hintli bir nöbetçimizin bulunduğu evlerin önünden geçen bir fayton ile ilgili. Faytonda karısı, kızı ve oğlu ile ciddi bir hastalıktan sonra gezintiye çıkmış yaşlı bir adam vardı. Görev yeri bizim iskeleye yakın olan nöbetçinin önünden geçerken faytonun iki atı da ürkmüş ve yaşlı adam, karısı ve kızı (oğlu aşağı atlamış) ile birlikte Boğaz'ın sularına gömülmüş. Kayınpederim General Grattan tüm olayı görmüş ve imdat çağrısı yapmıştı. Sonra, yaşlı adam, karısı ve kızını kurtarmıştık. Bununla birlikte, olayın etkisinden kurtulamayan kayınpederim, Hintli nöbetçinin, olanları sıra dışı bir olay gibi algılamayarak, diğer muhafızları çağırmak için zile basmamış olduğunu söyleyip durmuştu!

Başımızdan çok komik olaylar da geçmişti. Bir gece Tarabya Yazlık Sarayı'nda bir dansa gidecektik; tam o sırada Tuğgenerallerimden birinden dansa gitmemi istemeyen bir mesaj aldım. Haydarpaşa'ya giden bir trende, o gece Yazlık Saray'da öldürüleceğim konusunda geçen bir konuşma söz konusuydu. Mesaj uyarınca dansa gitmedim ve Boğaziçi'ne doğru gelen tüm arabalar çok sıkı denetlendi. Evde kalmıştım ve büyük salonda oturuyordum, başımı kaldırdığım anda ön kapıdan içeri doğru gelen bir adam gördüm. Adamın başında kayıkçıların giydiği bir hasır şapka vardı. Ön kapıdan içeri girdi. Bir katile benzemiyordu. Kendisine ne istediğini sordum. Değerli halıları olduğunu, eşimin isteği doğrultusunda bize değerli halılar gönderdiğini söyledi. Fiyatları nedeniyle evdeki herkese halıları beğenmediklerini söyletmiştim. Halıcıyı gece misafir ederek sabah motorumla dokuz mil uzağa İstanbul'a götürdüm. Onu iskelemde indirdim ve halılarıyla birlikte Galata'ya gönderdim. Kısa bir süre sonra, adamın İstanbul'a hah getirmekten tutuklandığını öğrenmiştim. Ancak çok geçmeden serbest bırakılmasını sağladım.

1922 kışında, Tümgeneral Hastings Anderson, Tümgeneral McHardy ve bir emir subayı ile birlikte, İstanbul'un kenar semti olan Şişli'de bir evde oturuyordum. O sırada, evde İrlanda Muhafızları'ndan bir nöbetçi vardı. Bir gece evin arkasından gelen tüfek sesiyle ansızın uyanmıştık; silah sesi yaklaşıyordu. Hepimiz yataktan fırladık, görevliler de silahlarıyla gelmişlerdi. Eve bir saldırı düzenlendiğini düşünüyorduk. Ateş oldukça sürdü. Bahçe bir sonuç almamadan aranmıştı. Sonra hepimiz tekrar yattık. Bir görevlim sabah beni çağırarak sorunun anlaşıldığını söyledi. Hala canlı olan bir kedi, başını eski

bir somon balığı konserve kutusuna sokmuş ve kafası orada sıkışıp kalmıştı! Bu olay daha sonra, "Şişli Korusu Savaşı" olarak adlandırılmıştı.

Bay Lloyd George, Bay Venizelos'un yardımı ile Yunanlıları Anadolu'ya sokmasaydı, İzmir trajedisi asla yaşanmayacaktı.

Türkiye'de geçen o günlere geri dönüp baktığımda, İsmet Paşa'nın o mektubu üzerine çok düşünmeden edemem: "İstediğimiz tek şey İngiltere ile dost olmaktır"; ve işte on altı yıl sonra yine iyi dostuz. Bence, asla düşman olmamalıyız. Daha ileri giderek şunu söyleyebilirim ki, Bay Lloyd George, Bay Venizelos'un yardımı ile Yunanlıları Anadolu'ya sokmasaydı, İzmir trajedisi asla yaşanmayacaktı. Bu büyük bir hataydı, çünkü büyük savaş biter bitmez Türkler her zaman dost olmak istemişlerdir.

İsmet Paşa'nın iki mektubunu daha sunuyorum.

Ankara, 25 Mayıs 1929
Saygıdeğer Generalim,

Tarihi Quetta'da atılmış mektubunuzu büyük bir mutlulukla aldım.

Kazım Paşa Türk askeri heyeti üyeleri ve onların ailelerine buyurduğunuz güzel karşılamayı bizzat anlattı. Sizinle ülkemizin hatıralarını canlandırmaktan büyük bir zevk duymuş olduğunu da ekledi. Bundan başka, Quetta'daki varlığınızın Britanya Hükümeti tarafından hemşerilerimize gösterilen nezaket ve misafirperverliği büyük ölçüde belirginleştirmeye yaramış olduğuna inanmış durumdayım.

Bu durumda bana izin verin Generalim, size bu sempati ve dostluk işareti için özel olarak teşekkür edeyim.

Türkiye için nazik dileklerinizden çok etkilenmiştim. Tekrar dile getirdiğiniz hatıralar da beni aynı derecede memnun etti ve inanıyorum ki ancak benzer koşullarda birbirimizi tanıyabilir ve en iyi şekilde karşılıklı saygı duyabilirdik.

O halde, Generalim size teşekkürlerimi tekrar etmek ve en yürekten dileklerimi iletmek istiyorum.

İçtenlikle..

(İmza) İsmet

Ankara, 25 Kasım 1938
Sevgili General,

Cumhurbaşkanı seçilmem konusunda tebriklerinizi ve iyi dileklerinizi belirttiğiniz 13 Kasım 1938 tarihli mektubunuzdan çok etkilendim. Size tüm içtenliğimle teşekkür ediyorum. Benim için özel bir değeri olan Mudanya'daki işbirliğimizin anılarının her zaman benimle olacağından bir kuşkunuz olmasın.

En iyi, en içten dileklerimle,

(imza) İsmet İnönü

Ekselansları General C.H.Harington'a,
Bingles Farm, Sussex.

Mareşal yapmadılar

Daha önce söylediğim gibi, on beş günlük bir İngiltere ziyaretinde bulunmakta olan Türk basını temsilcileri ile buluşmam için Türk Büyükelçiliği'nde ağırlanıyordum. Sanki Mudanya günlerinden bu yana, yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile kişisel ilişkimi sürdürmekte olduğum için aramızdaki dostluğun pekiştirilmesi amacıyla İngiliz yetkililer o Türk temsilcileriyle bulunmam için benim çağrıldığımı sanırdınız. Orada bana gösterilen nezaketten çok etkilenmiştim. Ne de olsa, Çanakkale ve İstanbul'un Müttefik güçlerce işgal günlerini ve onlarla olan mutlu günlerimizi unutmamışlardı. O sıralarda az kalsın savaşa girecek olduğumuzu da biliyorlardı.

Savaşı başlatma talimatı veren cebimdeki o telgraflardan ya da Savaş Konseyinin emirlere uymadığım için beni susturma arzularından onlara söz etmemiştim. O eylemim, kuşkusuz beni işimden etmiş ve C.I.G.S. (Kraliyet Genelkurmay Başkanı) ve Mareşal olmamı engellemişti, bununla birlikte, barış ile savaş arasında verilecek olan bir kararla yüz yüze geldiğinizde, bunlar ufak şeylerdir. Savaş seçeneği şeref madalyaları ve başkomutanlık ödülleri gibi benim çok işime yarayabilir, koalisyon hükümetini de kurtarabilirdi. Fakat, tanrıya şükür tüm bunlara aldırış ettiğim yoktu. Ypres Salient'in savunulması gibi dört yıl süren ve beni artık ülkemin savaş istemediğine inandıracak derecede savaş yaşamış bir kişi olarak ülkemin, onurla gerçekleştireceğimiz barıştan başka bir şey arzulamadığı konusunda asla kuşkum olmamıştı. Dominyonlarımızın görüşünün de bu doğrultuda olduğu görünüyordu. O telgraflara, başka her yolun tıkanması durumunda, bana hükümetin desteğini sağlaması açısından değer vermiştim; bazı hükümet üyelerinin (Lord Curzon'un bana bilgi verdiği gibi), ufukta görünen barış üstüne düşen güneş ışıklarının aydınlığına karşı çıkarak benim uyarılmamı önerecekleri aklıma bile gelmemişti. Her şey benim omuzlarımdaydı. Mudanya'da tek başıma idim, İstanbul'da bulunan Yüksek Komiser Sir Horace Rumbold ile daha fazla iletişim kurma olanağım yoktu. Bir önceki akşam kendisine durumun umutsuz, savaşın kaçınılmaz olduğunu söylemiştim. İstanbul'daki Muhafız Alayı Komutanı Tümgeneral Julian Steele'e tüm talimatları vermiştim. Çanakkale'de Tümgeneral Marden'e belirli bir saatte ateş açması için yetki vermiştim. O saatten yetmiş beş dakika önce, İsmet Paşa ve Müttefik ordu generalleri anlaşmaya varmışlardı ve o üç Konsey telgrafı hâlâ cebimde duruyordu.

Barışta payım varsa bundan büyük ödül olamaz

Söylediğim gibi, orada on beş saat oturduktan sonra, anlaşmayı imzalamıştık ve on altı yıl sonra, şu anda yine sürmekte olan barışı perçinlemiştik. O anlaşmaya gidilmesinde benim bir payım varsa, benim için bundan daha büyük bir ödül olamaz. Kimse öyle düşünmese de, karşılaştığım Türkler, kesinlikle, benim payım olduğunu düşünmekteler. Herhangi bir övgü beklemiyorum. Övgü şu an benim işime yaramaz, ancak Mudanya'da, savaşa sürüklenmek yerine, İsmet Paşa ile barışçıl bir çözüme götüren tutumum yüzünden Savaş Konseyi'nde eleştirilmeyi hak etmediğimi iddia ediyorum.

O zamandan beri bir Türk Askeri Heyeti, İngiltere'ye haftalarca süren bir ziyarette bulunmuştu. Toplantıya Türk Savunma Bakanlığı'ndan General Rauf Orbay başkanlık ediyordu. Bu toplantı Londra'da özgürce yapılıyordu ve ben çağrılmamıştım. Elimden geleni yapabileceğimi önermiştim, ancak benden hiçbir yardım istenmemişti.

Bay Lloyd George'un Barış Antlaşmalarının Gerçekleri (Cilt II) adlı kitabında Çanakkale'de Türklere saldırmadığım ve savaş başlatmadığım konusuyla ilgili yazısı ilgimi çeker. Ayrıca, savlarını destekler nitelikte bulduğu Bozkurt adlı Mustafa Kemal'i ve Türkleri aşırı derecede inciten bir kitapla da ilgileniyorum. Kitabın yazarı Bay Armstrong'un İngiliz Büyükelçiliği ile resmi bir bağlantısı ya da benim karargâhlarımla bir ilişkisi yoktur. Onu bir tarihte, Binbaşı Harenc ile bir devriye ile Anadolu'ya gönderdiğimi anımsıyorum. Benim görev sürem içinde kesinlikle Ankara'ya gitmemiş ve kendisi konusunda kitap yazdığı Mustafa Kemal ile de hiç görüşmemiştir. Karar verme durumunda olmadığı için, o zamanki Türk ordusu ile görüşlerine fazla değer vermiyorum. Bay Lloyd George Anadolu'daki Yunan Ordusunun ciddi bir karşılık görmesi durumunda ne olacağı ile ilgili görüşlerimi anımsayabilir. Emrimdeki bir subay aracılığıyla doğrudan bir rapor isteyerek benimle aynı görüşte olmadığını açıkça ortaya koymuştu. Yapılan iş söz konusu olduğunda, acaba hangimiz haklıydı?

Bay Lloyd George Fransız ve İtalyan birliklerinin, bizi yaşamsal önemi olan mevzi yönünde desteksiz ve zor durumda bırakarak Çanakkale'den çekilmeleri konusunu vurgulamaktadır. Fransız ve İtalyan birliklerinin çekilmeleri askerlik açısından hiç fark etmemişti. İngiltere Hükümeti'nden gelen, ne Fransız, ne de İtalyan birliklerinin Asya yakasında görevlendirilmeyeceğini belirten resmi belge bende duruyor. Ancak İzmir'in düşmesi ve Çanakkale'nin tehdit altına girmesinden sonra, üç bayrağı bir arada gösterebilmemiz için Fransız ve İtalyan Generallere Çanakkale'de bana müfreze vermelerini istemiştim. Onlar da hemen kabul etmişler ve istediğim gibi Fransızlardan toplam bir bölük ile bir süvari birliği, İtalyanlardan da toplam iki müfreze gelmişti. Hükümetlerinin durumu duyar duymaz birliklerinin geri çekilmelerini istedikleri doğrudur. Savaş gücü olarak sayıca yok sayılabilirlerdi.

Lloyd George'un bana gönderdiği ve bana göre durumu kurtarmış olan takviye kuvvetleri için kimse benim kadar sevinmemiştir ancak "Çanakkale'ye olan girişlere hakim olan tepelere birçok ağır top bataryalarının yerleştirilmiş" olduğu konusunda onunla aynı görüşü paylaşamam. En son kendisi ile görüşme ayrıcalığını elde ettiğimde, kendisine, o türde çok az mevki olduğunu söylemiştim. Downing Street'ten silahların Malta ya da Mısır'dan gönderilmesi için bir emir çıkmasından sonra silahların Gelibolu'daki mevzilere yerleştirilmesi çok uzun zaman alır.

Türkler o anda blöf yapmıyorlardı

Bay Lloyd George bir "blöf" ten söz etmekte. Ancak Türkler o anda blöf yapmıyorlardı; Lloyd George zaferle koşullanmıştı ve bu konularda hiç yorulmamıştı. Kendisi kuvvetlerimin gerisinde İngiltere İmparatorluğu'nun gücü olduğunu belirtiyordu. Ben Dominyonların bu savaş çağrısına yanıt vermekte hevesli olduklarını sanmıyordum.

Haziran 1923'de Türk Ordusu'nun giderek zayıfladığının ve değer yitirdiğinin bilincine varmıştım. Askerler yorgundu ve evlerine gönderilmek istiyorlardı. Türk Ordusu'nun değerinin altı ay öncesine göre yüzde elliden fazlası olmadığı kanısına varmıştım. Bu nedenle, Majesteleri Hükümetini, Fransız ve İtalyanların da İngilizler gibi benzeri bir güçte takviye hazırlığı yapmaları koşuluyla, Müttefikler kararlı kalarak ve Türklere bir

ayrıcalık sağlamadan, kararlaştırılan herhangi bir politikayı uygulayabilirlerdi anlamında bilgilendirmiştim. Türklerin konuları aşırı uçlara taşımayacaklarına inanmıştım. Bu bilgilendirmem konusunda herhangi bir eylemin gerçekleştirildiğini duymuş değilim.

Aşağıdaki alıntı Sir Telford Waugh'un Dün, Bugün ve Yarın Türkiye adlı kitabından alınmıştır. Kendisi Çanakkale Savaşı sırasında, kurnaz bir yargıç olarak, İstanbul Genel Konsolosu idi.

"Üç Müttefik Ordular generali Mudanya'da Genelkurmay başkanı İsmet Paşa ile birlikte bir konferans düzenlediler ve zorlu ve uzun süren pazarlıklar sonucunda aşağıdaki koşullarla askeri bir mütareke imzaladılar: batıda Yunanlılar Trakya'yı Meriç nehrine kadar boşaltacaklardı: Türkler o bölgede 8.000 kişiyi aşmayan bir jandarma gücü ile bir sivil yönetim kurmakta özgür olacaktı: yedi tabura kadar olabilecek bir müttefik birliği boşaltma işlemine yardımcı olacaktı: Türkler Boğaziçi'nin Asya yakasında on beş kilometrelik bir tarafsız bölgeyi kabul edeceklerdi: Müttefik birlikler barış konferansının sürmekte olduğu yerde kalacaklardı.

> "Durumu kurtaran bu anlaşmayı General Harington'ın sabır ve becerisine borçluyuz. Başkomutanı zayıflığı nedeniyle suçlayan eleştirmenler olmuştur. Türk blöfüne meydan okusaydı, Boğazlarda olabilecek her saldırıyı kolaylıkla geri püskürtebilir ve Türkler de Lozan'da o denli kendini beğenmiş davranmazlardı... diyorlardı."

İngiliz Başkomutanı konusunda daha doğru bir öngörü Sir Philip Gibbs tarafından "On Yıl Savaşları" adlı kitabında verilmiştir.

> "Barışı korumak adına, her türlü devlet adamlığı yöntemini kullanarak, aşırı bir kışkırtma karşısında karşı taraftan bir saldırı gelmediği sürece, buz gibi sakin kalarak, Türk generalleri ile yapılan pamuk ipliğine bağlı bir ateşkes anlaşması onun yürekliliği ve diplomatik zekâsı ile gerçekleşmiştir. İstanbul'un da İzmir'in durumuna düşmekten kurtarması ve kuvvetlerini ülkesindeki politikacıların yerleştirmiş oldukları mevkilerden çıkarmasıyla General Harington en büyük övgüye hak kazanmıştır."

Geriye dönüp bakınca, o günlerde bilincinde olmasam da, Koalisyon Hükümeti'nin düşmesi konusunda ilk bakışta, baş düşman olduğumu düşünmek ilginçtir. Aşağıdaki alıntıyı Lord Rolandshay'in "Lord Curzon'un Yaşamı" adlı kitabından yapıyorum:

> "29 Eylül'de Lord Curzon'un yapılmasını istemediği bir Bakanlar Kurulu toplantısında Sir Harington'a Türk Generaliyle iletişime geçtiği için ültimatom verilmesi kararlaştırıldı. Aynı gün öğleden sonra, Lord Curzon, Londra'daki Kemalist temsilci Dr. Nihad Reşat'ı görmüş ve Mustafa Kemal'in tutumu nedeniyle Türk Kuvvetleri'nin Çanakkale çevresinden derhal çekilmesinin savaşın çıkmasını önlemeye yetmeyeceğini söyleyerek bir an bile gecikmeden kendisine telgraf çekmesi konusunda ısrar etmişti... Bakanlar toplantısı, ültimatomun General Harington'ın eline geçtiği ve çarpışmaların başladığı beklentisiyle, sonraki iki gün içinde neredeyse aralıksız sürmüştü.

30 Eylül Cumartesi, bazı katılımcıların çok sinirlendikleri ve General Harington'ın sessizliğini sürdürdüğü daha sonraki toplantıda harekete geçmenin çözüm yolu olduğunu ileri sürenlerle, Lord Curzon'un önderliğinde sabır öngörenler arasında bir gedik oluşmuştu. Sabrın son sınırlarına ulaştığını ve giderek taştığını düşünenler, Lord Curzon'un Fransa ile yeniden oluşturmayı başarabildiği bir anlaşmanın kilit taşı olan Mudanya Ateşkesi'nden vazgeçilmesini istiyorlardı. İyi ki bu istek üzerinde fazla durulmamıştı; Lord Curzon toplantıda varılan nokta ile ilgili olarak kendisine destek verenlerce tebrik edilmişti: Katılımcılardan bir tanesi, 2 Ekim'de, "Kurulda sizin görüşleriniz üstünlük sağladığı için ve Mudanya Bırakışması ateş açmamıza gerek kalmadan gerçekleştiği için sizi candan kutlamalıyım!" diye yazıyordu. Bakanlar Kurulu toplantısına katılmayanlarımız için bir bakışta daha önce olup bitenleri algılayabilmesi zordur; ancak bazı arkadaşlarımızca, daha Harington'ın yolda olduğu bilinen telgrafını beklemeden, ansızın bir ültimatom çıkarılması önerisinin yapılmış olması karşısında dehşete kapılmıştım. Bununla birlikte, beni mutlu eden şey bu öneri konusunda Cumartesi günü ısrar edilmemesiydi; eğer edilseydi, ben ve masanın bizim tarafında oturan birkaç kişi kuşkusuz sizin görüşünüzü destekleyecektik. Ve dün alınan telgraf bağlamında her şey yolunda gitti.

General Harington, aslında ayın 29'unda gönderilen ültimatomla ilgili bir eylemde bulunmaktan kaçınmış ve bunun sonucunda barış süreci bozulmamıştı.

General Harington'ın telgrafının 1 Ekim'de alınmış olması durumun gerginliğini azaltmış olsa da, Kabine'deki görüş ayrılığı öylece kalmıştı. En azından, bazı muhafazakar üyeler arasında tehlike çanları çalıyordu, 2 Ekim tarihli mektubunda, Sir Arthur Griffiths-Boscawen başkaları adına da konuşarak, "Bazı arkadaşlarımızın üstlenmek ister gibi göründükleri korkunç savaş tehlikesi ve diplomatik yöntemlere olan güvensizlikleri bağlamında içinde bulunduğumuz genel durum beni büyük bir şaşkınlığa uğrattı. Bu ülkenin savaş istemediği konusunda kuşkum yok, ondan kaçınmak için kesinlikle her türlü çabanın gösterildiğinden emin olunmadıkça, savaşa girilmeyecektir."... O zorlu hafta sonunda yaşanan çalkantılı anlardan sonra Lord Curzon, Koalisyon Hükümetinin parçalanmasına yol açan çatlağı, bir kağıt parçasına aldığı not ile şöyle gündeme getirmiştir. 'Bir grup Kabine üyesi bakan diğerlerinden ayrı olarak toplanmaya ve bağımsız eyleme geçmeyi tartışmaya başladı, çatıdaki ölüm yağmurlarının tıkırtısıydı bu.

Son darbe gelmeden önce, yine de daha çok şey olacaktı. Bay Lloyd George'un istifası 19 Ekim'e dek gerçekleşmemiş ve o tarihten önce durum sürekli değişiklikler göstermişti.

Daha sonra, Winston Churchill'in Dünya Krizi'ne dönecek olursak: "Bu arada sorunlar askeri alana kaymaktadır. Çanakkale Boğazı'nın önemli dar yerleri her iki yakadan birliklerimizce işgal edilmiş olsaydı Boğazların denetim altına alınması kuşkusuz kolaylaşacaktı. Bu durum, Çanakkale'nin Asya yakasından elde tutulmasını gerektirir. Kaçınılmaz bir savunma olmasa da, bence bu çok yararlı bir girişimdir. Savunma Bakanlığı ilk aşamada Çanakkale'nin ele geçirilmesini düşünmemiş ve ayın 11'inde General Harington'a isterse o bölgeyi boşaltabileceği

söylenmişti. Ancak o, Gelibolu Yarımadası'nın ileri düzeyde savunulması ve, bölgenin önemi açısından bu karara karşı çıkmıştı.

Kendisine verilen bu izinden yararlanarak General Harington, Çanakkale'ye komuta eden Komutan Albay D. I. Shuttleworth'a, ayın 19'unda aşağıdaki emri gönderdi. 'Elimdeki güçlerle Çanakkale'yi elinden geldiğince savunmalısınız. Bu kararla ilgili olarak Hükümet ile iletişim içindeyim. Fransızların Çanakkale'den çekilmelerinden sonra, bence Mustafa Kemal sizin kendisini orada deniz kuvvetleriyle durdurup durduramayacağınız konusu üzerinde düşünecektir. Sizin oradaki varlığınız daha fazla sorun çıkmasını engelleyebilir.

Ayın 29'unda Savunma Bakanlığı'na şu telgrafı çekti: 'Kararlılığımızı göstermeyi sürdürürsek, İngilizler onlarsız da (örneğin, Fransız ve İtalyanlar) görevi yerine getirebilirler kanısındayım. Bu nedenle, onların eylemlerine önem vermenize gerek yok diye düşünüyorum. Aldığım istihbarata göre, Kemal'in bakanları bir konferans için yarın İzmir'de toplanıyorlarmış. Bu toplantının amacı giderek İngiltere ve Dominyonları ile çatışma ortamına girip girmeyeceklerine karar vermektir. Bence bunu yapmaya cesaret etmezler...

Çanakkale sorunu General Harington'ın 28 Eylül'de, Türklerin İngiliz mevkileri çevresinde önemli ölçüde asker biriktirdiğini rapor ettiği, 'dikenli teller arasından dişlerini gösterdikleri' zaman, en üst düzeye ulaşmıştı. Türklerin çatışmaları önlemek için olası her şeyin yapılmış olması gerektiği emirlerine göre hareket ettikleri açıkça ortadaydı ancak imkansız bir durum yaratılmaktaydı. Harington, İngilizlerin Çanakkale'deki mevkilerinin 'güçlü', dikenli tellerle iyi korunmuş ve iyi konuşlanmış olduğunu da rapor ediyordu. Bu konu ile ilgili olarak Kabine, Türklere sınırlı kısa bir süre içinde Çanakkale'den çekilmelerini sağlamak amacıyla bir ültimatom sunması için General'e talimat vermiş, emrindeki tüm kuvvetleri sonuna dek kullanma yetkisi tanımıştı. Bununla birlikte, General, donanmış olduğu bu dehşet verici yetkilerden yararlanmaksızın önündeki güçlüklerin üstesinden gelebilmiştir. General Harington'ın ince becerisi, serin kanlılığı ve sabrı örnek alınacak niteliktedir. Nasıl olduysa, kabinenin o sert telgrafı gönderdiği andan sonra, bu telgrafın gönderilmesine yol açan Türk kışkırtması da azalmaya başlamıştı. Ayın 30'unda Çanakkale'deki komutan (General Marden) kendisine karşı getirilen herhangi bir Kemalist birlik ya da silah yığınağı belirtileri olmadığı gibi kuvvetlerinin de tehlikede olmadığını rapor ediyordu. Her geçen günün yarattığı gecikme İngilizlerin durumunu daha da güçlendiriyor, General Harington da Türklere bir ültimatom gönderme gereği duymuyor ve ateş açılmasını gerektiren bir gelişme de yaşanmıyordu. Bu olumlu gelişme Kabineyi de rahatlatmış, 1 Ekim'de komutanlarının azmini onaylamıştı.

Çanakkale'nin öyküsü birçok bakımdan ders alınacak niteliktedir. Bu konuda en büyük pay, Çanakkale'deki konumunun, değerinin ve öneminin bilincinde olan, onu azimle koruyan, askeri bir tutarlılık ile serinkanlı ve ustalıklı bir diplomasiyi nasıl birleştireceğini bilen General Harington'a düşer. İngiliz Hükümeti ve Dominyonlarının, özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda'nın, yaklaşımlarının, Avrupa'da yeni bir savaşın çıkmasını engellediği ve tüm Müttefiklerin acınası ve

bölünmüş politikaları sonucu utanmadan kaçmalarına neden olduğu konusunda bir kuşku yoktur. Eldeki sınırlı kaynakları, halkın yorgunluğunu, yönetimin yurt içinde ve dışında güvenilmez tutumu ve azalan yetkesi göz önüne alındığında, 'onurlu bir barış' her zaman akıllarda kalacaktır. Daha sonra Lozan'da Türklerle görüşülecek olan karşılıklı saygıya dayanan barışın temellerini atılmıştır. İngiltere'nin bugüne dek izlediği, bizi Türklerle uzun sürecek bir düşmanlığa sürükleyebilecek olan sert tutumu modern Türkiye ile gelecekteki ilişkilerimizi güçleştirmekten çok daha kolaylaştıracak bir hayranlık, hatta bir iyi niyet havası yaratmıştı."

Parlamento'nun her iki meclisinde de yapmış olduğum hizmetlerden övgüyle söz edilmesi beni çok mutlu ediyor. Bu çalışmalara ilişkin - tüm hizmetlere katkısı olan Fransız, İtalyan, Türk, Yunan ve İngilizlere - herkese, iyi niyetleri ve gösterdikleri yardımlar nedeniyle ancak teşekkür edebiliyorum. Bu olaylı zamanlarda geminin dümeninde olma ayrıcalığı çok az askerin yaşayabileceği bir deneyimdir; bu nedenle, bana o denli bağlı ve sadık kalarak görevlerini yerine getiren komutan ve tüm askerlere ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tanıştığım kişiler

Geriye dönüp baktığımda, görevlerim sırasında, son yirmi beş yıl içinde tarihte büyük roller oynamış bu kadar çok insanla karşılaşmış olmakla ne denli şanslı olduğumu düşünürüm. Savaştan önce aklıma gelen isimler, Aldershot ile başlayarak, Amiral Tyrwhitt dışında şimdi bizden ayrılmış olan; Smith-Dorrien, Haig, Byng, Plumer, Henry Wilson, Robertson, Jellicoe, de Robeck, Fisher, Tyrwhitt, Backhouse, Allenby, Currie, Monash ve diğerleridir.

Fransız müttefiklerimizden isimler: Clemenceau, Foch, Weygand, Gouraud, Pellé, Charpy, Amiral de Bon ve Poincaré. İtalyan müttefiklerimizden: Kral, Diaz, Badoglio, Mombelli, Garroni ve Orlando. Belçika son kralı; General Pershing; Amiral Bristol. Türklerden: Mustafa Kemal, İsmet, Sultan[27], Veliaht[28], Halide Hanım, Adnan Bey ve diğerleri: Wrangel ve Barones Wrangel; Amanullah ve Haile Selasie; Kral Faysal; Türkiye'deki Yüksek Komiserlerimiz; Arap Lawrence; Horace Rumbold[29] ve Nevile Henderson'dur.

Kabine'den: Bay Lloyd George, Curzon, Balfour, Bonar Winston Churchill, Derby, Baldwin, Seely, Halifax, Austen Chamberlain, Stephen Walsh, Jimmy Thomas ve diğer birçoğu; ayrıca politika dışından da Canterbury Başpiskoposu ve Willington bulunuyor.

Alman Amiraller ve Cebelitarık'tan geçmiş olan, çeşitli uluslardan üst düzey deniz subayları ve son olarak da Sevilla'da, Algeciras'da, vb. yerlerde General Franco ve temsilcileriyle olan ilişkilerim de var.

Çok az asker bu denli çok seçkin kişiyle tanışmış ve çalışmış olma ayrıcalığını elde edebilir. Onların adları aklıma birçok olay ve öyküyü getiriyor.

Bir akşam yemeğinde, İkinci Ordu Karargâhı'nda Lord Plumer ile birlikte kalan M.

27 Sultan Vahdettin

28 Abdülmecit Efendi

29 Sir Horace George Montagu Rumbold (1869-1933) İtilaf Devletleri İngiltere Yüksek Komiseri, İstanbul'da İngiltere Sefiri.

Clemenceau'nun yanında oturduğumu anımsıyorum. Kendisine bir sigara sunmuştum ve beni şöyle yanıtlamıştı:

"Hayır, teşekkür ederim, ikinci elli yaşımda sigara içmiyorum; üçüncü elli yaşımda da ne yapacağıma daha karar vermiş değilim."

Mareşal Foch'u Fransa'da ve (Caporetto'dan az bir süre sonra) Lord Plumer'i ziyarete geldiğinde İtalya'da ve Sir Henry Wilson'ı görmeye geldiğinde de Londra'da yine görmüştüm; bu iki büyük askerin her ikisini de bir diğerinin asker şapkasını giyerek durum üzerinde ciddi olarak çalışırken görmekten daha gülünç bir şey olamazdı. Paris'te Lord Curzon ile Yakın Doğu üzerine bir konferansa katıldığım zaman, Mareşal Foch bana çok kibar davranmıştı. O konferans, Lord Curzon ile M. Poincaré arasındaki düşünce ayrılığı nedeniyle, en azından iki kez dağılmış ve Lord Curzon her defasında ilişkileri düzeltme amacıyla gidip Mareşal Foch'u görmemi istemişti. General Gouraud Yakın Doğu Fransız Askeri Danışmanı'ydı, çok yardımsever ve kibar bir insandı. İstanbul'u, daha sonra da Hindistan ve Hindistan sınırını ziyaret etmişti. Quetta'da beni ziyarete geliyordu ancak Veziristan'dan gelişte hava koşullarının dağlar üzerinden uçuşta güvenli olmadığına karar verilmişti.

Fransız Başkomutanı Amiral de Bon'un iyi bir dostuydum. Bir gece, Boğaziçi'ndeki evinde düzenlenen bir dansa katıldıktan az sonra büyük bir yangın çıkmış, birçok eşyası ile birlikte çok değerli iki İngiliz madalyasını da yitirmiş ve bu durum onu çok üzmüştü. Bir sonraki iznimde, Majesteleri Kral V. George'dan madalyaların yeniden verilmesini rica ettim ve o da kabul ederek geri götürmem için bana iki madalya verdi. Daha sonra, tüm Müttefik Güçlerin katıldığı bir törende atımdan inerek, tüm uluslardan insanların bulunduğu bir kalabalık önünde kendisine madalyaları Amiral de Bon'a sunmuştum. Benim coşkulu bir konuşma yapacağımı düşünen kalabalığın duyamayacağı bir biçimde kendisine, "Hayır, seni öpmeyeceğim. Hiçbir şey beni bunu yapmaya zorlayamaz!" demiştim.

Ben ayrılmadan önce, kocası Adnan Bey[30] İstanbul Yöneticisi olan, İstanbul'da tanıştığım roman yazarı Halide Hanım, ilginç bir kişiydi. Halide Hanım[31], çok sağır olan fakat dudak okuma yoluyla onun söylediklerini anlayan İsmet ile olan görüşmelerimizde çevirmenlik yapardı. Savaştan önce Abdülhamit tarafından iki kez ölüm cezasına çarptırıldığını öğrenmiştim. Mustafa Kemal'in komutasında çavuş olarak savaşmıştı. Çok ilginç bir kadındı, kocasıyla birlikte sık sık bana çay içmeye gelirlerdi. Türkiye'den ayrıldığım gün Türk Eğitim Bakam olmuştu; Türk kadınının peçesini açmasında, yeni dil ve eğitimde büyük katkıları olduğuna inanıyorum. Daha sonra, kocasının yurt dışına çıkarıldığını, Halide'nin Dorking'de iki yetişkin oğluyla yaşadığını ve geçenlerde barış ortamının yaratılmasıyla kocasıyla birlikte Türkiye'ye geri döndüğünü duydum.

Türkiye'deki yaşantım sırasında, kendisiyle hiç karşılaşmadığım Odette Keun adında diğer bir bayan ile bağlantılarım olmuştu. 1920'de Türkiye'ye geldiğimde, Bolşevik eğilimi olan ve yurt dışına çıkarılması gereken, üçü kadın otuz yedi kişi olduğu konusunda bilgilendirilmiş ve onların, o zaman Kızılların elinde bulunan Kırım'a gönderilmeleri planını onaylamıştım. Tutuklanarak bir kayığa konmuşlar ve İngiliz destroyeri

30 Adnan Adıvar

31 Halide Edip Adıvar (1884 - 1964)

Splendid'in ardından çekilerek Kırım'a yollanmışlardı. Üç kadın destroyere alınmıştı. Kıyıya yakın bir uzaklıkta kadınlar da kayığa bindirilmiş ve kayık ipi çözülerek kıyıya çıkana dek destroyer orada beklemişti. Daha sonra Paris'e giden Odette Keun orada bana küfür yağdırmıştı. Keşke o mektupları saklasaydım. Sonra Cannes'daki Beau-Site Oteli'nin tenis kortunda beni ölümle tehdit etmişti; kendisi de o zaman Grasse'da kalmaktaydı. Görünüşe göre, son anda vazgeçmeye ikna edilmişti, ama beni öldürmek için satın aldığı tabancanın parasını benim ödememi de istemişti. Sonraki yıllarda, beni yerden yere vuran "Asla Anlamayan Adam" adlı bir de kitap yazdı. Söz konusu adam ya da kitabın kahramanı ben değildim; onun genç bir deniz subayı olduğu bana bildirilmişti. Odette bana o kitabı göndermiş ve kapağının içine de kendi el yazısıyla şunları yazmıştı:

> Charles Harington'a,
>
> O tabanca için bana hâlâ borcunuz olan iki yüz frankı göndermeniz gerekiyor... Sizin yerinizde olsam bir kadına borçlu olmaktan utanç duyardım, sizin gibi bir kendini beğenmişin hayatını kurtardığı için Miss S. Green'e yönlendireceğim bir mektup yazmalısınız. Geçen yıl Cannes'a gittiğinizde ölüme çok yaklaşmış olduğunuz konusunda size güvence verebilirim. Bir daha bir kadınının tutuklama emrini imzalayacağınız ve yurt dışına göndereceğiniz zaman onun durumunu benim için yaptığınızdan daha çok araştırın ve Albay ..... gibi yalancı ve kabadayıların sizi yönetmesine izin vermeyin. (Sizinle ve onunla ilgili daha anlaşılır yorumlarım için "Bolşevik Rusya'daki Serüvenlerim" adlı kitabıma yönlendiriyorum.) Askeri Polis'inizin gaddar üyelerine güvenmiş olmakla insanlara karşı gerçekten ne denli adil olduğunuzu göstermiş oluyorsunuz.
>
> Odette Keun.

O kitaptaki öykü ilginçtir. Görünüşe bakılırsa, benim Cannes'a bir dinlence için geldiğimi duymuştu. Önce beni, sonra da kendisini vurmaya karar vermişti. O tabancayı satın almış, vasiyetini yazmış ve kararını dostu Bayan Green'e bir mektupta açıklamıştı. Ertesi gün Bayan Green (eğer bu onun gerçek adıysa) onunla bu konuyu tartışmak için trenle ona gelmişti. Söylediklerine bakılırsa bu konuda başarısız olduğu anlaşılıyordu: "Evet canım, kararını verdiysen, General Farroway'i (kitaptaki adım) öldürmeyi görev olarak görüyorsun, bu konuda söyleyecek bir sözüm yok. Kendi yaşamına son vereceğin o anda yeterince soğukkanlı olabilirsen sana karşı gelmeyeceğim. Ancak, senin gibi duygusallığa kapılan bir insanı normal olarak etkileyebilecek bir telaş içinde, Farroway gibi suçsuz birini vurduktan sonra 'kendini' öldüremediğini aklına getirebiliyor musun? Fransız mahkemesi büyük bir olasılıkla seni ölüme mahkum etmeyebilir, ama yirmi yıla çarptırılabilirsin. O yirmi yılın düşüncelerinde bir değişiklik yapmayacağından nasıl emin olabilirsin? Bu konuyu kendi kendine bir düşün." Green'in öyküsüne göre, konuyu tüm gece, bir aşağı bir yukarı yürüyüp bitkin düşünceye, kendisi gelip onu yatırıncaya dek enine boyuna düşünmüştü. Ertesi gün mantık ağır basmıştı.

İngiltere'nin önceki Türkiye Büyükelçisi'nin geçenlerde, onun hayatta olduğunu ve yaşam konusundaki görüşlerini bütünüyle değiştirdiğini söyleyinceye kadar ondan hiç haber alamamıştım. Bir olanağını bulsam, onunla ve Bayan Green ile görüşmeyi çok isterdim.

O günlerde, İstanbul'dan gelip geçenler arasında, çok ilginç deneyimleri olan Bayan Gertrude Bell, kendisiyle yine karşılaşmış olduğum Clare Sheridan, Türklerden kurtulmalarında etkili olduğumuz Lord Rawlinson'un erkek kardeşi ve sadık yandaşları ile hapis yatan Lord Baldwin'in oğlu da vardı.

General Wrangel'i şu ana dek karşılaştığım en çarpıcı kişilerden biridir. Şu zorlu deneyimler sırasındaki soğukkanlı tutumu beni her zaman etkilemiştir: belleğimden asla silinmeyecek olan bir görüntü olarak kalan son Beyaz Rusların -dünyadaki her şeylerini yitirmiş- yetmiş beş gemiye doluşmuş olarak İstanbul Boğazı'ndan geçişleri sırasında ülkemden bana onlara yardım etmemem, bunun bütünüyle Fransızların işi olduğu söylenmişti. (En sonunda, birçok arabuluculuklar sonucu yardım etme izni ile birlikte para da almıştık.)

Karşılıklı ilişkim olan ve kendilerini benim "Trio" olarak adlandırdığım -İstanbul'daki son sultanlar, Quetta'daki Kral Amannullah ve Cebelitarık'taki Haile Selassie gibi- bir gün Kral iken ertesi gün sığınmacı durumuna düşen üçlü aklımdan çıkmaz. Bu nedenle, kendi Kralımız ve ülkemize ne kadar teşekkür etsek azdır.

Son Türkiye Büyükelçimiz Sir Percy Loraine'den duyduğuma göre, Türkiye'de artık ne eski rejimin ne de Constantinople'dan (İstanbul deniyor) hiçbir biçimde sözü edilmemesi bana çok ilginç gelmişti. Hangi tarafı tutarsanız tutun, bu durum bana eski büyük asker Amiral Sir John de Robeck'in öyküsünü anımsatır. Bir tarihte, öğlen saat on ikide otuz Türkün tutuklanması emrini vermiş, o tarihte teslim olmazlarsa, Türk Savunma Bakanı'nı tutuklatacağımı söylemiştim. O tarih gelmişti ve Amiral filosunu Marmara Denizi'nde eğitime çıkarmaya hazırlanmaktaydı; ayrılmadan önce, bana, "Canını sıkan bir şey olursa, bana mesaj gönder, gereği yapılacaktır," demişti. Bu kaçırılmayacak bir olanaktı; Türkler tutuklanmamıştı, ben de mesajımı göndermiştim ve bir şey olmuştu. Kısa bir süre içinde beş savaş gemisi, on kruvazör ve düzinelerle destroyer geri dönmüştü. Burundan Boğaziçi'ne doğru ilerleyen savaş gemileri Haliç açıklarında demirledi, kruvazörler çoğunlukla Tarabya'daki evimin önünde, destroyerler de Büyükdere önlerine demir atmışlardı. -İnsanın İngiliz Deniz Kuvvetleri'nden gerçekten gurur duymasını sağlayan harika bir görüntü oluşmuştu. İstenilen kişileri tutsak almıştım; nerdeyse tümü, Abdul gibi, aynı adı taşıyordu. doğru kişiler olduklarını da bilmiyordum. Her neyse, dostum olan Savunma Bakanı Ziya Paşa'yı tutuklamamıştım. Bir Savunma Bakanı'nı tutuklamanın ne denli eğlenceli bir şey olacağını her zaman düşünmüşümdür! Bu gerçekten yeni bir deneyim olabilirdi.

1 Mayıs günü, İstanbul'da diğer bir olayı aklıma getirir. Genel bir işçi grevi olmuştu, işçilerin önderi Hilmi[32] adında birisiydi. O gün için birliklerin kışlalarında kalmasını sağlamış, öğleden sonra Tarabya'daki evimde tenis oynarken, Hilmi'den gidip kendisini görmem gerektiğini bildiren bir mesaj almıştım. Grevden önce, on üç konuda kendisiyle anlaşmamı istemiş ben de hiçbir konuda onunla anlaşmamıştım. Sonunda, onu görmeyi kabul ettim ve dört araba dolusu destekçisiyle kırmızı bayrak ve boyun bağlarıyla geldi. On üç konuda kendisiye anlaşmaya karşı çıktığım için mi benimle görüşmeye geldiğini sordum ve beni, "Geliş nedenimiz bu. Size teşekkür ediyoruz, grev olmasın derseniz, grev olmaz, ancak tutsak askerleri özgür bırakmalısınız," diye yanıtladı. Çok ciddi olduğunu ileri

32 Sosyalist Hilmi (İştirakçi Hilmi)

sürdü, ben de onun verdiği sözü kabul ederek telefonla askerleri bıraktım. Kendisiyle olan daha sonraki birkaç görüşmemizde çok dürüst davranmıştı. Benimle çok iyi dost olduğu için daha sonra İstanbul'un Fransız kesiminde öldürüldüğünü söylemekten çok üzgünüm.

Tanıştığım kişiler başlığı altında benden önce gelen General Milne'nin (şu anda Field Mareşal Lord) bana devrettiklerinin kayda değer olduğunu düşünüyorum. Ben gelmeden önce ayrılmış, yaverinin bana her şeyi anlatacağını ve iki Yunan temizlik görevlisi kadını devralacağımızı umduğunu belirten bir de not bırakmıştı. Biz de dediğini yapmıştık. Sonrasında, eşim ve kız kardeşi - A.M.S.imin karısı - benden üç hafta sonra Orient Ekspres ile soğuk bir gecede geldiler. Her ikisi de ellerindeki yeni sıcak su şişelerini o yaşlı Yunan temizlik görevlilerine doldurtmak istediklerini işaretlerle anlatmışlardı. Görevliler ortadan kaybolmuş ve hiçbir şey yapılmamıştı. Sonradan öğrenildiğine göre, şişelerin kendilerine armağan olarak verildiğini düşünmüşler, biz de o şişeleri bir daha görememiştik!

General Smith-Dorrien'i her zaman en iyi askerlerimizden biri olarak görmüşümdür. Birliklerin eğitilmesinde çok iyiydi ve eğitimlerinde, öğrenilen dersleri özetleme yeteneği nedeniyle eğitimden sonra herkes gerçekten değerli bir şey öğrenmiş olarak ayrılırdı. 1914'de Le Cateau'dan çekilme sırasındaki eylemi ve tutumu tarihe yazılmıştır. Smith-Dorrien'e, Büyük Savaş'ın büyük bir askeri olarak her zaman saygı duydum. Ülkesi onun değerinden olduğu kadar hatalarından da tam olarak yararlanamadı. General French ile aralarının iyi olmadığını anlamıştım, bu anlaşmazlık, French baş komutan, Smith-Dorrien de İkinci Ordu Komutanı olunca doruğuna ulaşmıştı. İngiliz Ordusu yenilgiye uğramıştı. Savaşın geri kalan bölümünde Doğu Afrika'ya gitmiş, fakat sağlığı bozulmuştu. Cebelitarık Valisi olarak da çok sevilmişti. Karşısındakilerde güven duygusu uyandıran çok çekici ve etkileyici bir yanı vardı.

Field Mareşal Lord Haig oldukça değişik bir kişilikti. Emrindekilere karşı aynı şekilde çekici ve kibardı, konuşma özürlüydü ama savaş konusunda çalışkan bir öğrenciydi. Verdiği konferanslar ve topluluk önünde konuşmaları sırasında söylemek istediklerini söylemeyeceğini sanırdınız. Binlerce birlik ve dinleyici karşısında bu özrünü açığa vurmadan ayakta kalması ilginç bir durumdu. Her zaman onun Kanada Genel Valisi olacağını düşünmüşümdür.

Görüşlerini toplum karşısında açıklama özürlü oluşu Lloyd George'a da Lord Haig ile olan görüşmelerinde sabırsız, çok hızlı çalışan bir beyin kazandırdığı kanısındayım. Lord Haig de Mareşal Foch ile olan görüşmelerinde, özellikle daha sonraki aşamalarında, güçlük çekiyordu. Uyanık İskoç hiçbir şeyi şansa bırakmazdı. Oynayacağı rol çok zordu ve onu bağlılıkla oynamıştı.

Haig, Mareşal Foch'a bağlılığım sunduğu zaman, ben Lord Plumer ile Doullens Konferansı'ndaydım. Lloyd George'un Batı Cephesi'nden nefret ettiğini ve birlikleri o cepheden İtalya'ya ya da başka bir yere yönlendirmekte çok istekli olduğunu unutmamalıyız. Haig, Lloyd George'un kendisi yerine başka birini getireceğini biliyor olmalıydı. Aynı zamanda Versailles ve diğer yerlerde başka etmenlerin iş başında olduğunu da biliyordu. İskoç'un işi çok zordu bununla birlikte başarılı olmuş ve kendisine hizmet edenlerin iyiliği için çalışmaktan ölünceye dek hiç yılmamıştı.

Daha önceki bölümlerde üç başkammdan söz etmiştim: Kanadalılardan Byng, İkinci Ordudan Plumer ve Kraliyet Genelkurmay Başkanı olarak Sir Henry Wilson. Birincisi, gerek Komutan, gerek Vali olarak, çekici kişiliği ile kendisiyle bağlantısı olan herkesten en iyi nasıl yararlanacağını bilme yetisine sahipti. Lord Plumer doğruluk ve disipline olan sarılmaz inancıyla tanınmıştı. Herkesin güvendiği ve bu yüzden herkesçe sevilen bir insandı. Gerçekten eski ekolün sonuncusuydu. Onun için gönülsüz yapılan bir iş olamazdı. Onun ortamında çalışan hiçbirimiz herhangi bir yemeğe, 7.30'daki kahvaltıya bir an olsun geç kalma cesaretini gösteremezdik. Ona kimse, Lord Rawlinson'a "Rawly", Lord Byng'e "Bungo" ya da Lord Birdwood'a "Birdie" denildiği gibi adlar yakıştıramazdı. Bunu bir kez yapan da ikinci kez asla yineleyemezdi! Çok iyi bir konuşmacı yeteneği vardı ve notlara bakmadan konuşurdu. En büyük başarısı Ypres'teki Menin Gate Anıtı'nı açmasıydı.

Birçok iftiraya uğramış ve yanlış anlaşılmış olan diğer başkanım, Sir Wilson ile ilgili daha önce söz etmiştim. Onun kadar insancıl, iyi yürekli, Kralına ve ülkesine onun kadar bağlı bir insan yeryüzüne gelmemiştir. Onun hızlı çalışan beyni, ileri mizah anlayışı, daha yavaş çalışan beyinlerin anlamakta zorluk çektiği her şeyin komik yanını görmesi, ona düşman kazandırmış ve kıskanılmasına neden olmuştu. İrlanda'ya ve Ulster'e olan bağlılığı da öldürülmesine yol açmıştır. Bu olay tarihimizde hiç de iyi bir sayfa olmamıştır. Onu en çok inciten şey, sanırım, Cowes'daki yatının bordosundan denize yuvarlanıp, boğulmaktan zor kurtulduğunda ona kutlama mesajı gönderen tek politikacının, aslında kendisinin dostu olmayan Lord Curzon olmasıydı. Bu olayın ona çok dokunduğunu biliyorum.

Sözünü edeceğim diğer bir kişilik, Sir Frederick Maurice'in açıkladığı anılarında yazdığı gibi çok değişik bir kariyeri olan bir asker, son Lord Rawlinson'dur. Onunla ilk kez, Aldershot'da kumanda ettiği bir birlikte emrindeyken tanıştım. Savaşın ilk günlerinde Antwerp ya da başka bir yerden gelerek büyük bir farkla Dördüncü Ordu'ya kumanda etmişti. Her zaman çok neşeli, iyimser, bağlayıcı bir kişiliği vardı. Somme'da zor anlar yaşamış ancak cesaretini asla yitirmeden, 8 Ağustos 1918'de kendini toparladığında arkadaş çevresi için neşe kaynağı olmuş, ordusu da başarıya ulaşmıştı. Dostu Kurmay Başkanı Tuğgeneral (şimdi Field Mareşal) Sir Archie Montgomery-Massinberd ile iyi bir uyum sağlıyordu. Daha sonraki yıllarda Lord Rawlinson Hindistan'da, yetenekli ve başarılı bir başkomutan olarak kendini kanıtlamıştır.

Tam olarak emrinde çalışmadığım için kendisi ile ilgili az söz edeceğim Sir William Robertson'un çeşitli ortamlarda bana gösterdiği nezaket benim için her zaman değerini koruyacaktır. Birliklerin oluşturulmasından az sonra Bailleul'deki Kanada Birlikleri'nin Kurmay Başkanı iken özel bir olayı anımsıyorum. Bir yaver büroma gelerek daha sonra Keşif Kıta Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı olan Sir William Robertson'un beni görmek istediğini söyledi. Arabasıyla kendisine gittiğimde, "Gel içeri," dedi. "Kolordu'da bazı şeylerin canını sıktığım duydum, bana anlatabilirsin," dedi ve ben de anlattım. "Aldırma, bana bırak," diye yanıtladı. Ben de öyle yaptım ve gerçekten belirgin değişiklikler oldu. Yardımcısı olanları kendisine anlatıyordu. Ben de bunları, kendisinin astı olan ve belirli güçlüklerle karşılaşmış genç bir subayı yardım için görmeye giden o büyük kişinin insancıl yanını göstermek için aktarıyorum. Onun bu kibar davranışını asla unutmadım.

Bir an için konuyu Kraliyet Donanması'na getirmek istiyorum. Ekim 1920'de

İstanbul'a gidene kadar Kraliyet Donanması'yla tanışmak ayrıcalığına erişmemiştim ve tanıştığım ilk denizci Sir John de Robeck'i düşünmek bana zevk verir. Cebelitarık'tan ayrıldığım tarih Ekim 1938'de sona eren Kraliyet Donanması ile olan uzun ve değerli birlikteliğimin de böyle başlamıştı. John de Roebeck harika bir kişilikti. Ekim 1920'de geldiğimde o İstanbul Yüksek Komiseri idi. Kısa bir süre sonra onun yerini Sir Horace Rumbold aldı. Onun gelmesiyle, Sir John de Roebeck Akdeniz Filosu'ndaki önceki görevine dönmüştü. Kendisiyle hemen dost olmuştuk. Kriket ve diğer oyunlar gibi çok ortak yanlarımız vardı. Aynı dili konuşuyorduk. Aynı ülkeden gelmiştik. Amiral gemisi Iron Duke güzel bir gemiydi. Karadeniz girişine yakın, Tarabya'daki evimin karşısına demirlerdi. Şimdiki Kent Dükü o sırada gemide deniz yarsubayı idi.

Lord Plumer kumandasındaki İkinci Ordumuz askerlerinden çoğu kez oynadığım en iyi takım olarak söz ederim, ancak Iron Duke takımı da değerli bir rakipti. De Roebeck ile Plumer gibi bu iki büyük komutan arasında büyük bir benzerlik vardı. İyi dosttular ve ben ikisini de gerçekten çok iyi tanıma ayrıcalığını elde etmiştim. Sonraki yıllarda, bir oyuncunun alabileceği en büyük derece olan Koordinasyon Komite Başkanı olma onuruna kavuşmuşlardı. O görevi onurlarıyla yerine getirmişlerdi. Bu üstün görevin verildiği iki komutan yalnızca onlardı sanıyorum. Amiral de Robeck'in bu başkanlık görevine getirilmesi onuruna Kraliyet Donanması tarafından verilen akşam yemeğini her zaman anımsarım. O yemekte bulunan tek denizci olmayan bendim. O zaman ordu kriket ve ragbi takımları başkanıydım ve bu iki dalda da Donanma ile olan karşılaşmalarımızda şanslı taraf biz olmuştuk. Donanma kriket takımı kaptanının -Ginger Evans- bir konuşmasında, "Şu kahrolası Harington'dan kurtulmadıkça başarılı olamayacağız," dediğini hiç unutmam. O konuşmadan sonraki hafta içinde Quetta'ya gönderilmiştim. Bundan uzun yıllar sonra da Ginger Evans ile birlikte Cebelitarık'ta görev yapmıştık o günler de her zaman aklımdadır.

John de Roebeck bana göre harika bir adamdı. Denizcileri ona hayrandı, herkesi kendine çeken bir güç vardı onda. Çevresine dürüstlük, sporculuk ve iyi yüreklilik aşılardı. John de Robeck'i tammış olmak bir onur ve esin kaynağı anlamına geliyordu.

O günlerde, onun Kurmay Başkanı, önemli bir adam olan W.W. Fischer idi. Onu İstanbul günlerinden iyi tanırdım, bununla birlikte, uzun yıllar sonra Cebelitarık Valisi iken, onunla Cebelitarık'ı yıllık ziyareti sırasında, Akdeniz Filosu Başkomutanı olarak yine karşılaşmak benim için bir ayrıcalık olmuştu. Köpeğiniz kadar uzun yaşarsanız ona benzemeye başlarsınız diye bir söz vardır. Neyse, "W.W." ya her gün biraz daha Roe de Robeck'e benzediğini söylerdim. Her ikisi de birbirine çok benzeyen çok hoş, çekici ve çevresindekilere bir şeyler veren kişiliğe sahipti. Kuşkusuz donanma açısından herhangi bir yorum yapma durumunda değilim, ancak onların iki harika kişilik olduklarını ve bir asker olarak onları yakından tanımış olmak gerçekten bir ayrıcalıktı.

Kendisine hayranlık duyduğum diğer bir denizci de Sir Roger Backhouse idi. Ana filonun kumandasında bulunduktan sonra 1938 sonlarına doğru Birinci Deniz Lordu olmuştu. Ne yazık ki fazla gerginlik nedeniyle sağlığı bozuldu.

Ben İstanbul'dayken Lord Chatfield (daha sonra Yardımcı Amiral oldu) ile Amiral Tyrwhitt de oradaydı. Çanakkale Savaşı dengelendiğinde, Amiral Tyrwhitt bana savaşa

girersek ilk iş olarak Majesteleri'nin amiral gemisi Cardiff'i son sürat İstanbul Boğazı'ndan geçireceğini söylemişti. Güvenlik önlemi olarak fazla dalga oluşturacağından gemilerin Boğaz'dan çok yavaş geçmeleri gerekiyordu. Bu durumda Amiral Tyrwhitt'in bu yaklaşımı o anda Boğaz'da bulunan gemiler, teknelerle her iki yakada bulunan kayıkhane, kafeler ve evlere zarar verebilirdi. O geçiş özlemini çektiği bir şeydi aslında. Önceki savaşta gösterdiği kahramanlık aklına gelmiş olmalıydı.

Daha önceki bölümlerde Mareşal Foch ve yakın arkadaşı Sir Henry Wilson ve ayrıca General Wegand ile ilgili öyküler anlatmıştım. Diğerleri gibi ben de General Wegand'ın son eylemi ile ilgili büyük bir şok yaşamıştım, gerçek öyküyü dinlemek için de beklememiz gerekiyor.

Kendisinin Yakın Doğu'da General Wavell ile olan yakın dostluğuna çok güveniyordum, Fransız Lejyonunda görev yapan oğlunu görmek için Fas'a giderken Cebelitarık'ta beni ziyaret etmişti.

Türkiye ile ilgili daha önceki bölümde, Mustafa Kemal ile İsmet Paşa'dan söz etmiştim; yinelememek için şimdi son Sultan ve Şehzadesi'ni anlatmaya çalışacağım. Sultan tarafından üç dört kez kabul edilmiştim. Çok kibar ve ince idi. Fakat ziyaretler ancak formalite gereği oluyordu, çünkü artık yetkisi kalmamıştı. Verdiği fermanlar artık işe yaramıyordu. Sonunun yaklaştığını anlamıştı. Padişah Hükümetinin eski görevlileri birer birer ayrılmışlardı. Onu sarayında gördüğümde yıkılmış bir adamdı. Kendisini bahçesinden çıkarıp Majesteleri'nin gemisi Malaya'ya bindirmek için benim deniz motoruna götürdüğümüz sabah daha canlı görünüyordu. Londra'dan alınmış yeni bir takım elbise giymiş, yeni eldivenleri ve elinde şemsiyesiyle on iki yaşlarındaki oğlunu her an anımsarım. Sultan'ı bir kez daha Sanremo'daki villasında oturduğu sırada görmüştüm. Ölümünden bir ay öncesiydi.[33] Çok nazik ve kibar bir insandı.

Şehzade Abdülmecit çok farklı bir kişiydi. Fizik ve kafa yapısı bakımından canlıydı, ülkesini ve eski rejimi kurtarmak için her yolu denemek için can atıyordu ama birçok değişikliklerin yapılması gerektiğinin de bilincindeydi, politikayla derinden ilgiliydi ve bana Fransızca sayfalar dolusu mektup yazardı, ancak korkarım ben başkaldırmamıştım. Bu beni ilgilendiren bir konu değildi, yine de sıkıntı içinde olan Türkler için yaptığımız çalışmalarla ilgili olarak kendisini iyi tanıma olanağı bulmuştum. İnce ruhlu ve saygıdeğer bir kişiydi, bana yüzyıllar boyu gelmiş geçmiş sultanların resimleriyle çevreli, bir sandalyede otururken çekilmiş bir fotoğrafını vermişti. Sultan olamamıştı, ancak Türkiye'den onurlu bir biçimde ayrılmış[34] ve o günden sonra güney Fransa'da yaşamıştı.

Kırım'dan İstanbul'a geldiğinde karşılaştığım General Wrangel'den daha önce söz etmiştim. Kazak üniforması içinde iki metrenin üzerindeki boyuyla cüsseli bir adamdı. Karısıyla birlikte Boğaziçi'ndeki evimize sık sık gelirdi. Bizim bahçede idman yapardı. General Wrangel ile ilk kez, Beyaz Ruslarla dolu yetmiş beş gemiyle İstanbul'a geldiğinde tanışmıştım ve hayatımda onun kadar hiç kimsenin beni bu denli etkilemediğini rahatlıkla söyleyebilirim.

33 General Harington Vahdettin'in ölümünden bir ay önce onun yanında bulunduğunu söylüyor ancak bunun nedenini ise açıklamıyor.

34 General Harington Abdülmecit Efendi için "Türkiye'den onurlu bir biçimde ayrılmıştı" diye söz ediyor. Bu söz "Türkiye'den onursuz biçimde ayrılan" Vahdettin'i akla getiriyor.

Bir önceki bölümde, dünya yolculuğuna çıkarken Chaman sınırında Kral Amannullah ile tanışmamı ve bir sonraki karşılaşmamızda ise Chaman'a canını kurtarmak için nasıl döndüğünü anlatmıştım. Açıkça söylemek gerekirse, kendisinden hiç etkilenmedim. çıktığı yolculuk da bütünüyle bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Tanıdığım üçlünün sonuncusu Cebelitarık'ta karşılaştığım Haile Selassie, çok hoş ve kibar bir beyefendi idi. Kendisiyle, oğlunun okuduğu Wellington Kolej'inde geçen yıl yine karşılaşmıştım. Geçenlerde eski ülkesine geri dönebilmek umuduyla Mısır'a kaçtı.

İstanbul'a yeniden dönecek olursak, değinmeden geçemeyeceğim iki kişi daha var; birincisi Yüksek komiser Sir Horace Rumbold, ikincisi de yardımcısı, İngiltere'nin eski Berlin Büyükelçisi Sir Nevile Henderson. Sir Horace Rumbold'a o zor günlerde kibarlığı ve yardımseverliği konusunda ne denli teşekkür etsem azdır. Gerçekten zor günler yaşıyorduk. Sir Horace'ın, doğal olarak Bay Venizelos[35] ile Yunanlılar adına Bay Lloyd George'un politikasını gerçekleştirmesi gerekiyordu. Ben yalnızca kendi küçük kuvvetlerimin güvenliği ile ilgileniyordum. Yunanlıların, İzmir felâketi ile sonuçlanan Anadolu içlerine doğru ilerleyişleri İngiliz Kuvvetleri'nin durumunu gittikçe daha içinden çıkılmaz duruma getirmişti. Gerek Fransız, gerek İtalyan Güçleri Türk yanlısı olduklarından bütün yük bizim omuzlarımıza binmişti. Fransız ve İtalyan Hükümetleri'nin kuvvetlerini geri çekerek bizi Çanakkale'de yalnız bırakmaları unutulmaz bir olaydır.

Sir Nevile Henderson ve diğerleri

Nevile Henderson ile 1920-23 yılları arasında, Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkomutanı iken İstanbul'da tanışarak sıkı bir dostluk kurmuştum. O zaman İngiliz Konsolosluğu'nda Sir Horace Rumbold'un emrinde baş sekreterdi. Bu dostluk daha sonra da gelişti.

Fransız ve İtalyan Generaller Charpy ile Mombelli ve şu anda Cumhurbaşkanı olan İsmet Paşa ile Ekim 1922'de imzalamış olduğum bırakışma antlaşması, Çanakkale'de ilk kurşunların atılmasına yetmiş beş dakika kala Türkiye ile yapılacak bir savaşı engellemişti. Haklı mı, haksız yere mi bilmiyorum ama bazı çevrelerce aşırı derecede suçlanmıştım. O sırada, neden olduğunu tam olarak anlamasam da, Bay Lloyd George'un Koalisyon Kabinesi düşmüş, savaş yerine barış yaptığım için oylamada olumsuz eleştiri almıştım, ancak Lord Curzon bunu engellemişti.

Türkiye ile dost kaldığımız için bugün çok mutlu bir görüntü var. Ekim 1922'de Türkiye ile savaşa girseydik, bugün böyle yakın dost olarak kalabilir miydik acaba? Ülkemizin başka bir savaşa daha girmek istediğini sanmıyorum; dominyonlarımızın da Winston Churchill'in yardım isteklerine verdikleri soğuk yanıt da onların gerçek duygularını yansıtmaktadır. Nevile Henderson ile olan yakın ilişkilerimiz de o sıralarda başlamıştı.

Lord Curzon yönetimindeki ilk Lozan Konferansı dağılmıştı. Bilindiği gibi, konferans ilginç sonuçlanmıştı; Lord Curzon'un Lozan'ı terk etmişti ve İsmet Paşa'nın onun anlaşmayı imzalamasını isteyerek toplantı ortamında sıkıntı yaratacağı beklentisi vardı. Ancak İsmet öyle bir şey yapmadı. Bu anlaşmadaki gecikme sırasında, İstanbul'daki durumumuz giderek güçleşiyordu. Sonunda, Lozan Konferansı yeniden toplandı ve bu kez

35 Elefterios Venizelos (1864-1936) Sevr'in imzacısı Yunanistan Başbakanı. Anadolu'da "Büyük Yunanistan" kurma hayalini hayata geçirmek için siyaset yapan Yunan siyasetçisi.

İngiliz temsilcisi olarak Sir Horace Rumbold gönderildi. Sir Horace Rumbold'un bana son sözleri, Sultan'ın yaşamından sorumlu olduğum ve işler kötüleşirse, Sultan'ın eşlerinden birinin babası olan bando şefinin, daha önce söylediğim gibi beni uyaracağı yönündeydi. Bu konu benim Nevile Henderson ile doğrudan ilişki kurmama neden olmuştu. İstanbul'da durum çok kötüleşmişti. Yurt dışına çıkarılmayı isteyen Sultan'ın da güvenli bir biçimde kaçırılmasını sağlamıştık.

Mustafa Kemal, güç kazanmak ve Müttefik Kuvvetler'in yetkisini azaltmak düşüncesiyle, Refet Paşa ile birlikte İstanbul'a çok zorlu adamlarını göndermişti. Bunca yıldan sonra, gerek Fransız, gerek İtalyanların bütünüyle Türklerin yanında olduklarını, 1918 Ateşkesi'nden sonra Müttefiklere emanet edilen cephane ve silahların Fransız ve İtalyanlarca Türklere bırakıldığını ve bu silahların Mustafa Kemal'in oluşturduğu ordunun çekirdeğini oluşturduğunu söylemenin artık bir sakıncası yok.

Fransız ve İtalyan komutanlar, General Charpy ile Mombelli'nin bana olan bağlılıklarına hayranlık duymaktayım, bununla birlikte, doğrudan hükümetlerinin doğrultusunda kendilerine verilen buyruklara uymak zorundaydılar ve M. Franklin Boullion Türkiye de büyük bir entrika çevirmekteydi.

Nevil Henderson son kitabında benim ve kendisinin Türk yanlısı olarak etiketlendiğimizden söz ediyor. Hiçbir şey gerçeğin ötesine geçemez. Bilincim yerinde olduğu sürece, İngiltere'den başka hiçbir şeyin yanlısı olmamışımdır. Ayrıca, oynanmakta olan rolün kolay bir yanı yoktu. Türkler çok engelleyici ve korkutucu olmuşlardı. Bizim otoritemizi ezmek politikalarının bir parçasıydı. Ülkemden çok çeşitli emirler alıyordum. Bir keresinde, İstanbul'u elde tutabilmek için Haydarpaşa ve Anadolu yakasını boşaltmam istenmişti. Bundan daha gülünç bir şey olamazdı. Haydarpaşa Türklerin eline geçerse, Boğaziçi'nde bir tek savaş gemisi bile kalamazdı ve herhangi bir tehlike anında oradan çıkamazdık. Bırakın ağır silahları, bir Türk keskin nişancısı kıç güvertesindeki bir amirali vurabilirdi. Sanırım, İngiltere'deki yetkililer İstanbul Boğazı'nın Manş Denizi kadar geniş olduğunu düşünüyorlardı. Resmi bir telsiz görüşmesinde, bir keresinde, onlara bilgi vermek ve ne kadar dar olduğunu anlatmak amacıyla, Boğaz'ın bir yakasından diğerine tek başıma yüzerek gidip geldiğimi söylemiştim.[36] Daha sonra İstanbul'u boşaltabileceğim istendi. Oradaki binlerce Hıristiyan'ı kaderlerine bırakmış olsaydık, saygınlığımız ne durumda olurdu, Fransız ve İtalyanlar bu duruma ne derlerdi acaba? Merkez üssümüzü Kilia'ya taşıdığımız doğrudur, acil bir durumda İstanbul'dan ayrılmak için hazırlıklıydık. Bana Çanakkale'yi de boşaltabileceğim söylenmişti fakat Gelibolu'da tutunmam gerekiyordu. İyi ki, ikinci Lozan Konferansı'nda, doyurucu olmasa da, anlaşmaya varılmıştı ve o anlaşma ile Çanakkale'den çekilmemiz için altı haftalık bir süre tanınmıştı.

4 Ekim 1923'de Türkler tarafından çok sıcak ve canlı bir "uğurlama" sonrası, son gemi Arabic ile gidiyordum. Nevile Henderson da eşi ile beni uğurlamaya gelmişti. Ayrılmadan önce eşimle birlikte onlarda kalmıştık. Bana İsmet Paşa'dan, her zaman değer

36 Harington üstlerini ikna edebilmek için bilerek yalan söylemek zorunda kalmıştı: Boğazı yüzerek geçmenin akıntı dolayısıyla imkansız olduğu anılarında şöyle yazılı: "Uzun mesafe yüzmekten her zaman hoşlanırdım, bu yüzden oradayken, Tarabya'daki, evimden Yeniköy'e oradan da Rumeli Hisarı'na kadar yüzerdim. Toplam, yaklaşık olarak üç buçuk mil kadardı. Boğazın karşı yakası bir mil kadardı fakat akıntı genellikle güçlü olduğundan, karşıya gidip gelmek olanaksızdı."

taşıyan, bir mektup getirmişti. Nevile Henderson ile birlikte Türk yetkililerle çok zor anlar yaşamıştık, ama bunların üstesinden gelmeyi başarmıştık. Her şey çok daha farklı olabilirdi. O günkü dostça ayrılışımızın bu günkü dostluk ortamı üzerinde etkisi olmuştur sanıyorum. Umarım öyle olmuştur. Nevil Henderson'un da bu dostluk ortamında bir payı olduğu ortada. Türkleri herkesten daha iyi anlayan bir insandı; o kaygılı günlerde kendisiyle bu denli yakın çalıştığım için gerçekten büyük bir onur ve zevk duyuyorum.

Son kitabında Hitler'i ve onun yöntemlerini tüm gücüyle anlamaya çalışmış olması bazı çevrelerde Nazi yanlısı olarak damgalanmasına neden olmuştur, bununla birlikte, kendisi yaptıklarını iyi bir dava uğruna yaptığını ancak görevinin başarısızlığa uğradığını söylemektedir.

Ekler

Ek I

Mektubumdan alıntı

Aşağıdaki yazı Ekim 1923'de İstanbul'dan dönüşümde yazmış olduğum mektuptan bir alıntıdır. Bu mektup hiç yayınlanmamıştır.[37] Konusu Kasım 1920 ile Müttefik İşgalinin sona erdiği 1923 arası dönemde İngiliz Kuvvetlerinin Türkiye'de oynadığı roldür.

CR/BFT/58410/C.H.H.
Gizli.
Konu: Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri.
Başkomutanın Mektubu.[38]
Dönem 1920-1923.
Genel Karargâhlar,
İstanbul.
20 Ekim 1923.

1. Kasım 1920 ile Müttefik İşgalinin sona erdiği 1923 arası dönemde İngiliz Kuvvetleri'nin Türkiye'de oynadığı rolü anlatan mektubu sunmaktan onur duyuyorum. Bu dönem, durumun çok kötü ve düşmanlıkların korkunç boyutlara ulaşmış olduğu Yakın Doğu sorunu ile ilgili ilginç aşamaları kapsamaktadır, bununla birlikte, İngiliz Kuvvetleri'nin bu zorlu ve çetin bir dönemi başarıyla atlatmış olduğunu bildirmekten mutluyum.

37 General Harington'ın hiç yayımlanmadı dediği bu mektup, birçok İstanbul gazetesi tarafından yayımlandı.

38 Harington'ın raporu 1969 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı tarafından broşür halinde yayınlandı. Broşürün önsözünde şunlar yazılıdır:
"Bu broşür, I. Dünya Savaşı'nda, Türkiye'deki İngiliz ve İtilâf birliklerinin Başkomutanı, İngiliz Generali Charles Harington'ın Türk Kurtuluş Savaşı sonunda İngiltere Hükümeti'ne yazdığı raporu kapsar. Bu rapor, 1927'de, Genelkurmay XIII. Şube, İstihbarat müdürü bulunduğu sırada, Nuri Berköz (emekli Korgeneral) tarafından özel kaynaklardan elde edilerek, Türkçe'ye çevrilmiş ve bir örneği 1969 yılında Harp Okulları Komutanlığı'na da verilmiştir. Savaş tarihine değerli bir doküman ve gelecek kuşaklara da bir ibret belgesi olan bu raporu kazandıran sayın Emekli Korgeneral Nuri Berköz'e minnet ve şükranlarım sunmak, Harp Akademileri topluluğu için mutlu bir görevdir. Yıldız: 11 Ağustos 1969, Harp Akademileri Komutanlığı." Harington'ın raporu; 12 Ekim 1923 tarihinde İleri gazetesinde: "Haringtonın itirafı" başlığı ile yayımlandı.

2. 1920 Kasım'ından başlayarak daha önceki dönemde oluşan olayları aşağıdaki gibi kısa olarak vereceğim

(a) General Wrangel'in ordusunun kötü bir biçimde yenilerek İstanbul'a acınacak bir durumda geri çekilmesi;

(b) Kars'ın düşmesi;

(c) Venizelos'un yenilgisi;

Bu olaylar bütün durumu etkilemişti. Çok sayıda Rus'un İstanbul'a akması, bakımları açısından sorunu çok güçleştirmişti. Bunun sorumluluğu özellikle Fransızlara düşmesine karşın, bizim için insancıl nedenlerle olası her türlü yardımın yapılması gerekiyordu. O sırada İngiliz denizcileri ve askerlerinin o zor durumdaki insanlara sağladığı yardımlar bir cömertlik örneği olmuştu.

3. Müttefiklerle yapılan anlaşma uyarınca İngiliz Kuvvetleri o zaman bir Süvari Alayı, bir R.F.A. tugayı, iki İngiliz ve dört Hintli tabura indirgenmişti. Ben aynı zamanda İzmit'te 11. Yunan Tümeni ile 2/4 Archipelago Alayı'na kumanda ediyordum. Fransız birlikleri altı tabur, bir topçu tugayı, iki Süvari bölüğünden İtalyan birlikleri de bir taburdan oluşuyordu.

4. Askeri durum aşağıdaki gibiydi:

General Paraskevopoulos Yunan Ordusu'yla Küçük Asya'da Bursa'nın ele geçirilmesi ve Doğu Trakya'nın işgali ile sonuçlanan başarılı bir harekat gerçekleştirmişti.

O sıralarda Mustafa Kemal'in Ordusu daha çocukluk dönemindeydi. Mustafa Kemal'in önderliğinde belirli enerjik ve vatansever savaşçı gruplardan oluşuyor ve hiçbir bakımdan ciddi bir askeri varlık olarak düşünülmüyordu. Sovyet etkisinin, gerek Ankara'da, gerek İstanbul'da ağırlığını duyurmaya bu dönemde başladığını da kaydetmek gerekir. Müttefik Kuvvetlerin güvenliğini etkileyecek konulara karışan belirli kişilerin tutuklanması gerektiğini düşünüyordum. Bunların arasında Güney Rusya'ya gönderilen Bolşevik ajanları da vardı.

5. 1920 kışı ve 1921 baharında İstanbul'un durumunu denetim altında tutabiliyorduk, ancak Kemalist Ordu güçlenip örgütleştikçe, Yunan Ordusu'nun Ankara'dan atılmasını Müttefiklerin de İstanbul'u boşaltmasını sağlayacak savaş gücünün temellerinin atılmakta olduğu açıkça anlaşılıyordu. Yunan Ordusu'nun ciddi operasyonlar için güvenilir olduğuna pek inanmadığım için ülkeme gidip durumu açıklamak için izin istemiş ve Kraliyet Genelkurmay Başkam (son Field Mareşal Sir Henry Wilson, Baronet, G.C.B., D.S.O.) ve daha sonra da son Kabine ile görüşmüştüm. Görüşlerim, İngiliz Kuvvetleri'nin İstanbul'da belirli bir amaç için bulunmadığını bir kayıtta (C.P. 2981, 26 Mayıs 1921) yer almaktadır. Görüşüme göre, bu kuvvet, isteklerini kabul ettiremeyecek kadar küçük, bayrağı yükseltmek için ise çok büyüktü ve bu görüşümden hiç sapmamıştım. Yukarıdaki kayıtta İngiliz Kuvvetleri'nin İstanbul'dan çekilmesini yalnızca askeri nedenlerle önermiştim.

6. Venizelos'un yenilgisinden sonra Yunan Ordusu'ndaki sürekli değişimler açısından bu ordunun ciddi bir harekat yapacağından kuşku duyuyordum. Bence, yapı olarak ordu iyi idi. Ancak Yunan Yüksek Komutası ve Kurmayının - çoğu denenmemiş kişiler -

özellikle zor durumda kaldıklarında, büyük operasyonları başarıyla sonuçlandıracaklarını sanmıyordum. 1921 yılının daha sonraki aylarında bunun doğru olduğu kanıtlanmıştı. Başlangıçta Eskişehir'in ele geçirilmesindeki başarısızlıktan sonra bu kent ile Afyonkarahisar iyi bir operasyon ile ele geçirilmişti. Bununla birlikte, daha sonra Yunan Ordusu daha ileri giderek Ankara'yı ele geçirmek için saldırıya geçti. Bu iş için planlar iyi düşünülmüştü. Ancak bunu gerçekleştirmek için üst düzeyde eğitimli kumanda ve personel gerekiyordu. O andaki Yunan Ordusu yenilmemişti ve bence Ankara'yı ele geçirmeye girişmekle ciddi bir hata yapılıyordu. Bu konuda başarılı olunsa da Mustafa Kemal'in Ordusu'nu savaş meydanında yenemezlerdi. Merkez üssünden bu denli uzakta bulunan bir ordunun bakım sorunu, çok iyi eğitilmiş personel gerektiren zor bir konuydu. Yukarıda söz ettiğim gibi Yunan Ordusu'nun planı iyiydi ancak Sakarya Nehri'nin doğusunu denetlediğimde, Yunan Ordusu'nun yapısı Türklerce bilinmekteydi ve kurmaylarının gerekli karmaşık manevraları yapabilecek güçte olmadığı anlaşılıyordu. Destek sağlanması güçlükleri baş göstermeye başlamıştı ve sonuçta Yunan Ordusu çıkış hattına geri dönmek zorunda kalmaktaydı. Bununla birlikte, Mustafa Kemal'in ordusunun Afyonkarahisar'ı ele geçirme girişimini geri püskürtebilmişlerdi.

7. Durum bir çıkmaza dönüşmüştü. Her iki taraf da eşit olarak dengelenmişti ve bir karar verebilecek güçte görünmüyorlardı. Sorun her iki ordu için de doğru olanla yanlış olanı yapma sorunuydu. Yunan Ordusu başarısızlığı karşısında düş kırıklığına uğramış, Kemalist Ordu ise daha iyi bir örgütlenme, eğitim ve donanım ile Yunan Ordusu'nu yenebileceğine karar vermişti. Diğer bir deyişle, bir ordunun hedefi varken, diğerinin hedefi yoktu.

8. Daha sonraki dönemde, Mustafa Kemal Ordusu yetkilileri ordunun donanımı için aşırı çaba gösteriyordu ve büyük çapta donanım ve silahın çeşitli kaynaklardan gizli bir biçimde orduya kaçak olarak aktarıldığından kuşku yoktu. İngilizler her iki tarafa da herhangi bir yardım sağlamadan işin başından beri kesinlikle yansız kalmışlardı.

Harekat başlamadan önce, İngilizlerin bu savaşa katılmamaları gerektiği için 11. Yunan Tümeni ile Archipelago Alayının 2/4 Taburunun komutasını geri verme isteğinde bulunmuştum. Bu isteğim kabul edilmişti.

9. 1921 Temmuz'unda Müttefik Kuvvetlerin komutası bana verildi; Fransız birliği mevcudu bizimki ile hemen hemen aynıydı. İtalyan birliği ise bizimkinden oldukça azdı. O andan sonra, meslektaşlarımın - Tuğgeneral E. Mombelli, K.C.M.G. ile Tümgeneral Ch. Charpy, C. B.- yardımıyla İstanbul'un dirlik ve düzenini korumakta yararı dokunan ortak birkaç önlem alabilmiştim.

10. Gün geçtikçe, denetimin Türklerin eline geçmeye başladığı güvenle söylenebiliyordu. Yunanlılar parasal açıdan çökmüştü ve orduda hoşnutsuzluk baş gösteriyordu. Yunan Ordusu'nda zaman zaman politik nedenlerle birçok değişiklikler yapılıyor ve Anadolu'daki bu ordu artık asla ciddi bir savaş eğitiminden geçmez duruma gelmişti.

11. 1922 baharında Yunanlıların savaş alanında tutunmakta büyük zorluklar yaşadığı açıkça ortaya çıkmış ve Mart 1922'de doyurucu bir anlaşmaya varılması amacıyla kendilerini Müttefiklerin eline bırakmışlardı. Mart 1922'de Müttefiklerin Paris'te verdikleri bir konferans kararının anlaşmaya götüreceği umuluyordu ancak, Yunan Ordusu'nun

Anadolu'dan Müttefiklerin gözetiminde çıkarılacağı planları yapıldıysa da, Türkler önerilen koşulları kabul etmemişti.[39]

12. Yunanlılar daha sonra General Hadjianesti'yi başkomutan yapmışlardı. Kendisinin ordusunu denetlerken onlara İzmir'i de içine alacak biçimde geri çekileceklerine inandırdığı anlaşılıyor. Ayrıca, ordusunun bir bölümünü daha sonra, İstanbul'u sürpriz bir saldırıyla ele geçirmek amacıyla Doğu Trakya'ya kaydırma planı da yapmıştı. Benim görüşüme göre bu kötü düşünülmüş bir plandı ve asla başarıya ulaşma şansı yoktu. Böyle bir saldırının yapılacağı konusunda kendi olanaklarımla, kesin bir istihbarat aldıktan sonra, Müttefik Kuvvetler Yüksek Komiserliği'nce Mayıs 1921'de kararlaştırılan tarafsız bölgenin geçilmesi anlamında yapılacak herhangi bir girişimin Müttefik Kuvvetlerce engelleneceğini belirten bir bildiri yayınlayarak İngiliz birliklerini ağırlıklı olarak İzmit Yarımadası - Çatalca hattına yerleştirdim ve komutasını da Tümgeneral Batarya Komutanı Charpy'e verdim. O sırada Fransızlar üç tabur asker ve bir tümen süvari ile güçlendirilmişti. Bu önlemlerin yararı dokunmuş ve Yunanlılar saldırıya geçememişti. Tarafsız bölge hattı Kalikratya'dan Istranca Dağlarının batısındaki Karadeniz'e doğru İstanbul'un kırk mil batısındaki Sinekli'ye kadar uzanıyordu.

13. Bununla birlikte Türkler Yunan birliklerinin Anadolu'dan kaydırılmasını karşı saldırıya geçmek için fırsat bildiler. Planları çok akıllıcaydı ve Afyonkarahisar dolaylarına büyük bir güçle saldırmışlardı. Türklerin başarı kazanmak için çok çaba gösterdikleri bilinmekteydi. Ancak daha sonraki boyuttaki olayları öngörmüş olup olmadıkları kuşkuluydu. Yunan ordusunun Güney kanadı, bilindiği gibi, çok kötü dağılmış ve ilk günden sonra hiçbir ciddi direniş göstermemişti. Yunanlılar sonuçta tarihin en perişan durumlarından birine düşerek Anadolu'dan sürülmüşlerdi. Her şeye karşın, Kuzey kanadı Trakya'ya başarı ile çekilebilmişti.

14. Doğal olarak, başarılarıyla mutlu olan Türkler artık Anadolu'da bulunan Müttefiklere odaklanmaya başlıyorlardı. O sırada Müttefik Kuvvetlerin çoğu İngiliz'di ve benim Çanakkale'de yalnızca bir Kraliyet Tümeni'yle, İzmit Yarımadası'nda iki İngiliz taburum vardı. Müttefiklerin birlik içinde olduğunu göstermek amacıyla, gerek Çanakkale'de, gerek İzmit Yarımadası'nda Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri'nden birlikleriyle bana yardımcı olmalarını istedim ve bu isteğim onaylanınca, 12. paragrafta değinmiş olduğum bildirinin aynısını yayınladım. Bununla birlikte, Fransız ve İtalyan Hükümetleri bu durumu onaylamamış ve Anadolu'da kalan birliklere geri çekilmelerini emretmişti. İstanbul'un gerçek savunması Müttefik Birliklerce hazırlanmış olan Boğaz'ın on mil doğusunda, Asya yakasında, Maltepe-Dudullu-Çubuklu hattının savunmasında yatmaktaydı. Fransız ve İtalyan Hükümetleri'nin birliklerinin Asya yakasında konuşlandırılamayacakları kararı benim durumumu çok zorlaştırmıştı, çünkü önemli bir saldırıya karşı gerek İzmit Yarımadası'm, gerek Çanakkale'yi savunmam için olan İngiliz birliklerim yetersizdi ve çok geçmeden Türklerin her iki bölgede de yığınak yaptıkları ortaya çıkmış-

39 Harington'ın ele geçirilen raporunda bulunmasına karşılık, Harington'ın anılarını yazdığı kitapta yer almayan 11. maddedeki eksik cümle aşağıdadır:
"Şunu ilave etmem icap eder ki, İtilâf hükümetlerinin Anadolu'yu tahliye ettirmesi ve kuzey Anadolu'da Türk idaresinin iade edilmemesi pek büyük bir hata olmuştur. Bu benim için adeta üzüntü nedeni oluşturur. Eğer bunlar uygulanmış olsaydı kuzey Anadolu ve İzmir bugün bu üzüntü verici durumda bulunmazdı."

tı. Yerel kaynaklarımla Çanakkale'yi takviye ederek Çatalca hattına göndermiş olduğum birlikleri de geri çekmiştim. Bu durumda İngiliz Kuvvetleri kuşkusuz dezavantajlıydı, geçen iki yılda olduğu gibi tüm güçlerin yararı için böyle bir çekilme yoluna gitmek için hiçbir çabayı esirgemedim. Tehlike gelmeye başladığında tüm kuvvetlerin bir arada hareketsiz kalabilmesi güvenli bir yoldu. Bu nedenle, takviye gelinceye dek varlığımızı sürdürebilmek için gerektiğinde yeni yollar da geliştirilebilirdi.

15. 9 Eylül 1922'de Komutan Albay C.B.E., D.S.O. (Kraliyet Nişanı, Özel Hizmet Nişanı sahibi) D. I. Shuttleworth'u, Çanakkale savunmasını örgütlemesi için göndermiştim. Durum gittikçe ve hızla daha ciddileşiyordu. Albayın yalnızca bir tabur askeri - Sadık Birlik -bir süvari bölüğü (3. Hussars) ve bir batarya Yardımcı Kraliyet Filosu vardı. Kısa bir süre sonra da Malta'dan gelen Gordon Highlanders 1.Taburu ve Sussex Kraliyet Alayı ile güçlendirilmişti. Tel döşeme ve siper kazmakta yardım amaçlı, Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin karaya çıkardığı birliklerin desteği ile, bu küçük kuvvetin, komutanlarının bu yetenekli ve atak emirleri doğrultusunda gerçekleştirdiği işler övgüye değer. Bu kuvvet kendisinden çok üstün sayıda bir güç ile tehdit edilmişti. Kral'ın kendi İskoç Taburu, 2. Sherwood Foresters, 2. Highland Hafif Süvari Birliği, 17. ve 19. Tugaylar, Kraliyet Saha Topçu Birliği ve 5. Topçu Tugayı ile Kraliyet Garnizon Topçu Birliği'ni kapsayan eldeki güçleri Çanakkale'ye yönlendirmiştim ve bu kendine güveni olan küçük kuvvetin durumunun her saat tüm alanlarda güçlendirildiğini görmek beni rahatlatmıştı.

26 Eylül 1922'de Tuğgeneral,C.B., C.M.O., T.O. Marden'i Çanakkale'deki 28. Tümen'in yeniden düzenlemesi ve gelmekte olan ve 2. Kraliyet Piyade Taburu, 2.Tüfekli Tabur ve Kraliyet Hava Kuvvetleri birimleri kapsayan daha çok ağır silah ve er takviyesini teslim alması için göndermiştim. Tuğgeneral Marden alanını genişletmek amacıyla kuvvetlerini derhal çevreye yaymıştı. Büyük önemi olduğu ortaya çıkan Nağra Burnu'nu içine alarak kuzeye doğru da yayılmıştı.

16. O sırada, 23 Eylül 1922'de Müttefik Güçlerin Bildirisi sunulmuş ve Mudanya Toplantısı gündeme gelmişti. Bu nedenle, olası herhangi bir çatışmadan kaçınma kaygısı içindeydim ve talimatlarımı ona göre veriyordum. Bu arada Türklerin yaklaşımı durumu neredeyse daha alevlendiriyordu. Onların amacı İngiliz Birlikleri'ni bulundukları yerde kalmalarını sağlamaktı. Başlangıçta, atlı birimlerden oluşan Türk birlikleri durumu ciddiye alır görünmüyordu fakat bu birliklerin yerini daha sonra, bir çatışma çıkarma emri almış görünen piyadeler almıştı. Durum aşırı derecede kızışmıştı. İngiliz Ordusu'ndaki her subay ve görevli Mudanya Konferansı'nın olaysız başlatılması amacıyla, isteklerimin yerine getirilmesi için elinden geleni yapmaya çalışıyordu. Talimatlarımı çok bağlı olarak yerine getirmekte olan Tuğgeneral Marden bana iki kez telgraf çekerek insan sabrının ve güvenliğinin en son sınırına ulaştığını ve harekatın başlamasına ramak kaldığından korktuğunu bildiriyordu. O sabah ben de iki kez operasyonların başlamış olduğunu sanmıştım. Tuğgeneral Marden ve emrindeki komutanların o zor durumu yönetme biçimlerine olan hayranlığımı dile getirmek için benim sözcüklerim yetmez; İngiliz birliklerinin bu tutarlılığı, kararlılığı ve disiplinini anlatmak için ciltler dolusu yazı yazmak gerekir.

17. Emrimdeki birliklerin korunması ve güvenliği, Mustafa Kemal'in komutanına, belirli süre içinde, birliklerinin tarafsız bölge - Mayıs 1921'de Müttefikler Yüksek Komi-

serliğince belirlenmiş - hattı gerisine çekilmesi yoksa ateş açılacağının bildirilmesi yetkisini bana verecek kadar kendisinden her türlü yardım ve desteği görmüş olduğum Majesteleri Hükümeti'ne durumun ciddiyetini açıklamak zorunda kalmıştım. Bu uyarının yapılması için her türlü hazırlıklar yapılmıştı. Ancak Mudanya Antlaşması'nın bitişine yakın saatlerde mutlu bir biçimde bu uyarıya artık gerek kalmamıştı. Ne yapıyorsam barış amacıyla yapmakta olduğumdan ve olaya anında karar verecek tek kişi olarak bu uyarıyı durdurmakta Majesteleri Hükümeti'nin dileklerinin de duygularımla uyumlu olduğundan bir kuşkum yoktu.

Bu durumdan kısa bir süre önce İngiliz kadın ve çocukların tahliye edilmesi emrini verme gereğini duymuştum.

Savunma Bakanlığı ve Doğu Telgraf Şirketi'ne danışarak, Milliyetçi bir sabotaja uğramamak için Çanakkale'nin Asya yakasından Avrupa yakasına uzanarak İstanbul ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir kablo hattı döşetmiştim. Kırk sekiz saat sonra Milliyetçiler tarafından Asya yakasındaki donanımın yok edilmesi bu önlemin doğru olduğunu ortaya çıkarmıştı.

18. Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de başladı ve 11 Ekim 1922'de antlaşma'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Konferans sırasında takviye topçu ve piyade birlikleri her gün gelmekteydi, Filo güçlendirilmişti, önemli bir hava kuvveti gelmiş ve harekete geçmeye hazırdı. Konferansın ayrıntılarına girmeyeceğim. Anladığıma göre, bu konferansın Müttefik Kuvvetler Generalleri ile Türk Batı Orduları'na komuta eden İsmet Paşa arasında yapılacak olan, Yunan Ordusu'nun Trakya hattı gerisine çekilmesi konusunda bir askeri bir anlaşma olması gerekiyordu. Ancak, ben geldiğimde, İsmet Paşa'ya politik temsilcilerin eşlik etmekte olduğunu ve Müttefik Kuvvetler generallerinin kendi alanlarının dışındaki politik sorunların tartışılmasına çekildiğini gördüm ve bu girişime sert bir biçimde karşı çıktım. Uzun ve zorlu tartışmalar sonucunda, İsmet Paşa'ya talimatlarımız çerçevesinde, nereye kadar gidebileceğimiz konusunda 9 Eylül'de bir Bırakışma taslağı sunduk. İsmet Paşa, konuyu hükümetine danışmak amacıyla, ertesi günün öğleden sonrasına kadar ara verilmesini istedi. Ben sonra Majesteleri gemisi Iron Duke ile, öngörebileceğim bir sorunun çıkma olasılığına karşı planlarımı tamamlamak için, İstanbul'a döndüm. Ertesi gün Majestelerinin gemisi Carysfort ile Mudanya'ya geri gelişimde, bana genel havanın barış yönünde değiştiğini ve İsmet Paşa'nın üzerinde anlaşılan birkaç önemli noktayı imzalayacağını bildiren meslektaşlarımla görüştüm. Majesteleri Hükümeti'nden, Çanakkale ve Boğazlardaki kuvvetlerimin güvenlik hattını elde tutmam ve Doğu Trakya'da izin verilen jandarma sayısını sabit tutmam konusunda çok kesin emirler aldığım için fazla umutlu değildim. Uzun süren tartışmalardan sonra, anlaşmaya vardık ve antlaşma 11 Ekim 1922 günü erkenden imzalandı. Yunan delegasyonu hükümetlerinden talimat alamadıkları için anlaşmayı imzalayamadı. Talimatlar daha sonra gelmişti. General Mazarakis komutasındaki Yunan delegasyonunun Mudanya'da düşmüş olduğu zor durumdan söz etmek istiyorum. Müttefik generaller, o üzücü koşullarla yüz yüze gelen Yunan delegasyonunun askerliğe yakışır davranışlarını takdir etmişlerdi.

Görevlerim süresince meslektaşlarım - General Mombelli ile General Charpy'den gördüğüm içten yardım ile o kritik dönemde Paris'e giden, K.G., G.C.S.I., Kedleston Markisi

Curzon'un ve İngiliz Hükümetinin destek ve yardımlarını da burada belirtmeliyim.

İsmet Paşa'nın görüşmeleri yürütmedeki tutumuna karşı duyduğum takdirlerimi de burada kaydetmeliyim. Başlangıçta içe kapanık davranmış, ancak kuşkuları giderilince, o andan sonra, dostluk ilişkilerimiz gelişmiş ve kendisine ettiğim müracaatlar uygun şekilde karşılık görmüştü.

19. Lozan Konferansı'nın başlamasına kadar sorunların yatışmış olacağı umuduyla Mudanya'dan ayrılmıştım ve konferansın 20 Ekim 1922'de yapılacağı kanısındaydım. Ama bu konuda düş kırıklığına uğramıştım ve çok geçmeden diğer bir zor dönemle karşı karşıya kalmıştık. Refet Paşa,[40] Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcisi olarak Doğu Trakya'ya Askeri Vali olarak Ankara'dan İstanbul'a gelmişti. Doğu Trakya'nın boşaltılması ile ilgili düzenlemelerin yapılması amacıyla Müttefik Generallerle birkaç toplantı yaptı. Bu toplantıların birinde, bize Padişah Hükümeti'nin o gün yıkıldığını ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına İstanbul'u devraldığını bildirdi. Bir devrim yaşadığımızın bilincine varınca, bu bizim için kuşkusuz bir sürpriz olmuştu. Çok geçmeden, yeni rejimle birlikte, Müttefik işgalcilerin hiç de hoşlanmayacakları birkaç önlem de gelmişti. Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin görüşüne göre Müttefik işgali hiçbir biçimde tanınmıyor ancak denetimsiz Müttefik birliklerin varlığı tanınıyordu. Bu durum Müttefik Generaller ile Refet Paşa arasında bir dizi soruna yol açmış ve Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922'de ancak büyük zorluklar ve sabır gerektiren süreçten geçerek ve İstanbul'da herhangi bir sorun yaşanmaksızın, başlayabilmişti. O ana dek yaşamış olduğumuz en güç dönemlerden birini yaşıyorduk. Müttefik Yüksek Komiserleri, Refet Paşa'nın nerdeyse her gün Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına yayınladığı yönetmeliklerden doğal olarak çok rahatsız oluyorlardı. Bunlar arasında gümrük vergilerinin ve fiyatların (ekmek sıkıntısı yaratarak) genel olarak artırılması, Türk polisi ve jandarmasının denetiminin üstlenilmesi, mahkemelerin denetim altına alınması, Osmanlı döneminden halka borcu olan devlet görevlilerinin gözaltına alınması, yabancılar için kaçınılmaz olan belirli malların yasaklanması vb. vardı. Müttefik Yüksek Komiserleri ile Müttefik Generaller bu konuda birkaç toplantı yapmışlardı. Toplantılarda Müttefiklerin birleşik bir cephe oluşturmaları ve Müttefik Generallerin güçlüklerin üstesinden gelinmesi için Refet Paşa ile görüşülmesi kararlaştırılmıştı. Bu güçlükler aşılmazsa, bir kuşatma uygulanması konusunda görüş birliğine varılmış ve Hükümetleri de bu görüşe katılmıştı. Müttefik Generaller Refet Paşa'yı tümünü olmasa da, bazı önlemleri değiştirmekte ikna edebilmişlerdi.

20. Bir kuşatmanın uygulanmasından önce, ben kişisel olarak, bunun öncelikle, ciddi operasyonlar anlamına geldiği, sonuçlarının öngörülemeyeceğini, ayrıca, Fransız ve İtalyan Hükümetleri'nin bana yardım için ne derece takviye güç göndereceklerini bilmediğim için her yolun araştırılması yönünde düşünüyordum. Düşman saldırısının ağırlıklı olarak İngiltere'ye yönelik olacağı kesindi ve İstanbul'da alınan sert önlemler Çanakkale ve İzmit Yarımadası'nda bulunan İngiliz Kuvvetleri'ne yapılacak saldırının sinyallerini veriyor olabilirdi. Bu nedenle, Müttefik Yüksek Komiserleri'ne, kuşatmanın büyük olasılıkla, çok ciddi operasyonların başlaması anlamına geleceğini ve gerek İstanbul'daki gerek İzmit Yarımadası'ndaki birliklerimin Boğazların savunulması amaçlı olduğunu, benim öncelikli

40 Refet Paşa (Bele) (1881-1963) TBMM'yi temsilcisi, İstanbul'a giren Türk ordusunun kumandanı.

amacımın bu olduğunu ve bu yüzden İstanbul'u savunma durumunda olmadığımı açıkladım. Müttefik Güçlerin desteğini alamaz duruma düşersem, Gelibolu Yarımadası'na çekilmek zorunda kalacaktım; bu durumda tüm İstanbul Hıristiyan halkı paniğe kapılacak ve ondan sonra olacakları öngörmek olanaksızlaşacaktı. O sırada İstanbul'da 350.000 Hıristiyan yaşamaktaydı. İzmir'deki olayların haberleri geldikten sonra, İstanbul'da bir huzursuzluk ortamı oluşmuştu ve Hıristiyanlar bizim koruyuculuğumuza güvenmekteydi. Kuşatma uygulaması aynı zamanda, kenti sıkıyönetim ile tam bir denetim altına almak anlamına geliyordu ve gerekli resmi görevli bulma olanağımız yoktu. Bu nedenle, kuşatmaya karşı çıkmıştım ve şimdi geriye baktığımda, Refet Paşa ile birlikte, özellikle Lozan Konferansı'nın birkaç gün öncesi, yaptığım çalışmaların sürdürülmesine izin verilmesini istememin doğru bir adım olduğundan hiçbir kuşkum yok. Bu açıdan, Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de bu yoğun rahatlık duygularıyla başlamıştı.

21. O dönemde Yunan Ordusu Mudanya Bırakışması uyarınca, Müttefik görevliler ve birlikler yardımıyla Doğu Trakya'dan çıkarılmakta, onun yerini 30 Kasım 1922 tarihinde Mustafa Kemal yönetimi ile jandarma birlikleri almaktaydı ve ilgili Müttefik görevli ve birliklerin katkısını yansıtır bir biçimde, herhangi bir olay çıkmamıştı. Bu sürecin gerçekleştirilmesi için C.B., C.M.G. Komutan Albay W.B. Emery emrinde, görevi Doğu Trakya'nın o kesiminin İngilizlerin denetimi altında boşaltılması olan üç karma tabur oluşturmuştum. Görevlendirilen Müttefik birliklerin toplam sayısı yedi tabur idi. Yapılanlar, öngörülerimi de aşan bir anlamda gerçekleştirilen bir üst düzey yönetim sınavıydı. Bu görevin tamamlanmasıyla, Müttefiklerin her biri, Mudanya'da yapılan düzenlemeler uyarınca, Meriç Nehri hattında, Yunan ve Türkler arasında tampon oluşturmak amacıyla, bir tabur bırakıyordu.

Türkler Doğu Trakya'da birkaç köyün yıkılmasına yönelik saldırılarda ve diğer yıkım olaylarına karışmışlardı, ancak İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Mudanya Bırakışması'ndan önce, Müttefik askeri görevlilerin Edirne ve Kuleli Burgaz'da her türlü karışıklığın önlenmesi amacıyla Yunan komutan ve görevlilere karşı sözlerini geçirme önerisinde bulunması sayesinde, Türklere her türlü önlemin alınmakta olduğunu ve saldırıların yersiz olduğunu anlatabilmiştik. Müttefik görevlilere yaptığı yardımlar nedeniyle Trakya'daki Yunan Ordusu komutasında bulunan General Nider ,C.B.'yi anmadan geçemeyeceğim; kendisi İngiliz Ordusu'yla olan tüm ilişkilerinde boşaltma operasyonları boyunca, tam bir bağlılıkla ve dürüstlükle çalışmıştır.

22. O sırada, korunması Müttefik Yüksek Komiserliği'nce bana emanet edilmiş olan Padişah'ın yaşamı ve güvenliğiyle çok ilgilenmekteydim. 16 Kasım 1922'de kendisi bana mektupla başvurarak İngiltere'den koruma istemiş ve iki gün sonra da 2. Nöbetçi Taburu'nun yaptığı planlarla sarayından gizlice kaçırılarak Majesteleri'nin Gemisi Malaya ile Malta'ya götürülmüştü. İnce hesaplanmış bir görevdi ve ilgililerce çok iyi gerçekleştirilmişti. Sultan yapılmış olan bu planlar için bana teşekkürlerini sunmuştu.

23. Lozan Konferansı'nın ilk günlerindeki güçlüklere karşın, Kemalist yetkililerle giderek belirli bir anlaşmaya varmıştık ve olaylar da azalmıştı. Bununla birlikte İstanbul'a Kemalist askerler akın akın geliyor ve gerek Doğu Trakya'da, gerek İstanbul'da örgütlenme hazırlığı içindeydiler; herhangi bir olay çıkması durumunda Müttefiklere karşı etkin

bir operasyona geçecekleri ortadaydı. İstihbarat servisimin kusursuz çalışması sayesinde, tüm bu operasyonlar konusunda tam bilgi almaktaydım.

24. Mudanya Bırakışması'nın koşullarına göre üzerinde anlaşılan gerçek sınır çizgisinin Kemalist birliklerce bozulmadığını söyleyebilmek iyi bir şey. O sınır çizgileri Müttefikler ve Kemalist subaylar arasında gerçekten o bölgede çizilmişti. O sırada bize karşı toplanan Mustafa Kemal'in kuvvetleri Çanakkale'de 40.000, İzmit Yarımadası'nda 50.000, Merkezde, Yedek olarak 30.000, İstanbul'da 20.000 ve Doğu Trakya'da 20.000 idi.

25. İşin başından beri, merkezden vermiş olduğum talimatlar açık ve net idi, bu konuda bana gösterilen güvene çok teşekkür ediyorum. Emirlerimin öncelikli amacı Boğazların elde tutulmasıydı.

(a) Gelibolu ne pahasına olursa olsun elde tutulmalı.
(b) Çanakkale, kuvvetlerim bir tehlikeye uğramadan, elde tutulmalı.
(c) Ciddi bir saldırı tehdidi durumunda İzmit Yarımadası boşaltılmalı.
(d) Zor durumda kalınca İstanbul boşaltılmalı.

İzmit Yarımadası'yla İstanbul'daki birliklerin Çanakkale Boğazı için yedek kuvvetler olduğunu asla unutmamak gerekir.

26. Yukarıda belirtmiş olduğum planlar Kraliyet Deniz Kuvvetleri ve Kraliyet Hava Kuvvetleri ile birlikte yapılmıştı. İstanbul'un zorla boşaltılmasındaki ana etmen Kraliyet Deniz Kuvvetleri idi. İzmit Yarımadası'ndan çekilmeye zorlanmam durumunda, Türkler Boğaziçi'nin Asya kıyılarına toplarını birkaç gün içinde yerleştirirdi ve bu da deniz filosunun demirlemesini olanaksız duruma getirirdi. Sonuç olarak, filonun ayrılmaya zorlanmasından önce İstanbul'u boşaltmalıydım ve planlarımı ona göre yapmıştım. Müttefiklerin birlik içinde olmaları gerektiğinin bilincindeydim. Meslektaşlarımla benim görüşlerimin, tüm askeri konularda uyum içinde olduğunu çekinmeden söyleyebilirim. Bununla birlikte, öncelikli amacım Boğazlar iken, onların hükümetlerinden öncelikli amaç olarak aldıkları, İstanbul'un elde tutulması gibi talimatlar - kısmen kendi uluslarından olanların sayısı nedeniyle - benimkilerden farklı oluyordu.

27. İstanbul'daki azınlık toplulukları, yaklaşık olarak, Fransızlar 6.000; İtalyanlar 15.000; İngilizler 3.000 kadardı. En büyük dileğim, işin başından beri, yine farklı cepheleri -Çanakkale, İzmit ve Gelibolu Yarımadaları - tutmayı sürdürmekte olan birliklerimizle ve İstanbul'da yükselen bayrağımızla birlikte barış imzalamaktı. Şu anda bunun gerçekleştirilmekte olduğunu düşünmek beni mutlu ediyor çünkü bunun olanaksız göründüğü anlar da olmuştu. Ciddi bir olay gerçekleşirse, Türklerin taarruza geçeceği açıktı. Amaçları İngilizleri Anadolu'dan atmak ve İstanbul'u ele geçirmekti. Biz Çanakkale ve İzmit Yarımadaları'ndaki operasyonlarla uğraşırken, onlar İstanbul'da ansızın başarıya ulaşmayı umuyorlardı. Ben planlarımı, buna göre, Müttefiklerle uyumlu olarak yapmıştım. Türkler İstanbul'a saldırıya geçerlerse, Müttefik birlikler Fransız, İtalyan ve İngiliz yurttaşlarının tahliyesini ve sonra da İngiliz Birlikleri'nin çıkarılmasını kapsayan bir çerçeve oluşturacaklardı. Fransız birlikleri kendi yurttaşlarının tahliye edilmelerine kadar İstanbul'da kalacak, sonra da İstanbul dışında, Bakırköy'e kadar çekilecekti. Gerçekleştirilmesi çok zor bir operasyon olacaktı, bu yüzden kaçınılmış olmasından şu an rahatlık

duyuyorum. İstanbul'daki gizli ve tehlikeli örgütler nedeniyle bu tür bir operasyon paniğe yol açabilecek ve oradaki Hıristiyan halkın geleceği kuşkusuz çok ciddi etkilenecekti.

28. Özellikle, yaklaşmakta olan iyi havalar, toprağın kuru olması nedeniyle, operasyonları Türkler için daha kolaylaştıracağı için Şubat ayında, Lozan'da bir anlaşmaya varılamaması, doğal olarak beni düş kırıklığına uğratmıştı. Lozan'dan Ankara'ya dönüşünde, İsmet Paşa'yı görme olanağı bulmuş ve kendisinin barışçı bir çözüme ulaşmayı yürekten istediğini öğrenmiştim. Lozan'da barışçıl bir çözüme ulaşılma aşamasında, daha fazla gecikmeksizin ya da daha tehlikeli bir durum olasılığı yaratılmadan çözüm için umutlanıyorduk. Bu nedenle, 10 Nisan'da başlayacak İkinci Lozan Konferansı'na güvenle bakıyor, nasıl geliştiğini izliyorduk. Haftalar birbirini izlerken, Türklerle Yunanlılar arasında tazminatlar konusunda ciddi sorunların ortaya çıktığını görüyorduk. Her iki taraf da kesin kararlıydı. Aldığımız istihbarata göre, Yunanlılar, ciddi bir biçimde, Meriç Nehri'ni geçerek Doğu Trakya'ya yeniden girmek için tam olarak örgütleniyor ve hazırlanıyorlardı. Müttefik İşgal Kuvvetleri'nin yetkesine direnmek amacıyla İstanbul'da Türklerce diğer gizli örgütlerin kurulmakta olduğunun da bilincindeydik. Bu dönem içinde, Türklerin ordularını alanda tutmakta zorluk çektiklerini ve sonuçta belirli sınıfları dağıtma gereği duyduklarını da biliyorduk. Yunanlılar ile Türkler arasında 26 Mayıs'ta tazminatlarla ilgili bir anlaşmaya varılmasıyla mutlu bir hava yaşandı. Bu olayı yaşamış olduğumuz en kritik anlardan birisi olarak anımsarım. Yunanlılar İstanbul'a yürüselerdi, Müttefik İşgal Kuvvetleri'nin İstanbul'daki durumu son derecede güçleşecekti. O koşullar altında bana hukuk ve düzeni sürdürme görevi verilmediği için ancak teşekkür borçluyum.

29. Yunanlılar ve Türkler arasında yapılan anlaşmayla son barış engelini aşacağımızı ümit etmek için nedenim vardı ancak durumun öyle olmadığını çok geçmeden anlamıştık. Pazarlıklar daha birçok hafta boyunca sürmüş, önemli kupon sorunları, çeşitli şirketlere verilen ayrıcalıklar ve tahliyeler durumu çok zorlaştırmaktaydı. Lozan'da birden çok kırılma yaşanması bir karabasan gibi görünüyordu. Ankara Hükümeti'nin isteklerinde daha inatçı ve kararlı olmasıyla birlikte Türk Ordusu'nun da giderek zayıflıyor ve değer kaybediyor olması ilginç bir noktadır. Askerler yorgun düşmekte ve evlerine dönmek istemekteydi; terhisler gerçekleşiyor, yiyecek, giyecek sağlanmasında karşılaşılan güçlükler hoşnutsuzluğu tetikliyordu, öyle ki Haziran 1923'de Türk Ordusu'nun değerinin altı ay öncesindeki değerinin yüzde ellisinden daha çok olmadığına kuşkum kalmamıştı. Bu yüzden görevim olduğu düşüncesiyle, Majesteleri Hükümetine, eğer Müttefik Güçler kararlı olduklarını göstererek Türklere hiçbir ayrıcalık tanımazlar ve İngilizlere de onlarınkine benzer takviye güç sağlarlarsa, kararlaştırılan herhangi bir politikayı uygulayabileceklerini bildirmiştim. Türklerin konuları sonuna dek zorlamayacaklarına inanıyordum. Çok geçmeden yaklaşımlarını anlama olanağı elde ettim. Geçtiğimiz aylar boyunca, büyük bir olasılıkla, Yunanlıların ilerlemesine karşı koymak amacıyla, bir ordusunun kurulmakta olduğu Trakya'ya Anadolu'dan asker, silah, makineli tüfekler ve diğer donanım sevk edilmekteydi. Bu durum, ancak 8.000 jandarma bulundurulmasına izin veren Mudanya Bırakışması'na kesinlikle aykırıydı. Fakat Yunan tehdidi sona erince, Türklerin asker, at ve silahları Anadolu'ya geri göndermek amacında olduklarını anlamıştım.

30. Bir Haziran günü, telsizden aldığım bilgiyi doğruladıktan sonra, deniz başko-

mutanından Silivri'den Anadolu'ya silah taşıdığına inanılan S.S. Ümit gemisinin durdurulmasını istedim. Haber doğruydu. S.S. Ümit Majesteleri gemisi Splendid eşliğinde İstanbul'a getirildi. Gemide bulunanlar şunlardı:

500 asker, 300 at, 4 sahra topu, 14 dağ topu.

Tüm operasyon Hindistan Ordusu'ndan Binbaşı R. E. Harenc tarafından yaverim Kraliyet Topçusu Teğmen H. N. Leveson-Gower'ın yardımıyla başarılı bir biçimde gerçekleştirildi. İki sahra topu ile iki sahra topu kama gövdesi ve 14 dağ topuna el konularak gemi serbest bırakıldı. Herhangi bir direnişle karşılaşılmamıştı. Türklerin bu silahların Doğu Trakya'daki varlığını açıklama girişimleri boşa çıkmıştı.

31. Ankara Hükümeti'nin işin başından beri varlığımızı değil ama işgalimizi tanımaya karşı çıkmaları nedeniyle son dokuz ay kolay bir dönem olmamıştı. Müttefiklerin güvenliğine karşı suç işleme girişiminde bulunanlara karşı haklarımızda ısrarcı olmamız bazı olaylara neden olmuştu. Refet Paşa'nın böyle bir hakkımız olduğunu kabul etmesine karşın, Ankara Hükümeti bu hakkımızı tanımaya sürekli karşı çıkıyordu. Genelde, olayların çok az sayıda olması yine de bir mutluluk kaynağıydı. Lozan'da tüm konularda anlaşmaya varılmış olmasını, barışın 24 Temmuz 1923'de imzaya açılacağını ve tüm Müttefik Kuvvetlerin altı hafta içinde, Ankara Hükümeti'nin onayı ile tahliye edileceğini öğrenmek bir rahatlık duygusu yaratmıştı. Antlaşmanın son aşamaları için biraz yorum gereği duyuyorum.

32. 24 Temmuz'da imzalanan barış antlaşması öncesi akşamı birliklere o güne dek göstermiş oldukları aynı yüksek düzeyde disiplin ve kararlılıklarını sürdürmelerini ve ağırbaşlı davranmalarını isteyen özel bir emir çıkardım. Türk Askeri Valisi Selahattin Adil Paşa'ya da barış ve refah dileklerimi iletmek için bir ziyarette bulundum ve kendisinden daha önceki gibi İngiliz ve Türk Orduları arasındaki eski geleneklerin yeniden oluşturulmasında yardımcı olmasını rica ederek böylelikle, ister dost, ister düşman olsun, birbirimize olan saygımızı sürdürerek herhangi bir olayın çıkmasını engellemiş olacağımızı söyledim. Ayrıca, Türk topraklarında bırakmamız gereken, kuvvetlerimizden hayatlarını veren binlerce kişinin saygıyla anılacağından kuşkum olmadığını belirttim. Müttefik generaller Türk Kuvvetleri açısından ordular arasındaki iyi ilişkilerin her zaman olduğu gibi sürdürülmesi gerektiğine karar verdiler. Selahattin Adil Paşa da bu konuda aynı düşüncedeydi ve ona göre emirler vermişti. İstanbul'daki barış kutlamalarının Müttefikler açısından olaysız geçmiş olmasını bildirmekten mutluluk duyuyorum.

33. O dönemdeki sığınmacı sorunu da gündeme getirmek istiyorum. 1920 Kasım ayının ilk günlerinde, General Wrangel'in yenilgisinden sonra, 140.000 Rus ile yüz yüze geldik ve ardından bunu 70.000'e yakın Türk izledi. Tüm bunlara Ermeni ve diğer uluslar eklenmiş, Anadolu'dan gelen yaklaşık 100.000 Yunan sığınmacı da bu sorunu sürekli bir kaygı durumuna getirmişti. İngilizlerin ve İngiliz Dominyonlarının yaptıkları çalışmaların rahatlık sağlama açısından yeterli olduğunu söyleyemeyeceğim, bu koşullar altında kentin sağlığını korumakta gösterdikleri çabaları için Müttefiklerarası Sağlık yetkililerinin büyük payı vardır. Herhangi bir ciddi hastalığın çıkmamış olması nedeniyle şanslı sayılırdık. Amerikan Kızılhaç ve Yakın Doğu Kurtarma örgütlerine, Bay Lawford

Childs[41] yönetimindeki League of Nations Work kuruluşuna, Müttefiklere ve diğer uluslara bu büyük soruna gösterdikleri ilgi nedeniyle teşekkürlerimi sunuyorum. Ancak sonuçlara göre verilen kararlar yerindedir. Müttefik İşgalin sona ermesiyle, çoğu düzenli işler edinen, yalnızca 7.000 Rus kalmış diğerleri Amerika, Bulgaristan ve diğer yerlere gitmişlerdi. Bu kayıt konuyla ilgili herkesin gurur duyması gereken bir olayı anlatmaktadır.

34. Müttefik Kuvvetlerin her birimini denetlerken taşıdıklarını gözlemlediğim canlılık beni derinden etkilemekteydi. Son hükümetin bu kuvvetleri geçen Eylül'de takviye etme kararı ve bu takviyelerin Amirallik, Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri aracılığıyla hızla yapılacak olması kuşkusuz durumu kurtarmış ve Türklerin engellenmesini sağlamıştı. Bu takviyelerin uygulanma biçimi, konaklama yerlerinin kurulması, Şile'de merkez üs kurulması, birliklerin kışı atlatabilmesi için rahatı ve dinlenmesi için alınan önlemler ilgililer açısından ayrıca övgüye değer çabalardı ve bu çalışmaları birliklerin kendilerinin de takdir etmiş olmalarından çok memnunum. Birliklerin davranışı ve sergiledikleri düzey yalnızca Müttefik birlikleri arasında değil, aynı zamanda İstanbul'daki diğer uluslararasında da her türlü övgüye değer. İstanbul kötü suyu ile hastalıklara açık olduğundan birlikler için uygun bir yer değildi ve Müttefik subayların, eşlerinin, N.A.A.F.I ve Hıristiyan Gençlik Örgütü'nün halka yardım için gösterdiği çabalar küçümsenemez. Son üç yıl içinde Müttefik Kuvvetler personelinin sağlığındaki tutarlı gelişmeler ve tıp ve sağlık hizmetlerinin başlangıçtan beri başarılı bir biçimde yürütülmüş olması bana büyük huzur veriyor.

Bildiğim kadarıyla, Deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri kurumları yabancı kıyılara ulaştıkları günden başlayarak birlikler için savaş alanlarında kantin organizasyonu sağlamaları için ilk kez çağırılıyorlardı ve bu işin üstesinden çok iyi gelmişlerdi. Birlikler geçen kış Çanakkale ve Gelibolu'daki çalışmaları unutmayacaktır. Müttefiklerin lojistik ve ulaşım hizmetleri de hayranlık uyandıracak biçime yürütülmüş ve genel bir hoşnutluk yaratmıştır.

35. Yan hizmetler için de özel teşekkürlerimi sunuyorum. Amiral Sir O. de B. Brock, K.C.B., K.C.M.G., K.C.V.O. ve yerine geçen Amiral Sir J. M. de Robeck, Bart., G.C.B.,G.C.M. G.'nin bana çok yardımları dokunmuştur. Arkamızdaki güçlü filo bize büyük rahatlık veriyordu. Tuğamiral J. D. Kelly, C.B.'nin Çanakkale'de karaya ayak basan gruplar için Komutan Albay D.I. Shuttleworth, C.B.E., D.S.O.'ya sağladığı yardım ve durumun aşırı derecede kritik olduğu bir zamanda ona durumumuzu bildirmesi büyük önem taşıyordu. Hiçbir komutan benim Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nden gördüğüm kadar sadık bir destek almamıştır sanıyorum ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bu nedenle gerçekten müteşekkirim. Majesteleri gemileri askerlerinin yardımseverliği için de teşekkürlerimi sunuyorum. 11. Kraliyet Hafif Deniz Piyade Taburu'nun emrime verilmesi onuruna da erişmiştim.

36. Hava Savunma Bakanlığı'nın yardımlarına da çok müteşekkirim, - Grup Yüzbaşısı P. F. M. Fellowes, D.S.O. yönetimindeki-yüksek nitelikli uçak filosunun emrime

41 Türk basınında yayımlanan Harington'ın Raporu'nda Cemiyet-i Akvam mümessil-i umumisi olarak Stchailiesse adı geçiyor. Harington anılarını yazdığı kitapta bu kişinin adını Mr. Lawford Childs olarak kaydetmiştir. Yaptığım araştırmada o tarihte Cemiyet-i Akvam'da Stchailiesse adlı bir mümessil bulunmuyor. Doğru isim Harington'ın anılarında ismi geçen Mr. Lawford Childs'dir.
Stephen Lawford Childs (1896-1943) Cenevre'de merkezi bulunan Cemiyet-i Akvam'da 1921-6 ve 1929 yıllar arasında çalıştı. Washington, Belgrat ve Paris şehrinde diplomatik görevlerde bulunan Lawford Childs 1943'te Irak ve İran arasındaki bir uçak kazasında yaşamını yitirdi.

verilmesi de benim için bir onur olmuştu. Kendilerine yapılan her çağrıyı gerektiği gibi yanıtlamışlardı. Mezopotamya'ya gidecek olan Hava Savunma Bakanlığı'nın 1.000 Hava Kuvvetleri personelinin o çok kritik dönemde kentte düzeni korumakta bana yardım amacıyla İstanbul'a transfer edildiği için de çok müteşekkirim. İstanbul'da Müttefikler tarafından sıkı dostluk ve işbirliği içinde verilmekte olan üçlü hizmet yalnızca büyük bir güç olarak kalmamış, aynı zamanda o işin içinde olan herkesin takdirini kazanmış olduğunu ve gelecekte de uzun süreli sonuçları olacağını söylemek bana gurur veriyor.

37. İngiliz Yüksek Komiseri-Ekselansları Sir Horace Rumbold'a, Baronet., G.C.M.G, M.V.O.- ve onun Lozan'daki görevi sırasında Yüksek Komiser olan Bay Neville Henderson'a, C.M.G. ve emrindeki personele bana olan yardımları için teşekkür ediyorum.

Diplomatik hizmetlerle yakın işbirliği içinde çalışma olanağı bulmuş olmak da benim için büyük bir deneyim ve onur kaynağı olmuştur. Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerinin - Ekselansları General Pelle, C.B. ve Ekselansları Marques Garroni, G.B.E. - bana göstermiş oldukları yakınlık nedeniyle takdirlerimi sunuyorum. Son iki yıl içinde Müttefik Yüksek Komiserleri ile birçok işimiz olmuş ve bu sıradaki ilişkilerimiz en içten düzeyde gerçekleşmiştir.

38. Özellikle İstanbul gibi büyük bir kent bir işgal gücü için büyük zorluklar yaratması beklenir, ancak Müttefiklerin getirdiği yararlı önlemlerin özellikle işgal altındaki bölgelerde Türk Jandarma birliklerinin oluşturulması ve bakımı gibi yönetsel önlemler bende büyük güven duygusu yaratmıştır. Üsküdar'daki jandarma birliğinden aldığımız yardım özel bir değer taşıyordu. İstanbul'da denetimsiz kalan cinsel hastalıklara karşı sağlık koruma önlemleri, yol yapım çalışmaları gibi tüm etkinlikler çok yararlı olmuştur. Son iki yıl içinde çeşitli yönetsel önlemlerin alınmasında ilişkim olan tüm ulus temsilcileri de kişisel olarak bana çok yakınlık göstermişlerdi.

39. Önce Albay C. R. Ballard[42], C.B., C.M.G. sonra İtalyan Jandarması Albay Caprini emrindeki Müttefik Polis Teşkilatı'nın çalışmaları büyük bir övgüyü hak etmiştir. Bu teşkilat son üç yılda önemli çalışmalarda bulunarak kentteki düzenin sağlanmasından ve korunmasından sorumlu olmuş ve Türk Polisi ile çok yakın bir işbirliği içinde çalışmıştır. Onların çalışmalarını takdir konusunda söyleyebileceğim en iyi şey yardım istemek amacıyla ve düzeni sağlamak için hiçbir zaman onları çağırma gereği duymamış olmamdır.

Müttefik Güçler Polisinin İngiliz kesimi Cheshire Alayı'ndan Yarbay E.C. Maxwell[43], O.B.E., M.C., Kraliçe'nin Alayı'ndan Yarbay W.F.O. Favıell, D.S.O. ve Coldstream Nöbetçileri'nden Binbaşı T.L.C. Curtis tarafından tam istediğim gibi yönetilmiştir. İngiliz Askeri Polisi de kusursuz bir çalışma sergilemiş ve görev süresince üstün niteliğini korumuştur.[44]

42 Miralay Ballard İstanbul'daki Türklere milli şarkı söylemeyi yasaklayan İngiliz İşgal Kuvvetleri Polisi.

43 İstanbul'da Müttefikin zabıtası yöneticisi olan Miralay Maxwell İstanbul'da Türklere birçok kötülükler yaptı. Birçok yolsuz ve uygunsuz hareketleriyle öne çıktı. Türklerden fidye-i necat (can kurtarma parası) almak, cebren para talep etmek, zulüm ve tecavüzde bulunmak en büyük icraatlarından biriydi.Türkiye'den ayrıldıktan sonra Hindistan'da da aynı faaliyetleri yaptığından dolayı İngiltere hükümeti tarafından cezalandırıldı.

44 General Harington hatıratını yazarken raporunda yer alan casusluk teşkilatı bölümüne kitabında yer vermemiş. Söz konusu bu rapor Türkler tarafından ele geçirilerek, 1923 yılı Ekim ayında çeşitli gazetelerde yayımlandı. İleri gazetesinde yayımlanan ve Harington'ın raporunda yer alan "Harington'ın casusluk teşkilatı" başlıklı bölüm şöyledir: "Maiyetimde tamamen muktedir bir istihbarat heyetinin bulunmasından dolayı tamamıyla bahtiyarım. Bu istihbarat heyeti sayesinde yalnız askeri duruma değil, fakat Yakın Doğu'da mevcut olan bütün teşkilatta sözüm

Karma mahkemelerle hukuk işlerinin yürütülmesi ve Müttefik Güçler personeli yakınlarının korunma görevi Müttefik Polis Teşkilatı'na bağlı askeri yargıçlar tarafından çok iyi yürütülmüştür.

Uluslararası ve Türk Hukuku'nu etkileyen tüm sorunlarda hukuk uzmanım Durham Hafif Süvari Birliği'nden Yüzbaşı (Binbaşı görevinde) Yardımcı Yargıç, Baş Askeri Hukuk Danışmanı M.B.E.G. Sims Marshall'dan çok bilgece ve bilinçli danışmanlık hizmeti ile Majesteleri İngiltere Yüce Divan Yargıcı Linton Thrope'un değerli yardımları gördüm.

Kraliyet Sahra Topçu Birliğinden Yüzbaşı W.C.P. Dawson yönetimindeki İngiliz İtfaiyesi'nin çalışmalarını da burada belirtmem gerekiyor. Can ve mal kurtarmadaki yüksek standarttaki beceri ve yeteneği açısından bu itfaiye İstanbul'da adını duyurmuş ve örnek bir görev yapmıştır.

40. Bu yazımı İstanbul'un boşaltılmasında izlenen yol konusuna değinmeden geçemem.

23 Ağustos 1923 akşamı Lozan Antlaşması'nın Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından onaylandığı haberini resmi olarak aldım.

İngiliz Kuvvetlerinin kenti tahliyesi ertesi gün başlatılmış ve işin başından sonuna dek, 2 Ekim 1923 tarihinde son bulana dek, Müttefik Generaller ve Müttefik işgalin bitişi ile birlikte, program uyarınca gerçekleştirilmiştir.

Bu tahliye süreci belleğimde her zaman; İngiliz Birlikleri'nin olaya olan yaklaşımının en üst düzeyde bir örneği olarak kalacaktır. İngiliz Birlikleri'ne davranışlarında tüm kışlaları ve kamp yerlerini düzenli bir biçimde bırakmaları çağrısı yapmıştım. Tüm isteklerimin harfi harfine yerine getirilmiş olmasından çok mutluyum. Her birim kusursuz bir biçimde yerlerinden ayrılmış ve tüm süreç içinde hiçbir sorun yaşanmamıştı.

Yedek malzemenin çoğu ve barakalar vb. Türk Kızılay'ına satıldı ya da düzenli bir biçimde teslim edildi.

Müttefiklerin denetimi altında bulunan Türk savaş malzemesi de Lozan'da kararlaştırıldığı gibi aynı biçimde teslim edildi. Türklerden alınmış olan tüm binalar da geri verildi.

İşgalin sona erişi çok etkileyici bir törenle noktalandı. Müttefiklerin her biri - İngilizler Kıtası El bombacı ile Coldstream nöbetçileri ve Sancaklı İrlanda grubundan oluşuyordu - ve Türkler yüzer kişilik Sancaklı Şeref Birlikleriyle katılıyordu. Tören tüm olarak 1. Nöbetçi Taburu'na kumanda eden Komutan Albay J. Mc C. Steele, C.B., C.M.G., D.S.O. yönetimindeydi.

Üç Müttefik Generali törende yukarıda adı geçen nöbetçiler tarafından karşılandı. Şeref kıtasının denetlenmesinden sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan birlikleri bayraklarıyla tören yürüyüşü yaptılar ve ulusal marşlarının sırayla çalınırken müttefik generaller selam

dinlendi. Hatta cesaretle söyleyebilirim ki, öğrendiğim ve size bildirdiğim haberler, şüphesiz Kraliyet Hükümeti'ne faydalı ve anlamlı bulunacaktır. Bu hususta dolayı Miralay Gribbon ve Miralay Coronwool ile Erkânıharpleri birçok takdir ve övgülere layıktırlar. Dört çeşitli cephede dağınık bir halde bulunan birliklerimle temasım, zor bir iş olmakla beraber hiçbir zaman aksamamıştır. Bunu İşaret Teşkilatı Müdürü Miralay Barker'in ciddi gayret ve çalışmasına borçluyuz. Miralay Hayvez ile Savaş Muhabereleri Heyeti'nin bana gösterdikleri samimi yardımları ve verdikleri öğütleri hatırlatmak ve kaydetmek isterim. Bu öğütler Kilye'deki hareket merkezi kuruluşu hususunda büyük hizmetleri olmuştur. Müttefikin Generalleri Meclisi'nin kitabetini ifa etmiş olan Binbaşı Heywood'un hizmetlerine dikkatinizi çekmek isterim. Kendisi mükemmel bir tercümandı. Müttefik subayı meslektaşlarımla görüşmeler hususunda ve Mudanya'da bana azami hizmet ve yardımlarını göstermiştir." İleri, 21 Ekim 1923, s. 2

durdu. Tören, Müttefik bayraklarının gerektiği gibi indirilmesi ve yerine Türk bayrağının çekilmesine odaklanmıştı. Daha sonra, İngiliz, İtalyan ve Fransız Şeref Kıtası askerleri Müttefik Generallerin önünden geçerek gemilerine bindiler.

Törene katılan, Müttefik Generalleri ve Birlikleri alkış ve saygıyla selamlayan yoğun Türk kalabalığı ansızın dağılarak Müttefik Generallerin çevresinde toplanmıştı.

Orada geçen yıllar içinde gösterdiğimiz çabaların her zaman anımsanacağını gösteren iyi niyet ve takdiri yansıtan anlık bir boşalma yaşanıyordu. Komutan Albay Steele önderliğindeki İngiliz kıtası tören yürüyüşü yaparken, gemiye binene kadar candan alkış almıştı.

Yüksek Komiserlik, Kordiplomatik, birkaç kuruluş temsilcilikleri ile Türk Askeri Valisi General Selahattin Adil Paşa ve Dr. Adnan Bey ve diğer Türk yetkililer tarafından uğurlandıktan sonra Müttefik Generaller sırasıyla gemilerine bindiler. Ben 2. El Bombacı Muhafız alayı ve 3. Coldstream Muhafız Birliği ile S. S. Arabic gemisine bindim.

Müttefik Generalleri taşıyan gemiler, muhafızlar ve içindeki bandolarla selamlanarak Müttefik Kuvvetler Filoları arasından geçti ve onları Müttefik Filolar izledi.

İstanbul'daki Müttefikler İşgali böylelikle son buluyordu.

Gece yarısı Türkiye'deki son İngiliz Kuvvetleri olan iki tabur muhafız birliğini taşıyan S.S. Arabic ile Çanakkale Boğazı'ndan geçerken, Kraliyet Deniz Kuvvetleri tarafından özel bir sevgi gösterisine tanık olmuştuk.

Şile ve Çanakkale'de bulunmuş olan Majestelerinin gemileri projektörleriyle havada bir kemer oluşturmuşlar ve ben son üst düzey komuta görevimden sonra gemiyle bu ışıklar altından geçiyordum ve bu hiçbirimizin unutamayacağı çok mutlu bir andı.

İstanbul'dan ayrılmadan önce, işgal sırasında, Kırım Savaşı'nda ve Suvla koyunda yitirdiğimiz yoldaşlarıyla birlikte yatan Çanakkale Savaşı'nda ölenlerimiz için son şükran görevimizi yerine getirmek üzere Haydarpaşa Mezarlığı'nda törenler düzenlendi. Ayrılmamızdan önceki son Pazar günü Kırım Anıt Kilisesi'nde de bir anma töreni düzenlendi ve Genel Karargâhımızda dalgalanan bayrak bu kiliseye armağan edildi.

Struma, Dorıan ve Mıkra'daki İngiliz mezarlıklarına ve savaşta ölen Selanik İngiliz Kuvvetleri anısına adıma çelenk bırakması için Kurmay Binbaşı (bölge yarbayı) Heywood'u gönderdim.

41. Müttefik meslektaşlarımın - Korgeneral E. Mombelli, K.C. ve Tümgeneral Ch. Charpy C.B. - bana vermiş oldukları destekleri bilginize sunmayı bir görev biliyorum. Temmuz 1921'de Müttefik Kuvvetler Komuta zinciri oluşturulduğundan beri bu iki komutan ve subayları bana çok sadık kalarak candan destek verdiler. Zor zamanlarda her gün birlikte çalıştık ve dost olduk. Onlarla birlikte çalışmak büyük bir zevkti. Müttefik Komutanın güvenini kazanmış olmak benim için her zaman geriye bakıp sevgiyle anımsayacağım bir onur olmuştur.

42. Hizmetlerini özelikle dikkatinize sunmak istediğim subayların bir listesini veriyorum.

Not. Metinde sözünü ettiğim gibi, Tümgeneral Marden'e verilen İngiliz Kraliyet Şövalyelik ve yardımcılık brövesi dışında İngiliz yada Müttefik subaylardan hiçbirine bir onur belgesi veya benzeri bir ödül verilmemiştir.

Ek II

Dışişleri Bakanlığı'ndan Ordu Konseyi'ne mektup:

Suret. E 9961/7781/44
Dışişleri Bakanlığı, S.W.1. 11 Ekim 1923.

Sayın Bay,

E 9950/7781/44 no'lu, bu ayın 10'uncu günü tarihli mektubumla ilgili olarak, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri ile General Sir Charles Harington arasında geçen, Generalin Türkiye'den ayrılması ile ilgili olarak yazışmaların bir kopyasını ilişikte gönderiyorum. Savaş Konseyi'ne sunulmak üzere Kedleston Markisi Curzon'un size göndermemi istediği, İstanbul'un İngiliz Kuvvetlerince bu ayın 2'sinde tahliyesini rapor eden ve General Sir Charles Harington ile birliklerinin işgal dönemi içinde gerçekleştirdiği çalışmalara olan derin şükran duygularını bildiren Bay Henderson'un mektubundan bir alıntıyı da bu mektupla birlikte iletiyorum.

2. Dışişleri Bakam, Bay Henderson'un General Harington'a ve komutasındaki birliklerine olan taktirini bütünüyle paylaşmaktadır. Kendileri Bay Henderson'un, General Henderson ile Majesteleri Yüksek Komiserliği arasında her zaman var olan yakın ilişkilerin değerlendirmesini büyük bir memnuniyetle, özenle okumuş ve ilişikteki ekte anlatılan tüm duyguları paylaşmaktadır.

3. Dışişleri Bakanlığı, General Harington'ın şaşmaz beceri ve yeteneği ile Türk topraklarının Müttefik Kuvvetlerce işgali döneminde o en zor görevleri yerine getirmiş olduğuna birçok kez takdirleriyle tanık olmuştur ve sonuçta, Türkiye ile ulaşılan barışçıl ve memnun edici bir anlaşmada Başkomutanın son birkaç yıl içinde etkili olduğu olayların büyük payı vardır.

4. Bu nedenle, General Sir Harington'a ülkemize gelişinde, yaptığı hizmetler için takdirlerinizin Lordları Dışişleri Bakanlığınca kendisine sunulması konusunda gereğini rica ediyorum.

En derin saygılarımla,

(imza) D. G. Osborne.
Ordu Konseyi Sekreterliği.

Ek III

Sir Nevile Henderson'un mektubu:

Suret. E 9961/7781/44

Bay Henderson'un 622 No'lu, 2 Ekim 1923 tarihli, İstanbul'dan yazdığı mektuptan alıntı:

"485 No'lu telgrafımda olduğu gibi, Korgeneral Sir Charles Harington ve komutasındakilerin ve İngiliz Kuvvetleri'nin Türkiye'deki son birliğinin bu öğleden sonra S. S. Arabic gemisi ile İstanbul'dan ayrıldıklarını Lordları şahsınıza bildirmekten onur duyuyorum. Arabic'i, Yardımcı Amiral Watson'un bayrağını taşıyan, Majesteleri gemisi Marlborough eşliğinde, içinde General Mombelli ile Charpy ve İtalyan ve Fransız birlikleri bulunan Graz ile Medie II. izlemiştir. Böylece, Müt-

tefik Kuvvetlerin tahliye işlemleri, hiçbir olay çıkmadan, General Harington ve komutasındaki tüm subay ve personelin üst düzey niteliğini yansıtacak biçimde gerçekleştirilmiş oldu.

Rıhtımda, kısa süreli, fakat ayrıntılı programı bu mektup ekinde belirtilmiş olan etkileyici bir askeri törene dönüşen gösteriler yapılmıştır. Müttefik Generallerin, Müttefik Komiserlerin, Türk sivil ve askeri temsilcilerin, tarafsız güçlerin diplomatik temsilcilerinin ve yoğun bir Türk kalabalığının huzurunda, İngiliz, İtalyan ve Türk birliklerinin sancakları sırasıyla selamlanmıştır.

İngiliz Şeref Kıtası, El Bombacı Muhafız Taburu, Coldstreams 3. Taburu ve İrlanda Muhafızları ile birlikte 100 kişiden oluşuyordu. Bu görkemli tablonun yarattığı etki karşısında Türkler de İngiliz bölüğünün caddelerden rıhtıma kadar olan yaklaşık bir mil boyunca gösterişli resmi geçidini alkışlamaktan kendilerini alamamışlardı. Bu son izlenimin kolay kolay unutulacağını sanmıyorum.

Dolmabahçe Rıhtımı'nda yer alan bu gösterinin hemen ardından Sir Charles Harington ve Müttefik meslektaşları kendilerini ülkelerine götürecekleri gemilerine binmek üzere ilerlediler. Yaklaşık yarım saat sonra, iyi yolculuklar dilemek ve Majesteleri tarafından verilen bu onurlu yüce görev süresince benden esirgemediği içten yardımları için takdirlerimi sunmak amacıyla S.S. Arabic'in bordosuna dek Sir Charles Harington'ın ardından yürümüştüm.

Şu anda yapmam gereken şey siz sayın Lord'uma Sir Charles Harington'ın İstanbul'a atanmasından sonra oradaki tutumu ve Majesteleri Hükümeti'ne olan çok değerli katkılarının değerlendirilmesinin gereğini resmi olarak bildirmektir.

Yapılan bu hizmetlerden, daha geniş anlamda, Sayın Lordları tarafından zaten çok iyi bilinmekte olup burada çözümle ilgili olan, ayrıntıları size bilinmemiş olabilen ve kendisinin bu kentte son on iki aydır içinde bulunduğu çok sıra dışı koşullarda uğraşmak için çabaladığı birçok yerel sorun, incelikli durum karşısında yerine getirdiği görevlerden söz etmek istiyorum.

General Harington kendi kişiliğinin ağırlığı ile Türklerin güven ve saygısını tam olarak kazanmakta başarılı olmuştur. Bu durum, bu ülkede İngiltere'nin saygınlığını büyük ölçüde güçlendiren son altı haftalık tahliye sürecinin nasıl gerçekleştirilmiş olduğundan açıkça anlaşılmaktadır.

Kurmay Heyeti ile kurulan yakın işbirliğinin Türkiye'deki ortak görevimizi büyük ölçüde kolaylaştırmış olduğunu da Sayın Lordlarının dikkatine sunmadan geçemeyeceğim. General Harington ve komutasındaki kuvvetlerin her an yerine getirmiş oldukları büyük yardım ve destek için Lordları, uygun görürlerse, kendilerine bir takdir ifadesi olarak şükranlarını sunmalarını rica ediyorum. Kendisiyle olan yakın ilişkilerim işlerimizi büyük ölçüde kolaylaştırmış ve bu bakımdan kendisine karşı resmi olduğu kadar ayrıca kişisel bir sorumluluk duymaktayım.

Ek IV

Fransız Yüksek Delegesi'nden Mektup:

Fransız Cumhuriyeti Şark Yüksek Komiserliği Siyasi Birim, 1/1ob.
İstanbul, 1 Ekim 1923

Sayın General,

Ekselanslarınıza 29 Eylül tarihli mektubunu aldığımı bildirmek ve mektupta ifade edilmek istenen hislere derinden teşekkür etmek şerefine sahibim.

Bu duygular bizim tarafımızda da en içten yansımasını bulmakta.

İstanbul'u terk ettiğiniz zaman, İstanbul Fransız Kolonisi adına olduğu gibi kendi adıma da burada bulunuşunuzdan ve yüksek görevlerinizi yerine getiriş biçiminizden sakladığımız derin hatırayı dile getirmek isterim.

General Pelle aşağıdaki telgrafı henüz göndertti:

"Lütfen müttefik ordular arasındaki kusursuz uzlaşmayı esas olarak borçlu olduğumuz General Harington'a teşekkür ve dileklerimi iletin."

Sayın General, lütfen en yüksek saygılarımı kabul edin.

(imza) Fransız Yüksek Delegesi
Müttefik İşgal Kuvvetleri İstanbul Başkomutanı
Sayın Tümgeneral Harington'a

Ek V

İsmet Paşa'dan Mektup:

Ekselansları General Harington,
Müttefik Kuvvetler Genel Komutanı.

Ekselanslarının tebrikleri için candan teşekkürlerimi sunuyorum. Bu konuda mutlu bir sona ulaşılmasında Ekselanslarının göstermiş olduğu çabaları bir an önce kutlamak istiyorum.

Mudanya'daki dostunuz,
(imza) İsmet.
23 Ağustos 1923.

Ek VI

Veliaht Prens Abdülmecit'ten Mektup:

Ekselans,

Daha önceden de sizi tanımlayan yüksek niteliklerle sizi harekete geçiren cömert duyguları takdir imkânına sahip olan ben, Hükümetiniz tarafından Mudanya Konferansı'nda temsil etmek üzere görevlendirilmiş olduğunuzu öğrendiğimde büyük bir memnuniyet duymuştum. Bugün buna yüklediğim büyük umutların Allah'a şükür tamamen gerçekleşmiş olduğunu gördüğüm için kendimi çok mutlu sayıyorum.

Askeri zaferler ne kadar şanlı olursa olsun, günümüzde barış eserleri de öyledir ve haklı olarak, daha da fazlasıdır. Bu yüzden sizi bu alanda kazandığınız büyük hayırsever başarı için samimiyetle tebrik etmekten zevk duyarım.

Yapılan anlaşmayı ülkelerimizi yüzyıllarca birleştiren geleneksel dostluğumuza geri dönüşün ilk adımı olarak görüyorum. Bu zorunlu gerekliliğe derinden inanarak, bunu farklı zamanlarda Morning Post aracılığıyla fırsat olduğunda size de yaptığım gibi İngiliz kamuoyuna açıklamaktan hiç geri durmadım. Yüzyıllık

bu candan itilafın yeri olan ortak çıkarlar etrafında ister istemez birlik olmanın zamanının geldiğini düşünüyorum.

Tüm gücünüzü bu ulu göreve adayacağınızı kuvvetle umarak, Ekselansları, bu vesileyle çok yüksek saygılarımın teminatını yineliyorum.

(imza) Abdülmecit
Bağlarbaşı, 14 Ekim 1922

Ek VII

Başkomutanlık yazısı.
Pera Palas'ta 30/10/22 tarihinde düzenlenen "Mudanya akşam yemeği"

Ekselansları ve kardeş subaylar,

Öncellikle, burada yalnızca bir konuşma yapacağımı belirteyim, bu nedenle kimsenin korkmasına gerek yok. Bununla birlikte, birkaç açıklamada bulunmadan da geçemeyeceğim.

Önce, Ekselanslarına bu akşam yemeğini şereflendirdikleri için ve bu arada Müttefik Generallere ve özellikle de bana karşı göstermiş oldukları tüm yardım ve destekleri için teşekkür ediyorum. Birlikte çalışmış olduğumuz iki zorlu yılı geride bırakmış olurken, karşılaştığımız birçok sorunun üstesinden dostluk içinde geldiğimizi görerek mutluluk duyuyorum.

Meslektaşlarım Generaller Mombelli ve Charpy 'ye bu fırsatla saygılarımı sunuyorum. Müttefiklerin güvenini kazanmaktan gurur duyuyor ve onlarla dostluğumun benim için çok değerli olduğunu belirtiyorum. Uzun süre kendileriyle birlikte çalıştık, aramızda hiçbir anlaşmazlık çıkmadan elimizden geldiğince sayısız sorunlarla uğraştık; Mudanya'da bana vermiş oldukları destek benim için çok değerli bir anı olarak kalacaktır. Toplantı salonuna bir girip bir çıkarlarken, orada çok güç bir durumla karşı karşıya idik ve meslektaşlarımın bana yardımcı olmak için sinirlerinin başlangıçtan beri gergin olduğunu anlamıyor değildim. Bir yandan anlaşmanın barışa yönelik olmasını sağlamak anlamında elimden geleni yapmam gerekirken, bir yandan da çabalarımızın boşa gitmesi durumuna göre hazırlıklı olmalıydık. Benim için yapılan diğer yardımlardan da söz etmeliyim. Müttefik Generallerden olduğu kadar Müttefik Yüksek Komiserlerden de son iki yılda çok yakınlık gördüm. Denizcilerle o zaman olduğundan daha iyi ilişkiler içinde olamazdık. İngiliz Deniz Kuvvetleri bana son iki yıl içinde bir "ağabey" gibi davranmıştı. Yaşadığımız o sıkıntılı zamanlarda "ağabey" her zaman bana bir kötülük yapılıp yapılmadığını anlamak için yanıma gelirdi. Son bunalım sürecinde bana yapılan yardımlar sözcüklerle anlatılamaz. Amiral Kelly'nin Çanakkale'de ve burada bu geceki yardımları her türlü övgünün ötesindedir. Amiral Brock'un bu gece burada olmadığı için üzgünüm, ancak temsilcisi Amiral Tyrwhitt'ten ona olan teşekkürlerimi duygularımın bir ifadesi olarak kabul etmesini rica ediyorum.

Şimdi Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne değinmem gerekiyor. Hava Mareşali Trenchard'a karşı her zaman için en iyi dostlarımdan biri olarak saygı duymuşumdur. Son günlerde bunu kendisi de kuşkusuz kanıtlamıştır. Grup Kaptan Pilotu Fellowes ve onun komutasındaki harika Kraliyet Hava Kuvvetleri Filoları ellerinden geleni n en iyisini yapmışlardır. Bu filolar çok seçkin geçmişleri olan subaylarla

doludur. Kaptan Fellowes'tan içten teşekkürlerimi kabul etmesini rica ediyorum.

Şimdi de personele teşekkür etmek istiyorum. Burada ve Mudanya'da Müttefikler arasında gerçekleştirilen işler benim güvenimi ve hayranlığı mı tam olarak kazanmıştır. Yapılan işleri günlük olarak izliyor ve şu ana dek görebildiğim en iyi işlerin yapıldığına tanık oluyordum. Hiçbir komutana bundan daha iyi bir personel tarafından hizmet verilmemiştir. İsim vermek riskli olabilir ancak Yarbay Heywood'un sabır ve fiziksel çabasıyla, Mudanya'daki konuşmalarda her sözcüğü çevirerek ve yazarak kendisinin de haklı olarak gurur duyabileceği bir görev yaptığı konusunda Müttefik Kuvvetler de kuşkusuz benimle aynı düşüncededir.

Son olarak hiç aklımdan çıkmayacak olan kişilerden söz etmek istiyorum. Müttefikler sabır ve öz denetimleri konusunda olan hayranlığımı anlatmakta beni bağışlamakla kalmayıp aynı zamanda bana katılacaklardır. Emrimdeki birlikler gerek Çanakkale'de gerek İzmit Yarımadası'nda çok gerilim yaşadılar. Sözcüklerle anlatılamaz derecede sinirleri gergindi. Çevreleri Kemalist birliklerle sarılıydı; her türlü kışkırtma gelebiliyordu. Sabırları taşan bazı askerlerin ağladıklarına tanık oldum. Böyle kışkırtmalara dayanabilmeleri için birliklerin geri çağrılıp çağrılmadığından kuşkuluyum. Her asker Mudanya'da bize bir şans tanınmasında yardımcı olmak için içten içe savaşım veriyordu. Silahlar patlasaydı, tüm şanslar yok olacaktı ve bugün ne olacağını ne siz ne de ben öngöremez durumda olacaktık.

Şu anda, bu gece burada olan, Çanakkale'deki komutan General Marden asıl teşekkürü hak etmektedir. Biz Müttefik Generaller çok takdir toplamış bulunuyoruz. Kuşkusuz, uzun ve kaygı dolu anlarımız olsa da, durumumuzu, olayları günbegün yerinde izleyerek her saat insanın dayanma gücünün ötesinde daha olanaksızlaşan haber almaktan sorumlu bu kişiyle karşılaştırılamayız. Birbirimizden sürekli haber alıyorduk. Kendisine iki kez insanlık adına olası her şeyi yapmış olduğunu ve artık harekete geçmesini söylemiştim. Ancak bu sadık, soğukkanlı ve kararlı Komutan bana yardımcı olmak için silahına hakim oldu. Çanakkale'deki güçleri her zaman için, Albay Shuttleworth'un oluşturduğu, her an hazır çok güçlü bir Hava Kuvvetleri'yle ve Kraliyet Deniz kuvvetleri'nin top ateşiyle desteklenen, ama her subay ve erin Müttefik Generallere bir şans tanıdığı, sayısı oldukça artırılmış bir tabur olarak anımsayacağım. Emrindekilerle birlikte, General Marden, Albay Shuttleworth ile Beckwith'e ve İzmit Yarımadası'ndaki emrindekilerle birlikte Albay Emery'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Harika bir disiplin sınavı verilmişti. Bu sınavı vermiş olan Müttefik Generallere candan teşekkür ediyorum.

Barış Konferansı sırasında son dostumuz olan İsmet Paşa'yı Ulusal Hükümeti temsil etmek için seçilmiş olduğunu görmek istiyoruz. Kendisinin ayrılırken, barışa olan özlemini açıkça dile getirmesinin bu seçeneğinin gerçek ve kalıcı bir barışın habercisi olacağını ümit ediyoruz.

General Nider'in ordusunu ve Yunan halkını Trakya'dan o zor koşullarda ustalıkla geri çektiğini dile getirmeden görevimi yapmış sayılmam. Ulusal Hükümetin ve Jandarma birliklerinin de bu sabah konuşlandırılmaya başlandığını bildiririm.

Müttefik Generaller herhangi bir istekte bulunmamaktadır. Onlar yalnızca, Mudanya'da göstermiş oldukları alçak gönüllü çabaların önümüzdeki barış

konferansında Hükümetlerimiz temsilcilerine yararı dokunmasını umuyorlar.

Bu gece burada bulunarak beni dinleyen ve onurlandıran herkese teşekkür ediyorum.

İstanbul, 30 Ekim 1922.

Ek VIII

Müttefik Generallerden Ekselansları İsmet Paşa'ya

Ekselansları,

Tam on ay önce Mudanya'da sizinle görüşme şerefine erişmiş olan üç Müttefik General bugün size gelecekteki barış ortamı ve Türkiye'nin refahı için en iyi dileklerini sunar, ülkenizin çıkarları açısından harika bir görevi başarıyla sonuçlandırdığınız için içtenlikle tebrik ederiz.

Ülkeniz sizinle gurur duymakta çok haklıdır. En sonunda barışın sağlanmış olması ve bugünkü barışa götüren ilk adımı birlikte attığımızı düşünmek bizi mutlu ediyor. Sizinle, Batı Ordularına komuta eden bir asker olarak tanışmıştık.

Askere yakışan niteliklerinizi ve bizimle olan dostluğunuzu takdir ediyorduk ve şimdi de Lozan'da göstermiş olduğunuz bir devlet adamına yaraşır niteliklerinize hayran kaldık.

Biz askerler olarak, Barış koşulları ya da Anlaşmalarla ilgilenmiyoruz. Bizler buraya bir görevi yerine getirmek amacıyla gönderildik. Bu görev, özellikle geçen yıl, hiç de kolay olmamıştır. Görevimizin neredeyse bitmiş olduğunu düşünmekten ve birçok güç durumu iki tarafın iyi niyetiyle başarıyla aşmış olmaktan mutluyuz.

Aynı nedene bağlanabilecek bazı olaylar çıkmış ancak bunlar çok az sayıdadır. Uluslararası Yasalara göre, Müttefik Kuvvetlerin güvenliğine karşı suç işleyenleri yargılama yetkimiz olmasına karşın hükümetiniz işgalimizi tanımayı kabul etmemişti. Asıl güçlüğü yaratan da buydu. Biz ulusunuza karşı her türlü nezaket ve anlayışı işin başından beri göstermeye çalıştık. İstanbul'da sağlık, temizlik ve mal mülkün korunması için elimizden geleni yaptık. İtfaiye ekiplerimiz yararlı işler yaptılar.

Kentinizi koruduk ve salgın hastalıkların yayılmasına karşı güvence altına aldık. Barışın sağlanmasından bu yana, dost ordular arasında doğal olarak yakınlaşma ve selamlaşma ortamı yaratılmış olmasından mutluluk duyuyoruz.

Eski geleneksel dostlukların yeniden kurulması gerektiği konusunda ısrarcıyız.

Bunları İngiliz Kuvvetleri adına içtenlikle söylüyorum ve Kuvvetlerimizin Kırım'da yan yana çarpıştığı günleri mutlulukla anımsıyorum. Büyük dostlarım General Mombelli ve Charpy de kendi kuvvetleri için aynı duyguları dile getirmek isteyeceklerdir. Yaptığınız anlaşma uyarınca kuvvetlerimizi geri çekme aşamasına geldik. Bu aşamada herhangi bir olaydan kaçınma kaygısı içindeyiz ve uluslarımıza yakışır saygı ve gururla çekilmek dileğindeyiz. İstanbul ve ulusunuzla ilgili birçok mutlu anıyı da birlikte götüreceğiz.

Tarihin, bu zor görevi, doğru düzgün ve sorunsuz, en iyi biçimde yerine getirmekte bize yardımcı olacağını umuyoruz. Tahliye, tam anlaşma koşulları uyarınca, altı hafta içinde sonuçlandırılacaktır. Hazırlıklarımız tamamlanmıştır ve temsilcinizle zamanı gelince görüşülecektir.

Anlaşma koşulları uyarınca savaş malzemesinin teslimi için hazırlıklar yapılacaktır.

Temsilcilerinizin isteklerini, işbirliği içinde, elimizden geldiğince, karşılamak için çalışacağız. Arkamızda, bu savaşta yaşamlarını yitiren birçok Müttefik Kuvvetler askeri bırakıyoruz. Görevlerini yiğitçe yerine getiren bu kahraman askerlerin anısına her zaman gereken saygıyı göstereceğinizi çok iyi biliyoruz.

Kuvvetlerimiz tarafından kendilerine çeşitli görevler verilmiş olanlar için bir sorun çıkarılmamasını ve kendilerine müdahale edilmemesini rica ediyoruz. Onlar, yabancı ülkelerde bulunan tüm ordular için geçerli olan kurallara göre savaş dışı işler için görevlendirilmişlerdir.

Ekselanslarından kuvvetlerimizin sırasıyla, en iyi dileklerini kabul etmenizi rica ediyoruz. Sizi unutmayacağız. Üç Müttefik Generali ve Mudanya'da oluşturulan dostluğumuzu unutmamanızı rica ediyoruz.

Cumhurbaşkanınız Ekselansları Mustafa Kemal Paşa'ya saygılarımızı ve en iyi dileklerimizi iletiyoruz. Bu arada, Dr. Adnan Bey, Refet Paşa ve Selahattin Adil Paşa'nın nezaketi ve yardımlarını da dikkatinize sunmak istiyorum.

Ek IX

Lord Curzon'un mektubu

Özel.

I Carlton House Terrace, S.W.1. 20 Ekim 1922

Sayın General,

Nazik sözleriniz için çok teşekkür ederim. Size gereken desteği vermemek ve sizin doğru yargıda bulunma ve durumu kusursuzca denetim altında tutma yeteneğinize güvenmemek için ahmak olmamız gerekirdi. Bununla birlikte, önümüzde geldiğimiz yolun en güç aşaması bulunuyor ve bu Barış Konferansı konusunda karamsar bir korkuya kapılıyorum. Yine de, kuşkusuz toplanacak ve tüm bunları tartışacağız. Şu anda, nerdeyse Çanakkale'deki kadar içinden çıkılmaz bir bunalımın ortasındayız.

Selamlar, (imza) Curzon.

Ek X

Lord Baldwin'in mektubu.

Chequers.

Butler's Cross, Aylesbury, Bucks.

5 Haziran 1937

Sayın Bay Harington,

Telgrafınız beni çok mutlu etti. Bir kriket sopası kadar doğru düzgün ve bir oyun süresine karar veren bir hakem gibi yerinde karar veren bir kişisiniz! Bu arada, bowling oynamaya da başladığımı bildiririm!

Gelecek ay Lord'umuz ile buluşabilmek benim için büyük bir zevk olacaktır.

Selamlar.

(imza) Stanley Baldwin

Ek XI

Sır Amiral W.W. Fisher.
Akdeniz Başkomutanı,
Queen Elizabeth, 5 Şubat.

Sevgili Tim,

Aynı senin gibi o çok kibar mektupların için sana teşekkür ediyorum. Benim de önceden bildiğim gibi, herkes Cebelitarık'ın bir Ütopya olduğunu söylüyor. Senin, herkese karşı düşünceli, erişilebilir, anlayışlı, sempati besleyen bir kişi olman da durumun böyle olduğunu gösteriyor. Cebelitarık şanslı çıktı. Her türlü olumsuzluğu giderdiğin için İngiliz ya da İspanyol, erkek, kadın herkes sana çok minnettar.

Selamlar.
(imza) W.W. Fisher

Ek XII

İsmet Paşa için yazılan konuşma metni taslağı

Iron Duke'dan inmeden biraz önce Lord Curzon'un bugünkü Kabine Toplantısı'ndan sonra, M. Poincare ile görüşmek için Paris'e gittiğini bildiren bir mesaj aldım.

Ekselanslarından bunun acil bir eylem olduğunun bilincinde olmasını rica ediyorum. Her şeyin yolunda gideceğinden kuşkum yok.

Karar verilirse, Trakya'ya, bir an bile gecikmeksizin birlikleri göndermem konusunda İstanbul'dayken tüm hazırlıkları yapmış bulunuyorum.

Umarım, size yardım konusunda göstereceğim çabaları haklı bulursunuz. Doğu Trakya konusundaki duygularınızın bilincindeyim. Çıkan yangınlarla ilgili verdiğiniz raporların doğrulanmadığını söylesem bana inanır mısınız? Saray yakınlarında büyük bir orman yangını çıkmıştı. Yanan köyler değildi. Şimdiye kadar Müttefik Komisyonlarımızda korkularınızı onaylayacak bir kanıt elde edilmemiştir.

Bir çabam konusunda daha bana hak verebilir misiniz, acaba? Bugün bana iki kez, Lord Curzon ile M. Poincare arasındaki toplantıdan sonra Paris'ten gelecek olan yanıt için İstanbul'da beklemem söylendi. Ancak, oraya gelerek durumu siz Ekselanslarına bildirmeyi bir onur konusu yaparak ben bu görevi yerine getirmedim. Durumdan çok umutlu olduğumu size açıkça söyleyebilirim. Çözüm çok yakın görünüyor.

Büyük konferansın tarihini, on dört gün sonra, 20 Ekim olarak veriyorsunuz. Müttefiklerin acil eyleme geçme gereği konusunda kuşkuya yer vermiyorsunuz. Acil eylem ile ilgili size haber vereceğim. Verdiğiniz sözleri yerine getirmek size kalmış durumda.

Sonucu olumsuz yönde etkileyecek herhangi bir şey yapmamanızı rica ediyorum. Siz bize güvenirseniz, biz de memnuniyetle size güveniriz.

Charles Harington

II. Bölüm

İşgal İstanbul'u (1918-1923)

Atilla Oral

Harington'ın anıları

Batı ülkelerinde generaller, diplomatlar, sömürge valileri ve daha birçok önemli kişilerin yayımlanmış anıları vardır. İleri gelen devlet ricalinin anılarını yayımlaması İngiltere'de çok yaygın bir gelenek. General Harington'ın anıları da bu tür yayınlardan biri. Harington'ın kitabı da dahil olmak üzere, bütün bu tür anıların gerçeğin sadece bir yüzünü gösterdiği unutulmamalıdır. Madalyonun bir de öteki yüzü vardır. Bu anılarda bazen içtenlikle yazılan ve vicdanlara hitap eden değerlendirmeler ve çok inandırıcı öz eleştiriler görülür. Ancak bu yazılanlara hemen kanmamak ve söylenenlere dikkatli yaklaşmakta fayda var. İnsancıl bir kisve içinde sunulan bilgi ve değerlendirmeler, aslında büyük ölçüde göstermeliktir. Sömürü için gerçekleştirilen çirkin oyunlar, işlenen sayısız insanlık suçlarına bu anılarda yer verilmez. Yaşanan olaylar ve ardındaki gerçekler hiçbir zaman tam olarak anlatılmaz. Ülkelerini küçük düşürmemek adına birçok önemli olaydan bilerek söz edilmez. Emperyalist ülkelerin generalleri ve sömürge valilerinin yapacağı en zor iş; anılarını yazmak olmalı. İstila ordusunun sorumlusu olan bir kumandanın anı yazması kolay iş olmasa gerek. Bu yüzden General Harington'ın da anılarını zorlanarak yazdığı anlaşılıyor. Mütareke yıllarında ülkemizde yaşanan birçok olay vardır. İşgal ordularının ülkemizde gerçekleştirdiği insanlık dışı faaliyetleri vardır. Ne yazık ki bunca yıl geçmesine rağmen henüz tam olarak aydınlatılamamış birçok olay vardır. Harington bu tür olayların içyüzünü en iyi bilenlerden biriydi. Ancak anılarında bunlara yer vermedi. Elbette ki gerçeği bütün çıplaklığı ile yazabilmesi mümkün değildi. Zavallı Harington anılarını yazarken kim bilir ne kadar zorlandı? Anılarında yer vermek istediği halde son anda vazgeçtiği ve çöp sepetine attığı anılarda kim bilir neler vardı. Kitabında yazdıklarından çok daha önemli bilgilerin, çöpe gönderdiği kağıtlarda yazılı olduğuna eminim. Her emekli general yaşlılık yıllarını dinlenerek ve huzur içinde geçirmek ister. Mahkemelerle uğraşmayı ve hapislerde sürünmeyi tercih etmez. Bu gerçek İngiltere'de olduğu gibi dünyanın tüm ülkelerinde aynıdır. Harington'ın da bu kurala uyması gerekiyordu. Britanya Devleti'nin gizli bilgilerini ifşa etmeyen Harington, gayet iyi bildiği birçok olaydan kitabında söz etmedi. General Milne[45] ve General Harington. Her ikisi de ülkemizde görevli birer sömürge valisi idi. Her ikisi de vâkıf olduğu gizli bilgileri, çok önemli sırları birlikte mezara götürdüler.

45 General Milne'nin Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri getirilmesi için 6 Haziran 1919 tarihinde saraya gönderdiği yazısı: Sirel, Münir, "19 Mayıs ve Atatürk" Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Kasım 1967, İstanbul, s. 12

Harington'ın kitabına yazamadıkları

İşgal yıllarında yaşanan çok önemli olaylar var ki; Harington'ın anılarda yer almıyor. Çok önemli kişiler var ki; Harington'ın kitabında adından bile söz edilmiyor. Örneğin Türkiye'de görevli İngiliz casusları hakkında bilgiler anılarda yok.[46] Mustafa Kemal Paşa'ya suikast için gönderilen, mahkemede casusluk suçunu itiraf eden ve daha sonra Ankara'da idam edilen İngiliz casusu Mustafa Sagir'in[47] anılarda adı geçmiyor. Örneğin İzmit'te linç edilen İngiliz işbirlikçisi Ali Kemal'den anılarda hiç söz edilmiyor. İngiliz casusu Rahip Robert Frew, Sait Molla ve daha birçok sadık İngiliz işbirlikçilerinin adı geçmiyor. 16 Mart 1920 tarihinde Şehzadebaşı karakolunda uykuda iken şehit edilen masum Mehmetçikler Harington'ın anılarında yer vermediği olaylar arasında. Harington, işgal yıllarında birlikte görev yaptığı İtalyan ve Fransız generallerin faaliyetlerinden de söz etmiyor. Vera Dumesnil[48] bu üç generalin her türlü entrikalara rağmen iyi anlaştıklarını şu cümlelerle anlatır:

> "Üç işgal kuvvetinin komutanı; Charpy, Mombelli ve Sir Charles Harington bazı sır ve entrikaları kendilerine saklamakla birlikte çok iyi anlaşıyorlar. Bu dostluk sayesinde, pek çok zorluğun üstesinden gelindi."[49]

Harington'ın anılarında çok açık bir biçimde yazmadığı ancak ima etme yöntemiyle söylemeye çalıştığı konular var. Örneğin Sosyalist Hilmi'nin cinayeti. Harington cinayetin Fransızlara ait bölgede meydana gelmesini, Hilmi Bey'le iyi dost olmasına bağlıyor. Cinayetin sorumluluğunun Fransızlara ait olduğunu ima ediyor. Oysa bu düşüncesini çok daha açık bir biçimde söylemesi ve belgelendirmesi hiç de zor değildi. İşgal yönetiminin en tepesinde görev yapan, elinden gizli ve önemli belgeler geçen bir generalin mesajını açık bir biçimde vermesi, yazdıklarının tamamını belgelendirmesi gerekirdi. Harington, anılarının birçok yerinde çeşitli imalarla, farklı yorumlanabilecek türde ve biraz da kaypakça mesajlar vermeyi tercih etmiş. Anılarında Halife Abdülmecit Efendi'nin[50] ülkesini onursuzca terk etmediğini söylerken, Vahdettin'in firarındaki onursuzluğa gönderme yapıyor. Oysa Vahdettin ve Harington arasındaki ilişkinin hassas bir tarafı vardı. Harington Vahdettin'e ait birçok sırrı biliyordu. İşgal yönetimi İstanbul hükümetinin bütçesini en ufak ayrıntısına kadar kontrol ediyordu. Maliye Nezareti'nin ve Hazine-i Hassa'nın kasalardaki nakit miktarını, para ve sermaye hareketlerini denetleyen komisyonun içinde Harington'da mevcuttu. İstanbul'da Harikzedegân için toplanan, bankadaki yardım parasına haciz koyacak kadar insafsız, yüzsüz ve utanmaz bir işgal yönetimi vardı.[51]

---

46 Harington'ın raporu Türkler tarafından ele geçirildi. Harington bu raporun son kısmında İstanbul'daki casusluk teşkilâtını açıklıyor. 1940 yılında Londra'da basılan Harington'ın anılarında, rapordaki casusluk teşkilâtının açıklandığı bölüm makaslanmıştır.

47 Mustafa Sagir (1877 - 1921) Mustafa Kemal Paşa'ya suikast için Ankara'ya gönderilen İngiliz casusu. Suikast hazırlığı planları yaptığı sırada suçüstü yakalandı. Ankara'da yargılandı ve idam edildi

48 Vera Dumesnil. Anıları Türkçe'ye çevrilen İstanbul'da görevli Amiral Dumesnil'in eşi. (Charles Henry Dumesnil (1868 - 1946) Fransız İşgal Kuvvetleri Amirali.)

49 Dumesnil, Vera, *İşgal İstanbul'u, Le Bosphore Tant Aime*, İstanbul kitaplığı, s. 82

50 Halife Abdülmecit Efendi (1868-1944) Son Halife. Sultan Abdülâziz'in oğlu.

51 Harikzedegân için İstanbul halkından toplanan 250.000 lira Osmanlı Bankası'na yatırılmıştı. İngiliz işgal yönetiminin bu paraya haciz koyması Şehremini Cemil Topuzlu'nun anılarında yazılıdır. Topuzlu, Dr. Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 165

Vahdettin de Harington'ın çevirdiği entrikaların birçoğundan haberdardı. Taraflar arasındaki işbirliği ve tanıklıktan doğan sır ve suç ortaklığı mevcuttu. Bu yüzden her iki ortak, sırlarını fazla açık etmedi. Öldükleri güne kadar birbirleri aleyhinde olumsuz bir söz söylemedi ve bu konuda tarihe vesika bırakmadılar.[52] Şimdi Harington'ın kitabına yazamadığı bazı önemli olaylardan söz edelim.

İşgalin ilk günü: 13 Kasım 1918

İtilâf İşgal Orduları yurdumuzu 13 Kasım 1918 tarihinde işgal etti. Harbiye Mektebi'nin işgalden iki hafta sonra tahliye edilmesine başlandı.[53] Müttefik İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı Harbiye Mektebi binasında kuruldu.

Beş yıl süren işgal 2 Ekim 1923 tarihinde son buldu. Türk toprakları 1837 gün düşman çizmesi altında çiğnendi. İşgalin ilk günleri İleri gazetesinde şöyle anlatılıyordu:

"1918 Ekim'in son günü Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman galiplerin bize karşı savaş sırasında verdikleri sözleri, ettikleri vaatleri tutacakları hakkında az çok bir ümit vardı. Fakat on beş gün sonra 13 Kasım günü yapılan bir hareket, antlaşma'nın diğer maddelerine galiplerin uymayacağını bize göstermeye yeterliydi. 13 Kasım günü sabahı Fransız, İtalyan ve İngiliz savaş gemileri Çanakkale'den gelerek İstanbul limanı'na demir atmışlardı. Bu savaş gemileri arasında Averof'un koskoca bir Yunan bayrağıyla Kadıköy açıklarında demirlediği görülüyordu. O günden sonra İtilâf Kuvvetleri'nin İstanbul'daki mevcudiyetleri her vatanperver Türk için karanlık bir hale girmişti. Gerçekten 13 Kasım'da İstanbul'a gönderilen İtilâf Kuvvetleri şehrin birçok kuruluşuna, resmi binalarına girerken hiçbir nezaket kuralına uymadı. Ev sahiplerinin kolundan tutularak dışarıya atıldığı günler birbiri ardından sürüp gitti. Sokaklarda başındaki fesle gezen Türkler açıkça aşağılandı. Mütarekenin en acı günleri böyle başladı. Yerli nankör ve hain unsurlar da bu rezaletlere karışarak gelenlere yol gösterdi. Artık bütün Rumlar ve Ermeniler başlarına birer şapka geçirerek Türklere hakaret etmekten geri kalmıyorlardı. Alenen tecavüze uğrayan Müslüman kadınlarının, sokaklarda dövülen Türk erkeklerinin evlerine girilerek dışarıya atılan vatandaşların haddi, hesabı yoktu. Rum ve Ermeni eşkıyası da şehirde asayişsizlik olduğu iddialarına bahane çıkarmak üzere menfur faaliyetlerini arttırıyorlardı. Bab-ı Âli Hükümeti'nin bütün bu feci durumlara karşı yaptığı yegâne şey, sakinliğini korumak ve adeta seyirci gibi kalmaktan ibaretti. Rum ve Ermeniler hakkında koruyucularına yapılan en ufak şikayetin cevabı şu oluyordu:

" – Ne yapalım? Siz savaş sırasında Rumlarla Ermenileri tehcir ettiniz; onun için bugün onlar da sizden intikam alıyorlar!.."

Katliam ve tehcir efsaneleriyle kulakları doldurulan itilâf çevreleri, Rum ve Ermenilerin kötülüklerini gizli veya açıkça teşvik ediyorlardı. Hiçbir Rum kendisini bu memleketin kanunlarına karşı sorumlu hissetmiyor, hükümete karşı açık bir isyan durumu gösteriyorlardı. Rum ve Ermeniler tarafından çıkarılan birçok gazetelerde her gün Türk milleti tahkir edilip duruyordu. Ayasofya'ya çan takılacağını alenen söylemekten bu kişiler çekinmiyorlardı."[54]

52 Vahdettin'in firarı sırasında bir emrivaki yaparak karılarının güvenliğini Harington'a teslim etmesi bu konuda ki tek istisnadır. Bu davranışın Harington'ın hiç hoşuna gitmediği anlaşılıyor. Bu yüzden olsa gerek Vahdettin'in onursuz bu hareketini anılarında ifşa etmiş.

53 Ati gazetesi, 28 Kasım 1918, s. 2

54 İleri gazetesi, 2 Ekim 1923, s. 2

Vahdettin ve Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma

Kurtuluş Savaşı'nda meydana gelen ve günümüze kadar kapalı kalan birçok olay vardır. Bunlardan biri Vahdettin ve Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşmadır. Padişah ve eniştesinin yaptığı bu antlaşma, bugüne kadar ne yazık ki aydınlatılamadı. Türk Milleti aleyhine yapılan bu ihanetin içyüzü halâ belirsizliğini koruyor. Vahdettin ve Damat Ferit, milli direnişi bastırıp dağıtabilmek için inanılmaz ihanetlere başvurdu. 12 Eylül 1919 tarihinde İngilizlerle yaptıkları gizli antlaşma, bu ihanet zincirinin halkalarından biriydi. Antlaşma metninin bir sureti Kuva-yı Milliye teşkilâtı tarafından ele geçirildi. Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya iletildi. Mustafa Kemal Paşa da milli hareketin önderleri olan silâh arkadaşlarını bu olaydan haberdar etti. 13 Aralık 1919 tarihinde belgenin bir suretini - şifreli bir telgrafla - Sivas'tan *20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya* bildirdi.[55] Adı geçen telgraf üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın: "Teyit ve mevsukiyeti için aslının ele geçirilmesine çalışılmaktadır" notu bulunmaktadır. İstanbul hükümeti de bu antlaşmadan haberdardı.[56] Antlaşma ilk olarak 22 Ocak 1920 tarihinde dış basında yayınlandı. Haince amaçlar için imzalanan ihanet belgesi haberi Avrupa basınında geniş yer buldu. Diplomatik skandal Avrupa'yı da karıştırdı.

Tarihçi Salâhi R. Sonyel'in, Londra'daki İngiliz Arşivi'nde yaptığı araştırmada tespit ettiği üç isim var. İngiliz Intelligence Servisi'nin görevlisi olduğu tahmin edilen bu kişiler M. S. Francer, H. Morlan ve G. Churchill adlı üç Levanten'dir.[57] Damat Ferit'le İngiltere adına bu kişiler gizli antlaşma yapmış. Bu bilgi İngiliz belgelerinde yer alıyordu. Damat Ferit'in muhatabı olan İngiliz Intelligence Servisi'nin bu üç elemanı hakkında ne yazık ki elimizde bilgi yok. Bu üç kişi büyük bir ihtimalle takma isim kullanıyor olmalıydı.

Antlaşmanın Fransa çıkarları aleyhinde olması İngiltere ve Fransa'nın arasını açtı. İngiltere hükümeti hemen antlaşmanın varlığını inkâr ve yalanlama yarışına girdi. Vahdettin ve Damat Ferit, efendisi İngiltere'yi güç durumdan kurtarabilmek için bu yalanlama yarışına destek oldu.[58] Bütün çirkinliği ile deşifre olan bu antlaşmanın ne yazık ki orijinal metni günümüze kadar henüz ele geçirilemedi. Belgenin orijinal nüshası ele geçirilebilseydi elbetteki çok iyi olacaktı. Milli Hükümet dış siyasette bunu bir koz olarak kullanabilirdi. İmzalanan bu çirkin antlaşma belgesini Lozan Konferansı'na sunardı. Milletimizin haklı davası için çok da yararlı olurdu. Gizlice gerçekleştirilen bu antlaşmanın belgeleri gün yüzüne çıkmadı. İngiliz Intelligence Servisi buna izin vermedi. Çünkü bu belge İngiltere için bir utanç vesikasıydı.

---

55 Vahdettin ve Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşmanın metni için bkz: Oral, Atilla,. *Charles Harington*. s. 110-111

56 Damat Ferit hükümeti Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey antlaşmanın metninin 26 Aralık 1919'da kendi eline geçtiğinden söz ediyor. Bkz: Biren Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 292-293

57 Sonyel, Salâhi R, *İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin ışığı altında 1919 İngiliz Osmanlı-Gizli Antlaşması*, Belleten, sayı: 135, XXXIV, Temmuz 1970, s. 437-458

58 Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey Damat Ferit'in antlaşmayı yalanladığını söylüyordu. Damat Ferit, Matbuat Müdürlüğü aracılığıyla antlaşmanın bir rivayetten ibaret olduğunu bildirerek resmi olarak tekzipte bulunmuş. Tevfik Bey, bu antlaşmanın varlığına kendisinin de inanmadığını bildiriyor. Antlaşma İstanbul hükümetince 26 Aralık 1919'da öğrenilmiş. Damat Ferit'in tekzip tarihi 8 Nisan 1920 imiş. İki tarih arasında dört aylık bir zaman dilimi var. Tevfik Bey, Damat Ferit'in tekzip için neden dört ay gibi uzun bir süre beklediği sorusuna bir açıklık getirmemiş. Bkz: Biren, Tevfik. a.g.e. s. 292-293

Damat Ferit ve Vahdettin'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma günümüzde de sıkça gündeme geliyor. Tarihçiler bu konuda birçok yeni fikir ve ihtimaller ortaya koymaya devam ediyor. Ancak bu konuda ortaya belge koyabilen çok az araştırmacı var. Çünkü belge bulmak boş fikir öne sürmek gibi, kolay ve ucuz bir iş değil. Belge ve bilgi bulmak için arşivlerde, kütüphanelerde dirsek çürütmek, ilgili kişi ve kurumlara müracaat etmek, sabırla ve inançla araştırmaları sürdürmek, Osmanlıca bilmek, sahafları ziyaret etmek, nadir kitap ve eski belgelerin satıldığı müzayedeleri takip etmek ve büyük paralar harcamak gerekir. Nihayet bütün bunlardan sonra elde edilen belgelerin çeviri ve transkripsiyonlarını düzgünce yaparak yayıma hazırlamak gerekir. Oysa eline belge değmemiş, fikir fedaisi, çakma tarihçiler böyle zahmetlere katlanmaz. Osmanlıca öğrenmeye gerek duymaz. Onlar villalarından çıkmaz ve eski belgelerin tozunu da asla yutmaz. Lüks içinde yaşadığı residence dairelerinin manzarasından ilhamlarını fazlasıyla alırlar. Uydurup uydurup yazmaktan da, hiç utanmaz ve sıkılmazlar.

Ülkemizin işgali üzerinden 90 yıl geçti. Artık ipe sapa gelmez, boş fikirlere değil, somut belge ve bulgulara ihtiyaç vardır. Belgelerin ışığında hareket eden bir araştırmacı olarak, Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma konusunda, boş bir fikir öne sürmem mümkün değil. Bu yüzden kitabımda ilk kez yayımlanan bir belgeye yer verdim.[59] Bu belge Mustafa Kemal Paşa imzalı bir telgraftır. Belgede Mustafa Kemal Paşa İngilizlerle Damat Ferit Paşa arasında yapılan gizli antlaşmanın maddelerini Ali Fuat Paşa'ya bildiriliyor. Elbette ki bu belge gizli antlaşmanın varlığını kanıtlamaz. Fakat, yapılan bu gizli antlaşmayı Mustafa Kemal Paşa'nın ciddiye aldığını ve önemsediğini kanıtlar.[60] Ülkemizin kurucusunun önemsediği ve ciddiye aldığı bu olayın içyüzünü ortaya çıkarmak Türk tarihçileri için bir görevdir. Ancak ne yazık ki kapalı kalan olayları ortaya çıkarma konusunda büyük bir gayretsizlik içindeyiz. Vahdettin ve Damat Ferit her ikisi de bu antlaşmaya imza atacak şahsiyete sahipti. Her ikisi de tıynet yönünden böyle bir ihaneti gerçekleştirmeye fazlasıyla uygundu. Nitekim bu antlaşmadan daha beterini, birkaç ay sonra Sevr'de imzalayıp Saltanat Şurası'nda tasdik ettiler. Sefilliklerini ve ne kadar alçalabileceklerini cümle aleme gösterdiler.

İhanet belgesinin aslı nerede?

Türk Milli Mücadelesi başarısız olsa, Mustafa Kemal ve arkadaşları yakalanıp kurşuna dizilse, TBMM dağıtılsaydı. Vahdettin despot düzenini kursa, ülkemiz Hindistan gibi İngiliz Mandası altına girseydi. Yani arzu ettikleri gibi, başkenti Boğaziçi'nde olan, İngiliz güdümünde küçük bir Osmanlı Emirliği yaratabilselerdi. Bugün aslını bulmakta zorluk çektiğimiz bu ihanet belgesi, bu Osmanlı Emirliği'nin baş tacı olurdu. Damat Ferit'in Vahdettin adına imzaladığı bu paçavra, o zamanın en değerli devlet belgesi olarak kabul edilirdi. Sultan ve enişteşinin Britanya Devleti'nin Majesteleri'ne sadakatinin hücceti olurdu. Belgenin çevresi tezhip sanatıyla süslenirdi. Türk Milletçilerinden kurtuluşun, ümmetçilik ve istibdada geri dönüşün yegâne simgesi olurdu. Müzelerde

59 İlk kez yayımlanan bu belgenin orijinali Ali Fuat Cebesoy arşivinde bulunuyor.

60 Belge yıllar sonra orijinal haliyle ilk kez yayımlanıyor. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafı Kazım Karabekir ve diğer üst kumandanlara da gönderdi. Bu telgrafın Kazım Karabekir'e hitaben yazılmış bir nüshası Karabekir Aile Arşivi'nde olması gerekir.

sergilenir ve ders kitaplarında yayımlanırdı. Milletimize o günleri göstermediği için Allah'a şükretmeliyiz.

Vahdettin'in, İngiliz Savaş gemisine binerek firar ettiği gün, belgenin orijinalini yanında götürdüğü, çeşitli tarihçilerce ileri sürülür. Ancak belgenin aslının Damat Ferit'in elinde olma ihtimali çok daha kuvvetlidir. Damat Ferit, Nice'de hastalandığı zaman Sanremo'da bulunan Vahdettin Tütüncübaşı Şükrü'yü, Nice'e gönderdi. Şükrü Bey Damat Ferit'le görüştü. Hasta yatağındaki Damat Ferit Şükrü Bey'e:

" – Bak görüyorsun, dedi, orada iki çanta var. Bir parçacık canlanabilirsem, onların muhteviyatını bir daha gözden geçirmek niyetindeyim. Yok.. Emr-i hakk vaki olursa, sen bu çantaları alıp Efendimiz'e teslim edeceksin. Anahtarları da Mediha Sultan'dadır. Haberi vardır. Sana verecektir. Bu çantalarda çok mühim vesikalar ve mahrem evrak mevcuttur. Bunların, efendimizden başkasının eline geçmesini istemiyorum. Günün birinde lâzım olacaktır. Bu nedenle, sen Sanremo'ya dönme. Burada kal, bir müddet beni bekle.."[61] der.

Şükrü Bey, Sanremo'da bulunan Vahdettin'i telefonla arayıp bilgi verir. Damat Ferit'in yanında birkaç gün bekler. Damat Ferit kısa bir süre sonra vefat eder. Şükrü Bey çantaları alıp Vahdettin'e, Sanremo'ya götürmek ve vasiyeti yerine getirmek ister. Ancak Damat Ferit'in üvey oğlu Sami[62] tüm ısrarlara rağmen çantaları vermez. Şükrü Bey bunun üzerine Vahdettin'i yeniden arayıp durumu bildirir. Bu defa Vahdettin, doğrudan telefonla Sami'yi arar ve onunla görüşür. Sami, Vahdettin'in ısrarlarını umursamaz ve hatta telefonu onun yüzüne kapatır. Damat Ferit'in üvey oğlu Sami, çok gizli belgelerle dolu iki çantaya el koyar. Tütüncübaşı Şükrü, çaresizce Sanremo'ya eli boş döner. [63]

Saray Başkâtibi Rıfat Bey anılarında Vahdettin'in yeğeni Sami'nin İngiliz Rahip Dr. Robert Frew'in[64] çok yakın ahbabı olduğunu yazıyor.[65] Damat Ferit ve Vahdettin'in bütün sırlarıyla dolu iki çantayı eline geçiren Sami'nin bunları ne yaptığı bilinmiyor. Olayın bu yönü şimdilik belirsiz. Araştırılması gereken önemli bir konudur. Paragöz Sami'nin belgeleri İngilizlere veya başka kişi ve kurumlara satıp satmadığı öğrenilememiştir. Vahdettin ve Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşmanın aslının bu çantada bulunan belgeler arasında olma ihtimali çok yüksektir. Beş yıl süren işgal döneminde Vahdettin ile İngilizler arasında yapılmış muhaberat ve yazışmalar henüz gün yüzüne çıkmadı. Koca beş yıl için Vahdettin imzalı bilinen sadece iki mektup var. General Harington kitabında bu belgeleri yayımlamasaydı, bunları da bilmiyor olacaktık. Kim bilir bu konuda ne rivayetler ortada dolaşacaktı. Oysa bu iki belge, Vahdettin'in firarı konusunda hiçbir tereddüde yer bırakmadı.

---

61 Kandemir, Feridun. *"Tütüncü Şükrü Anlatıyor, Sultan Vahdettin'in son günleri"* Haz: Tahsin Yıldırım, Yağmur Yayınları, 2010, İstanbul s. 101

62 Vahdettin'in yeğeni Prens Sami (Sultanzade Sami)

63 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 108-105

64 Dr. Robert Frew. İskoç Presbiteryen Kilisesi Papazı. Sait Molla aracılığıyla İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurduran ve Türkiye'de İngiliz menfaatleri için gizli faaliyetlerde bulunan İngiliz casusu.

65 Uluğ, Naşit H.; *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 72-73

Tarihin nefret ve lânetle kaydettiği günler

İngilizler 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'da büyük bir terör yarattı. İstanbul'u fiilen işgal ederek şehrin tüm kontrolünü ele geçirdi. Tevhid-i Efkâr gazetesi "İngilizlerin hiçbir Türk'ün ebediyen unutmayacağı menfur alçaklığı!"[66] başlıklı yazısıyla 16 Mart baskınını şöyle anlatıyordu:

16 Mart gecesi sabaha karşı Şehzadebaşı'nda bir karakolumuzu basarak masum Mehmetçiği yataklarında uyurken şehit etmek gibi adi bir cinayet işlemişlerdi. 2 Ekim günü sahte nezaketler ve gösterişlerle İstanbul'dan defolup giden İngiliz işgal ordusu, İstanbul'da bulunduğu sürece, tarihin nefret ve lânetle kaydedeceği birçok zulüm ve rezillikler yapmışlardı. Fakat bunlardan bir tanesi hepsinden daha kötüdür ve İngiliz ordusunun, hükümetinin, milletinin alnında bu iğrenç cinayetin kanlı lekesi sonsuza kadar kalacaktır. Bu kanlı leke, 16 Mart gecesi sabaha karşı Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı karşısındaki 10. Kafkas Fırkası ki o zaman, Miralay Kemalettin Sami Bey'in[67] kumandasında bulunuyordu. Mızıka Takımı efradından masum erlerin yataklarında uyurlarken bir İngiliz kıtası tarafından cani bir şekilde şehit edilmesidir. Gerçekten o gün İngiliz Genel Karargâhı İstanbul'u işgale karar vermiş ve aklınca halkımızı, hükümetimizi, İstanbul'daki birliklerimizi dehşet içinde bırakarak yıldırmak, savunmalarını önlemek için bu cinayeti özel olarak tertip etmişlerdi. İngilizler hainlikleri nispetinde korkak olduklarından kuvveti ve müdafaa ihtimali en az olan bir karakolumuzu seçmişlerdi. Sabaha karşı bütün İstanbul uyurken bir İngiliz müfrezesi Şehzadebaşı'nın bir tarafına sıkışmış olan bu küçük karakolu bastı. İngiliz neferleri, büyük bir kısmı silâhsız erlerden oluşan mızıka erlerinin yarısını alçakça yataklarında süngülediler. Ve süngüleyemediklerini yataklarından çırılçıplak kaldırıp sokağa çıkararak orada alçakça kurşuna dizdiler. Karakolun kapısında nöbet bekleyen Reşadiyeli Veli oğlu Mehmed adındaki kahraman Türk tek başına vazifesini ifa etmiş ve kimseyi sokmamak emriyle dikildiği kapının önünde bir sürü sırtlanın hücumuna uğramıştı. Tek bir arslan gibi dövüşe dövüşe şehit olmuş, haydutlar gibi masum insanları uykuda süngüleyen bu heriflerden - kendi iddialarına göre - iki tanesini tepelemiştir. İşte utanmadan İstanbul'a medeniyet getirdiklerini iddia eden İngilizler, bu alçak cinayeti işlemişlerdi. Onların çapulculuklarını, soygunculuklarını unutsak bile, medeni bir ordunun yapmayı hatırına getirmeye cesaret edemeyeceği bu cinayeti affetmeyeceğiz. Askerlik, vatan için mertçe dövüşerek ölmek ve öldürmek demektir. İngilizlerin 16 Mart gecesi Şehzadebaşı'nda yaptıkları tüyler ürpertici baskın ise yalnız ve yalnız haydutlara yaraşan kanlı bir cinayettir. Ey Türk ve Müslüman bu cinayeti unutma! Kardeşlerini yataklarında alçakça boğazlayan İngilizlere karşı kalbinde silinmez bir kin ve düşmanlık, sönmez bir intikam ateşi yansın! Ey Türk ve Müslüman bu cinayeti unutmak ve affetmenin de bir cinayet olduğunu unutma!

16 Mart işgali üzerine İngilizlerin en büyük cinayeti işledikleri Şehzadebaşı Karakolu'nu, cinayetten sonra ilk defa gazetemiz adına biz ziyaret etmiş ve şehit edilen

66 *"İngilizlerin hiçbir Türk'ün ebediyen unutmayacağı menfur alçaklığı!"* Bkz: Tevhid-i Efkâr gazetesi, 5 Ekim 1923 s. 1

67 General Kemalettin Sami Gökçen (1884-1934) Sinop mebusu. 16 Mart 1920 tarihinde İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin baskın düzenlediği Şehzadebaşı Karakolu'nun kumandam.

biçare neferlerimizin resimlerini biz aldırmıştık. Hatta ziyaret sırasında o zaman Miralay olan Kemalettin Sami Paşa ile de uzun bir mülâkat yaparak cinayet olayının ayrıntılarını bizzat kendisinden öğrenmiştik. Ardından Kemalettin Sami Paşa şehitlerimizin resimlerini bize göndermişti. Bu resimleri o sırada İstanbul'a gelmiş olan İtalyan gazetecilerinden Filippucci'ye[68] İtalyan gazetelerinde neşretmesi için vermiştik. Filippucci bu resimleri Roma'da Galip Kemali Bey'e[69] vermiş ve o da gazetemize göndermişti.

Bu resimlerin Filippucci'ye verilmesinin ertesi günü başyazarımız Malta'ya sevk edildi. Ardından matbaamız birkaç defa baskına uğrayarak resimlerin asılları kaybolduğu cihetle işgalin sona erdiği şu günlerde, bu müthiş olayın kanlı delillerini okurlarımıza gösteremiş olmaktan üzülüyorduk. Galip Kemali Bey, aslında tarafımızdan alınmış olan bu resimleri tam zamanında gazetemize hediye ettiğinden dolayı kendisine müteşekkiriz.[70]

16 Mart 1920'de İstanbul'da neler yaptılar?

16 Mart günü İstanbul'da meydana gelenler İleri gazetesinde şöyle anlatılıyordu:

"Salih Paşa iktidardayken, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletleri adına işgal edildiği ilan olundu. İngilizlerce bu işgal zaten önceden kararlaştırılmıştı. Bunda amaç akıllarınca Anadolu Harekatı akim bıraktırılmak ve İstanbul'a bir daha çıkmamak üzere yerleşmekti. 16 Mart Salı günü General Wilson[71] imzasıyla ilan olunan bildiride işgalin geçici olduğu (?) vaat edilerek Türk hükümetinin mevkiini kuvvetlendirmekten bahsediyorlardı. Türk hükümetinden amaç biraz sonra tekrar Sadarete getirilen Damat Ferit idi. Bildiride Anadolu mücahitleri hakkında da hakaret edici imalar vardı. Halka karşı da bir takım tehdit içeren bu bildirinin ilan edildiği 16 Mart günü, limanımızdaki İngiliz savaş gemileri Galata Rıhtımı'na yanaşarak, toplarını İstanbul üzerine çevirmişlerdi. Sokaklarda gelen geçen erkeklerin üzeri aranıyor, tesadüfen silâh bulunanlar ağır cezalara çarptırılıyordu. 16 Mart günü Harbiye Nezareti postane ve diğer büyük resmi devlet daireleri işgal edildi. Şehzadebaşı'nda jandarma karakolu, işgal sırasında maruz kaldığı hakarete tahammül edemeyen Türk askerlerle, İngilizler arasında çatışmalar oldu. Kahraman Türk askerleri şehit edildi."[72]

Meclis-i Mebusan'ı nasıl bastılar?

Meclis-i Mebusan baskını İleri gazetesinde şöyle anlatılıyordu:

"Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binası basılarak mebuslarımızdan bir kısmı tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi. İngilizler eski İttihat ve Terakki kabinesine mensup birçok kişileri daha önce alarak Malta'ya gönderdikleri gibi, 16 Mart günü de birçok Türk vatanperverini de sürgün etti. Sürgün edilen vatandaşlarımız senelerce baskı altında orada kaldı. Malta'ya sürgün edilen kişilerin tutuklanması sırasında evleri basılan insanlara çirkin hareketlerde bulunuldu.[73]

---

68 Filippucci Giustiniani, İstanbul'da bulunan İtalyan gazeteci ve yazar.
69 Galip Kemali Söylemezoğlu (1873-1960) Osmanlı Hükümeti'nin Roma'da bulunan temsilcisi.
70 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 5 Ekim 1923 s. 1
71 Wilson, Sir Henry Fuller Maitland (1859-1941) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı.
72 İleri gazetesi, 2 Ekim 1923, s. 2
73 İleri gazetesi, 2 Ekim 1923, s. 2

Kuva-yı Milliye İngilizlere meydan okudu

1920 yaz ayları başta İzmit Körfezi olmak üzere, bütün Marmara sahillerinde İngiliz zulmü yaşandı.[74] 29 Haziran 1920'de İngilizler İzmit Körfezi'nde Derince Limanı'nda bulunan cephaneleri havaya uçurdu.[75] İzmit Körfezi'nde 14-15 Temmuz 1920 İngilizlerle Türk milliyetçileri arasında çok şiddetli çatışmalar meydana geldi. HMS Ramillies ve İngiliz uçakları İzmit Askeri Kumaş Fabrikası'nı bombardıman ederek yok etti.[76] HMS Iron Duke, HMS Ramillies ve HMS Revenge'in aktif olarak katıldığı savaşlarda Türk köyleri bombardıman edildi. Gordon Highlanders ve 24. Penjap Alayı'na mensup İngiliz İşgal Kuvvetleri saldırıları Kuva-yı Milliye müfrezeleri tarafından gerekli karşılığı gördü.[77]

İşgale direnen Türkler vahşi hayvanlar gibi tel örgüden yapılmış kafesler içinde tutuluyordu.[78] Suçları işgale karşı direnmekti. Türk bayrağının yerlerde sürüklenmesine engel olmak, şeref ve haysiyetini korumaktı.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk tarihçesi

Celal Nuri Bey'in "İnkılabımızın Tarihi, Yayımlanmamış bir tarihin sayfaları"[79] başlığı ile İleri gazetesinde yayımladığı Kurtuluş Savaşı'nın ilk tarihçesi aşağıdadır:

"Mustafa Kemal Paşa, Suriye dönüşünden sonra İstanbul'a gelip, o karmaşa arasında ciddi bir faaliyete başlamıştı. Bu faaliyetin tarihçesi çok önemlidir. Mustafa Kemal'in gelişinden biraz önce Tevfik Paşa Sadarete tayin edildi. Manasını anlamanın zor bir kabine! Bilmem ki, böyle gevşek kabineler mi, yoksa kötülüğü belli olan Damat Ferid kabinesi mi, daha iyidir? Çünkü milliyetperverler, Damat kabinesi karşısında durumlarını daha kolaylıkla belirler. Bilirler ki, karşılarındaki düpedüz bir haindir. Halbuki, Tevfik, Salih, Ali Rıza Paşa hükümetleri ise çok defa yurtsever kimseleri sıkıntı içinde bırakır. Bir yön belirlemek mümkün olamaz. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da siyaset ileri gelenleriyle görüşmek ve durumu iyice anlamak için, Beyoğlu'nda Pera Palas Oteli'ne indi. Paşa, orada yaklaşık yirmi gün kaldı. Herkesle, özellikle ecnebilerle olan görüşmelerinden iyice anladı ki. Herhalde memleket hakkında büyük bir kötülük düzenleniyor. Bu kötülüğün meydana geleceği kesindir. Mustafa Kemal Paşa'da insanı hayrette bırakan; bir olayın iç yüzünü araştırma ve inceleme yeteneği vardır. Birçoklarının uzun sürede anlamadığını, Mustafa Kemal tez saatte öğrendi. Beyoğlu'nun ortasında, çeşitli devletler ileri gelenleri arasında, bu otel Paşa'ya rasathane görevi yerine getirdi.

Paşa, Saray adamları içinde tanıdıklarıyla görüşüyor. Şu gerçekleşti ki, ihtiyar Tevfik Paşa'nın hükümeti birçok nedenlerle yetersizdir. Büyük devletler bu acizlikten yararlanarak her gün zorbalıklarını tacizlerini arttırıyorlar. Paşa bundan son derece üzgün. Ancak soğukkanlılığını muhafazada berdevam. Amacını hakkıyla gizliyor. O yurtsever yorulmaz kafa, gece ve gündüz planlamayla meşgul. Bir makine gibi faaliyette. Paşa, bir aralık

74 Oral, Atilla, Özgür Kocaeli Gazetesi, Özgür Pazar, *"İzmit'te İngiliz Zulmü"*, 28 Haziran 2009, s. 26-27
75 Oral, Atilla, *"Nasıl Silâhsız Bırakıldık?"* Kuva-yı Milliye, Jotun, 2007 s. 137
76 Oral, Atilla, *"Bir Bombardımanın İçyüzü"*, Kuva-yı Milliye, Jotun, 2007 s. 215
77 Supplement to the London Gazette, 7 Ocak 1921, s. 165
78 Fotoğraflar için Bkz: Oral, Atilla, Özgür Kocaeli Gazetesi, Özgür Pazar, "İzmit'te İngiliz Zulmü" s
79 Celâl Nuri Bey (İleri) *"İnkılabımızın Tarihçesi"* İleri gazetesi, 25 Aralık 1922, s. 1

Otel'den Hariciye Nazırlığı yapan kişilerden, Mösyö Yusuf Franko Paşa'nın[80] evinde kiracı olarak oturan bir dostunun evine taşınıyor. O sırada hurdası çıkmış Tevfik Paşa'nın düşürülmesi düşünülmekte.

Son (İttihat ve Terakki) Meclis-i Mebusan'ı henüz yerinde. Bu Meclis'e dayanma, birlik ve yardım tavsiye olunuyor. Çünkü, o günkü geçerli düşünceye göre bu Meclis de dağılacak olursa. Artık; millet hiçbir biçimde temsil edilemeyecek. Ve padişah çok arzu ettiği yönetimi, istibdat ve mutlakıyeti geri getirecek. Yine ortalıkta dolaşan bir fikre göre. Avrupa'ya karşı sözü geçen yetkili varlık, yegâne seçilmiş ve yasal temsilcileri o varlık, bu meclisteki mebuslardır. Bunlar da dağılırsa işgal bölgeleri hakkında söz söyleyecek, yetki sahibi hiç kimse kalmayacak.

Bunun içindir ki, Kuva-yı Milliye'ye sonradan ilke olan, o zamanki milliyetperverler bu mebuslara, kabine hakkında soru ve açıklama bildirileri hazırlatıyorlar. Mösyö Franko Paşa'nın evi, her gece, Mustafa Kemal Paşa'nın dostlarına açık. Misafir arasında İsmet Bey'e, Fethi Bey'e, çoğunlukla Ali Rıza Bey'e[81] ara sıra Kara Vasıf Bey'e,[82] Doktor Rasim Ferid Bey'e[83] rastlanıyor. Cevat Abbas Bey[84] daima Paşa'sının yanında. İşte, o evde milli bir hükümetin kurulmasının en uygun yol olduğu düşünülüyor. Ve bu konuda görüşülüyor. Mustafa Kemal Paşa, bir gece Ayan Dairesi'nde, Ahmet Rıza Bey'le de görüşüyor. Paşa'dan Ahmet Rıza Bey'e bir teklif: Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında bir hükümetin kurulması! Fakat sayın Ahmet Rıza Bey'de kemikleşmiş bir çekince var. Bununla birlikte bu konuda çalışacağını söylüyor. Paşa ile Ahmet Rıza arasında bir ikinci görüşme. Ahmet Rıza Bey, bu defa: Padişahın güvenine sahip değilim; diye, Mustafa Kemal Paşa'ya gayet olumsuz ve oldukça sert bir cevap veriyor. Şu görüşmeler arasında, Meclis-i Mebusan'da, Tevfik Paşa'ya gensoru verilerek çekilmesi kararlaştırılmakta.[85]

O günlerde Vahdettin, Seryaveri Naci Bey'in aracılığıyla, Mustafa Kemal Paşa'yı Saraya davet ediyor. Vahdettin, bir buçuk saat gibi uzun bir süre Mustafa Kemal Paşa'yla görüşüyor. Paşa'nın görüşlerini dinliyor. Dinlerken de Paşa'nın yüzüne değil, her zaman yaptığı gibi yere, yerde sabit bir noktaya bakıyor. Bundan sonra yine Mustafa Kemal'in şahsına karşı iltifatlarda bulunuyor ve ilgi gösteriyor. Adi zeka sahiplerine Türkçe'mizde (kurnaz) derler. Bunların zekası küçük, ufak, mini minidir. Böyle entrikalarla karşılarındakini iknayı başarırlar. Vahdettin aldatacak tam adamını bulmuş. Mustafa Kemal, hiç böyle dalkavukluklara kapılır mı?! Mustafa Kemal Paşa ile Padişah hilekârının bu görüşmesi çevreye yayılıyor. Ve elbette herkes buna önem veriyor. Ertesi gün Tevfik Paşa Meclis'e gensoru için gelince, feshi orada okumasın mı? Saray erkânı da bundan yararlanarak Mustafa Kemal Paşa'nın da bu fesihle alâkadar olduğunu ve Padişah'ı bu yola sevk

80 Yusuf Franko Paşa (1855-1933) Osmanlı devlet adamı ve karikatürcü. 1918'de Posta ve Telgraf Nazırlığı, 1919'da Hariciye Nazırı görevinde bulundu.

81 Ali Rıza Bebek (1881-1935) Türk siyasetçi. Asker. I. Dönem İstanbul Milletvekili.

82 Kara Vasıf, Vasıf Karakol (1872-1931) Türk asker ve siyaset adamı. Karakol Cemiyeti'nin kurucusu.

83 Rasim Ferit Talay (1889-1965) Türk siyasetçi. Doktor. TBMM IV. Dönem Bursa, V., VI. ve VII. Dönem Niğde Milletvekili.

84 Cevat Abbas Gürer (1887-1943) Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş planları hazırlığı sırasında birlikte yanında bulunan yaveri. Bolu Milletvekili. Tayyare Cemiyeti'nin kurucusu.

85 Mütareke devrinde Atatürk'ün İstanbul'daki faaliyetleri ilk kez Alev Coşkun tarafından incelenip kitap halinde yayımlanmıştır. Bkz: Coşkun, Alev, Samsun'dan önce bilinmeyen 6 Ay, işgal, hüzün, hazırlık, Cumhuriyet Kitapları, 2008

ettiğini utanmadan duyuruyorlar. Tevfik Paşa'nın bunaklardan oluşturulmuş hükümeti vazifede berdevam. Diğer uyuklayanlar gibi bir kabine. Kambur İzzet bile bu hükümette nazar boncuğu gibi mevcut. Milli bir hükümet teşkil edilemiyor. Ancak buna karşılık bir milli hareket başlamış. Milletçe dayanma için bir başlangıç var gibi. Askeri teşkilâttan bahsediliyor. İşte bu sırada Ali Fuat Paşa[86] sahneye dahil oluyor. Kendisinin vatanın kurtuluşunda payı büyüktür. Ankara Kumandanlığı'nda bulunan Ali Fuat, İstanbul'a yetişiyor ve Mustafa Kemal Paşa'da misafir kalıyor. Kendisi kesinlikle ifade ediyor ki Anadolu'da savunma imkanı elbette mevcuttur. " – Paşam, diyor, vatanın kurtuluşu için sonuna kadar emrinde çalışacağıma emin ol!" Mustafa Kemal Paşa görüşmelerine ve araştırmalarına devam ediyor.

Bir gün, Ayan Dairesi'nde Çürüksulu Mahmut Paşa[87] ile de bir görüşme oldu. Bunun ardından Ahmet Rıza Bey'le İzzet Paşa'nın dahil olduğu Vahdet-i Milliye doğdu. Bu teşkilâttan başka Ahmet Rıza Bey de hararetli bir faaliyette. Durumun kötülüğünü anlıyor ve Padişaha karşı olan husumetini arttırıyor. Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın da bu Vahdet-i Milliye teşkilâtına girmesi ikinci derecede bazı dostlarca istenmiyor da değil! Ancak Paşa bu görüşmelerde bazı konuları dışa vurmamak gerektiğini pekala bildiğinden, bu ikinci sınıf dostların teklifini reddediyor. Bu dostlar Mustafa Kemal Paşa'nın o zamanki amaç ve niyetine tabi ki vâkıf değildiler.

Bunun içindir ki, önemli ve şüpheli bir kuvvete dayandığı farz ve tahmin eden bir kimse tarafından, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Vahdet-i Milliye Heyeti'ne[88] girmemek arzusu kötü değerlendirilmiştir. Fakat Paşa'nın bunda haklı olduğu bilâhare anlaşılmıştır. Halbuki Mustafa Kemal Paşa tam o sırada, gizli subaylar teşkilâtıyla meşguldü. Bu oyuncaklara, bu "Eflâtuni"[89] tertibat ve teşkilâta önem vermeye bile gerek görmüyordu. Zabıtan teşkilâtının, gel zaman git zaman, İstanbul ve Anadolu için önemli hizmetleri görülmüş ve meyveleri toplanmıştır. Zannederim ki, o zamana rastlayan İstanbul'da, itibarlı bir ecnebi,[90] Paşa ile olan yakın konuşmalarında, Rumların yakında İzmir'i işgal edecekleri haberini veriyor. Kendisine önemli bir zabıtan kadrosu ile birlikte, Anadolu'ya geçmesini teklif ediyor. Buna karar verilmek üzere iken, ikinci bir görüşmede Paşa memlekete gerekli olduğundan, Türk vatanının kurtuluşu için, ileride faydalı olacağından söz ederek, şimdilik olumsuz bir teklif olarak kalmasını samimi bir biçimde uyarıyor.[91] Bu keşmekeş sırasında İsmet Paşa, Milli Kongreleriyle meydana çıkıyor ve faaliyete girişiyor. Tevfik Paşa çekilmiş. Lânetli Damat Ferit kabinesi memlekete musallat. Ecnebi nüfuzu, tacizi, baskı ve zorbalıkları fazlalaşmış. Artık İstanbul'da çalışmaya imkan ve derman kalmamış. Memleketin içinden, millete dayalı olarak çalışmak için bir kurtuluş yolu arama zamanı gelmiş. İşte Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine

86 Ali Fuat Cebesoy (1882-1968) İstiklâl Savaşı'mn öncülerinden asker ve siyaset adamı.

87 Çürüksulu Mahmut Paşa (1864- 1931) Asker ve devlet adamı. İttihat ve Terakki hükümetinde Harbiye Nazırı vekili ve Nafıa Nazırı.

88 1919'da İstanbul'da kurulan Vahdeti Milliye Heyeti Genel Başkanı Ahmet Rıza Bey'dir. Kurucu ve üyeleri: Çürüksulu Mahmut Paşa, Hamit Bey, Nabi Bey, Reşit Sadi Bey ve Abdurrahman Şeref Bey idi.

89 Masonik.

90 Kont Sforza

91 (Bu öykünün ayrıntısı ancak on sene sonra yazılabilir.) Celâl Nuri İleri'nin notu.

İstanbul'dan hareket etmeyi düşünüyor ve kararlaştırıyor.[92]

* * *

"Bir tarihçi ne kadar becerili olursa olsun, zamanının tarihini yazmaktan acizdir. Ankara'da Milli Hükümetin kuruluşuyla sonuçlanan olayların tarihini ve bu tarihi İstanbul halkının görüşlerine sunuyorum. Evet! saygı değer okurlarım, milletimizin varlığına ait birçok tablolara rastlayacaklar, gururlanacaklar belki gözlerinden şükran yaşları dökülecektir. Fakat öyle etmeyelim! Zaman geçip bu olaylar asıl tarihe intikal olunca, o sayfaları okuyacak olanlar, belki bu günkü okuyuculardan fazla heyecanlanacaklardır. Bunda şüphem yoktur.

Arz edeceğim tarih, pek yakın bir maziye, üç sene evveline ait olmakla beraber, Mısır antik tarihinin en karanlık devri kadar meçhuldür. Yüce milletimizin ne kadar şanlı olduğunu, Türkler, bu sayfalarda göreceklerdir. Çok arzu ederim ki, şu kaydettiklerimi yabancılar da görsün ve Türklerin hakkı inkâra malik fail-i bir (şah mat) olduğunu anlasınlar!.

Ankara'da TBMM ilk defa, 23 Nisan 1920'de, Sinop Mebusu Şerif Bey'in Başkanlığı'nda toplanmıştır. O birleşimde büyük bir görüşme olmamıştır. Ancak 24. birleşimi baştan sona kadar tarihidir. Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı uzun konuşma açıktır. Milletin azim ve iradesi, büyük bir mağlubiyetten sonra yaşamaya kesinlikle karar vermesi, ve Mustafa Kemal'in bu hareketi sahip çıkarak idare etmesi, Kuva-yı Milliye'nin kuruluşuna neden olan hareket, İstanbul'un durumu, resmi belgelere dayalı olarak ve apaçık görünüyor. Görünürde durumu meçhul, geleceğinin ne olacağı belirsiz bir Meclis. Fakat bu Meclis Büyük Devletler'in ordularından, donanmalarından daha kuvvetli bir silâha dayanıyor: Milli İrade! Meclisin açılışına kadar geçen belirsiz devir üçe ayrılabilir. Öncelikle, mütarekenin imzasından Erzurum Kongresi'ne; ikincisi, Erzurum Kongresi'nden İstanbul'un işgaline; üçüncüsü, İstanbul'un işgalinden Meclis'in açılışına kadar ki günler. Ahmet İzzet Paşa denilen şahsın Sadaret devrinde, Amerika Başkanı Wilson ortaya bir Milletler İlkesi fırlatıyor. Almanya, biz ve diğer müttefikler bu ilkelere aldanıyoruz ve barış için başvuruyoruz. Fakat ne Clemenceau,[93] ne Lloyd George[94] Amerika'nın bu ilkelerine itibar etmiyorlar ve bildiklerinden şaşmıyorlar. Özleri ile sözleri bir değil. Mütarekeden sonra, mütareke şartları ayaklar altında eziliyor. İstanbul olayın bu tarafını iyi bildiğinden bu kısmı uzatmayalım. Rumlar ve Ermeniler azmışlar. Hükümetin haysiyeti iki paralık olmuş. Hükümet, Mebusan'ın feshi dolayısıyla milletten kuvvet alamıyor. İngiltere'nin tertibatı ayyuka çıkmış. Buna nasıl karşı geleceğiz? Mustafa Kemal Paşa'nın bir fikri var:

– Milletin bu kötü durumdan kurtulması, ancak milletin vicdanından doğan birliğin azim ve iradesiyle mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa bu sözleri Anadolu'ya gitmeden tekrar ederdi. Ve her dinleyen zannederdi ki, Paşa, gayet hayalci "idealist" bir adamdır. Dest ü pâyı bağlıdır. Biçare kurban neylesin? Basamağına indiğimiz bir zamanda, vatanperver insanlar bile bu sözleri

92 İleri gazetesi, 5 Ocak 1923, s. 1-2

93 Georges Benjamin Clemenceau (1841-1929) Türkiye'nin paylaşılması konusunda siyaset yapan Fransız devlet adamı.

94 Lloyd George (1963-1945) İngiltere Başbakanı. Türk düşmanlığı ile ünlü İngiliz siyasetçi

belirsiz ve meçhul görüyorlardı. Ancak Paşa, milletin azmine vâkıftı. İleri gitti ve millet başarılı oldu. İşte şu inkılâp tarihi Mustafa Kemal Paşa'nın, milletin azmini hakkıyla teşhis etmesinin ve gerektiği gibi milleti faaliyete getirmesinin öyküsüdür. Vahdettin ve çevresindekiler milletin bu yeteneğini anlayamadılar. Onun içindir ki, sonuçta mağlup oldular. Osmanlı Saltanatı'na da son verildi. İşgal altındaki İstanbul'da kalıp, milleti korumaya ve kurtarmaya maddeten imkan var mıydı?

Vahdettin ve kabine üyeleri Nazırlar: Vardır.

Mustafa Kemal Paşa: Yoktur.

İşte bu farklı görüş bir mücadeleyi başlattı. Ve bu mücadelede Mustafa Kemal başarılı ve galip oldu. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, milli ve askeri vazifeyle ve Üçüncü Ordu Müfettişliği ile Anadolu'ya gönderildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi; ne o zamanki hükümetin bir desteği; ne de bir rastlantı eseridir. Zamanın Maarif Nazırı Ali Kemal buna en şiddetli sözlerle karşı geldi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, milli vaziyeti çok kötü gördükleri ve İzmir'in işgal edileceği konusunda yabancı kaynaklardan aldıkları kesin bilgi üzerine, Paşa'nın bizzat Anadolu'ya geçmesine, milli bir hareketin liderliğinde bulunmasına karar verdiler. Birincisi Paşa'nın firar yoluyla Anadolu'ya geçmesi; ikincisi, resmi bir görev ile yükümlü olarak Anadolu'da bir yere tayini. Birinci şık uzun görüşmelerden sonra kabul edilmedi. Çünkü halk üzerinde daha etkili olmak için, resmi sıfatın bulunması daha uygundu. Bu amaca ulaşmada Bolu Mebusu ve Paşa'nın eski yaveri Cevat Abbas Bey'in emeği geçmiştir. Kendisinin Ferid Paşa kabinesinde, Nafıa Nazırı olan Avni Paşa[95] ile akrabalığı[96] vardı. Cevat, bundan yararlanarak Avni Paşa'yı ve o da kayınpederi Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı[97] ve dolayısıyla Damat Ferit'i bu fikre inandırdılar. Gerekçe olarak da, Mustafa Kemal Paşa'nın o günün muhalifleri olan eski liderlerle arasının iyi olmadığı ileri sürüldü. Damat buna kapıldı. Düzcesi iğfal edildi. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın, Suriye'den Enver Paşa'ya çektiği telgraflar kendisi için temiz kağıdı oldu.[98]

Bu Müfettişliğin kuruluş nedeni şudur. İngiltere sürekli şark vilayetlerindeki asayişsizlikten bahsedip Bâb-ı Âli'ye baskı yapıyordu. Mondros'ta imzalanan mütarekeye göre, Şark'ta asayişsizlik doğduğunda, oraların işgal altına alınacağı açıkça yazılıydı. Bab-ı Âli bunu dikkate almaya mecburdu. Bu konuda Cevat Abbas Bey'in girişimi üzerine Bab-ı Âli'de bu memuriyeti oluşturmak hevesi arttı. Mustafa Kemal Paşa, teklif

95 Ahmet Avni Paşa (1878- 1934) Nafıa Nazırı. Padişahın Mustafa Kemal'i Harbiye Nazırlığı'na getirebileceği herkesçe tahmin ediliyordu. Çünkü Mustafa Kemal Vahdettin'in eski yaveri, aynı zamanda çok yetenekli ve zeki bir subaydı. Avni Paşa da bu gerçeği biliyor ve bu yüzden Mustafa Kemal'i kendine rakip görüyordu. Bir gün Cevat Abbas Bey'den önemli bir bilgi aldı. Mustafa Kemal İstanbul'dan uzak bir yerde görev istiyordu. Avni Paşa bu habere çok sevindi. Hemen kayınpederi Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya koştu. Bildiği bütün kurnazlıkları yaptı ve Şakir Paşa'yı ikna etti. Avni Paşa böylelikle Mustafa Kemal'den de kurtulmuş oldu. Oysa kıt zekalı Avni Paşa Mustafa Kemal'e kötülük yaptığını zannederken, ona ne kadar büyük bir iyilik yaptığını hiç anlamamıştı. Üstelik menfaat amacıyla kurnazca yaptığı işle, farkında olmadan Türk devriminin yolunu açtı. Memlekete çok büyük hizmeti dokundu. Kurtuluş Savaşımızın böyle gizli kalmış kahramanları da az değildir.

96 Akrabalık sözcüğü orijinal metinde "sıhriyet" olarak yazılıdır. Sıhriyyet: evlenmek yoluyla, kız alıp kız vermekle doğan akrabalık.

97 Mareşal Mehmet Şakir Paşa (1855-1919) Şakir Paşa 1 Nisan 1919-19 Mayıs 1919 tarihleri arasında Harbiye Nazırı Vekili görevinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yapacağı göreve ait tayin belgesini imzaladı.

98 Bu telgraflar İleri'nin Eylül 1919 nüshalarında yayımlandı.

yapılınca nazlanarak davrandı. Bu davranışındaki amacı yetkisini genişletmekti. Sonuçta kendisine mülki ve askeri, bütün makamlara emir vermek yetkisi tanındı. Görülüyor ki bu hususta Damat kabinesinin zerre kadar yardımı olmayıp, Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını anlamamak konusunda, hamdolsun büyük bir anlayışsızlığı ve kalın kafalılığı görülmüştür.

İstanbul'dan hareket günü 16 Mayıs 1919 Cuma gününe rastlar. İlk görev: Anadolu'nun asayişini sağlamak. Çıktığı birinci limanda, Samsun'da ise Pontus Devleti kurma hayali memleketi karmakarışık bir vaziyete sokmuş. Paşa oraların asayişsizliğini gidermeyi başardı. O günlerde Said Molla[99] hilekârı bütün Anadolu'ya bir bildiri neşrederek, milleti İngiliz himayesine sokacak olan, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne kaydolmaya teşvik ve davet ediyor. Paşa keyfiyeti makamından soruyor. Cevap yok. Bilindiği gibi "marazı hacette sükût beyandır"[100] Şurasını memnuniyetle kaydedelim ki, Molla menfurun tavsiyesine Anadolu'nun saf ve nezih halkı metelik vermemiştir. Aksine, İzmir faciasından sonra, millet, hükümetten ve İtilâf temsilcilerinden göz yaşı dökerek hak ve yardım istiyor. Yine bu sıralarda tüm Anadolu'dan Mustafa Kemal Paşa'ya, mektuplar ve telgraflar gönderilip hakkında güven bildiriliyor. Ve bu konuda kendisinden hizmet ve fedakarlık bekleniyor. Bunun üzerine Paşa, her türlü sorumluluğu üstlenerek kanının, canının bahasına olsun memleketin kurtuluşu için faaliyete geçiyor.

Paşa'nın Nutkundan:

"– Hayat ve şahsiyetim kendi malı olan mazlum ve necip milletimizin bu haklı talebi üzerine, artık benim için en kutsal görev Milli İrade'yi her şeyin üstünde görmekti."

Bu sıralarda Vahdettin, İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa, Damat Ferit ne yapıyorlardı? Mustafa Kemal Paşa'dan gocunarak aksine bir yolda hareket ediyorlardı. Mustafa Kemal, hükümetin dizginlerini eline alınca amaç ve hedefini bir genelgeyle millete bildiriyor ve bu tarihi vesikanın sonunda diyor ki:

"– Geçirdiğimiz şu ölüm kalım günlerinde, tüm milletçe her taraftaki amal ve tezahürat ile teminine azmedilen, Milli İstiklâlimiz uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağıma mukaddesatım namına söz veririm."

Şu vaat nutku kadar tutulan vaade az rastlanır.[101]

* * *

İşte bu hengâmede T.H.R. ismindeki acayip telgraf ajansı, İstanbul'da toplanan Saltanat Şurası hakkında verdiği haberde: "Heyet-i Umumiye'nin fikri, Türkiye'nin büyük devletlerden birinin korumalığını temin etmektir." Yollu bir söz savuruyor. Herkesçe bilinen manda meselesi. Bu telgraf üzerine Paşa bir telgrafla, bu haberin felâket derecesini ve millet üzerindeki çirkin etkisini Sadaret'e bildirdi.

Mustafa Kemal'in faaliyetleri, Saray ve Bab-ı Âli, bu iki gayrı milli makamı alt üst etti.

99 Osmanlıca İstanbul gazetesinin sahibi. İngiliz Muhipleri Cemiyeti Kurucusu ve başkanı Sait Molla 150'lik listeye dahil edilerek vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

100 Yanıt vermesi gerektiği halde sessiz kalan kimse için "şu sözü söylemiş oldu" demek mümkün değildir. Ancak kişinin mutlaka yanıt vermesi gerekirken sessiz kalması, bir çeşit onaylama anlamına gelir ve bu da bir yanıt sayılır. "marazı hacette sükût beyandır" sözü bu olayı anlatmak için kullanılan bir cümledir.

101 Celâl Nuri Bey (İleri) *"İnkılabımızın Tarihçesi"* İleri gazetesi, 25 Aralık 1922, s. 1

Kuva-yı Milliye'nin Çığırtkan düşmanı.

Ali Kemal (1869-1922)
İşbirlikçi İstanbul Hükümeti'nin Dahiliye Vekili idi. Görev yaptığı süre içinde Türk milliyetçiliğinin yükselişini önlemek için uğraştı. Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarıydı. Gazete yazılarıyla Vahdettin ve damadına akıl hocalığı yaptı. Kurtuluş Savaşı'nın başından sonuna kadar milliyetçilere karşı mücadele etti. Türklüğe karşı her fırsatta, kışkırtıcı bir üslup kullanarak saldırdı. Tüm yazılarında Milli Kuvvetlerin önderlerine hakaretlerle hücum etti. Çığırtkan ve çirkef üslubu, sırtını dayadığı işgalcileri ve yandaşlarını bile şaşkınlık ve hayrete düşürdü. Türk halkı Milli Mücadele aleyhinde yaptığı yayınlar nedeniyle kendisine karşı çok büyük bir nefret duydu. Peyam-ı Sabahı birlikte çıkardığı ve yıllarca dostluk ettiği Mihran Efendi bile kendisinden bu çirkefliği nedeniyle ayrıldı. 6 Kasım 1922'de İzmit'te halk tarafından linç edilerek öldürüldü.

İşte bunun içindir ki, zamanın Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bulunmasından, Padişah ve yandaşları adına kuşkulanarak ona 8 Haziran 1919'da şu telgrafı çekti:

"Maiyetinizdeki istimbotlardan biriyle hemen buraya gelmeniz rica olunur."

Saltanat ile Millet'in menfaati demek ki tezat teşkil ediyor! Fakat, o zamanki Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevat Paşa,[102] Mustafa Kemal Paşa'ya şu cevabı veriyor: "Kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati halka iyi bir etki yapmayacağı için İngilizlerin kendisini talep ettiği..." Cevat Paşa'yı taktir etmemek mümkün değildir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa daha atik davranıyor.

Mustafa Kemal Paşa daima telgraflarla Vahdettin'e uyarıda bulunup durumun önemini ihtar ediyor: "Padişahın başa geçmesiyle milli ve dini bir gücün varlığıyla vatanı kurtarabileceği" anlamındaki uyarılar şüphesizdir ki Padişahı sadece rahatsız etmiştir. Oysa bir Padişahın görevi böyle bir kargaşalıkta milletin başına geçmekti. Vahdettin Saray'ını Millet'e, tercihten çekinmedi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku'ndan harfiyen:

"İstanbul'dan ayrılacağım son gün huzura kabul olmuştum. Bu sırada Padişah Hazretleri Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırhlılarını, onların saraya yönelmiş olan toplarını göstererek:

– Görüyorsun, dedi. Ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini düşünmekte tereddüde düşüyorum." Ve ellerini kaldırarak:

– İnşallâh millet uyanmış ve tetikte (!?) olur ve bu kederli durumdan gerek beni, gerek kendisini kurtarır." buyurmuşlardı.

102 İsmail Cevat Çobanlı. (1870-1938) Çanakkale Deniz Savaşları sırasında Çanakkale Müstahkem Mekii Komutanı idi.

انقلابزك تاريخى

انقلابزك برنجى يابى

Celal Nuri Bey (İleri) "İnkılabımızın Tarihçesi" İleri gazetesi, 25 Aralık 1922, s. 1

Kurtuluş Savaşı'nın ilk tarihçesi.

Celal Nuri Bey tarafından 1922 yılında İleri gazetesinde yayımlandı. Vahdettin bu tarihte henüz bir aylık firariydi. Damat Ferit ve tarihçede adı geçenlerin hepsi hayattaydı. Henüz barış imzalanmamış ve işgal orduları İstanbul'u terk etmemiş, cumhuriyet ilan edilmemişti. Celal Nuri Bey'in yazdıkları hiç kimse tarafından tekzip edilmedi.

1922'de yayımlanan bu tarihçede "Yayımlanmamış bir tarihin sayfaları" başlığı vardı. Tarihçe tam 90 yıl gazete sütunlarında Osmanlıca'dan yeni harflere geçeceği günü bekledi. Günümüze kadar yayınlanmış hiçbir bilimsel araştırmada kaynak olarak kullanılmadı. Oysa Celal Nuri Bey Kurtuluş Savaşı'nın ilk günleri, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetleriyle ilgili çok önemli bilgiler veriyordu. Celal Nuri Bey'in yazdığı tarihçe 90 yıl sonra ilk kez bu kitapta yer alıyor.

Evet! Millet zaten uyanık ve tetikteydi. Ancak yazık ki Padişahın bundan haberi yoktu.

Mustafa Kemal Paşa, bazı siyaset ricalinin mandaya yanaşması üzerine memleketin adamsız kalmak tehlikesine uğradığını, ve İngilizleri milletimizi yok etme amacında istekli görüyor ve bir kat daha uyanık davranıyor.

Garip değil midir ki, o zaman Dahiliye Nazırı ve Meclis-i Vükela'nın hareketinin düzenleyicisi Ali Kemal[103] alçağıydı. Bu din ve millet haini, uydurma ve düzme emirler vererek milletin iradesine, azim ve imanına mani olmak istiyor.

Yazı hayatımın son zamanları, bu pis adamla kalem savaşıyla geçmiştir. Peyam-ı Sabah'taki makaleleri kötülük ve çirkinliği, en küçük cinayetidir. Ali Kemal (24 Haziran 1919) tarihli bir Nezaret genelgesinde (!?) "... Hükümet, ne Yunanistan ve ne de kimseyle bu sırada savaşa tutuşamaz. Savunmamızı hazırlayanları men ediniz. Haklarında insafsızca davranınız. Bunlar eski düşmanlarımızdır." Diyor ki, bu cümleleri harfiyen nakil ediyorum. Bu telgraf müzede saklanmaya değer bir alçaklık belgesi ve hıyanettir.

İktidarda, böyle millet düşmanı bir edepsiz bulununca, doğaldır ki, halk heyecanlanır ve onun hükümete itimadı sarsılırdı. Nitekim de öyle oldu.

Mustafa Kemal Paşa'yı azlettirmeyi başaramıyor. Yani, hane harap! Mustafa Kemal Paşa Milli İrade'yi temsil ettikçe azli mümkün olur muydu? Bu azil, belki, Paşa'ya hürriyetini iade edeceğinden millet için daha hayırlı olurdu. Eğer Mustafa Kemal Paşa, savaşta daha serbest ve bağımsız kalsaydı, elbette ki daha iyi olurdu. Onun işlerini bozan işte bu hükümete bağlılıktı.

Ali Kemal valilere gönderdiği 23 Haziran tarihli bir genelgede Mustafa Kemal Paşa'nın "İngiliz Fevkalade Mümessillik talep ve ısrarı ile azledildiğini" yazıyordu. Paşa'nın böyle bir talep ve ısrarla azli, ancak övünme sebebi olabilir. Fakat şurasını kesin olarak zannediyorum ki; İngilizlere bu ısrarı ilham eden, bizzat o adi ve alçak yaratıktı.

103 Ali Kemal (1869-1922) İşbirlikçi İstanbul Hükümeti'nin Dahiliye Vekili idi. Görev yaptığı süre içinde Türk milliyetçiliğinin yükselişini önlemek için uğraştı. Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarıydı.

Damat Ferit, Mustafa Kemal'in Anadolu görevini nasıl kabul etti?

Celal Nuri Bey anlatıyor:

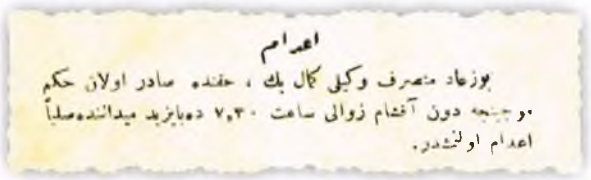
"Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, milli vaziyeti çok kötü gördükleri ve İzmir'in işgal edileceği konusunda yabancı kaynaklardan aldıkları kesin bilgi üzerine, Paşa'nın bizzat Anadolu'ya geçmesine, milli bir hareketin liderliğinde bulunmasına karar verdiler. Birincisi, Paşa'nın firar yoluyla Anadolu'ya geçmesi; ikincisi, resmi bir görev ile yükümlü olarak Anadolu'da bir yere tayini. Birinci şık uzun görüşmelerden sonra kabul edilmedi. Çünkü halk üzerinde daha etkili olmak için, resmi sıfatın bulunması daha uygundu. Bu amaca ulaşmada Bolu Mebusu ve Paşa'nın eski yaveri Cevat Abbas Bey'in emeği geçmiştir. Kendisinin Ferid Paşa kabinesinde, Nafıa Nazırı olan Avni Paşa ile akrabalığı vardı. Cevat, bundan yararlanarak Avni Paşa'yı ve o da kayınpederi Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı ve dolayısıyla Damat Ferid'i bu fikre inandırdılar. Gerekçe olarak da, Mustafa Kemal Paşa'nın o günün muhalifleri olan eski liderlerle arasının iyi olmadığı ileriye sürüldü. Damat buna kapıldı. Düzcesi iğfal edildi. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye'den Enver Paşa'ya çektiği telgraflar kendisi için temiz kağıdı oldu..."

Celal Nuri Bey (İleri) "İnkılabımızın Tarihçesi"
İleri gazetesi, 25 Aralık 1922, s. 1

Celal Nuri İleri (1881-1938)
Türk gazeteci, yazar, siyasetçi, düşünce adamı. Mustafa Kemal'in İstanbul'da Kurtuluş Savaşı planlarını birlikte hazırladığı yakın arkadaşı ve sırdaşıydı. Meclis-i Mebusan ve TBMM'de Gelibolu Milletvekili idi. İngilizler Celal Nuri Bey'i tutuklayarak Malta zindanlarına tıktı. 1921 yılı Kasım ayında Malta esaretinden dönebildi. Türkiye'de batıcı düşünce hareketlerinin önemli temsilcisi, ilerici ve adın düşünceli fikir adamlarımızdan biriydi. Celal Nuri İleri, 2 Kasım 1938'de vefat etti.

"Millet ve Memleket uğruna şehit olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal'in ruhuna fatiha!.."

اعدام

بوزعاد متصرف وكيلى كمال بك ، حقنده صادر اولان حكم
موجبنجه دون آخشام زوالى ساعت ٧،٣٠ ده ياپزيد ميدانده صلباً
اعدام اولنشدر.

Kemal Bey'in idamını bildiren haber
"İdam, Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey, hakkında sadır olan hüküm mucibince dün akşam zevali saat 7.30'da Beyazıt Meydanı'nda asılarak idam edilmiştir." İleri gazetesi, 11 Nisan 1919, s. 1

Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)
İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Maltadan dönüşünde Kars Milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi. 1931 yılına kadar milletvekilliği görevinde bulundu. Ağaoğlu ülkemizin fikir hayatında ve milli akımların öncülüğü konusunda, önemli rol almış yurtsever bir Türk aydınıdır.

Kemal Bey'in idamı

Ahmet Ağaoğlu, Kaymakam Kemal Bey'in idamını anılarında şöyle anlatır:

"Bugün saat yedi buçuğa doğru bizi derinden sarsan bir olay oldu; birden bire zavallı Kemal Bey'i muhafızlığa aldılar ve orada idam hükmünün Padişah tarafından onaylandığını kendisine bildirdiler ve derhal idam edildi.

İdam Beyazıt Meydanı'nda yapıldı; hemen gözümüz önünde oldu. Pencereden bakıyorduk, darağacının uçlarını görüyorduk. Herkes ağlıyor, hapishane memurları, zabitler ve biz ağlıyoruz. Neferler küfürler savuruyorlar; padişaha, hükümete lanet ediyorlar. Ben de derinden sarsıldım; gözümün önünde zekâsı, terbiyesi, aklı ve metaneti ile herkesin dikkat ve ilgisini çekmiş olan bir Türk gencinin birdenbire yarım saat içinde yok edilmesi, bana idam cezasına karşı anlatılması zor olan bir nefret duygusu verdi! Birçok ülkelerde bu cezanın kalkmış olmasının nedenini bu dakikada anladım!

Müslümanlar böyle bir hükmün verileceğini beklemediklerinden ceza alanına gelmemişlerdi. Ermeniler anlaşılıyor ki dünden haber almışlar ve ceza meydanına gruplar halinde toplanmışlardı. Kemal Bey'i ip üzerinde alayla alkışladılar. Az sayıdaki Müslüman seyircilerden birisi "Kemal Bey metin ol!" diye bağırdı; ve gerçekten bedbahtı genç emsali ender metanet göstermiş, Müslümanlara hitaben: "Yazıklar olsun!" diye bağırmış ve masum olduğunu yeminlerle teyit etmiştir.

Padişahın idam fermanında başta şu satır vardı;

"İseviyetin muhribi Kaymakam Kemal"

Acaba Papaz Frew'nun telkiniyle mi yazılmıştı?

Geride kalan ailesi için hiçbir şey bırakmayan bu bahtsız gencin çocukları için, tutuklular arasında bir liste açıldı ve 1300 lira toplandı!"

Ağaoğlu, Ahmet. Mütareke ve Sürgün Hatıraları, s. 62-63

Nemrut Mustafa (1882-1936)

İngilizlerin kullandığı yerli işbirlikçilerin en adi ve en acımasızıydı. "Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi" adıyla ün yapan adaletsiz mahkemenin başkanıydı. Vahdettin'in para, makam ve madalyalar verip itibar gösterdiği seciyesi düşük biriydi. Çok masumun canını yaktı, ocaklar söndürdü. Türk milliyetçiliğinin yükselişini önlemek isteyen düşmana uşaklık etti. Günahsız birçok insanın idamına ve hapsedilmesine karar verdi. 11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın da içinde bulunduğu yurtseverlere, gıyabında idam cezası verdi. Damat Ferit kararı hemen saraya götürdü. Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idam kararını derhal tasdik etti.

Kemal Bey (1884 - 1919)
Yozgat Mutasarrıf Vekili
Vahdettin ve enişteşi Ferit'in İngilizlere yaranmak için kurban ettiği masum Türk genci. Düzmece mahkeme, 8 Nisan'da Kemal Bey'i suçsuz yere idama mahkum etti. Vahdettin haini sadece bir gün sonra, 9 Nisan'da bu idam kararını tasdik etti. Kemal Bey, 10 Nisan'da Beyazıt Meydanı'nda asılarak idam edildi.

"Fertler ölür, Millet yaşar... İnşallah Türk Milleti ebediyete kadar yaşayacaktır.."

Saltanat hainlerinin İngilizlere yaranmak için şehit ettiği Kemal Bey'in vasiyetini yazdığı mektupran:

"...Küçük yaşta rahmete kavuşan oğlum Adnan'ın gömülü bulunduğu Kadıköy Kuşdili Çayırı'ndaki kabristanda yavrumun yanına gömülmemi diliyorum. Kabir taşım hamiyetli Türk ve Müslüman kardeşlerim tarafından dikilmeli ve üstüne şöyle yazılmalıdır: "Millet ve Memleket uğruna şehit olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal'in ruhuna fatiha!.." perişan zevcem Hatice'ye yavrularım Müzehher ve Müşerref'e yardım edilmesini, yavrularımın tahsil ve terbiyesine ihtimam buyrulmasını vatandaşlarımdan beklerim. Babam Karamürsel Aşar memuru sabıkı Arif Bey de acizdir, Kardeşim Münir'de kimsesizdir; Bunlara da yardım olunursa memnun olurum. Türk Milleti ebediyen yaşayacak, Müslümanlık asla zeval bulmayacaktır. Allah Millet ve Memlekete zeval vermesin. Fertler ölür, Millet yaşar.. İnşallah Türk Milleti ebediyete kadar yaşayacaktır.."

30 Mart 1919
Boğazlıyan Kaymakamı Sabıkı Kemal

Aldan, Mehmet, İz Bırakan Mülki İdare Amirleri, İçişleri Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 399

İşgalcilerin, Vahdettin'in ve Damat Ferit'in infaz memuru, Nemrut Mustafa

Harbiye Nezareti Merkez Dairesi
Yabancı Yazışmalar ve Tercüme Şubesi
1175

Devletli Efendim hazretleri

Kemal Paşa ile maiyetinin vilayetlerde görünmelerinin arzu olunmadığını arz ile iftihar-ı kesb ederim.

Bu sırada seçkin bir paşanın maiyeti ile beraber memleket içinde dolaşması umumi efkârı rahatsız edeceği gibi askerlik bakımından da kendi mesaisine hence bir lüzum görülmemektedir.

Kemal Paşa ile maiyetinin derhal İstanbul'a dönmeleri için emir buyurmalarını talep ederim.

Karadeniz Ordusu Başkumandanı
General Milne

Garip değil midir ki, bu azil haberini uyduran, tashih eden de bizzat Ali Kemal'dir. Çünkü Paşa'ya bu konuda hiçbir İrade-i Seniyye gelmemiştir. Hay mendebur, hay karpuz kafalı, hay şaklaban, hay hinoğlu hin, hay çanak yalayıcı hay..

Ajans, Ali Kemal ile Şevket Turgut'un istifalarını yazıyor. Lâkin on saat sonra Şevket Turgut imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gelen bir telgrafta, yine bu şahıs Paşa'ya karşı bir "kardeşlik görevi ve vatani görevini yerine getirmek için" olaysız (!) hemen Dersaadet'e gelmesini tavsiye etmesin mi? Fesuphanallâh.

Paşa doğal olarak, bu çirkef olduğu kadar garip telgrafa cevap vermeye tenezzül etmemişti. Fikrimce böyle açıkça bir muhalefet Kuva-yı Milliye'nin lehine olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine, Erzurum'a oranla daha merkezi bir yer olan, Sivas'ta Milli Teşkilâtı tamamlamaya ve Erzurum'dan sonra bir de Sivas'ta, Türkiye adına genel ve kapsamlı bir kongrenin toplanması ve temsilcilerin oraya gelmesi için çalıştıktan ve gerekli olan bazı önlemleri aldıktan sonra yine Erzurum'a dönüyor.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Kuva-yı Milliye, önüne çıkan bütün engellere göğüs germiştir. Demek ki Milli İrade hiçbir biçimde yılmaz. Muhalefet ve düşmanlık ne kadar şiddetli ve devamlı olursa olsun, onun kötü etkileri o düzeyde çoğalıyor.[104]

* * *

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da iken 2 Temmuz 1919 tarihiyle Mabeyin Başkatibi aracılığıyla özetle şu emirleri alıyor:

1 - Paşa'nın Şark vilayetlerinde Milli Hareket'te bulunduğu İngilizlerin dikkatini çekmiş ve hükümete baskıya başlamışlardır.

104 İleri gazetesi, 26 Aralık 1922, s. 1-2

Mustafa Kemal'in direnişini ilk önce o anladı!.

Milne, George Francis (1866 - 1948)
Mustafa Kemal'in Anadolu'da Milli Mücadele başlatacağını anlayan ilk İngiliz generali. Anadolu'ya hareketinden birkaç gün sonra Mustafa Kemal'in niyetini farketti. Onu geri getirebilmek için yoğun çaba harcadı. General Milne, Mustafa Kemal'in derhal geri çağrılmasını istedi. Milliyetçilerin tutuklanması için saraya emirler yağdırdı. Sultan Vahdeddin ve Damat Ferit General Milne'nin buyruklarını yerine getirmek için yarıştı. General Milne milli uyanışı boğmak için çok uğraştı. Türklere karşı uygulanan İngiliz zulüm ve işkencelerini yönetti. Mustafa Kemal taraftarı milliyetçi Türklere karşı insanlık dışı yöntemler uyguladı. Zalim yöntemleri sonuç vermediği anlaşılınca Ekim 1920 tarihinde İngiltere hükümeti kendisini görevden aldı. Yerine Harington'ı İstanbul'a gönderdi. General Harington kendinden önce General Milne tarafından uygulanan İngiliz eşkıyalığını unutturabilmek için üç yıl uğraştı.

Harbiye Nazırı'na Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne tarafından gelen 6 Haziran 1919 tarih ve 2087/23 sayılı ilişik İngilizce yazının tercümesi. Sirel, Münir, "19 Mayıs ve Atatürk" Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Kasım 1967, İstanbul, s. 12

2 - Devletin vaziyeti taşraca zannedildiği ve tahmin edildiği düzeyde tehlikede değildir.

3 - Saltanat Merkezi'nden taşranın kurtarılması kolay olur.

4 - Devletlerin baskısı sonucu çirkin ve onur kırıcı bir şey olmaması için istifa ediniz.

İki ay hava değişimi isteyiniz. Barış sağlanıncaya kadar, bir şehir veya kasabada istirahat ediniz. Şu 4 maddede özetlediğim padişah emrini açıklamaya gerek yoktur.

Mustafa Kemal Paşa'ya Mama Hatun kasabasında, 2-3 Temmuz'da gelen bir telgrafta Topçu Ferit Paşa, Serasker olduğunu tebliğ ediyor! Bu telgraftan:

"Zat-ı âlileri gibi bendeniz de kuva-yı takdiriyeme mutemet bulunduğumdan iddia edebilirim ki benim kadar sizi ruhunuzun en derin köşelerine kadar anlayabilmiş bir fert yoktur."

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a döndüğünde yeni Harbiye Nazırı Topçu Ferit Paşa'dan yine bir tel alıyor.

"Dersaadet'e hareketlerinin açıklamasını rica ederim." Bir tane daha:

Mehmet Ali Bey (1882-1939)
Damat Ferit hükümetinin Dahiliye Nazırı.
Mütareke döneminde Milli Mücadele aleyhine yaptığı faaliyetler nedeniyle 150'lik listeye dahil edilip vatandaşlıktan çıkarıldı. İhanetlerine yurtdışında da devam etti. İstanbul'da "Antant", yurtdışında "Zincirli Cumhuriyet", (La Republique Enchainee) gazetelerini yayımladı. Gümülcineli İsmail ile birlikte Sanremo'daki firari Sultan Vahdettin'i dolandırdı. Ermeni ihtilal örgütleriyle anlaşarak Türkiye'deki rejimin yıkılması için çalıştı. Aftan yararlanıp ülkeye döndü. Beyoğlu'nda Continental Oteli'ne yerleşti. Bir hafta sonra geçirdiği bir kalp krizi sonucu öldü.

"Bendeniz İstanbul'a geleceğinizi gerek Padişahımıza ve gerek Mümessillere karşı taahhüt ettim. Mahcup olmayacağıma eminim."

Hay yalancı hay. Mustafa Kemal Paşa'da Ferit'in mahcup olacağına emindi. Doğal olarak Paşa aynı düşüncede olmadığı yanıtını bu yüzsüzlere bildiriyor:

"Mümessillerin vatanın imhasını gerektiren teklif karşısında, hükümet üyelerinin ikinci bir hıyanete araç olmaktansa, millet arasına fert olarak karışması örnek bir vatanperverlik olur."

Ferit o müthiş haddini bilmezliği ve cahilliğiyle Paris Konferansı kararlarına boyun eğmekten başka yapılacak bir şey görülmediğini yazıyor. Halbuki, telgraflar Milli İstiklalimizi ve geleceğimizi pek ümitsiz bir halde göstermekteydiler. Trakya, Pontus yani Karadeniz sahili, İzmir, Adana, Şark vilayetleri elden gidiyor. Bu duruma boyun eğmek için Bab-ı Âli kimden yetki almıştır? Ferit alçağı bu kötü durumu durdurmak ve gidermek için ne gibi olumlu, maddi garanti vaadiyle dönmüştür?

Zavallı Mustafa Kemal Paşa, yine nezaketine devamla Ferit'e: " – Sen bunlara alet olma!" nasihatini veriyor. Paşanın bir cevabından:

"Fikir ve düşüncemde isabet bulunduğuna hiç şüphem yoktur. Çünkü bu fikir ve düşünce her taraftaki bilgi sahibi ve millî onur ve haysiyet sahibi insanların ortak kanaatine ve milli vicdanına dayalıdır." Bu fikir ve düşüncenin ne kadar sağlıklı olduğu bugünün tarihiyle kanıtlanmıştır.

Mabeyinden Paşa'ya telgraf, imza: Serkâtip Şehriyari Ali Fuat: "Memurluğunuza son verilmiş olduğundan, ertelemeden hemen Dersaadet'e dönmeniz Padişah emridir efendim."

اعدام قراری

حازم بك بروسه والیسی ـ بن استانبوله گیدهکم ویرمیکز ـ حازم بك مصطفی کاله چکدیگی تبریك تلغرافنامه سی ـ محرم عجارات نامراعیه ـ معروف بك شیخزاده حل ایدیسور ـ اقدام وآقتام عن‌قریبده بیانات ـ قوای ملیه‌نك سوزلری دیکله لازم ، بن بیله بالذات احراریت مهیام ـ یلدیز باغلاسی ـ لعنت اولسون بویله مأموریت ایسته‌م

برنجی دیوان حرب عرفی ریاستدن : قرای ملیه دیوانی کنده چاغرلان ذات وضعاندن مرتب ومحضرلردن اولدیغی ۳۱ مارت ۳۲۵ تاریخلی مؤدیسی مفتده یلدیز سرای

İdam Kararı

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın idam kararını bildiren İleri gazetesinde yayımlanan haber. İleri gazetesi, 10 Ağustos 1920, s. 2

Ebubekir Hazım Tepeyran (1864-1947)
Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi tarafından idam kararı verilen Türk aydını. Tek suçu Kuva-yı Milliye'yi korumaktı. Bu nedenle Sultanahmet Cezaevi'nde 7.5 ay süreyle idam mahkumu olarak hapsedildi. Hapisten kurtulduğunda Anadolu'ya geçti. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı. Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet yıllarında da ülkemizde önemli görevler üstlendi. Vali, bakan, milletvekili görevlerinde bulunan değerli bir devlet adamıdır. Romancı, şair ve ressamdı. Sağlam karakterli ve yetenekli bir insandı. Tepeyran, Ebubekir Hazım, Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Gürer Yayınları, İstanbul, 2009 s. 4

Görülüyor ki, inkılabın bütün bu aşamalarında azim ve imanla, yalan ve nankörlük mücadele ediyor. Saray ve Bab-ı Âli bir türlü görmüyor. Millet ve Mustafa Kemal bir türlü görüyor. Mustafa Kemal, Bab-ı Âli'de, Sarayda bir körlük, bir hainlik, milli gayeye karşı bir düşmanlık olduğunu anlıyor. İstanbul'da o yüzden Mustafa Kemal'den korkuyorlar, gocunuyorlar, kuşkulanıyorlar. Hakk, daima galip gelmez. Bu bir kuraldır. Çünkü hakk, her zaman hazır ve silâhlı değildir. O hengamede ise biz, hak sahibi olduğumuz halde ne yazık ki, mütareke antlaşması gereği silâhlı değildik. Ancak Milli Mücadele'nin büyüklük derecesine bakınız ki millet, Sarayla Bab-ı Âli'den kurtulduktan sonra, o elim günlerde, kurtuluşa da, örgütlemeye de sahip oldu. Milletimin yüceliğine iman edenlerdenim!.. İmansız Vahdettin, imansız Ferit, yüce milletimizin yoktan bir varlık çıkaracağını tahmin edemiyorlardı. Ben, şahsen eskiden beri Ferit haininin bir kör olduğuna emindim. Damat Ferit Sadaret'e çıkmayı düşündüğü günden beri bu sütunlarda, onun aleyhinde, hatta sansürlere rağmen yazmıştım. Bunlara göre vatan ve millet kavramı belirsizdir. Onlar için bir varlık varsa, o da, Saray-ı Hümayun, Nefis-i hümayun, kök ve aile, lâkaplar, makamlar, rütbeler ve payeler ve unvanlar. Harem ağaları, halayık ve cariyelerdir. Halbuki ey sefil, bin sefil bin sefiller. Bunların karşısında hor gördüğünüz millet mevcuttur. Yüceliği ile milletimiz bugünkü vatan mucizesini meydana getirmiştir.[105]

* * *

105 İleri gazetesi, 27 Aralık 1922, s. 2

Kutsal emanetlere yüz sürmek için Sarayburnu'nda.

Sultan Vahdeddin Söğüt Yalı'ndan iskeleye çıkıyor. Topkapı'daki kutsal emanetlere yüz sürmeye geldiği sırada Sarayburnu İskelesi'nde. 1921

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da Milli Mücadele ilkelerini oluştururken İstanbul'daki hükümet, bundan dolayı altüst oldu. Harbiye Nazırları sık sık değişiyordu. Şakir Paşa'nın ölümü ardından Şevket Turgut Paşa geldi. Sonuçta Mustafa Kemal Paşa üzerinde bir etkisi olamadığından Damat Ferit'in gazabına uğrayarak çekildi. Mustafa Kemal Paşa ile olan eski yakınlığı dolayısıyla Topçu Ferit Paşa Harbiye Nezareti'ne getirildi. Ferit Paşa Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a getirmek gücünde bulunduğunu söyleyerek ve bunu vaat ederek iktidara geldi. Fakat bu zat da bunu başaramadı.

Bu sırada 10 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplanmış bulunuyordu. Bu kongre bilindiği gibi doğu vilayetlerimizin bağlılığını sağlamak için yapıldı. Kongre Damat Ferit alçağının hükümetini İstanbul'da berbat bir vaziyete sokmak gibi verimli bir sonuç verdi. Kongrenin içeriği ve yapılan görüşmeler, Mustafa Kemal Paşa'nın kesin azmi ve umut veren faaliyetleri konusunda İstanbul'daki halk, Paşa'nın arkadaşlarınca bilgilendiriliyordu. Bu konuda gizli beyannameler neşredildi. Düzenli olarak telgraf haberleşmesi yapıldığından Anadolu'nun en uzak bölgesinde meydana gelen olaylar halk tarafından öğreniliyordu. Bir taraftan Damat alçağının, diğer taraftan ecnebilerin, Rum ve Ermenilerin girişimleri İstanbul çevresini karanlık ve karamsarlığa sevk etmişken, gelen haberlerle millette gerçekten bir ümit ve iman belirdi.

İstanbul'daki vatanperverler, dakikası dakikasına Erzurum Kongresi'nin görüşmele-

Millet aleyhine düşmanla işbirliği yapan enişte ve kayınbirader.
Vahdettin ve enişteşi Ferit Dolmabahçe Sarayı kapısından çıkıyor. 1920

rine vakıf olurken. Köhne ve uyuşuk Bab-ı Âli, üç gün boyunca bu kongreden haberdar olamamıştı. Alınan haberlerin kaynağını İleri Matbaası'nda, İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'den sorduğumda bana şu cevabı verdi:

– Bu haber vatanperver bir telgrafçı aracılığıyla alınıyor ki; ismi Mehmet Efendi'dir!

Niteliği ancak doğu vilayetlerinin dokunulmazlığını sağlamak olan Erzurum Kongresi'nden sonra daha kapsamlı, Sivas'ta bir genel kongrenin toplanacağı haberini İstanbul'da yine aynı kaynaktan aldık. Bunun üzerine işin önem kazandığı ve milletin ebediyen Bab-ı Âli'nin esaretinde kalmayacağını duyan İstanbul'daki vatanperverler gerçekten çok sevindiler.

Sivas Kongresi toplanırken milletle hiçbir bağı ve ilgisi olmayan Saray ile Bab-ı Âli, halkın ve milletin gözünde küçük düşüyordu. Gazetelerimiz bu konudaki barışıklığı sağlamak için birçok makaleleri Ferit kabinesinin sarsılmasına neden oldu. İstanbul'daki Mustafa Kemal Paşa'nın taraftarları, o zaman Harbiye Nazırı bulunan Ferik Nazım Paşa'yı, Ali Hikmet Paşa aracılığıyla milli amaca yönelttiler. Kendisinin istifası hükümeti sarsacak bir nitelikteydi. Nazım Paşa, hükümette Ferit Paşa ile muhalefete sonuçlanacak bazı sorunlar çıkarmayı başardı. Ve bundan dolayı Damat Ferit'in hükümet düzeni gerçekten sarsılmıştı. Bu da yeterli görülmeyerek Vahdettin üzerinde kesin ve köklü bir etki yapmak üzere Nazım Paşa, Ferit Paşa'yı hiçe sayarak, Padişaha istifasını verdi. Sözlü

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya

Sivas
13/12/[13]35

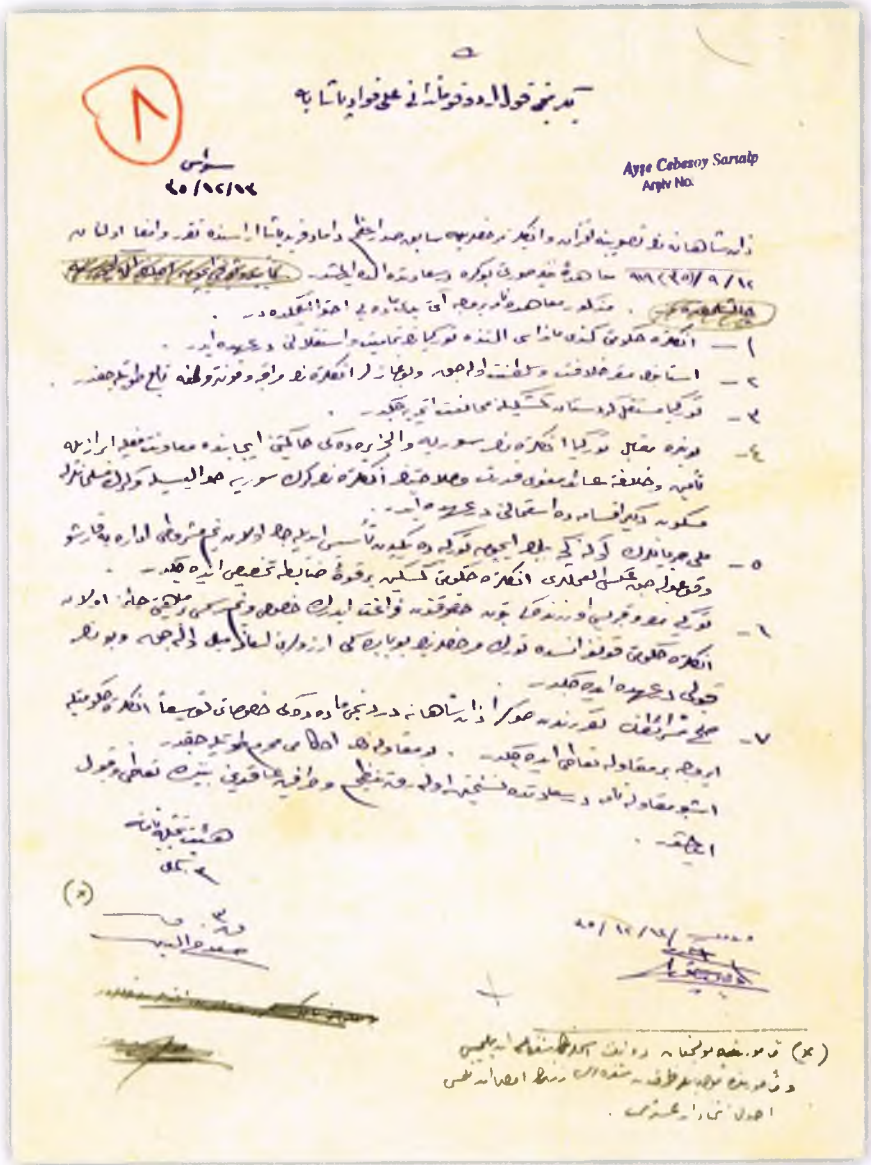
Zat-ı Şahane'nin tasvibine iktiran ve İngiliz murahhaslarıyla sabık sadrazam Damat Ferid Paşa arasında takarrür ve imza olunan 12/9/[35] 919 muahede-i hafiyye sureti bu kere Dersaadet'te elde edilmiştir. Teyit ve mevsukiyeti için aslının ele geçirilmesine çalışılmaktadır.

Mezkur muahedename bervechi ati yedi maddeyi ihtiva eylemektedir.

1- İngiliz hükümeti kendi mandası altında Türkiye'nin tamamiyet ve istiklâlini deruhte eder.
2- İstanbul mukarrer Hilafet ve Saltanat olacak ve Boğazlar İngiltere'nin murakabe ve kontrolüne tabi olacaktır.
3- Türkiye müstakil Kürdistan teşkiline muhalefet etmeyecektir.
4- Bunlara mukabil Türkiye İngiltere'nin Suriye ve El Cezire'deki hakimiyetini icabatında muâvenet-i fiiliye ibraz ile temin ve hilafete ait manevi kudret ve maslahatını İngiltere nasr gerek Suriye havalisiyle ve gerek Müslümanlarla meskun diğer aksama da istimâlâtı deruhte eder.
5- Milli cereyanların önüne geçebilmek için Türkiye'de yeniden tesis edilecek olan tüm meşruti idareye karşı vukuu bulacak aksülamelleleri İngiltere hükümeti keskin bir kuva-yı zabıta tahsis edecektir.
6- Türkiye Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün hukukundan feragat ederek hususi ve tam resmi bir mahiyete haiz olan İngiltere hükümeti konferansında Türk murahhaslarının bu babdaki arzularını isafa meyil olacak ve bunları kabule deruhte edecektir.
7- Sulh şeraitinin takarrüründen sonra Zat-ı Şahane'nin dördüncü maddedeki hususatı tevsian İngiltere hükümetiyle ayrıca mukavelename teati edecektir. Bu mukavelenin ahkâmı mahrem tutulacaktır.
İşbu mukavelename Dersaadet'te nüshateyn olarak tanzim ve tarafeyn akide-i beyninde teati ve kabul edilmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına,

M. Kemal

Vahdettin ve Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma

İşbirlikçi İstanbul hükümeti 12 Eylül 1919 tarihinde İngilizlerle gizli bir antlaşma yaptı. Üç ay sonra İstanbul'daki milli teşkilat antlaşma metninin bir suretini ele geçirdi. İbretlik belge Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya iletildi. Yukarıdaki belge Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Aralık 1919 tarihinde Ali Fuat Paşa'ya Sivas'tan gönderdiği şifreli telgraftır. Mustafa Kemal Paşa imzalı telgrafta, İngilizlerle Damat Ferit Paşa arasında yapılan gizli antlaşmanın maddeleri Ali Fuat Paşa'ya bildirilmektedir. Arap harfli Türkçe yazılı belgenin transkripsiyon metni soldaki sayfadadır.

İlk kez yayımlanan bu belge Ali Fuat Cebesoy arşivinde bulunuyor. Belgenin fotoğrafının çekilmesine ve bu kitapta yer almasına izin verdiği için Sayın Ayşe Cebesoy'a teşekkür ederim.

Price 2 1/2 Piastre — Constantinople, Wednesday, April 7, 1920. — Vol.1—No 249

Offices: Kevser-i-e Hotel Pera

THE ORIENT NEWS

Army Telephone G.H.Q.

Successor to "The Balkan News." — Founder and Director H. C OWEN.

EDITOR J. D. QUIRK.

THE SULTAN ORDERS PUNISHMENT OF NATIONALIST CHIEFS

The German Rebellion

Defence Minister's Account

London, Tuesday.—In an interview the German ex-Minister of National Defence, Herr Noske, explained the course of the recent troubles. He said: "It was no secret to me that reactionary officers and conservative politicians would attempt to influence the

German Troops Enter the Neutral Zone

Paris, Tuesday.—On Friday the German *chargé d'affaires* visited M. Millerand and informed him that certain contingents of the Reichswehr (Government troops) had penetrated into the neutral zone on Thursday morning, against the German Reds).

On Saturday M. Millerand addressed

The Turkish Treaty

Delegation to be Called at Close of this Month

Paris, Tuesday.—The next conference of the Premiers at San Remo on the Italian frontier is fixed for April 19. The *Intransigeant* says that the Turkish treaty is ready except for certain-military questions and will be submitted to

Bear-Pit Tragedy

Berne, Tuesday.—August Mahler, a medical student, while allegedly intoxicated, was pitching carrots into the bear-pit in the zoological gardens here, when he fell into the pit himself. The bears immediately left the vegetable diet and terribly mauled Mahler, mutilating him horribly. He was taken to a hospital

PRINTED AND PUBLISHED IN CONSTANTINOPLE FOR THE BRITISH ARMY OF THE BLACK SEA.

"Karadeniz'deki İngiliz Orduları için İstanbul'da basılmış ve yayımlanmıştır."

İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin gazetesi The Orient News, Türklerin işkence görüp, hapsedildiği Kroecker Oteli'nde basılıyordu.

Kroecker Oteli, "Constantinople, Grand Hotel, Kroecker, Pera" yazılı vinyet.

Kroecker Oteli
İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin işkence merkezi
Milliyetçi Türklerin hapsedildiği, sorgulandığı, işkence edildiği Beyoğlu'nda Meşrutiyet Caddesi'ndeki Kroecker Oteli. İşgal Kuvvetleri tarafından çıkarılan The Orient News adlı gazete bu binada basılıyordu.

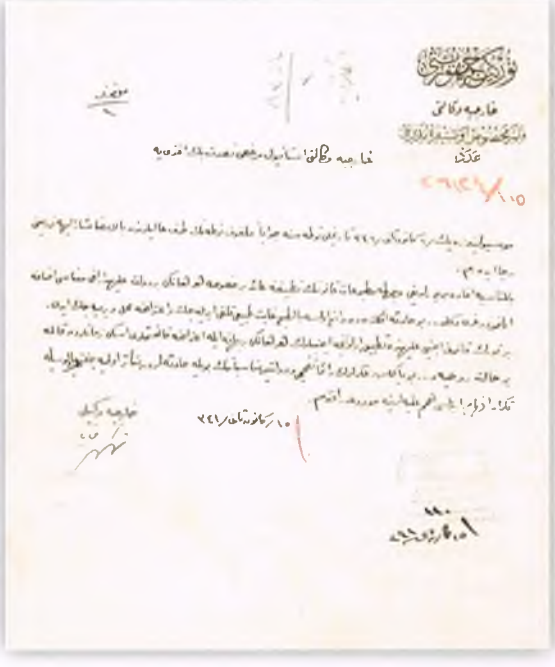
Sokaklara çöp atanlara bir ay hapis veya 50 lira para cezası

Wilson, Sir Henry Fuller Maitland (1859-1941)
İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Generali
13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'u işgal eden İngiliz birliklerinin kumandanları arasındaydı. General Wilson işgalin sonraki yıllarında da İstanbul'da bulundu. Aktif olarak görevler üstlendi. Milliyetçi Türklere zulmeden General Milne'nin emrinde çalıştı. 16 Mart 1920'de İstanbul'da kanlı baskın gerçekleştiren işgal ordularına kumandanlık etti. İşgalcilerin Türk milletini tehdit eden 16 Mart 1920 tarihli bildirgesi General Wilson'ın imzasıyla yayımladı.
İstanbul gazetelerinde ilan edilen ve Mirliva Fuller'in imzasıyla yayımlanan "Sokaklara çöp atanlara bir ay hapis veya 50 lira para cezası" General Wilson'ın emriyle verildi. Bu tür emirler vermekteki amaç İtilaf Polisi'nin dilediği kişiyi tutuklamasını kolaylaştırmaktı. İleri gazetesi, 20 Ocak 1920, s. 4

The Orient News kovulana kadar İstanbul'da kaldı.

The Orient News, İngiliz İşgal Kuvvetlerinin İstanbul'daki yayın organıydı. Lozan Antlaşması'ndan sonra, İngiliz birlikleriyle birlikte İstanbul'u terk etmesi gerekiyordu. Ancak The Orient News, yüzsüzce İstanbul'da kalmaya devam etti. Yaklaşık bir yıl daha İstanbul'da durdu. 1924 yılında yayımladığı "İstanbul'un sükûtu" başlıklı makale üzerine, hükümetçe kapatılarak ülkeden uzaklaştırıldı.

The Orient News'in kapatılmasıyla ilgili Hariciye Vekili Şükrü Kaya imzalı açıklama. BOA, HR.İM.. 128/13.

انكليزلر كيملری قوللانيورلردی؟

مشهور قاتل ساری علی توای انضباطیه مأمورلرندن صوكره انكلیز
جاسوسی صفتیله سنه‌لرجه خدمتلرنده بولونمشدر

"İngilizler kimleri kullanıyordu?"
Vatan gazetesinde yayımlanan "İngilizler kimleri kullanıyordu?" başlıklı Arap harfli Türkçe makale. Vatan gazetesi, 22 Ekim 1922, s. 2

Mustafa Sagir (1877 - 1921)
Mustafa Kemal Paşa'ya suikast için Ankara'ya gönderilen İngiliz casusu. Suikast hazırlığı planları yaptığı sırada suçüstü yakalandı. Ankara'da yargılandı ve idam edildi.

olarak Ferit Paşa'nın kurduğu hükümetin Saltanat-ı Osmaniye'yi yıkacak bir nitelikte olduğunu padişaha bildirdi. Padişah, bunun ardından hiddet ve gazaba gelerek Nazım Paşa'nın üzerine yürümek suretiyle kendisine hakaret etti. Bu olay vatanperverlerce beklenilen etkiyi yaptı. Sivas Kongresi tıpkı bir kâbus gibi Vahdettin üzerinde müthiş bir baskı yapıyor ve uykusunu kaçırıyordu.

Ferik Halil Paşa ile Küçük Talât Bey'in bir Cumartesi günü hapishaneden firarları haberi, hükümet üzerinde çok kötü bir etki yaptı. Olayın Cuma gece yarısında meydana gelmesine karşın, Cumartesi sabahına kadar resmen duyulmayışı, Damat Ferit ve hükümetinin bundan haberi olmaması dehşeti arttırdı!..

O gün Pazar nüshasında yayımlamak üzere, Halil Paşa ve arkadaşının bir motorla Karadeniz'e firar etmiş olduğunu, bir fıkra ile neşretmemiz yüzünden bizi uyarmak için idaremize gelen Ali Rıza Bey'den, kaçış nedeni hakkında bilgi istedim:

– Gelişigüzel bir şey söyleyemem. Amacımız Damat Ferit Hükümeti'ni Sivas Kongresi'nin toplanacağı şu sırada yeterli derecede sarsmaktı. Amaca ulaşılmıştır. Yanıtını verdi. Bu firar meselesi gerçekten İstanbul Muhafızı Şevki Paşa'nın görevinden alınması ve Bekirağa Hapishanesi Muhafızı Kaymakam Ali Bey'in hapsinden başka bir sonuca sürüklenmedi. Ardından Sivas'ta Kongre açıldı. Anadolu İstanbul telgraf görüşmelerini yasaklamak suretiyle görüşmeleri kesti. Saray ve Bab-ı Âli tamamen sarsılmıştı.

O hengâmede Müşir Fuat Paşa aracılığıyla, Vahdettin'e verilmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın bir yazısı geldi. Bu yazıda da Kongre'nin toplanmasının nedeni açıklanıyor ve vatanın kurtuluşu için milletin çalışmaya karar verdiği bildiriliyordu.

Bu yazı Müşir Fuad Paşa'ya açık olarak gelmişti. Kendisi bu yazıyı alıp padişahın makamına gitti. Fuad Paşa Vahdettin'e şu mertçe sözü söyledi:

"– Padişahım! Ben doksan yaşma gelmiş, dünyasından geçmiş ve her türlü makam

Ryan, İngiliz İstihbarat örgütünün İstanbul'daki en önemli uzvuydu.

Sir Andrew Ryan (1876-1949)
İngiltere'nin İstanbul Sefareti Baş Tercümanı
Ryan, Osmanlı ülkesini, saray çevresini ve ileri gelen devlet ricalini yakından tanıyordu. İşgal Kuvvetleri kumandanları üzerinde önemli etkisi vardı. Düşüncelerine değer veriliyor, görüşü alınıyordu. Müttefik İşgal Kuvvetleri Karargâhı'nda alınan kararlar sırasında her zaman Ryan'a danışılıyordu. İngiliz İstihbarat'ının İstanbul'da görevli önemli bir uzvuydu. Anıları 1951'de yayınlandı, henüz Türkçe'ye çevrilmedi.
Ryan, Sir Andrew: *The Last of the Dragomans*, Londra

hırsından artık masun bir pir-i faniyim. Babam ve ben bir asırdan beri bu devletin hizmetçileriyiz. Saltanatın ebedîyeti talebimin kabulüne bağlıdır. Anadolu'da meydana çıkan milli hareket her bakımdan yasaldır. Yanlış siyasetiyle bu mülk ve memleketi mahvolup belirsiz yöne sürüklemekte olan Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne son vermek ve milli arzuyu tatmin ederek bu belâyı bertaraf etmek şarttır."

Bundan sonra Paşa daha uzun açıklamada bulunmuş ve hayli tartışmalardan sonra Vahdettin, sonuçta, çar naçar baş vezirini feda etmişti. Padişahın bunda hiçbir büyüklük eseri ve fedakarlığı yoktur. Padişah olanca yetkisini Ferit Paşa'yı kollamaya adamış ve tükenmişti. Ferit'te de hal kalmamıştı. Padişah, Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunu okurken hiddet ve gazabı gözlerinden belli oluyordu.

Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa'yı kendi yerine bıraktı. O gün, Mustafa Kemal Paşa telgraf başında bizi selamlıyor. Biz de kendisine ezeli minnettarlığımızı bildiriyorduk. İstanbul şenlik içindeydi.[106]

* * *

10-23 Temmuz 1919'da Erzurum'da Doğu vilayetleri hakkında toplanan kongrenin inkılabımız tarihinde özel bir önemi vardır. Bu tarihi bir başlangıçtır. Hükümet zayıflıkla iktidarsızlıkla, hatta daha ileriye giderek diyelim ki; ihanetle, milleti ve milletin istiklâl ve istikbalini unutursa, o millet için yapacak ne kalır? Bilfiil ve doğrudan kaderine hakim olmak. İşte Vahdettin'in hükümeti bu duruma düşmüştü. Hükümetle milletin hiçbir ilişkisi kalmamıştı.

Millet: – Ben topraklarımı ve hukukumu savunacağım,

Hükümet: – Ben toprakları teslim edeceğim ve sen hukuku savunmayacaksın.

Bu kavga milletle hükümetle mücadelesi ve milletin hükümete gayesini bildirmesidir.

106 İleri gazetesi, 28 Aralık 1922, s. 1-2

Price 2 1/2 Piastre — Constantinople, Wednesday, March 17, 1920. — Vol.I—No 231

Offices: Kumbaraji's Hotel Pera

THE ORIENT NEWS

Army Telephone G.H.Q.

Successor to "The Balkan News." — Founder and Director H. C OWEN.

EDITOR J. D. QUIRK.

THE CITY OCCUPIED: NATIONALIST INTRIGUERS ARRESTED

The Occupation of Constantinople

Allied Commissioners' Proclamation

The following communique was issued by the British, French and Italian High Commissioners here yesterday and is issued to the Press through Reuter's Agency:

Five and a half years ago the leaders of the Committee of Union and Progress, who had taken into their hands the destinies of Turkey, allowed Germany to impose her will upon them and dragged them into the World War.

The results of this criminal policy are known. The Turkish Government and people are [illegible]

long-desired peace has obliged the Entente Powers to examine means to assure the execution of the peace conditions which will be shortly fixed.

For that there is only one means: the provisional occupation of Constantinople.

This measure is now in process of execution, and it is brought to the knowledge of the public that:

1) the occupation is provisional.

2) the Entente Powers have no intention of destroying the authority of the Sultanate. They desire on the contrary to reinforce it at all points which shall remain in submission to the Ottoman administration.

3) The Entente Powers will in their [illegible]

Action against the Nationalists

End of Mustafa Kemal's Tyranny

Paris, Tuesday. — The *Matin* states that it has been decided that Britain, France and Italy shall act in concert against the Turkish Nationalists. The *Matin* adds that this does not mean a campaign against Turkey nor a war against the peaceful labouring elements of the country, but it means that the successor of Enver and Talaat shall be prevented from exercising any pressure whatever on the Government and on the population, leaning on the support now from [illegible]

Carpentiers' Last Fight

London, March 8.— Carpentier was married at Paris today. His manager announces that Carpentier's fight with Dempsey will be his last, whether lost or won. He believes that this decision is due to the fact that Carpentier's wife objects to boxing as too rough a sport. (R.S.)

A Surplus Balance for Britain's Budget

London, Tuesday.— Following on the [illegible]

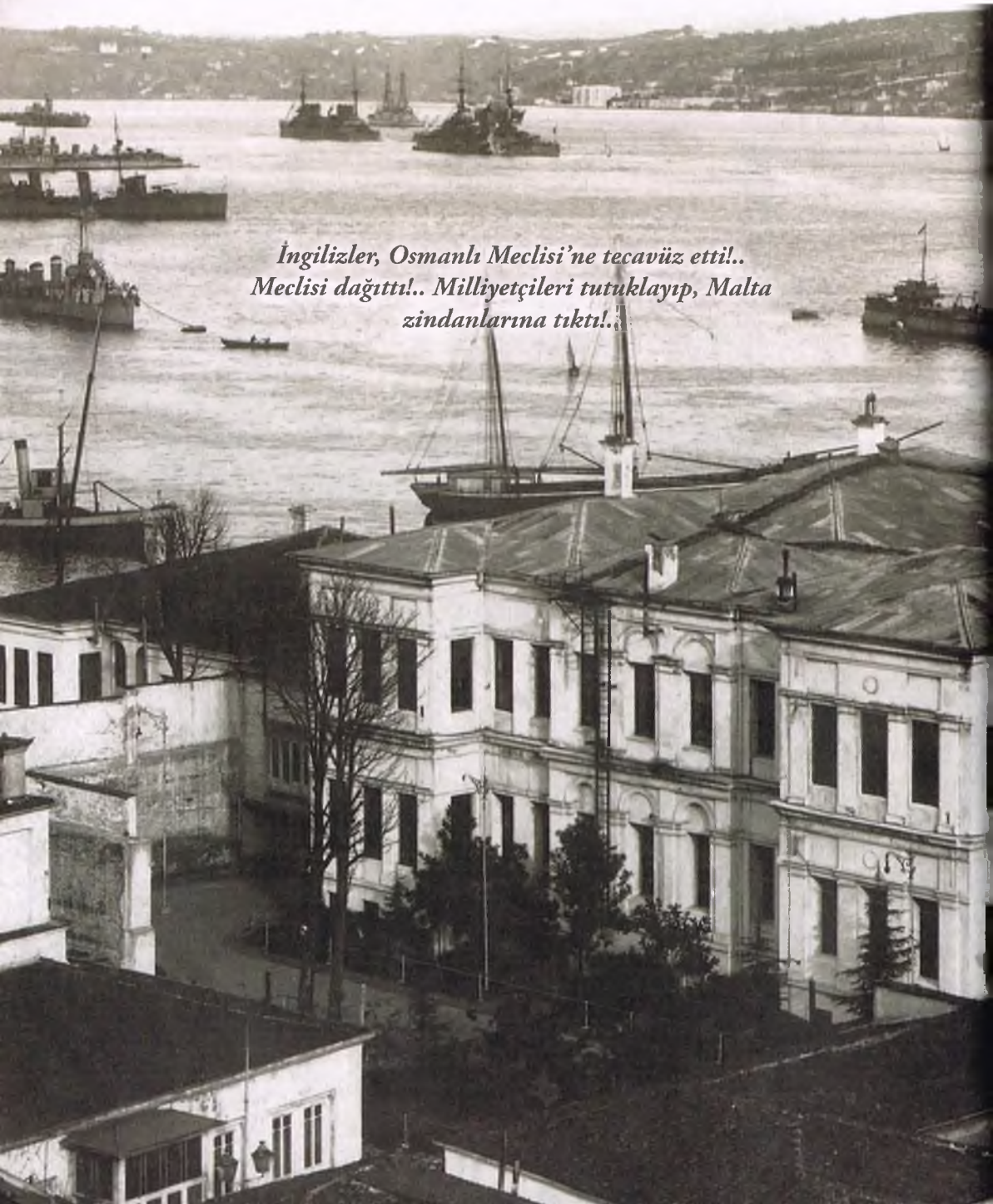

16 Mart 1920,
İşgal altındaki İstanbul'da İngiliz zulmünün gerçekleştiği gün.
Galata Köprüsü'nde İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait birliklerin yürüyüşü.

İstanbul'da masum insanların katledildiği kanlı bir gün!...
İngiliz İşgal Kuvvetleri tarafından yayınlanan The Orient News'in birinci sayfası. İşgalcilerin 16 Mart 1920 günü İstanbul halkına yaptığı bildiri. The Orient News, 16 Mart 1920 s. 1

İstanbul Boğaziçi'nde İşgal Kuvvetleri'ne ait savaş gemileri.
İngiliz İşgal Kuvvetleri tarafından, baskın düzenlenen Osmanlı Mebuslar Meclisi.
(Günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi)

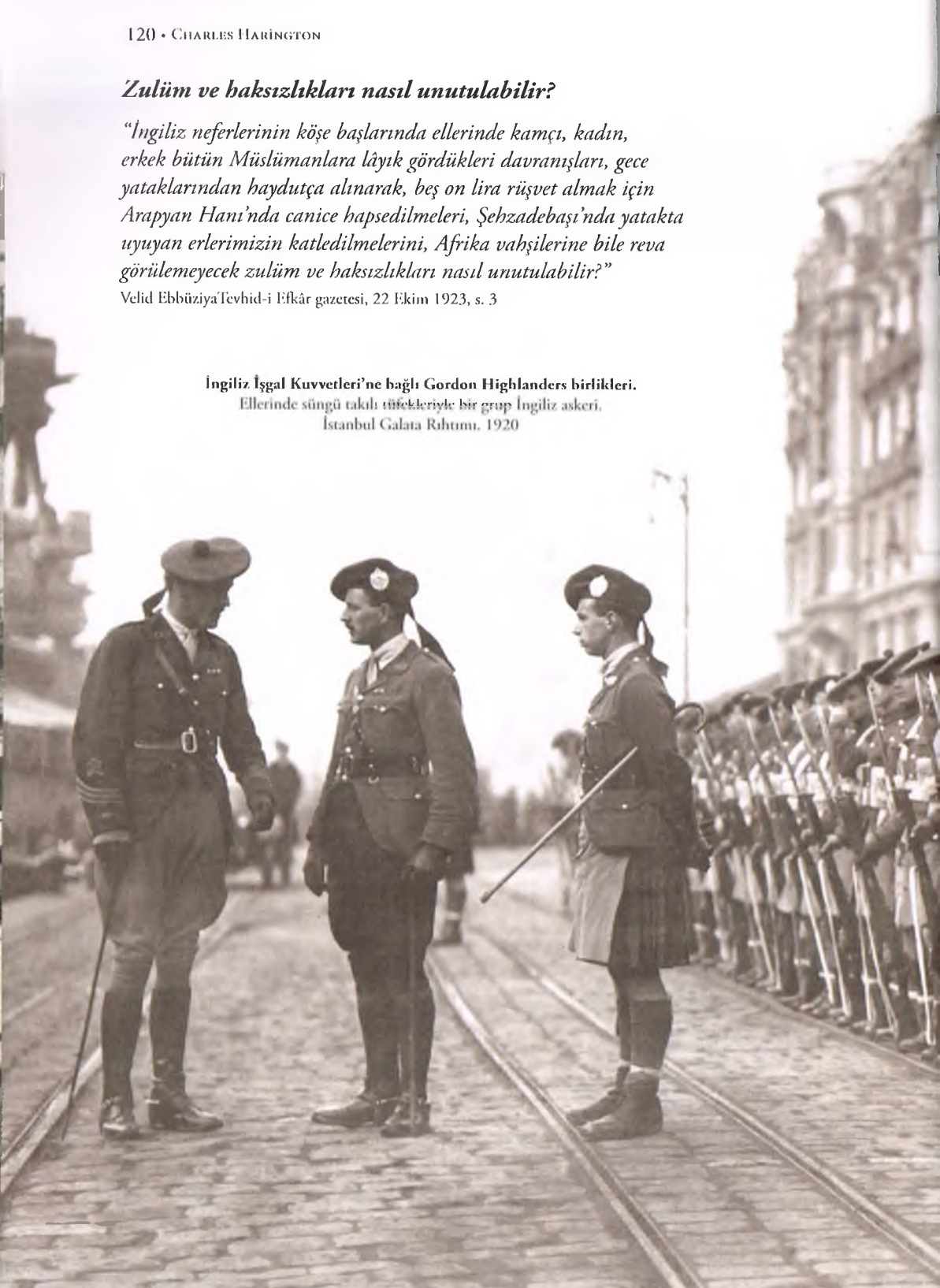
İngilizler, Osmanlı Meclisi'ne tecavüz etti!.. Meclisi dağıttı!.. Milliyetçileri tutuklayıp, Malta zindanlarına tıktı!..

Zulüm ve haksızlıkları nasıl unutulabilir?

"İngiliz neferlerinin köşe başlarında ellerinde kamçı, kadın, erkek bütün Müslümanlara lâyık gördükleri davranışları, gece yataklarından haydutça alınarak, beş on lira rüşvet almak için Arapyan Hanı'nda canice hapsedilmeleri, Şehzadebaşı'nda yatakta uyuyan erlerimizin katledilmelerini, Afrika vahşilerine bile reva görülemeyecek zulüm ve haksızlıkları nasıl unutulabilir?"

Velid Ebbüziya Tevhid-i Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923, s. 3

İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne bağlı Gordon Highlanders birlikleri.
Ellerinde süngü takılı tüfekleriyle bir grup İngiliz askeri.
İstanbul Galata Rıhtımı, 1920

16 Mart sabahı şehit edilen erlerimizden Ahmet oğlu Nasuh (Balıkesir).
İngiliz işgal Ordusu'nun 16 Mart 1920 sabahı İstanbul Şehzadebaşı Mızıka Karakolu baskınında savunmasız bir durumda iken şehit edilen Türk askeri.

16 Mart 1920, Şehzadebaşı baskınında şehit edilen Mehmetçikler.

İngilizlerin hiçbir Türk'ün ebediyen unutmayacağı menfur alçaklığı!
Tevhid-i Efkâr 5 Ekim 1923 s. 1

16 Mart sabahı şehit edilen erlerimizden, Veli oğlu Mehmet (Reşadiye)
İngiliz İşgal Ordusu'nun 16 Mart 1920 sabahı İstanbul Şehzadebaşı Mızıka Karakolu baskınında savunmasız bir durumda iken şehit ettiği Türk askeri..

Bkz: Efe, Ahmet, *"16 Mart 1920: İstanbul'un İngilizler Tarafından İşgali ve Şehzadebaşı Baskını Kurbanları Hakkında"* 7 Ağustos 2009, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, s. 103

16 Mart sabahı şehit edilen erlerimizden İbiş oğlu Abdülkadir (Zile).
İngiliz İşgal Ordusu'nun 16 Mart 1920 sabahı İstanbul Şehzadebaşı Mızıka Karakolu baskınında savunmasız bir durumda iken şehit edilen Türk askeri..

16 Mart sabahı şehit edilen erlerimizden Kadir oğlu Ömer Osman (Şarkışla).
İngiliz İşgal Ordusu'nun 16 Mart 1920 sabahı İstanbul Şehzadebaşı Mızıka Karakolu baskınında savunmasız bir durumda iken şehit edilen Türk askeri..

Uykuda iken şehit edilen mızıka bölüğü erleri

Doktor Esat Paşa, Prof. Dr. (1864-1936)

İstanbul'da işgale karşı direnen yurtsever Türk aydını. Sabahın alaca karanlığında evine baskın yapıldı. Ailesi tartaklandı. Süngülü İngilizler İşgal Kuvvetleri tarafından yaka paça edilerek esir alındı. Tophane Rıhtımı'ndaki İngiliz savaş gemisiyle Malta'ya sürüldü. Malta zindanlarında uzun zaman esaret hayatı yaşadı. Türk tıp aleminin önde gelen isimlerinden ve değerli bir bilim adamıdır.

Rastladığım her İngiliz'e soruyordum: "– Medeniyet bu mudur?.." "– Yes!.." diyorlardı.

16 Mart 1920 günü İstanbul büyük bir baskı ve şiddete sahne oldu. İngilizler hiçbir suçu ve günahı olmayan birçok masum insanı; gece yarısı yataklarından kaldırdı. Yaka paça sürükleyerek savaş gemilerine doldurdu. Malta'ya sürgüne gönderdi. Süngülü İngiliz askerleri Doktor Esat Paşa'nın evine de zorla girdi. Gece yarısı ve yatağından kaldırdılar. Kendisini ve ailesini tartakladılar. Üstünde pijamaları olduğu halde rıhtımdaki savaş gemisine sürüklediler. Esat Paşa'nın 16 Mart sabahı yaşadıkları aşağıdadır:

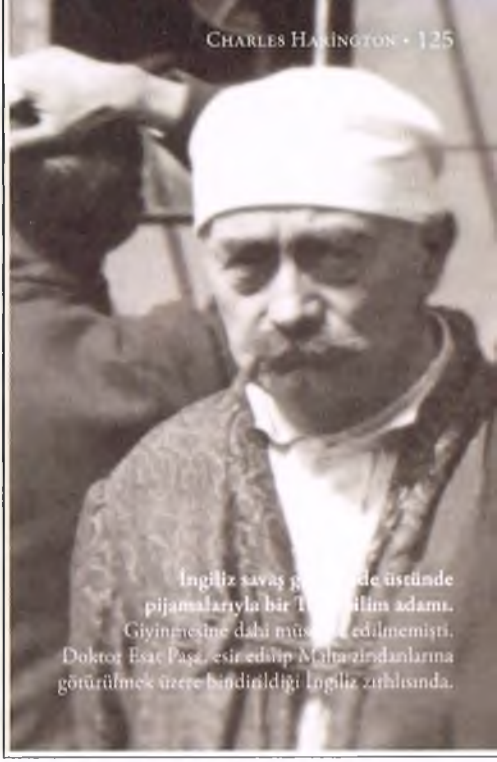
Evimi Nasıl Bastılar?..

"Mütareke günlerinde İngilizler, Doktor Esat Paşa'nın evini nasıl basmışlar, onu yakalayıp nasıl Malta'ya götürmüşlerdi?"

1920 Mart'ının 16. gününe giriyoruz... Şafak henüz söküyor.. İstanbul derin uykusundan daha uyanmamış... Cağaloğlu sokakları boşaltılmış, terkedilmiş bir eski zaman şehri gibi içe hüzün veren bir sessizlik içinde uzayıp gidiyor... Birden uzaktan bir gürültüdür koptu. Loşlukları delen ve bu sükun aleminde bir gök gürültüsü gibi akisler yapan bir ses sağanağı ardı ardına yaklaşıyor.. Kaldırımlar sarsılıyor, sabahın tatlı nefesiyle dolu sokaklara yağ ve benzin kokuları saça saça son hızla gelen iki iri kamyon işte köşeyi dönüyor, biraz daha koşuyorlar ve nefesi kesilmiş, takatleri tükenmiş gibi

17 Mart 1920 sabahı, İngiliz zırhlısında.
Ortada: Doktor Esat Paşa.
Sağda: Mersinli Cemal Paşa.

İngiliz savaş g[illegible]de üstünde pijamalarıyla bir [illegible]lim adamı. Giyinmesine daha müs[illegible] edilmemişti. Doktor Esat Paşa, esir edilip Malta zindanlarına götürülmek üzere bindirildiği İngiliz zırhlısında.

Darülfünun profesörlerinden meşhur göz doktoru Esat Paşa'nın oturduğu 25 numaralı konağın önünde duruyorlar. Kamyonlardan kocaman sarıklı, pala bıyıklı, iri yarı Hintli askerler süngülü silahlarıyla kaldırımlara atlıyorlar. Kapıya dayanıyorlar, ve her an açılmaya hazır bu doktor kapısına asılıyorlar... Evi basıyorlar!.. Şimdi sözü (evim kalemdir) diyenlerin baskınına uğrayan Doktor Esat'a bırakıyorum:

O gece çocuğumun ciğerinde kan toplanmıştı. Saat 1 buçuğa kadar onun tedavisiyle uğraşmış, yorgun argın yatmıştım. Bir gürültüyle gözlerimi açtım. Yatağımda doğruldum. Alacakaranlıkta odamı dolduran bir kalabalığı fark etmemle, yüzüme dayanmış dört revolverin soğuk namlularıyla karşılaşmam bir oldu.

"– Ne oluyorsunuz?.. Kimsiniz siz?.." diye bağırdım.

Ve gittikçe açılan gözlerim pencerelerden sızan şafak renklerinin ışıldattığı süngüleri görünce, anladım ki karşımdakiler adi bir hırsız çetesi değil, fakat medeni bir baskının kahramanlarıdır!.

Yatağımdan fırladım; karşılarında dimdik durdum:

"– Kimsiniz, ne istiyorsunuz?"

Cevap olarak revolverlerini yüzüme biraz daha yaklaştırdılar, süngülerini renk versin diye oynattılar... İşte o kadar. Aynı odada yatan on dört yaşındaki hasta çocuğum da uyanmış, korkusundan bir çığlık atarak tekrar yatağına düşmüştü. Onu kurtarmak için, oradan fırladım, dışarı çıktım sofa merdivenler, her taraf askerlerle dolu idi.

"– Bırakında giyineyim" dedim. Onlar cevap verecekleri yerde, beni öylece, pijama ile sokağa doğru sürüklüyorlardı. Bütün ısrarlarım boşa gitti. Etrafımı saran süngülere, revolverlere bir daha baktım. Yatağından alınmış bir adamı sürükleyip götürmek için bu orduya ne lüzum vardı... O sırada gördüm ki yukarıda loğusa bulunan kızımın odasına da, diğer bütün odalara da girmişler, kuvvet ve azametlerini bütün ev halkına göstermek isteyerek herkesi uyandırmışlar. Ve damadım ile oğlumu da tıpkı benim gibi giyinmelerine müsaade etmeden pijama ile aşağı indirmişler. Üçümüzü kamyona bindirdiler, süngülerle etrafımızı kuşattılar ve neye uğradıklarını şaşırmış, ağlaşan bir ev halkının gözleri önünde kamyonları sürdüler...

Yolda soruyorduk...

"– Ne var?"

Hiç cevap vermiyorlar. Kamyon sarsıla sarsıla Bâb-ı Âli yokuşunu inerken damadım, kesik cümlelerle karımı süngü ile ayağından yaraladıklarını, kızımı tekmelediklerini anlatıyordu. Başım ateş gibi yanıyordu.. Beynimde şimşekler çakıyor, hırsla, nefret ve kinle kıvranıyordum. Köprüyü geçerken baktım ki, bende elimden yaralıyım. Ve bu yaradan sızan kan bir anda bana şifa oldu, yumruklarımı kuvvetle sıktım, dişlerimi gıcırdata gıcırdata kendi kendime:

"– İntikam!.." diye inledim.

Tophane'ye geldik. Rıhtımda bizi kamyondan indirdiler. Oracıkta bağlı olan bir İngiliz gemisine soktular. Gemide Mersin'li Cemal Paşa, Cevat Paşa, Rauf Bey, Kara Vasıf gibi birçok tanınmış arkadaşları buldum. Biraz sonra damadım ile oğlumu serbest bıraktılar. Ve bizi bu pis gemiden naklettikleri Benbow Dretnotu aldı. Malta'ya götürdü.

Rastladığım her İngiliz'e soruyordum:

"– Medeniyet bu mudur?.."

"– Yes!.." Diyorlardı.

Doktor Esat Paşa renk ve koku içindeki güzel bahçesinin birbirinden güzel fidanları arasında bir iki adım attı, ateş gibi, kıpkırmızı iri bir karanfil kopardı, bana uzatarak devam etti:

"– Türk aydınlarını İngilizler, İstanbul'u işgal ettikleri gün, işte böyle toplamışlardı. Onları, bu kelimelerle tavsif edilmeyecek kadar küçük hareketlere sevk eden galibiyet gururu idi. Galip her şeyin fevkindedir, diye düşünüyorlardı. Ve bizi öz yurdumuzda, kendi evimizde, yatak odalarımıza kadar girerek, çoluk çocuğumuzu süngüleyerek, tekmeleyerek yakalamak yalın ayak, başı kabak sürükleyip götürmek hakkını kendilerinde galip oldukları için buluyorlardı."

Aziz doktorun sesi kısılır gibi oldu, gözleri daldı. Sonra yavaş yavaş söyleyerek sözünü şöyle bitirdi:

"– Evladım.. Bu bir eski masal ki; bizim için kalan değeri bir acı hatıradan başka bir şey değildir..."

Fakat siz gençler için şu tek manası vardır:

"Yenilmeyeceksin!"[1]

1 Pembe Mecmua, 15 Ağustos 1935, s. 7

Türkiye Büyük Millet Meclisi.
Kurtuluş Savaşı'nı ve Türk halkının milli bağımsızlığını kazandıran TBMM. I. Millet Meclisi binası önünde yapılan bir tören.

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları.
Mehmetçiğin düşmana hücumu.

İngiliz İşgal Kuvvetleri, Türklerin toplanıp, marş ve milli şarkılar söylemesini yasakladı!. İzmir Marşı söylenmesi ise en büyük suçtu!..

متفقين ضابطه‌سنك تعليماتى

NOTICE

The following order is republished for the information of the public:

1. To avoid unnecessary friction and disorder the singing of political songs in the streets, or in other public places of any description, is strictly forbidden.

2. *The formation of processions of a political nature, or the public display, in any way, of political feelings*, such as tend to produce friction and disorder, are likewise strictly forbidden.

3. The public are hereby warned that the offences above described will be considered as serious, and that offenders will be severely punished.

(sd) C. BALLARD
Colonel.
President Allied Police Commission.
2nd. April, 1921.

Miralay Ballard

İstanbul'daki Türklere milli şarkı söylemeyi yasaklayan İngiliz İşgal Kuvvetleri Polisi. 16 Mart 1920 baskınından sonra, İstanbul'a tamamen hakim olan İtilaf Orduları Polis Heyeti Başkanı. İngiliz İşgal Kuvvetleri İstanbul halkına hitaben çok sayıda ilan ve bildiri yayımladı. Bu ilan ve bildiriler doğrudan günlük yaşamla ilgilidir. Bunların büyük çoğunluğu Miralay Ballard'ın adı ve imzasını taşımaktadır. General Wilson, General Milne, General Harington'ın emrinde görevliydi. Miralay Ballard'ın Yaveri Rickatson Hatt; İngiliz Divanı Harbi'nde yapılan Torlakyan mahkemesinde tarafsız hareket etmesi nedeniyle görevinden alınan savcıydı.

Müttefikin Zabıtası'nın Talimatı

1- Muzabereler intaç ve karışıklıklar doğuracak olaylara mani olmak için sokaklarda veya herhangi genel mahallerde siyasi içerikli şarkılar söylemek kesinlikle yasaktır.

2- Siyasi duyguları harekete geçirmeye yönelik bulunan mücadeleler, karışıklıklar kargaşalıklar doğuracak olan törenler ve genel gösteri düzenlenmesi kesinlikle yasaktır.

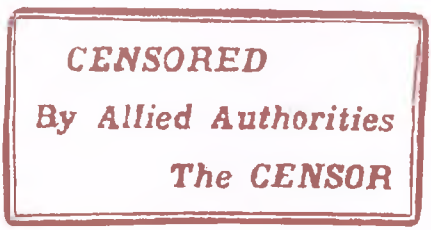
3- Yukarıda adı geçen hükmü bozan her hareket, ciddi bir suç sayılacak ve bu gibi aykırı hareketlerde bulunanlar şiddetli bir cezaya mahkum edileceklerdir.

İmza: Miralay Ballard
Müttefikin Zabıtası Komisyonu Reisi
İleri gazetesi, 11 Şubat 1921, s. 2

Milli şarkıları söylemenin yasak olduğunu bildiren İngilizce ilan.

Türk gazetelerinde yayımlanan, İngiliz işgal Kuvvetleri'nin şarkı söylemeyi yasakladığını bildiren ilan. 2 Nisan 1921 tarihinde: "Colonel Ballard" adıyla ve "President Allied Police Commission" unvanıyla, İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı, The Orient News'te, İngilizce olarak yayımlandı. The Orient News, 3 Nisan 1921, s. 3 (Türklerin sokaklarda söylediği şarkılar çok fazla değildi. Bu şarkıların ilki her Türk'ün ezbere bildiği ve söylediği "İzmir'in dağlarında çiçekler açar" diye başlayan ve "Yaşa, Mustafa Kemal Paşa, Yaşa" cümlesiyle biten ünlü eserdi.

İşgal Kuvvetleri'nin İstanbul'da kullandığı basın sansürü mühürleri

Vahdettin'in akıl hocası. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı.

Sait Molla (1880-1930)
İngiliz Muhipleri Cemiyeti adlı işbirlikçi teşkilatının kurucusu. Vahdettin'in desteği ile 23 Mayıs 1919'da kurduğu bu cemiyetle, kendisi gibi hainleri bir araya topladı. Sait Molla, İngiliz Gizli Servisi'nin bir unsuru olarak, Türk milli direnişini bastırmak için aktif rol oynadı. Yeni İstanbul adlı bir gazete çıkararak İngiliz propagandası yaptı. Milli direnişi baltalamak için cahil kimseleri kışkırttı. Anadolu'daki isyanların birçoğunda parmağı vardır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 150'lik hainler listesine dahil edilerek vatandaşlıktan çıkarıldı. Sait Molla yurtdışında da millete ihanetten geri durmadı.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti Nizamnamesi

Sait Molla tarafından kurulan ihanet şebekesinin nizamnamesi.
İstanbul, Hilal Matbaası, 1919

Sait Molla'yı tasvir eden bir karikatür.

Millet olgunlaşmış olmasaydı bu sözü söyleyemez, ve bu amacına ulaşamazdı. Hükümet hain olmasaydı, elbette bu sözü söylemez ve milletin aleyhine yürümezdi!..

Bu Kongre ne yaptı?

1 - Milli sınırları çizdi ki; bu sınır Misak-ı Milli'ye temel olmuştur. Bu sınır askerî değerlendirmeler üzerine çizilmedi. Bu sınır adil bir biçimde milli ve etnik temele göre belirlendi;

2 - Bu milli sınır içindeki yönetim Milli Saltanat temeli üzerine bina edildi.

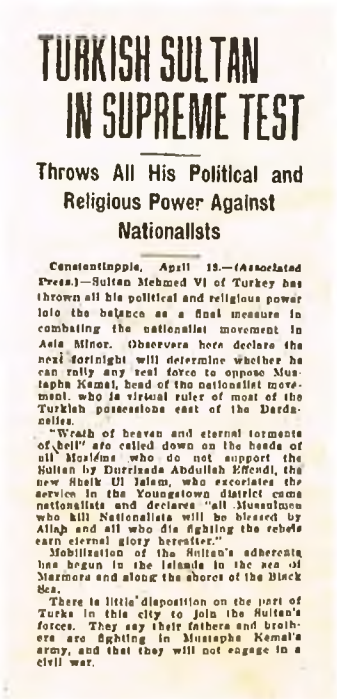
3 - Azınlıktaki unsurların hukuku kabul edildi.

4 - Devletin içte ve dıştaki bağımsızlık ve hakimiyet hakkı tartışılmayacaktır.

5 - Devlet dış yardımlara müsaade edecektir.

Mustafa Kemal Paşa ile fedakar arkadaşlarının kongresi, Erzurum'da millet için böyle yaşam kaynağı olurken, Damat Ferit bunların hepsini birden suçlu ve haydut sayarak, İstanbul'a gönderilmelerini, bütün askeri ve mülki makamlara resmen emrediyordu. Devlet ve milletin bütünlüğünü ve bağımsızlığını talep etmek, Ferit ve Vahdettin'e göre bir suç ve bir haydutlukmuş.

Erzurum Kongresi ardından, daha kapsamlı bir nitelikte olmak üzere, 4 Eylül'de, Sivas Kongresi açıldı. Bu kongreye yalnız Doğu Anadolu'dan değil, Batı Anadolu'dan

TURKISH SULTAN IN SUPREME TEST

Throws All His Political and Religious Power Against Nationalists

Constantinople, April 18.—(Associated Press.)—Sultan Mehmed VI of Turkey has thrown all his political and religious power into the balance as a final measure in combating the nationalist movement in Asia Minor. Observers here declare the next fortnight will determine whether he can rally any real force to oppose Mustapha Kemal, head of the nationalist movement, who is virtual ruler of most of the Turkish possessions east of the Dardanelles.

"Wrath of heaven and eternal torments of hell" are called down on the heads of all Moslems who do not support the Sultan by Durrizada Abdullah Effendi, the new Sheik Ul Islam, who excoriates the service in the Youngstown district cause nationalists and declares "all Mussulmen who kill Nationalists will be blessed by Allah and all who die fighting the rebels earn eternal glory hereafter."

Mobilization of the Sultan's adherents has begun in the islands in the sea of Marmora and along the shores of the Black Sea.

There is little disposition on the part of Turks in this city to join the Sultan's forces. They say their fathers and brothers are fighting in Mustapha Kemal's army, and that they will not engage in a civil war.

Sultanı desteklemeyenler cehenneme, Milliyetçileri öldürenler cennete gidecekmiş!.

Türklerin Sultanı büyük bir sınav veriyor
Tüm Siyasal ve Dinsel Gücünü Milliyetçilere Karşı Kullanıyor

"İstanbul, 18 Nisan. -(Associated Press)- Sultan VI. Mehmet tüm siyasal ve dinsel gücünü, dengeli olarak, Küçük Asya'da (Anadolu) gelişen milliyetçi akıma karşı koymak için son çıkar yol olarak kullanıyor. Burada bulunan gözlemciler, gelecek on beş günün Sultan'ın, Çanakkale'nin doğusundaki Türk topraklarının çoğunun gerçek hakimi, milliyetçi akımın önderi Mustafa Kemal'e karşı gerçek bir güç toplayıp toplayamayacağı konusunda belirleyici olacağını bildiriyorlar.

Çevredeki Müslümanların kafasına, yeni Şeyhülislam olan Dürrizade Abdullah Efendi aracılığıyla Sultan'ı desteklemeyenlerin "Tanrının gazabına uğrayıp, cehennem azabına katlanacakları, Allah'ın, milliyetçileri öldüren tüm Müslümanları kutsayacağı, isyancılarla çarpışarak ölenlerin de, sonsuz bir övgü kazanacakları" düşüncesi yerleştiriliyor. USA, Binghamton Pres, 13 Nisan 1920, s. 1

Hiç bitmeyen fuzuli saltanat törenlerinden birinde.
Milli Mücadele'yi baltalamak için düşmanla işbirliği yapan Vahdettin. İhanet ettiği Mehmetçik arasında faytonda. Çok sayıda koruması varken hayatını tehlikede gördü. Millete hesap vermekten ve Mehmetçiğin intikamından korkup düşmana sığındı.

da, Rumeli'den de temsilciler geldi. Millet orada tamamıyla temsil edildi. Bu gerçek bir temsilciler meclisiydi. Sivas Kongresi, Erzurum kararlarını olduğu gibi kabul etti. Ancak bu kadarla kalmayarak, bütün Türk memleketinin sınırlarını tayin ve milli dayanışmanın ilkelerini belirledi.

İşte bu sırada İstanbul'dakiler köpürüyor. İktidarda iki halis muhlis rezil var. Bunların biri Ferit Paşa âyanından, o zaman Dahiliye Nezareti makamını kirleten edepsiz ve alçak Adil ile Harbiye Nezareti'ne bulaşan, Süleyman Şefik (Süleyman Fışkı) adındaki uğursuzdur. Bunlar inkılabın önde gelenleri aleyhinde Engizisyon mahkemesini insafa getirecek kararlar veriyorlar. Bu kararları bir sürü kuduz köpekler gibi tatbike başlıyorlar.

Kongre'nin toplanışı sırasında Feridiler, Elâziz Valisi Galip isminde bir alçağı araç kullanarak, masum halkı Kuva-yı Milliye aleyhinde silâha sarılmaya davet edecek derecede, büyük cinayet ve kötü bir iş yapıyorlar. Süleyman Şefik derbederi ise bu masum halk ile birleşip Kuva-yı Milliye aleyhinde yürümek üzere askeri birliklere emir veriyor.

Galip alçağı, aldığı padişah emrine uyarak devşirdiği bu kuvvetlerle gelip; birden bire Sivas'ı basacak ve orada buluşan milliyetperverleri bir bir asacak, kesecek, kılıçtan geçirecek. Lânetlenmiş Padişah'ta ihtiyaç olduğunda kullanması için bir ferman hazırlamıştı ki Sadaret'te saklıyordu. Bu herif Sivas'a varınca İstanbul'la görüşecek ve o zaman padişah emri neşredecekti.

Süleyman Şefik Paşa (1860-1946)
Vahdettin'in Türk Milliyetçilerini yok etmek için kurduğu Halife Ordusu'nun Kumandanı. Mütareke döneminde Harbiye Nazırlığı görevinde bulundu. 150'liklerle birlikte Türk vatandaşlığından çıkarıldı. Aftan yararlanarak yurda döndü.

Halife Ordusu Kumandanı Süleyman Şefik Paşa, Mustafa Kemal'e neden düşman olmuş?

Süleyman Şefik Paşa anlatıyor:

"Doğru söylemek gerekirse Mustafa Kemal'in azim ve çabası olmasaydı, Türklerin boynuna esaret zinciri takılmış ve ilelebet yeniden Anadolu'da bağımsız bir Türk devletinin kurulması imkansızdı. Mütarekenin uğursuz günlerinde Harbiye Nazırı oldum ve Mustafa Kemal'in harekatına düşman kesildim. Çünkü o tarihte; Mondros Antlaşması ile Osmanlı ordusu dağıtılmış, silahları ellerinden alınmış ve düşman devletler, bölünmemize karar vermiş olduğundan, Mustafa Kemal'in bir şey yapamayacağına emindim. Mustafa Kemal şansı veya benden daha iyi geleceği görüşü ile başarıyı sağladı. Gerçekten benim Nezaretimden bir yıl sonra; Avrupa siyaseti tamamen değişti. İtalyanlar, Fransızlar, Ruslar, İngiltere'ye düşman vaziyet aldılar. Türklere yardımlarda bulundular. Mustafa Kemal bunun öyle olacağını takdir etmiş ise, gerçekten çok büyük zeka ve deha."

Süleyman Şefik Paşa, Hatıratım, Başıma gelenler ve gördüklerim, 31 Mart Vakıası, (Yeni yazıya aktaran: Hümeyra Zerdeci), Arma Yayınları, İstanbul, 2004, s.181

Alemdarcı edepsiz ve hayasız Refii Cevat'ın babası olması gereken Muhiddin Paşa'da valisi bulunduğu Ankara'dan Çorum'a gitmiş ve orada Süleyman Fışkı'nın[107] kendi emrine verdiği askerlerle hareket ederek, böyle sağdan soldan Sivas'ı kıskaç içine almış bulunacaklardı.

Burada garip bir olay meydana geliyor: Telgrafçılar milli amaca daima ve sonuna kadar sadık. Ahmaklığı meşhur olmuş Bab-ı Âli ise şifreleri açık bir biçimde yazıyor. Millici memurlar şifreleri bir güzelce hallediyor, kodamanların bütün tertibatı anlaşılıyor, ve sonuçta bu kalleşlerin girişimi bozuluyor. Kuva-yı Milliye muzaffer oluyor.

Bu edepsizlik neden meydana geldi? Artık foyaları meydana çıkan Ferit, Adil, Şefik'ten her biri millet gözünde bir Firavun, bir Yezit durumuna düşüyor. Halk telgrafhanede, İstanbul'u sorguya çekiyor. Hem de haklı olarak çekiyor.

Bu sırada ecnebiler de Kürdistan'ı aleyhimize tahrike koyulmuşlar. Konunun bu kısmını şimdilik neşretmeyeceğim. Bir ecnebi acentesi da o hengamede Malatya'ya geliyor. Alçak ve rezil vali Ali Galip'le el ele vatanı parçalamaya ve yıkmaya çalışıyorlar.

Padişah'la görüşme istenildiği bir dakikada Ferit ve Adil kumpanyası bir çıkar yol olarak telleri kesiyorlar! Bu suretle hükümet ve Padişahla milletin arasına sülük gibi so-

107 Süleyman Şefik Paşa (1860-1946) Vahdettin ve Damat Ferit'in Türk Milliyetçilerini yok etmek için kurduğu Halife Ordusu'nun Kumandanı.

kularak görüşmeyi kesmiş oluyorlar.

Kuva-yı Milliye, Ferit Paşa'ya: – Bizi Padişahla görüşmede serbest bırakınız. Bırakmazsanız millet harekâtında kendini bağımsız görecektir.

Ferit: – Cevap yok.

Sonuç: Kongre kendisini bağımsız sayıyor.

Bunun üzerine Ali Galip, Mösyö Nevil ve bunlar tarafından kandırılmış olan zavallılar hakkında gereken önlemler alınıyor. Ardından bir kesinti devresi başladı ki bu tam 23 gün devam etti. Bu günlerin sonunda Ferit lânetlisi düşmeye mecbur olmuştur ki, bunun İstanbul safhası bundan önceki kısımda anlatılmıştı.

Görülüyor ki, Kuva-yı Milliye yalnız Ermenilere, Yunanlılara, Büyük Devletlere karşı değil, bir de dinsiz, imansız, milliyetsiz, namussuz bir hükümete karşı cihat ilan etmiş ve çok şükür başarılı olmuştu. Yoksa, Saray ve Bab-ı Âli uslu dursa, hiç olmazsa ses çıkarmasa milli amaca uygun bir barış meydana gelirdi.[108]

* * *

Ali Rıza Paşa zavallısının teşkil ettiği şikeste beste kabine taslağına geldik. Sivas Heyeti'nin bu kabinenin kuruluşuyla zerrece bir ilgisi yoktur. Bu kabinenin kabul edilir bir özelliği vardı ki, o da bir kısım üyelerinin ve hatta başkanının Ferit kabinesinden ciro edilmiş olmasıydı. Biz o zaman İleri'de bu noktaya değinmiştik. Bu yüzden Sivas, bu kabineye güvenmekten çekindi. Ayrıca şunu da söyleyeyim ki, gel zaman, git zaman Meclis-i Mebusan'da bu kabineye güvenilmesi söz konusu olunca, Numan Usta arkadaşım, biri daha ve bir de ben oy vermemiştik.

Kuva-yı Milliye amacını 3 Ekim 1919 tarihli telgrafla Ali Rıza Paşa'ya açıkça bildirmişti:

1 - Hükümet, Sivas Erzurum kongre kararlarına uyacak.

2 - Milli Meclis açılıp çalışmaya başlayıncaya değin hükümet millet adına hiçbir taahhüde girişmeyecek.

3 - Barış temsilcileri güvenilir kişilerden oluşacak.

Tuhaf değil mi? Sadr-ı Felâtun[109] tedbir ve Asaf-ı Nazır, Ali Rıza Paşa kongrelerden haberdar olamamış!?. Sonuçta Sadrazam Paşa milli gayeyi tanıyor, ancak seçime karışılmamasını istiyor.

Bir sessizlik devresi. Bunun ardından muhatap olmak üzere Mersinli Cemal Paşa çıkıyor. Cemal Paşa, bir telgrafında vekaletin milli gayeyi tamamen kabul ettiğini yazdıktan sonra, Kuva-yı Milliye için şöyle öneride bulunuyor:

1 - İttihatçılıkla hiçbir ilişki olmayacak.

2 - Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmış olması doğru olmadığından sorumluları aleyhine yasal takipte bulunulacak.

3 - Her çeşit suçun failleri cezalandırılacak.

4 - Seçimlerin serbestliği hakkında teminat verilecek.

108 İleri gazetesi, 29 Aralık 1922, s. 2

109 Eflâtun Giyenlerin Başkanı. (Masonik)

TURKISH NEWS ITEMS

A decree has been submitted to the Sultan for ratification depriving Moustapha Kemal Pasha, chief leader of the so-called "National Movement" in Anatolia, of his rank of General as well as of all his medals and decorations. By the same decree the General forfeits his title of Honorary A.D.C. to the Sultan.

Vahdettin, Mustafa Kemal'in savaş meydanlarında kazandığı madalyaları geri aldı, Anzavur gibi hain yandaşlarına dağıttı.

Mustafa Kemal Paşa'nın rütbe, madalya ve nişanlarının Vahdettin tarafından geri alınışı düşman gazetesinde.

İşgal Kuvvetlerinin yayın organı The Orient News'te yayımlanan haber:

Türkiye'den haberler

"Anadolu'daki "Milli Hareket" adı verilen akımın önderi olan Mustafa Kemal Paşa'nın, Paşa rütbesinin tüm madalyaları ve nişanlarıyla birlikte elinden alınmasını isteyen bir hüküm Sultan'a sunulmuş bulunuyor. Aynı hükme göre Paşa, Sultan'ın Baş Yaverlik görevinden de alınmaktadır." The Orient News, 13 Ağustos 1919. s.2

مصطفى كمال پاشا

اوچنجى اردو قومندانلغندن معزول وعسكرلكدن مستعفى مصطفى كمال بك سلك عسكريدن اخراج و حائز اولدينى نشانلر نزع وعهده‌سنده‌كى فخرى ياورلك رتبه‌سى رفع ايدلمشدر .

Mustafa Kemal Paşa'nın rütbe, madalya ve nişanlarının Vahdettin tarafından geri alınışı.

Mustafa Kemal Paşa

Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azledilen ve askerlikten istifa eden Mustafa Kemal Bey askeriyeden çıkarılmış ve sahip olduğu nişanlar çıkarılıp, sorumlu olduğu fahri yaverlik rütbesi geri alınmıştır." İleri gazetesi, 13 Ağustos 1919 s. 2

Death Sentence on Nationalist Leaders

The Turkish court-martial has pronounced judgment on Moustafa Kemal the Nationalist leader and his partisans, and has condemned them by default to death and confiscation of goods.

The judgment says that Moustafa Kemal Effendi, native of Salonica, Ali Fuad Pasha, ex-commander of the 20th Army Corps, Dr. Adnan bey, Colonel Kara Vassif Bey, Alfred Rustem Bey, (an Englishman converted to Islamism) ex-ambassador at Washington, and Halide Edib Hanum (the Turkish lady novelist) wife of Adnan bey having taken money by force from the public, having recruited troops without the Sultan's authorisation and having fomented troubles in the interior, having also covered their movement with the false title of national forces, having delivered speeches and placarded proclamations hostile to the legal Government, having finally committed many abominable crimes against the peaceful population of the interior, sacking and pillaging villages and carrying out massacres, are by the court condemned to death, and their goods confiscated.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının idam kararı.

İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'te. The Orient News, 14 Mayıs 1920, s. 2

Price 2 1/2 Piastre — Constantinople, Wednesday, April 7, 1920. — Vol.I—No 248

THE ORIENT NEWS

Successor to "The Balkan News." — Founder and Director H. C OWEN. EDITOR J. D. QUIRK.

CHARLES HARINGTON • 135

THE SULTAN ORDERS PUNISHMENT OF NATIONALIST CHIEFS

The German Rebellion

Defence Minister's Account

London, Tuesday.—In an interview the German ex-Minister of National Defence, Herr Noske, explained the course of the recent troubles. He said: "It was no secret to me that reactionary officers and conservative politicians would attempt to influence the troops. Pamphlets in favour of the agitation were distributed and speeches inciting revolt were made. General Ludendorff openly added to the discontent among the officers and soldiers in

German Troops Enter the Neutral Zone

Paris, Tuesday.— On Friday the German *chargé d'affaires* visited M. Millerand and informed him that certain contingents of the Reichswehr (Government troops) had penetrated into the neutral zone on Thursday morning, (against the German Reds).

On Saturday M. Millerand addressed a strong note to the German *chargé d'affaires* demanding that the German Government should obtain the immediate withdrawal of the troops and pointing out that the act was a formal violation of the Treaty.

The Turkish Treaty

Delegation to be Called at Close of this Month

Paris, Tuesday.—The next conference of the Premiers and [illegible] Italian frontier [illegible] *Intransigeant* [illegible] treaty is ready [illegible] ary question [illegible] the Premier [illegible] delegates w[illegible] seal of the [illegible] adds that th[illegible] all the Al[illegible]

Boar-Pit Tragedy

Berne, Tuesday.—August Mahler, a medical student, while slightly intoxicated, was pitching carrots into the boar-pit in the zoological gardens here, when he fell into the pit himself. The beast immediately left the vegetable diet and [illegible] mauled Mahler, mutilating him [illegible] He was taken to a hospital [illegible] wounded. His left leg and arm [illegible] torn away. (U.S. Lyons)

[illegible] to Join the Russian Loyalists

Vahdettin'in millete ihaneti düşman gazetesinin manşetinde!..

Milli hareketin önderlerinin toplatılıp cezalandırılması için Sultan Vahdettin'in verdiği emir, İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'in manşetinde.
The Orient News, 7 Nisan 1920, s. 1

İnsanlık ve İslâm alemi bilsin...

Süleyman Nazif Bey anlatıyor:
"Türk'ü ve İslam'ı kurtarmaya yemin etmiş olduğu için, Mustafa Kemal Paşa kendine "Gazi" unvanı verilmesini ancak, Vahdettin'in çıkardığı idam kararından sonra kabul etti. Benim bu bildiklerimi isterim ki insanlık ve İslâm alemi bilsin, Kuzey Kutbu'nun buzullarına, Afrika'nın kaynar çöllerine kadar, her Müslüman yurdunda Vahdettin'in ismi lanetlerle anılsın. İslâm alemi ilkokulların, ilk sınıflarından üniversitelerin son sınıflarına kadar her okulda, her kışlada, her fabrika ve dükkanda sefil mahluk olan Vahdettin'in resmini teşhir ile tarihini takdir etsin."

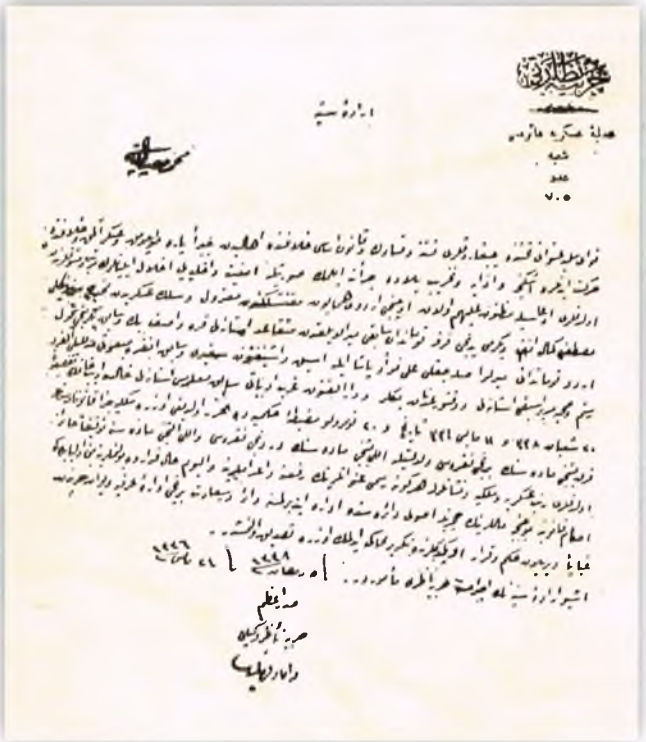
Süleyman Nazif Bey
İleri gazetesi, 21 Kasım 1922, s. 2

İşgal kuvvetleriyle el ele verip, Türk Milleti'nin kuyusunu kazan Sultan Vahdettin.

Mustafa Kemal'in idam kararı...

Damat Ferit'in imzaladığı, Vahdettin'in tasdik ettiği Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idam kararı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında 1. Divân-ı Harb-i Örfî Riyaseti'nce verilen idam kararının Sultan Vahdettin tarafından onaylandığını gösteren İrade-i Seniyye sureti. BOA, DUİT, 175/46. Takvim-i Vekayi, 27 Mayıs 1336/27 Mayıs 1920, No: 3864.

Harbiye Nezareti
Askeri Adliye Dairesi
Şube
Sayı
705
Yüce İrade
Mehmet Vahdettin

Vahdettin ve Frenkperest eniştesi Damat Ferit'in imzaladığı, Mustafa Kemal Paşa'nın idam kararı.

Kuva-yı Milliye unvanı altında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Anayasa'ya aykırı olarak ahaliden zorla para toplamak ve asker almak ve karşı duranlara işkence ve eziyet ve beldeleri tahrip etmeye cüret eylemek suretiyle iç emniyeti ihlâl edenlerin tertipçi ve teşvikçilerinden oldukları iddiasıyla sanık olan Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azil edilmiş ve askerlik mesleğinden çıkarılmış Selanikli Mustafa Kemal Efendi ve yirmi yedinci tümen eski kumandanı albaylıktan emekli İstanbullu Kara Vasıf Bey ve yirmi yedinci kolordu eski kumandanı Mirliva Salacaklı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ile eski Ankara Millet Vekili Midillili Alfred Rüstem ve eski Sağlık Müdürü İstanbullu Doktor Adnan Beyler ve Üniversite Batı Edebiyatı eski öğretmeni İstanbullu Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın tafsilatı 20 Şaban 338 ve 11 Mayıs 336 tarih ve 20 sayılı hüküm mazbatasında yazılı olduğu üzere Mülkiye Ceza Kanunu'nun kırk beşinci maddesinin birinci fıkrası delâletiyle elli beşinci maddesinin dördüncü fıkrası ve elli altıncı maddesine uyularak haiz oldukları askeri ve mülki rütbe ve nişanlarla her türlü resmi unvanlarının kaldırılmasına ve idamlarına ve halâ firar halinde bulundukları için buna dair kanun hükümleri mucibince mallarının haciyle usulü dairesinde idare ettirilmesine dair İstanbul Birinci Örfi İdare Harp Divanı'ndan gıyaben verilen hüküm ve karar, ele geçtiklerinde tekrar muhakeme edilmek üzere tasdik olunmuştur. Bu iradenin yürütülmesine Harbiye Nazırı memurdur. 5 Ramazan sene 1336 24 Mayıs sene 1338

Sadrâzam ve Harbiye Nazır Vekili
Damat Ferit

Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Sertoğlu, Mithat, "Atatürk'le ilgili üç belge" Ekim 1967, İstanbul, s. 6

Damat Ferit, nasıl Frenkperest olmuş?

Ahmet Cemalettin Bey anlatıyor:

"Beş defa Sadaret koltuğunu işgal eden Damat Paşa Hazretleri'nin ipliği çok çabuk pazara çıktı. Alafrangalığa pek düşkün olduğu için alabildiğine uzamış pis tırnakları, uzun favorileri, düşük bıyıklarıyla vakarlı bir Osmanlı Sadrazamı'ndan çok, orta oyununda Frenk taklidine çıkmış acemi bir Balama mukallidini andıran Ferit Paşa, daha ilk Sadareti'nin sonunda foyasını meydana vurdu."

"Ferit Paşa Sultanla evlenip Sefaret Katipliği ile Avrupa'ya gitmeden önce çok sofu, son derece dindar; namazını, orucunu bırakmaz bir Müslüman imiş. Fakat Avrupa'ya gittikten sonra, ne namaz kalmış, ne niyaz. O beş vakit başını seccadeden kaldırmayan adam alabildiğine alafranga, bir tatlı su frenginden çok frenkperest olup çıkmıştı."

Saraçoğlu, Ahmet Cemalettin, Mütareke Yıllarında İstanbul, Hazırlayan. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2009 s.491

Dikenli tel örgülerden yapılan kafese vahşi hayvanlar gibi hapsedilmiş bir Türk yurtsever.
Üstteki fotoğrafta kitabın ciltli arasında kalan kısmın detay görüntüsü.

Kuva-yı Milliye mensubu Türklere yapılan insanlık dışı uygulamaların gözden uzak adresi İzmit. Birçok yurtsever Türk'ün hapsedilip işkence edildiği bu bölge kurşuna dizme törenlerinin yapıldığı İzmit Tersane Bahçesi'dir. 1920

Yurtsever Türkleri dikenli tel örgülerden yapılan kafeslerde vahşi hayvanlar gibi hapsettiler!..

Ironside, William Edmund (1880-1959)
İzmit'te İngiliz İşgal Kuvvetleri Generali. Türk milliyetçilerinin İzmit'te vahşi hayvanlar gibi kafeslere kapatıldığı, uydurma suçlarla işkence gördüğü, törenlerle kurşuna dizildiği 1920 yılında, İzmit'te görevli İngiliz generaliydi. İzmit Körfezi'nde bulunan ve "Ismid Force" adı verilen İngiliz birliklerine kumanda etti. Yurtsever Türklerin amansız düşmanıydı. Türkiye'den İran'a geçti. Sonraki yıllarda Field Marshal ve Baron unvanı aldı.

İngilizler, masum insanları nasıl kurşuna diziyorlardı?

Otuz masum insanın İzmit Tersane Bahçesi'nde kurşuna dizilmesine tanık olan Mehmet Yüce anlatıyor:

"İngilizlerin İzmit'imizi işgalleri sırasında bir takım masum kardeşlerimizi tutarak İzmit'imizin Tersane Meydanı'nda kurşuna dizdiklerinin şahidi olduk. Çünkü: kurşuna dizecekleri zaman şehir içinde bulunan serbest meslek erbabının zorunlu olarak dükkanlarını kapatır ve tersane meydanına toplayarak kurşuna dizilenleri suçlu olarak göstererek seyrettirirdi. Bu gibi çok acı ve elim hallerden ben otuz kadarının bizzat şahidi oldum.

Bu facialarn hiçbir medeni millete yakışır olmadığını o zamanlar anlamıştık. Ellerinde ne silah ve ne de kesici aleti dahi bulunmayan masum halkımız facialarla dolu acı günler görmüşlerdir."

Mehmet Yüce

(Türk Yolu gazetesi başyazarı ve Malta sürgünü Rıfat Yüce'nin oğlu)
Türk Yolu gazetesi, 27 Haziran 1938, (s:1-3), No: 5276

İzmit Tersane Bahçesi'nde İngiliz barbarlığı. İngiliz askerleri Kemalist bir Türk'ü kurşuna dizerken. Detay görüntü.

Execution of a Kemalist Turk at Ismidt

İngilizler tarafından kurşuna dizilen "Kemalist Türk"
Fotoğrafın üzerinde "Execution of a Kemalist Türk at İsmidt"

Vahşi hayvanlar gibi hapsettiler!...

Kurşuna dizilmek üzere uydurma suçlar isnat edilerek hapsedilmiş vatanperver bir Türk. İzmit Tersane Bahçesi.

Dikenli tel örgülerden yapılan kafes ve üzerindeki kilit.
Vahşi hayvanlar gibi hapsedilen Türk vatanperverlerinin kafesine böyle kilit vurulmuştu. Üstteki fotoğraftan alınan detay görüntü.

İngilizlerin kurşuna dizilmek üzere dikenli tel örgüler ardına hapsettiği bir Türk.
Detay görüntü.
İzmit Tersane Bahçesi. 1920

Kuva-yı Milliye yılmadı... İngiliz ordularına meydan okudu!..

İzmit cephesinde İngiliz Kuvvetleriyle Türkler arasında meydan gelen savaşta İngilizlerden 23 yaralı 15 ölü ve kayıp var!..

İzmit'te İngiliz Kuvvetleriyle milliyetçiler arasında meydana gelen çatışmalar hakkında İstanbul'dan Reuters ajansı Londra'ya telgraf gönderdi. Olay İstanbul'da İngiliz ordusunun yayımladığı The Orient News gazetesinde haber olarak verildi. İleri gazetesinin de yayımladığı haber:

"17 Haziran – İzmit cephesinde İngiliz Kuvvetleri'yle Türk milliyetçiler arasında meydan gelen daha önce bildirildiğinden daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Elyevm ihata edilen liste neticesinde İngilizlerden 23 yaralı ve 15 ölü ve kayıp vardır. İskoçyalı (Gordon Highlanders)ler Pencaplıların imdadına koşarak daha fazla zayiata meydan vermeksizin bunları kurtarmışlardır. İngiliz donanmasının on beş santimetrelik toplarla açtığı ateşin milliyetperverler hududunda pek çok zayiata sebebiyet verdiği zannedilmektedir. Milliyetperverlerin bu sabah dağlar üzerinde kazdıkları siperlerde tahaffuz eyledikleri müşahede edilmiştir."

İleri gazetesi, 30 Haziran 1920 s. 3

İzmit'deki (çatışmalar) müsademeler.
Başlıklı İleri gazetesinin haberi.
İleri gazetesi, 30 Haziran 1920 s. 3

İngiliz askerleri bir Türk vatanperverini törenle kurşuna diziyor.
Detay görüntü. İzmit Tersane Bahçesi. 1920

İzmit Tersane Bahçesi'nde İngiliz barbarlığı.

İngiliz askerleri Kemalist bir Türk'ü törenle kurşuna diziyor.
İzmit Tersane Bahçesi. 1920

Öldürmekle bitiremediler!..

Bir Türk yurtsever kurşuna dizilmeden önce. Vahşi hayvanlar gibi tel örgüden yapılmış kafesler içinde. Suçu işgale direnmekti. Türk bayrağının yerlerde sürüklenmesine engel olmaktı. Milletinin şeref ve haysiyetini korumaktı. Kim bilir hangi hainin attığı bir iftira sonucu insafsızların ağına düştü... Tarih: Nisan 1920, İzmit Tersane Bahçesi. Fotoğraf üzerinde "To be shot at dawn" İsmid April 1920" yazılı.

To be "Shot at dawn". Izmid. April 1920.

Bir Türk yurtsever kurşuna dizilmeden önce.
İzmit Tersane Bahçesi. Detay görüntü. Nisan 1920

Aznavur'un insafına terk edilen İzmit!..

Ahmet Aznavur (Ançok) (1837-1921)
Vahdettin ve eniştesi Ferit'in, Milli direnişi bastırmak için buldukları Türk milliyetçilerinin İngilizler tarafından törenle katlettiği bir dönemdi. Ahmet Anzavur Milliyetçilerin yakalanması ve İngilizlere teslim edilmesinde aktif rol oynadı. Anzavur İzmit'ten ayrılırken yerine İngiliz İbrahim'i mutasarrıf vekili olarak bıraktı. İzmit'te yaptığı hainliklerin ödülünü Vahdettin'den fazlasıyla aldı. Kendisine bol keseden paşalık rütbesi ve saray altınları verildi. Anadolu'da isyanlar çıkarması için saray tarafından özel olarak görevlendirildi. Ahmet Aznavur tam bir cahil, koyu bir yobaz ve aynı zamanda delinin tekiydi. Yunan ordusuyla savaşan Milli Kuvvetleri arkadan vurdu. Milletin başına belâ kesilen Ahmet Aznavur, Kuva-yı Milliye müfrezeleri tarafından uzun takipler sonunda yakalanıp öldürüldü.

İngiliz askerleri bir Türk vatanperveri törenle kurşuna diziyor.
Detay görüntü. İzmit Tersane Bahçesi. 1920

İzmit'te insanlığın yerlerde süründüğü bir başka gün!..

İzmit Tersane Bahçesi'nde İngiliz barbarlığı. İngiliz askerleri Kemalist bir Türk'ü kurşuna dizerken.
İzmit Tersane Bahçesi. 1920

Zulüm ve işkenceleri yöneten İngiliz Generali Milne.

Milne, George Francis (1866 - 1948)
İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı. Yurtseverlerin tutuklanması için saraya emirler yağdırdı. Milne Hattı adıyla Anadolu'da birtakım sınırlar belirledi. Yunan ordusunun ilerleyişi ve Ege'nin işgalinde Yunanlılara yardımcı oldu. Milli uyanışı boğmak için Türklere uygulanan İngiliz zulüm ve işkencelerini yönetti. İzmit'te Kuva-yı Milliye mensuplarının infaz edilmesi onun zalimce icraatlarından biriydi. Mustafa Kemal taraftarı Türklere insanlık dışı yöntemler uyguladı. Zalim yöntemlerinin sonuç vermediği İngiltere hükümetince anlaşıldı. General Milne Ekim 1920 tarihinde görevinden aldı. Milne'nin yerine General Harington aynı göreve atandı.

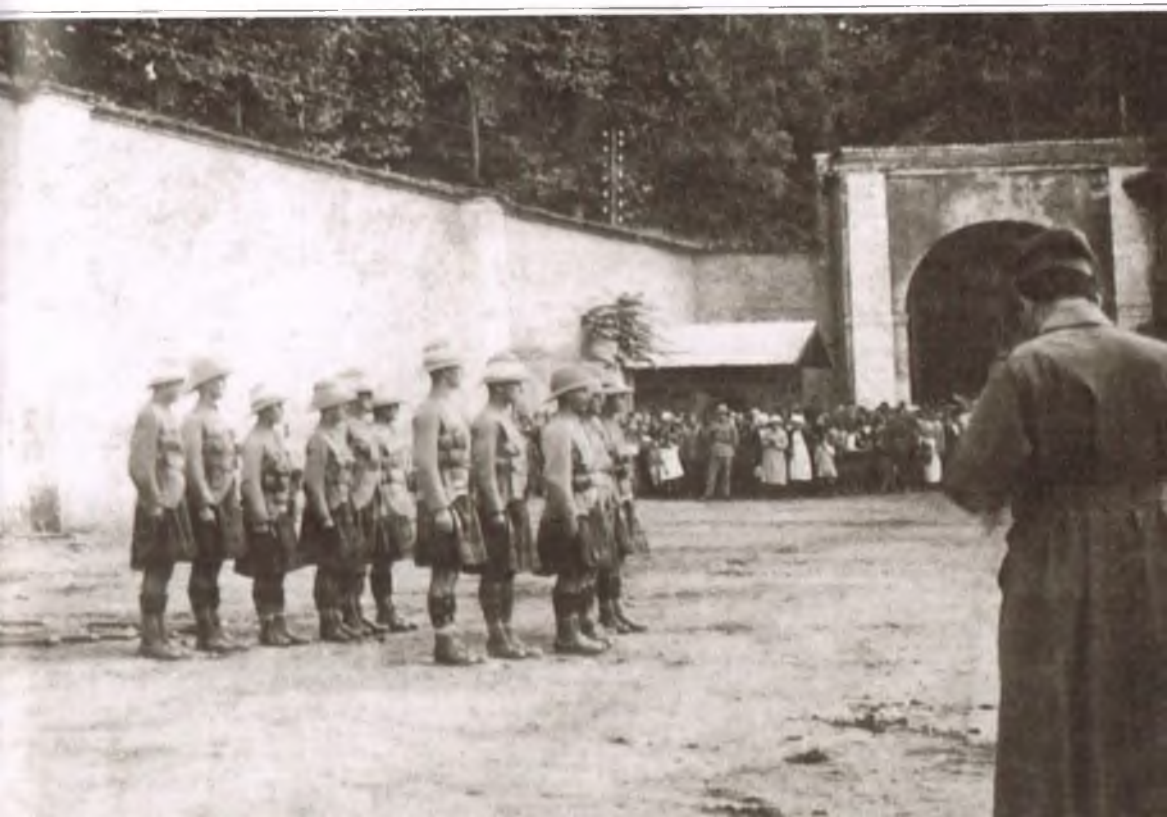
İzmit Tersane Bahçesi'nde İngiliz barbarlığı...

İngiliz askerlerinin masum bir Türk'ü kurşuna dizme töreni.
İzmit Tersane Bahçesi. 1920

Cinayetleri 8-10 yaşındaki küçük çocuklara izletiyorlardı.

İzmit Tersane Meydanı'na sivil halkı getiriyorlar ve işledikleri cinayetleri izletiyorlardı. İngiliz centilmenliği maskesi altındaki çirkin yüz ve işlenen iğrenç insanlık suçunun fotoğrafı.

Taşlar bağlı, köpekler serbestti...

Türk halkından istenen; İngiliz'e, Yunan'a boyun eğmek, işbirlikçi hain Vahdettin'e ve onun aptal damadına kul olmaktı. Yurtsever olmak en büyük günahtı. Bayrak, din, iman, şeref, haysiyet bunlara sahip çıkmak çok büyük suçtu. Fotoğrafta işgal yıllarında bu büyük suçları işleyen bir yurtseverin cezalandırılışı görülüyor. Kim bilir nasıl bir menfaat uğruna, kim bilir hangi hain tarafından atılan iftira sonucu, bir masumun canına kıyılıyor.

İzmit'te Damat Ferit zulmü

Damat Ferit, Ertuğrul Yatı'nın direğine Sadaret forsu çektirdi. 20 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul'dan İzmit'e geldi. Kendisi gibi hainler tarafından törenle karşılandı. Milli hareketi yok etmek için kurdurduğu Halife ordusunu teftiş etti. Türklere yapılan vahşeti yerinde izledi. Türk'ü Türk'e kırdıracak, ihanet ordusuyla güya Ankara'yı basacak, milli hareketin öncülerini de kurşuna dizdirecekti. Bu amaçla saray altınlarını cömertçe dağıttı. Kayınbiraderi Vahdettin de, kardeş kanı döken bu çapulculara madalya ve nişanlar verdi.

İzmit Tersane Bahçesi'nde İngiliz barbarlığı...

İngiliz askerlerinin masum bir Türk'ü kurşuna dizme töreni. İzmit Tersane Bahçesi. 1920

Cinayetleri 8-10 yaşındaki küçük çocuklara izletiyorlardı.

İzmit Tersane Meydanı'na sivil halkı getiriyorlar ve işledikleri cinayetleri izletiyorlardı. İngiliz centilmenliği maskesi altındaki çirkin yüz ve işlenen iğrenç insanlık suçunun fotoğrafı.

Biçtikçe; daha da gür çıktı...

İngilizler silaha sarılan Türk milliyetçilerini, yerli işbirlikçilerin yardımıyla yakaladı. Çok masumların canı yandı. Birçok yurtsever kurşuna dizildi. İşkence, zulüm, bildikleri ne varsa hepsi uygulandı. Ancak hiçbiri işe yaramadı. Kimsenin sinmeye niyeti yoktu. Anadolu'ya kaçabilen milliyetçiler Mustafa Kemal'in çevresinde birleşti. İşgalciler evdeki hesaplarının çarşıya uymadığını geçte olsa sonunda anladı.

Kurşuna dizilmek üzere hapsedilen yurtsever Türkler!...

Yüksek duvarlarla çevrili olan İzmit Tersane Bahçesi İngiliz işgali sırasında büyük bir şiddet ve işkence merkezi olmuştu. 1920

İngiliz İbrahim (Çule)
İşbirlikçi İstanbul hükümetini İzmit'te temsil eden İngiliz İbrahim adlı hain vali. Milliyetçilerin infaz edilmesinde İngilizlere yardım etti. Kuva-yı Milliye'yi destekleyen vatanseverlerin listesini düşmana verdi. Çok sayıda yurtsever insan onun yaptığı ihbarla hapsedildi, işkence gördü ve kurşuna dizildi. İngilizlerin desteği ve saray altınlarını dağıtarak Kuva-yı Milliye'ye karşı savaşacak asker topladı. Kardeş kanı dökmeye söz veren çapulculara ayda 150 lira vermeyi vaad etti. İngilizler törenler yaparak cinayet işlerken ne yazık ki İzmit şehri bu hain ve vicdansızın insafına terkedilmişti. "Gün gelir bu cinayetlerin hesabı sorulur" endişesiyle sahte belgeler üretti. İngiliz İşgal yönetiminden halkın hoşnut olduğunu kanıtlamak için tutanaklar düzenledi. Ev ev dolaştırıp İzmit eşrafına zorla imzalattırdığı bu düzmece belgeleri uşaklık ettiği İngilizlere verdi. Milli kuvvetlerin İzmit'i geri almasının ardından İzmir'e kaçtı. İzmir'de düzenlenen Çerkez ihaneti kongresini organize etti. Büyük taarruzun ardından Yunan ordusu ile birlikte ülkeden kaçtı. 150'likler listesine alınarak TBMM tarafından vatandaşlıktan çıkarıldı. Yurtdışında da hainliklerine devam etti. Vahdeddin'in Sanremo'da çevresine üşüşen sefillerin arasında yerini aldı.

Müslüman'ı Müslüman'a kırdırdılar.

Hintli Müslümanlardan oluşan İngiliz infaz birliği yurtsever bir Türk'ü İzmit'te kurşuna dizerken. İzmit Tersane Bahçesi'nde düzenli olarak gerçekleştirilen katliamlardan bir görüntü. 1920

Kurşunu atan da, kurşunu yiyen de Müslüman! Vur emrini veren İngiliz!

İngilizler sadece kendi askerlerine cinayet işletmekle kalmadı. Müslüman'ı Müslüman'a kırdırdı. İzmit'te masum insanları yurtsever oldukları için katlettiler. İşlenen cinayetin detay görüntüsü. 1920

Ölen de, öldüren de Müslüman!...
Vur emrini veren İngiliz!...

İzmit Tersane Bahçesi, 1920

Tabiidir ki, Mustafa Kemal Paşa, Kongre'nin Heyet-i Temsiliye adına bütün bu noktalara gereken yanıtları veriyor.

Yeni bir aşama: Ali Rıza Paşa Hükümeti yakından ilişkide bulunmak üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya gönderiyor. Bu görüşme üç gün, üç gece sürmüştür. Görüşme tutanak altına alındı. Tutanak Salih Paşa'nın imzasını taşıyor. Görüşülüp de tutanağa geçmeyen yalnız bir nokta kalmıştır ki, o da Meclis-i Mebusan'ın toplanılacağı yerdi. Salih Paşa'nın ifadesi:

– Meclis toplantı yerinin İstanbul'dan başka yerde olmasını diğer hükümet yetkililerinin uygun bulacağına emin değilim. Onların bu konuda çekingen davranacaklarını zannediyorum. Ancak ben vicdanen ve düşünce yönünden buna eminim. Bu vicdani inancımı bütün hükümet yetkililerine ve Padişaha anlatmaya gayret edeceğim. Eğer bunu kabul ettiremezsem bu gerçeğin karşısında hükümet, Milli Meclisin İstanbul'da toplanmasını emrederse, bu mesele benim için bir namus meselesidir. Bunun için görevimi terk etmek mecburiyetindeyim."[110] Bununla beraber Salih Paşa görevini terk etmemiş veya vaadini unutmuştur zannediliyor. Salih Paşa'nın geri dönmesi üzerine kabine, aynı meseleyi Cemal Paşa'nın imzasıyla yine kurcalıyor.

Cemal Paşa'nın telgrafının özeti:

1 - Meclis'in Payitaht-ı Hilâfet ve Saltanat olan şehirden gayrı bir yerde toplanması kabinece fevkalade önemli görülüyor.

2 - Aslında İstanbul İtilâf Kuvvetleri Askerleri Birlikleri'nin işgali altındaysa da, Mebusan'a taarruz meydana gelmesi olası değildir. Çünkü İtilâf Devletleri'nin tamamı yasal olarak yönetildiğinden Meclis'in her türlü taarruzdan korunması onlarca takdir olunacağı gibi, böyle bir uygulamanın dünyaya karşı nasıl kötü etki yapacağı kendilerince de bilinmektedir. Bunun için Meclis görüşmelerinin engellenmesi sorun olamaz. Buraya gelmişken asıl konuyu iki dakika için bırakıp, sırası gelmişken söyleyeyim. Malta'da hapishane arkadaşım Cemal Paşa ile bir miktar sohbet edeceğim:

"– Paşam! O Meclis'te siz de, ben de bulunuyorduk. Dokunulmazlığımız vardı. Fakat sizi de, beni de Malta zindanlarına gönderdiler. Ve Afrika'nın ucunda bulunan o şövalyeler kayasının üzerinde iki yıl geçirdik. Ve vatan ve millete hep birlikte hasret kaldık. Ancak işlerin dumanı tek doğru çıksın. Sonuçta ben Ankara'ya vasıl oldum. Siz de birkaç hafta sonra ülkeye döndünüz.

Konuya dönüyorum:

3 - Hükümet yetkilileri ve millet yetkilileri daima birbirleriyle ilişkide bulunmalıdır. Meclis taşrada olursa kısmen vekillerin ve resmi dairelerin oraya intikali gerekir. Bu uygundur veya mümkün değildir.

4 - Meclis taşrada toplanırsa başka bir yerde bir merkez oluşmuş olur. İstanbul'un kaderi kesin belirlenmediğinden düşmanlar ve özellikle Venizelos bundan faydalanır. İstanbul diğer Payitahtlara benzemez. İstanbul merkezden çıkarsa Allah göstermesin asırlık Devlet-i Osmaniye Avrupa'dan ayrı düşerek bir Asya emirliği durumuna düşer. Kin ve garez erbabına yeni bir silâh vermemek için, ülkenin tüm kuvveti İstanbul'da

110 Tutanağın ilk cildinin 23. sayfadan alınan kısımdır.

toplanması bu zamanda mutlaka gereklidir.

5 - Bazı siyasi ayrılıklar (Paşa'nın sözünü ettiği Hürriyet ve İtilâf olsa gerekir) ve Müslüman olmayan unsurlar seçimlerin tarafsız yapılamayacağından endişe ediyorlar. Halbuki Meclis Anadolu'da toplanırsa bu bağımsız bir Kuva-yı Milliye Meclisi şeklini alabilir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Ekim 1919 tarihiyle Cemal Paşa'ya gönderdiği yanıtta bu noktalar için yeterli açıklamalar yapıyor ki, zaman ve olaylar, Cemal Paşa'nın telgrafında yazdıklarını tekzip ettiğinden bunları buraya nakilde bir fayda görmedim. Rıza Paşa kabinesi görüşünde ısrar ve inat ediyordu. Sorumluluğu Ali Rıza Paşa kabinesine aittir. Eğer Mustafa Kemal'in görüşü kabul edilseydi Malta maceraları, Meclis'in Vahdettin tarafından kapatılması ve ecnebi müdahaleleri olmayacaktı.[111]

* * *

Şaklabanlıkta olduğu gibi milleti kırmakta, mahir olan o zamanki Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey[112] İstanbul işgaline hazırlık sırasında Anadolu telgraf iletişim hattını kesmek için, düşmanla haince görüşmelere girişti. Resmî haritaları onlara verme cinayetini işlemekten utanmadı. Ancak Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi atik davranarak gerekli önlemleri aldı.[113] 11 Mart'ta alınan bir telgrafta biz mebusların tutuklanacağı Anadolu'ya bildirildi. Anadolu'daki ecnebi temsilciler geri döndü. Demek ki, önemli olayların arifesindeyiz!. İstanbul'da bir durum meydana gelecek. Telgraf hatları tutulacak. Genel bir abluka uygulanacak. Ve bütün bu milli felâketler üzerine Damat Ferit Paşa Sadaret'te kalacak. Ferit Paşa için ne parlak bir gelecek hazırlanıyor! Ferit Paşa haini şükran karşılığı olarak her türlü barış koşulunu küstahça kabul edecek ve saltanat kurtulacak. Ardından Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'yi yıkmak için çalışacaklar.

Sonuç: Milletin birliği, vatanın paylaşılması ve Padişah'ın Mihraceliğe tayini, bol tahsisat verilmesi ve Damat Paşa'nın bu işi başarmasından dolayı, Taksim Aya Triada Kilisesi civarında elinde kılıcıyla bir heykelinin yapılması.

Acele olarak Anadolu'ya gitmeleri için arkadaşlarımıza telgraf gönderildi. Yurtsever bir telgrafçı[114] 16 Mart günü İngilizlerin İstanbul işgaline kanlı bir biçimde başladığını Ankara'ya bildirdi. Sonra İstanbul'la iletişim tamamen kesildi. Bu olay üzerine Ankara Hükümeti - artık Hükümet sözcüğünü hakkıyla kullanabiliriz - yeni bir gayretle gerekli önlemleri aldı.

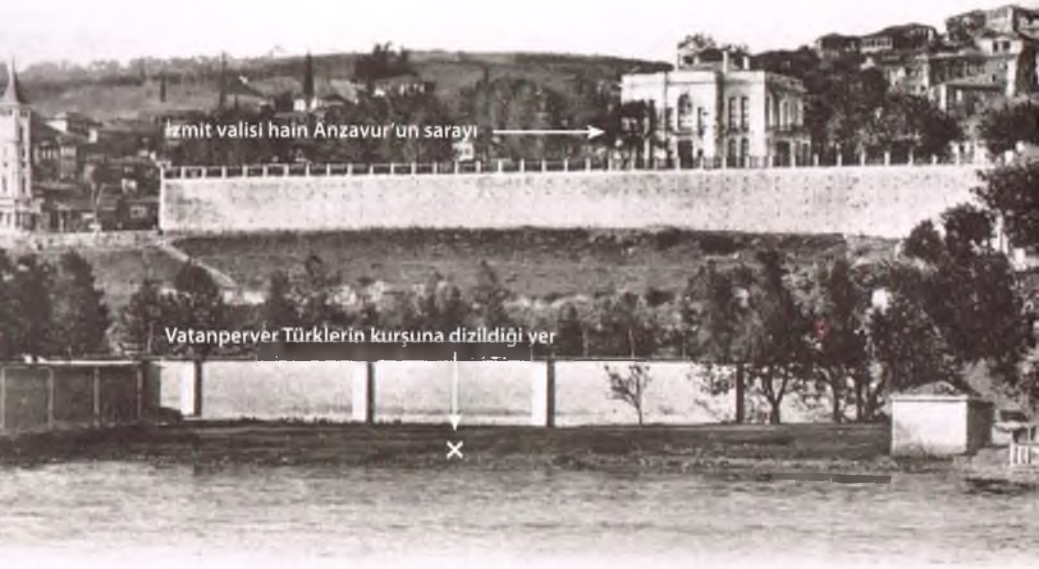
Hikâyemizi burada keseceğiz. Bundan sonra TBMM kuruluşu, vatanın kurtuluşu için fedakarca çalışmalar başladı. Milli İnkılabımız Tarihi'nin ilk bölümü burada son buluyor. Özetle anlatılanlardan anlaşıldığı üzere, öncelikle Milli Hareket; fetvaların ve fermanların söylediği gibi kesinlikle bir asilik değildir. İkincisi, böyle bir durumda bulunan her millet için haklı bir hareket biçimidir. Ve başka tür bir hareket mertliğe ve insanlığa

111 İleri gazetesi, 30 Aralık 1922, s. 2

112 Refik Halit Karay (1888-1965) Gazeteci, yazar. Kurtuluş Savaşı'ndaki gazete yazıları, Posta ve Telgraf Teşkilâtı Müdürlüğü görevindeki inanılmaz hainlikleri yüzünden 150'lik listeye girdi.Vatandaşlıktan çıkarıldı. Af kanunuyla yurda geri döndü. Bütün bu olumsuz geçmişe rağmen Refik Halit Karay, Türk Edebiyatı'nın değerli bir ismidir.

113 İleri gazetesinin 31 Aralık 1922 sayısında yayımlanan tarihçenin bu bölümü iki gazete sütunu yayımlanmış. Ancak sütunlardan birinin yırtık olması nedeniyle birkaç paragrafa kitapta yer veremedim.

114 Manastırlı Hamdi Bey

Hainler saray hayatı yaşarken, yurtseverler kurşuna diziliyordu.

Kurşuna dizilme törenlerinin düzenlendiği İzmit Tersane Bahçesi. 1900'lü yıllar.

uygun olamazdı. Millet aleyhine çalışan bir hükümete karşı, başka türlü hareket mümkün müydü? Bu harekâtın sorumlusu düşmansa, bunun suç ortağı da Saltanat ve hükümetti.

Fransız Meclis-i Mebusan'ı düşmanların Paris'e yaklaşmaları üzerine, 1870-71 savaşında Lyon'a, Rus ihtilalinde Duma, Finlandiya'ya kaçtı. Son olay üzerine de Alman Meclisi Weimar'da toplandı. 31 Mart'ın cehennem gibi günlerinde ise bizim Meclis-i Mebusan'ın Ayastefanos'ta toplandığını da unutmayalım. İşte İstanbul Hükümet adamları ve Padişah buna izin vermedi.

Bu tarihçenin her satırından anlaşılan gerçek şudur: Savaşın başından bu tarihe kadar milletle padişahın görüşü ve menfaati zıtlık oluşturdu. Bu millet, bu hükümdara esir ve onun kara gözleri uğruna canını feda edemez. Fransa'da da aynısı oldu. Fransa'nın eski kanunları içinde bu kayıt mevcuttur. Hükümetle halk çatışırsa, halkın ayaklanmaya hakkı vardır. İşte biz de bu doğal ve yasal hakka dayanarak ayaklandık. Bu ayaklanmanın niteliğinde bir büyüklük vardır. Şurasını da kaydediniz ki millet görüşünde haklı imiş. Nitekim bunu kazandığı zaferle açık bir biçimde kanıtladı.

Adı ebedi olarak tarihe yazılacak Mustafa Kemal Paşa, işte bu Mustafa Kemal Paşa'dır ve bugün milletimizin alınyazısına sahip çıkan TBMM; bu Meclis'tir. Milli gayelerimize hakkıyla hizmet etmektedir. Talihime şükrederim ki, ben de bu Meclis'in aciz bir ferdiyim. Dünyada her rütbenin üstünde bildiğim Milli Saltanat'ın bana verdiği unvanı okuyucularımın izniyle şu tarihçenin sonunda kullanayım:

TBMM Gelibolu Milletvekili
Celal Nuri[115]

115 Celâl Nuri Bey (İleri) *"İnkılabımızın Tarihçesi"* İleri gazetesi, 31 Aralık 1922, s. 3 (Yazı dizisinin son bölümü)

Kurşuna dizildiğimiz yer zaferden sonra spor alanı oldu. İzmit Tersane Bahçesi. 1928

İngilizler en büyük fabrikamızı nasıl yok etti?[116]

Kılıçzade Hakkı Bey, 29 Ekim 1922 tarihinde Süleyman Nazif Bey'e bir mektup gönderdi. Mektubun konusu İzmit'te İngilizler tarafından bombardıman edilen İzmit Askeri Kumaş Fabrikası'ydı. Enkaz haldeki fabrikayı gezen Kılıçzade Hakkı Bey[117] gördüklerini anlatıyordu. Kılıçzade Hakkı Bey mektubunda[118] şunları söylüyordu:

İzmit, 29 Ekim 1922

"Bu mektubu size ithaf ediyorum üstat. Çünkü vatanı benim gibi sevenlerden ve onun mahvına ağlayanlardan birisiniz. Vatanın nasıl sevilmesi lâzım geleceğini bir tarihinde Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası'nda, ziraat uzmanı Cevat Rüştü Bey'e hitaben neşretmiş olduğunuz küçük bir mektupta herkese öğretmek istemiştiniz. Ben de vatanı sevmek demek onun harabelerini tamir demek olduğu kanaatindeyim. Bu harabeleri ise vatandaşlara tanıtmak hepimize bir borçtur.

116 Osmanlı Devleti'nin en büyük fabrikasına ait yapılar, İngilizlerce bombalandığı 1920 yılından günümüze kadar geçen süre içinde ne yazık ki halâ restore edilmedi. İngilizlerin bu fabrikayı imha edişini araştırıp inceledim. İngilizlerin fabrikayı bombalarken çektikleri fotoğrafları temin ettim. "Bir bombardımanın içyüzü" başlığı ile Kuva-yı Milliye adlı kitabımda yayımladım.

117 (Kılıçzade Hakkı Bey) Hakkı Kılıçoğlu, 1872'de Niş'te doğdu. Topçu Binbaşısı, Avukat, İzmit Muhacirin Müdürü, Çeşitli dönemlerde Kocaeli ve Muş Milletvekilliği yaptı. 1960'da vefat etti. İzmit'te Hür Fikir gazetesini yayımladı. Kılıçoğlu'nun yayımlanmış çeşitli eserleri mevcuttur.

118 Oral, Atilla, Kılıçzade Hakkı Bey, Anılar-Belgeler, Demkar Yayınevi, İstanbul, (Kılıçzade Hakkı Bey ile ilgili araştırma yayına hazırlanmaktadır)

Kurşuna dizildiğimiz yer zaferden sonra spor alanı oldu. İzmit Tersane Bahçesi. 1923 ve 1928

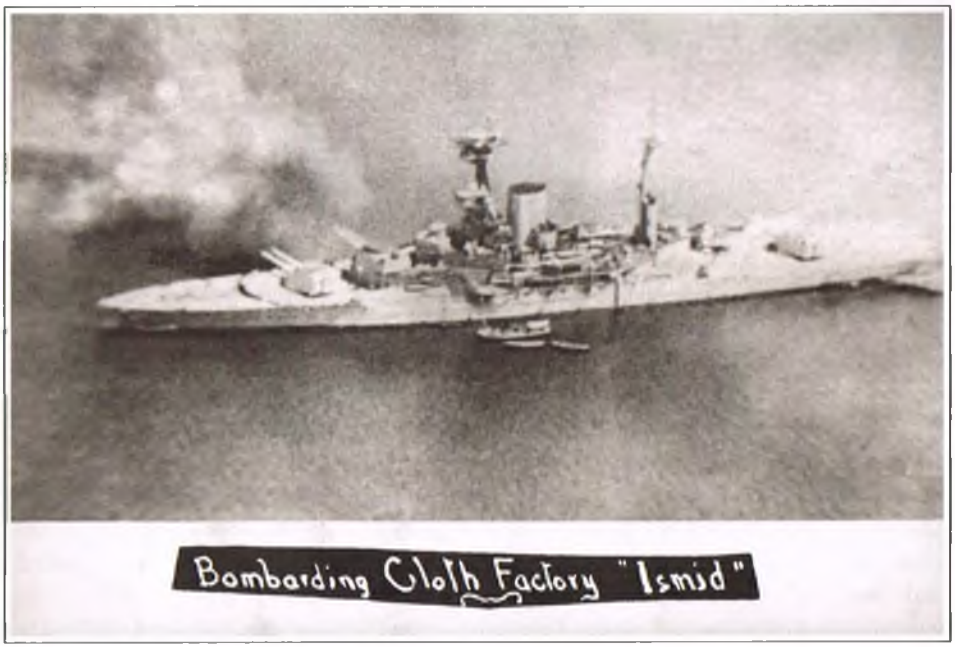

İzmit Askeri Kumaş Fabrikası, alevler içinde yanıyor!..

İngiliz İşgal Ordusu'nun donanma gemileri ve İngiliz uçakları tarafından yapılan bombardıman sırasında çekilen belge fotoğraf. Fotoğraf üzerinde "15'sn Shells Brusting on Clot Factory İsmid." Yazılıdır. 1920 Türk Ordusu'nun kumaş ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan Osmanlı Devleti'nin en büyük çuha fabrikası İzmit'te bulunan bu fabrika idi. Hiçbir askeri gerekçe yokken, bir menfaat uğruna İngilizler tarafından yakılarak yok edildi..

İzmit Askeri Kumaş Fabrikası'nın HMS Ramillies tarafından bombardıman edilişini gösteren kroki.
HMS Ramilles zırhlısının fabrikayı bombardımanı ve Kuva-yı Milliye'nin hücum hattı, Türk bataryaları krokide görülmektedir.
The Naval Review, Vol. XLI No. 1, London, Şubat, 1953, s. 78

İngilizler, Sultan Abdülmecit'in yaptırdığı, ülkemizin en büyük fabrikasını yok etti!.. Oğlu Vahdettin'in umurunda bile olmadı!..

İzmit Askeri Çuha Fabrikası'nı İngilizler topa tutuyor!...

İngiliz uçakları tarafından çekilen belge fotoğraf, İzmit Askeri Kumaş Fabrikası'nı topa tutan İngiliz donanma gemisini gösteriyor.. Fotoğraf üzerinde "Bombarding Cloth Factory "İsmid" yazılı.. 1920

İngilizler en büyük fabrikamızı nasıl yok etti?

Kılıçzade Hakkı Bey, 29 Ekim 1922 tarihli Süleyman Nazif Bey'e mektubundan:

"Bize medeniyet vermek ve öğretmek davasıyla memleketimize gelen düşmanlar, her tarafı tahrip ettikleri sırada, bu güzel müesseseyi de gereksiz ve sadece tahrip etmiş olmak için tahrip ettiler. Bir bayram sabahı Müslimler ulu tekbirlerle Allah'a haykırırken, düşmanın otuz sekizlik topları da bu tekbirlere korkunç bir köpek uluması gibi cevap verdiler. Top mermilerini tayyare bombaları takip etti. Birkaç gün alevler ve dumanlar içinde kaybolan o güzel fabrikanın nihayet zümrüt gibi yeşil ağaçlar içinden kirli bir örtüyle kaplanan delik deşik duvarları göründü."

Oral, Atilla, Kılıçzade Hakkı Bey, Anılar-Belgeler, Demkar Yayınevi, İstanbul, (Kılıçzade Hakkı Bey ile ilgili araştırma yayınlanmak üzeredir)

Bombardımanın içyüzü

Ali Fuat Paşa anlatıyor:

"19 Haziran'da Lefke'ye vardığımda İngiliz savaş gemilerinin İzmit Çuha Fabrikası'nı tahrip etmiş olduklarını haber almıştım. İngilizler milyonlarca lira masraf yapmaktan çekinmedikleri bir zamanda bile, menfaatlerini unutmadıklarına bir kere daha şahit olmuştum. Anadolu'da İzmit Çuha Fabrikası'ndan başka Türk ordusuna elbiselik kumaş çıkartacak esaslı bir fabrika yoktu. İngilizler tarafından o tarihte memleketimiz etrafında sıkı bir ablukanın tesis edilmesi nedeniyle, başka taraftan elbiselik kumaş ve elbise alınması mümkün değildi. Halbuki terhis dolayısıyla İngiliz birliklerinin stok halinde bırakmış oldukları ve başka tarafa satamadıkları bol miktarda elbise ve elbiselik kumaş vardı. Bunları Milli Müdafaa Vekaletimize satmak zorunda kalmışlar, bizde başka çare bulamadığımızdan yüksek fiyatla satın almıştık.

Cebesoy, Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, s. 413

İngilizler tarafından yakılarak yok edilen İzmit Askeri Kumaş Fabrikası'ndan geriye kalan harabe.
Fabrikanın yok edilmesi için hiçbir askeri gerekçe yoktu. Türk halkının iktisadi gücünü baltalamak için yok edildi.

Abdülmecit Han devrinde bir ihtiyaç sonucu olarak, İzmit'te kuvvetli bir su cereyanından yararlanmak suretiyle bir çuha fabrikası kurulmuştu. Meşrutiyetin ilanına değin bu fabrika ilkel durumda kalmış, bunun genişletilmesini önce Mahmut Şevket Paşa düşünmüş, Enver'in Harbiye Nezareti zamanında fabrika azami derecede büyütülmüştü. Açıklandığına göre bu fabrika için tam yedi milyon lira sarf edilmiş. Kaymakam Mithat Bey'in müdür bulunduğu bir tarihte, yani bundan tam beş yıl önce bu fabrikayı bir münasebetle doya doya gezmiş ve sevmiştim. Mithat Bey fabrikanın geliştirilmesi için çok çalışmıştı. Fabrika o zaman bir sanayi kuruluşu olmakla beraber çiçekler, ağaçlar ve bahçelerle süslenmişti. O kadar ki, en basit bir işçi bile orada bir sevinç ve saadet hissederdi. Abdülmecit'in inşa ettirdiği bu fabrikaya, hiç sevmediğim Almanların son sistem makineleriyle, büyük miktarda dokuma üretimi meydana getiren yeni daireler, şubeler ilâve edilmişti. Fabrikanın bütün makineleri elektrikle çalışırdı. Geceleri İzmit'ten o bölgeye bakıldığı zaman orası bir ışık kaynağı halinde gözleri kamaştırırdı. İşte bu fabrika bütün ordunun levazım ihtiyacını yetiştiriyordu

Nihayet vatanın felâket seneleri geldi. Bize medeniyet vermek ve öğretmek davasıyla memleketimize gelen düşmanlar, her tarafı tahrip ettikleri sırada, bu güzel müesseseyi de gereksiz ve sadece tahrip etmiş olmak için tahrip ettiler.[119] Bir bayram sabahı Müslimler ulu tekbirlerle Allah'a haykırırken, düşmanın otuz sekizlik topları da bu tekbirlere korkunç bir köpek uluması gibi cevap verdiler. Top mermilerini tayyare bombaları takip etti. Birkaç gün alevler ve dumanlar içinde kaybolan o güzel fabrikanın nihayet zümrüt gibi yeşil ağaçlar içinden, kirli bir örtüyle kaplanan delik deşik duvarları göründü.

Siz Malta'da bir kürek hayatı yaşarken, ben de İzmit'te bütün vatandaşlarımla bir kalebentlik hayatı yaşadığım için, o günlerde bu tahribatın derecesini görememiştim. Lâkin tahrip edilen o güzel fabrikamızdan sökülüp çalınan makine ve demir parçalarının, her gün otomobil dolusu nakledildiğini yüreğim kanaya kanaya seyrediyordum. Aylar, yıllar geçti ve nihayet geçen gün Bahriye Kumandanı Kaymakam Celal Bey'in refakatiyle, bu güzel fabrikanın harabelerini seyretmeye gittim. Fabrikanın bulunduğu yer İzmit'ten on iki kilometreden fazla çeker. Ve Ankara'ya giden caddenin üzerindeki Kilez yahut Kirez köprüsünün biraz ilerisinden, sağa ayrılan ağaçlıklı ve tünel gibi bir yol ile oraya varılır.

119 İngilizlerin fabrikayı yok etmekteki asıl amacı, Kılıçzade'nin henüz öğrenmediği anlaşılıyor.

İzmit cephesi Türk milliyetçileriyle savaşan İngiliz Kuvvetleri. İngiliz topçusu Türk milliyetçilerinin mevzilerine top atışı yaparken. 1920

Bizi götüren otomobil birçok yerlerde, birden bire zınklıyor ve biz arabada büyük bir sarsıntı hissediyoruz. Çünkü yol üzerinde büyük küçük birçok çukurlar var. Ufak bir hamiyetle düzeltilmesi mümkün olan bu arızaları hiç kimse görmüyor ve düşünmüyor. Şimdi ilgililerin gözü önünde asgari bir hamiyetle tamiri mümkün olan bu harabeler böyle harap durdukça bunların vatanı sevdiklerine ihtimal verebilir misiniz? Bu mektupta hiç kimseyi ve hiçbir şeyi tenkit etmek istemediğim için kısa kesiyorum. Yaklaşık yirmi dakika sonra fabrikanın büyük kapısından içeri girdik.

Görmesin böyle felâket gözler,
Bunu tavzihe yakışmaz sözler.

Tarihin sayıp da bitiremediği Truva harabeleri üzerinde ağlayan ve ismini hatırlayamadığım şahıs, herhalde benim bu anda hissettiğim kadar bedbaht olmamıştır. Bu harabeyi anlatmak için sizin büyüleyici kaleminiz ister. Gel üstat İzmit'e gel! Şu harabeleri, şu tahribatı gör de, bunları halkın hafızasına nakşedecek bir eser vücuda getir. Ta ki, Türk evlâtları bu tahribatı yapan düşmanları hiçbir zaman – hatta, intikamını doya doya aldıktan sonra bile - unutmasın!.. Öncelikle Abdülmecit'in[120] ihya ettirdiği merkez pavyonu gezdik. Dört duvardan ve çamur yığını haline gelmiş makine yığınlarından başka bir şey görmedik. Ancak o büyük ve su ile çalışan eski pervane büyük bir mermi yemiş olmakla beraber, yaralı bir Türk neferi gibi ayakta duruyordu. Desteklerinden hiç ayrılmamış. Pavyonun üzerindeki yeşil zemin üzerine nakşedilmiş, yaldızlı satırlarla bezenmiş kitabe henüz olduğu gibi duruyor. Tam yirmi mısradan ibaret olan bu kitabe:

"Hazret Abdülmecit Han münadim pişenin,
Ehl-i sanat saye-i lütfunda bulmuşlar refah"

Mısraları ile tavzif ve temdihe girişerek maruf tarzda devam ettikten sonra:

"Padişah İzmit'te icad etti bila fabrika"

1261

"Fabrika yaptırdı ... mevkiinde padişah."

1260

120 İngilizler Vahdettin babası, Abdülmecit'in yaptırdığı Osmanlı'nın en büyük fabrikasını yakıp yıktı. Vahdettin bunu sorun olarak görmedi. Yine de düşmanla işbirliğini sürdürdü.

Vahdettin'in eniştesi Damat Ferit, Milletin başına nasıl belâ kesildi?.

"Fikren sığ, bilgi ve irfan itibariyle çok nasipsiz bir adam, saraya mensubiyeti dolayısıyla bir zamanlar Londra Sefarethanesi'nde bir memuriyet alıyor. Ve böylece birkaç yılını İngiltere'de geçiriyor. Ondan sonra İstanbul'a dönüyor. Meşrutiyet ilan edilince Abdülhamit, bir kölesi olduğu için bu adamı Meclis-i Ayan'a kabul ettiriyor.

Damat Ferit açgözlü olduğu için, hemen Sadaret'e geçmek üzere el altından çalışmağa başlıyor. Fakat Sadaret hayaline kavuşamıyor. Bu mahrumiyet Damat'ı sinirlendiriyor. İşte o tarihte başına topladığı Hoca Sabriler, Rıza Tevfik'ler ve diğerleriyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kuruyordu. Ancak, bütün gizli ve açık entrikalarına rağmen Sadaret'i Mütareke'ye kadar eline geçiremiyordu.

Londra'da birkaç yıl bulunmuş olmaktan doğan anlamsız bir güvenle; İngiltere siyasetini anlamış olduğu zanneden bu adam gerçekten akılsızdı. Türkiye'ye karşı İngiltere'yi dostça bir yolda harekete ikna edeceğini zannetti. Ülkemizi İngiliz zulüm ve istibdadı altına atmaktan bile çekinmedi. Yunanlılar İzmir'i işgal edilince Türk Milleti, durumu zamanında anladı. Anadolu'da savaşa girişti. Damat Ferit, direnişin başlamasından hiç memnun olmadı. Aklınca İzmir'i "siyasetle" kurtaracaktı.

Paris Konferansı'na gidip elleri boş dönen Sadrazam; bütün hıncını Anadolu mücahitlerinden almak ahmaklık ve hıyanetini gösterdi. Fakat yine de Sivas ve Erzurum Kongreleri toplandı. Anadolu mücahitleri seçimle Meclis-i Mebusan'ın bir an önce toplanmasını istiyor, Damat'ta da elinden geldiği kadar buna engel oluyordu. Nihayet Eylül 1919'da Damat Ferit görevinden ayrılmaya mecbur oldu. Meclis-i Mebusan'ın açılması sağlandı.

Ancak felaketler henüz bitmemişti. 16 Mart 1920'de İstanbul İngilizler tarafından işgal edildikten sonra, Damat Ferit tekrar Bab-ı Âli'ye getirilerek Sadrazam oldu. Bundan sonraki İstanbul, her vatansever Türk için cidden katlanılması imkansızdı. Damat Ferit'in bu defa ki ve son Sadareti yedi ay devam etti. Tarih bu yedi aylık son Sadaretinde Damat Ferit'i affetmeyecektir. Uğursuz Sevr Antlaşması'nı kabul ve imzalatan bu adamdır. Nemrut Mustafa'nın Divan-ı Harbi'nde idama mahkum ettirdiği fedakar vatanseverlerle yetinmedi. Ülkenin idam kararı demek olan, o uğursuz antlaşmayı imza ettirmesi, kendisinin ahmaklık ve budalalığına değil, aynı zamanda hıyanetine en feci bir örnektir."

"Damat Ferit'in ölümü"

Bkz: İleri gazetesi. 8 Ekim 1923. s. 1-2

İnşa tarihini gösteren bu mısralarla bitiyor. Bir kıymeti edebiye göremediğim için hepsini nakletmekten vazgeçtim. Kitabenin bir kıymeti olmamakla beraber fabrikanın imal ettiği kumaşların vaktiyle çok değeri ve sağlamlığı vardı. Ardından ilâve edilen diğer pavyonlar da aynı tealiye mazhar. Çiçekler yolunmuş, ağaçlar kesilip yakılmış, müdür ve memur evleri bir harabe yığını halinde. Ahşap binaların kaplamaları sökülmüş, Cami ve hamamı harap. Guruba yakın döndük. Şimdi bu harabeyi eski canlı haline çevirecek, vatanını çok seven birinin kim olacağını düşünüyorum."

Kılıçzade Hakkı[121]

İzmir Marşı söyleyenleri Divan-ı Harp'te yargıladılar!..

İngiliz İşgal Kuvvetleri polisi sokaklarda ve halka açık yerlerde siyasi[122] şarkıların söylenmesini yasakladı. Yasaklama ilanı Türkçe,[123] İngilizce[124] vb. gibi birçok değişik dillerde basılan İstanbul gazetelerinde yayımlandı. Sadrazam Damat Ferit[125] milli şarkıların okullarda söylenmesini yasaklayacak kadar ileri gitti. İleri gazetesinde bu yasaklamadan şöyle söz edildi:

> "[Damat Ferit] Sadareti zamanında Maarif Nazırı olan Rumbeyoğlu Fahrettin'e[126] verdirdiği bir emirde, mekteplerimizde milli şarkıların söylenmesini bile yasaklamıştı!"[127]

"İzmir'in dağlarında çiçekler açar" diye başlayan marş; "Yaşa, Mustafa Kemal Paşa, Yaşa" cümlesiyle bitiyordu. İstanbul'da bu marşı söylemek çok sakıncalıydı. Uluorta her yerde söylenmiyordu. Buna rağmen İzmir Marşı ve marşın sonundaki cümle herkesçe biliniyordu.

1920 yılındaydı. Beşiktaş'ta yardımsever kişiler bir müsamere düzenlemek istedi. Amaçları İzmir'de Yunan mezaliminde zarar gören Türklere yardım toplamaktı. İlgili makamlara başvurup izin istediler. Yapılan incelemeden sonra Beşiktaş Merkez Memurluğu gerekli izini verdi. Müsamerede toplanan kalabalıkların genel isteği üzerine "İzmir Marşı" birkaç kez seslendirildi. Ancak bu durum Nemrut Mustafa Paşa[128] Divan-ı Harbi'ne yansımakta hiç gecikmedi. İleri gazetesi meydana gelen bu durumu şöyle anlatıyordu:

"İzmir Marşı" genel istek üzerine birkaç defa seslendirilir. Ardından bu müsamereye başka bir renk verilerek iş; Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'ne akseder. Merkez Memuru Şevki Bey ile müsamereyi düzenleyenler, Bahriye Musikisi Muallimi ve müsamere sırasında bağışta bulunan bazı kişiler, Divan-ı Harp'e götürülürler. İzmir Marşı'nın Mustafa

---

121 Oral, Atilla, Kılıçzade Hakkı Bey, Amlar-Belgeler, Demkar Yayınevi, İstanbul, (Kılıçzade Hakkı Bey ile ilgili araştırma yayınlanmak üzeredir)

122 "Siyasi şarkı" sözüyle; halkın sıkça söylediği her türden milli şarkılar kastediliyordu.

123 İleri gazetesi, 11 Şubat 1921, s. 2

124 The Orient News, 3 Nisan 1921, s. 3

125 20 Mayıs 1920 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmede Damat Ferit Paşa'nın vatan haini olduğuna dair kanun kabul edildi. Vatandaşlık hukukundan tecrit edilerek Türk vatandaşlığından çıkarıldı. Bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 1, s. 343

126 Rumbeyoğlu Fahrettin, Ders kitaplarındaki Türk kelimesini çıkaran, milli şarkıların söylenmesini yasaklayan Damat Ferit'in Maarif Nazırı. 150'lik listeye dahil edilerek vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

127 İleri gazetesi, 8 Ekim 1923, s. 1-2

128 Nemrut Mustafa (1882-1936) İşgalcilerin ve Sultan Vahdettin'in infaz memuru

Kemal'in Marşı olduğu ve toplanan paranın da Kuva-yı Milliye'ye gönderileceği iddiasıyla, Mustafa Paşa uzun zaman bu kişileri Divan-ı Harp'te süründürür. Nihayet bunlar arasında bulunan bir zabit efendi, mahkeme sırasında Mustafa Paşa tarafından yapılan teklife karşı, mahkeme heyeti huzurunda marşı usulüne uygun olarak yüksek sesle okur. Zabit efendinin güzel sesi Mustafa Paşa'yı da etkilemiş olmalı ki yargılama da bir süre daha devam ederek son bulur..."[129]

Türk basınında İngiliz sansürü

İleri gazetesinde Türk basınına uygulanan sansür şöyle anlatılıyordu:

" Bab-ı Âli Hükümeti'ne her gün her vesile ile müdahaleler yapılıyordu. Bu müdahalelerin hep mütarekeye göre olduğu söyleniyordu. Halbuki Mondros Mütarekesi'nde Türk milletinin, Türk Hükümeti'nin tecavüze uğramasını meşru gösterecek hiçbir kayda rastlanmaz. Kısaca İtilâf Kuvvetleri'nin mütareke senelerindeki durumları kesinlikle kanunsuz ve uluslararası hukuk kurallarına karşıydı. Hükümet gibi basın sansürü ve memlekette itilâf zabıtası kuruluşu pek açık tecavüzlerindendir. Türk zabıtası itilâf tebaasından her hangi bir katili tutuklayamadığı gibi, yerli Rum ve Ermenilerin tutuklanması müşkülâta uğruyor. Bu tür kişiler Türk polisinin elinden alınıyordu. Türk gazetelerine koyulan sansür ise hiç katlanılamayacak bir duruma gelmişti. Önemsiz gerekçelerle gazeteler kapatılıyor, hoşlarına gitmeyen yazılar gazetelerden çıkarılıyordu."[130]

Harington Türkleri açıkça tehdit etti. 7 gün süre verdi.

General Harington'ın İleri gazetesinde yayımlanan tehditlerle dolu resmi bildirisi:

İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı

11 Eylül 1921 tarihiyle bildiriyor:

Dersaadet'te İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanı, Müttefik Kuvvetlerin huzur ve güvenliğini ihlal etmek amacıyla bazı kötü kimseler tarafından Dersaadet'te bazı teşkilât vücuda getirildiğine dair açık bir takım kanıtlar ele geçirilmiş olduğunu üzüntüyle bildirir.

Bu teşkilâtın amacı:

A. İstanbul'da ihtilal çıkarmak.

B. Önceden Müttefik Askeri Memurları'na teslim edilip henüz bunların koruması altında bulunan Türk cephane ve askeri malzemelerini zorla ele geçirerek dağıtmak.

C. Hindistan İmparatoru ve Britanya Kralı'nın Askeri Birliklerini ayartmak.

D. Müttefik Kuvvetleri içinde önemli görevdeki bazı subayları öldürmek için kurulmuştur.

Müttefik İşgal Kuvvetleri Kumandanı bu kuruluşla ilgilenmekte, kendilerinden şüphe edilen kişilerin isimleri ele geçirilmiştir. Adı geçen isimler Türk makamlarına verilmiş olup yukarıda anılan kişilerin 11 Eylül 1921 tarihinden itibaren yedi gün içinde, ilgili

129 İleri gazetesi, 8 Kasım 1920, s. 3
130 İleri gazetesi, 2 Ekim 1923, s. 2

"Versailles'da başımıza inen tokmak!"

Cemil Topuzlu Versailles'da nasıl karşılandıklarını şöyle anlatıyor:

"1 Mayıs 1920 tarihinde Versailles'a ulaştık. Birkaç gün sonra İtilaf Devletleri'nin delegeleri bizi Versailles'ın tarihi salonunda kabul ettiler. Salonun bir köşesine yerleşmiş bulunan kürsü gibi bir yere çıkardılar. Halbuki ben, Barış Konferansı için ayrılmış olan salona girince, yeşil çuha örtülmüş büyük bir masanın etrafına toplanacağımızı, İtilaf Devletleri temsilcileriyle karşı karşıya oturacağımızı, ve antlaşmanın her maddesi için ayrı ayrı görüşme ve tartışmada bulunacağımızı zannediyordum. Meğer bu bir hayalden ibaretmiş, ve gerçek, acı gerçek başımıza inen bir tokmak gibi bu hayali silip süpürecekmiş. Nitekim hakim heyeti huzuruna çıkan bir sanık gibi muamele görüyorduk. Kısa bir duraklamadan sonra elinde bir tomar kağıt olduğu halde ayağa kalkan Clemenceau şu sözleri söyledi:

"Efendiler, siz savaşa nedensiz girdiniz. Çanakkale'yi yıllarca kapattınız, savaşın dört yıl uzamasına, milyonlarca insanın ölmesine neden oldunuz. Bundan dolayı bugün size teklif etmekte olduğumuz antlaşma şartları çok ağırdır. İçindeki maddeleri asla görüşmeyeceğiz ve kesinlikle tartışmayacağız. Onların bir kelimesini bile değiştirmeyeceğiz. Bütün halinde ve aynen, birkaç gün içinde inceledikten sonra kesinlikle kabul etmenizi istiyoruz" dedi.

Manzara gerçekten çok feciydi. Bir taraftan Clemenceau'nun çok ağır sözleri delegeler arasında yer alan Venizelos ve Nubar Paşa'nın (Mısır Ermenilerinden) keyif ve neşeyle bize bakarak gülmekte olduklarını görüyorduk. Bu durumdan o kadar üzüntü duymuştum ki, oturduğum yerde titremeğe, ter dökmeğe başlamıştım. Buraya geldiğime de bin kere pişman olmuştum. Orada duyduğum ümitsizlik ve sıkıntıyı, bu anlatılamaz derin acıyı hiçbir zaman unutmama imkan yoktur. Nihayet delegeler hep birden ayağa kalktılar, biz de salondan çıktık. Artık idam hükmümüzü almış bulunuyorduk."

Topuzlu, Dr. Cemil, İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım, İstanbul Üniversitesi, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 178-179

Cemil Topuzlu (1866-1958)
İstanbul Şehremini, Operatör Doktor.
Damat Ferit hükümetinde Nafıa Nazırı.
Versailles barış görüşmelerine giden
Osmanlı Heyeti üyesi.

Saray hainlerinin Türk milletine yaptığı unutulmaz ihanet!..

Saray hainleri Sevr'de bu haritanın altına imza attı!.. Vahdettin ve enişteşi Ferit'in Türk milletine yaptığı en büyük ve unutulmaz ihanet Sevr Antlaşması idi. Antlaşmada Türkiye'ye bırakılan topraklar haritada görülüyor. Emperyalist batı devletleri arasında paylaşılan Türk vatanı. Anadolu'da Türklere bırakılan bir avuç toprak parçası.

Vahdettin ve Caligula'nın deliliği

Süleyman Nazif Bey anlatıyor:

"...Derler ki, deli imparator Caligula, beygirine Roma'da çok büyük olan, Konsül payesini vermiş. Vahdettin'in, kendi kadar uğursuz Damadı Ferid'i Sadrazamlığa yükseltmesi, Caligula'nın deliliğinden daha uygunsuz ve daha berbat oldu."

Süleyman Nazif Bey, İleri gazetesi, 21 Kasım 1922, s. 2

Vahdettin, beyinsiz enişteşini tam 5 kez Sadrazam koltuğuna oturttu!..

Damat Ferit Paşa (1854-1924)

Düşünce ve bilgi yönünden hiçbir yüksek niteliğe sahip değildi. Londra Sefarethanesi'nde birkaç yıl süren, küçük katiplikten başka bir devlet tecrübesi yoktu. Bu görevi de Damat olduğu için torpille kapmıştı. Askeriye'den, Tıbbiye'den, Mülkiye'den Hukuk'tan yetişmiş birçok değerli ve tecrübeli insanımız dururken; Vahdettin, beyinsiz enişteşini tam beş defa Sadrazam koltuğuna oturttu. Böylece ülkemizin en kara günlerinde düşmandan felaket bir belâya sahip olduk. Damat Ferit Sadaret makamına geçince anlamsız bir bağlılıkla İngiliz işbirlikçiğine soyundu. Türk milliyetçiliğine ve milli hareketin önderlerine amansız bir düşman kesildi. Çok sayıda vatanperver insanı idam ettirdi. Sevr Antlaşması'nı körü körüne kabul ederek milletin ölüm fermanını imzalattı. Vahdettin, enişteşinin Sevr'de imzalattırdığı ölüm fermanını Saltanat Şurası'nda tasdik ettirdi. Böylece enişte ve kayınbirader, Türk Milleti'ne karşı inanılmaz bir ihanet gerçekleştirdi. Damat Ferit'in bilgisizliği, seciyesizliği ve ahmaklığıyla da birleşince, katışıksız bir vatan haini haline geldi. İhanetleri düşmanı bile şaşırttı. Damat Ferit'in vatan hainliği büyük ölçüde aptal olmasıyla ilişkiliydi. Vahdettin enişteşi Ferit ile kıyaslanamayacak kadar zeki ve kurnazdı. Ancak bütün bu zeka ve kurnazlığına rağmen; devletin ve milletin kaderini, akılsız enişteşinin insafına neden terk ettiği sorusu aydınlatılamamıştır.

Karşılayanların içinde bir tek Türk yok!..

İşbirlikçi İstanbul hükümeti'nin sadrazamı Damat Ferit Fransa'da.

Verdiği selamı alan da yok!..

Sadrazam Damat Ferit Fransa'da

İşbirlikçi İstanbul hükümeti'nin sadrazamı Damat Ferit Fransa'da.

Sadrazam Damat Ferit, Fransa'da geziniyor

kişilerin teslimi konusunda, Müttefik Başkumandanı tarafından sorumlu tutulacaktır. Bunların mahkemesi dava ve sorgusu Müttefikin İnceleme Heyet'i tarafından yürütülecektir. Barışın uzun süre ertelenmiş olması sivil halk üzerinde büyük bir yük oluşturacağı takdir edilmiş ve bu yüzden Müttefik İşgal Kuvvetleri, İstanbul halkı üzerindeki bu yükün hafiflemesi için Müttefik Kuvvetleri kendilerine, son derece serbest olarak sakince günlük işleriyle meşgul olmalarına ve hiçbir zaman eğlenceden mahrum olmamalarına müsaade etmek suretiyle ellerinden geleni esirgememişlerdir. Mesela çoğu zaman dışarıda uygulanan belirli bir saatten sonra dışarı çıkmama, seyahat ve gezintileri sınırlamak, mecburi olarak polisçe kaydedilmek ve her zaman sıkıyönetim gereklerine uymak gibi önlemlere İstanbul halkı mecbur tutulmamıştır. Gelecekte kabul edilecek önlemler halkın davranışına bağlı bulunmaktadır.

Müttefik Devletler barışı sağlamak ve ticaret ve diğer işlerin tekrar gelişmesini görmek amaç ve arzusundadır. İstanbul'da bu gizli tertibatın uygulamaya koyulmasından bir gün önce keşfedildiği gerçeği inkâr edilemez. Bu gizli tertibat Müttefik Kuvvetlerin güvenliğini tehlikeye atmak amacıyla meydana getirilmiştir.

Dolayısıyla Müttefik Kuvvetlerin Başkumandanı, şu anda almaya mecbur kaldığı önlemlerin, Müttefik Kuvvetler tarafından halka bahşedilen müsaadelerin, suiistimal edilmesinden kaynaklandığını bütün ilgililere bildirir. Davranışlarıyla bu gibi gizli tertibatların tekrar etmemesini temin etmek, artık kendilerine ait bulunduğunu ve bu konuda Müttefikin Başkumandanı, Osmanlı memurlarının işbirliğinden emin olduğunu bildirir. Müttefikin Başkumandanı inandığı taktirde haklarında hürmet göstermeye devam

Sadrazam Damat Ferit, Fransa'da geziniyor...

Fransa'da fesleri atıp fötr şapka giyerek gezinti yapan işbirlikçiler.
Soldan sağa; Rıza Tevfik Bey, Hadi Paşa, Reşat Halis Bey, Tevfik Bey. 1920

edecektir. Aksi taktirde İşgal Kuvvetleri Başkumandanı sıfatıyla sahip olduğu yetkileri kullanmaya mecbur olacaktır.[131]

İşbirlikçiler cezalandırılmaya taraftarmış!..

İleri gazetesinde yayımlanan Harington'ın bildirisi hakkında Osmanlı jandarma ve polisinin yaptığı açıklama:

"Hükümet tarafından İtilâf Devletleri İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı'na verilecek yanıt dün Meclis-i vükelada yapılan görüşmede hazırlanıp tamamlanmıştır. Hükümet, cevabında güvenlik gereği her türlü cezalandırmaya taraftar olduğunu ve yapılan ihbardan fevkalade memnun olduğunu bildirmektedir.

Polis Müdürü İsmet Bey'in açıklaması: Dün Polis Müdürü İsmet Bey bir yazarımıza İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı'nın bildirisi hakkında demiştir ki:

" – Beyannamenin yayımlanmasından üç saat önce bize bilgi verildi. Ve on üç kişiden ibaret bir liste verildi. Bu listede önemli kimseler yoktur. Dün dediğim gibi bunlar ayak takımındandır. Listede yazılı kişilerin tevkif ve hapsine şüphesiz başlanacaktır. Bu konu etrafında söylenen sözlerden bilgim yoktur."

131 İleri gazetesi, 13 Eylül 1921, s. 1

Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın[132] açıklaması: Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa'da bu konu hakkında aşağıdaki açıklamada bulunmuştur:

" – İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından yayımlanan bildirinin Jandarma Kumandanlığı'nca nasıl değerlendirildiğini öğrenebilir miyim?"

" – Bildiriyi okuduğum zaman hayret ettim. İstanbul halkı arasında İtilâf Devletleri aleyhine olarak bir düşmanca hareket düşünenlerin cinnetle malul olduklarına hükmetmekte tereddüt ettim. Bundan dolayı bu sorun Polis Müdüriyeti'ni ilgilendirdiği için, emirlerin ciddiyetle yerine getirileceğine şüphe edilemez. Polis bu konuda jandarmanın dahi yardımına ihtiyaç gösterirse, jandarma da bütün kuvvetiyle failler hakkında takibata girişeceği şüphesizdir.[133]

Saray hainleri, Kuva-yı Milliyecileri 7 gün içinde düşmana teslim etti

Harington 13 Eylül'de yayınladığı bildiride hükümete yedi gün süre verdi. İşbirlikçi hükümet bütün maharetini kullanarak milliyetçileri aradı. Listede bulunan kişilerin çoğunu yakaladı. Ele geçirdiği vatanseverleri İşgal Kuvvetleri polisinin insafına teslim etti. Harington İstanbul hükümetinin bu sadakatini yeterli buldu. Yedi günlük tehdit

132 Ali Kemal Paşa'nın başında olduğu Jandarma Kumandanlığı 1920 yılı ocak ayında Yahya Kaptan'ın ele geçirilerek öldürülmesini sağlamıştır.

133 İleri gazetesi, 14 Eylül 1921 s. 2

Sevr Antlaşması'nı imzalayan işbirlikçiler.
Rıza Tevfik, Reşad Halis, Hadi Paşa. Versailles Sarayı'nda.

1 2 3 4

İşbirlikçi İstanbul hükümetinin temsilcileri Fransa'da.
1- Rıza Tevfik Bey, 2- Damat Ferit Paşa (Arkası dönük),3- Reşat Halis Bey, 4- Tevfik Bey, Monteclin Şato'su girişinde

Damat Ferit Türk milletini böyle küçük düşürdü.

Paris Konferansı'na giden Osmanlı hükümeti temsilcilerinin azar işitip kovuluşu. Türklerle alay etmek amacıyla Avrupa'da çıkarılan kartpostal serisi. No: I

Büyük Devletler Araplarla anlaştı, Türkleri kovdu!...

Damat Ferit ve İstanbul hükümeti temsilcileri Paris Konferansı'nda azar işitip kovulurken. Türklerle alay etmek amacıyla Avrupa'da çıkarılan kartpostal serisi. No: II

Sevr imzacılarının hatıra fotoğrafı.
1- Yüzbaşı Bougrain 2- Rıza Tevfik Bey, 3- Tevfik Paşa, 4- Damat Ferit Paşa, 5- Tevfik Bey, 6- Reşat Halis Bey, İstanbul Hükümeti'ni temsil eden heyet. (Seine et Oise) Monteclin şatosu girişinde.

LA PAIX ET SES CONSÉQUENCES 13

La première délégation turque venue en France pour recevoir les conditions de paix des Alliés, photographiée sur le perron du château de Monteclin (Seine-et-Oise), sa résidence.

İşbirlikçi İstanbul hükümetinin temsilcileri Fransa basınında.
Le Petit Parisien, Almanach Illustre, 1921, s. 13

Fukara kesesinden Paris seyahati

Son Sadrazam Tevfik Paşa anlatıyor:

"Mütarekede sulh için üç defa Avrupa'ya gittik. İlk gidiş Paris'edir. Bu sefere Damat Ferit başkanlığında bir heyet gitmişti. Davet ettiler, bir hafta sonra ben de gittim. Bizim heyeti Paris civarında Monteclin Şatosu'na misafir etmişlerdi." "Artık şatoda yapacak işimiz kalmamıştı. İstanbul'a dönüyorduk. Hareket günü Fransızlar bize buradaki on beş günlük ikametin hesabını getirmişler, para istiyorlardı. Bu görülmüş bir şey değildi. Hem çağırmışlar, ikamet için bu şatoyu göstermişler, hem de para istiyorlardı. O zamanki Maliye Nazırı Tevfik Paşa paraları verdi. Ve İstanbul'a hareket ettik."

Perşembe Mecmuası,

İşbirlikçi Rıza Tevfik (Feylesof) Sevr paçavrasına imza atarken.

Salonda yabancı ülke diplomatları, ülkesinin idam fermanı imzalayan gafilleri hayretle izliyor. Detay görüntü. X işaretli Yunan Başbakanı Venizelos. 10 Ağustos 1920

Türkler kaderine sahip çıkmayıp, Vahdettin ve Damat Ferit'e uysaydı. 10 Ağustos 1920 günü en büyük matem günümüz olacaktı!.

10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması imzalanması Dersaadet gazetesinde "Matem günü" başlığı ile şöyle yorumlandı:

"Matem günü,

Muazzam Türk İmparatorluğu'nun matemini bugün göz yaşlarıyla, kederle, elemle ve fakat ümitsiz olmaksızın arkamızda bırakıyor, yeni bir tarihi devre giriyoruz. Hiç şüphe yoktur ki, Osmanlılar, 10 Ağustos 1920 gününü, milli büyük matem olarak karşılayacak, tarihimizin en büyük matem günü olarak kaydedeceği bu günü azmimizle, çalışmamızla yeni bir saltanatın çağdaş bir milletin ilk günü olarak kabul edeceğiz. Bu feci gerçek karşısında karamsar olmamalı ve diğer komşu milletlerimiz gibi faal ve azimle çalışmağa başlamalıyız. Matem günü münasebetiyle, bütün kuruluşlar bu gün saat bir de beş dakika mesaiyi bırakacak ve hep birlikte camii şerife ve mescide ve tekke yada öğle namazına davet edilecek olan halk tarafından devlet için dualar okunacak ve gece minarelerden sala verilecektir. Bundan başka gazino ve genel mahallerdeki çalgılar dahi çalınmayacaktır."

Dersaadet gazetesi, 12 Ağustos 1920, s. 1

Sevr'de Türk'ün ölüm fermanı imzalanıyor.

İşbirlikçi İstanbul hükümetinin temsilcisi Rıza Tevfik (Feylezof) Sevr paçavrasına imza atarken. Salonda yabancı ülke diplomatları işbirlikçilerin ihanetini hayretle izliyor. 10 Ağustos 1920

Fuzuli Filozof Sevr'i nasıl imzalamış?

Rıza Tevfik Bey anlatıyor:

"10 Ağustos 1919 günü antlaşmayı imzalamak üzere, modern "Sevres" çini fabrikasındaki büyük salona davet edildik. Bu alabildiğine geniş ve büyük salon hıncahınç doluydu. Bizlere de bir yer gösterdiler, oturduk yerlerimizi aldık. Sol tarafımızda, bizden bir, iki iskemle aşırı, Venizelos'un riyaseti altındaki Yunan murahhas heyeti de yer almıştı. Bizlere ağız açmak yasaktı. Yalnız antlaşmayı imzalamak düşüyordu. Teklif olunan maddeler de önceden Babıali'nin bilgisindeydi. Şûra-yı Saltanat'ta ise teklif olunacak barış koşullarının kabulüne karar verilmiş olduğundan, bizlere sadece boyunlarımızı büküp vesikayı imzalamak mecburiyeti düşüyordu. Hatta galip devletler yalnız imza ile yetinmeyip bir de mühür istediklerini Babıali'ye ihtar etmişlerdi. Ben de o zaman "R.T" harflerinden oluşan bir mühür kazdırmış ve yanıma almıştım. Sonra bizleri çağırdılar. Biz de, sırasıyla, önce Hadi Paşa, sonra ben, daha sonra da Reşat Halis Bey, antlaşmayı imzaladık ve mühürledik. Sonra salondan çıkıp gittik..."

Saraçoğlu, Ahmet Cemalettin, Mütareke Yıllarında İstanbul, Hazırlayan. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2009 s. 569-570

Rıza Tevfik Bölükbaşı (1868-1949)
Sevr'i imzalayan Osmanlı Devleti Heyeti'nin Üyesi. (Feylesof Rıza Tevfik Bey)

İşbirlikçi Hadi Paşa Sevr paçavrasına imza atarken.

Detay görüntü. X işaretli Yunan Başbakanı Venizelos. 10 Ağustos 1920

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi'nin birinci sayfasında yayımlanan yazıdan:

"Osmanlı Devleti bu ay zarfında İtilaf Devletleri ile barış imzaladı. Bu suretle yeni bir hayata girdi ve artık askerlikle alakasını kesti. Anadolu dahi şüphesiz sonunda silah bırakacak ve şu devletin silah ile temin edemediği refah ve saadet ticaret ve ziraat ve sınai sahalarındaki emek ve mesai sayesinde elde edilecektir. Osmanlı Devleti kabule mecbur olduğu barış antlaşması sonucu memleketin üçte ikisinden fazla bir miktarını kaybetti. Irak ve Suriye gibi yararlı bölgeler elinden çıktı. Bununla beraber elinde kalan kısım, mesut bir millet ve mamur bir memleket yaşatmaya yeterlidir.[1]

Osmanlı Devleti'nin elinde kalan kısım, mesut bir millet ve mamur bir memleket yaşatmaya yeterliymiş!..

Türk milleti Sevr Antlaşması'nı ölüm fermanı olarak gördü. Milletimiz, Vahdettin ve aptal enişteşinin hatırı için, diri diri mezara girecek değildi. Türk halkı dişini tırnağına taktı, yedisinden yetmişine, kadın erkek hep birlikte mücadeleye girdi. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde, Sevr'in uygulanmasına karşı direndi. Anadolu mücahitlerinin en büyük hedefi Sevr'i yırtıp atmak, milli amaçlara uygun koşullarda adil bir barış sağlayabilmekti. Mehmetçik bu uğurda savaşırken, İstanbul'da birtakım menfaat zümreleri Sevr'i: "mesut bir millet mamur bir memleket yaşatmaya yeterli" görüyordu. Bu düşünce Sevr'in imzalanışından 21 gün sonra, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi'nin birinci sayfasında yayımlandı. Dersaadet Ticaret Odası'nın menfaatperestleri de Türk milletine ihanet yarışında yer almıştı. Türk Ordusu düşmanı denize döküp zafer kazandıktan, Lozan Barışı imzalandıktan, sadece bir ay sonra Ankara hükümeti, Dersaadet Ticaret Odası'nın yönetimini feshetti. Namuslu ve vatanperver insanlardan oluşan yeni bir Oda yönetimi kurmak için harekete geçti.[2]

1 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi. 31 Ağustos 1920, s. 1

2 Vakit gazetesi, Bkz: "Ticaret Odası Meclis İdaresi Feshi" 25 Ağustos 1923, s. 1

Sevr'de Türk'ün ölüm fermanı imzalanıyor.

İşbirlikçi İstanbul hükümetinin temsilcisi Hadi Paşa Sevr paçavrasına imza atarken. Salonda yabancı ülke diplomatları işbirlikçilerin ihanetini hayretle izliyor. 10 Ağustos 1920

Türk Milletinin ölüm fermanına insafsızca mührü bastı, imzayı çaktı.

La Turquie a signé le traité de paix

Sevr rezaletinin haberi Fransız gazetelerinde.
Hadi Paşa'nın imza atarken çekilen fotoğrafı.
Le Petit Parisien, 11 Ağustos 1920, s. 1

Maarif Nazırı Hadi Paşa (1882-1932)
Sevr'i imzalayan Osmanlı Devleti Heyeti'nin Üyesi

Sevr'de Türk'ün ölüm fermanı imzalanıyor.

Yunan Başbakanı Venizelos, Sevr paçavrasını imzalarken. 10 Ağustos 1920

Kahraman Mehmetçik, Sevr'in özel hokkasını da, hokkabazını da tarihe gömdü.

Sevr Antlaşması için, Sevr Porselen Fabrikası'nda özel olarak üretilen mürekkep hokkası. 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devleti'nin temsilcileri tarafından imzalanan antlaşma sırasında kullanıldı. Ancak Kuva-yı Milliye Sevr hokkasından çıkan mürekkebin kurumasına izin vermedi. Anadolu'da yükselen milli hareket muzaffer oldu. Mehmetçik Sevr paçavrasını yırtıp attı. Sevr'in hokkasını da, hokkabazını da tarihe gömdü.

Dersaadet gazetesinde "Sulhumuzun imzası için Sevr Kasrı'nda ihzar olunan hokka" altyazısıyla yayımlanan çizim.
Dersaadet gazetesi, 12 Ağustos 1920, s. 1

Sevr'de Türk'ün ölüm fermanı imzalanıyor.

Yunan Başbakanı Venizelos Sevr paçavrasını imzalarken.
10 Ağustos 1920

Yunanlıların Sevr Antlaşması için özel olarak bastırdığı pul.

Venizelos Sevr'i nasıl imzaladı?.

Rıza Tevfik Bey anlatıyor:

"...Antlaşmayı önce Venizelos imzaya davet olundu. O zaman salonda toplanmış olan birçok Yunanlılar, özel olarak hazırlanmış altın bir dolma kalemi Venizelos'a hediye ettiler ve kendisini alkışladılar. Venizelos, Sevres Antlaşması'nı bu altın kalemle imzaladı."

Saraçoğlu, Ahmet Cemalettin, Mütareke Yıllarında İstanbul, Hazırlayan. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2009 s. 569-570

Elefterios Venizelos (1864-1936)
Sevr'in imzacısı Yunanistan Başbakanı.
Anadolu'da "Büyük Yunanistan" kurma hayalini hayata geçirmek için siyaset yapan fanatik Yunan milliyetçisi.

Sevr imzacıları, Le Monde Illustre'ye kapak konusu oldu.

LE MONDE ILLUSTRÉ

DAMAD FERID PACHA

Damat Ferit Paşa, Le Monde Illustre'nin kapağında.
Le Monde Illustre, 14 Haziran 1919, No. 3208-63

LE MONDE ILLUSTRÉ

Sevr'in imzacıları Hadi Paşa, Reşat Halis, Rıza Tevfik, Le Monde Illustre'nin kapağında.
Le Monde Illustre, 11 Ağustos 1920, No. 3269-64

süresinin tamamlandığı 18 Eylül günü yeni bir bildiri daha yayımladı. Harington bu defa ki bildirisinde; yapılan işbirliğinden ve talep edilen kişilerin zamanında teslim edilmesinden bahtiyar olduğunu açıkladı. Bir hafta önceki bildirisinde yer alan tehdidin artık hükmü kalmadığını da ekledi. Harington'ın 18 Eylül'de yayımlanan bildirisi "İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı'nın yeni bir bildirisi" başlığıyla İleri gazetesinde şöyle yer aldı:

"İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı Osmanlı yetkililerine geçen hafta yapılan bildiri sonucu, işbirliği etmesi ve talep edilen kişilerden bazısını teslim etmesi nedeniyle, yedi günlük sürenin aşağıdaki koşullar nedeniyle hükmü kalmadığını beyan etmekle bahtiyardır.

A. Talep edilen kişilerin teslimi konusunda Osmanlı yetkilileri çalışmasına devam edeceklerdir.

B. Şehrin huzur ve güvenini ve Müttefikin İşgal Kuvvetleri'nin güvenliğini tehdit eden bu gibi hiçbir teşkilâta göz yumulmayacaktır. Bu koşullara uyulduğu takdirde halkın iş ve gücüyle meşgul olması halinde saygı göreceklerinden emin olabilirler.[134]

Saray'ın Harington'a teslim ettiği Türkler kimlerdi?

Belgelerle Türk Tarih Dergisi'nin Mart 1968 tarihli sayısında "Aciz bir hükümet, küstah bir müstevli" başlığı ile Harington'a teslim edilen milliyetçilerin listesinin yazılı

134 *"İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı'nın yeni bir bildirisi"* Bkz: İleri gazetesi, 18 Eylül 1921 s. 2

olduğu Osmanlıca belgeleri yayımladı.[135] Bu belgeler aşağıdadır:

Belge I

Bab-ı Âli, İçişleri Bakanlığı
Özel Kalem Gizlidir
10345

Sadaret Yüksek Makamına Arz olunur

Eylül'ün on beşinden dün ikindiye kadar Müttefiklerarası Kontrol Komisyonu Reisliği'ne gönderilen 22 kişi ile, isim benzerliğinden dolayı yakalanıp sonradan kuvvetli teminata bağlanarak serbest bırakılmış olan 14 kişinin, Emniyet Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen isim çizelgesi sureti ekli olarak sunulmuş olmakla o hususta emir ve ferman.

18 Eylül 1921
Dahiliye Nazırı, Ali Kemal

Belge I
Müttefiklerarası Kontrol Heyeti'ne sevk edilenler

1- Arap Mehmet
2- Trabzonlu Mehmet oğlu Hasan
3- Bursalı İhsan oğlu Mehmet
4- Adanalı Mektep Müdürü İsmail Hakkı Bey
5- Tarsuslu Tüccar İsmail Hakkı Bey
6- Taharri Memuru İsmail Hakkı Bey
7- Emekli Albay Ragıp Kemal Bey
8- Boşnak Hüseyin
9- Yalovalı Mehmet oğlu Ali
10- Tüccardan Tevfik Cenani
11- Yüzbaşı Fethi Bey
12- Fethi Bey
13- Cevat Bey
14- Selânikli Yakup Kadri Bey
15- Arap Mehmet
16- Ereğlili Recep
17- Bursalı Hakkı oğlu Mehmet
18- Yalovalı Ali
19- Trabzonlu Hasan
20- Ereğlili Topal Recep
21- Ünyeli Ahmet oğlu Salih
22- Perzinli Celal

Belge II.
İkametgâha bağlanarak serbest bırakılanlar

1- Cevat Efendi
2- Çatlak Hüseyin oğlu Mehmet
3- Fethi Efendi
4- Nakkaşi Arap Mehmet
5- Ahmet oğlu Hasan
6- Rizeli Hasan İbrahim
7- Arap Mehmet
8- Cemal oğlu Mehmet
9- Ereğlili Faik
10- Rizeli Ahmet oğlu Hasan
11- Trabzonlu Hasan
12- Şaban
13- Recep Usta
14- Ünyeli Abdullah oğlu Salih.

Aslına uygundur
İçişleri Bakanlığı, Özel Kalem

İstanbul'daki Kuva-yı Milliye gizli teşkilâtı mensuplarından bir kısmının yakalanarak teslim edilmiş olmasından İşgal Kuvvetleri Başkomutanı memnundur. Ancak bunu yeterli görmemektedir. Geri kalanlarının da derhal tutularak teslimini ve mütareke şartlarının eksiksiz yerine getirilmesini istemektedir. Başkomutan General Harington, bu hususta Osmanlı Hükümeti'nin Harbiye Nazırı ile bir mülâkat yapmış ve bir de "Nota" vermiştir.

Bu mülâkata ait tutanak ile nota, Harbiye Nezareti'nde[136] Türkçe'ye çevrilerek, aşağıdaki yazı ile Sadaret Makamı'na sunulur:[137]

Belge II.

Harbiye (Milli Savunma) Bakanlığı
Bakanlık Dairesi, Özel Kalem
Özel: 342
Genel:

135 Mutluçağ, Hayri. *"Aciz bir hükümet küstah bir müstevli"* Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Mart 1968, İstanbul, s. 13-22

136 Milli Savunma Bakanlığı

137 Mutluçağ, Hayri. a.g.e. s. 13-22

Reşat Halis Bey (- 1945)
Sevr'i imzalayan işbirlikçi İstanbul hükümetinin temsilcisi. Üstte fesli, solda fötr şapkalı fotoğrafı. 1920

Saray hainlerinin vatan elden gidiyormuş gibi bir kaygıları yoktu.

Reşat Halis Bey,
Sevr imzacısı badem bıyıklı, fötr şapkalı saray monşeri.

Sevr Bademi...

Sevr imzacısı, Badem bıyıklı Reşat Halis Bey

Reşat Halis Bey (Bern eski sefiri)
Sevr'i imzalayan Osmanlı Devleti Heyeti'nin Üyesi Reşat Halis Bey'in Paris'te çektirdiği hatıra fotoğrafı. Reşat Halis Bey başındaki fesi atıp, fötr şapka takarak hatıra fotoğrafı çektirmiş. Reşat Halis Bey'in yüzünde pek de vatan elden gidiyormuş gibi bir kaygı görülmüyor. Sevr'in imzacılarından badem bıyıklı Reşat Halis Bey'in işin eğlencesinde olduğu anlaşılıyor. Reşat Halis Bey Türk ordusu zafer kazanınca Türkiye'den kaçıp Paris'e kapağı attı. Osmanlı Hanedanından Şaziye Sultan'la Evlendi. Mahkemelerde yeminli şahitlik yaparak ve karısının parasını yiyerek yaşadı.

Rıza Tevfik Bey (Feylesof)
Sevr'i imzalayan işbirlikçi İstanbul hükümetinin temsilcisi. Üstte fesli, sağda fötr şapkalı fotoğrafı. 1920

Rıza Tevfik'in karikatürü.

Rıza Tevfik Bey (Feylesof),
Sevr imzacısı pos bıyıklı, fötr şapkalı Osmanlı feylezofu.

Rıza Tevfik Bölükbaşı (1868-1949)
Sevr'i imzalayan Osmanlı Devleti Heyeti'nin Üyesi Rıza Tevfik Bey'in Paris'te çektirdiği hatıra fotoğrafı. Feylesof'umuzun memleket derdine düşmüş gibi bir hali görülmüyor. Kendi kendine, kısa süreliğine bir kıyafet inkılabı da gerçekleştirmiş. Başındaki fesi atıp, fötr şapka takarak hatıra fotoğrafı çektirmiş. Elinde - o tarihte çok moda olan - Charlie Chaplin bastonu var. Feylesof Rıza Tevfik Bey, kendi buluşu olan: "Medeniyet konfordur" nazariyesini Paris'te hayata geçirmiş.

Sevr'de Türk'ün ölüm fermanının imzalandığı masanın kartpostalı.

Sevr'in imzalandığı masanın kartpostalı üzerindeki damga.
Traité de Paix avec Turquie Août 1920.

Arz olunur ki,

İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri'nin nüfuzunu kırmak maksadıyla vücuda getirilen teşkilât hakkında İngiliz Askeri Karargâhı'ndan alınan cevap tezkeresinin tercüme edilmiş sureti, 17 Eylül 1921 tarihli yazımızla sunulmuştu.

Bu defa İşgal Kuvvetleri Başkomutanı General Haringtondan gelen tezkere ile adı geçen General ile yapılan mülâkata ait tutanağın Türkçe'ye çevrilmiş suretleri de ekli olarak takdim edilmiştir. 18 Eylül 1921

Harbiye Nazırı,
Ziyaettin

Suret

Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri ile mülâkat:
17. 09. 1921

1- Paşa hazretleri; bugün bu toplantıyı yapmaktan maksat, hal-i hazır vaziyet hakkında sizinle açıkça ve ciddi görüşmektir. Ortaya bir münasebetsiz hal çıktığından ona daima karşı gelmek lâzımdır; başka usul bilmiyorum.

2- Buraya geldiğim günden beri bir müddet şehirdeki bazı teşkilât işlerini takip ettim. Size samimiyetle söylerim ki, sizin zannettiğinizden çok daha ilerlemiş şeyleri biliyorum. Haber aldığım hususlardan bir kısmı, bazı büyük memurlarca çok önemli görülmüyor.

3- Benim özellikle ilgilendiğim şey, mütareke şartlarına uyulması, İstanbul'da nizam ve kanunun korunması ve nihayet komutama verilmiş olan İtilâf Kuvvetleri'nin güvenliğinin sağlanmasıdır.

Olayların akışını sabır ve sükunla takip ederek bekledim. Bu müşkül aylar içinde İstanbul şehrinin sükunetli durumunu muhafaza etmesi, bütün ilgililer için çok ziyade takdire değer.

4- Şehrin asayişini ve İtilâf Kuvvetleri'nin emniyetini tehdit eden bir suikastın tertip edildiğine dair güvenilir deliller elde ettiğim zaman, bu gerçeği İtilâf Devletleri'nin Fevkalade Komiserleri'ne, Amiralleri'ne, ve Generalleri'ne bildirdim ve bu konuda araştırmayı derinleştirmek için teşebbüslerde bulundum; bu hususta yalnız ben sorumluyum.

5- Sorunu, tamamen askeri bir konu gibi incelemek ve siyasi düşüncelerden tamamıyla uzak durmak -ki, bu düşünceler beni ilgilendirmez- maksadıyla sizinle doğrudan doğruya halle karar verdim. Bu suretle 11 Eylül tarihli mektubumu size gönderdim ve istenilen şahısların teslimi sorumluluğunu size yükledim.

6- Yapılan tutuklamalar, elde ettiğim haberler üzerinde ciddiyetle durmanın isabetini neticede ispat etmektedir. Emniyet ve asayiş hizmetine aynı derecede katılmak arzusunda olduğunuzu mektubunuzda beyan etmektesiniz. Bunun gibi İçişleri Bakanı'nın da bu harekete katılmakta aynı isteği göstermiş bulunması da memnunlukla karşılanmıştır.

7- Bunu gördüğümden dolayı memnunum. Geçen Pazartesi gününden beri bizzat sizin ve Türk memurlarının her bakımdan iyi niyet göstermiş olduklarını evvela ben belirtirim. Bundan sonra da bu suretle hareket olunacağına benim için şüphe etmeye sebep yoktur.

8- Binaenaleyh, şimdi size aldığım bir kararı açıklayan resmi bir tezkere (Nota) takdim ediyorum. Faaliyet halinde bulunan zararlı şahısların maksatlarını imha, şehrin ve ahalisinin sükun ve rahatını sağlamak hususunda hareketlerinizle, göstermiş olduğunuz arzu memnuniyeti mucip olduğundan; yedi günlük süreyi, iki şartla kaldırmaya razı oluyorum; şöyle ki:

A) Tutuklanmaları istenen diğer şahısların aranmasına durmaksızın devam edeceksiniz;

B) Bu ve buna benzer diğer teşkilâtı yok etme hususunda tedbirler alacak ve bu gibi olaylara mani olacaksınız.

Size açıkça söylerim ki ben, daha diğer teşkilâtın varlığından haberdarım ve bunlara katılmış olanların isimlerini uygun gördüğüm bir zamanda size bildirmekten ve tutuklanmalarını istemekten çekinmeyeceğim.

9 - Şimdilik, sadece tartışma konusu olan teşkilâtla ve savaş malzemesinin kaybı ile ilgileneceğim. Bu sorun hakkında tekrar tekrar dikkatinizi çektim. İade olunan bütün savaş malzemesi, sizin sorumluluğunuz altında bulunmakla beraber, İtilâf Hükümetleri'nin malıdır. Bu malzemenin sorumlu Bakanlar ve Memurların bilgisi altında kayıplara uğraması, İtilâf Devletleri askerlerinin aleyhinde bir harekettir ve buna bir son verilmelidir. Aksi taktirde ciddi tedbirler almak zorunda kalacağım.

10 - Yedi günlük sürenin kaldırılması hususunda tarafımdan lütfen gösterilen muamele, verdiğiniz sözlerin gerçekleşmesini ispat yolunda size fırsat kazandırmak maksadından ileri gelmektedir; size bu fırsatı verdiğimden memnunum.

11 - Memleketinizde tabii halin henüz geri gelmemiş olmasından ötürü hiç kimse benim kadar üzgün değildir. Bu hal geri dönünceye kadar "mütareke halinin" mevcut olacağını söylemekle üzüntü duyuyorum. Bu süre içinde İşgal Kuvvetleri toprağınızda ve filo, limanınızda kalacaktır.

12 - Size tekrar ederim ki, bu tamamıyla askeri bir tedbirdir. Kaynağını kesin olarak bildiğim bir takım kötü sözler yayılmaktadır. Bu söylentilere göre elde ettiğim bilgiler, gerçek olmayıp bazı partilere mensup siyasi şahıslar tarafından hazırlanmaktadır. Haberleri aldığım kaynağın mahiyeti beni ilgilendirmez; ben yalnız sonucuna bakarım. Herkes biliyor ki, İstanbul'a geldiğim günden beri kendimi siyasi olaylardan tamamen uzak tuttum. Ben, İstanbul'da nizam ve asayişi korumak maksadıyla gönderilmiş bir askerim.

13 - Konu şudur ki; Bana göre İstanbul'da asayişi bozmak amacını güden bazı şahıslar vardır. Maksadım, nerede olursa olsun, onların bulunması, tutuklanması ve teslim edilmesidir.

14 -Arkadaşlarınız olan diğer Bakanlara bu hususta bilgi verirseniz çok memnun olacağım. Ayrıca şunu da eklemek isterim ki, eğer siz iyi niyet göstermemiş olsaydınız, Başkumandan sıfatıyla elimde bulunan bütün yetkileri kullanmak niyetinde idim. Böyle bir tedbir almaktan beni kurtarmış olmanızdan dolayı çok ziyade memnunum ve şüphesiz bundan İstanbul halkı da memnun olacaktır. Bunları size, doğrudan doğruya size söylemeyi uygun gördüm ve böyle bir mülâkata artık gerek kalmayacağını umarım.

Harington
Türkiye İtilâf Askeri Kuvvetleri
Başkumandanı

Hükümete yaptığım ihbarlar, şehrin asayişini ihlal etmek için, suikastla görevlendirilmiş şahısların İstanbul'da bulunması inancından ileri gelmiştir. Binaenaleyh bunların faaliyetlerine bir son vermek için harekete geçmeye mecburum. Bizce yapılacak yegâne şey budur.

Yukarıdaki şartlarla beraber, tutuklanmalarını emrettiğim şahıslar hakkındaki araştırmalara aralıksız olarak devam edilmesi lüzumunu iyice anlaşılmak şartıyla 11 Eylül tarihli ve 142 sayılı mektubumun sınırladığı "yedi" günlük süreyi kaldırmaya tamamıyla niyetliyim. Bir de bu gibi teşebbüsleri tekrar etmeme yer bırakılmamalıdır.

Yedi günlük mühleti kaldırmak suretiyle insani bir harekette bulunmaya niyet etmem şu sebeplerden ileri geliyor:

Evvela: sizin iyi niyetle hareket ettiğinizi müşahede ettiğimi bildirmek arzusunda bulunmaklığım.

İkincisi: size, iyi niyetle harekette devam etmek istediğinizi bana karşı ispat etmek fırsatını kazandırmak ve bu suretle gerekli göreceğim tedbirleri teyiden, Deniz Kuvvetleri'nin de katılmasıyla - nitekim böyle olacaktı- emrim altında bulunan bütün askeri kuvvetlerin kullanılması gibi elim bir mecburiyetten beni kurtarmak.

Tekrar belirtmek isterim ki, konu sırf askeri bir tedbirdir ve şayet komutam altında bulunan İtilâf Kuvvetleri'nin güvenliğini tehlikeye düşürecek böyle bir suikastın daha da ileri götürülmüş olmasına izin vermiş olsaydım, vazifemde kusur etmiş sayılırdım. Şurasını açıkça söylemek isterim ki, böyle yapmak maksadında değildim.

Yine, evvelce de birçok defalar bildirmiş olduğum gibi hatırlâtmak isterim ki, Osmanlı ordusundan teslim alınan savaş malzemesinin konduğu, gözetiminiz altındaki depolar, muhteviyatı, İtilâf Devletleri'nin malıdır. Emirlerime aykırı olarak meydana gelen kayıplardan tamamıyla haberim var; bu kayıplara şimdi bir son verilmelidir. Aksi taktirde şiddetli tedbirler almak zorunda kalacağım.

Ülkenizde tam bir huzur sağlanmasını, benden fazla görmek isteyen biri daha yoktur ve İstanbul halkının sükun içinde işleriyle meşgul olmaları için her türlü kolaylığı göstermeyi benden daha çok isteyen biri bulunamaz.

Bununla birlikte verdiğim talimata tamamıyla riayet olunacağını ve bundan böyle hiçbir olay meydana gelmeyeceğini umarım.

Zatıâlilerinin Hürmetkârı
Türkiye İtilâf İşgal Kuvvetleri
Başkumandanı Tüğgeneral
Harington

General Harington, Taksim'de İngiliz birliklerini denetliyor.
İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı, General Charles Harington ve İngiliz Amirali Yüksek Komiser Sir John Robeck, 1920

İçişleri ve Milli Savunma Bakanlığı'ndan Sadaret'e gelen yazılar Bakanlar Kurulu'nda okunmuş müzakere edilmiş ve sonunda Milli Savunma Bakanlığı'na aşağıdaki Sadaret emrinin yazılmasına karar verilmiştir:

Başbakanlık Yazı İşleri Kalemi
21 Eylül 1921 Gizli
Harbiye Nezaretine[138]

İstanbul'da İtilâf Kuvvetleri'nin nüfuzunu kırmak maksadıyla varlığı ihbar olunan teşkilât hakkında İtilâf Devletleri İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington tarafından gönderilen tezkere ile bu hususta adı geçen Generalle yapılan mülâkatı – anlatır tutanağın tercüme edilmiş suretlerinin gönderildiğine dair 18 Eylül 1921 tarih ve 343 sayılı yazınız Bakanlar Kurulu'nda okundu.

Bu yazılardan anlaşıldığına ve tarafınızdan yapılan açıklamalara göre istenilen şahısların tutuklanmaları ve teslimleri hususunda gerek askeri, gerek Emniyet Makamları'nca gösterilen sürat, ciddiyet ve iyi niyet, adı geçen General tarafından takdir edilmekle beraber:

1- İstenilen şahıslardan geri kalanlarının da aranmasına durmaksızın devam olunması;

2- Bu ve buna benzer teşkilâtın ortadan kaldırılması hususunda tedbir alınarak her hangi bir olaya meydan verilmemesi;

3- Muhafaza edilmekte olan savaş malzemesinin kaybı İtilâf Devletleri askerleri aleyhinde bir hareket sayıldığından, buna bir son verilmesi istenmektedir.

138 Milli Savunma Bakanlığı'na

General Harington, Taksim'de İngiliz birliklerini denetliyor. İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı, General Charles Harington ve İngiliz Amirali Yüksek Komiser Sir John Robeck. 1920

General Harington tarafından da övücü bir dille beyan edildiği gibi, istenilen şahısların bir kısmı nasıl süratle yakalanıp teslim edilmişlerse, geri kalanlarının da aranmasına gerek askeri, gerek emniyet makamlarınca hararetle devam edilmekte olduğundan bunların da yakalanır yakalanmaz teslim edilecekleri tabiidir. Ancak, bahsi geçen şahısların kimliklerine dair elde yeterli ve açık bilgi bulunmaması araştırmayı zorlaştırmaktadır. [139]

Harington'ın tehdidi ve ansızın ortaya çıkan savaş gemileri

Harington'ın İstanbul'daki gizli teşkilâtı ortaya çıkartmak için yaptığı tehdit bildirisi gazetelerde yayınlandı. Verdiği yedi günlük sürenin dolmasıyla birlikte İstanbul Boğazı'nın her tarafında bir anda savaş gemileri ortaya çıktı. Harington İstanbul'da yaşayan silâhsız Türkleri kruvazörlerle ve düzinelerle destroyerle savaş gemileriyle tehdit etti. Bu insanlık dışı davranışından hiç rahatsız olmamış. Yıllar sonra anılarında övünerek şöyle anlatıyor:

> "Bir tarihte, öğlen saat on ikide otuz Türkün tutuklanması emrini vermiş, o tarihte teslim olmazlarsa, Türk Savunma Bakanı'nı tutuklatacağımı söylemiştim. O tarih gelmişti ve Amiral filosunu Marmara Denizi'nde eğitime çıkarmaya hazırlanmaktaydı; ayrılmadan önce, bana, "Canını sıkan bir şey olursa, bana mesaj gönder, gereği yapılacaktır," demişti. Bu kaçırılmayacak bir olanaktı; Türkler tutuklanmamıştı, ben de mesajımı göndermiştim ve bir şey olmuştu. Kısa bir süre içinde beş savaş gemisi, on kruvazör ve düzinelerle destroyer geri dönmüştü. Burundan Boğaziçi'ne doğru ilerleyen savaş gemileri Haliç açıklarında demirledi, kruvazörler çoğunlukla Tarabya'daki evimin önünde, destroyerler de Büyükdere önlerine demir atmışlardı. İnsanın İngiliz Deniz Kuvvetleri'nden gerçekten gurur duymasını sağlayan harika bir görüntü oluşmuştu.[140]

Harington tutukluları serbest bırakıyor

İleri gazetesinde yayımlanan "Suikast şüphelilerinin tahliyesi kararı" başlıklı Müttefikin

139 Mutluçağ, Hayri. *"Aciz bir hükümet küstah bir müstevli"* Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Mart 1968, İstanbul, s. 21-22

140 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940. s. 214

Başkumandanlığı'nın bildirisi:

"Müttefikin Başkumandanlığı yapılan soruşturma sonucunda gözaltında bulunan şüphelilerin salıverilmesi gerektiğine kani olmuştur. Ajans Havas'ın bu konudaki bildirisi.

Müttefikin Başkumandanı Müttefikin memurlarına ve Hindistan birliklerinin sadakat ve samimiyetine karşı yapılması düşünülmüş gizli tertibatın açığa çıkarılması üzerine tutuklanmış olanların mahkemesini incelemiştir. Bir taraftan Osmanlı memurlarının iyi niyeti diğer taraftan şüpheli kişilerden çoğunun aşağı tabakaya mensup bulunması ve bu suretle uğursuz düşüncelerin düzenleyicileri olmaktan çok kandırılmış olmalarını ve Anadolu'daki İngiliz esirleriyle Malta'daki Osmanlı esirlerinin değiştirilmiş olmasını göz önüne alan Müttefikin Başkumandanı böyle bir zamanda Osmanlı tebaasını siyasi suçlardan dolayı gözaltında bulundurmaya taraftar olmadığından mütareke hükümlerine aykırı harekette bulunan iki kişiden başka bütün Osmanlı tutuklularının salıverilmesine karar vermiştir. Müttefikin Başkumandanı, Osmanlı memurlarının müttefikin memurlarına karşı, kasti amaçlayan her türlü casusluk tertipleri düzenleyicilerine karşı, büyük bir gayret ve adalet yönünde hareket etmeye devam edeceklerine inanmaktadır."[141]

Harington'ın eğlencesi

Harington'ın yaptığı tehdit ve Boğaziçi'nde ansızın ortaya çıkan düzinelerle savaş gemileri etkili oldu. İşbirliği içindeki İstanbul hükümeti Harington'a istediği kişileri derhal teslim etti. Böylece milliyetçilerin İstanbul'daki gizli teşkilâtı daha kuruluş aşamasında ortaya çıkarıldı. Harington bu teşkilâtın üyelerinin yakalanması amacıyla İstanbul hükümetinin Savunma Bakanı'nı[142] tehdit etmiş. Yedi gün içinde listede ismi yazılı kişileri teslim etmediği taktirde kendisini tutuklayacağını söylemiş. Ancak istenilen kişilerin zamanında teslim edilmesiyle buna gerek kalmamış. Harington kendisi için çok eğlenceli olacağını düşündüğü bu tutuklamayı yapamadığına üzülmüş. Hiç unutamadığı bu konudan anılarında şöyle söz ediyor:

> "İstenilen kişileri tutsak almıştım; nerdeyse tümü, Abdul gibi, aynı adı taşıyordu-doğru kişiler olduklarını da bilmiyordum. Her neyse, dostum olan Savunma Bakanı Ziya Paşa'yı tutuklamamıştım. Bir Savunma Bakanı'nı[143] tutuklamanın ne denli eğlenceli bir şey olacağını her zaman düşünmüşümdür! Bu gerçekten yeni bir deneyim olabilirdi."[144]

İngiliz yıllık raporlarında: Harington'a suikast

Harington'ı telaşa düşüren bu olay İngiliz yıllık raporlarında şöyle yer alıyor:

87- Eylül başlarında İngiliz askerî otoriteleri bir komployu ortaya çıkardılar. Komplonun amacı: "a)- İstanbul'da genel bir ihtilal başlatmak. b)- depolardaki savaş malzemelerini ele geçirerek yok etmek, c)- General Harington komutasındaki Hintli birliklerini ayartmak ve d)- General Harington ve maiyetindeki görevlilerle, ortak müttefik polis

141 *"Suikast şüphelilerinin tahliyesi kararı"* Bkz: İleri gazetesi, 6 Kasım 1921, s. 2

142 Harbiye Nazırı

143 Harington'ın tutuklamak istediği kişi, İstanbul hükümetinin Harbiye Nazırı Ziya Paşa idi.

144 Harington, Charles. *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940. s. 214

Vahdettin'in frenkperest enişte Damat Ferit nasıl bir adamdı?

"Damat Ferit, Vahdettin'in kız kardeşi Mediha Sultan'ın kocasıydı. Yüksek tabakaya mensup değildi. Zamanında saraya alınmış ve her nasılsa damat edilmişti. "Kestane kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş" dedikleri gibi; Damat Ferit babadan, dededen gelme Sultanzade imiş gibi büyüklük taslardı. Kimseyi beğenmezdi. Teşrifata çok riayet eder ve kapısına aldığı Hoca Sabri, Rıza Tevfik, Ali Kemal Bey gibilere uşak muamelesi yapardı. Basın hiç sevmezdi. Kimse tarafından eleştirilmeye tahammül edemez, fikrine karşı gelenlere kin ve garez bağlardı.

Karısı Mediha Sultan, Abdülmecit'in kızı olur. Vahdettin ile ana-baba bir kardeştir. Vahdettin damadını onun için çok severdi. Mediha Sultan'ın asıl kocası ise Necip Paşa adında biriydi. Necip Paşa, Ferit'le sınıf arkadaşı ve çok iyi ahbaptı. Necip Paşa damat olduğu zaman Ferit kendisine: "Necip bu mevkii sen kaptın" demişti. Necip Paşa'nın vefatı üzerine Mediha Sultan'ın ikinci kocası oldu. Damat Ferit'in oğlu olmadı. Mediha Sultan'ın oğlu Sami Efendi; Necip Paşa'nın oğludur. Mediha Sultan'ın torunları da Sami Efendi'dendir. Ferit'in resmi güzelmiş. Mediha Sultan beğenmiş, kocası vefat ettikten sonra ona varmış.

Ferit otuz beş senelik damattı. Ayan Meclisi'nde bulunmuşsa da makul hiçbir düşüncesi, kaleme gelir hiçbir fikri görülmemiştir. Uzun layihalar yazdırır, bunları okur fakat tartışmada savunmaktan aciz kalırdı. Rumlarla Ermenilerin "Osmanlı" olduklarından bahseder. Bunlar aleyhinde gazetelerde yazı yazılmasını istemezdi. Maarif Nazırı olan Rumbeyoğlu Fahrettin'e verdirdiği bir emirde; okullarda milli şarkıların söylenmesini bile yasaklamıştı!

Tırnakları çok uzundu. Her gün tırnaklarını parlatırdı. Uzun saçlarını yıkamak için, harem ağaları her gün yalısından Bab-ı Âli'ye çeşitli marka sabun taşırlardı. Meclise girmeden önce, Sadrazam kafasını bu sabunla yıkardı. Hatta bir gün Harem Ağası sabunu geç getirdi. Damat başını yıkayamadığı için sabunun Baltalimanı'ndan getirilmesi beklendiğinden; meclis bir iki saat toplanamamıştı! Damat Ferit'in bir başka özelliği; parti mensuplarına bile kendini sevdirememiş olmasıdır. Hürriyet ve İtilafçılar, Sadrazam'ın aleyhinde bulunurlardı. Sadrazam da onları birer uşak gibi kullanmaya devam ederdi! Damat Ferit İngilizlerin himayesi altında Avrupa'ya kaçırılan Vahdettin ile İtalya'da görüşmüş ve güya bir de kabine kurmuşlardı."

"Damat Ferit'in ölümü"
Bkz: İleri gazetesi. 8 Ekim 1923. s. 1-2

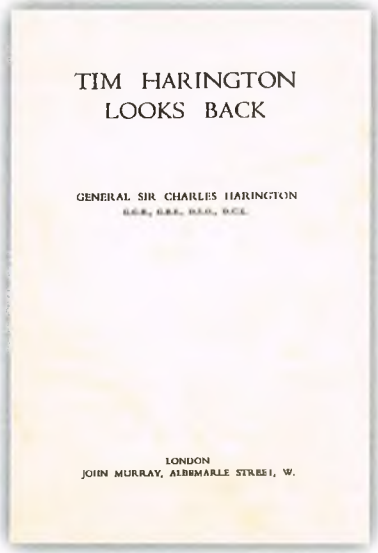

General Sir Charles Harington.
Askerlik yaşamının son yıllarında çekilmiş bir fotoğrafı.

73 yıl sonra ve ilk kez.

General Harington'ın Türkiye anıları nihayet Türkçe'de.

TIM HARINGTON
LOOKS BACK

GENERAL SIR CHARLES HARINGTON
G.C.B., G.B.E., D.S.O., D.C.L.

LONDON
JOHN MURRAY, ALBEMARLE STREET, W.

General Harington'ın Türkiye hatıraları, 73 yıl sonra nihayet Türkçe'ye çevrildi.
General Harington'ın hatıratının Türkiye ile ilgili bölümü, Demkar Yayınevi tarafından 2013'te yayımlanan Charles Harington adlı bu eserin ilk bölümünde yer alıyor. (Hatıratın Türkçe çevirisi Sn. İrfan Seyrek tarafından gerçekleştirilmiştir.) "Tim Harington Looks Back" adlı kitabın künye sayfası. Harington, Charles Sir, Tim Harington Looks Back, John Murray, London, 1940

teşkilâtının başındakileri ve bir iki kişiyi daha öldürmek" olarak belirtildi. Komplonun "Halâs-ı Vatan" adlı bir cemiyet tarafından düzenlenmiş olduğu ve para getiren iki kişinin İstanbul'a varışından kısa bir süre sonra da, cemiyetin üst noktaya ulaşarak zirve yaptığı ileri sürülmekteydi.

88- Müttefik Yüksek Komiserleri derhal bu komplo ve bunun ardından General Harington'ın almayı planladığı önlemler konusunda bilgilendirildiler. Bu önlemler, ilgili kişilere herhangi bir yardımda bulunmamaları ve izinsiz silâh vs. taşımamaları konusunda İstanbul halkını uyarmayı içermekteydi. General Harington, kendisinin hazırlamış olduğu listede bulunan bazı kişilerin Türk Hükümeti'nce tutuklanmasını sağlamak amacıyla Müttefik Yüksek Komiserlerinin müdahale etmelerini talep etti. Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri çok geçmeden böyle bir komplonun varlığına inanmadıklarını bildirdiler. Konuya ilişkin yapılan iki toplantının ardından bu işin üstesinden gelmenin

en iyi yolunun, General Harington'ın listesindeki kişilerin tutuklanması için Müttefik Polisi'ne talimat vermek olacağını, bu konuda resmi bir bildirinin yayınlanmamasını, hatta olabildiğince gizli tutulması gerektiğini ifade ettiler. Kişisel olarak bu görüşe katılmama rağmen General Harington'ı desteklemem gerektiğini düşündüm; çünkü elindeki bilginin gerçek olduğuna inancı tamdı. Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, sonunda bu komplonun tamamıyla askeri bir konu olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündüler ve General Harington'ın kendi sorumluluğu çerçevesinde hareket etmesini uygun gördüler. General Harington'ın Türk Hükümeti'ne sunmak üzere önerdiği dört talebi kabul ettiler. Bunlar:

1- Harbiye Nazırı, General Harington'ın gereğinden fazla olduğuna kanaat getirdiği tüfekleri Müttefik gözetimine bırakacak,

2- Nişantaşı'ndaki askeri okul 48 saat içinde boşaltılacak,

3- İtfaiyeler ancak General Harington'ın karar vereceği kadar tüfeği ellerinde bulundurabilecekler,

4- Müttefiklerin denetimi altında bulunan depolardaki silâh, patlayıcı vs. dağıtım ve hareketleri ikinci bir emre kadar durdurulacaktı.

89- Gerçi Müttefik Yüksek Komiserleri bunun askeri bir sorun olması nedeniyle General Harington tarafından halledilmesi gerektiğine karar vermişlerdi, ama bunun Tevfik Paşa Hükümeti'nin azledilmesiyle sonuçlanabileceğinden korkmaktaydılar. Bu, onların bakış açısıyla ters bir durum arz edebilirdi; çünkü şimdiki hükümetin yerine nasıl bir hükümet geleceğini kestirmek zordu. Sonunda komplonun Tevfik Paşa Hükümetinden kurtulmayı ümit eden muhalefet partilerinin üyeleri tarafından planlandığı ortaya çıktı. Harbiye Nazırı, General Harington'ın taleplerini harfiyen yerine getirdi ve belirtilen kişilerin bazılarını tutukladı. Toplamda doğrudan ya da dolaylı biçimde komploya karıştığı belirlenen 36 kişi tutuklandı. Bunların içinden biri kefaletle olmak üzere 24'ü serbest bırakıldı, 11'i ise Kasım başlarında halen gözaltında tutulmaktaydı. Sonunda General Harington, Osmanlı yetkili makamlarının göstermiş olduğu iyi niyeti ve şüphelilerin çoğunun alt kademelerdeki kişiler olduklarını dikkate alarak Harbiye Nazırı'na halâ gözaltında tutulan 11 kişinin ikisi dışında tümünün şartlı olarak tahliye edilebileceğini bildirdi. Söz konusu iki kişi ateşkes hükümlerine aykırı davrandıkları gerekçesiyle alıkonuldular.[145]

"Türkler çok engelleyici ve korkutucu oldular"

Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu milli direniş her geçen gün biraz daha başarılı oluyordu. 1921 yılının sonbaharına gelindiğinde İzmit'ten Yalova'ya kadarki sahiller Kuva-yı Milliye tarafından geri alındı. Milli Kuvvetler artık İstanbul'un yanı başındaydı. İstanbul – İzmit - Ankara hattı üzerindeki Yunan işgal kuvvetleri temizlendi. Milli ordu İzmit'ten Anadolu'ya uzanan demiryolu hattını serbestçe kullanmaya başladı. Demiryolunun kullanımı Anadolu'ya silâh ve cephane, askeri malzeme sevkıyatını hızlandırdı. Milli Kuvvetlerin baskısı İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin paniğe kapılmasına

145 İngiliz yıllık raporlarında Türkiye (1921) Derleyen: Ali Satan, Çeviri: Sevtap Demirci, Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 67-68-69-70

Sir John Robeck (1862-1928)
İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri, Amiral.

Türk milliyetçileri ile savaş halindeyiz

11 Kasım 1919, Amiral de Robeck'ten Lord Curzon'a:

"Şimdi her tarafta Milliyetçi adı altında çeteler türedi. Mustafa Kemal ve adamları, bütün yabancıların ve özellikle İngilizlerin gitmelerini istiyor."[1]

26 Haziran 1920, Amiral de Robeck'ten Lord Curzon'a:

"Biz şimdi Türk milliyetçileri ile savaş halindeyiz. Türklere yenilirsek, bütün tesirimizi kaybedeceğiz."[2]

1 Ulubelen, Erol İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, s.205
2 Şimşir, B.N. İngiliz Belgelerinde, 2.C., s.LVIII/165

neden oldu. İngilizler Fransız ve İtalyanlardan eskisi gibi yardım göremiyordu. Harington artık İstanbul'u elde tutmakta zorlanmaya başladı. Milliyetçilerin güç kazanması işgalciler açısından İstanbul'da güvenlik sorununu meydana getirdi. Harington anılarında bu gerçeği itiraf ediyor. [146]

Harington ülkemizi harap görmek istemiyormuş!..

İleri gazetesinde yayımlanan "İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Sir Harington Türk Yunan İtilâfı hakkındaki görüşü" başlıklı makale:

"Eşi Lady Harington ile İngiltere'den dönen İtilâf Kuvvetleri Başkumandanı Sir Harington açıklamada bulunarak seyahatinde deniz yolculuğundan istifade ettiğini ve bu vesile ile Malta'da bulunan eski kumandanı Mareşal Lord Plumer'i ziyaret ettiğini söyledi. General, Müttefiklerin şimdi dikkatlerini Yakın Doğu sorununu süratle düzenleyeceklerinden fevkalade ümitli olduğunu şöyle söylüyor:

"1918 mütarekesinden beri üç yıl geçmiş ve samimiyetle ümit ediyor ki, sabır ve metanetin gerginlik sınırına ulaşılmıştır. Her türlü konferans ve tartışma yöntemleri denenmiş gibidir. Ve bu son aylarda barış için silâh kuvvetine de müracaat edilmiş, fakat bu da akamete uğramıştır. Güzel Türk memleketini harap ve iflâsa gönüllü, Boğaziçi'ni ve Haliç'i atıl gemilerle dolu görmek üzücüdür. Dünyanın bugünkü durumu içinde böyle bir manzara olmamalıdır. General Harington daima savunduğu görüşlerini muhafaza etmiştir. Yani İngiltere, Fransa, ve İtalya eğer el ele vererek bu sorunu çözmek için birlikte hareket ederlerse bu mümkün olabilir. Yunanlılar ve Türkler anlayışlı milletlerdir. Onlar

146 Harington, Charles. *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940. s. 225

(هارينغتون) ك جاسوسلق تشكيلاتى

جنرال هارينغتون جاسوسلرى سايه‌سنده بالكز وضعيت عسكريه يه دكل، فقط شرق قريده موجود اولان بوتون تشكيلاته مطلع اولديغى كمال فخر وغروره سويليور

جنرال هارينغتون راپورينه شو سورتله نهايت ويريور .

مشكل زمانلرده استانبولك محافظه‌سنه مأمور اولان برعضو عائلة توماسافق ميرآلاى (مايور ل) ه بر چوق تشكرلر بديور . موفقيتله ووك برده‌ايت وكياست كوسترمش وسيله‌دكى دشمانك اطلبى مخصوصه هيچ

جاسوسلق تشكيلاتى

بيتده‌كى شباطه‌وباشامه ميرالاى (داطوب)ه وزيانلى (بريتس)ه مالكدر . جاسوسلغى ده‌ايت وافكار حربيه نقطه نظرندن بر كوه تشكيل ايدر .

بيتده‌كى شباطه‌وباشامه ميرالاى (داطوب)ه وزيانلى (بريتس)ه مالكدر . جاسوسلغى ده‌ايت وافكار حربيه نقطه نظرندن بر كوه تشكيل ايدر .

Haringtonʼın casusluk teşkilatı
Haringtonʼın hatıratında yer vermediği bölüm. Haringtonʼın Türkler tarafından ele geçirilen raporunda yer alan ve İleri gazetesinde yayımlanan: "Haringtonʼın casusluk teşkilatı" başlıklı makale. İleri gazetesi, 21 Ekim 1923, s. 2

Sir Richard Webb (1872-1950)
İstanbulʼda İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri, Amiral.

da barış ve refah, ticaret ve sanayinin diğer memleketlerde olduğu gibi kendi memleketlerinde de gelişmesini görmek isterler. Onlar da dünyanın diğer yerleri gibi savaştan yorgundurlar. Fakirlik ve sefalete neden olan kış yaklaşıyor, kış bilhassa bu sefer ordular için çok şiddetlidir. Bunun çetin bir tecrübesini geçirdik. General Harington emindir ki, üç müttefik devlet eğer barışı yapmaya azmetmişlerse Yunanistan ve Türkiye (İstanbul ve Ankara Hükümetleri) ile her iki tarafın ve bütün dünyanın menfaati dahilinde devamlı bir barışa ulaşabilirler. Ümit ediyor ki 1921 yılının mütareke günü, herkes için uygun bir biçimde antlaşma yapılsın, gelecek için de saadet nişanesi olsun. Fransa ile Ankara arasındaki antlaşma hakkında sorulan soruya cevaben, General Harington her hangi bir açıklamada bulunmaktan çekinmiştir: "Bu, askerlerin değil, hükümetlerin tanzim edeceği bir iştir." Demiştir. General Harington daima muhafaza ettiği kesin tarafsızlık siyasetine yani gerek Yunanlılara, gerek Türklere, askeri yardımda bulunmamaya devam edecektir. Müttefik Kuvvetlere kumanda konusuna gelince General, Müttefik Devletlerin kendisine verdiği birliklerle kanun ve düzeni korumak için elinden gelen gayreti göstermeye devam edecektir.[147]

Nemrut Mustafa'ya taş çıkaran İngiliz mahkemesi

İstanbul, 18 Temmuz 1921 gecesi önemli bir olaya sahne oldu. Pera Palas Oteli köşesindeki tramvay yolunda birkaç el silâh atıldı. Silâh seslerini duyan çevredeki insanlar olay yerine koştu. Silâhlı saldırıya uğrayan bir kişi kanlar içinde yerde yatıyordu. Acıyla kıvranan yaralı şahıs hemen yakında bulunan İngiliz hastanesine kaldırıldı. Ancak doktorların yaptığı bütün müdahalelere rağmen yaralı kişi birkaç saat içinde öldü.[148]

147 "İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Sir Harington Türk Yunan İtilâfı hakkındaki görüşü" Bkz: İleri gazetesi, 11 Kasım 1921 s. 2

148 İleri gazetesi, 20 Temmuz 1921 s 3

Savcı Rickatson Hatt görevinden neden alındı?

Rickatson Hatt
İstanbul'da İngiliz Divan-ı Harbi Savcısı
Behbud Han Cevanşir'i katleden Torlakyan'ın yargılandığı mahkemenin tarafsız savcısı. İngiliz Divan-ı Harbi'nde yapılan duruşmada Savcı Rickatson Hatt, Katil Torlakyan'ın idamını talep etti. Savcının bu haklı talebi İngiliz işgal yönetiminde bir hoşnutsuzluk yarattı. General Harington'ın lideri olduğu işgal yönetimi, yargılamaya açıkça müdahale etti. Savcı Rickatson Hatt görevinden alınarak, İstanbul'dan uzaklaştırdı. Yerine Mr. Gribbon adlı başka bir savcı geldi. Yeni savcının ilk işi Katil Torlakyan'ın beratını istemek oldu. İtilaf Orduları Polis Heyeti Başkanı, Miralay Ballard'ın yaveri idi.

Saldırıyı gerçekleştiren katil olay yerinde elinde silâhıyla ve suçüstü yakalandı. Pusuya düşürüp öldürdüğü kişi Azerbaycan Cumhuriyeti eski Dahiliye Nazırı Behbud Han Cevanşir'di.[149] Katil, Misak Torlakyan adlı bir Ermeni fedaisiydi. Önceden planlanıp gerçekleştirilen bu olayın siyasi bir cinayet olduğu apaçıktı. Ölen belli, öldüren belli, suç aleti silâh ortadaydı. Suikastın yapıldığı yer şehrin en işlek ve güvenli semtiydi. Cinayet İstanbul'un orta yerinde ve insanların gözü önünde meydana gelmişti.[150]

Katil Torlakyan olay yerinde tutuklandı. İstanbul işgal altında olması nedeniyle Osmanlı adli makamlarının bu cinayetle ilgilenmesi mümkün değildi. Katil Torlakyan'ın mahkemesi Harbiye Mektebi[151] binasında bulunan İngiliz Divan-ı Harbi'nde yapılacaktı.[152] Bu mahkemede hakimden savcıya ve mübaşire varıncaya kadar herkes İngiliz'di. Rickatson Hatt adlı bir İngiliz subayı mahkemenin savcısıydı. Katil Torlakyan birkaç hafta sonra bu mahkemede yargılanmaya başlandı. İstanbul gazeteleri mahkemenin duruşmalarını yayımlıyor, tutanaklar halk tarafından ilgiyle okunuyordu. İstanbul'da propagandası yapılan "İngiliz adaleti" nin nasıl bir şey olduğunu görmek için bir vesile doğmuştu. İngiliz Divan-ı Harbi'nin vereceği karar özellikle bu yüzden merakla bekleniyordu. Çok sayıda tanığın dinlendiği duruşmalar başladı. Dava Türk – Ermeni olaylarının siyasi hesaplaşmasına dönüştü. İşlediği cinayet ortada olan bir katilin cezalandırılması beklenirken olay siyasi bir durum aldı.

Katil Torlakyan'ın cezalandırılmasını istemeyen İngiltere hükümeti bu davada Ermenilerin tarafını tutuyordu. Ancak ortada bir ölen ve bir de öldüren vardı. Cinayetin

149 Behbud Han Cevanşir, (1877-1921) Azerbaycanlı Petrol Mühendisi, devlet adamı.
150 BOA, DH. İ. UM, 20/-28, 14//53
151 Şişli, Harbiye'deki Askeri müze olarak kullanılan eski Harbiye Mektebi binası.
152 BOA, HR. SYS. 2467/41.

somut kanıtları apaçık ortadaydı. Savcı Rickatson Hatt, mahkemede Katil Torlakyan'ın idamını talep etti. Savcının bu haklı talebi İngiliz işgal yönetiminde bir hoşnutsuzluk yarattı. General Harington'ın lideri olduğu işgal yönetimi yargılamaya açıkça müdahale etti. Savcı Rickatson Hatt'ı görevinden alıp İstanbul'dan uzaklaştırdı.[153] Yerine Mr. Gribbon adlı başka bir savcı geldi. Yeni savcının ilk işi Katil Torlakyan'ın beratını istemek oldu. İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin emrindeki mahkemeden adalet çıkmayacağı böylece anlaşıldı. Hilekârca bir karar açıklayan mahkeme sanığın işlediği cinayeti kabul etti. Ancak akli dengesi bulunmadığı bahanesiyle onu cezalandırmadı. Katil Torlakyan böylece idamdan kurtuldu. Mahkeme katili Ermeni Patrikhanesi'ne teslim etti. Patrikhane korumasına aldığı katil Torlakyan'ı aynı gün ülke dışına çıkardı.

İleri gazetesinde yayımlanan "Torlakyan gitti" başlıklı haber:

> "Behbud Han Cevanşir'in katili Ermeni Torlakyan'ın suçlu bulunduğu hakkında İngiliz Divan-ı Harbi'nce karar verildiğini yazmıştık. Merkum resmen suçlu olmasına rağmen şuuru bozuk olduğu gerekçesiyle ceza görmeyerek sorumsuz sayılmış ve zabıta tarafından İstanbul'da alıkonulmamak ve derhal ülke dışına sevk edilmek şartıyla Ermeni Patrikhanesi'ne teslim edilmişti. Torlakyan dün limanımızdan Pire'ye hareket eden Yunan bandıralı bir vapurla Yunanistan'a gitmiştir.[154]

İngilizler, Nemrut Mustafa'ya taş çıkaracak, insafsız bir yargılama gerçekleştirdi. Nemrut Mustafa; ***"masum olduğu kesin"*** insanların katline karar verirdi. İngilizlerse ***"katil olduğu kesin"*** bir sanığın serbest kalmasına karar verdi. İstanbul'da büyük bir hukuk faciası yaşandı. General Harington'ın hatıratında bu hukuk faciası hakkında bir tek satır yoktur. [155]

General Harington nasıl rüşvet alıyordu?

Beş yıl süren İstanbul işgalinin üç yılı General Harington'ın liderliğinde geçti. Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı olan General Harington İstanbul'da söz sahibi en üst düzeyde yetkiliydi. Diğer müttefik ordu kumandanları onun emrindeydi. Padişah ve İstanbul hükümeti onun buyruklarına göre hareket ediyordu.

İngiliz İşgal Kuvvetleri İstanbul'da büyük bir rüşvet mekanizması kurdu. General Harington başında bulunduğu ordunun bulaştığı sistemli bir biçimde uygulanan rüşvet mekanizmasını gayet iyi biliyordu. Toplanan rüşvetler General Harington'ın bilgisiyle bir grup İngiliz subayı arasında paylaşılıyordu. İstanbul'da var olan milli teşkilât bile çoğu zaman İngilizlere rüşvet vermek zorunda kalıyordu.

Burhan Oğuz,[156] İstanbul'daki Milli teşkilâtın liderlerinden Yenibahçeli Şükrü Oğuz'dan öğrendiği önemli bilgilere sahipti. Mütareke döneminde çok sayıda rüşvet olaylarının meydana geldiği Burhan Oğuz'un notlarında mevcuttur. Burhan Oğuz, üvey

153 Savcı Rickatson Hatt'ın görevinden alındığına dair haber. Bkz: İleri gazetesi, 15 Eylül 1921 s 3

154 *"Torlakyan gitti"* Bkz: İleri gazetesi, 23 Kasım 1921. s. 1

155 Torlakyan'ın serbest bırakıldığı haberinin gazetelerde yayımlanmasından birkaç gün önce Harington ile Vahdettin bir araya geldi. Bkz: "General Harington huzuru şahanede. İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandam General Harington geçen pazartesi günü (14 Kasım 1921) maiyetinde tercüman yüzbaşı Cunningham ile Padişahın huzuruna kabul edilmiştir." İleri gazetesi, 19 Kasım 1921

156 Burhan Oğuz (1919-2008) mühendis, yazar, toplumbilimci.

Taksim Meydanı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait topçu birliklerin yaptığı tören.
İleride Tatavla (Kurtuluş) semti görülüyor. 1920

babası Yenibahçeli Şükrü Oğuz'un hizmetlerini ve General Harington'a verilen rüşveti anılarında şöyle anlatıyor:

> "Onun en büyük hizmeti Mütareke yıllarında, mekanizma, mermi ve sair silâhların kaçırılışı oluyor. Şükrü Bey bu işi Salih ve Osman Reislere ve emirlerindeki birkaç bin hamalla birlikte gerçekleştiriyorlar. Ancak bu eylem her zaman kolay olmuyor. Ve bu iki kardeş İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington'a hayli rüşvet vermek zorunda kalıyorlar. Mavnaların karşıya geçmesine göz yumma karşılığında. Osman Reis'ten dinlediğine göre bu iş, iki kardeşe 120.000 liraya mal oluyor ki o dönem için bu meblağ çok büyük bir serveti ifade ediyor."[157]

Mütareke yıllarında zengin çiftlik sahipleri, servetlerini Yunan tahribatından korumanın birinci yolunu, mal ve mülkünü İngiliz veya Fransız şirketine sigorta ettirmekte buldu. Böylelikle mal ve mülkünü Yunan afetinden koruyabildi. İstanbul'daki ecnebi sigorta şirketlerinin sahipleriyle General Harington arasında kuvvetli menfaat ilişkileri vardı. İşgal Kuvvetleri Başkumandanı bu sigorta şirketleri arasında dönen rüşvet dolabının haddi hesabı belli değildi. Batı Anadolu köylerindeki çiftliklerin kapısında asılı duran "La Fonciere" veya "Loyd" kumpanyalarının teneke levhaları, toprak ağaları ve zengin çiftçilerin mallarını kurtarıyordu. Bu danışıklı sigortacılık faaliyetinden gelen paralar İstanbul'daki üst düzey işgal kuvvetleri personelinin ceplerini şenlendiriyordu.[158]

157 OĞUZ, Burhan, *"Yaşadıklarım Dinlediklerim, Tarihi ve Toplumsal Anılar"* Simurg, İstanbul 2000, s. 46

158 General Harington'ın Sigorta şirketleriyle arasındaki ilişkiye dair bilgiler Burhan Oğuz ile yaptığım görüşme sırasında kaydettiğim notlara dayanmaktadır.

Taksim Meydanı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait birliklerin yaptığı tören.
Günümüzde bu bölgede Taksim Cumhuriyet Anıtı bulunmaktadır. Sağda Taksim Topçu Kışlası görülüyor. 1920

Harington'ın itiraf ettiği gerçekler

General Harington'ın anıları incelendiğinde birçok önemli ayrıntı göze çarpıyor. Merak edilen çoğu olayın içyüzünden ve önemli şahıslardan söz etmemiş olsa da, anılarında bazı gerçekleri çok açık biçimde itiraf ediyor. Örneğin Anadolu'nun işgal edilmesi konusundaki İngiliz siyasetini haklı bulmuyor. İngiltere'nin yayılmacı siyasetini savunmaya uğraşmıyor. Hatta bu siyasete karşı olduğunu açıkça söylüyor. Daha da ileri giderek İngiltere hükümetinin siyasetini şu cümlelerle eleştiriyor:

> "Daha ileri giderek şunu söyleyebilirim ki, Bay Lloyd George, Bay Venizelos'un yardımı ile Yunanlıları Anadolu'ya sokmasaydı, İzmir trajedisi asla yaşanmayacaktı. Bu büyük bir hataydı, çünkü büyük savaş biter bitmez Türkler her zaman dost olmak istemişlerdir."[159]

Yukarıdaki sözler sıradan bir düşmanın ağzından çıkmıyor. Bu sözleri ülkemizde görevlendirilmiş en üst düzeydeki, İngiltere İşgal Kuvvetleri'nin Başkumandanı söylüyor. General Harington meydana gelen trajediyi o tarihte İngiltere Hükümeti'nin başbakanı olan Lloyd George'un[160] yanlış siyasetine bağlıyor. Anadolu'da dökülen kanların ve işlenen cinayetlerin en büyük sorumluluğu İngiltere'ye aittir. Bu gerçeği kanıtlamak için,

159 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 148-149

160 Mareşal H. Wilson, Lloyd George'un Harington'ı Türk yanlısı olarak gördüğünü belirtiyor. Bkz Harington, a.g.e. s. 87

Taksim Meydanı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait birliklerin yaptığı tören.
Günümüzde bu bölgede Taksim Cumhuriyet Anıtı bulunmaktadır. Solda Taksim Topçu Kışlası. Sağda ise Taksim Ste. Trinite Kilisesi görülüyor. 1920

Harington'ın anılarındaki bu itiraftan daha çarpıcı bir belge olamaz. En üst rütbeli düşman kumandanı çok açık ve samimi bir biçimde itiraf ederek facianın nedenini açıklıyor. General Harington Anadolu'daki milli direniş ve Yunan işgalini ise anılarında anlatıyor.[161]

Harington'ın Pera Palas'ta yaptığı konuşma

İleri gazetesinde "General Harington'ın Doğu'ya dair açıklaması"[162] başlıklı makale:

"Yakın Doğu Beynelmilel Münasebat-ı Dostane Cemiyeti" adıyla şehrimizdeki mutebber ecnebi ricalin teşebbüsüyle bir cemiyet teşkil edildiği daha önce yazılmış ve Amerikan Mümessili Amiral Bristol'ün cemiyetin gayesi hakkındaki beyanatı neşredilmişti. İlgili cemiyetin önceki gün Pera Palas salonlarında resmi açılışı yapılmış ve bu münasebetle şehrimizdeki İngiliz İşgal Kuvvetleri Baş Kumandanı General Harington tarafından aşağıdaki konuşma yapılmıştır:

Doğu'da adaletli bir barış temennisi

"Buraya geldiğim zaman sabit bir fikrim vardı: Herkesle iyi ilişkiler meydana getirmek ve siyasetten uzak bulunmak. Ben bir askerim ve bana düşen görev bu şehirde ve işgal edilen arazide asayiş ve düzeni korumaktır. Kısacası ben bir inzibat reisiyim. Arzu ettiğim şey, işlerimizle meşgul olmanızı temin eden bir barıştır. Ben Yakın Doğu soru-

161 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940
162 *"General Harington'ın doğuya dair açıklaması"* Bkz: İleri gazetesi, 8 Şubat 1922, s. 2

Taksim Talimhane Meydanı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait birliklerin yaptığı tören.
Günümüzde bu bölgede Divan Oteli bulunmaktadır. İleride Tatavla (Kurtuluş) semti görülüyor. 1920

nunun devamlı ve adilâne bir biçimde hallini temenni ederim. Bu nasıl olacak? Harita hangi renkle işaret edilecek?

Bu bana ait bir görev değildir ve bu konuda kesinlikle hiçbir fikir açıklayamam. Yalnız barış yoluna erişildiğini görmek beni memnun edecektir. Son fişek atıldıktan sonra senelerce devam eden mütareke hali kolay bir iş değildir. İşgali adilâne ve insani şartlar içinde ve siyaset birliğiyle koruyabilmek için fevkalade çalışıyoruz. Kavanin-i Cezaiye'ye tabii hareket edenler dostlarımız olacaklardır, etmeyenler de tabiidir ki dostlarımız olamazlar. Şayanı memnuniyettir ki, bu son kısım bugün mevcut olsa da önemsizdir. Bu şartlar altında daima şikayetleri dinlemeye ve sorunların kaynağını temizlemeye amadeyim. Bu usulün dostluk bağlılığını geliştirmeye çalışacak bu cemiyetin takip ettiği fikre uygun olduğuna eminim. Milletler arasındaki anlaşmazlıkların başlıca nedenlerinden biri dillerin başkalığı ve mizaçların değişikliğidir. Gözlerimle görmedikçe fenalığa inanmam."

Savaş fedakârlıkla kazanılır

"İki türlü propaganda vardır. Birincisi iyi kısmı ki bu cemiyet gibi mesaisi meşru menfaati himayeye sarf edilmiştir. Ben kendi kanaatimce savaşın kalemle kazanıldığına inananlardan değilim. Savaş vatan için ölenlerin fedakarlığıyla kazanılmıştır. "Propaganda" kelimesinin ifade ettiği mananın yanlış anlaşılmasından korkarım. Bana öyle geliyor ki, bütün propagandalar çıfıt bir maksat takip ederler. Önce kendisi için reklam yapmak, ikinci olarak bir başkası aleyhine vesile husule getirecek bir vasıta elde etmek tabiidir ki,

Taksim Meydanı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait topçu birliklerin yaptığı tören.
Günümüzde bu bölgede Taksim Cumhuriyet Anıtı bulunmaktadır.
Arkada Taksim Topçu Kışlası görülüyor. 1920

bundan fenalık çıkar. Bu şekil suiistimallere yol veren bir sanat halini aldı. Savaş zamanında düşmanları yere sermek için müracaat edilen araçların meşruiyetini kabul ederim. Bu konuda iyi sonuç vermiş çok örnekler bilirim. Fakat şunu da bilirim ki eğer propaganda geniş ölçekte idare edilirse, çok fena suiistimallerle sonuçlanır."

İstanbul'daki sığınmacıların hali

"Nazırların müşkülâtı halletmek için çok defa bir "köprü" aradıklarını okudum. Bizim de İstanbul'da böyle bir köprümüz vardır. Bu köprü de insaniyettir. İnsaniyet hepimiz için müşterektir. Her taraftan sefaletlerle dolu bir yerde – Türk ve Rus sığınmacılarının sefaleti, sokaklardaki fenalıklar – hiç olmazsa tarih bizi takdir etsin. Hepimizde insanız, bu noktada hepimizin itilâfı budur. Bu noktadan hareket edelim ve her gün kendimizi biraz daha iyi öğrenelim. Ben hemen bütün sığınmacı meskenlerini ziyaret ettim. Buraları çok dokunaklı birer levha vücuda getiriyor. Ben hiçbir yerde böylesini görmedim. Bu zavallı insanların, bu binlerce bedbaht çocukların manzarası karşısında içimizde en katı kalpler bile mütehayyiç olur. Biz insanız, her gün binlerce kişi kendilerine yardım edenlerin iyilikleri yüzünden ölümden kurtuluyorlar. Heyhat! Muhtaçların adedi binlerce kişidir. Bu sorunun hallini savaşta aramak ihtimal dahilinde değildir. Ancak barış ister ve çok yakın bir barış. Yoksa bu zavallılar mahvolacaklardır.

İstanbul tarihinin en buhranlı devresini geçirdiği zaman burada yaşadığımız günleri daima hatırlayacağız. Topladığımız müşterek bir esas vücuda getirdi. Halkın sabır, diren-

Taksim Meydanı'nda İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait topçu birliklerin yaptığı tören.
Günümüzde bu bölgede Taksim Cumhuriyet Anıtı bulunmaktadır.
Sağda Taksim Topçu Kışlası görülüyor. Yıl. 1920

cini her gün görüyoruz. Barış için gücünü sarf edenlere benim sorumluluğumu azalttığı için şahsen minnettarım."[163]

Mareşal Sir Henry Wilson cinayeti

Charles Harington'ın anılarını yazdığı kitapta Mareşal Sir Henry Wilson'ın özel bir yeri bulunuyor. Harington İstanbul'da göreve başlamadan önce Mareşal Wilson'ın emrinde iki buçuk yıl görev yapmış. Harington anılarında Mareşal Wilson'ı örnek aldığını ve ona çok büyük hayranlık duyduğunu belirtiyor. Anılarında onunla dost olmaktan duyduğu mutluluktan şöyle söz ediyor:

> "Siyaset ile uzaktan yakından bir ilişkim yoktu. Henry Wilson'ın bir dostu olduğum için doğal olarak onunla aynı huylara sahiptik ve bu beni mutlu ediyordu."[164]

Mareşal Wilson, İstanbul ve Anadolu işgali siyasetini uygun bulmayan İngiliz siyasetçiler arasındaydı. Lloyd George, Mareşal Wilson'ı Türk dostu olmakla suçluyordu. Harington'ın anılarına göre Mareşal Wilson, Lord Curzon ile dış politika konularında anlaşamıyor ve ondan hoşlanmadığını belirtiyor. Mareşal Wilson, Lloyd George ve Lord Curzon gibi yayılmacı ve saldırgan siyasetçilerden biri değil. Onlarla ciddi görüş ayrılığı

163 "General Harington'ın Doğu'ya dair açıklaması" Bkz: İleri gazetesi, 8 Şubat 1922, s. 2
164 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 81

Sir Henry Hughes Wilson (1864-1922)

Öldürülmesi Türkler için bir kayıptı

Mareşal, Sir Henry Wilson'ın hedefi İstanbul'dan tamamen çekilmek ve Türklerle dostluk kurmaktı. Lloyd George onu Türk dostu olmakla suçluyordu. Mareşal Wilson Türkler lehindeki bu görüşlerini ifade ettiği günlerde, Londra'daki evi önünde bir suikast sonucu öldürüldü. Harington, Mareşal Wilson'ın Lloyd George ile Türkiye'nin işgali siyasetinde anlaşamadığını söylüyor. Türk milletinin haklılığını kabul eden Mareşal Wilson'nun, 22 Haziran 1922'de öldürülmesi, birkaç ay sonra yapılacak olan Mudanya Ateşkes Antlaşması ve ardından Lozan görüşmelerinin zorlu sürecinde, Türkler için büyük bir kayıp sayılabilirdi.

Harington anlatıyor:

"İstanbul'a gelmeden iki buçuk sene onun yardımcısı olmak şerefine nail olmuştum. Böyle alçakça tecavüzle ordunun ne derecede iyi bir dost kaybettiğini pek güzel takdir ediyorum. Kendisi yalnız büyük bir asker değil aynı zamanda büyük bir vatanperverdi. Allah'tan korkar, dindar ve bütün gayesi hak ve adaletin ve şeref ve namusun korunmasından ibaret bulunan bu zatın yegâne emelini imparatorluk dahilinde ezcümle pek sevdiği memleketi İrlanda'da barış ve birlik ve sadakat teşkil ediyordu." İleri gazetesi. 27 Haziran 1922, s. 1

Mareşal Sir Henry Wilson'ın öldürülüşü
Mareşal Wilson'ın Londra'da otomobilinden inip evine yürüdüğü sırada, iki kişinin silahlı saldırısı sonucu öldürüldü. 22 Haziran 1922. Temsili çizim. Le Petit Journal, No: 1645

var. Türkiye işgalini sağlayan şahin İngiliz siyasetçilerden farklı görüşlere sahip. Mareşal Wilson İngiliz birliklerinin İstanbul'u hemen boşaltılması gerektiğini düşünüyordu. Türklerin dostluğunu kazanmaktan söz ediyordu. Wilson Harington'a yazdığı mektupta:

> *"Yapacağımız en iyi şey İstanbul'dan tamamen çekilmektir ve Türklerle dostluk kurmaktan başka çıkar yolumuz yok."*[165] diyordu.

Mareşal Wilson bu görüşlerini ifade ettiği günlerde Londra'daki evi önünde öldürüldü.

Olay şöyle meydana geldi. Wilson otomobilinden inip evine doğru yürürken iki kişinin silâhlı saldırısına uğradı. Birkaç el ateş edildi. Wilson kılıcını çekti. Saldırganlara karşı kendini korumaya çalıştı. Ancak atılan kurşunlardan biri başına isabet etti. Olay yerinde öldü. Katiller çevreden toplanan kalabalıkları silâhla tehdit etti. Küçük bir otomobile binerek kaçtı. Ancak bir saat sonra polis tarafından sıkıştırıldılar. Çatışmaya giren katiller birkaç polisi yaraladıktan sonra teslim oldular.

Harington eski kumandanının cinayete kurban gittiğini İstanbul'da öğrendi. Hemen bir basın açıklamasında bulundu. Olaydan duyduğu üzüntüyü belirtti. Harington'ın bu açıklaması ertesi gün İstanbul gazetelerinin birinci sayfalarında yer aldı.

---

165 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 87

"Yapacağımız en iyi şey İstanbul'dan tamamen çekilmektir ve Türklerle dostluk kurmaktan başka çıkar yolumuz yok."

Mareşal Henry Wilson

Harington, Sir Charles, Tim Harington Looks Back, John Murray, Londra, 1940 s. 87

Sir Henry Hughes Wilson (1864-1922)
Mareşal Wilson Harington'a yazdığı mektupta: "Yapacağımız en iyi şey İstanbul'dan tamamen çekilmektir ve Türklerle dostluk kurmaktan başka çıkar yolumuz yok." diyordu. Mareşal Wilson bu görüşlerini ifade ettiği günlerde Londra'daki evi önünde bir suikast sonucu öldürüldü.
General Harington İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne kumandanlık görevine tayin olmadan önce iki buçuk yıl Mareşal Wilson'ın yardımcısı olarak görev yaptı. Mareşal Wilson'ın ölüm haberini İstanbul'da öğrenen Harington Türkçe gazetelerde de yayımlanan bir basın açıklaması yaptı. İleri gazetesi. 27 Haziran 1922, s. 1

General Harington'ın, İşgal Kuvvetleri Başkumandanı imzasıyla, 27 Haziran 1922 tarihli İleri gazetesinde yayımlanan açıklaması şöyleydi:

"Orduya mensup bütün subay ve er, Britanya ordusunu bir mareşalden ve milletin en sadık bir tebaasından mahrum eden ve alçakça yapılan suikasta karşı büyük bir nefret duyulacaktır. Tarih, Mareşal Henry Wilson'ın savaşta ve savaştan sonra İmparatorluk Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak yaptığı büyük hizmeti ispat edecektir. Onun durmayan faaliyetleri, fikir ve görüşleri ve mizacı emri altında bulunmak bahtiyarlığına nail olanları hayran etmiştir. İstanbul'a gelmeden iki buçuk sene onun yardımcısı olmak şerefine nail olmuştum. Böyle alçakça tecavüzle ordunun ne derecede iyi bir dost kaybettiğini çok güzel takdir ediyorum. Kendisi yalnız büyük bir asker değil aynı zamanda büyük bir vatanperverdi. Erkân-ı Harbiyesi'nde çalıştığı merhum General Lord Robert'ı kendisine örnek almıştı. Allah'tan korkar, dindar ve bütün gayesi hak ve adaletin ve şeref ve namusun korunmasından ibaret bulunan bu zatın, yegâne emelini imparatorluk dahilinde ezcümle çok sevdiği memleketi İrlanda'da barış ve birlik ve sadakat teşkil ediyordu. Yalnız İngiltere değil yan yana savaştığı bütün müttefik milletler mareşalleri onun kaybına ağlayacaklardır. Merhum ile Mareşal Foch arasındaki samimi bağlılık ve dostluk, yalnız ordularımızı değil aynı zamanda savaşın son yıllarında, buhranlı zamanlarda milletlerimizi de birbirine bağlayan çelik bir çember olmuştur. Sir Henry Wilson'ın şahsında bir dost kaybettim. Kendisi ile teşrik-i mesai hatırası benim için daima değerli kalacaktır. Kendisini tanıyıp ta sevmemek mümkün değildir. Merhumun mizaç ve tabiatını layık olduğu biçimde izah edemeyeceğim. Hatırası burada daima bizimle beraberdir. Kendisine karşı en büyük hürmet ve taziyemizi onun Kral ve anavatan hakkındaki sadakat ve fedakarlığını örnek almakla yerine getirebiliriz.[166]

İmza:
İşgal Kuvvetleri Başkumandanı
General Harington

Mahkeme, cinayeti işleyen iki katilin idamına karar verdi.[167] Cinayetin ardındaki karanlık noktalar, suikastın siyasetçilerle olan bağlantıları tam olarak aydınlatılamadı. Harington, cinayet sonrası yapılan araştırmaların yetersizliğine şöyle dikkat çekiyordu:

[Mareşal Wilson'ın] günlüklerini araştırmam istenmesine karşın, o günlerde İstanbul'da oluşum nedeniyle bu işi yapamamıştım. Tümgeneral P.de B.'den de aynı şey istenmiş fakat o da başaramamıştı; kendisine bu görev verilen Tümgeneral Callwell'i, Henry Wilson'ın eski dostlarından ellerindeki belgelerle ilgili bilgi edinmediği için her zaman suçlayacağım. O belgelerin yayınlanması hiçbir zaman düşünülmedi; onlar H. Wilson'ın ilgilendiği yaşamsal sorunları ortaya koyuyordu.[168]

166 İleri gazetesi. 27 Haziran 1922, s. 1

167 *"Mareşal Wilson'ın katilleri idama mahkum edilmişlerdir. Hüküm cinayetten 26 gün sonra infaz edilmiştir"* Bkz: İleri gazetesi. 20 Temmuz 1922, s. 1

168 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 89

General Harington, General Wrangel ile birlikte.
Boğaziçi'ndeki Rus Sefarethanesi'ne ait yalıda. 1921

Harington anlatıyor:

"General Wrangel şu ana dek karşılaştığım en çarpıcı kişilerden biridir. Şu zorlu deneyimler sırasındaki soğukkanlı tutumu beni her zaman etkilemiştir. Belleğimden asla silinmeyecek olan bir görüntü olarak kalan son Beyaz Rusların -dünyadaki her şeylerini yitirmiş- yetmiş beş gemiye doluşmuş olarak İstanbul Boğazı'ndan geçişleri sırasında ülkemden bana onlara yardım etmemem, bunun bütünüyle Fransızların işi olduğu söylenmişti. (En sonunda, birçok arabuluculuklar sonucu yardım etme izni ile birlikte para da almıştık.)

Harington, Sir Charles, Tim Harington Looks Back,John Murray, Londra, 1940 s.

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne kumandan olarak Harington'ın atanmasında Mareşal Wilson'ın büyük etkisi vardı. Harington görevini yerine getirirken Mareşal Wilson'ın yardımından şu cümleyle söz ediyor:

"Henry Wilson'ın Türkiye konusundaki yardımlarını da hiç unutamam. Bana yazdığı mektupları halâ saklıyorum."[169]

Wilson cinayeti, her yönüyle İrlanda bağımsızlığı ile ilişkilendirildi. Mareşal Wilson İngiltere'nin Yakın Doğu'da yayılmacı siyasetine karşı düşüncelere sahipti. Wilson cinayeti ardında başka etkenlerin varlığı ise yeterince araştırılıp incelenmedi.

Mareşal Wilson'ın ölümü Türkler için bir kayıptı

Mareşal Wilson öldürülmeseydi ne değişirdi? Lozan'daki görüşmeler ve İstanbul'un tahliyesi konusunda yaşanan olayların tarihi seyri değişir miydi? Bu soruların yanıtını vermek elbetteki imkansız. Ancak Harington'ın önceden olduğu gibi karşılaştığı sorunları çözmek için, Mareşal Wilson'ın yardımına başvuracağı kesindi. Türk milletinin haklılığını kabul eden Mareşal Wilson'ın, 22 Haziran 1922'de öldürülmesi, birkaç ay sonra yapılacak olan Mudanya ateşkesi ve ardından Lozan görüşmelerinin zorlu sürecinde, Türkler için büyük bir kayıp olduğu şüphesizdi. Mareşal, Sir Henry Wilson'ın hedefi İstanbul'dan tamamen çekilmek ve Türklerle dostluk kurmaktı. Sonuçta Wilson'ın arzu ettiği oldu. İngilizler ülkemizden çekildi ve onlarla dostluk kurduk. Ancak unutulmamalı ki Mareşal Wilson'ın istediği gibi İngiliz ordusu kendiliğinden çekilmedi. Karşılarında "Ya istiklâl, Ya ölüm!" diye iman etmiş Türk milleti vardı. İngilizler Türk ordusun baskısıyla ülkemizi zorunlu olarak tahliye etti. Bu zorunlu tahliyenin altını Kahraman Mehmetçik süngüsüyle imzaladı.

Nitekim Harington Pera Palas'ta yaptığı konuşmada savaşın kalemle kazanıldığına inanmadığını şöyle söylüyordu:

"Ben kendi kanaatimce savaşın kalemle kazanıldığına inananlardan değilim. Savaş vatan için ölenlerin fedakarlığıyla kazanılmıştır"[170]

Harington bunları söylediğinde tarih: Şubat 1922 idi. "savaşın kalemle kazanıldığına inanmayan" sadece Harington değildi. Hatıralarında: "gerçek bir asker"[171] olarak tanımladığı Mustafa Kemal Paşa da savaşın kalemle kazanıldığına inanlardan biri değildi. İngilizlerin bu gerçeği öğrenebilmesi için, 30 Ağustos'u beklemesi gerekiyordu.

Rumeli Türkleri yeniden İstanbul'da

1912 yılında meydana gelen Balkan Savaşı sırasında Bulgar ve Sırp mezaliminden kurtulabilen Türkler İstanbul'a akın etmişti. On yıl sonra Balkan Türkleri bu defa da Yunan mezalimiyle katledilmeye başlandı. Yunan katliamlarından kurtulabilen Rumeli Türkleri sürekli İstanbul'a akın etti. İstanbul'a gelen sığınmacılar kullanılmayan eski binalarda, kışla ve depolarda, İstanbul sokaklarında aç ve perişan halde aylarca süründüler.. Kendi vatanlarında sığınmacı muamelesi gördüler. İstanbul'daki Rumeli Türkleriyle ilgili

169 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 86
170 İleri gazetesi, 8 Şubat 1922, s. 2
171 Harington, Sir Charles, *a.g.e* s. 108

İleri gazetesinde yayımlanan "İstanbul'da Rumeli Türkleri"[172] başlıklı makale:

"Her hafta akın akın sığınmacılar maalesef şehrimize gelmekte devam ediyor.

Yıllardan beri milletin başına çöken kâbus, her gün bir parça daha ağırlaşmaktadır. Rumeli'de, Anadolu'da yüzlerce, binlerce Türk köylerinin harap olduğunu, vatandaş ocaklarının söndüğünü işitiyoruz. Acaba bunlar milletin kara yazısı mıdır?.. Yoksa bizim günahlarımızın kefareti midir?

Nedenleri her ne olursa olsun şehirlerde, kasabalarda, köylerde devam edip giden bu sefalet ve felâketlere yine kendi elimizle artık bir son vermek zamanı geldi.

Yerlerini, yurtlarını, tarlalarını bırakıp Hilâfet merkezi İstanbul kapılarına iltica eden bu zavallı Türklere bir taraftan sığınmacılar müdüriyeti, diğer taraftan bazı hayır sahipleri yardım etmekten geri kalmıyorsa da, bugünkü imkanlarla dindaşlarımızı sefaletten kurtarmak mümkün olmamaktadır.

Niçin geliyorlar?

Birkaç gün önce bu sığınmacı[173] kafilelerinden birini Sirkeci Caddesi'nden geçerken gördük. Biçareler bir felâket seline kapılmış gibi, bezgin, şaşkın yürüyorlar, ellerindeki çıkınları, sırtlarındaki sandıkları sürüklemeye çalışıyorlardı. Her birinin yüzünde yıllardan beri işleyen ve bir türlü kapanmayan derin bir yaranın ıstırapları okunuyordu. Mürşit, sarıklı, yeşil kuşaklı, Rumeli'nin bu cefakâr evlâtlarını incitmekten korkarak yanlarına sokulduk. Bir delikanlıya hitaben.

– Arkadaş İstanbul'a niçin geldiniz?

Hasta olduğu bembeyaz ve zayıf çehresinden anlaşılan bu genç bir dakika durdu. Yüzümüze dik dik baktı. Göğsünü şişirerek derin bir nefes aldıktan sonra.

– Ne bileyim ben kardeş..

Dedi ve arkasına bakmadan uzaklaştı. Gözümüzün önünden geçen kadın, çocuk, ihtiyar felâketzede kafilesinin sonu gelmiyordu.

Bir aralık kafileden üç kişi ayrıldı. Etrafını İstanbullular çevirmişler, bunların hallerine bakıyorlardı. Biz de sokulduk. Bir genç Türk sığınmacı, bir gaz sandığını hamallık sırtına yerleştirmeye çalışıyordu, yakınlaştık bu sandığın içinde tahminen 100 yaşında bir ihtiyar nine vardı. Bir defter gibi sandığın içinde iki kat olmuş, senelerin bitmek, tükenmek bilmeyen felâketlerinin simasında çizdiği buruşukluklar içinden etrafına bakınıyor. Ve için için ağlıyordu. Bu kadıncağızın gözlerinde neler okuduk!..

Kendisine niçin memleketini bıraktığını sorduk.

– Son nefesimi İslam içinde vermek isterim, dedi.

Sığınmacıların iskanı

İstanbul'a iltica eden sığınmacıların sayısı 40 bini geçmiştir. Sığınmacılar Müdüriyeti bunlara sığınacak bina bulmakta aciz kalıyor. Eski sığınmacılardan bir kısmını Bahr-i Cedid Vapuru ile Zonguldak ve İnebolu taraflarına ve bir kısmını da Reşit Paşa Vapuru ile Trabzon taraflarına sevk ederek, bunlardan boş kalan cami ve medreselere, Rumeli sığın-

172 "İstanbul'da Rumeli Türkleri" Bkz: İleri gazetesi. 11 Ocak 1921 s. 1

173 Metinde yer alan "muhacir" yerine "Sığınmacı" sözcüğü kullanılmıştır.

Osmanlı saltanat mensuplarına fukara kesesinden ödenen dolgun maaşlar!

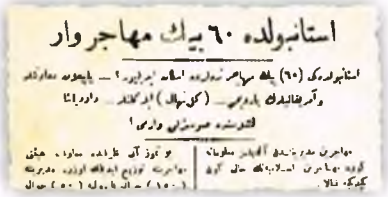
60 bin Türk sığınmacı için Harington'ın düzenlediği kampanyaya, kırıntı kadar yarımda bulunan haneden ve saray mensubu çıkmadı. Oysa çok büyük servetlerin sahipleri idiler. TBMM hükümeti, hanedan mensuplarına Hilafetin kaldırıldığı 1924 yılına kadar aşağıdaki listede yazılı maaşları ödemeye devam etti.

Şehzadeler:

600 lira Mehmet Selim Efendi (Abdülhamit'in oğlu)
450 lira Mehmet Ziyaettin Efendi (Mehmet Reşat'ın oğlu)
600 lira Seyfettin Efendi (Abdülaziz'in oğlu)
450 lira İbrahim Tevfik Efendi (Burhanettin Efendi'nin oğlu)
500 lira Abdülkadir Efendi (Abdülhamit'in oğlu)
500 lira Ahmet Nuri Efendi bin (Abdülhamit'in oğlu)
350 lira Nihat Efendi (Mehmet Selahattin Efendi'nin oğlu)
500 lira Ahmet Burhanettin Efendi (Abdülhamit'in oğlu)
350 lira Ömer Hilmi Efendi (Sultan Mehmet'in oğlu)
300 lira Cemalettin Efendi (Şevket Efendi'nin oğlu)
250 lira Abdürrahim Efendi (Abdülhamit'in oğlu)
250 lira Abdülhalim Efendi (Süleyman Efendi'nin oğlu)
150 lira Ömer Faruk Efendi (Abdülmecit Efendi'nin oğlu)
150 lira Ahmet Nurettin Efendi (Abdülhamit'in oğlu)
150 lira Mehmet Abdülaziz Efendi (Seyfettin Efendi'nin oğlu)
150 lira Mahmut Şevket Efendi (Seyfettin Efendi'nin oğlu)
150 lira Ali Vasıf Efendi, Ahmet Nihat Efendi'nin oğlu)
150 lira Mehmet Şerafettin Efendi, Selman Efendi'nin oğlu)
150 lira Ahmet Tevhid Efendi, Seyfettin Efendi'nin oğlu)
150 lira Mehmet Abid Efendi (Abdülhamit'in oğlu)
100 lira M. Nizamettin Efendi (Yusuf İzzettin Efendi'nin oğlu)

Sultanlar:

350 lira Seniha Sultan (Abdülmecit'in kızı)
350 lira Saliha Sultan (Abdülaziz'in kızı)
350 lira Nazime Sultan (Abdülaziz'in kızı)
350 lira Hatice Sultan (Murat'ın kızı)
350 lira Zekiye Sultan (Abdülhamit'in kızı)
350 lira Fehime Sultan (Murat'ın kızı)
350 lira Naime Sultan (Abdülhamit)
350 lira Fatma Sultan (Murat'ın kızı)
300 lira Münire Sultan (M. Kemalettin Efendi'nin kızı)
300 lira Behiye Sultan (Selahattin Efendi'nin kızı)
350 lira Naile Sultan (Abdülhamit'in kızı)
350 lira Refiye Sultan (Selahattin Efendi'nin kızı)
300 lira Ayşe Sultan (Abdülhamit Han,
300 lira Şadiye Sultan (Abdülhamit'in kızı)
250 lira Adile Sultan (Selahattin Efendi'nin kızı)
250 lira Nemika Sultan (Selim Efendi'nin kızı)
300 lira Refiye Sultan (Abdülhamit'in kızı)
200 lira Emine Atiye Sultan (Selahattin Efendi'nin kızı)
200 lira Kadriye Sultan (İbrahim Efendi'nin kızı)
200 lira Fatma Zehra Sultan (İbrahim Efendi'nin kızı),
200 lira Emine Naciye Sultan (Süleyman Efendi'nin kızı)
200 lira Behiye Sultan (Ziyaettin Efendi'nin kızı)
50 lira Şükriye Sultan (Yusuf İzzettin Efendi'nin kızı)
50 lira Mirşah Sultan (Yusuf İzzettin Efendi'nin kızı)
250 lira Fatma Ulviye Sultan (Vahdettin'in kız kardeşi)
200 lira Refiye Sultan (Vahdettin'in kız kardeşi)
200 lira Sabiha Sultan (Vahdettin'in kız kardeşi)

استانبولده ٦٠ بیك مهاجر وار

"İstanbul'da 60 bin muhacir var"
Türkler kendi vatanında sığınmacı durumuna düştü. Marmara sahillerinde Yunan vahşetinden kurtulup İstanbul'a sığınan birçok Türk büyük bir sefalet yaşadı. Türklerin bu durumunu anlatan "İstanbul'da 60 bin muhacir var" başlığıyla İleri gazetesinde yayımlanan makale. İleri gazetesi. 6 Ağustos 1921 s. 2

Sultanzadeler:

100 lira Alaeddin Bey
100 lira Saadettin Bey
100 lira Hayrettin Bey

Kadın Efendiler:

150 lira Mevhibe Kadın Efendi,
150 lira Defnardil Kadın Efendi.
150 lira Şayandil Kadın Efendi.
100 lira Bedvfelek Kadın Efendi.
100 lira Misalnur Kadın Efendi.
100 lira Dest-zer Kadın Efendi.
100 lira Mihrengiz Kadın Efendi.
100 lira Nazperver Kadın Efendi.
100 lira Dilfirib Kadın Efendi.

Hanım Efendiler:

50 Lira Sazkâr Hanım Efendi.
50 Lira Peyveste Hanım Efendi.
100 Lira Fatma İkbal Hanım Efendi.
50 Lira Behice Hanım Efendi.
100 Lira Seza-yı dil Hanım Efendi.
100 Lira Feylisan Hanım Efendi.
50 Lira Fatma Hanım Efendi.
100 Lira Ayşe Tarizmez Hanım Efendi.
100 Lira Ayşe Zan Melek Hanım Efendi.
50 Lira Nazennaz Hanım Efendi.
50 Lira Dilde-saz Hanım Efendi.
50 Lira Ruynaz Hanım Efendi.
50 Lira Nazende Hanım Efendi.
50 Lira Leman Hanım Efendi.
İleri gazetesi. 29 Aralık 1922 s. 3

Fotoğraf Hilali Ahmer Mecmuası'nda: "İstanbul'da muhtaç ve muhacirler için kurulan aşhanelerden biri" alt yazısı ile yayımlanmıştır. 1921

Vahdettin 60 bin Türk sığınmacı için sadece 500 lira verdi!. Türk sığınmacılara yardım eden düşmandan da utanmadı.

General, eşi Lady Harington ile birlikte Türk sığınmacılar için, yardım amaçlı balo düzenledi. İstanbul'da her kesimden yardım talep etti. Sonuçta on binlerce lira topladı. Vahdettin düşman eliyle yapılan bu insanlıktan hiç etkilenmedi. 60 bin sığınmacı için; sadece bir aylık şehzade maaşı karşılığı olan; 500 lira verdi.

Fukara kesesinden yiyen ve servet içinde yüzen Vahdettin'in; perişan haldeki Türk sığınmacılara, yetimlere, öksüzlere layık gördüğü yardım sadece 500 lira idi. Ekmekçiler Cemiyeti'nin bile bu yardıma 1854 lira ile katılması Vahdettin'i hiç utandırmadı.

macılarını iskân etmektedir. Gelen sığınmacıların çoğu, Tekirdağ ve civarından gelmiştir.

Bugün bu zavallılardan büyük bir kısmı Eyüp Sultan'da camii şerif ve medreselere yerleştirildiği gibi bir kısmı da, Cerrah Paşa Camii'ne, Bahriye Hastanesi'ne Anadolu Kavağı'ndaki barakalara ve Samatya civarına iskan edilmiştir.

Sığınmacılar Müdüriyeti[174] bunlara, Beyazıt atölyesinde ördürdüğü hasırları, elbise ve fanilaları dağıtmaktadır. Aynı zamanda müdüriyet her gün bu zavallılara yarımşar okka ekmekle bir kap sıcak yemek vermektedir.[175]

İstanbul'da 60 bin Türk sığınmacı var

İstanbul'a gelen İslâm sığınmacılarının iskânıyla ilgili İleri gazetesinde "İstanbul'da 60 bin muhacir var"[176] başlığıyla yayımlanan makale:

Sığınmacılar Müdüriyeti'nden aldığımız bilgiye göre İslam sığınmacılarının hali gün geçtikçe kötüleşmekte ve bunlara karşı yapılan çok az sayıda yardım her gün daha zorlaşmaktadır. İşgale maruz kalan çeşitli bölgelerden Payitahta gelen sığınmacıların bugünkü

174 Metinde yer alan "Muhacirin Müdüriyeti" yerine "Sığınmacılar Müdüriyeti" kullanılmıştır.

175 "İstanbul'da Rumeli Türkleri" Bkz: İleri gazetesi, 11 Ocak 1921 s. 1

176 "İstanbul'da 60 bin muhacir var" Bkz: İleri gazetesi, 6 Ağustos 1921 s. 2

65 bin göçmenden 23 bini gerçek bir sefalet içinde!..

General Harington anlatıyor:

"Yaklaşık 65 bin göçmenden 23 bini gerçek bir sefalet içinde bulunmaktadır. Bunlar için düzenlenen Davutpaşa Kışlası'nı ve diğer yerleri ziyaret ettiğiniz taktirde çok üzülürsünüz. Orada yarı çıplak binlerce insan ve çaresiz birçok kadınlar, muhtelif yaşlarda binlerce çocuk göreceksiniz. Bunlar memleketlerinin savaştan hasar görmesi üzerine buraya gelmişlerdir. Bu biçareler her şeyden, hatta elbiseden bile mahrum bulunmaktadırlar. Kendilerini ziyaret ettiğim zaman aralarında birçokları iki günde bir parça ekmekle bir kase çorba almaktaydılar. Şimdi bunların yardımı Ruslarda olduğu gibi günde bir kaseye çıkarılmıştır. Bu zavallıların bu soğuk havalarda kalenderce sabır ve metanet göstermeleri takdire değer. Zamanında kendilerine yardım edilmemiş olsaydı aralarında birçokları ölecekti." İleri gazetesi, 14 Şubat 1922, s. 1

toplamı 60 bine ulaşmıştır.[177] Her gün mümkün oldukça tahliye edilen yerlere birçok sığınmacı geri geldiği için bu toplam azalmamaktadır. İstanbul Sığınmacılar Müdüriyeti bin bir türlü kötü muameleye maruz kalmış bu zavallı sığınmacıların hayatlarını kurtarmak için olağanüstü çaba sarf etmektedir. Sığınmacılar bugün çeşitli bina ve kışlalarda iskan ediliyor. Hükümet eldeki binaları bunların iskanına tahsis etmiştir.

Bugün Davutpaşa Kışlası'nda 4.500, Selimiye'de 2.000, İplikhane'de 1.100, Gülhane'de 900 ve çeşitli barakalarda 200 yaralı, Deniz Hastanesi'nde 500, hastane pavyonlarında 500 sığınmacı iskan edilmektedir. Toplam 14 000'i bulan bu yardıma muhtaç sığınmacılar müdüriyetin gözetimi altında olup misafirhanede bulunanlara her gün ekmek ve sıcak yemek verilmekte, kışla ve sair diğer binalarda iskan edilenlere on beş günde bir erzak verilmektedir. Geri kalan kısmı İstanbul'da bazı akraba ve aileleri nezdinde bulunuyorlar.

Evvelki gün Yunan adalarından Gülnihal Vapuru ile gelen sığınmacılardan 250 kişi de memurlar vasıtasıyla Davutpaşa Kışlası'na gönderilmişti. Bunların içinde 100 kişiye olağanüstü acınacak ve perişan bir halde bulunmalarından dolayı derhal elbise, ayakkabı ve battaniye dağıtılmıştır. İzmit'e gitmek üzere ayrılan 100 kişi için müdüriyet vapur aramaktadır. Seyrüsefain bunlar için Pazar günü bir vapur sağlayacağını müdüriyete bildirmiştir.[178]

177 İstanbul'daki Müslüman sığınmacılar 400 bin civarındaydı. Sığınmacıların büyük bir kısmına İstanbul'da yardımsever aileler sahip çıktı. Gidecek yeri olmayan ve ortada kalan Türk sığınmacıların sayısı ise 60 bin civarındaydı.

178 "İstanbul'da 60 bin muhacir var" Bkz: İleri gazetesi. 6 Ağustos 1921 s. 2

First Subscription List in Response to Lady Harington's Appeal for the Relief of Turkish Refugees

	£. s. d.
The Lady Kitty Vincent	5—0—0
A.T. Waugh Esq.	10—0—0
Lady Lowther	5—0—0
Lady Harington	10—0—0
Col. L.A. Hughes, C.F.	10—0—0
Major Schofield, R.A.V.C.	2—0—0
F. Weisz Esq.	5—0—0
Mr. H.M. Bradshaw	1—0—0
Lt. W. Snow, R.A.S.C.	1—1—0
Col. F.W. Woodward, D.S.O.	5—0—0
TOTAL	£51—1—0

	Liras.
Col. and Mrs. Dunlop	20.00
Photo Sport	2.50
M. Ohanian	2.50
Babayan Freres	25.00
Mr. and Mrs. A.J. Hayden	40.00
Mr. H.H. Hayden	20.00
Mrs. Athanassiades	30.00
Col. Procter	50.00
L.Gen. Sir C. Harington's Charity Fund	100.00
L. Gen. Sir C. Harington. K.C.B., D.S.O.	100.00
A.J. Lyster Esq.	5.00
Lt Col. Rowan, D.S.O.	10.00
Col. Castle	20.00
Mrs. Baker	10.00
Lord Portchester	10.00
Messrs Back and Manson	50.00
M. Kemal Derviche	10.00
Messrs. Russell & Co.	20.00
R.R. Brewis Esq.	10.00
Oscar Gunkel Esq	50.00
Capt. Hatton.	10.00
D. Pourcaines	10.00
Marechal Fumer Ruchdi Pacha	10.00
Lt. Ekrem Ruchdi Bey	10.00
Lt. Col. Dunne, D.S.O.	10.00
780 M.T. Company, R.A.S.C.	50.00
Anonymous	10.00
C. Colombo Esq.	10.00
Mrs. G.A. Peare	10.00
H.E. Peare Esq.	20.00
Shereff Abdoul Mejit	10.00
R.H. Goodwin Esq.	20.00
Makrikeuy Syndicate	50.00
TOTAL Liqs.	815.00

	Dollars.
Miss B. Johnston	50.

The following amounts have been promised:—

	Liras.
F.E. Whittall Esq.	50.00
W.J.H. Whittall Esq.	50.00
Capt. H.N. Lyster	10.00
Edward Lafoutaine & Sons	20.00
C.E. Hanson Esq	10.00
Col. Vitali	20.00
Associated British Manufacturers' Ltd.	10.00
Izzet Melyh Bey	20.00
Osman	20.00
Societe Privee d'Entreprises Generales de Transport	20.00
	230.00

British Committee for Relief of Moslem Refugees

The sums subscribed and guaranteed to date amount to Lst. 1,125, and to Leq. 625.

The number of Moslem Refugees, women and children, in receipt of relief, consisting of soup and bread per diem, is over 1,500. Apart from these, milk is being distributed to a number of babies. These refugees are at the barracks at Daoud Pacha and in various mosques, etc., at Stamboul.

The distribution is carried out in conjunction with the Red Crescent and controlled by the ladies on the Committee.

Accounts will be published periodically.

His Highness, Tewfik Pasha, Grand Vizir, President of the Red Crescent, has kindly consented to accept the Honorary Presidency of the Committee.

An Appeal to all in the Cause of Humanity

A GRAND CHARITY BALL, in aid of the Turkish Refugees in this City, is being organized by Lady HARINGTON, to take place in The Lennox Ridley School, British Army Headquarters, Harbie, on Monday, 27th Feb., at 22.00 hours.

It is fully realized how multifarious the calls for Charity are in this city, but when one realizes the sad plight of these unfortunate Refugees — who have been cast upon the world practically without any clothing or form of sustenance — it is thought that all those who can, will assume this call in the cause of Humanity.

All those who are desirous of assisting this cause and bringing it to a successful issue are requested to :—

(1) Send donations made payable to the Aide-de-Camp, Allied Forces, Nishantash and crossed "Lady HARINGTON'S Fund."

(2) Purchase Tickets for the Ball. (3) Assist Lieut. General Sir Charles HARINGTON in his appeal printed below.

The entire proceeds from this Ball and Fund will be handed over to the British Committee for relief of Moslem refugees, under Sir Adam BLOCK, K.C.M.G.

All communications should be addressed to the Aide-de-Camp, the Allied Forces of Occupation, Nishantash.

Tickets for the Dance: Liqs. 6 (double) and Liqs. 4 (single) may be purchased from the following, and names given of those who are willing to assist Lieut. General Sir Charles HARINGTON in his appeal to :—

Aide-de-Camp, to G.O.C.-in-C. Allied Forces, Nishantash.
G. & A. BAKER, Ltd., Pera.
Droguerie Centrale d'Orient. Pera.

Appeal by Lieutenant General Sir Charles Harington

In reply to the appeal made by Lady HARINGTON on behalf of the Turkish Refugees, I ask whether

(a) 40 people in Constantinople will join me in giving 10 Liras each to this fund.

(b) 20 people in Constantinople will join me in giving 20 Liras each to this fund.

(c). 40 people in Constantinople will join me in giving 50 Liras each to this fund.

Will those willing to assist please notify Aide-de-Camp to G. O. C.-in-C. Allied Headquarters, stating which category they will join. Names can also be given to the three mentioned above. It is hoped to fill all three.

C.H. HARINGTON,
February, 1922 Lieutenant-General,
Commanding in Chief
THE ALLIED FORCES OF OCCUPATION.

Lists of subscriptions will be published in this paper.

Harintgon ve eşinin yaptığı insanlık görevi. General Harington, İstanbul'daki Türk sığınmacıları için gazetelere ilan vererek şehrin varlıklı kesimlerinden yardım talep etti. İstanbul'da büyük bir yardım kampanyası başlattı. Türk sığınmacılar yararına balo düzenledi. General Harington'ın Orient News gazetesinde yayınlanan balo ilanı.
The Orient News, 15 Şubat 1921, s. 2

Harington'ın yayımlattığı bağış listelerinden biri. Türk Sığınmacılar için yardım kampanyasına bağışta bulunanların listesi. Harington, yardım kampanyasında şaibe olmaması için özen gösterdi. Toplanan bağışların tamamını listeler halinde İstanbul gazetelerinde yayımlattı. Harington'ın listelerinde İstanbul zenginlerinin ve saray hainlerinin adı geçmiyor. Koskoca Türk Mareşali 10 lira yardım yaparken, 100 lira bağış yapan düşman askeri var. Bkz: The Orient News, 18 Şubat 1922, s. 2

Türk sığınmacılara iki günde bir parça ekmekle bir kase çorba!..

Yunan zulüm ve barbarlığından kurtulabilenler kaçarak İstanbul'a geldi.. Çaresiz aileler, yetimler, öksüzler, on binlerce insan.. Ahırlarda, eski kışlalarda, sur diplerinde aylarca süründü. Kendi vatanında sığınmacı olan, perişan halde bir Türk ailesi kuru ekmek ve çorbayla karın doyurmaya çalışıyor!. 1921

"Korku içinde, aç ve yorgun çocuklar."

Vera Dumesnil İstanbul'da gördüğü sığınmacıların perişan halini şöyle anlatıyor:

"Şehir, savaş yıllarında büyük yangın felâketlerine uğramış ve mahalleler tümüyle yıkılmış. Yunan istilâsından kaçıp İstanbul'a yerleşen sayısız Anadolu sığınmacılarına, binlerce evsiz barksız fukara ekleniyor. Her yerde sığınmacılara rastlanıyor; İstanbul'da portakal ve karpuz satıcılarının tıkadığı daracık sokaklarda ve özellikle Galata'da. Yaşlılar, zorlukla yürüyebiliyorlar, çoğu kör. Paçavralar içinde yalınayak çocuklar onlara eşlik ediyor. Kadınlar, karalar giymiş ve özenle başını örtmüş kadın yığınları, otomobil gürültüsünden çılgına dönüyor ve yırtık giysili çocuklarını kucaklayıp, göğüslerine bastırıyorlar. İnşallâh, İnşallâh! Ve çocuklar, analarının sırtında ağlayan çocuklar. Ağabeyleri, ablaları, anasının eteğine yapışmış, korku içinde, aç ve yorgun çocuklar. Hiçbir şey anlamıyorlar olup bitenden. Halife Sultan'ın askeri bölge ve kışlaları, bu işe tahsis etmesi sayesinde,

استانبولده روم ایلی تورکلری

هرهفته آقین مهاجر مع الاسف شهرمزه کلمکده دوام ایدیور.

روم ایلینن استانبوله یکی هجرت ایدن بر تورک عائلهسی

"İstanbul'da Rumeli Türkleri"
Başlıklı İleri gazetesinde yayımlanan fotoğraflı makale. "Rumeli'den İstanbul'a pek yeni hicret eden bir Türk ailesi" altyazılı fotoğraf. İleri gazetesi, 11 Ocak 1921, s. 1

(Foto Resne tarafından çekilen fotoğrafın yayımlandığı kitap: Clarence Richard Jonson, M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 213)

تقسیم یچه‌سنده :
— مهاجرلر آچش دیورلر ..
— ظن ایتم .. اساساً بوهوالرده انسان آچیقدقدن زیاده صوصاور ..

Taksim Bahçesi'nde:
– Muhacirler açmış diyorlar..
– Zannetmem.. Esasen bu havalarda insan acıkmaktan ziyade susuyor..
İleri gazetesi, 21 Ağustos 1921, s. 1

bu zavallıların binlercesi bir barınağa kavuştu.[179] Barakalar inşa edildi. sığınmacıların kusursuz temizliği ve onurlu sessizlikleri, işgalci devletleri şaşırtıp hayran bıraktı. Davutpaşa Kışlası, çok sayıda çocuklu kadını ve analarını kaybetmiş çocuğu barındırıyor. Her yerden sığınmacılar gelmeye devam ediyor."[180]

Lady Harington'ın Türk sığınmacıları ziyareti

General Harington Davut Paşa Kışlası'na giderek burada bulunan Türk sınmacıları ziyaret etti.[181] İleri gazetesinde yayımlanan haber:

"İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'ın eşi Lady Harington dün, refakatinde Hilal-i Ahmer azasından Macit ve Akil Muhtar Beyler bulunduğu halde Davutpaşa Kışlası'na giderek oradaki sığınmacıları ziyaret etmiştir. İngilizler tarafından sığınmacılarımıza yapılacak olan yardıma yakında başlanacağı haber alınmıştır."[182]

Harington ve eşinin yaptığı insanlık görevi

Marmara ve civarında büyük bir Yunan vahşeti meydana geldi. Bölgede yaşayan sivil

179 Vera Dumesnil Davutpaşa Kışlası konusunda yanılıyor. Vahdettin Türk sığınmacıları Boğaziçi'nde ve saraylar çevresinde ortalıkta dolaşmaması için, salgın hastalık bulaştırmasınlar diye Davutpaşa Kışlası'na hapsetti. Burada bulunan binlerce masum insanı bir tek gün gidip ziyaret etmedi.

180 Dumesnil, Vera, *İşgal İstanbul'u, Le Bosphore Tant Aime*, İstanbul kitaplığı, s. 12

181 "General Harington Davutpaşa Kışlası'nda" Bkz. İleri gazetesi, 24 Ocak 1922, s. 2

182 *"İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'ın eşi"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Şubat 1922, s. 2

Ahırlarda, eski kışlalarda, sur diplerinde aylarca süründüler.

Çaresiz durumdaki sığınmacı aileler, yetimler, öksüzler, on binlerce insan.. Hain Vahdettin, İstanbul'a perişan halde gelen 60 bin sığınmacıyı, bir kez olsun gidip ziyaret etmedi. (Foto Resne tarafından çekilen fotoğrafın yayımlandığı kitap: Clarence Richard Jonson, M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 211)

Türkler Yunan ordusunun zulüm ve barbarlığına uğradı. 60 bin Türk sığınmacı kurtulmayı başarıp İstanbul'a ulaştı.[183] Eski kışlalara, sur diplerine, kullanılmayan metruk binalara yerleştirildi. Çok kötü koşullarda soğuk kış mevsimlerini titreyerek geçirdiler.[184] Kendi vatanında sığınmacı olan çaresiz aileler on binlerce insan aylarca sokaklarda süründü. Yunanlılar tarafından ana babası katledilmiş Türk çocukların, Müslüman yetimlerin perişan hali içler acısıydı. Meydana gelen bu acıklı tablo düşmanın vicdanını bile sızlattı. General Harington gazetelere ilan vererek şehrin varlıklı kesimlerinden yardım talep etti.[185] 1922 yılı Şubat ayında General Harington ve Eşi Lady Harington Türk sığınmacılar için yardım topladı. İstanbul'da büyük bir yardım kampanyası başlattı. Türk sığınmacılar yararına balo düzenledi.[186] Sonuçta on binlerce lira toplandı. General Harington ve eşinin tarihe geçecek büyük bir insanlık görevi yerine getirdiği şüphesizdi. Ne yazık ki birçok Türk zengini, düşman eliyle yapılan bu insanlıktan hiç etkilenmedi. İşgalcilere sırtını dayamış menfaat zümreleri göstermelik mahiyette çok küçük bağışlar yaptı.

183 *"Muhacirlerin miktarı 65.000'e ulaşıyor"* Bkz: İleri gazetesi, 9 Kasım 1921, s. 3
184 *"Soğuktan titreyen zavallı muhacirler, kapı dışarı edilir mi?"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Kasım 1920, s. 1
185 İleri gazetesi, 15 Şubat 1922. s. 3
186 İleri gazetesi, 26 Şubat 1922, s. 4

Yetimler, öksüzler, Yunanlıların ana babasını katlettiği Türk çocukları.

Yıldız Sarayı'na tüneyen Vahdettin'in görmek istemediği zavallı insanlar. Ortalıkta dolaşmasınlar diye İstanbul'un çöplüklerinde, sur diplerinde tutuldular. Düşman yardım etti. Saraydan yardım görmediler. (Foto Resne tarafından çekilen fotoğrafın yayımlandığı kitap: Clarence Richard Jonson, M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 211)

Harington'ın Türk sığınmacılara yardımı

İleri gazetesinde "İstanbul'a iltica eden Türk sığınmacılar"[187] başlığıyla yayımlanan Harington'ın Türk sığınmacılarla ilgili açıklaması:

"Bu biçarelere herkesin elinden geldiği kadar yardım etmesi en büyük insanlık borcudur."

General Harington diyor ki:

"Herhangi millete mensup olursa olsun ıstırap ve mahrumiyet içinde bulunanların yardımına koşmak istiyoruz. Bütün bu facia savaşların sonucudur. Fakat savaşlardan sorumlu olanlar sığınmacılar değildir."

Müttefik Ordular Başkumandanı tarafından aşağıdaki tebliğ gönderilmiştir:

İstanbul'da bulunan sığınmacıların durumu hakkında bir fikir sahibi olmak için bunları bizzat görmek icap eder. 1920 senesi Aralık ayında Rus sığınmacılarının İstanbul'a iltica ettikleri zamandan beri bu sorunla yakından alâkadar oldum. İstanbul'un son on beş ay zarfında yaptığı şeyler tarihin güzel bir sayfasını teşkil etmektedir. Bu ulvi gaye için çeşitli eğlenceler tertip edenlerle bu eğlencelere son derece cömertçe iştirak edenlere karşı izhar-ı hürmet icap eder.

187 *"İstanbul'a iltica eden Türk sığınmacılar"* Bkz: İleri gazetesi, 14 Şubat 1922, s. 1

Dersaadet'te Rus sığınmacılar şöyle açıklanabilir: İstanbul'da yaklaşık 30 bin Rus bulunmaktadır. Bunların 25 bini faydalıdır. Miralay Profter'in idaresi altında olup zorunlu olmayan yardım esası üzerine dayalı bulunan mükemmel teşkilât sayesinde 3.500'ü çocuk olmak üzere 10.500 Rus mültecinin günlük iaşesi temin edilmektedir. Binlerce mülteci Selimiye Kışlası'na ve diğer yapılara yerleştirilmiştir. Birçok iaşe mutfakları tesis edilmiştir. İngilizlerin kontrolü altında da bir karargâh vardır. Bununla birlikte elde mevcut kaynak çok sınırlı bulunduğundan ancak birkaç ay daha yetecektir. Şimdi Osmanlı sığınmacılarının menfaatine olarak yapılan müracaatımızla takip eylediğimiz amaca bakalım. Yaklaşık 65 bin sığınmacıdan 23 bini gerçek bir sefalet içinde bulunmaktadır. Bunlar için teşkil eden Davutpaşa Kışlası'nı ve diğer mevkileri ziyaret ettiğiniz taktirde çok üzülürsünüz.[188] Orada yarı çıplak binlerce insan ve çaresiz birçok kadınlarla çeşitli yaşlarda binlerce çocuk göreceksiniz. Bunlar buraya memleketlerinin savaştan hasar görmesi üzerine gelmişlerdir. Bu biçareler her şeyden, hatta elbiseden bile mahrum bulunmaktadırlar. Kendilerini ziyaret ettiğim zaman aralarında birçokları iki günde bir parça ekmek ile bir kase çorba almaktaydılar. Şimdi bunların yardımı Ruslarda olduğu gibi günde bir kaseye çıkarılmıştır. Bu zavallıların bu soğuk havalarda kalenderce sabır ve metanet göstermeleri takdire değer. Zamanında kendilerine yardım edilmemiş olsaydı aralarında birçokları ölecekti. Erzak dağıtımı için teşkilât çok mükemmeldir. Oralarda sizi iki şey etkileyecektir. Bunlardan biri karargâhlarda ve iaşe merkezlerinde bir usul dairesinde çalışanlar. Diğeri de aç ve açık bulunan bu sığınmacıların gösterdikleri minnettarlıktır. Sırf bir eser-i hayra istihdaf eden bu maksada hizmet etmek görevini sizin gibi mesut insanlarla tertip etmektedir. İnsaniyetperver ve insan olmak itibarıyla hangi millete mensup olursa olsun ıstırap ve mahrumiyet içinde bulunanların yardımına koşmak istiyoruz. Bütün bu facia savaşların sonucudur. Fakat bu savaşlardan sorumlu olan sığınmacılar değildir. Aksine bunlar mağdur olmuşlardır. Bu hitap ve müracaata lâyık her fert gözlerimle gördüğüm manzaraya lâkayt kalamaz. İslâm sığınmacıları menfaatine İstanbul'da ilk defa olarak böyle bir müracaat vaki olmuştur. Bunun hüsnü suretle karşılanacağından eminim. İstanbul'da herkesin maddi gücü nispetinde bu hayra iştirak eylediğini biliyorum. Ve birçok kimselerin sadaka vermek usulünden hoşlanmadıklarına vâkıfım. Ben de bunu muvafık görmem. Esaslı olmayan hiçbir usul etkili olamaz. Yani amaç bu biçareleri kendi gıdalarını tedarik edebilecek bir hale getirmek olmalıdır. Sorunun çözülmesi barış kelimesinde saklıdır. Adil bir barış imzalandığı gün bu biçareler iş ve güçleriyle meşgul olmak için köy ve kasabalarına dönebilecektir. Fakat o zamana kadar bunların hayat ve kuvvetlerini muhafaza etmek icap eder. İşte bunu yapabileceğimizi ümit ediyoruz. Temenni edelim ki bu savaş uzamasın bu biçarelerin yegâne ümidi barıştadır. Bütün sığınmacıların yegâne emeli ve arzusu barışın sağlanmasıdır. Yapılacak hayra iştirak cümlemizin müşterek bir vazifesidir. Bu insani noktada hep birleşeceğiz. Herkesin bu konuda gayret sarf etmesi lâzımdır. Bütün milletler için yardım talep ediliyor. Yapılan bu müracaat Müslüman sığınmacıların ihtiyacını gidermek için kurulmuş olan ve hayır için çalışan Britanya Komitesi adına yardım toplamaktadır. Velev cüz'i olsun bu konuda yapılacak yardım severek kabul edilecektir. Verilecek her bir santim takip edilen insani gayenin sağlanmasına yardım edecektir.[189]

188 *"General Harington'ın İplikhanedeki muhacirleri teftişi"* Bkz: İleri gazetesi, 17 Şubat 1922, s. 2

189 *"İstanbul'a iltica eden Türk sığınmacılar"* Bkz: İleri gazetesi, 14 Şubat 1922, s. 1

General Harington'ın yardım balosu ilanı

İleri gazetesinde yayımlanan ilan:[190]

"General Harington cenaplarının himayesinde sığınmacılar balosu 27 Şubat salı günü Harbiye'de Sipahi Ocağı'nda Müslüman göçmenlerin menfaatine iki kişi için 6 lira. Bir kişi için 4 lira. Biletler aşağıdaki mahallerde tedarik edilebilir:

Nişantaşı'nda İngiliz Genel Karargâhı, Sefarethane, Harbiye'de İngiliz İttihat Kulübü, İstanbul Kulübü, Tokatlıyan Oteli, Pera Palas, Cercle D'orient, Beyoğlu'ndaki Santral, Kodak, Mizrahi Şirketi, Türkiye Milli Bankası, Osmanlı Bankası, G. V. A Baker Ticarethaneleri, Beyoğlu ve İstanbul.[191]

Harington Türk sığınmacılar için nasıl para topladı?

İleri gazetesinde yayımlanan "Sığınmacılar için balo"[192] başlıklı haber:

Dersaadet'te sığınmacıların menfaatine olmak üzere Lady Harington'ın başkanlığında büyük bir balo tertip edilmiştir. Adı geçen balo 27 Şubat'ta saat 22'de Harbiye Mektebi'nde İngiliz Genel Karargâhı Binicilik Mektebi'nde verilecektir. Dersaadet'te hayır işleri adına yapılan çeşitli müracaatlara rağmen ağır şartlar içinde meskenlerini terk etmiş olan bu çaresiz sığınmacıların karşılaştıkları büyük sefaleti azaltmak amacıyla bu davete iştirak edileceği ümit edilmektedir. İnsanlık için bu hayra iştirak edecek zevatın:

1- Nakit yardımları başkumandan yaverine vermeleri (çekler Lady Harington adına yazılacaktır.)

2- Balo için bilet almaları rica olunur.

Gönderilecek meblağ, bilet hasılatı tamamen Britanya'nın Sir Adam Block[193] başkanlığında Müslüman Sığınmacılara Yardım Heyeti'ne verilecektir.

Adı geçen balo hakkında bütün müracaatlar ve tebligat Nişantaşı'nda Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı yaverine yapılacaktır.

Bilet fiyatı iki kişi için altı lira, bir kişi için dört liradır. Biletler İşgal Kuvvetleri Başkumandan Yaveri'nden tedarik edilebilecektir. General Harington'ın bağış yapılması konusunda aşağıdaki tasvirlerine göre, yardım etmek üzere isimlerini kaydedebileceklerdir.

Aynı zamanda bu biletler J. A. Baker Mağazasında, Beyoğlu'nda Şark Merkez Ecza Deposu'nda V. N. Mizrahi Ticarethanesi'nde satılmaktadır.

Türk Sığınmacıları menfaatine Lady Harington tarafından yapılan müracaata cevaben soruyorum:

A- Dersaadet'te kırk dokuz kişi; bu bağış için her biri on Osmanlı lirası vermek suretiyle buna katılmak arzusunda mıdır?

---

190 General Harington'ın balo ilanı, İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'te de yayımlandı. Bkz: The Orient News, 15 Şubat 1922, s. 2

191 İleri gazetesi, 26 Şubat 1922, s. 4

192 *"Sığınmacılar için balo"* Bkz: İleri gazetesi, 15 Şubat 1922. s. 3

193 Sir Adam Block, Duyun-u Umumiye'de İngiliz Dayinleri Vekili.

Düşman yardım etti, saray hainlerinden yardım göremediler.

Marmara bölgesinde meydana gelen Yunan mezaliminde anne babaları öldürülen iki yetim.

(Foto Resne tarafından çekilen fotoğrafın yayımlandığı kitaplar: Clarence Richard Jonson, M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 213 - Atrocites Grecques en Turquie, Second Livre, Ministere de L'Interieur, Direction Generale des Immigres, Publication No. 5, Ahmet İhsan, 1921, s. 93)

B- Dersaadet'te kırk dokuz kişi; bu bağış için beheri yirmi Osmanlı lirası vererek buna katılmak istiyor mu?

C- Dersaadet'te kırk dokuz kişi; beheri elli Osmanlı lirası vererek benimle beraber bağışa katılmak arzusunda mıdır?

Bana katılmak arzusunda bulunan kişilerin yukarıdaki kısımlardan hangisine katılmak istediklerini Müttefikin Genel Karargâhı'nda, Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandan yaverine bildirmeleri rica olunur.

Adı geçen cetvellerin dolacağı ümit edilmektedir.[194]

Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı
General C. Harington

194 *"Sığınmacılar için balo"* Bkz: İleri gazetesi, 15 Şubat 1922. s. 3

Yunan mezaliminden kaçıp, İstanbul'a sığınan bir Türk ailesi.

(Foto Resne tarafından çekilen fotoğrafın yayımlandığı kitaplar: Clarence Richard Jonson, M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 291 - Atrocites Grecques en Turquie, Second Livre, Ministere de L'Interieur, Direction Generale des Immigres, Publication No. 5, Ahmet İhsan, 1921, s. 261)

Lady Harington'ın sığınmacılar için yardım faaliyeti

İleri gazetesinde yayımlanan "İstanbul ahalisine teşekkür"[195] başlıklı makale:

(T.H.R.) Ajansından: General Harington ve Lady Harington Müslüman sığınmacılar yararına, Lady Harington'ın girişimine büyük bir fedakarlıkla katılanlara minnettarlıklarını arz ederler. Şimdiye kadar yayınlanan listelerde okuyanların bildiği gibi, bu insani göreve bütün milletler iştirak etmişlerdir. Bütün cemiyetler, ticarethaneler, ve şirketlerden yardımlar toplanmış ve bütün millet fertleri savaşın yıkımından etkilenen sığınmacıların, hayat şartlarını iyileştirmek için yardım arzusunu göstermiştir.

Sir Charles ve Lady Harington'ın yardım taleplerine verilen bu yardımsever karşılık kendilerinin hatıralarında ilelebet kalacaktır.

İstanbul'da toplanan veya vaat edilen yardımın yekunu tahmini 1350 Sterline ulaşmıştır. Bu miktara Hindistan'dan gelen yardım ilâve edilmelidir. Hindistan Hükümeti Lady Harington'ın teşebbüsü üzerine ve kendi tasvibi üzerine özel bir defter açıldığını ve şimdiye kadar 20.000 Rupi yani 1333 Sterlin toplandığını telgrafla bildirmiştir.

195 *"İstanbul ahalisine teşekkür"* Bkz: İleri gazetesi, 26 Şubat 1922, s. 2

Şimdiye kadar toplanan yardımın genel yekunu 2683 Sterlin'e yani yaklaşık 17.500 Osmanlı lirasına yükselmiş olup bu miktara 27 Şubat'ta verilecek balonun gelirini de ilâve etmek gerekir.

Baloya aşağıdaki orkestralar katılacağını vaat etmişlerdir:

Zat-ı Hazreti Padişahi'nin izniyle Osmanlı Bahriye Mızıkası.

Colonel Churchill ve zabıtalarının izniyle Essex Alayı'nın 2. Taburu Mızıkası.

Colonel Woodward ve zabitlerinin izniyle Kral Alayı'nın 1. Taburu Mızıkası.

Pera Palas İdaresi'nin izniyle Pera Palas Orkestrası.

General ve Lady Harington büfe teşkilâtına iştiraklerini vaat eden kişilere teşekkürlerini arz etmektedirler.[196]

General Harington'ın yardım balosunda yaptığı konuşma

İleri gazetesinde yayımlanan "Sığınmacılarımız menfaatine tertip edilen balo"[197] başlıklı makale:

"Önceki akşam Mekteb-i Harbiye'de Veliaht Hazretleri'yle muteber Türk ve ecnebi zevatın katılımıyla yapılmıştır.

İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'ın eşi Lady Harington tarafından sığınmacılarımız menfaatine düzenlenerek Şubat'ın 27. günü akşamı yapılacağı yazılan balo önceki akşam Mekteb-i Harbiye'de[198] Sipahi Ocağı'nda yapıldı. Baloya tahsis edilen salon Osmanlı ve Müttefikin bayraklarıyla süslendi. Saat ondan itibaren gelmeye başlayan davetliler General Harington tarafından karşılandı. Veliaht Hazretleri[199] saat on buçukta baloya geldi. Nazırlardan bir ikisi, Belediye Başkanı, İtalya, Amerika, Japonya temsilcileri ve pek çok İngiliz ve diğer müttefik subayları da baloya geldi. Büyük bina kadın ve erkekle hınca hınç doluydu. Türk hanımları için, ayrı bir yer ayrılmıştı. Saat on biri geçe bir ara dansa ara verilerek General Harington tarafından aşağıdaki konuşma yapıldı:

"Veliaht ve Şehzadegân Hazretleri; Bay ve Bayanlar,

Türk sığınmacılarına yardım konusunda eşim tarafından yapılan davete karşılık verdiğinizden dolayı; her ikimiz adına teşekkür etmeme müsaadenizi rica ederim.

Bu balonun düzenlenmesi fikri, savaş sonucu geçici olarak yurtlarından ayrı düşmüş çaresiz sığınmacıların sıkıntı ve ihtiyacına vâkıf olan eşime aittir. Sonuç umduğumuzdan çok daha fazla oldu. Bu karşılığı eşim ve ben hiçbir zaman unutamayacağız.

Hemen bütün milletlere mensup kadınlar ve erkekler, bütün işlerine rağmen, hiç olmazsa bu vesile ile, aralarındaki anlaşmazlığı bırakarak "insanlık köprüsü" diye tanımlayacağım ortak bir zeminde birleştiler, bu davete katıldılar. Davutpaşa Kışlası'nda, ahırlarda ve diğer yerlerde bulunan ve kaderlerine Allah'a sığınarak katlanmaya çalışan o çaresiz ihtiyarların, kadınların ve çocukların kalplerini hoşnut edecek olan şefkat ve

196 *"İstanbul ahalisine teşekkür"* Bkz: İleri gazetesi, 26 Şubat 1922, s. 2

197 *"Sığınmacılarımız menfaatine tertip edilen balo"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Mart 1922, s. 2

198 Askeri Müze'nin bulunduğu Harbiye'deki bina.

199 Veliaht Abdülmecit Efendi.

yardımseverliğinizden çok duygulanmış olduk. Bu sayede onları beslemek, ısıtmak ve giydirmek şekliyle yardım edilecektir.

Bu tarihe kadar İstanbul'daki yardımların 1.700 İngiliz lirasına, ve bu balo hasılatının, yaklaşık 500 İngiliz lirasına ulaştığını sevinerek arz ederim. Hindistan'a da müracaat ederek, genel vali bu amaçla bir yardım cetveli açtırdı. Hindistan Başkumandanı Lord Rawlinson tarafından bana bildirildiğine göre, bağışlar şimdiye kadar 20.000 rupiye ulaşmıştır.

O halde, şimdiye kadar 3.600 İngiliz, yani 22.750 Osmanlı lirası toplanmış bulunuyor ki, bu miktar, Sir Adam Block'un[200] başkanlığındaki İngiliz yardım dağıtım komitesine teslim edilecektir. Bugün Deniz Taşımacılar Cemiyeti'nden de cömert bir bağış sözü aldığımı ve sair taraflarda da bağış toplanmaya devam edildiğini de ilâve olarak beyan ederim. Dolayısıyla eşimin bağış defteri şimdiki halde açık kalarak gelecek yardımları da toplayacaktır. Ve yarın tam bir cetvel neşredilecektir.

Padişah tarafından beş yüz lira miktarında bir destek vereceğini de ilâveten haber vermek isterim.[201]

Bağışa iştirak eden bankalar, ticarethaneler, şirketler, cemiyetler, Empires of Scotland Vapuru ile gelen Amerikalı seyyahın ve kara ve deniz ile bu akşamki musiki, tezyinat ve meşrubat hususunda ibraz-ı muavenet eden kuruluş ve şahıslara da arzı teşekkür ederiz. Ayrıca bizim için bilet satanlara, tertibat için gayretle çalışanlara teşekkür ettiğimiz gibi, bu sonucun elde edilmesinde büyük payları olan bütün milletler, basın kuruluşlarına bütün nezaket ve yardımseverliklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Padişah'ın yardımseverliği ve bu akşam Veliaht Hazretleri ile birçok Türk Nazırlarının - kadın ve erkek - ve Türk milleti temsilcilerinin katılımı, yalnız büyük şeref oluşturmakla kalmayıp, milletler tarafından insanlık amacıyla yapılan cömertçe yardımların, Türk milletince taktir edildiğine çok heyecan duyulmuştur.

Şu sözleri İstanbul'da bulunan bütün milletler adına söyleyebilirim: "Pek çok kusurlarımız olsa bile büyük faziletimiz vardır ki; o da herhangi bir milletin sıkıntı ve ihtiyacına tanık olduğumuz zaman (on, on beş aydan beri hepimizin Ruslar hakkında yaptıklarımız gibi) Bütün İstanbul halkının insanlık aşkıyla birleşerek o sıkıntı ve zahmetleri kolaylaştırmaya çalışmış olmamızdır.

Eşim ve ben tekrar hepinize samimiyetle teşekkür ederiz. İyiliksever davranışınızın hatırasını daima saygıyla anacağız."

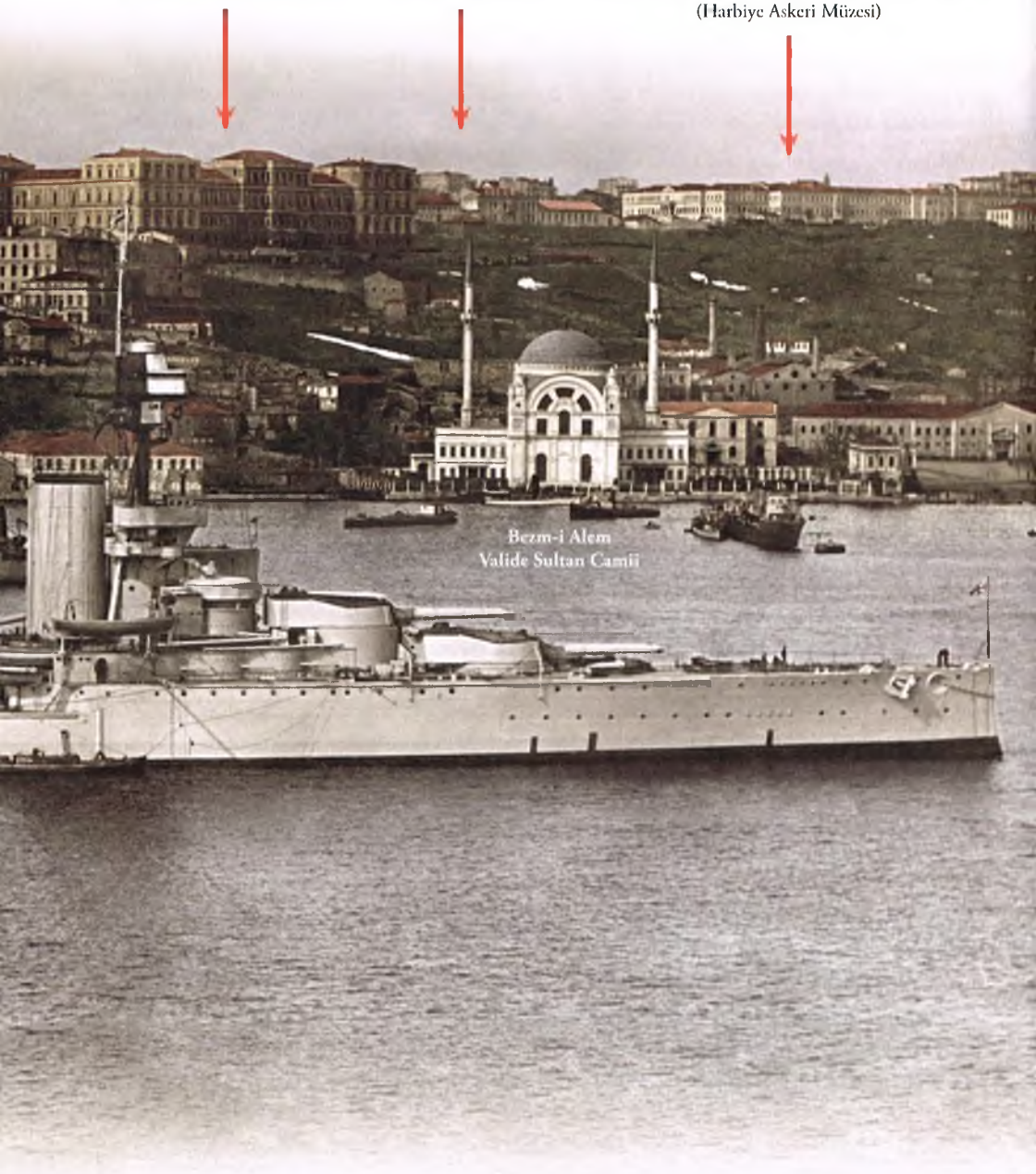
Katılanlar tarafından alkışlanan bu konuşmadan bir süre sonra General Harington Veliaht Hazretleri'ni büfeye davet etmiş ve sair müdavin dahi sıra ile diğer daireye geçmişlerdir. Saat on bir buçuk civarında Veliaht Hazretleri'nin balodan ayrılışlarından sonra da müzik ve dans gece yarısından sonraya kadar devam etmiştir.[202]

---

200 Sir Adam Block, Duyun-u Umumiye'de İngiliz Dayinleri Vekili.

201 Vahdettin'in 60 bin sığınmacı için 500 lira vermesi utanç verici bir davranış ve bir rezalet olduğu gibi, yapacağı yardımın düşman tarafından ilan edilmesi de ayrı bir rezaletti.

202 *"Sığınmacılarımız menfaatine tertip edilen balo"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Mart 1922, s. 2

İstanbul Boğazı'nda demirli İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait zırhlı.
İngiliz zırhlısı HMS Ajax Tarih. 29 Şubat 1920

THE GRAPHIC

The Guardian of the Gate in the Near East

Sir Charles Harington'ın fotoğrafı The Graphic dergisinin kapağında.
Müttefik Orduları Başkumandanı İngiliz Generali. The Graphic, 7 Ekim 1922, s. 1

General Sir Charles Harington (1872-1940)
Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali.

Lady Harington'ın sığınmacılara yardımı

İleri gazetesinde yayımlanan "Türk ve Müslüman sığınmacılara ecnebi yardımı" başlıklı haber:

Lady Harington'ın girişimiyle şehrimizde ve Hindistan'da Müslüman sığınmacılar için 17.879 lira bağış toplanmış ve sarf olunmuştur.

Gelir	Osmanlı lirası	İngiliz lirası
Neşredilen cetveller		
Mucibince şehir dahilinde	15.929	119,60
Derç edilen bağış		
Hindistan Genel Valisi		1.285,31
Balo hasılâtı	1.950	
Yekun	17.879	1.404,91
Ödemeler Osmanlı lirası		
Britanya yardım heyetine Müslüman		
Sığınmacılar için tediye edilen		17.006,84
Baloda meşrubat ve saire		434,10
İlan masrafı		95.00
Britanya Yardım Heyeti'ne ödenecek meblağ		343,06
Yekun		17.879

Balodaki yekûna Türkiye Milli Bankası müdürlerinden olup doğrudan doğruya Müslüman sığınmacılar menfaatine Britanya Muavenet Heyeti'ne alacak kaydedilen 500 İngiliz lirasının da ilâvesi gerekir. Bundan başka Hindistan'dan 2.500 Rupi vaat edilmiştir. İnsanlık gayesiyle yardım için yapılan bu girişime bütün milletlerin yardımsever katılımından dolayı, Lady Harington adına teşekkür eder ve bundan böyle bütün yardımların Türkiye Milli Bankası'nda, Britanya Müslüman Sığınmacılara Yardım Heyeti'ne doğrudan doğruya verileceğini bildirmekten kıvanç duyarım. [203]

Dersaadet, 13 Mayıs 1922

İşgal Kuvvetleri Başkumandanı
General Harington

Harington'ın "insanlık köprüsü"

Harington Türk sığınmacılar için yaptığı yardım çağrısına; "insanlık köprüsü"[204] adını verdi. Herhangi bir ayrım yapmadan İstanbul'da herkese seslendi. Vicdan sahibi zenginleri insanlık adına bu yardıma davet etti. Harington'ın "insanlık köprüsü" vicdandan çıkıp; cüzdana giden yol üzerindeydi. İnsanlıktan nasibini almışlara açık bu köprü üzerinden acaba kimler geçecekti? Boğaziçi sayfiyelerinde servet içinde yaşayan Osmanlı zenginleri; açlıktan sürünen çaresiz insanlara, yetim ve öksüzlere ne kadar yardım yapacaktı? Böyle büyük bir insanlık borcu için, pamuk ellerini attıkları ceplerinden ne çıkacaktı? Herhalde bunu en fazla Harington ve eşi merak ediyordu.

Nihayet beklenen gün geldi. Harington'ın Harbiye'deki karargâhında yardım balosu yapıldı. Harington yapılan bağışların tamamını üç ayrı liste halinde İstanbul gazetele-

203 *"Türk ve Müslüman sığınmacılara ecnebi yardımı"* Bkz: İleri gazetesi, 2 Haziran 1922 s.
204 İleri gazetesi, 1 Mart 1922, s. 2

rinde yayımlattı.[205] Yapılan bağış miktarı ve bağışı yapan kişi ve kurumların adları bu listelerde tek tek yazılıydı. Bağışın rakamları ayrıntılı biçimde gösterilmiş ve hesap ortadaydı. General Harington baloda yaptığı konuşmada yardıma katılanlara şu sözlerle teşekkür etti:

"Davutpaşa Kışlası'nda, ahırlarda ve diğer yerlerde bulunan ve kaderlerine, Allah'a sığınarak katlanmaya çalışan o çaresiz ihtiyarların, kadınların ve çocukların kalplerini hoşnut edecek olan, şefkat ve yardımseverliğinizden çok duygulanmış olduk. Bu sayede onları beslemek, ısıtmak ve giydirmek şekliyle yardım edilecektir."[206]

Harington'ın "insanlık köprüsü" Osmanlı burjuvazisinin taşıdığını vicdanı öğrenmek için çok değerli bir vesikadır. 60 bin muhtaç insan için yapılan bu yardımın çok az olduğu kesindi. Ancak yine de düşmanın iyi niyetini göstermesi yönünden elbetteki bu yardım çok önemliydi.[207]

Vahdettin 60 bin Türk sığınmacı için sadece 500 lira verdi.

Harington'ın "insanlık köprüsü" Osmanlı hanedan ricalinin taşıdığı vicdanı anlamak için çok faydalı bir belgedir. Saraylarda lüks içinde yaşayan zengin aileler, beyzade ve kibar zadeler takımı Harington'ın bağış listesinde ne yazık ki yok. Oysa bunların birçoğu işgalcilerin düzenlediği ziyafet ve eğlencelerin demirbaşıydı. Vahdettin ise kırıntı kadar bağış yapmış. General Harington Harbiye'deki karargâhında yaptığı konuşmada:

"Padişah tarafından beş yüz lira[208] miktarında bir destek vereceğini de ilâveten haber vermek isterim."[209]

Diyerek Vahdettin'in yapacağı yardımın miktarını açıklıyordu.

Vahdettin 60 bin sığınmacı için; hiç utanmadan 500 lira[210] vermeyi layık gördü.[211] 60 bin sığınmacıya verilecek bu para; birkaç aylık şehzade maaşı karşılığıydı. Servet içinde yüzen Vahdettin'in, perişan haldeki yetim ve öksüzlere layık gördüğü bu kadardı. Oysa Ekmekçiler Cemiyeti[212] dahi yardıma 1854 lira bağışla katıldı. Yapılan bu bağış için Lady Harington gazeteler aracılıyla teşekkür etti.[213] Ekmekçi esnafı insanlık yarışında Padişahı üç kat geride bıraktı. Vahdettin, İstanbul'a perişan halde gelen 60 bin sığınmacıyı, bir kez

205 The Orient News, 15 Şubat 1922, s. 2

206 İleri gazetesi, 1 Mart 1922, s. 2

207 Son yıllarda ülkemizde asalet ve saltanat özentisi çok moda. Bu işler üzerine uzmanlaşmış tarihçilik ve yayıncılık çok para getiren bir sektör oldu. Harington'ın "insanlık köprüsünü" hanedan konusunu araştıranlara özellikle tavsiye ederim. Araştırdıkları şahsiyetlerin ismini Harington'ın bağış listesinde arasınlar. Mensup olduğu sülâlenin asaletini, sarayla münasebetini merak edenlere de yardımcı olalım. Osmanlı zenginlerinin tarih meraklısı torunları için Harington'ın listesi harika bir öğünme vesilesi. Osmanlı asilzadelerinin torunları, sülâlesinin fertlerini, dedelerini bu listelerde arasın. Bulabilirse ne derecede bir insanlık yaptığını görüp kendisiyle gurur duysun. Harington'ın listesi servetini Osmanlı devrinde mayalamış, varlıklı zümrelerin istifadesine açıktır.

208 Vahdettin'in vermeyi vaat ettiği beş yüz lira İleri gazetesinde rakamla değil, yazıyla kaydedilmiştir. Bkz: İleri gazetesi, 1 Mart 1922, s. 2

209 İleri gazetesi, 1 Mart 1922 s. 2

210 The Orient News'in haberinde Vahdettin'in verdiği 500 lira rakamla yazılıdır. Bkz: *"Lady Harington's Charity Ball"* The Orient News, 1 Mart 1922 s. 2

211 60 bin sığınmacı sayısına bölündüğünde çok küçük bir rakam çıkar ki bu paradan sadaka bile olmaz.

212 İleri gazetesi, 26 Şubat 1922, s. 3

213 *Lady Harington'ın Ekmekçiler Cemiyeti'ne teşekkürü.* Bkz: İleri gazetesi, 25 Şubat 1922, s. 3

Sir Auckland Geddes (1879 - 1954)
İngiltere'nin Washington Büyükelçisi.

"Türkler aleyhinde delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey yok..."

İngiltere'nin Washington Büyükelçisi. Sir Auckland Geddes anlatıyor:

"...Ermeni kırımından dolayı yargılanmak üzere Malta'da tutuklu Türklerle ilgili olarak, çalışma arkadaşlarımdan biri dün Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gitti. Son savaşta Ermenistan'da yapılan zulümlerle ilgili Amerikan konsolosları raporlarını incelemesine müsaade edildi... Üzülerek arz edeyim ki, bu belgelerin içinde, yargılanmak üzere Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhinde delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey yoktur..."

Sir Auckland Geddes

İngiltere'nin Washington Büyükelçisi. 13 .7.1921
Şimşir, N. Bilâl, Malta Sürgünleri, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1985, s. 202

olsun gidip ziyaret etmedi. Oysa bu insanlar onun düşmanla yaptığı işbirliği yüzünden bu hallere düştü. Perişan halde çaresiz kaldı. Namerde muhtaç oldu. Düşman subayları 10 lira ile 100 lira arasında bağışlar yaptı.[214] Türk sığınmacılar titriyormuş, iki günde bir parça ekmekle, bir kase çorba veriliyormuş.![215] Bunlar Vahdettin'in umurunda bile değildi. Yetimler, öksüzler, Yıldız Sarayı'na tüneyen Vahdettin'in görmek istemediği fuzuli insanlardı. Ortalıkta dolaşmasınlar diye İstanbul'un çöplüklerinde, sur diplerinde bu yüzden tutuldular. Acınacak haldeki 60 bin Türk sığınmacısına düşman yardım etti.[216] Saray hainlerinden yardım görmediler.

Harington'ın başlattığı yardım kampanyasının "Türk milleti yararına" olduğuna şüphe yoktu. Hayatını "Türk milleti zararına" adayan Vahdettin, daima uşaklık ettiği İngilizlerle bu konuda işbirliği yapmadı. Yıllardır "İngilizlerle işbirliği yaparak" millete ihanet eden Vahdettin, bu defa da "İngilizlerle işbirliği yapmayarak" millete ihanet etti. Vahdettin millet lehine iş yapmamak adına, çok sevdiği İngilizleri bile dinlemedi.

Vahdettin'in uğursuzluğu nereden geliyormuş?

Osmanlı tahtında Fatih'e, Kanuni'ye benzer bir Sultan olsaydı, düşman eliyle yapılan bu insanlığın herhalde altında kalmazdı. Belki de toplanan paranın yüz katını saray hazinesinden çıkarır, düşmanı mahcup ederdi. Vahdettin Fatih'in, Kanuni'nin tırnağı olamayacak biriydi. Ne yazık ki milletin en zor zamanında Osmanlı tahtına tünemişti. Türk düşmanı Rahip Frew bile, 1920 yılı Ağustos ayında Müslüman sığınmacıları ziyaret ederek 1.000 lira bağış yaptı. İngiliz casusunun yaptığı bağış Vahdettin'in verdiğini paranın tam iki katıydı.[217] İngiliz işbirlikçisi Ali Kemal Türk sığınmacılar için on para

214 General Harington 100 ve birçok İngiliz subayı: 100 ile 50 lira civarında yardımda bulundu.
215 İleri gazetesi, 14 Şubat 1922, s. 1
216 *"Muhacirlerimize İngiliz yardımı"* Bkz: İleri gazetesi, 19 Mart 1922
217 İleri gazetesi, 9 Ağustos 1920, s. 2

İngilizlerin suçsuz yere Malta'ya sürdüğü Türkler.

İngilizler tarafından tutuklanarak Malta zindanlarına tıkılan esir Türkler. Bir grup Türk esir. Ortada Şükrü Kaya, solda Edirne Valisi Hacı Adil Bey (Arda)

Mareşal rütbeli İngiliz gardiyanı.

Suçsuz yere Malta zindanlarına tıkılan esir Türklere İngiliz Mareşali General Plumer iki yıl gardiyanlık yaptı. Malta'daki esir Türklerin hiçbiri suçlu değildi. İngiliz zulmünden kurtulup Anadolu'ya giden yurtseverlerin çoğu önemli görevler üstlendi. Esir Türklerin içinde Başbakan ve Bakanlık görevi alanlar dahi vardı.

Mareşal Lord Herbert Plumer (1857-1932)
Malta Genel Valisi.
Harington'ın yakın arkadaşı. İngiliz Generali Lord Plumer. İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilen Türklerin hapsedildiği Malta Adası'nın sorumlusuydu.

vermedi. Oysa parası yok değildi. Bu tarihten birkaç ay sonra Cercle d'Orinet'te sadece bir akşam ziyafeti için tam 1.400 lirayı keyif için harcadı.[218] Gazeteler bu harcamayı "Vur patlasın"[219] başlığıyla haber yaptı.[220]

Düşmanla savaş halindeki Anadolu mücahitlerine yakınlaşmak için, yapılacak bu yardım Vahdettin için çok büyük bir fırsattı. Osmanlı'nın yüzkarası Vahdettin hissiz ve ruhsuz bir fıtrata sahipti. Fıtratı yüzünden, meydana çıkan bu fırsatı göremedi. Gerçekten de Vahdettin'in üzerine bir uğursuzluk sinmişti. Vahdettin'in bu uğursuzluğu nereden geliyordu? Bu sorunun yanıtı İleri gazetesinde yayımlanan haberde şöyle anlatılıyordu:

> "Rivayet ederler ki, Sultan Abdülmecit 1277'de sarayın hamamında iken maiyetinde bulunanlardan biri hemen padişaha arz-ı ubudiyet ederek, bir evladının dünyaya geldiğini müjdeler. Sultan Abdülmecit bu haberden mugayyir olarak "Keşke on dakika sonra söyleseydiniz, hamamdan temiz çıkmış olurdum. Korkarım ki bu oğlum uğursuz olmasın" demiş"[221]

Vahdettin'in saltanatında İstanbul'daki fahişeler

Mütareke yıllarında İstanbul şehrine ait fahişe istatistiği Müslümanlar için ibretliktir. Sultan Vahdettin'in saltanatının çirkin yüzü burada da sırıtır. Vahdettin kendisine bütün "İslâmların Halifesi" sıfatını veriyordu. Halbuki onun Saltanat döneminde, İstanbul'da en fazla İslam kadınları fahişelik eder hale geldi.

1920 yılında İstanbul'da toplam 175 genelev vardı.[222] Bu genelevlerin 164 adedinin sahibi gayrimüslim, 11 adedi ise Türk'tü.[223] Türk kadınları yoksulluk nedeniyle ve çoğu zaman da zorla bu hayatın içine itildiler. İstanbul genelevlerine düşen Müslüman kızlarının çoğu 18 yaşından küçüktü. 13-14 yaşlarında kız çocuklarına sahte vesikalar düzenlenerek yaşları büyük gösteriliyor ve genelevlerde çalıştırılıyordu. Ne yazık ki çok sayıda İslam kadını, sahipleri gayrimüslim olan bu genelevlere düştü. Vücutlarını satan birer fahişe durumuna geldi. Sarhoş ve hovarda düşman askerlerinin eğlencesi oldu.

Mütareke yıllarında İstanbul'da yaklaşık 4000-4500 civarında kayıtsız fahişe vardı.[224] Kayıtlı fahişeler ise hükümetin resmi istatistiklerinde bu rakamın yarısı kadardı. 1922 yılı istatistiğine göre İstanbul'da 2754 fahişe mevcuttu.[225]

İslam kadınlarının kötü yola düşmesi "Halife-i Müslimin" ve "Zat-ı Şahane" nin umurunda değildi. Vahdettin bu konuda önlem almak gibi girişimlerde bulunacak ka-

---

218 Bu ziyafet Damat Ferit ve çok sayıda işbirlikçinin katıldığı siyasi bir toplantıydı. Malta'dan yeni dönen, ve bu gerçeği sonradan anlayan Süleyman Nazif Bey'de bu ziyafete katıldı. Katıldığına da bin pişman oldu.

219 Ali Kemal'in ziyafet sırasında çılgınca para harcaması İleri gazetesinde şöyle yorumlandı: "Namuslu ve meşru kazançla bu iş yapılmaz. Ve Mihran Efendi'nin gazetesi altın yumurtlayan tavuk da olsa buna kafi gelmez. O halde bu paralar nereden, hangi çiftlikten, hangi servetten, hangi kaynaktan geliyor?" Bkz. İleri gazetesi, 9 Temmuz 1922, s. 2

220 *"Vur patlasın"* Bkz: İleri gazetesi, 9 Temmuz 1922, s. 2

221 İleri gazetesi, 19 Kasım 1922, s. 1

222 Clarence Richard Jonson, M.A, *Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople*, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 356

223 Clarence Richard Jonson, a.g.e. s. 356

224 Clarence Richard Jonson, a.g.e. s. 363

225 İleri gazete, 18 Temmuz 1922, s. 3

rakterde biri değildi. İleri gazetesinin İstanbul Polis Müdürlüğü'nden aldığı "İstanbul'da fahişeler" başlıklı haber şöyle:

"Şehrimizde çeşitli milletlerden 2754 fahişe var.

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Zabıta-i Ahlâkiye Başmemurluğu tarafından düzenlenen 1922 yılı istatistiğine göre; şehrimizde 2754 fahişe mevcuttur. Bunlar milletlere göre dağılımı aşağıdadır.

875 İslam, 694 Rum, 193 Ermeni, 125 Musevi, 176 Rus, 96 Yunanlı, 22 Avusturyalı, 22 Romanyalı, 15 İtalyalı, 12 Fransalı, 5 Sırp, 6 Bulgar, 2 Polonyalı, 2 Arap, 1 Yugoslavyalı,1 Amerikalı, 1 İranlı'dır.

Vesikasız fahişeler: 173 İslam, 118 Rum, 11 Ermeni, 1 Amerikalı olmak üzere 311 tanedir.

Şüphelilerin miktarı: 13 İslam, 43 Rum, 9 Ermeni, 8 Musevi, 7 Rus, 11 Yunanlı, 1 Romanyalı, 4 İtalyalı, 2 Fransız, 4 Sırp, 1 İngiltereli olmak üzere 220 tanedir.

1921 yılı Haziran'ında 17 İslam, 4 Rum, 3 Ermeni, 2 Musevi, 1 Rus, 1 Bulgar, 1 Yunanlı, 1 Romanyalı, 1 Fransız fahişe olmuş; 7 İslam, 2 Rum, 3 Ermeni, 1 Musevi, 2 Rus, 1 Yunanlı ve 1 Romanyalı kadın doğru yola dönmüştür."[226]

Harington'ın Hintli birliklere yaptığı konuşma

General Harington İstanbul'dan sevk edilen Hintli birliklere hitaben bir veda konuşması metni yayımladı. İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News[227] ve daha birçok İstanbul gazetesi bu metni yayımladı. İleri gazetesinde yayımlanan "Hintli Kıtaat gidiyor." başlıklı Harington'ın veda konuşması şöyleydi:

"Dersaadet'ten ayrılmadan önce Hint ordusuna mensup 1/33rd. Punjabis 1/50th. Kumaon Rifles. 2/97th. Deccan Infantry. 2/128 Pioneers. Birlikleri ile Hintli Sıhhiye İdare Heyetleri'ne ve Nakliyat Efradı Kumandanlığı'nda bulunan Müttefikin Kuvvetleri ile Britanya İşgal Kuvvetleri'ne yaptıkları hizmetten dolayı[228] takdir ve şükranımı beyan etmek isterim. Bunlar Hint ordusunun fevkalade şöhretini ve geleneğini şanlı bir biçimde muhafaza etmişlerdir. Bu birlikler kumandam altında bulunduğu için son derece gururluyum. Bu birliklerin hareketi, I. Dünya Savaşı günlerinden itibaren Britanya ve Hindistan kuvvetleri, özellikle Britanya'nın Selânik ordusu arasındaki bağlılığı sağlamaktadır. Bu mükemmel ordu çetin mahrumiyetlere katlanmış ve Britanya askerleri ile Hintli efradın fedakarca hizmetleri sayesinde zaferi kazanmıştır. Şimdi bizi terk eden birlikler, arkadaşlık fikrini muhafaza etmişler ve İmparatora karşı asilce görevlerini yerine getirdiklerine emin oldukları halde bizden ayrılıyorlar. Britanyalı arkadaşları kendilerini terk edenler haklarında iyi dileklerde bulunmaktadır. Bu birliklerin güzel hizmetlerini Krallık ve aynı zamanda Hindistan Genel Valisi'nin dikkatine arz etmek benim için yüksek bir görevdir. Gerek subay ve gerek askerin gelecekte saadete ulaşmasını temenni ederim.

İmza
General Harington" [229]

---

226 *"İstanbul'da fahişeler"* Bkz: İleri gazetesi, 18 Temmuz 1922, s. 3

227 *"Gen. Harington's Farewell to Indian Troops"* Bkz: The Orient News, 5 Mayıs 1922, s. 1

228 İngiliz İşgal Kuvvetleri , ülkemizi işgal ettiği zaman sadece İngiliz askerlerine cinayet işletmekle kalmadı. Müslüman'ı Müslüman'a kırdırdı. Hint birlikleri de İzmit'te Türkleri kurşuna dizdi. General Harington'ın hizmetlerini övdüğü Hintli askerlerin ibretlik fotoğrafı ilk kez bu kitapta yayımlanmıştır. Bkz: s.

229 "Hintli Kıtaat gidiyor." (General Harington'ın Hintli birliklere hitaben yaptığı veda konuşması) Bkz: İleri gazetesi, 5 Mayıs 1922, s. 3

Kadir Gecesi, Ayasofya Camii'nde 20.000 bin Müslüman

General Harington ve müttefik kuvvetlerin kumandanları, eşleriyle birlikte Ayasofya Camiine geldi. Kadir Gecesi'ni görmeye gelen yabancıların sayısı 3 binden fazlaydı. Müslümanların samimiyetle ve kendinden geçercesine ibadet etmeleri, işgal subayları ve yabancılar tarafından ilgiyle izlendi. Ayasofya Camii'nde 1922 yılının Kadir Gecesi çok görkemli olmuştu. "Mübarek Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii Şerifi" başlıklı İleri gazetesinin haberi şöyleydi:

"Mübarek Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii Şerifi, önceki gece Kadir Gecesi olduğu için bütün Müslümanlar, camilerimizde sabahlara kadar Cenabı Hakk'a ibadet etmişler. Binlerce felâketlerin hüzünleriyle, birbiri ardınca devam eden acılarla dağlanmış Müslümanlar, Kadir Gecesi daha akşamdan camilere koştular. Kadir Gecesi, Ayasofya Camii Şerifi en yanık kalplerin aksettiği yer oldu. Yatsı ezam okunduğu zaman, camiin içi lebalep doluydu. Burada Müslümanların teşkil ettikleri kitle yirmi bin kişiden fazlaydı. Mahfil alınlarına ve iç bölgelere sığınan abidelerle bu gece Allah'ın rahim ve inayetine sığınan Müslümanların adedi yüz bini buldu. Ayasofya Camii'nin üst kısmını Müslümanların ibadetini görmek merakıyla yüksek rütbeli ecnebi kumandanlar ve subaylar doldurmuştu. General Pelle, General Charpy, General Harington, Amiral Bristol eşleriyle birlikte üst kısımda bulunuyorlardı. Müslümanların ibadetini görmek için camiye gelen ecnebiler toplamı üç bini geçmişti. Ayasofya'da Allah'a itaat ve ibadet sabaha kadar devam etti. Güzel ve yanık sesli hafızlar peygamberi öven kaside, Mevlid ve zikirler okudular. Eyüp'teki Türbe-i Hazreti Halid'de Kadir Gecesi sabaha kadar Müslümanların ibadet ve ziyaretlerine açık bulunduruldu."[230]

Harington kedisine verilen ateş emrini saklamış!..

Harington'ın anılarına göre, İngiltere hükümetiyle arasında bazen önemli fikir ayrılıkları ortaya çıktığı anlaşılıyor. Çanakkale'ye Türk birliklerinin girmesiyle ortaya çıkan kriz sırasında, İngiltere hükümeti General Harington'a ateş açma emri vermiş. Harington bu çok açık emri yerine getirmemiş. Falih Rıfkı Atay, General Harington'ın aldığı ateş açma emrini saklamasını ve Çanakkale'deki savaş tehlikesini, Çankaya adlı eserinde şöyle anlatıyor:

"Çanakkale çevresinde tehlikeli bir olay geçti. Süvarilerimiz tarafsız bölgeye geçerek, silâh atmaksızın, İngiliz siperlerine girmişlerdi. İngiliz hükümeti oraya yeni birlikler göndermesi, Mustafa Kemal'in müttefikleri İstanbul'dan çıkarmasına karşı kuvvet kullanması için General Harington'a 15 Eylül 1922'de emir verdi. Churchill de Dışişleri Bakanlığı'na sormadan, 16 Eylül'de sert bir bildiri yayınladı. Bu bildirinin ilk tepkisi Çanakkale Anadolu yakasındaki Fransız ve İtalyan birliklerinin, Türklerle çarpışmamak için, geriye alınması olmuştur. Londra'da o kadar sinirli bir hava esiyordu ki İngiliz kabinesi Lord Curzon'un muhalefetine rağmen 29 Eylül'de General Harington'a kendi tarafından tespit edilecek kısa bir zamanda Türkler tarafsız bölgeden geri çekilmezlerse ateş edilmesini bildirdi.

230 *"Mübarek Kadir Geecsi'nde Ayasofya Camii Şerifi"* Bkz: İleri gazetesi, 26 Mayıs 1922, s. 2

Trakya'daki İngiliz birlikleri Türk ordusu karşısında ne yapacağını şaşırdı. Panik halinde, saçma sapan mevziler kazıp sipere daldı. Ancak Türk ordusu savaşmadan Trakya'yı ele geçirdi. Mehmetçik, tuhaf siperler içinde bekleşen İngiliz askerlerine kahve ikram etti.

Türk Ordusu'na karşı savaşmak için emir alan İngiliz askerleri alelacele kazdıkları siperler içinde. Çanakkale, 20 Ekim 1922

Türk Ordusu'na karşı savaşmak için emir bekleyen İngiliz topçusu. Çanakkale, 20 Ekim 1922

TODAY'S WEATHER: FAIR.

War Almost Inevitable.

BRITISH ULTIMATUM TO KEMAL.

DEMAND FOR THE IMMEDIATE WITHDRAWAL OF HIS TROOPS.

MESSAGE FROM KEMAL.

ANOTHER DEMAND FOR OUR WITHDRAWAL.

PEACE or WAR?

The traditional restraint of British troops

Kemal's demand to send troops to Thrace

A ROYA EXI

Türk ve İngiliz orduları savaşmak üzere.

Mustafa Kemal Paşa'ya verilen İngiltere ültimatomunun haberi İngiltere'de yayınlanan Daily Express'in birinci sayfasında. Daily Express, 30 Eylül 1922 s. 1.

İngiliz kabinesi çarpışmanın başladığı haberini bekleyerek toplantı halinde idi. General Harington ateş emrini saklamış ve Mudanya mütarekesinin bitirilmesini sağlamıştır.[231]

Boğaziçi'ni altüst etmek isteyen İngiliz 'Animal'ı

Harington anılarında İstanbul Boğazı'ndan Savaş gemisiyle son sürat geçmek isteyen bir İngiliz amiralinden söz ediyor. Mudanya'daki görüşmelerden sonuç çıkmayıp İngiltere ile Türk milli ordusu savaşa girecek olsalarmış. İlk iş olarak HMS Cardiff adlı savaş gemisi son süratle Boğaziçi'nden geçecekmiş. Amiral Tyrwhitt adında İngiliz deniz subayı bu işi yapmak için can atan kişiyimiş. Boğaziçi sahillerini altüst etmek isteyen İngiliz amiralinin yapmak istediği kahramanlığı Harington anılarında şöyle anlatıyor:

> "Amiral Tyrwhitt bana savaşa girersek ilk iş olarak Majesteleri'nin amiral gemisi Cardiff'i son sürat İstanbul Boğazı'ndan geçireceğini söylemişti. Güvenlik önlemi olarak fazla dalga oluşturacağından gemilerin Boğaz'dan çok yavaş geçmeleri gerekiyordu. Bu durumda Amiral Tyrwhitt'in bu yaklaşımı o anda Boğaz'da bulunan gemiler, teknelerle her iki yakada bulunan kayıkhane, kafeler ve evlere zarar verebilirdi. O geçiş, özlemini çektiği bir şeydi aslında. Önceki savaşta gösterdiği kahramanlık aklına gelmiş olmalıydı."[232]

Mehmetçik'ten düşmana kahve ikramı?...

İleri gazetesinin, İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'ten[233] aktardığı haberde; Türk askerlerinin Trakya'daki İngiliz birlikleri arasında serbestçe dolaşmaya devam ettiği, Türk zabitinin bir İngiliz zabitine bir fincan kahve bile ikram ettiği bil-

231 Atay, Falih Rıfkı; *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1969

232 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 220-221

233 İngiliz İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı'nın İstanbul'da yayınladığı İngilizce günlük gazete. Gazetenin yönetimi ve yazı işleri milliyetçi Türklerin hapsedildiği ve işkence gördüğü Kroecker Oteli idi.

Az kalsın, II. Çanakkale Savaşı çıkıyordu!.. İngilizler General Thomas Marden'e savaşı başlatma yetkisi vermişti...

General Thomas Marden (1951-1866)
General Harington, Çanakkale'deki Türk ordusu tehdidine karşı General Thomas Marden'i görevlendirdi. Türk birliklerine karşı ateş açma yetkisi verdiği halde korkulan olmadı. Türk ve İngiliz askeri birlikleri burun buruna geldiği halde olay savaşla sonuçlanmadı. Harington, anılarında bu olayın nedenini General Marden'in soğukkanlı tutumuna bağlıyor.

dirilmekteydi. İleri gazetesinde yayımlanan "Durum hakkında Orient News'in izahatı" başlıklı haber;

"Hatırlardadır ki, General Harington'a olan cevabında Mustafa Kemal Paşa Çanakkale tarafsız bölgesindeki askerlerine çekilmeleri için emir verdiğine dair hiçbir ima yoktu. Aksine şu anda işgal etmekte oldukları bölgeleri korumak için gereken o emri verdiğini bildiriyordu. General Harington telgrafla sıkıntının giderilmesi için çok pratik bir çare öneriyor. Eğer Mustafa Kemal Paşa uygun bulursa belirleyeceği bir subay Çanakkale'deki İngiliz Kumandanı ile görüşecek ve her ikisi birlikte bir ayırıcı hat belirleyecekler. Tarafsız bölgenin gerçek sınırını hiçbir biçimde ihlal etmeyecek olan bu ayırıcı hat, yalnız Kuva-yı Milliye ve İngiliz birlikleri arasında bir tarafsız bölge oluşturacaktır. Kuva-yı Milliye birlikleri tamamen tarafsız bölgeden çekilmedikçe, bu hiçbir biçimde istenmeyen üzücü olayların meydana gelmesini durdurabilecek yegâne önlemdir. Çanakkale tarafsız bölgesinde durum doğal olmayıp askerlik bakımından da doğal olmayan ve hatta sürdürülmesi imkansızdır. Türk askerleri İngiliz birlikleri arasında serbestçe dolaşmaya devam ediyorlar. Bu durum hiçbir tecavüzle sonuçlanmayıp hatta meydana gelen bir fırsatta bir Türk subayı bir İngiliz subayına bir fincan kahve bile ikram etmiştir. "[234]

Harington'ın 20 Eylül 1922 tarihli bildirisi

İleri gazetesinde yayımlanan "bir tebliğ" başlıklı, İşgal Kuvvetleri Başkumandanı imzalı bildirisi:

"İşgal Kuvvetleri Başkumandanı 28 Temmuz 1922 tarihinde neşredilmiş olan ve tarafsız mıntıkanın korunmasına dair olup fevkalade mümessiller tarafından ilan edilmiş bulunan beyannamenin her zaman yürürlükte olduğunu beyan etmek arzusundadır. Dolayısıyla emre amade bulunan kara kuvvetleri ve bahriye, tarafsız bölgenin tarafsızlığını

234 *"Durum hakkında Orient News'in izahatı"* Bkz. İleri gazetesi. 1 Eylül 1922, s. 4

PUNCH, OR THE LONDON CHARIVARI.—October 11, 1922.

STIRRING UP PEACE.

WITH MR. PUNCH'S COMPLIMENTS—WHATEVER MAY BE THE ISSUE OF THE PRESENT NEGOCIATIONS—TO GENERAL HARINGTON, SOLDIER AND STATESMAN TOO.

Türk ordusu General Harington'ı nasıl korkutmuş?

General Harington anlatıyor:

"Türkler çok engelleyici ve korkutucu olmuşlardı. Bizim otoritemizi ezmek politikalarının bir parçasıydı. Ülkemden çok çeşitli emirler alıyordum. Bir keresinde, İstanbul'u elde tutabilmek için Haydarpaşa ve Anadolu yakasını boşaltmam istenmişti. Bundan daha gülünç bir şey olamazdı. Haydarpaşa Türklerin eline geçerse, Boğaziçi'nde bir tek savaş gemisi bile kalamazdı ve herhangi bir tehlike anında oradan çıkamazdık. Bırakın ağır silahları, bir Türk keskin nişancısı kıç güvertesindeki bir amirali vurabilirdi. Sanırım, İngiltere'deki yetkililer İstanbul Boğazı'nın Manş Denizi kadar geniş olduğunu düşünüyorlardı. Resmi bir telsiz görüşmesinde, bir keresinde, onlara bilgi vermek ve ne kadar dar olduğunu anlatmak amacıyla, Boğaz'ın bir yakasından diğerine tek başıma yüzerek gidip geldiğimi söylemiştim. Daha sonra İstanbul'u boşaltabileceğim istendi. Oradaki binlerce Hıristiyan'ı kaderlerine bırakmış olsaydık, saygınlığımız ne durumda olurdu, Fransız ve İtalyanlar bu duruma ne derlerdi acaba?"

General Sir Charles Harington

Harington, Charles Sir,
Tim Harington Looks Back,
John Murray, London, 1940 s. 225

General Sir Charles Harington (1872-1940)
Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali

Mustafa Kemal Paşa ve General Harington.
Punch adlı Amerikan mizah dergisinde yayımlanan karikatür. Punch, 11 Ekim 1922

Yunan ordusunu denize döken Mehmetçik Trakya'da.

Harington'ın ültimatomlarına aldırış etmeyerek, Yunan işgalindeki Trakya'nın tamamını ele geçiren Türk birliklerinin Çanakkale'ye girişi. 1922

bozmak için yapılacak herhangi bir girişime engel olacaklardır. Resmen bildirildiğine göre, çözülmemiş sorunların çözülmesi amacıyla yakında bir konferansın daveti hususunda gerekli girişimlerde bulunulmuştur. İşbu konferansın başlangıcında tarafsız bölgenin bozulması için hiçbir girişimin meydana gelmemesi hararetle temenni edilir. Zira böyle bir hareketin sorumluluğu bunu icra edenlere ait olacaktır. Alınmış olan askeri önlemler ve bahriye yalnız ihtiyata binaen ve dünyanın arzu ettiği barış ve esenlik için ittihaz kılınmıştır. 20 Eylül 1922.

İstanbul'da İşgal Kuvvetleri Başkumandanı. General Harington[235]

Mustafa Kemal Paşa'dan, Harington'a telgraf

İleri gazetesinde yayımlanan "Başkumandanımızın General Harington'a gönderdiği telgrafın metni"[236] başlıklı haber:

"Çanakkale cephesindeki birliklerimiz bulundukları yerlerde tutularak hiçbir olaya meydan vermeyeceklerdir. Fransız ve İtalyan birlikleri gibi, İngiliz birlikleri de Asya sahilinden çekildikleri taktirde bizim birliklerimiz de geri alınacak, yalnız sivil idarenin kurulmasıyla yetinilecektir. Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa tarafından General Harington'a son gönderilen telgrafnamenin anlamından dün okuyucularımızı haberdar etmiştik. Başkumandanımız tarafından verilen ve büyük bir siyasi ve askeri önem taşıyan cevabın metni aşağıdadır:

General cenapları,

27 Eylül 1922 tarihli telgrafınızı almakla şeref duydum. Trakya'da yapılmakta olan

235 *"Bir tebliğ"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Eylül 1922, s. 3

236 *"Başkumandanımızın General Harington'a gönderdiği telgrafın metni"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Ekim 1922, s. 1

Mustafa Kemal Paşa'nın Harington'a verdiği yanıt.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin birinci sayfasında: Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 22 Eylül 1922, s. 1

felâketler ve zulümlerden dolayı ne derece üzgün olduğumuzu kolaylıkla düşünebilirsiniz. Askeri durum üzerinde çok etkili olan Yunan donanmasının İstanbul'dan uzaklaştırıldığı konusuna gelince Yunanlıların bir daha geri dönmemesine dair bir delil arzu etmekteyiz.

Ümit etmek isterim ki, İşgal Kuvvetleri tarafından İstanbul halkına uygulanmakta olan olağanüstü sıkı önlemleri, Anadolu limanlarına gidiş geliş konusundaki yasakları iptal edeceksiniz. İstanbul'da düşünülen ve Çanakkale'de uygulanan yıkıma gelince: Emlâki evleri yıkmak gayrı meşru bir harekettir. Bizim mevakıtımız olmaksızın verilen bertaraf-ı iltizam eder şekildeki mukadderata rağmen, esliha ile silâh ve cephane bile dahi, kanuna uygun olarak bize aittir. Yeni yanlış anlamalardan uzak durmak amacıyla, yeni tedbirden olmak üzere, bulundukları yerlerde tutulmaları ve herhangi bir olaya meydan vermekten uzak durmaları için, Çanakkale cephesindeki kuvvetlerimizin kumandanlığına emir verdim. Fransızlar ile İtalyanlar gibi, sizin dahi Asya sahilinde bulunan birliklerinizi geri çekmeye hazır olduğunuz taktirde, Boğazlar sahilinde bulunan birliklerimize, yavaş yavaş geri çekilmeleri ve yalnız sivil idare ile polis teşkilâtını tanzim etmekle yetinmeleri hususunda emir vermeye hazırım. TBMM ile doğrudan doğruya temasta bulunmak üzere Ankara'ya avdet ediyorsam da sizinle görüşmek şerefine nail olmak üzere ilk fırsattan istifade edeceğim.

Başkumandan Mustafa Kemal[237]

Mustafa Kemal Paşa'nın Harington'a cevabı

İleri gazetesinde yayımlanan "Başkumandanımızın General Harington'a cevabı" başlıklı haber:

"Mustafa Kemal Paşa hazretleri anlaşma severliğimizi fiilen açıklayarak hiçbir olaya meydan verilmemesi konusunda kesin emirler vermişlerdir. Ancak birlikler oldukları

237 *"Başkumandanımızın General Harington'a gönderdiği telgrafın metni"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Ekim 1922, s. 1

General Harington HMS Iron Duke gemisinden Mudanya'ya giderken istimbotta.

yerlerde kalacaklardır. Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle General Harington arasında dostluk havasında geçen ve bazı noktalarda görüş alışverişinde bulunmaları sonucu olarak Başkumandanımız tarafından önceki gece şehrimizde General Harington'a İzmir'den ikinci bir telgraf gelmiştir. Başkumandanımız tarafından gönderilen bu telgrafta önceki günkü nüshamızda yayımladığımız General Harington'ın cevap mektubuna cevaptır. Bu cevapta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Çanakkale mıntıkasındaki birliklerimize bulundukları yerlerde kalarak bir olaya meydan bırakmamaları hakkında gereken kesin emirlerin öncelikle uygulandığını bildirmektedir. Cevabın sonunda Mustafa Kemal Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki: "Zat-ı âlileriyle görüşmek şerefine nail olabilmek için en yakın bir fırsattan istifade edeceğim.."[238]

General Harington imzalı tekzip

İleri gazetesinde yayımlanan "bir tebliğ" başlıklı, İşgal Kuvvetleri Başkumandanı imzalı bildiri:

"Rum ve Ermenilerden asker yazılmıyor. Türk çevrelerinde İngilizlerin, Rum ve Ermeni ahaliden Kemalistlere karşı savaşmak üzere asker yaptıklarına dair bir söylenti dolaştığına dair bilgi sahibi oldum. Anlaşmazlık doğurmak isteyen bazı kötü niyet erbabı tarafından yayılan bu masal asıl ve esastan tamamıyla uzaktır."

Türkiye'de İşgal Orduları Başkumandanı ve İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı
General Harington[239]

Harington'ın tehdidi

Tevhid-i Efkâr gazetesinin, İşgal Kuvvetleri'nin gazetesi The Orient News'ten[240] alıntı yaparak yayımladığı "Harington tehdit mi ediyor?" başlıklı haber:

"İngiliz Kumandanı, gemilerinden, kuvvetlerinden, tayyarelerinden bahsederek müttefiklere karşı gelmenin tehlikeli ateşle oynamak demek olduğunu söylüyor.

23 Kasım tarihli Orient News gazetesi Harington'ın Müttefikin Karargâhı toplantısında demiştir ki:

238 *"Başkumandanımızın General Harington'a cevabı"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Eylül 1922, s. 1
239 İleri gazetesi, 27 Eylül 1922, s. 3
240 İngiliz İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı'nın İstanbul'da yayınladığı İngilizce günlük gazete.

İtilaf Devletleri temsilcileri Mombelli, Charpy, Harington, Mudanya'da otomobilde.

"Müttefik İşgal Kuvvetleri'nin bir kısmı olmak itibariyle ahiren vaziyetimize dair, bir takım mücadeleler meydana geldiğini gördünüz. Bu manzaranın önünde gemilerimizi, kuvvetlerimizi, İstanbul'un üzerinde gezen tayyarelerimizi bildiğiniz halde burada bir küçük ihtarda bulunmak ve her şeyin bir haddi, bir müttefikin kayası bulunduğunu ve bunun üzerinde "tehlikeli" kelimesinin kazınarak yazılı olduğunu; buna karşı gelmenin tehlikeli olduğunu beyan etmek isterim. Müttefikler birbiriyle çok uyumlu ve çok sabırlı milletlerdir. Sadık arkadaşlarım General Mombelli ile General Charpy'yi burada görmekle memnunum. Onlara teşekkür borçluyum. Müttefikin Fevkalade Komiserleri, Amiralleri ve Generalleri azim bir sabır ve tahammül göstermişlerdir. Nazırlar aynı beraberlik duygusuyla, adalet ve hakkaniyet ile Lozan Konferansına gittiler. Ancak bunlar yalnız insandırlar ve doğal olarak insanın bir sınırı vardır. Bu sınırın etrafında oynayanların ateşle oynadıklarını ve bunlara geri çekiliniz demek lâzım geldiğini söyleyebilirim."[241]

Harington Mustafa Kemal'le hiç karşılaşmadı

TBMM hükümeti 1922 yılı Şubat ayında Avrupa'ya barış görüşmelerinde bulunmak için bir heyet gönderdi. Yusuf Kemal Bey[242] başkanlığındaki heyet İstanbul'da bir süre kaldı ve ardından Avrupa'ya gitti. General Harington, TBMM temsilcisi Yusuf Kemal ile görüşmeye tenezzül etmedi. Ancak İstanbul gazetelerinde 27 Şubat'ta görüşüldüğü yazıldı. İtilâf İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı[243] bu haberi basın yoluyla tekzip etti.[244]

İleri gazetesi Mustafa Kemal Paşa ile General Harington arasında telgrafla yapılan görüşmeyi "İşler düzeliyor" başlığı ile şöyle haber veriyordu:

> "Mustafa Kemal Paşa ile General Harington arasında telgrafla görüşüldüğü malumdur. Bu telgrafların gayet şiddetli ümitsiz oldukları haberi gelmişti. Hamdolsun o telgrafların metni neşredildi. Bu metinler tersine çok samimi ve çok iyimser. Doğrusunu söylemek gerekirse üç yıl sonra değil, fakat üç yıl önce Mustafa Kemal Paşa ile General Harington görüşmeye başlamalıydı. İki büyük milleti

241 *"Harington tehdit mi ediyor?"* Bkz: Tevhid-i Efkâr, 27 Kasım 1922, s. 2

242 Tengirşenk, Yusuf Kemal, (1878-1969) Hukukçu, devlet adamı, eğitimci, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ve TBMM'de Milletvekili, İktisat, Hariciye ve Adliye Vekilli, Moskova Antlaşması'nı imzaladı.

243 İşgal Kuvvetleri'nin yayın organında *General Harington, Yusuf Kemal Bey görüşmesine dair tekzip haberi.* Bkz: The Orient News, 1 Mart 1922, s. 1

244 *General Harington, Yusuf Kemal Bey görüşmesi tekzibi.* Bkz: İleri gazetesi, 1 Mart 1922, s. 3

HMS Iron Duke gemisinden istimbota inerken General Harington merdivenlerde.

temsil eden bu iki değerli general keşke daha önce işe başlayıp, Şark'ta bir saat önce devamlı bir barışı temin edebilseydi. Biz bu telgrafların metnini araştıracak değiliz. Bizce bu metinlerden daha önemli olan Mustafa Kemal Paşa ile General Harington'ın sonuçta görüşmeye başlamış olmasıdır. Bugün telgrafla görüşenler, yarın kesin olarak her hangi bir limanda birbiriyle görüşeceklerdir."[245]

Mustafa Kemal Paşa, Harington'dan on yaş daha küçük[246] olmasına rağmen rütbece ondan daha yüksekti. General Harington Mustafa Kemal Paşa ile neden karşılaşamadığını anılarında şöyle anlatıyor:

"Karadeniz'de bir limanda, savaş gemilerimizden birinde, kendisiyle buluşmak için her tür hazırlık yapılmış olmasına karşın, Mustafa Kemal ile kişisel olarak hiç karşılaşmadım, Dışişleri engellemişti."[247]

Harington'ın Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi sabırsızlıkla beklemekte olduğunu bildiren ve İleri gazetesinde yayımlanan açıklama:

"General açıklaması arasında İstanbul'da daha fazla kalmayacağını söylüyor. İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington dün yayımlanan akşam gazetelerinden birine açıklamada bulunarak diyor ki:

"Amacım kötü bir olaya meydan vermemektir. İstanbul'da daha fazla kalacağımı zannetmiyorum. Tebliğ edilen notaya gelince, size samimi bir surette beyan edeyim ki, bundan iyi sonuç beklemekteyim. Mustafa Kemal Paşa'nın ihtiyatı ve soğukkanlılığına çok fazla itimat ederek bir olaya maruz kalmayacağımızı ümit ediyorum. Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek beni çok memnun edecektir. Kendisinin anlayışlı bir zat olduğunu söylüyorlar. Müttefikin generalleri ile birlikte İzmit, Mudanya ve yahut diğer bir yerde kendisiyle bir araya geleceğimiz günü sabırsızlıkla beklemekte olduğumu saklamayacağım.[248]

"Reddedecek taraf çok büyük sorumluluk üzerine alacaktır"

General Harington'ın İleri gazetesinde yayımlanan "General Harington'ın şehrimize

245 *"İşler düzeliyor"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Eylül 1922, s. 4
246 Harington 1872 doğumlu ve Mustafa Kemal'den 9 yaş büyüktü.
247 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 136
248 İleri gazetesi, 27 Eylül 1922, s. 2

Ateşkes antlaşmasını görüşen İtilaf Devletleri temsilcileri Mudanya'da İsmet Paşa ile.

dönüşü ve açıklaması" başlıklı haber:[249]

"Tenkit etmek kolaydır. Fakat tam bir samimiyetle temenni ettiğim şey bu çalışmanın boşa gitmemesidir. Ticaretin ihyası, yoksulluk ve sefalete son verilmesi, bedbaht mülteciler sorununun halli, bütün bunlar adil bir barışa bağlıdır. İleri sürülen şartları küçümseyerek reddedecek taraf üzerine çok büyük sorumluluk alacaktır.[250]

Harington, İstanbul'daki zafer kutlamalarını yasakladı!..

Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı'nın 12 Eylül 1922 tarihli resmi bildirisi:

"Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı son günlerdeki olaylar üzerine Türklerin sevinç gösterilerini tamamıyla kabul etmiştir. Bunu kabul ettiğini de şehirde gösterilerin sakince yapılmasını kabul etmesiyle göstermiştir. Ancak bu gösterilerden bazılarının düzen içinde yapılmadığını ve sakince olmadığını ve özel emlâkin tahribi ve sakin ahalinin yaralanmaları gibi, bazı gürültülü sonuçlar vermiş olduğunu üzüntüyle kaydeder. Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı İstanbul ahalisine huzurla hareket etmeleri görevi gereği bulunduğunu ve işleriyle güçleriyle meşgul olarak, şehirde geçerli olan sıkıyönetim emrine uygun hareket etmelerini ihtar eder. Dolayısıyla bu gösteriler ve alaylar derhal kesilmelidir. Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı bazı kötü niyetli kişilerin hareket tarzı yüzünden bu kesin emri vermek zorunda kaldığından dolayı çok üzüntülüdür. Ümit eder ki, İstanbul halkı akşamdan sonra, sokaklarda dolaşmayacaklar ve günlük yaşantısına geri döneceklerdir. Bu emrin aksine hareket edecek olanlar hakkında, sıkıyönetimin gerektirdiği ceza uygulanacaktır. Bu gösterileri kuvvetle durdurmak zorunluluğu ortaya çıkarsa bu şehir halkı için münhal hayatiyyet olacaktır."[251]

General Harington yaptığı bu tehditten üç gün sonra 14 Eylül 1922 tarihli kısa bir açıklama yaptı. "Beyanı takdirat" başlıklı açıklamasıyla, Müttefik İşgal Kuvvetleri'nin bildirisine uyulmasından memnuniyetini bildirdi.[252]

---

249 İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News gazetesi General Harington'ın bu açıklamasına birinci sayfada yer verdi. Bkz: The Orient News 8 Nisan 1922, s. 1

250 *"General Harington'ın şehrimize dönüşü ve açıklaması"* Bkz: İleri gazetesi, 8 Nisan 1922, s. 1

251 *"Kuva-yı İşgaliye"* İleri gazetesi, 12 Eylül 1922, s. 4

252 *"Beyanı takdirat"* İleri gazetesi, 14 Eylül 1922, s. 3

İsmet Paşa İstanbul Murahhaslığı kapısı önünde.
Soldan: General Charpy, General Harington, İsmet Paşa, General Monbelli.
Fotoğraf İleri gazetesi, 11 Ağustos 1923 s 2

Harington'ın 9 Ekim tarihli Mudanya nutku

Mudanya görüşmelerinde 9 Ekim'de General Harington tarafından bir konuşma yapıldı. Konuşmanın İleri gazetesinde[253] yayımlanan metni aşağıdadır:

Paşa Hazretleri:

Toplantının tehir edilmesinden dolayı üzgünüm. Fakat hükümetimin talimatını Mösyö Poincare ile Lord Curzon'un mülâkatını müteakip dün saat on birde alabildim. Bundan başka bu tehir arkadaşlarımın da aynı nedenle beklemiş olmalarından doğmuştur. Öncelikle birliklerinizin kesinlikle durdurulması için vermiş olduğunuz emirden dolayı size teşekkür etmeme müsaade ediniz. Konferans devam ettiği sürece her türlü harekâtın tatili hakkında vermiş olduğunuz emre riayet edilmeyeceğini hatırınızdan geçirmediğinize eminim. Müttefikin generalleri bugün hükümetlerinden aldığı açık talimatlarla toplanmışlardır. Bu konferans sırasında göstermiş olduğunuz sabır ve anlayış ve uyumdan dolayı bir defa daha zat-ı devletlerine teşekkür ederim. Uzun fakat dostça tartışmalarda bulunduk. Birbirimizi daha iyi tanıdık ve size karşı itimat duyduk ve sizin de bize itimat ettiğinizden ümitliyiz. Sizinle Yunanlılar arasında bir sınır tayin etmek için geldik. Yunanlılar bu hattın arkasına çekilmeye mecburdurlar. Trakya'da kendi idarenizi

253 İleri gazetesi, 11 Ekim 1922, s. 1

İşgal Orduları Kumandanları Mudanya Vapur İskelesi'nde.
İngiliz İşgal Orduları Başkumandanı General Harington (sağda iskele babası üzerinde oturan) Ekim, 1922

kurmaya yönelik araç ve önlemlerinizi sizinle müzakere etmek ve amaçladığınız maksadı silâha müracaat edilmeksizin temin etmek uygun olacağını arz etmek ümidiyle burada bulunuyoruz. Aynı zamanda barış konferansı yolunu açacağımızdan ümitliyiz. Bugünkü toplantı tarihi olacaktır. Bu odada birbirimizden ayrılmadan önce büyük bir karar almamız gerekir. Her birimiz insani bir nedenle memleketlerimizi temsil ettiğimizi hatırlamalıyız. Bu büyük karara sakin ve saygıyla ulaşmalıyız. Müttefik Devletler Hükümetleri size arz etmeye amade bulundukları cömert şartlar hakkında anlaşmışlardır. Bu şartları hazırlamış olduğumuz mukavelede bir araya getirdik. Müttefiklerin 23 Eylül 1922 tarihli notaların içeriğini size hatırlatıyoruz. Adı geçen nota gereği Müttefikler tarafından size teslim edilecek olan bütün Trakya'ya sahip olacaksınız. Müttefikler Meriç'in batısında bir set temin edecek derecede ileri gitmektedirler. Edirne ve Karaağaç istihkâmatı hakkındaki taleplerinizi sağlamaktadır. Müttefiklerin yardımıyla oralarda bizzat yönetiminizi kuracaksınız. Müttefikler orada yardım amacıyla kısa bir süre için bulunacaklardır. Barış imza edilir edilmez başkaca yararlar temin edilecektir. Müttefik birliklerinin İstanbul'dan çekilmesine başarmış olacaksınız. İnsanca, hiçbir kayıp olmaksızın ve kalıcı barış ile memleketinizin refah ve saadeti ihlal edilmeksizin milli gayelerinizi tamamen elde ettiğinizi zannediyorum. Bizzat emel ve arzunuzun barış ve anlaşmaktan ibaret bulunduğunu söylemiştiniz. Zannederim ki, Büyük Devletler bunu size arz ediyorlar. Hedefinize ulaş-

mak üzersiniz ve barış kırk beş güne kadar tamamen elinizde bulunacak ve orada idareniz hoşnut kalacağınız bir şekilde kurulacaktır. Müttefiklerin istedikleri şunlardan ibarettir:

1- Müttefikin Fevkalade Komiserleri tarafından tayin edilmiş olan esaslar içinde Müttefikinin henüz işgali altında bulunan mıntıka anlaşma ilkelerine riayet edilmesi.

2- Trakya'da jandarma miktarının belirlenmesi.

3- Çok sınırlı bir zaman Trakya'da müttefikin heyetleri ile müfrezelerinin bulunması.

Bu maksatla müttefikin generalleri hükümetlerinden aldıkları talimat gereği bir anlaşma düzenlemişlerdir. Bunu zat-ı devletlerine takdim ediyoruz. Ekseri konuları daha önce müzakere ettiğimiz için daha fazla müzakereye gerek yoktur. Kabul edilmesi size kalıyor. Kabul edeceğinizi samimiyetle ümit ediyoruz. Bunun yukarıda arz eylediğim vecihle milli gayelerinizi tatmin edeceğine eminim. Sanırım Yunan temsilcileri bu antlaşmayı bir takım itiraz kaydıyla imzaya amade bulunacaklardır. Bunu zat-ı devletlerine beyan edebilirim. Bu mukavelenin şimdi okunmasını teklif ederim. Ardından içeriğini bizimle müzakere etmek arzusunda bulunacağınız kesindir! O zaman kesin cevabınızı vereceğiniz saati tayin edebiliriz. Sözlerimi bitirmeden önce açıkça birkaç söz söylemek mecburiyetindeyim: "Her şey yanıtınıza bağlıdır" Size açıkça sorarım. Müttefik devletler görüşlerinizi temel sınırlar içinde desteklemediler mi? Son senelerin bütün sıkıntı ve mahrumiyetine ve savaşın bütün memleketlerimiz üzerindeki etkisine ve Türkiye'nin refah ve saadeti barış ve barışıklığa bağlı bulunduğuna vakıf olduğunuz halde barış ve barışıklığın ilkelerini kurmak için yapılan uygun bir girişim ve başvuruyu reddedecek misiniz?[254]

İsmet Paşa General Harington ile karşı karşıya

Müttefiklerle Mütareke imzalayan İsmet Paşa Mudanya'daki görüşmeleri[255] şöyle anlatıyor:

"Konferansta İngiltere'yi General Harington, Fransa'yı General Charpy, İtalya'yı da General Mombelli temsil ediyordu. Müttefik generallerinin her biri, İstanbul'dan, kendi donanmalarına ait bir savaş gemisi ile gelmişlerdi. Kendilerini görüşmelerin yapılacağı binada karşıladım. Oturup konuşacağız. Şimdi bir sorun var: Konferansa kim riyaset edecek ve nasıl bir konferans olacak, içeriği nedir? Karşımdakiler bakımından, bu protokol sorunu açıktaydı. Ben böyle bir protokol sorunu çıkmaması için ev sahibi olarak, derhal idare eder vaziyet aldım. General Harington kendisini takdim etti, ötekiler de takdim ettiler. Hepsi ile tanıştıktan sonra, kendilerine ayrı ayrı yer gösterdim. General Harington'ı sağıma aldım, General Charpy'yi soluma. General Mombelli'yi karşıma oturttum. General Harington, oturduktan sonra, kendisine gösterilen yerde oturmanın sıkıntısını hissetmiş görünüyordu. Ötekiler de aynı halde idiler. Müzakere başladı. General Harington, sağına soluna kendi kurmaylarından iki subayını aldı. Öyle, ayrı bir grupmuş gibi oturuyordu. General Harington İngilizce konuşuyordu. Kurmay Başkanı Albay Heywood görüşmelerde hazır bulunanlar arasındaydı. O, çok güzel Fransızca ko-

254 İleri gazetesi, 11 Ekim 1922, s. 1

255 İnönü, İsmet; Hatıralar, 1. ve 2.Kitap, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985. s.27-28-29

quatrième et dernière page.

ratifier du traité de paix.

Fait... la présente convention mixtes en triples 3 jours après sa signature, c'est-à-dire à minuit le 24/25 (quatre-vingt) Octobre 1918.(M.E.)

Faite en quatre feuillets à MUDANIA (en français),

le onze Octobre, mil neuf cent vingt deux (M.E.)

Pour la Grande Bretagne :-

Pour l'Italie :-

Pour la France :-

Pour le Gouvernement de la Grande assemblée Nationale de Turquie :-

Pour la Grèce :-

Mudanya Mütareke metninde imzalar bulunan kısım. Mombelli, Charpy, Harington ve İsmet Paşa'nın imzaları görülmektedir.

Lord Curzon (1859-1925)
İngiltere Dışişleri Bakanı.
Türklerle ilişkilerde aktif rol alan İngiliz devlet adamı.

nuşuyordu. General Harington'ın konuştuklarını Fransızca'ya çeviriyor ve görüşmeler bu şekilde Fransızca olarak cereyan ediyordu.

Resmi bir sıfatı olmamakla beraber, Müttefikler adına bizimle görüşmek üzere İzmir'e gelen Franklin Bouillon da Mudanya'ya gelmişti. Kendisi, seyirci veya gözlemci olarak konferans salonuna girmişti. Müzakereleri salonun bir köşesinden seyrediyordu.

Konferansa ben başkanlık yapıyordum. Müttefikler adına müzakereyi General Harington idare ediyordu. Yani İtilâf Devletleri namına General Harington konuşuyordu. İstanbul'da çalıştıkları zaman, General Harington'ın amir durumu onlarca kabul edilmişti. Gerçek şudur ki, General Harington yeteneği itibarıyla da amirleri durumundaydı. Öbür generaller de değerli insanlardı. General Charpy, daha gençti ve biraz asabiydi. General Mombelli yaşlıca bir insandı, sakin bir generaldi.

Görüşmeler devamınca, bir karar verileceği zaman Müttefik Generalleri hepsi ayrı ayrı, hükümetlerine sorup emir almak zorunluluğunda olduklarını bildirirlerdi. Demek ki, hükümetleriyle bağıntıları vardı. General Charpy ile ilişkimiz, Fransızlarla açılmış olan yeni durum dolayısıyla, daha elverişli görünüyordu. Ama askeri mütareke konuşulurken, General Charpy, müsait olduğu zamanlarda da arkadaşları ile dayanışmadan ayrılmıyordu.

General Mombelli genel olarak bana zorluk çıkarmadı. Haklı olduğumuz konuda, örneğin Trakya'nın tahliyesi konusunda, haliyle, tavrıyla hak verir durumda bulunurdu. Ben mücadeleyi başlıca, General Harington ile yapıyordum. Hem müttefikler adına görüşmeyi idare eden oydu, hem en yeteneklisi o görünüyordu. Ayrıca aldığı emirle devletinin konumu itibarıyla da bize en uzak olan General Harington'du. Fakat General Harington'ın Erkânıharbi maiyeti de, fırsat buldukça bana, her imkânla barış yapmak

Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı bina ve bina girişinde ay yıldızlı Türk bayrağı.
Mudanya, 1922

Franklin Boullion (1872-1937)
Harington'ın hiç sevmediği Fransız siyasetçi. Hatıratında "Kaynayan Franky" adıyla söz ettiği Franklin Boullion, Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın yakın dostluk kurduğu, Türklerin haklı davasını destekleyen neşeli bir siyasetçiydi.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan Generaller
Fransız Generali Charpy, İngiliz Generali Harington, Türk Generali İsmet Paşa, İtalyan Generali Mombelli. "Protokolü imza eden Paşalar" altyazılı çizim. Ayniye dergisi, 18 Ekim 1922 s. 1

İsmet Paşa Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı bina girişinde.
İsmet Paşa'nın koluna giren kişi Fransız diplomat Henry Franklin-Bouillon. (Sağda)
Mudanya, 11 Ekim 1922

Dostumuz Franklin Boullion, General Harington'ı nasıl sinir etmiş?

General Harington anlatıyor:

[Mudanya Mütareke binasında]"Tam içeri girmiştik ki, M. Franklin-Bouillon gelerek "Sorunlarınız nedir?" diye sordu. Birkaç sorunumuz olduğunu söyledim. Sonra coşkuya kapılarak, "Ben General Charpy'ye imzalama sorumluluğunu vereceğim, siz sorumluluk almazsanız, sizin yerinize ben alırım" dedi. Kimseden benim sorumluluğumu almasını istemedim ve ondan da kesinlikle istemeyeceğimi belirttim. Daha sonra, Iron Duke'a geri döneceğimi söyledim. Benimle geleceğini söyledi. Ben de, "Hayır, gelmeyeceksiniz. Sizi gemiye almazlar" diye yanıtladım. Tatsız bir olaydı, ama daha işin başından bunun askeri bir toplantı olarak düşünülmediğini anlamıştım; bana blöf yapmak amacıyla oraya gelmişti ve bütünüyle başarısız olmuştu."

Harington, Sir Charles, Tim Harington Looks Back, John Murray, Londra, 1940 s. 118

İşgal altındaki Edirne'de güneş gibi doğan Mehmetçik.

Defalarca işgal altında kalan güzel Edirne'nin, Mehmetçik tarafından son kez kurtarılışı için basılmış kartpostal. 1922

fikrinde olduklarını, ciddi olarak barış yapmaktan başka bir şey düşünmediklerini söylerlerdi. Ve beni inandırmaya çalışırlardı. Çünkü biz, İngilizlerin hiçbir hallerine inanmayan bir ruh haleti içinde bulunuyorduk. Mudanya Mütarekesi'ne de bu ruh haleti ile girdik. Konferans öyle bitti.

Bizimle olan sorunlarda, İngiliz Hükümeti ile kendi Genelkurmayı arasında anlaşmazlık vardır ve ikisi ayrı ayrı fikirdedirler, diye söyleyenler var. Ben o zaman böyle bir şeyden haberdar değildim ve müzakerelerimizden böyle bir izlenim almadım. General Harington'ın Erkânı Harbiye reisi birkaç defa, bütün samimiyetini takınarak, sulh yapmak istiyoruz, inan bize, demiştir. Ben de kendisine görelim, diyordum. Albay Heywood ile ilişkim çok iyi idi. Tercümanlık ettiği için benimle o konuşuyordu. Bütün bu teminatına karşılık, görüşmeyi idare ediş tarzlarında hep hükümetlerinin politikasına tercüman olarak sadakatle onu takip ediyorlar, bu politikaya uygun sonuç elde etmeye çalışıyorlardı. Bunu açıkça görüyordum. Sonraki incelemelerim, Lloyd George'un sonuna kadar Yunan davasını tuttuğunu, onları Anadolu'da bir imparatorluğa kavuşturmak için uğraştığını gösteriyordu. İstanbul'daki askerlerinin bu politikaya aykırı bir yolda olduklarına inanamıyorum. Sonradan öğreniyoruz ki, bizim Çanakkale üzerine yürüyüşe geçtiğimiz sırada bu ileri hareketi durdurmak için bir ültimatom vermek ve Türk askerleri durmadığı takdirde, üzerlerine ateş etmek hususunda General Harington'a emir vermişler. General Harington'ın bu emri 24 saat tehir etmiş ve böylece bir savaşa izin vermemiş olduğunu naklediyorlar. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilemiyorum. Ben Mudanya görüşmeleri sırasında da böyle bir hareketi kanıtlayacak herhangi bir delil görmedim.

Mudanya Konferansı'nda edindiğim izlenimler böyle. Ama görüşmeler bittikten sonra General Harington ile ayrılmamız çok samimi oldu. Lozan'a giderken İstanbul'da onu ziyaret ettim. Bana İstanbul'un idaresindeki güçlükten bahsetti. "İstanbul'u istiyorsunuz,

"Saltanat ne Şahın, ne Padişahın, yalnız ve yalnız Milletindir..."

Fenerbahçe maçında sporcu gençlere seslenen Refet Paşa'nın nutku:

"Sevgili milletim, bu sabah eline gazetesini alan milletin her ferdi, artık anladı ki bu yurtta, bu sevgili memlekette milli bir saltanat vardır. İşte bu saltanat sizin yalnız sizin mülkünüzdür. (alkışlar ve yaşasın millet sesleri) Belki düne kadar zannedilirdi ki, bu ses yalnız benim sinemden çıkıyordu, hayır işte anlaşıldı ki, bu ses milyonlarca Türk'ün bağrından çıkmış ve artık bir gerçeğin şeklini almıştır. Bu büyük saltanat ebedidir, ezelidir. Yalnız ve yalnız millete, sizlere aittir. (alkışlar) Vay ona dokunmak isteyene. Bu saltanat ne şahın, ne padişahın, ne paşanın, ne de başkasınındır. Yalnız ve yalnız milletin ve sizindir. Ona dokunmak isteyeceklerin, o gece kuşlarının, o baykuşların, o yalakaların unvanı ister padişah olsun, ister paşa olsun ve vay o bedbahta, vay o bedbahtlara... (Kahrolsun! sesleri) Ey milletim işte bu saltanat sizin elinizdedir. Ey önlerinde bulunduğum gençler bugünkü kadar büyük günüm olmadı. Nurlu ve canlı gençler. Sizin aranızda bugünümü geçirdiğim için bahtiyarım."

İleri gazetesi, 5 Kasım 1922, s. 3

Vahdettin, Refet Paşa'nın konuşmasından 13 gün sonra düşmana sığındı.

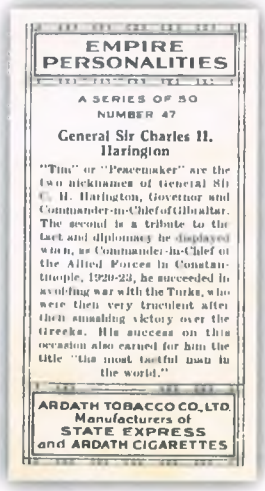
Refet Paşa, Fenerbahçe-Altınordu maçını izlemek için geldiği Kadıköy Stadı'nda, tribünde ayağa kalkarak yukarıdaki konuşmayı yaptı. Refet Paşa'nın konuşması Kadıköy gençleri tarafından büyük tezahürat ve alkışlarla karşılandı. Çok heyecanlanan Refet Paşa koşmasını bitirip yerine oturunca, Fenerbahçe ve Altınordu futbolcuları birlikte sahaya çıktı. Maç başladı. Fenerbahçe-Altınordu dostluk maçında nefis bir futbol oynandı. Karşılaşma berabere bitti. Vahdettin, Refet Paşa'nın 4 Kasım'da yaptığı bu konuşmadan, 13 gün sonra; 17 Kasım 1922'de firar ederek düşmana sığındı.

Refet Paşa (Bele) (1881-1963)
TBMM Temsilcisi, İstanbul'a giren Türk Ordusu'nun Kumandanı. Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra Refet Paşa Mehmetçiklerle İstanbul'a girdi. Mehmetçiğin ve Refet Paşa'nın ilk işi Ayasofya'ya gidip dua etmek oldu. Fotoğraf Refet Paşa'nın Ayasofya'da yaptığı dua sırasında çekilmiştir.

İngiliz Hükümeti Türklerle savaşmadığı gerekçesiyle Harington'ı Mareşal yapmamış. Harington sırf bu yüzden madalya da alamamış, Lord ve Baron da olamamış.

"Peacemaker"

Türkiye görevi, General Harington'a "Peacemaker" lakabını kazandırmış. General Harington'a yeterince kan dökmediği, Türklerle savaşmadığı için, ülkesinde madalyalar verilmemiş, bu yüzden mareşal de olamamış. Yaptıklarını takdir edenler kartlara resmini basmış, barış yapıcı "Peacemaker" olarak adını yazmış. Sigara paketleri içinden çıkan kartlardan birinde General Harington'a verilen "Peacemaker" unvanı görülüyor.

"...[Savaşı başlatmamış olma] eylemim, kuşkusuz beni işimden etmiş ve Mareşal olmamı engellemişti, bununla birlikte, barış ile savaş arasında verilecek olan bir kararla yüz yüze geldiğinizde, bunlar ufak şeylerdir. Savaş seçeneği şeref madalyaları ve başkomutanlık ödülleri gibi benim çok işime yarayabilir, koalisyon hükümetini de kurtarabilirdi. Fakat, tanrıya şükür tüm bunlara aldırış ettiğim yoktu..."

"...O anlaşmaya gidilmesinde benim bir payım varsa, benim için bundan daha büyük bir ödül olamaz. Kimse öyle düşünmese de, karşılaştığım Türkler kesinlikle benim payım olduğunu düşünmekteler. Herhangi bir övgü beklemiyorum..."

General Sir Charles Harington

Harington, Sir Charles, Tim Harington Looks Back, John Murray, Londra, 1940 s. 150-151

ama İstanbul'un idaresi çok güçtür" dedi. Güldüm, General Harington'a. Aman generalim, bu bizim memleketimiz, bunun nasıl idare edileceğini elbette biz biliriz, dedim. Aramızda böyle bir lâtife de geçti."[256]

Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra General Harington'ın yaptığı ilk resmi açıklama

Mudanya görüşmeleri 11 Ekim'de sonuçlanarak ateşkes imzalandı. Ertesi gün İstanbul'daki İngiliz Genel Karargâhı'ndan basına resmi açıklama yapıldı. General

256 İnönü, İsmet; Hatıralar, 1. ve 2.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985. s.27-28-29

Straits Must Remain Open, Says Great Britain

Çanakkale'de yeniden İngiliz - Türk Savaşı çıkacak zannedildi. Kara ve deniz orduları kumandanları. General Harington ve Amiral Brock. Ortada Çanakkale ve hazırlık halindeki İngiliz birlikleri. Texas'ta yayımlanan gazetede Çanakkale haberi. The Schulenburg Sticker, Schulenburg, Texas, 13 Ekim 1922 s. 1

İşgalin en büyük iki lideri. Karada: General Harington Denizde: Amiral Brock.

Sir Osmond de Beauvoir Brock (1869-1947) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Amirali. Amiral Brock, işgal yıllarında Türkiye sularında karakol görevi yapan zırhlılardan, HMS Iron Duke gemisinin kumandanı idi. General Harington, 1 Ekim 1922 sabahı Mudanya'da yapılacak mütareke görüşmesine, Amiral Sir O. de Brock kumandasındaki, HMS Iron Duke gemisiyle gitti.

Harington'ın Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığını bildiren ve İleri gazetesinde yayımlanan "General Harington'ın günlük emri" başlıklı açıklaması:

"İngiliz Genel Karargâhı'ndan alınan bilgiye göre General Harington uzun ve yorucu toplantılar sırasında gösterdikleri destekten dolayı General Charpy ve Mombelli'ye teşekkürlerini bildirmiştir. Başkumandan tarafından dün aşağıdaki günlük emir çıkarılmıştır:

Üç müttefik generallerin bu sabah Mudanya'da TBMM Temsilcisi ile memnun edici bir antlaşma imzalamaya muvaffak olduklarını mutlulukla beyan ederim. İşbu antlaşma metni yakında neşredilecektir. Bununla beraber bu antlaşmanın gerçekleşmesinde iki amalin büyük etkisi olduğunu da ilâve etmeyi vecibeden addederim. Bunlardan birincisi durumun gerektirdiği tahammülsüz ortam karşısında İngiliz birliklerinin gösterdiği şaşırtıcı sabır ve dayanmadır. Bu dayanma ve didinme askerler üzerine herkesin hayret ve takdirini çekmiştir. Askerlerimizin tavır ve hareketi İngiliz düzen ve ahengine güzel bir örnektir. İkincisi de hükümetimizin ertelenmeksizin kara, deniz ve hava kuvvetleri göndermekte gösterdiği ivediliktir. Bugün imza ettiğimiz antlaşmanın İngiliz birlikleri etrafında dolaşan tehlike ve baskıyı kaldırmak ve sonuçta sürekli bir barışa dahil olmak çarelerini temin edeceğine güvenim tamdır. Bana çok çetin olan bu durum sırasında destek olan tüm İngiliz askerine minnettarlığımı arz ederim."[257]

Harington

257 *"General Harington'ın günlük emri"* Bkz: İleri gazetesi, 13 Ekim 1922, s. 4

İngiltere bizi mahvetmek arzusundan vazgeçsin, çünkü kendi mahvolacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanan İngiltere'yi ihtar ettiği "Başkumandan'ın İngiltere'ye bir ihtarı" başlıklı konuşma:

Başkumandan'ın İngiltere'ye bir ihtarı:

İngiltere bizi mahvetmek arzusundan vazgeçsin, çünkü kendi mahvolacaktır. İzmir'de yayınlanan (Sedâ-yı Hak) gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın halk ile teması esnasında Rusya ile olan münasebetimiz hakkındaki soruya şu cevabı verdiğini yazmaktadır:

"Rusya ile münasebetimiz samimi ve dostanedir. Bu siyasete muhalif her hangi bir hareket, gerek Rusya'da ve gerek Türkiye'de muvaffak olmamaya mahkumdur. Bu iki milletin beslediği emeller, hedef aldıkları gaye birini diğerine yaklaştırabilir ve öyle zannederim ki münasebetimiz git gide daha iyi olacaktır. Bununla beraber arkadaşlar sizi temin ederim ki Rusya ile münasebetimizin gayet dostane olmasına rağmen, biz Rusya'ya dayanarak yürümüyoruz. (alkışlar) Bizi hazmedemeyen çekemeyen İngiltere'dir. İngiltere karşısında tehditlerle, yolundan şaşacak adamlar var zannediyor. İngiltere kendi etrafını saran tehlikeleri düşünse daha iyi eder. Herkes için açtığı çukura kendisinin düşmesi çok mümkündür. İngiltere bizi mahvetmek arzusundan vazgeçsin çünkü kendi mahvolacaktır. İngiltere ve bütün Avrupa anlamalıdır ki Türk'ü korkutmakla aldatmak istemekle bir iş görülemez. Bizimle sulh etmek istiyorlarsa namusluca ve mertçe karşımıza geçip müzakerelere girmelidirler."[258]

İslam düşmanı ve Türk katili Lloyd George

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan "Türk katili"[259] başlıklı makale:

Son Türk zaferlerinden bahseden makalelerimizin birinde demiştik ki: Türk darbesinin etkisiyle yalnız Atina'da değil, Londra'da Lloyd George da savruldu. Hile ve fesadıyla insanlığı dört yıldan beri çeşitli ıstırap ve azaplara maruz bırakan bu uğursuz adamın da siyaset sahnesinden çekilmesine Türk zaferi sebep olursa, Nikola gibi acımasız, Konstantin gibi hain bir zalimin yıkılmalarını hazırlamış olan Türkler, insanlığın gerçekten kurtarıcısı addediliyorlar. Allah'a binlerce şükürler ki bugün bu arzumuz bir gerçek oldu. Lloyd George bütün avenesiyle beraber siyaset sahnesinden çekildi.

Emin olunmalıdır ki bugün İrlanda'dan Hindistan'a, Rusya'dan İran'a, Lehistan'dan Amerika'ya kadar bütün dünya geniş nefes alarak "cehennemin dibine kadar!" diye kalbinin en derin ve en samimi köşesinden bir çığlık fırlatacaktır. Fakat bu çığlık, bu feryat hiçbir tarafta, İslam aleminde ve özellikle Türk aleminde olduğu kadar sitemli olmayacaktır. Zira Lloyd George'a tarih; İslam düşmanı ve Türk katili unvanı verirse, Lloyd George'un siyasi faaliyetini en gerçekçi bir tarzda özetlemiş olur. Bu İngiliz ricalinin vicdanı üzerinde İslam ve Türk kam bir leke olarak kalacaktır. Ve yeryüzünde bir tek İslam ve bir tek Türk kaldığı sürece adı lânet ve nefretle anılacaktır. Hindistan'da, Afganistan'da, İran'da, Irak'ta, Filistin'de, Mısır'da bir tek gün geçmiyordu ki bu katilin

258 *"Başkumandan'ın İngiltere'ye bir ihtarı"* Bkz: Tevhid-i Efkâr gazetesi. 9 Şubat 1923 s. 1

259 *"Türk katili"* Bkz: Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 22 Ekim 1922, s. 1

Türk milletini bir bardak suda boğmak isteyen İngiliz siyasetçi...

"Lloyd George'un Türklere karşı gösterdiği kin ve nefretin örneğine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Bu adam elinden gelseydi, bütün Türk milletini bir bardak su içinde, kendi eliyle boğmaktan asla tereddüt etmezdi. Onun dört yıldan beri Türklerle ilgili bütün nutuklarını okuyunuz. Kan kokusu geliyor. Her kelimesi ateş saçıyor. Kin, nefret, düşmanlık. En ilkel insanlarda bile olmayan merhamet ve şefkat hisleri, medeniyetin en yükseğine mensup bir cemaatin rehberi olan bu adamda görülüyor. Akıl ve mantığını kaybettiriyor ve Türk'e karşı yalan, iftira, bu İngiliz Başbakanı'nın adi silahları yerine geçiyor!"

"Türk katili" Bkz: Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 22 Ekim 1922, s. 1

Lloyd George (1963-1945)
İngiltere Başbakanı.
Türk düşmanlığı ile ünlü İngiliz siyasetçi. Harington anılarında: Lloyd George'un kendisine Türklerle savaşması için telgraf gönderdiğini, aldığı bu savaşma emri yerine getirmediği yazılı.

yüzünden, hile ve fesadıyla birçok İslam kanı dökülmesin, birçok İslam canı yakılmasın! Bütün bu memleketlerde en ünlü İslam rehberleri, bu adamın doymak bilmez öfke ve hınzı ile çeşitli kötülük ve işkencelere maruzdur. Lloyd George'un amansız İslam düşmanlığı yüzünden tahammülsüz işkencelere maruzdurlar. Filistin'de ahalinin yüzde sekseni İslam olduğu ve Filistin'in diğer Arap vilayetleri gibi bir Arap yurdunun ülkesi olacağı vaadine rağmen, ekalliyette olan bir avuç Yahudi'yi başlarına vali tayin ettiği Samuel adında bir Yahudi ile beraber, Araplara musallât ederek haklarında her gün binlerce eziyet ve işkence yaptırmaktaydı. Fakat İslam aleminde dahi, Lloyd George'un Türklere karşı gösterdiği kin ve nefretin örneğine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Bu adam elinden gelseydi, bütün Türk milletini bir bardak su içinde, kendi eliyle boğmaktan asla tereddüt etmezdi. Onun dört yıldan beri Türklerle ilgili bütün nutuklarını okuyunuz. Kan kokusu geliyor. Her kelimesi ateş saçıyor. Kin, nefret, düşmanlık. En ilkel insanlarda bile olmayan merhamet ve şefkat hisleri, medeniyetin en yükseğine mensup bir cemaatin rehberi olan bu adamda görülüyor. Akıl ve mantığını kaybettiriyor ve Türk'e karşı yalan, iftira, bu İngiliz Başbakam'nın adi silâhları yerine geçiyor! Partisinin bu ünlü başkanı en adi ve en aşağı iftiraları kullanmaktan çekinmiyor. Türk'e karşı hiddet ve gasp amacıyla rakamları karıştırıyor, gerçekleri tahrif ediyor, yalanla iftira ediyor. Daha birkaç gün önceki nutkunda utanmadan, kızarmadan, Türklerin iki buçuk milyon Ermeni katlettiğini iddia ediyordu. Halbuki bütün Türkiye'de, bütün Ermenilerin adedi hiçbir zaman bir milyonu aşmamıştır. Fakat bir taraftan bu gibi iftiraları savurmakta tereddüt etmezken, diğer taraftan Türk'ün hakkını hükümsüz bırakmak amacıyla adaletin yerine gelmesine engel olur. Örneğin Yunanlıların İzmir'de yaptıkları katliamlara dair kendi tarafından gönderilen heyet raporlarını bile; tam üç yıl saklar ve bütün İngiliz Meclisi'nin ısrarına rağmen şimdiye kadar neşrettirmez.

Bu adamın fiilen Türkler aleyhine yapmış olduğu kötülüklere gelince. Mütarekeden beri Türk'ün başına gelen bütün belâların, bütün musibetlerin yegâne değilse de, en önemli etkeni bu uğursuz adamdır. Türk milletini temelinden mahvetmek için şeytani bir plan düzenlemişti. Bu planı harfi harfine uygulamak niyetiyle, bir taraftan fesat vasıtalara müracaat ettiği gibi, diğer taraftan da en şiddetli imha silâhlarını hazırlıyordu.

1918 yılı beyannamesi ve bu beyannamenin ardından Mondros Mütarekesi ile bizi iğfal ederek kolayca Boğazlardan geçiyor ve İstanbul'a hakim oluyor. İstanbul'da saraydan, Padişah'tan, Şeyhülislam Hoca Sabri'den, Gazeteci Ali Kemal'den başlayarak bütün vatan hainlerini, bütün namus ve vicdan bezirganlarını kendisine para ile taraftar ediyor. Diğer taraftan namuslu ve haysiyeti bütün millet ve vatanseverleri o Padişah'ın, o Hoca Sabri'nin eliyle, ya tutuklatarak Malta'ya kadar sevk veya firar ettirip sefalet ve perişanlıklarına neden oluyor. Aynı zamanda memleketin bütün zinde ve düzenli kuvvetlerini imha ettirerek, ülkeyi baştan başa düşmanların istilâsına maruz bırakıyor. Şöyle ki 1919 yılının ortalarına doğru Türk milleti ve devletine uzaktan bir bakılsaydı. Artık bu şeytani planın etkisiyle bu millet ve devletin bir daha ihya edileceğine kimse inanmazdı. Türkiye Lloyd George elinde bir mezarlığa dönmüştü. O zamanki genel görünüm şundan ibaretti: Padişah, Sadrazam, Şeyhülislam ve onların İstanbul'da ve Anadolu'daki aveneleri, açıktan açığa İngiliz tabiiyeti (güya himayesi) taraftarı, ordusundan, hükümetinden tecrit

edilmiş ve baştan başa düşman işgali altına geçmiş, memleket anarşi içinde: bütün rehberleri ya zindanlarda çürütülmekte, ya padişahın mahkemeleri tarafından idama mahkum olmakta veya firar ederek ötede beride perişan bir halde sürünmekte, buna ilâveten Rum ve Ermeni gibi düşman unsurlar baş kaldırarak her taraftan Türk üzerine saldırmakta!

İşte Lloyd George planının yapmış olduğu durum! Sevr Antlaşması bu durumu tespit ederek ebedileştirmeye yönelik! İzmir'deki Yunan orduları ile İstanbul ve Anadolu'daki Müttefik İşgal Kuvvetleri bu antlaşmanın uygulanmasını fiilen gerçekleştirecektir. Lloyd George artık endişesiz ve uzaktan kurbanın azaplarını, ıstıraplarını, seyrederek memnun ve mesut olabilir! Türk ölüyor! Türk mahvoluyor! Binlercesi İngiliz zindanlarında inliyor. Artık o melun, o Türk katilinin ruhu için bundan mesut, bundan güzel bir manzara olur mu? Evet dökülen bütün Türk kanlarının, yakılan bütün Türk canlarının, bütün Türk ocaklarının hak ile yeksan olan bütün Türk hanümanlarının, lekelenen bütün Türk namuslarının, tahkir olunan bütün Türk şereflerinin, yegâne ve yegâne nedeni o zalim Türk katiliydi. Bunu Türk milleti, Türk vicdanı, gelecekteki Türk nesli hiçbir zaman unutmayacak, dünya durdukça Lloyd George'un ismi Türkler tarafından lânet ve nefretle hatırlanacaktır. Lloyd George kendisinin de birkaç kere denemiş olduğu ve lâkin yapamadığı bir teşebbüse girişmişti. Bütün Avrupa'nın birkaç kere iflâs etmiş olduğu bir teşebbüste kendisinin de iflâs edeceği belliydi. Lloyd George baştan büyük günah işlemiş ve bugün işte bu günahının cezasını çekiyor! Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçmeleri üzerine yine bütün Avrupa birleşti. Yine Türk'ü öldüremedi. Bu kez de Lloyd George'un nutku üzerine aynı tecrübeye üçüncü defa girişildi. Aynı iflâsla sonuçlandı.

Türk ölmedi! 1919 yılında ölmüş gözüken Türk, 1923 yılında yeniden muhteşem, muazzam, dünyaları hayretlere sevk edecek bir büyüklükte diriliş mucizesi gerçekleştiriyor. Katilin kanlı elleriyle toplanmış olan kasap sürülerini önüne katarak, denizlere döküyor ve yeniden o katilin önüne dikiliyor, katil bütün canlılara mahsus ruh haliyle titriyor, şaşalıyor, başını kaybederek öyle deli divane yollara sapıyor ki, önceden kendisini kahraman addedenler bile bu defa kendisinin adi bir katil olduğunu görüyor ve nefretle yüzlerini çevirerek: Çekil oradan katil diye bağırıyorlar. Ve orada herkesin istihzaları, tel'inleri altında ezilerek, zelil ve rezilce çekiliyor! İşte Türk'ün intikamı!.."[260]

Türkler birinci sınıf muhariptir, böyle bir muharibe karşı blöf yapılmaz!..

İleri gazetesinde yayımlanan "Lloyd George'un nutku"[261] başlıklı haber:

"İngiltere Başbakam'nın son nutku, Ağustos'ta yaptığı açıklamaya benzemiyor. Lloyd George diyor ki: Türkler birinci sınıf muhariptirler, böyle bir muharibe karşı blöf yapılmaz!. Mösyö Lloyd George Manchester'da Reform Kulüp'te konuşma yaptığı sırada sokaklarda toplanan ahali tarafından şiddetle alkışlandı. Kulüpte ancak üç yüz kişilik yer hazırlanmış olduğu halde yedi bin kişiden fazla insan içeriye girip Başbakanı dinlemek için başvuruda bulunmuştur. Başbakan Yakın Doğu'daki krizden bahsederken "hükümetin barış temin edecek yegâne yolu izlediğini ve bu hedefe ulaştığını" söylemiştir.

260 *"Türk katli"* Bkz: Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 22 Ekim 1922, s. 1

261 "Lloyd George'un nutku" Bkz: İleri gazetesi, 17 Ekim 1922, s. 1

Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı binasının bugünkü hali.
Mütareke yıllarında önemli olaylara sahne olan eski Harbiye Mektebi binası.
Günümüzde Askeri Müze olarak kullanılıyor. 2013

Lloyd George konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Bu sonucu en fazla İstanbul'daki temsilcilerimiz Sir Charles Harington ve basiretli müşavirlerimiz, Sir Horace Rumbold aynı zamanda Lord Curzon'un sabır ve gayretine borçluyuz. Hükümetin takip ettiği üç hedef vardı: Birincisi bütün milletlerin ticareti için Boğazların serbest olmasıydı. İkinci olarak savaşın yaratacağı sorunların Avrupa'ya geçmesine meydan vermemekti. Üçüncüsü son altı yedi yıl içinde Anadolu'da meydana gelen ve imkansız görülen müthiş olayların İstanbul ve Yunanistan'da tekrarını önlemekti. Bu durum gayet tehlikeliydi. Bununla birlikte süratle ve metanetle hareket etmemiz icap ediyordu. Denizci ve askeri uzmanlarımız Boğazların iki sahilini işgal etmedikçe Boğazların serbestliğini ticari faaliyetleri yürütmeyeceğimiz fikrini bildirdiler. Türkler üzerimize yürüdüler. Fransızlar geri çekildiler. İtalyanlar da onları takip ettiler. Biz de Fransa gibi hareket ettiğimizi farz edelim: O zaman Kuva-yı Milliye Çanakkale'ye yerleşmiş olacak

İsmet Paşa, Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı merdivenlerinde.
1. İsmet Paşa, , 2. General Harington, 3. General Mombelli, 4. General Charpy, 5. Münir Bey ve işgal karargâhı subayları. Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı yapılan Harbiye Mektebi binası. 10 Ağustos 1923

ve oradan atacakları son adım Boğazları geçmek olacaktı. Eğer Mudanya Konferansı'nda bu talebe muvafakat etmeseydiler onları kim yerlerinden çıkaracaktı? Tabi ki hiç kimse.. Bundan başka Boğaziçi'nde nahoş bir manzara oluşacaktı. Milliyetperver Türkler İstanbul'a gelecekti. Onların Boğazları geçmesine müsaade etseydik meydana gelecek olayları tasavvur etmek korku verir. Diğer meziyetlerinden sarfı nazar, Türk gibi birinci sınıf bir muharibe karşı blöf yapmayı tecrübe etmek iyi değildir. Bu oyun ancak korkaklara uygulanır. Türkler sevk-i tabiî ile ciddi veyahut müsamahakar olunduğunu derhal takdir ederler. Diyebilirim ki biz Türklere karşı tehditte bulunduk, ancak kesin karar verilmemişse tehdit daima büyük bir hata teşkil eder. Biz yalnız tehdit etmekle kalmadık, bilfiil hareket etmeye karar vermiştik. Türkler barışı sağlamak arzumuzdaki samimiyetimiz için bu kararı verdiğimizi anladılar." [262]

262 "Lloyd George'un nutku" Bkz: İleri gazetesi, 17 Ekim 1922, s. 1

Drawn by Bert Thomas and reproduced by courtesy of "London Opinion"

THE SOLDIER PEACEMAKER HOLDS BACK THE DOGS OF WAR

Harington uçuruma sürüklenen savaş köpeklerini tutmaya uğraşıyor.

"Barışçı asker savaş köpeklerini geri çekmeye uğraşıyor." Altyazılı "London Opinion" dergisinde yayınlanan karikatür, Harington'ın hatıratının 103. sayfasında yer alıyor.

Türk ve İngiliz ordularının, Çanakkale'de burun buruna geldiği kritik durum, İngilizler için bir uçurumdu. İngiliz siyasetçilerinden önce bu gerçeği Harington anladı.

İşgal Orduları Başkumandanı Charles Harington İngiliz basınında. The Illustrated London News, 23 Eylül 1922 s. 150

"Bay Lloyd George, Bay Venizelos'un yardımı ile Yunanlıları Anadolu'ya sokmasaydı, İzmir trajedisi asla yaşanmayacaktı. Bu büyük bir hataydı, çünkü büyük savaş biter bitmez Türkler her zaman dost olmak istemişlerdir."

Charles Harington

Harington, Charles Sir, Tim Harington Looks Back, John Murray, London, 1940 s. 148-149

Winston Churchill (1874-1965)
1922 yılında Çanakkale krizi sırasında Türklerle savaşa girilmesi konusunda ısrar eden İngiliz devlet adamı. Harington; Winston Churchill'in Türklerle savaşa girmek için İngiliz sömürgelerine çağrıda bulunduğu, ancak bu talebe soğuk yanıt aldığından söz ediyor.

Lloyd George (1963-1945)
İngiltere'nin başta gelen "savaş köpekleri"nden biri İngiltere Başbakanı Lloyd George idi. Yunanlıların Anadolu'yu işgal etmesi için büyük çabalar sarf etti. Türklerin Avrupa Kıtası'ndan çıkarılmasını arzu ediyordu.

Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı binasının bugünkü hali.
Mütareke yıllarında önemli olaylara sahne olan eski Harbiye Mektebi binası.
Günümüzde Askeri Müze olarak kullanılıyor. 2013

Harington ve savaş köpekleri.

Harington anılarında İngiltere'nin yayılmacı savaş siyasetini eleştiriyor. Lloyd George ve Lord Curzon'u saldırgan birer savaş köpeği olarak gösteriyor. Anadolu'da beş yıl süren savaşın sorumluluğunu bu siyasetçilere yüklüyor. Kitabında savaş köpekleri olarak çizilmiş iki siyasetçinin karikatürü var.[263] Karikatürde Lloyd George ve Lord Curzon boynuna tasma takılı iki azgın köpek şeklinde tasvir edilmiş ve köpeklerin iplerini Harington elinde tutuyor. Ülkesini uçuruma sürükleyen iki savaş köpeğini dizginlemeye çalışıyor.[264] General Harington kan dökmekten hoşlanan bir asker olmadığını anılarında açıklıyor. Yaşadıklarını anlatan bir yazıyı İngiltere Ordusu Neşriyat Bürosu yayınlamaya gerek duymamış ve kendisine dahil olduğu olaylarda "yeterince adam ölmemiş" olması gerekçe olarak gösterilmiş. Harington bu durumdan anılarında şöyle söz ediyor:

> "Ülkeme dönerken, yolda, yaşadığım tüm dönemi kapsayan bir yazı yazmıştım, ama bu yazı hiç yayımlanmadı. Bana bunun nedeni olarak yeterince adam

263 Harington'ın kitabında kullandığı karikatür London Opinion'dan alınmıştır.
264 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 103

Mehmetçiğin kazandığı zafer, işgalcilere tam kadro selam çaktırdı.

Kim derdi ki, birkaç yıl önce hapsetmek için aradıkları adamlara, bir gün gelecek, tam kadro selam duracaklar? 1. İsmet Paşa (İnönü), 2. General Harington, 3. General Mombelli, 4. General Charpy, 5. Münir Bey (Ertegün) Lozan dönüşünde, Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı ziyaretinde. 10 Ağustos 1923

ölmemiş olduğu söylenmişti."[265]

Harington'ın casusluk teşkilâtı

General Harington, bağımsızlık için Kurtuluş Savaşı verdiğimiz emperyalist işgal ordularının ülkemizde görevlendirilen lideriydi. Harington İşgal Kuvvetleri'nin kumandanı olarak meydana gelen olayların birçoğuna doğrudan veya dolaylı olarak tanıklık etti. Harington'ın emrinde sadece Büyük Britanya ordusu değil, kusursuz bir haber alma örgütü de vardı. İngiltere'nin "British Secret Intelligence Service" adlı gizli teşkilâtının ülkemiz içindeki faaliyetleri onun emir ve kumandasındaydı. İşgal yıllarında birçok açık ve gizli operasyonlar onun emri ile gerçekleştirildi. Osmanlı Saltanatı ve İstanbul Hükümeti mensubu İngiliz yandaşları, İngilizci gazetecileri Harington'ın ellerinde birer kukladan ibaretti. Padişah Vahdettin'den Sadrazam Damat Ferit'e, Sait Molla'dan Ali Kemal'e kadar Osmanlı saray adamı İngiliz işbirlikçisi olup çıktı. Şahsi menfaatlerini Türk milleti zararında aramak hayasızlığı içine girdi. İngiliz'in gönüllü kuklası oldular, milletin başına belâ kesildiler. Harington bunları zamanı gelince sah-

265 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back,* John Murray, Londra, 1940 s. 146

Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı binasının bugünkü hali.
Mütareke yıllarında önemli olaylara sahne olan eski Harbiye Mektebi binası. Günümüzde Askeri Müze olarak kullanılıyor. 2013

neye çıkardı, işi bitince de bir kenara attı.

Şeref ve haysiyet sahibi Türk aydınları bu gerçeğin farkındaydı. Tek kurtuluş yolu Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı bağımsızlık mücadelesindeydi. İşgal ordularının baskı ve zulümleri arttıkça Anadolu'daki direniş güçlenmeye başladı. Saray mensupları arasında işgale karşı direnebilecek iradeye sahip kimse yoktu. General Harington işgal sırasında İstanbul Hükümeti ve Padişah'ı doğrudan yönlendirdi. Anadolu'da meydana gelen milli direnişi bastırabilmek için halefi General Milne gibi çok büyük gayret sarf etti.

İleri gazetesinde yayımlanan ve Harington'ın raporunda yer alan "Harington'ın casusluk teşkilâtı"[266] başlıklı bölüm aşağıdadır:

266 İleri gazetesinde yayımlanan bu bölüm Vakit gazetesinde: "İngilizlerin İstanbul'da casus teşkilâtı" başlığı ile benzer biçimde yayımlandı. Bkz: Vakit gazetesi, 18 Ekim 1922, s. 2

Harington'ın Karargâhı. Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâh binası.
İngilizler Harbiye Mektebi'ni işgal etti. Öğrenim gören askeri öğrencileri dışarı attı. Harbiye Mektebi, işgal süresince müttefiklerin genel karargâh binası olarak kullanıldı. İngiliz, Fransız ve İtalyan bayrakları önünde yapılan askeri birliklerin töreni. 1920'li yıllar.

"Maiyetimde tamamen muktedir bir istihbarat heyetinin bulunmasından dolayı tamamıyla bahtiyarım. Bu istihbarat heyeti sayesinde yalnız askeri duruma değil, fakat Yakın Doğu'da mevcut olan bütün teşkilâtta sözüm dinlendi. Hatta cesaretle söyleyebilirim ki, öğrendiğim ve size bildirdiğim haberler, şüphesiz Kraliyet Hükümeti'ne faydalı ve anlamlı bulunacaktır. Bu hususta dolayı Miralay Gribbon[267] ve Miralay Coronwool ile Erkânıharpleri birçok takdir ve övgülere layıktırlar. Dört çeşitli cephede dağınık bir halde bulunan birliklerimle temasım, zor bir iş olmakla beraber hiçbir zaman aksamamıştır. Bunu İşaret Teşkilâtı Müdürü Miralay Barker'in ciddi gayret ve çalışmasına borçluyuz. Miralay Hayvez ile Savaş Muhabereleri Heyeti'nin bana gösterdikleri samimi yardımları ve verdikleri öğütleri hatırlatmak ve kaydetmek isterim. Bu öğütlerin Kilye'deki hareket

267 Torlakyan'ın serbest bırakılmasını isteyen İngiliz Divan-ı Harbi'nin savcısı.

merkezi kuruluşu hususunda büyük hizmetleri olmuştur. Müttefikin Generalleri Meclisi'nin kitabetini ifa etmiş olan Binbaşı Heywood'un hizmetlerine dikkatinizi çekmek isterim. Kendisi mükemmel bir tercümandı. Müttefik subayı meslektaşlarımla görüşmeler hususunda ve Mudanya'da bana azami hizmet ve yardımlarını göstermiştir."[268]

General Harington'dan ilginç sözler

General Harington Pera Palas Oteli'nde yaptığı ve "General Harington'ın bir sözü"[269] başlığıyla İleri gazetesinde yayımlanan haber:

Geçen hafta İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington Pera Palas Oteli'nde bir konuşma yaptı. Özetini gazetelerde okuduğum bu konuşma her memlekete ve her millete uygulanabilecek birçok gerçekleri içeriyordu. Özellikle çoktan beri işitmediğimiz bir dil ile, adeta yabancısı olmaya başladığımız bazı hisleri ifade ettiği için bizim kulağımıza büsbütün hoş geldi. Bununla beraber konuşmanın bence en canlı noktası şuydu:

" – Ben gözümle görmediğim hiçbir kötülüğe inanmıyorum. Eğer bundan yaklaşık bir asır önce İstanbul'a ve Boğazlara göz dikmiş bir Çarlığın uğursuz hırsından doğan (Doğu sorunu) dediğimiz siyaset piçinin ilk feryadı koptuğunda o zamanın diplomatları kendi gözleriyle görmedikleri fenalıklara inanmamak mesleğini tutsaydılar, dünyanın huzur ve rahatını sık sık bozan ve zaman zaman dünyayı kana boyayan bu piç de Petersburg'da geberirdi. Hikaye ederler ki, İngiltereli Amiral Nelson Trafalgar Savaşı sırasında Baş Amiral zırhlısından verilen hatalı bir kumanda işaretini icra ederse mağlup olacağını anlayınca, işareti görmemek için dürbünü kör gözüne tutmuş ve işareti alamadığını bahane ederek bildiği gibi hareket etmiş, sonuçta savaşı kazanmış. Avrupa diplomasisi yarım asırdır hep bu tek gözlü amirali taklit ediyor; uzak başkentlerden Şark'a yönelmiş paslı dürbünlerin arkasında duran politikacılar, bize bakarken hep kapalı gözlerini kullanıyorlar. Amiral Nelson hiç olmazsa tek gözlüydü. Bu bir mazerettir ve hiç olmazsa donanmasını felâketten kurtarıp memleketine bir zafer kazandırmıştı. Bu da vasıtaların kabahatini örten bir şerefli sonuçtur. Halbuki bugünün diplomatları bazen dört, ekseriye üç gözlüdürler ve hiçbir felâketin önünü alamadıkları gibi asırlarının tarihine hiçbir şeref de kaydedemediler. Çünkü görmemek kastiyle baktılar, görmeden inandılar, inanmaksızın yürüdüler. Üstüne bindiği dalı keserken bir az sonra kendisinin de o dalla beraber yere düşeceğini hesap edemeyen adam ne kadar güçlü kuvvetli olursa olsun akıllı sayılmaz."

Amacım olmuşla ölmüşten bahsetmek değildir. Zaten geçmiş zamanların olaylarına serzenişte bulunma imkanı çoktan elden kaçmıştır. Yalnız şu içinde yaşadığımız devrin karma karışık sorunları halledilirken General Harington'ın sözü herkesin, bilhassa uzun bakışlı ve geniş akıllı geçinen diplomatların kulağına erişmesi umumi menfaat namına gerekli bulurum. Bizim emelimizi İngiliz Generali bir cümle ile ne hoş hülâsa etmiş! Biz de diyoruz ki, eğer bir fenalık varsa görülsün, meydana çıkarılsın, çaresine bakılsın, eğer yok ise iyiliğin vücudu ve hakkı teslim edilsin... Kötülük ihmal edilmesin fakat imal de edilmesin; görevine ait işlerde General Harington nasıl kendi gözünü kullanıyorsa

268 İleri gazetesi, 21 Ekim 1923, s. 2

269 *"General Harington'ın bir sözü"* Bkz: İleri gazetesi. 13 Şubat 1922, s. 2

Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı binasının bugünkü hali.
Günümüzde Askeri Müze olarak kullanılıyor. 2013

İsmet Paşa, Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı merdivenlerinde.
1. İsmet Paşa, 2. General Harington, 3. Münir Bey ve işgal karargâhı subayları. Müttefik 10 Ağustos 1923

diplomatlar da kendi işlerine kendi gözleri ile ve sırf gerçeği görmek kastıyla baksınlar, görmedikleri kötülüklere inanmasınlar. İnanmadıkları şeylerin arkasından hissiyatının kuvvetiyle sürüklenmesinler. O zaman birbirine iyi niyet ve güvenle uzanmayacak iki el, güven ve samimiyetle anlaşamayacak iki amaç tasavvur edemem. A. M.[270]

"Mudanya Antlaşması'nın sonuçlanması için bir dakika kaybedilmedi"

General Harington'ın Mudanya Antlaşması'nın uygulanmasına dair[271] İleri gazetesinde yayınlanan açıklama:

General Mudanya Konferansı sırasında tarafların birbirlerini rencide edecek tek bir kelime bile sarf etmediğini ve konferansın askerlerin bu anlayışlı hareketiyle sonuçlandığını söylüyor. General, İmzalanmış olan antlaşmanın uygulanmasına riayet edileceğini ve Trakya'ya inceleme için milli hükümetimizden de bir delegenin yollanmasını teklif etmektedir. General Harington dün sabah Britanya Genel Karargâhı'nda[272] yerli ve yabancı basın temsilcilerini kabul ederek son durum hakkında kendilerine açıklamada bulunmuştur:

"Harington, basının daima dostu olduğu için gazetecilerle muhabirleri kabul etmekle çok mesut olduğunu ve I. Dünya Savaşı'nda büyük gazete temsilcileriyle dostça görüştüğünü ve kendilerine daima yapılması düşünülmüş şeyleri ve meydan savaşı ardından yapılan işleri açıkladığını, Mudanya konferansı hakkında meydana gelen yanlış anlaş-

270 *"General Harington'ın bir sözü"* Bkz: İleri gazetesi. 13 Şubat 1922, s. 2
271 İleri gazetesi, 17 Ekim 1922, s. 1
272 Şimdiki Askeri Müze'nin bulunduğu Harbiye'deki bina.

Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâhı binasının bugünkü hali.
Mütareke yıllarında önemli olaylara sahne olan eski Harbiye Mektebi binası. Sömürge Valisi Harington işgali bu binadan yönetti. (Yıktırılan kısma sonradan inşa edilen çirkin dış cephe görülüyor) Yıl: 2013

malardan dolayı çok üzüldüğünü ve sadece askeri mahiyette bu konferansa gideceğine inandığından, bütün gazetecilerin Mudanya Konferansı'na gitmelerine engel olunduğunu ve konferansta gerçekleşen gelişmeleri bir raporla, her günün sonunda yayımlamak düşüncesinde bulunduğunu, fakat Mudanya'ya geldiğinde durumu bambaşka bulduğunu ve konferansın hiçbir şekilde askeri bir konferansa benzemediğini ve asker olmayan birçok kimselerin, hatta bir takım basın temsilcilerinin de hazır bulunduğu, Dersaadet'te birinci defa döndüğünde ilk işi konferans mahalline gitmek arzusunda bulunan gazetecileri mevcut yasağa razı etmek olduğunu söylemiş ve Mudanya Konferansı'nın başarıya yaklaşmaya, barış konusunda bir anlaşma başlangıcı teşkil edeceğinden ümitli bulunduğunu ve herkesin Mudanya'dan dostça ayrıldığını ve konferans devam ettiği müddetçe tarafların birbirini rencide edecek bir tek kelime sarf etmediğini ve Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'ya görüşmelerin idare tarzından dolayı takdirlerini yazılı olarak bildirdiğini ve konferansın başarıyla sonuçlanmasını, sırf askerlerin anlayışla ve hükümetinin desteklediği bir askerin hiçbir zaman bu derece büyük yetkiye nail olmadığını belirttikten sonra, General basında kendisinin diğer vesaitten istifade ettiğine, başından sonuna kadar hükümetiyle hiçbir zaman hemfikir bulunmadığına dair yapılan neşriyatı görmekten çok üzüldüğünü bildirmiş ve hiçbir askerin hükümetinden bu derece tam bir desteğe nail olmadığını şiddetle tekrar etmiş ve demiştir ki: "Barışın korunması maksadıyla giriştiğim bütün hareketimde yardım göreceğimi biliyorum. Şimdi mevkii siyaset adamlarına terk etmek için asker ortadan çekilmiştir. Mudanya Antlaşması'nın sonuçlanması için bir dakika kaybedilmemiştir. Çeşitli bölgelerin sınırları tayin edilmiş ve milli birlikler tespit

Harington'ın Karargâhı. Müttefik İşgal Orduları Başkumandanlık Karargâh binası. Mütareke yıllarında önemli olaylara sahne olan eski Harbiye Mektebi binası. Ülkemizde sömürge valisi bulunan Harington'ın, uzun zaman görev yaptığı genel karargâh. 1920'li yıllar.

Harbiye Mektebi'nin yerine Apartmanlar inşa edilecekti

DP hükümeti Harbiye Mektebi'ni yıkıtıp, arazisine lüks apartmanlar inşa ettirme peşindeydi. Hükümetin bu uygulamasına Trabzon DP milletvekili Sami Orberk karşı çıktı. 24 Şubat 1956 tarihinde TBMM kürsüsünde şunları söyledi:

"İstanbul'da bir Harbiye Mektebi vardır. Bu Harbiye Mektebi'nin arsaları da vardır. Bu arsa çok para getireceği için satalım. Yıkalım ve şunu, şunu yapalım... Yani ordunun iyiliğine sarf edelim denilebilir. Güzel. Yalnız bendeniz fert olarak Harbiye Mektebi'nin yıkılmasına kesinlikle taraftar değilim ve bunu Yüksek Meclis'ten ve Sayın Hükümetimizden bilhassa istirham ediyorum. Mektep kalsın, mektepten sonraki kısımları ne isterlerse yapsınlar. Ama diyecekler ki, bu bina demode olmuştur. Şunu arz edeyim, bizim Yüksek Teknik Üniversitemiz vardır, ona havale ettik mi binayı güzelleştirirler. Binaenaleyh bu mektep binası bizim için mânevi bir kıymeti haizdir, aynı zamanda Atatürk içinde okumuştur. Biz oradan geçerken Harbiye Mektebi diyerek büyük bir huzur ve mânevi bir haz duyuyoruz. Onun için bu binayı yıkmayalım, istirham ediyorum."

TBMM Zabıt Ceridesi. 24 Şubat 1956, c: 3, İ: 43, s. 673

Böyle yıktılar!..

Yol genişletmek amacıyla Harbiye Mektebi'nin yan cephesi yıkılırken.

edilen hatların ardına çekilmiştir. Anlaşma sağlanan bütün noktalar uygulamaya konulmak üzeredir. Doğu Trakya'da çeşitli bölgelere müttefikin heyetleri hareket etmişlerdir. Bu hareketi takip edecek olan birlik dahi yoldadır. Kabul edilmiş olan plana göre İtalyan müfrezeleri, Çorlu üzerine yine yürümektedir. Bölge tahliye edildikçe buralara Türk jandarmaları ikame edilecektir. Yegâne amacım bütün bu yapılacak işleri olaysız bir biçimde yerine getirmektir. Bu çok nazik bir durumdur. Fakat müttefikler bu sonucu temin için insani kudretin dahilinde ne mümkünse yapacaklardır.

İsmet Paşa Mudanya'da General Harington'a Trakya'da yakılmış olan 40 karyenin[273] bir cetvelini vermişti. Müttefikin heyetleri tarafından yapılan incelemede o karyelerden hiçbirinin yakılmadığı anlaşılmıştır. Bu gayet önemli bir sorundur. Kuva-yı Milliye'ye bu rivayetlerin doğru olmadığını ispat için, Hamit Bey[274] beni görmeye geldiği zaman kendileriyle birlikte teftiş tayyareleriyle o bölgeye bizzat gitmelerini veya temsilcilerden birini göndermelerini teklif edeceğim. Aynı zamanda Trakya'da askerlerimizle beraber Kuva-yı Milliye askerlerinin de yer alacağından ümitliyiz.

Görevimiz Türkiye idaresini adı geçen mıntıkaya göndermektir. Her iki taraf taahhütlerini tamamen icra etmektedir. Türkiye'de taraflar arasında barış bulunması; barışıklık için uygun bir tarzda çalışmamakla bizi kimse itham edemez. Görev zordur. Fakat özellikle bazı çevrelerde Doğu Trakya'nın viran bir hale getirileceği fikri hakim olmamalıdır. Trakya'nın durumu hakkında her gün tebliğler neşretmek düşüncesindeyim. Derhal incelemede bulunacağım cihetle taşkın davranış ve saldırıların tebligat ve yazı ile bildirilirse memnun olurum."[275]

Mustafa Kemal Paşa saltanatın kaldırıldığını bildiriyor

Saltanat'ın kaldırılması konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'de 1 Kasım 1922 tarihinde yaptığı konuşma:[276]

"Osmanlı Devleti'nin otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in saltanat devrinde Türk milleti, en derin esaret uçurumunun önüne getiriliyor.

Binlerce yıldan beri özgürlük kavramının simgesi olan Türk Milleti bir tekme ile bu uçurumun içine yuvarlanmak isteniyor. Fakat bu tekmeyi vurdurmak için bir hain, şursuz, idraksiz bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı gerekenlerin ipini çekmek için kalp ve vicdanı, insanlık duygu ve yüceliğinden yoksun bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilirdi?

Türkiye Devleti'nin özgürlüğüne son veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini yok eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak, eğilerek kabul etmek yeteneğinde kim olabilirdi?

Meclis sıralarından:

"Vahdettin, Vahdettin.. sesleri..

273 Nahiyeden küçük olan belde ve köy.

274 Hamit Bey (Hasancan) (1870-1943) TBMM Hükümeti İstanbul temsilcisi. Kızılaycı adıyla ünlüdür.

275 İleri gazetesi, 17 Ekim 1922, s. 1

276 Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşması 1 Kasım 1922 tarihinde, TBMM'nin 130. içtimaın 1. celsesinde yapılmıştır. Konuşma TBMM tarafından Meclis Zabıt Cerideleri'nden ayrı basım olarak yayınlanmıştır.

Esefle söyleyeyim ki, bu milletin hükümdar diye, Sultan diye, Padişah diye, Halife diye başında bulundurduğu Vahdettin.

(Allah kahretsin sesleri...)

Vahdettin, bu alçakça hareketiyle yalnız kendinin lâyık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdettin, bu hareketiyle kendini öldürdü. Ve temsil ettiği idare şeklinin kaldırılmasını zaruri kıldı. Fakat efendiler, millet hiçbir zaman bu haince hareketin kurbanı olmaya razı olamazdı.

Çünkü millet, icabı teamül olarak başında bulunanın mahiyet-i hareketini kolayca idrak edecek olgunlukta ve kabiliyetteydi. Millet tarihin açıkladığı, asırlardan beri uğradığı felâketlerin nedenini bir anda hülâsa edebilecek kadar duyarlı ve uyanıktı. Millet şahıslara saltanat hırsı, tahakküm hırsı, istila hırsından başlayarak menfaat ve rahatlıklarını sağlamak, sefahat ve rezaletlerini, yaymak ve israf gibi kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin elim sonuçlarını derhal hulâsa edebilecek olgunluğa erişmişti. Artık milletin en makul, en meşru, en insani salâhiyetini kullanmak zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Cihan tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı Devleti kuran ve bunların hepsini çeşitli olaylarla tecrübe eden Türk milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi adıyla bir devlet kurarak bütün felâketlerin karşısında yaradılışındaki kabiliyet ve kudretiyle yerini aldı. (Şiddetli alkışlar)

Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün fertleri tarafından seçilen vekillerden oluşan bir Mecliste temsil etti. İşte o Meclis, Yüksek Meclisinizdir; TBMM'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak TBMM'dir. Ve bu hâkimiyet makamı hükümetine, TBMM Hükümeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükümet heyeti yoktur ve olamaz."[277]

Milletin gazabından korkunuz!..

Suphi Nuri Bey'in[278] "Milletin gazabından korkunuz"[279] başlıklı yazısı:

"Ne duruyorsunuz diye dün İstanbul halkına hitaben bir başmakale kaleme almışsak ta elimizde olmayan sebeplerden dolayı maalesef zamanında gazetemizi yayınlayamamıştık. Maksadımız TBMM'nin yüz bir pare top atışıyla İslam dünyasına ve medeniyet dünyasına müjdelediği Milli Saltanat'ı ve Osmanlı Hilâfeti'ni İstanbulluların derhal kabul etmesi ve ezcümle İstanbul'da fuzuli olarak bazı makamları işgal edenlere karşı artık itaat ve sadakat caiz olmayacağını bildirmekti. Millet o kadar büyük bir kavramdı ki, bunu inkâr etmek, milletin yasal vekillerinin vermiş olduğu her hangi bir emre karşı gelmek ve milletten kuvvet almayanlara itaat etmek mümkün değildir. Nitekim mümkün olamadı. TBMM bir taraftan millete saltanat hakkını ve hilâfet hakkını verirken diğer taraftan

277 Hilâfet ve saltanat meselesi hakkında TBMM Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin nutukları, Ankara TBMM Matbaası, TBMM, 1922, s. 20-21-22

278 Suphi Nuri İleri (1887-1945) İleri gazetesi sahibi ve yazarı. Lozan Konferansı'na danışman olarak katılan hukukçu ve gazeteci.

279 *"Milletin gazabından korkunuz"* Bkz: İleri gazetesi, 5 Kasım 1922, s. 2

İstanbul'da eskiden ne kadar büyük olurlarsa olsunlar bazı insanlar ve makamlar artık yerlerinde duramazlar ve Ankara Hükümeti'nin emirlerini tanımamazlık edemezlerdi. Bugün milletvekilleri İstanbul'da VI Mehmet'i tanımadığını, Bab-ı Âli'de toplanan vezirlerde resmi bir sıfat ve hukuk bulunmadığını yüz bir pare top atarak en sağırlara varıncaya kadar herkese duyurduğu halde bu köhne Bizans'ta öyle adamlar türedi ki, bunlar halâ ve halâ maziye sarılmış ve geçmişten kuvvet almak isteyerek millet hainleri için çalışıyorlar ve milletin o emrinin tatbikine mani oluyorlar. Artık yeter, bu gün biz İstanbullular Ankara'yı istiyoruz. TBMM'yi istiyoruz. Anayasa'yı istiyoruz ve nihayet Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa'yı istiyoruz. İşte bu satırlar yayımlanırken İstanbul'un altı yüz bin Müslüman ve Türk nüfusu sokaklarda Milli Saltanat'ın sevinciyle gösteriler yapıyorlar. Ve artık ebediyen TBMM'nin hükümetine bağlı olduklarını tam bir şevk ve şerefle dünyaya ilan ediyorlar. Zaten her zaman İstanbul Anadolu'nun bölünmez bir parçasıydı. Yalnız daha dünkü Cuma namazına kadar bir takım kimseler sırf hırsları için, menfaatleri için, inatları için ve nihayet düşman için milletin saltanatına, hakimiyetine, emirlerine, iradelerine karşı geliyorlardı. Eğer millet, İstanbul'un İslam ve Türk milleti dalmış olduğu uykusuna devam edeydi, bu adamlar halâ makamlarını işgal edecekler ve halâ hiçbir hakka dayanmadan güya bizi idareye devam edeceklerdi. Fakat şükür olsun, yüz bin kere şükür olsun, İstanbullular meşruiyete dahil oldular ve yalnız TBMM'nin memurlarına ve kanunlarına uyacaklarını açık bir biçimde bildirdiler. Artık İstanbul'un o hain ve uğursuz efendileri milletin bu galeyanını bu meşru hakkını anlamazlarsa yazıklar olsun. Millet bugün artık kesin kararını vermiştir. Ne Yıldız Sarayı tanır ne Bab-ı Âli. Bunu evvela sözle anlatacağız. İşte milletin istediği budur. Hiçbir yerde ve hiçbir zaman milletin arzusu önüne geçilmemiştir ve geçilemez. Yaşasın millet. Kahrolsun millet düşmanları."[280]

Suphi Nuri

Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'in firarını nasıl yorumladı?

Mustafa Kemal Paşa anlatıyor:

"Soydan geçme yönteminin sonucu olarak büyük bir makam, tantanalı bir unvan kazanabilmiş bir alçağın, onuru çok yüksek, soylu bir milleti nasıl utanılacak bir duruma düşürebileceği, o zaman, daha doğru anlaşılır.

Gerçekten, hangi nedenle ve nasıl olursa olsun, Vahdettin gibi özgürlüğünü ve canını milleti içinde, tehlikede görebilecek kadar, aşağılık bir yaratığın, bir dakika bile olsa, bir milletin başında bulunduğunu düşünmek ne acıklıdır. Şükürler olsun ki bu alçak, soydan geçen makamından, millet tarafından indirildikten sonra, alçaklığını tamamlamış bulunuyor. Türk milletinin böylece daha önceden davranmış olması elbette, övülmeye değer. Güçsüz, bayağı, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık; kabul eden, herhangi bir yabancının korunmasına girebilir; ama, böyle bir yaratığın, bütün Müslümanların halifesi kimliğini taşıdığını söylemek elbette uygun değildir. Böyle bir görüşün doğru olabilmesi, her şeyden önce, bütün Müslüman toplumlarının tutsak olmaları koşuluna bağlıdır. Oysa dünyadaki gerçek, böyle midir? Biz, Türkler, bütün tarihimiz boyunca özgürlük ve bağımsızlığa bayrak olmuş bir milletiz. Değersiz hayatlarını iki buçuk gün daha, al-

280 *"Milletin gazabından korkunuz"* Bkz: İleri gazetesi, 5 Kasım 1922, s. 2

çakça sürükleyebilmek için, her türlü horlanmayı sakıncasız bulan halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik. Böylece devletlerin, milletlerin, birbirileriyle olan ilişkilerinde kişilerin, özellikle kendi devlet ve milletin zararına da olsa, kişisel durumlarından ve canlarından başka bir şey düşünemeyecek aşağılık kişilerin önemi olamayacağı yolundaki bilinen gerçeği bir daha doğruladık.[281]

General Harington'ın konuşması

Lozan'dan dönen İsmet Paşa İstanbul'dan geçerken kendisi ve beraberindeki heyete büyük törenler ve alkışlarla karşılandı. Yapılan bu törenlerde İngiliz İşgal kuvvetleri Kumandanı General Harington İsmet Paşa'ya hitap ederek bir konuşma yaptı. İleri gazetesinde yayımlanan Harington'ın nutku aşağıdadır:

"Zatı devletinizi on ay önce Mudanya'da tanımıştık. O zaman Batı Cephesi Orduları'nı yöneten zatıalinize bir asker sıfatıyla bir araya gelerek askeri niteliğinizi yakından takdire muvafık olmuştuk. Barışın tahakkuku için çalışanlar arasında biz generaller birinci sınıfı teşkil ettik. İşte Mudanya'da zatıalinizi tanıyan generaller bugün, Türkiye'nin çıkarına bu kadar uygun bir şekilde ifa ettiğiniz mühim ve şayan-ı hayret görevi yerine getirirken gösterdiğiniz kudret ve meziyet için zatıalinizi tebrik etmeye ve Türkiye'nin gelecekteki saadeti hakkında temennide bulunmak için ziyaretinize gelmişlerdir. Mudanya'da askeri niteliğinizi takdir eden biz müttefikin generalleri, o zamandan şimdiye kadar Lozan'da gösterdiğiniz devlet adamlığı niteliğinizi ve faaliyetlerinizi takdir ediyoruz. Biz asker olduğumuz için barış şartları hakkında mütalaa beyan etmeyeceğiz; bu taraf bizi alâkadar etmez. Fakat şunu beyan edebilirim ki, asker sıfatıyla olan görevlerimiz özellikle geçen sene zarfında kolay bir iş değildi. Bu görevlerimizin güzel biçimde yerine getirilmesi ve son bulmuş olması ancak iki tarafın gösterdiği iyi niyet sayesinde mümkün olmuştur.

Gerçekten bazı olaylar meydana gelmiştir. Fakat bu olaylar şekil ve durumdan ileri geliyordu. Başlıca zorluk işgal orduları aleyhine olan fiillerden ileri gelmiştir. Fakat zikredilen bu zorluklar, Türk milletine karşı mütehassis olduğumuz nezaket ve riayet hisleriyle hasıl edilmiştir. İşgal esnasında İstanbul şehrinin sağlık şartlarını tanzim için mesai sarf ettik. Artık barışın imza edilmesi dolayısıyla da dost ordular arasında yeri olan selam teatisi hususundaki merasimi mutadeyi de kararlaştırdık. Biz Türkiye ile ananevi dostluğun yeniden ihyasını çok arzu ediyoruz. Kumandam altında bulunan İngiliz orduları namına beyan ederim ki, Türk ve İngiliz ordularının zamanında Kırım Savaşı sırasında yan yana yürümüş olmaları dolayısıyla bu hatırayı böylece yad ediyoruz.

İşgal orduları kararlaştırılan esas ve şartlar dairesinde hiçbir olaya meydan vermeyecek, milletlerin karşılıklı haysiyet ve şereflerine uygun bir biçimde Türk topraklarından ayrılacaklardır. Tahliye muamelesi ve barış antlaşması mucibince icra edilecek ve antlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasından sonra altı hafta içinde sonuçlandırılacaktır. Biz bu konuda gerekli önlemleri aldık. Bu önlemler zamanı gelince Türk makamlarına ulaştırılacaktır. El koyulan askeri malzemenin de antlaşma gereği Türkiye'ye teslim ve iadesi için çalışmalarda bulunuyoruz. Bu konuda Türklerin arzularını mümkün olduğu kadar tatmin için son derece gayret göstereceğiz. Türk makamlarının da bizimle bir arada

281 Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*

çalışacağından ümitliyiz. Biz buradan giderken arkamızda birçok ölmüş müttefikin efradı bırakıyoruz. Savaş meydanlarında vazifelerini ifa etmiş olan bu askerlerin hatırasına Türk milleti tarafından hürmet ve riayet gösterileceğinden eminiz. İşgal ordularında savaş dışı olarak istihdam edilen bazı eşhas vardır ki, bunların tahliyeden sonra rencide edilmemesi şayanı arzudur. Gerek kendi şahıslarımız ve gerek kumandalarımız altında bulunan müttefikin ordularının Türkiye hakkındaki içten samimiyetin kabulünü rica ederim. Zatı devletiniz ve üç müttefik general ile Mudanya'da temin ettiğimiz dostluğun tahattur edilmesini ve Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne hürmetlerimin ve en güzel temennilerimin iletilmesi temenni ile bu vesileyle Doktor Adnan Bey, Refet Paşa ve Selâhattin Adil Paşa tarafından bize daima gösterilmiş olan nezaket ve yardımı bu vesilede zikrederim."[282]

"Türk Bayrağı'nı selamlayarak gideceğiz!..."

General Harington İstanbul'dan ayrılmadan bir ay önce gazetecilere yaptığı açıklamada; giderken Türk bayrağını selamlayarak İstanbul'dan ayrılacaklarını bildirdi. General Harington'ın bu açıklaması İleri gazetesinde "General Harington'ın beyanatı"[283] başlığıyla şöyle yayımlandı:

"Dünya diğer bir genel felâketi arzu etmemektedir. Hepimizin son dokuz seneye ait üzücü anıları vardır. İstanbul'a ait birçok mutlu anıları birlikte götürmekle beraber buradaki görevimizin son bulmuş olmasından dolayı çok mutluyum."

Dün saat yarımda General Harington Harbiye Mektebi'ndeki İngiliz Karargâhı'nda Türk gazetecilerini kabul ederek aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

"Bugün hepinizi burada gördüğümden dolayı çok memnunum. Mudanya günlerinden beri sizi görmemiştim. O zamandan beri her türlü görüşmeyi reddetmek zorunda kalmış olduğumdan dolayı üzgünüm. Fakat ben bunu çok makul bir nedenden dolayı yapmıştım. O zamandan itibaren Lozan görüşmelerinin uzun ve sıkıntılı ayları zarfında, barışın sağlanmasına kadar görevim, çeşitli hükümetlerin temsilcileri elinde bulunan bu sorundan tamamen ayrı kalmaktı. Bir sonuç elde edilinceye kadar beklemekten başka yapacak bir şey olamazdı. Benim görevim, yani İtilâf İşgal Kuvvetleri'nin görevi emirlerine uymak zorunda olduğumuz hükümetimizin söylediklerini yapmaktan ibaretti. Şimdiki görev altı haftadan ibaret olan belli bir süre içinde buradan çıkmaktan ibarettir ki, biz de şimdi bu işle meşgul bulunmaktayız. İşin nihayet bu dereceye kadar getirilebildiğini düşünmekle mutluyum. Şimdi ufkumuzda doğan barışın uzun ve devamlı olmasını samimiyetle ümit etmekteyim. Son üç sene içinde sonucun ne olabileceği ve ne gibi şartlar altında İstanbul'u terk edebileceğimizi etraflıca düşünmüştüm. Burayı mümkün olabilen en iyi şartlar altında terk etmekte olduğumuzu görmekle memnunum. Biz, Müttefiklerin İstanbul'un gardiyanlığa benzeyen durumlarında birçok zor koşullar içinde kaldık. Ben daima olduğum gibi, benim gibi herkesin barış arzusunda olduğundan eminim.

Dünya diğer bir genel felâketi arzu etmemektedir. Hepimizin son dokuz seneye ait üzücü anıları vardır. İstanbul'a ait birçok mutlu anıları birlikte götürmekle beraber bu-

282 İleri gazetesi, 11 Ağustos 1923

283 *"General Harington'ın beyanatı"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Eylül 1923, s. 1-2

radaki görevimizin son bulmuş olmasından dolayı çok mutluyum. Buradaki görevimiz oldukça zordu. Ben daima kesin bir tarafsızlığı korumaya çalıştım. Hiçbir tarafa yardım etmedim ve temas ettiğim herkese karşı tamamen aynı tarzda hareket etmeye çalıştım. General Mombelli ile General Charpy gibi en sadık iki arkadaşın yardımını gördüm.[284] Kendilerinden gördüğüm bağlılık ve desteği asla unutmayacağım. Rastladığımız her türlü zorluğu daima anlaşma ve uzlaşma ile karşıladık. Askeriyemiz daima aynı şekilde destek olur ve sorunlar çözümlenirdi. Tarafsızlığımız hakkında İstanbul'u sıra ile tehdit etmiş olan Yunan ve Türk Kuvvetleri'ne karşı tamamen aynı uyarılarda bulunmuş olmamızdan daha iyi bir kanıt gösterilemez.

Bir işgal askerinin karşılaşmış olduğu sorunlar kolay değildir. Bilmiyorum; belki de zalim ve merhametsiz bir kimse için daha kolay olabilir. Biz düşünceli ve insanca hareket etmeye çalıştık. Biz, Türklerin duygularına daima hürmet etmeye ve eski günlerdeki dost, hatta iyi dost olduğumuzu ve birbirimize hürmet etmiş bulunduğumuzu hatırlamaya çalışmıştık. Biz de üzüntü, sıkıntı ve zorluklardan geri kalmıyorduk. Herhangi bir faaliyette bulunmak gerekli olduğu zaman - ki çok şükür çok az vesilelerde bunlara gerek olmuştu – Kuvvetli bir surette hareket ve faaliyette bulunduk ve Türk bundan dolayı bize hürmet etti.

[İleri – Generalin müsaadelerine güvenerek diyelim ki bu noktada çok aldanıyorlar. Gerçi kuvvet göstermek lüzumu çok az vesilelerde meydana geldiğini söylemekle memnuniyetini bildiriyorsa da Türklerin kuvvet karşısında hürmet ettiklerini söylemek iyi hatıralarla ayrılmak isteyen bir misafirden beklenmezdi. Biz kuvvet karşısında kimseye hürmet etmedik; kalbimizin hürmetini kazanamayanların kuvveti karşısında hürmetkâr olduğumuzu hatırlamıyoruz.][285]

Sanıyorum birçok yararlı idare ve güvenlik önlemleri aldık ve bunları yerli Türk memurlarıyla beraber yapmaya çalıştık. Buradan geçen binlerce mülteciyi düşünürsek şehri hastalıktan kurtarmak için aldığımız sağlık önlemleri dolayısıyla bir dereceye kadar övünmeye haklı olduğumuzu zannediyorum.

Geçen üç sene zarfında buradan 150.000 Rus, 75.000 Türk, 85.000 Rum ve birkaç bin Ermeni mültecisinin geçtiğini güvenle söyleyebiliriz. Bu büyük miktarın İstanbul'dan başarıyla geçirilmiş olması, çeşitli milletlerin teşkilâtına onur kazandırmıştır. Yukarıda yazılı miktarlar içinde İstanbul'da ancak birkaç bin Rus mülteci kalmıştır. Can ve mal güvenliğinin korunması konusundaki mesaimizden dolayı da bir dereceye kadar övünmeye hakkımız var. İtfaiyemiz pek çok iyi hizmetler yerine getirdi. Birçok yangınlarla başa çıktı. Bu konuda geçen Pazar günü bizzat şahit olduğum ve Büyükdere'nin tamamını yakmakla tehdit ettiğini gördüğüm, müthiş Sarıyer yangınını söndürmek için sarf ettikleri başarılı çalışmadan daha iyi bir örnek zikredemem. Tahliyemiz sırasında itfaiye makinelerimizden birini İstanbul'a hediye edebileceğimi ümit etmişsem de bunların başka tarafta gerekli

284 Vera Dumesnil, Harington ve diğer generaller arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyor: "Üç İşgal Kuvvetin'in Komutanı; Charpy, Mombelli ve Sir Charles Harington bazı sır ve entrikaları kendilerine saklamakla birlikte çok iyi anlaşıyorlar. Bu dostluk sayesinde, pek çok zorluğun üstesinden gelindi." Dumesnil, Vera, *İşgal İstanbul'u, Le Bosphore Tant Aime,* İstanbul kitaplığı, s. 82

285 İleri, bu açıklamanın arasına sıkıştırdığı yorum yüzünden birkaç gün sonra kapatıldı. 22 Eylül 1923'e kadar kapalı kaldı.

bulunmasından dolayı bana bu konuda izin verilmemiştir.

İstanbul'da zührevi hastalıklara karşı mücadele için de elimizden geldiği kadar çalışmaktan geri kalmadık ve mesaimiz bir dereceye kadar başarıyla sonuçlandı. Bir yıl önce çok üzüntü verecek bir halde bulunan bazı yolların, şimdiki halinden dolayı da bir dereceye kadar övünebiliriz. İtilâf Polisi ile çeşitli mahkeme hakimleri işini de burada zikretmek isterim. Bazı önlemlerimizin hiddet yarattığını biliyorum. Ancak İstanbul'da ikamet eden çeşitli milliyetler arasında düzen ve güvenliğin korunması kolay bir iş değildi. İtilâf Kuvvetleri Hükümetleri şeref ve haysiyetini korumak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Bunlar İstanbul'da şüphesiz birçok para da sarf ederek, ticaret hayatının faydasına hizmet ettiler. Türk mültecileri de dahil olduğu halde, mültecilere gösterdikleri yardımlarında çok cömertçe hareket ettiler. Her çeşit felâket ve üzüntünün hafifletilmesi için çok çalıştılar.

Mudanya Antlaşması'ndan beri sıkıntılar: Mudanya Antlaşması'nın imzası üzerinden yaklaşık bir sene geçmiş bulunuyor. Biz o zaman sonucun yakın olduğunu ümit etmiş ve İsmet Paşa ile iyi ilişkiler kurmakta başarılı olmuştuk. Bu vesile ile İsmet Paşa ile kurulan ve sürekli çoğalan ve son aylar içinde birçok zorluğu yenmeye tanık olduğumuz dostluğa, büyük bir sevgiyle bakıyorum. İtilâf Kuvvetleri'nin iftihar edilecek olan konularından biri de kendi nezaretleri altında Doğu Trakya'nın tahliyesidir.

TBMM Hükümeti temsilcisinin geçen yıl sonunda İstanbul'a gelişinden itibaren durumumuz bazen son derecede zorluk kazanmışsa da, her iki taraftan gösterilen iyi niyet sayesinde şimdiki halimize, olaysız ulaştığımızı emniyetle söyleyebiliriz. Çeşitli zorluk ve güçlükleri yenmek için, hepimizin büyük anlayış göstermesi icap etmişti. Mutlu bir sonuca ulaşmış olduğumuzdan dolayı şahsen hepimizin şükretmesi ve öğünmesi gerekir fikrindeyim. Hiç yoktan ortaya çıkan olaylar az olup, bunların hepsi de aynı nedene bağlanabilir. Bu da TBMM Hükümeti'nin işgalimizi tanımasındaki zorluktu. Fakat biz de tabii kuvvetlerimizin hukukunu muhafaza mecburiyetinde bulunuyorduk.

Bazı zamanlarda bazı sıkıntıları yenmek olanaksız gibi görünmüşse de, her iki taraftan gösterilen anlayış ve sağlıklı kararlar vermekle güçlükler yenilmişti. Şimdi yalnız tahliyeden ibaret olan görevimizi yerine getiriyoruz. Biz İstanbul'dan geçerken İsmet Paşa'ya tahliyenin güzel bir biçimde ve sadakatle yapılacağı konusunda söz verdik. Bu sözün son ana kadar yerine getirilmekte olduğunu söylemekle bahtiyarım. Satılan ordu malzemesinden alınacak vergi hakkında, İsmet Paşa tarafından vaat edilen bazı bilgileri endişeyle karşılamış olmakla birlikte, hiçbir sıkıntının ortaya çıkmayacağı kanaatindeyim. Bu bilginin belirsiz olması özellikle müttefik arkadaşlarım için, ciddi bir engel olarak hissedilmektedir.

Tamamen program gereği yapılan tahliyenin ilerleyişini basma bildirdim. Şimdiye kadar 8.000 kadar asker buradan ayrılmıştır ve gemiler geride kalanları almak üzere şu anda dönmektedir. İkinci aşama önümüzdeki Salı günü başlayacak ve birlikler Cebel-i Tarık'a gidecektir. Müttefikin Generalleri Selâhattin Adil Paşa ile defalarca fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerde Müttefik Kuvvetleri'nin işgalinde bulunan genel ve özel binaların teslimi, Türk cephaneleri ve demir yolların askeri kontrolü, belirli günlerde iadesi ve diğer maddeler söz konusu olmuştur. General Harington:

"Tahliye faaliyetleri 41 gün içinde tamamlanmış olacak ve son gün Müttefik Kuvvetleri'nin generalleri şehirden ayrılacaktır. O zaman burada Türkiye için devamlı bir barış ve saadetin temennisi kalacaktır. Tekrar ederim ki, birçok güzel hatıralar ile bu şehirden ayrılacağız. Şahsen herkesten ve her milletten iyilikten başka bir şey görmedik. Bu yardımlaşma olmasaydı çeşitli zorlukların aşılması nasıl mümkün olabilirdi?."

General Harington kendisine sorulan diğer bir soruya yanıt olarak demiştir ki:

Müttefik Orduları İstanbul'u tahliye ettikten sonra üç general, en sonra biz kalacağız. Generaller şehri terk ederken Türk Bayrağı'nı selamlayarak tabiatıyla aynı karşılığı göreceğimizi ümit ederek buradan gideceğiz."[286]

Biz kuvvet karşısında kimseye hürmet etmedik!..

General Harington'ın gazetecilere yaptığı yukarıdaki açıklamayı, İstanbul'daki diğer gazeteler gibi İleri gazetesi de yayınladı. Ancak Harington konuşmasının bir yerinde Türklerin, kuvvet karşısında hürmet ettiği anlamına gelen sözler söylemişti. İleri gazetesi Harington'ın bu sözünü yorumlayan kısa bir paragrafı köşeli parantez içinde yayınladığı konuşma metnine ekledi. Türklerin kuvvet karşısında kimseye hürmet etme özelliği olmadığını kısa cümlelerle açıkladı. Birkaç satırlık bu açıklamanın ardından, birkaç gün geçtikten sonra; İleri gazetesi bilinmeyen gerekçe ile ve on beş gün süreyle kapandı. İleri gazetesinin kapanmasına neden olduğunu düşündüğüm kısa açıklama şöyleydi:

> "[Generalin müsaadelerine güvenerek diyelim ki bu noktada çok aldanıyorlar. Gerçi kuvvet göstermek lüzumu çok az vesilelerde meydana geldiğini söylemekle memnuniyetini bildiriyorsa da, Türklerin kuvvet karşısında hürmet ettiklerini söylemek iyi hatıralarla ayrılmak isteyen bir misafirden beklenmezdi. Biz kuvvet karşısında kimseye hürmet etmedik; kalbimizin hürmetini kazanamayanların kuvveti karşısında hürmetkâr olduğumuzu hatırlamıyoruz.]"[287]

General Harington'ın veda ziyareti

Harington İstanbul'dan ayrılmadan bir hafta önce Halife Abdülmecit Efendi'nin huzuruna çıkarak kendisiyle vedalaştı. Harington'ın veda ziyareti, İleri gazetesinde "General Harington'ın vedası" başlığı ile şöyle yer aldı:

> "İtilâf Kuvvetleri Başkumandanı General Harington dün Halife Hazretleri'nin huzuruna kabul edilerek, yakında İstanbul'dan ayrılacağı için kendisiyle vedalaşmıştır."[288]

İngilizlerin faciaları unutturmak için yaptığı dostluk gösterisi

Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan "Başyazarımızın General Harington'a mektubu"[289] başlıklı makale;

"Başyazarımız, 20.000 kişilik İngiliz ordusu İstanbul'da ve muazzam İngiliz Donanması

286 *"General Harington'ın beyanatı"* Bkz: İleri gazetesi, 1 Eylül 1923, s. 1-2
287 İleri gazetesi, 1 Eylül 1923 s. 1-2
288 *"General Harington'ın vedası"* Bkz: İleri gazetesi, 27 Eylül 1923, s. 3
289 *"Başyazarımızın General Harington'a mektubu"* Bkz: "Tevhid-i Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923, s. 3

Boğaz sularında iken, İngiliz İşgal Kumandanı'na:

"Ben İngiliz milletini insanlık için bir felâket addediyorum. Bu yüzden hayatımın sonuna kadar bütün mesaimi İngiliz siyasetiyle savaşa adayacağım." demişti.

General Harington'ın İstanbul'u terk edip gitmeden önce "veda ziyareti" adı altında Tarabya'da düzenlediği tören malumdur. Diğer müttefiklerle olduğu gibi İngilizlerle de resmen barış imzalanmış olduğuna göre, şehrimizdeki dünkü düşmanların bize karşı bu gibi dostluk gösterilerine kalkışması bir dereceye kadar kabul edilebilirdi. Fakat sırf resmi bir nitelikte kalması gereken bu harekete, İngiliz Başkumandanı özel ve samimi bir nitelik vermek kurnazlığına kalkıştı. İstanbul'daki hükümet ileri gelenleri, başka sıfat ve özelliği olmayan birçok kişiyi ve bu arada basın mensuplarını da davet etti.[290] General Harington'ın bu hareketi, İstanbul'dan savuşup gitmek mecburiyeti üzerine, beş işgal senesinde İngiliz ordusunun, başkentimizde yapmış olduğu faciaları unutturmak amacıyla yapılmış, çok kaba bir tertipten başka bir şey değildi. Oysa İstanbul'un zulüm görmüş fakat metin ve onurlu Müslümanları, böyle bir iki çay ziyafeti, adi bir dostluk gösterisiyle beş senedir çektiklerini nasıl unutabilirlerdi? İngiliz neferlerinin köşe başlarında ellerinde kamçı, kadın, erkek bütün Müslümanlara lâyık gördükleri davranışları, gece yataklarından haydutça alınarak, beş on lira rüşvet almak için Arapyan Ham'nda canice hapsedilmeleri, Şehzadebaşı'nda yatakta uyuyan savunmasız erlerimizin canavarca katledilmelerini, sözün kısası Afrika vahşilerine bile reva görülemeyecek zulüm ve haksızlıkları nasıl unutulabilir?

Hele işgalin baskı ve şiddetine en çok maruz kalarak beş senedir gavur hırs ve intikamı altında inim inim inlettirilen Türk gazetecileri, çektiklerini bir anda hatırlarından silerek, henüz kanlı ayaklarıyla kutsal topraklarımızı çiğnemekte olan bir ordu kumandanının ziyafetine nasıl koşabilirlerdi? Bu gazeteciler arasında ise başyazarımız İngiliz felâketine en çok maruz kalan ve bu felâketlere en fazla kurban verenlerden biriydi. O yüzden General Harington'ın arsızca yaptığı daveti, başyazarımıza senelerden beri yüreğini doldurmuş olan intikam ve nefretini açıklamak için bir neden oldu. Velid Bey[291] aşağıda yayınladığımız mektubu acele ile yazarak General Harington'a gönderdi.

Bu mektubu yazmaktan diğer bir amaç da İngiliz siyaseti ile savaşta, memlekete hizmet ve milleti aydınlatma yolunda, bundan sonra yapılacak yayınlarımızın en temel ilkelerinden biri olan İngiliz düşmanlığını daha işgal son bulmadan İngilizlere bildirmekti. Gerçekten İngilizlerin, buradan savuşup gittikten sonra arkalarından bağırmak, meslek gereği olan korkusuzluğumuza aykırıydı. Tevhid-i Efkâr gazetesi işgalin en zor zamanlarında ve ecnebi sansürünün en baskıcı günlerinde de İngilizlere karşı beslediği, kin garezi her gün göstermekten geri kalmamıştı. Gerçekten de sansürün devam ettiği süre içinde gazetemiz her gün İngilizler aleyhinde sütunlar dolusu yazı yazardı. Bu yazıları tabii İngiliz sansürü engellediği için okuyucularımız bunları göremezdi. Gazetede yalnız ara sıra sansürün amansız neşterinden kurtulabilen birkaç satır kalırdı. Fakat buna karşılık bütün yazdıklarımızı, Ermeni ve Rumlardan oluşan sansür tercümanları, gazeteden çıkarmakla beraber birebir tercüme ederler ve sefarethaneye gönderirlerdi. Bu yüzden İstanbul'daki

290 *"General Harington'ın daveti"* Bkz: İleri gazetesi, 27 Eylül 1923, s. 3

291 Velid Ebbüziya, Tevhid-i Efkâr gazetesi başyazarı.

İngiliz idaresi, işgalin bütün kuvvetine rağmen, her gün yapılan bu yayınlardan Tevhid-i Efkâr'ın mesleği ne olduğunu ve işgalden sonra da ne olacağını pekalâ öğrenmişlerdi. Hatta İzmir Zaferi'nden sonra, düşük Başvekil Lloyd George bu zaferin kalbinde hasıl ettiği hiss-i amali belirtmek için bir nutkunda ordumuzdan bahsederken mücahitlerimizi "Hayvanlar gibi savaşıyorlar" sözleriyle tanımlama cüreti göstermişti. Bu hayvanlığı akla gelince biz o gün Lloyd George'a şiddetli bir karşılık vermiş "Türk Ordusu'na hayvan diyen İngiliz Başvekili alçak bir küstahtır. Onun bu küstahlığı söylemesine müsaade eden millet de hayvanın hayvanıdır" tarzında henüz ellerinde büyük kuvvet olan ve İstanbul'da daha her türlü zulmü yapabilecek bir mevkide bulunan İngiliz idaresi için, gerçekten çok tahrik edici sözler söylemiştik. Fakat İngiliz yönetimi o sıralarda ihtimal ki İzmit'te bekleyen ordumuzun korkusundan veya Tevhid-i Efkâr'la başa çıkamayacağını anlamış olduğundan dolayı, bu ağır azarlama ve dokundurmalara, bir bardak buzlu şerbet içiyormuş gibi katlandı. Yalnız gazeteden yazdıklarımızı çıkardı. Ve ertesi gün gazetemiz aynen yayımlanarak İngiliz askeri çevreleri ve elçiliği tarafından doya doya okutuldu. Bu yüzden General Harington'ın son yazdığımız mektubu da yutup hazmedeceğini tahmin ediyorduk. Bununla beraber, amacımız İngilizlere kanun kuvvet ellerinde, şimdi yüzlerine karşı kendilerini tahkir edemeyeceğimizi göstermek ve ardından çok haklı ve çok yasal biçimde devam edecek yayınlarımızı ufak ölçekte tattırmaktı. Bizim görüşümüze göre bugün insanlığın İslâmiyet'in en büyük düşmanı İngiliz milletidir. Bu milletin zaferlerimiz karşısında, İstanbul'u terk etmiş olmasına ve bizimle şimdi iyi geçiniyor gibi görünmesine aldanmak milletimiz için gelecekte çok büyük bir felâket olur. Tarih İngiliz milletinin yediği bir silleyi, uğradığı bir hezimet ve yenilgiyi unuttuğunu ve bu yenilginin er geç acısını çıkarmadığını kaydetmiyor. İngilizler dünyanın en hilebaz fakat aynı zamanda en sağlam, en kararlı bir millettir. Bu millet emellerini zamana yayar, fakat hiçbir zaman terk etmez. Cani amaçlarını çok defa gizler, fakat zamanı geldiğinde mutlâka açığa vurur.[292]

O bakımdan İngiltere'nin bugün bizim karşımızda göstermekte olduğu kayıtsızlık ve suskunluğuna aldanmayalım. İngilizler mütarekenin beş yılında bizi yok etmek için her türlü cinayet araçlarında başvurdu. İstanbul'da yaptıkları zulüm, yalnız sarhoş, kanlı ve serseri bir ordunun düzensiz ve disiplinsizliğinden doğan gelişigüzel haydutluklar değildi.

İstanbul mezaliminden asıl amaç, Türk milletinin ruhunu ve kuvvet kaynağını oluşturduğu sanılan başkentini korkutmak ve sindirmek, harekete gelmeyecek bir hale sokmak ve bu suretle önce Anadolu'ya hükmetmek, sonra da uşak seviyesine indirilecek Hilâfet aracılığıyla bütün İslâm dünyasına hakim olmaktı. O yüzden İstanbul felâketleri bunların uygulanmasından başka bir şey değildi. Ondan sonra Yunan ordusunu üzerimize saldırdılar. Bu ordunun Anadolu'da yaptığı vahşetlerden başka, örneğin Marmara sahilinden çıkılırken, Karamürsel, Değirmendere gibi masum köyleri de yakarak, bu yangınların kanlı dumanlarını, İstanbul'un eli ayağı bağlı 700 bin Müslüman'ına, günlerce seyrettirmek de başkent halkını korkutmak ve ürkütmek içindi. Fakat İngilizlerin bütün bu vahşet ve cinayet siyasetleri ters etki meydana getirdi. Facia arttıkça milli hareket kuvvetlendi, milli direnç arttı. Nihayet "Gök gürültüsünü andıran heybetlerle tarih sahnesine

292 *"Başyazarımızın General Harington'a mektubu"* Bkz: "Tevhid-i Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923, s. 3

yeniden çıkan" gazanfer Türk Ordusu kuruldu. Yunanlıları Anadolu'da yok etti. Ve doğuda da İngiliz gücüne ebedi bir leke sürerek, İngilizleri İstanbul'un arka kapısından şaşaa ve mutantan alaylarla kovdu ve dışarı attı.

İngiltere zulüm siyasetiyle bizimle başa çıkamayacağını anlayınca şimdi izlediği siyaseti değiştirmiş ve bizimle dost olmaya karar vermiş gibi görünüyor. Halbuki İngiltere'nin bugünkü dostluk eğilimi, bizim için, dünkü açık düşmanlık ve yok etme siyasetinden daha tehlikelidir. Çünkü, Türkün, esaslı bir hatası vardır ki, o da çektiklerini çabuk unutmak, düşmanlarını çabuk affetmek ve yüzüne gülenleri dost sanmaktır. İşte bizi en fazla endişeye düşüren de budur. Ve bu endişeyledir ki, milletimiz için bundan sonra İngiliz düşmanlığını sürdürmeyi, Müslüman'ın ve Türk'ün daha dün İngiliz'in elinden çektiklerini unutmaması için, gerekli neşriyatta bulunmayı kendimize birinci görev addediyoruz.

İngiltere bugün çok kuvvetli bir devlettir. Yeryüzünde var olan bir buçuk milyar insanın yaklaşık üçte biri, yani beş yüz milyonu yönetimi altındadır. Dünyanın en güzel, en verimli, en değerli yerleri, boğazları, geçitleri hep İngiliz elindedir. Bu beş yüz milyon halk, İngiliz zorbalarına haraç verir. İngiliz'in yarım milyara yakın halkı da en az yüz milyonu Müslüman nüfusu oluşturuyor. Gerçekten İngiltere bugün Hindistan'da, Mısır'da, Irak'ta Arabistan'da, Hicaz'da, Filistin'de, Sudan'da, yaklaşık yüz milyon Müslüman'ı esaret altında tutuyor.

Fakat İngiltere'nin bu güç ve görkemi temelsizdir. İngiliz milletinin beş yüz milyon insanı ve orada yüz milyon Müslüman'ı yönetimi altında tutması doğal değildir. Bu doğal olmayan durum, İngiliz kurnaz siyaseti sayesinde bugüne kadar devam etmiştir. Fakat bunun sonsuza kadar devam etmesini akıl ve mantık kabul edemez. Bu kadar çeşitli ırka, dine, mezhebe, mizaca, uyruğa mensup insanlar, daha fazla İngiliz bayrağı altında kalamaz. Çünkü dünyada mevcut gerçek İngiliz, İngiliz adalarındaki kırk milyon nüfustan oluşur. Bu kırk milyonun halâ beş yüz milyona zorbalık etmesi insanlık için bir lekedir. Bugün milletler artık uyanmıştır. Özellikle İslâm'da son derece hayret verici bir uyanış hareketi başlamıştır. İslâm uyanışının başında ise biz Türkler bulunuyoruz. Bundan başka biz akılcı İslâm siyasetini takip edersek ruhen, kalben bize bağlı yüz milyon İslâm toplumu aracılığıyla İngiltere güç ve gösterişini temelinden mutlaka sarsar ve hatta yerlere geçirebiliriz. İşte bu büyük amaca ulaşabileceğimize kesinlikle iman edenlerden bulunduğumuz içindir ki, hiç kararsızlığa düşmeksizin İngiliz siyasetiyle savaşı, hayatımızın en büyük ilkesi kabul ediyoruz. Ve Cenabı Hak'tan bize bu fani dünyaya veda etmeden önce, İslâm uyanışını göstererek, İngiliz sindirici gücünün parçalandığını, insanlığı İngiliz boyunduruğundan kurtardığını idrak ettirmesini dileriz. Buna hiç şüphe yoktur ki, İngiliz güç ve cüretinin çöküp batışında İngiltere'nin mütareke sırasında en çok yok etmeye çalıştığı Türk milleti olacaktır. "Mağlûb olur peşşeye Nemrûd-ı mübâhî!"[293] tarihi gerçeği malumdur. Özellikle ki, biz sivrisinek değil, insanlığın öncüsü olan kahraman ve cengaver bir milletiz.[294]

293 Yenilir sivrisineğe Nemrut

294 *"Başyazarımızın General Harington'a mektubu"* Bkz: "Tevhid-i Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923, s. 3

Velid Bey'den General Harington'a tokat gibi mektup!..

Tevhid-i Efkâr Gazetesi Başyazarı Velid Bey General Harington'ın düzenlediği veda ziyafeti davetine katılmadı. Davete neden katılmadığını Harington'a hitaben yazdığı tokat gibi bir mektupla bildirdi. 29 Ağustos 1923 tarihinde yazılan ve General Harington'a gönderilen bu mektup; Tevhid-i Efkâr gazetesinde 22 Ekim 1923 tarihinde yayımlandı. Velid Bey'in mektubu "Başyazarımızın General Harington'a gönderdiği mektup"[295] başlığıyla Tevhid-i Efkâr gazetesinde şöyle yayımlandı:

İstanbul, 29 Ağustos 1923

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Sir Charles Harington Cenapları'na:

Asaletmeab,

29 Ağustos günü, Tarabya'da düzenlenen bahçe eğlencelerine bendeniz de davet için gönderilen mektubu aldım. Bu davete icabet edemeyeceğimi maalesef beyana mecbur oluyorum. Bu daveti kabul etmememin nedeniyse aşağıdadır.

Zatıalinizce meçhul olmasa gerektir ki, 16 Mart 1920'de gerçekleştirilen acı olayda İngiliz askerlerinden oluşan bir çete, Bakırköy'deki evimi basmış ve ellerinde tabanca olan zabıtalar da tahmin ve hayal edilemeyecek bir kabalık ve vahşetle beni tutuklamıştı.

Aynı zamanda bu zabıtalar özellikle korkunç bir biçimde esir edilmiş olan çaresiz anneme de hürmet etmemişlerdi. Bunun üzerine ben Malta'ya sürgün edilerek orada bir seneden fazla süre hapis kaldım. Böylece zatıâlilerince yine bilindiği gibi, gerek bana ve gerek vatandaşlarımdan bazılarına karşı yapılmış olan bu gibi kötü davranış, canavarca memleketimizi istilâ edenlerin karşısında boyun eğmeyerek, o sırada medeni Avrupa tarafından, canavarca ve insanlık dışı olarak, mahvedilmekte olan vatanımıza karşı hizmet görevimizi yerine getirmemizden ileri gelmişti.

Bu acımasız olayların kurbanları arasında en fazla etkilenenlerden biri de benim. Çünkü bu olay üzerine validemi ve biraderimi kaybetmiştim ki, her ikisi de benden intikam almakla yatışmamış olan İngiliz idaresinin, Malta'da bulunduğum sırada kendilerine karşı da layık görmekten geri kalmadıkları işkencelere kurban olmuştur.

Şahsıma ait bu felâketlerden başka ben, Yunan ordusunun Anadolu'yu istilâ ederek memleketimizin en verimli ve kıymetli yerlerini harap etmiş ve mazlum Müslüman ahaliye karşı, tarihin henüz kaydetmediği cinayetler meydana getirmesinden dolayı, İngiltere'yi sorumlu tutanlar arasında bulunuyorum.

Bunla birlikte benim gözümde memleketimin dört yılda uğradığı ve şahsen de karşılaştığım felâketlerin tek sorumlusu İngiltere'dir. Bundan dolayıdır ki, Türklerle İngilizler arasında dostluk ilişkisinin kurulabilmesini henüz tamamıyla imkansız sayıyorum. Barışın imza edilmiş olmasından dolayı, Türkiye ile İngiltere arasında resmi ilişkiler kurulmak üzeredir. Fakat bu mecburi durumun benim gibi hür ve serbest olan insanların da, dört senelik işkenceyi unutmasını gerektirmeyeceği açıktır. Bu konu ki bu baskı ve şiddetin açtığı derin yaralar hâlâ kanamakta ve bu yaraların ne zaman iyileşeceğini kimse bilmemektedir.

---

295 *"Başyazarımızın General Harington'a gönderdiği mektup"* Bkz: Tevhid-i Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923 s. 3

İngiltere'ye karşı bu gibi duygular besleyerek, İngiliz milletini insanlık için bir felâket olarak görmeme ve bununla birlikte hayatımın sonuna kadar İngiliz siyasetiyle savaşa azmetmiş bulunmama bakılırsa, zatıalinizin davetinizi reddetmek zorunda kalmış olmamı anlayacağınızdan ve beni mazur göreceğinizden eminim.

Bununla birlikte bunları söylemeye sevk eden nedenlerin yalnız İngiliz Hükümeti'ne ait olduğunu ilâve etmeyi de bir borç bilirim.

Gerçekten siz, Türklere karşı körcesine bir kin ve nefretle doldurulmuş olan hükümetinizin size yüklemiş olduğu zor görevi, memuriyetinizin uygun bulunduğu derecede incelik ve nezaketle yerine getirmiş oldunuz. Bundan dolayı da Türklerin şahsınıza karşı minnettar olmaktan kurtulamayacakları doğaldır. Saygı ve hürmetlerimin kabulünü rica ederim. General cenapları.

Velid Ebüzziya[296]

Beyoğlu Müslüman oldu...

Vatan gazetesinde "Beyoğlu Müslüman oldu"[297] başlıklı makale:

"Dün Beyoğlu Caddesi'ni dolduran halk tamamen fesli, dükkanların camekanları tamamen kırmızı beyazdı. Beyoğlu dün Müslüman olmuştu. Evet, dün Beyoğlu caddelerinden geçenler bu hükmü vermekte tereddüt etmiyorlardı. Tünel'den itibaren Galatasaray'a doğru gittikçe yoğunlaşan bir kalabalık, Beyoğlu'nun son mütareke yılları içinde, Türkün izzet-i nefsini hırpalarcasına yapmış oldukları hakaret dolu gösterileri, gerçek Türk ve Müslümanlara kin ve öfkeyle bir defa daha hatırlatmaya vesile oldu. Tünel ile Galata arası askerin güzergâhı dışında kaldığı için, kısmen tenha ve yalnız tramvayların tatil edilmiş olması dolayısıyla Beyoğlu'nun göbeğinden, kurtarıcı orduyu selamlamak isteyen halk geçit mahalline yayılmıştı. Burada Rum mağazalarının, birbirleriyle yarışa girişircesine camekanlarını kırmızı beyaz ile süslemeleri dikkati çekiyordu.

Bu alan içinde Fransız olan Olivin Mağazası'nın Türkiye'yi temsil eden zarif bir genç kızın, bir Türk neferi tarafından esaret zincirinden kurtarılmasını tasvir eden bir tablosu, camekan önünden geçenleri kendine çekiyordu. Ester ve Negilo Mağazası, artık mavi beyaz kumaşları kırmızı beyaza dönüştürmek gereğini hissetmiş ve fakat kapı ve camekanlarının bir kısmını kaplayarak sanki bu görüntüyü örtmek istemiş gibiydi.

Galatasaray'dan itibaren kalabalıklar sokak başlarını tamamen doldurmuştu. Yaya kaldırımlarına, kadın ve erkek, mektepli ve esnaf cemiyetleri kafileleri sığmıyordu. Burada kadın ve erkek miktarı arasında bir orantı belirlemek mümkün değildi. Daha öğleden itibaren, kurtarıcı orduyu selamlamak için önde iyi bir yer kapmak isteyen genç kızlar ve kadınlar, göz yaşlarını zaptetmeyi başaramayan ihtiyar nineler, kim bilir kaç saatten beri kaldırımın üzerinde yorulmak bilmez bir sabırla bekleşiyorlardı.

Mondros Mütarekesi ardından, büyük bir fatih tavrıyla İstanbul'a giren, General Franchet d'Esperey'in ve ordusunun ayakları dibine çiçek buketleri atmış olan Beyoğlu kahramanları, bugün yalnız başlarındaki şapkaları fese çevirmekle yetinerek, sokaklarda, ihtimal ki birkaç sene evvel yaptıklarından dolayı bu gün, zerre kadar üzüntü ve sıkıntı

296 *"Başyazarımızın General Haringtonʼa gönderdiği mektup"* Bkz: Tevhid-i Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923 s. 3

297 *"Beyoğlu Müslüman oldu"* Bkz: Vatan gazetesi, 7 Ekim 1923, s. 2

hissi duymadan, serbestçe dolaşıyorlar, alkışta, yaşasın diye bağırıp çağırmakta herkese öncülük ediyorlardı. Bu yadigârların, alkış tufanları arasında, kendilerini her tarafa göstermek istiyorlardı.

General Franchet d'Esperey,[298] İstanbul'a fatih tavrıyla girerken Beyoğlu caddelerinden seyretmiş olan bir ecnebi, İstanbul'da Türk ve Müslüman mevcut olduğu hakkındaki iddianın pek vaki olduğunu söylemiş ve buna örnek olarak ta o günün tezahürat ve nümayişlerini göstermişti. Bugün aynı ecnebi, Hıristiyanların dünkü gösterilerde herkese önder olmak istediklerini görseydi, acaba bu seciyesiz halk için ne diyecekti? Bu günün, o günden bir farkı vardı. O da, Yunan ve Fransız, İngiliz Generallerinin önünde şeker, buket tevzi eden Hıristiyan kadınları sokaklarda pek az göze çarpıyor. Yalnız yüksek apartmanların pencerelerinden başlarını sarkıtmakla yetiniyorlardı.. Rus kadınları, hepsini temsil sıfatına sahipmiş gibi, sevinç ve övünçle etrafa tebessümler saçarak dolaşıyorlardı.

Galatasaray'dan itibaren kaldırımları doldurmuş olan, ihtiyar nineler sabırsızlıktan yaramazlık etmeye başlayan yumuk gözlü yavrularını sakinleştirmekle meşgul oluyor, ve ara sıra yanındaki eşinden haber soruyordu:

"– Ayol ne zaman geçecekler. Bizimki arsızlanmaya başladı!..

Bir diğeri yanındaki tazeye nasihat vermeye çalışıyordu:

"– Kızım yüzünü kapasana... Yeni ordu, açık peçelerden hoşlanmazmış... Artık hep yüzler kapanacakmış!.."

Beyoğlu'nun bütün okulları Taksim'e kadar güzergâhı istila etmişti. Galatasaray'dan başlayarak caddenin iki tarafında Galatasaray Sultanisi öğrenci ve izcileri, Beyoğlu Musevi Sultani Mektebi, Akşemsettin Numunesi erkek ve kız öğrencileri, Alaeddin, Şehit Muhtar Bey, Nilüfer Hatun, Şems-ül-mekatip, Fethi Bey, Ermeni Katolik Okulları erkek ve kız öğrencileri, Polis Okulu öğrencisi sırasıyla yerlerini almıştı."[299]

İşgalde unutulmayacak isimler

İleri gazetesinde İşgalde unutulmayacak isimler şöyle anlatılıyordu:

"İstanbul'da Türk milletinin izzet-i nefsini kıran belli başlı birkaç kişi vardır ki bunların isimlerini halâ unutamıyoruz. Anadolu milli harekatını boğmak için elinden gelen her şeyi yapan İngiliz Generali Milne[300] ile General Wilson[301] Yüzbaşı Bennett[302] Amiral Robeck[303] bunlar arasındadır. Fransız Doğu Orduları Kumandanı Mareşal Franchet d'Esperey[304] de izzet-i nefsimizi yaraladı. Franchet d'Esperey'nin mütarekeden sonra İstanbul'a öyle girişi vardır ki kendisi güya İstanbul'u fethetmiş gibi bir tavır takınmış, Rum ve Ermenilerin alkışları arasında halılar serilmiş Beyoğlu caddelerinden at üzerinde büyüklük taslayarak geçmiştir. Mütareke sırasında sivil itilâf memurlarından şu isimler de unutulmamalıdır: O zamanki Fransız Baştercümanı Ludo, İngiliz Mümessili Horace

298 d'Esperey, Franchet İstanbul'u işgal eden Fransız Doğu Orduları Kumandanı.
299 *"Beyoğlu Müslüman oldu"* Bkz: Vatan gazetesi, 7 Ekim 1923, s. 2
300 Milne, George Francis (1866 - 1948) Türklere zulmeden İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı.
301 Wilson, Sir Henry Fuller Maitland (1859-1941) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı.
302 Bennett, John Godolphin (1897-1974) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Subayı.
303 Robeck , Sir John (1862-1928) İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri, Amiral
304 d'Esperey, Franchet İstanbul'u işgal eden Fransız Doğu Orduları Kumandanı.

Rumbold[305] İngiliz Baştercümam Ryan.[306] Bu isimler belli başlı düşmanlar kadar bunlardan emir alarak her şeyi yapan daha niceleri vardır."[307]

"Hiçbir zaman geçirdiğimiz bu son beş yılı unutmayacağız"

İşgal Kuvvetleri'nin İstanbul'dan ayrılmasının ertesi günü İleri gazetesinde "Gittiler..."[308] başlığıyla Suphi Nuri Bey'in makalesi:

"Fakat henüz donanmaları burada. İnşallâh onlar da yakında bizi rahat bırakarak giderler. General Harington veda ederken ağlıyormuş, üzüntülüymüş. Bazı İngiliz subay ve askerleri veda merasimini seyreden İstanbullulara son kırbaç ve son dipçiklerini savurmadan vapura binmek istememişler. Sirkeci'de vapura binerken bir Fransız müfrezesi kasaturalarını fazlaca savurduğundan ahaliden bazılarını yaralamış, vesaire vesaire...

Gazetemize dün bu haberler geldiği zaman biz şaşırmadık çünkü bu haller çok tabii idi. Düşününüz bir kere: Onlar buraya zafer kazanmış olarak girmişlerdi. O yüzden Türklere karşı her türlü kötülükleri yapma hakkını kendilerinde görüyorlardı. Zaten Rum ve Ermenilerimiz ile Hürriyet ve İtilâfçılarımız da kendilerini teşvik ediyorlardı. Zavallı Türk'ün ne bir hakkı, ne de bir koruyanı kalmıştı. Bab-ı Âli ve Saray, gelenlerin derhal uşağı olmuştu. Namussuzlar iktidar mevkiine geçtiler. Gelenler Mondros Antlaşması'nı geçersiz bırakmaya gelmişlerdi. Ve ebediyen burada kalmak en büyük gayeleriydi. Memleketlerinde hukuk ve ahlâk dersi verenler, buraya geldikten sonra, bize medeniyetlerinin yalnız dipçik ve kırbaçlarını gösterdiler. İtiraf edelim. Biz mütareke gününe kadar bunları iyi zannediyorduk. Dünyaya medeniyet, insanlık, hukuk ve ahlâk dersi verenler "galip" sıfatını takındıkları ve "mağlup" lara karşı muameleye başladıkları zaman, tam anlamıyla birer barbar oldular. Zavallı Türk vatanında, yurdunda, evinde, ailesi içinde hakaret edildi. Esir oldu. İdam, hapis, dövülme, yaralanma, rüşvet, sürgün, tehdit, aşağılanma hep Türkler içindi. İşte biz İtilâf Devletleri'nin medeniyetini böyle tanıdık. Böyle gördük. Böyle belledik. Bu hatıra mümkün değil bizim kalbimizden silinmeyecektir. Yunanı başımıza musallat eden, İzmir'e yollayan kimlerdi? Vahdettin ile Damat Ferit'i kuvvetlendiren, bir takım karaktersiz ve ahlâksızlara para veren, Rum ve Ermenileri şımartan kimlerdi? Bütün kuvvetleriyle Kuva-yı Milliye'ye karşı gelenler kimlerdi?

Gerçi bugün saygıyla selamlaştık. Güle güle el sıktık, fakat hiçbir zaman geçirdiğimiz bu son beş yılı unutmayacağız. Bu zalim yılları Türkler unutacak olurlarsa ziyan ederler. Aksine İtilâf İşgali'nin tarihi hatırlarında her zaman canlı bulundururlarsa kazanırlar. Biz artık ecnebiyi, ecnebi ülkede severiz. Fakat memleketimizde değil. Ecnebiden maksat buraya silâh kuvvetiyle gelendir. Yoksa ticaret için memleketimize gelenler değildir. Biz

305 Sir Horace George Montagu Rumbold (1869-1933) İtilâf Devletleri İngiltere Yüksek Komiseri, İstanbul'da İngiltere sefiri.

306 "Ermeni – Rum şubesi, İngiliz Baştercümam ve Yüksek Komiserliğinin iki numaralı adamı Andrew Ryan'a bağlıydı. Ryan, 1899-1914 yıllarında on beş yıl Türkiye'de görev yapmış ve Mütarekeden sonra yeniden Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de İngiliz ajanlarını ağının iplerini elinde tutan kişiydi. Alçak bir entrikacı olarak biliniyordu. İngiliz belgelerinde Türkiye'de en çok nefret edilen kişi olarak adı geçer. Mütarekede "Türklere en çok kötülük eden" İngilizlerden biridir. Kara listelerin çoğunu Ryan hazırlamıştı." Şimşir, N. Bilâl, Malta Sürgünleri, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1985, s. 51

307 İleri gazetesi, 2 Ekim 1923, s. 2

308 "Gittiler..." Bkz: İleri gazetesi, 3 Ekim 1923, s. 1

artık Rum ve Ermeni'yi ebediyen affedemeyiz. Çünkü o aciz kişiler bizim en kötü günlerimizde bize hıyanet ettiler. Düşmanlarımızdan fazla fenalıkta bulundular. Hele İtilâf'a satılan namussuzları, Vahdettin ve Damatçıları hiçbir zaman affedemeyiz.

İşte işgal kâbusu ebediyen şehrimizden uzaklaşırken bizim unutmayacağımız şeyler bunlardır. Gerçi bugün barış oldu. Herkesle dostuz. Belki de yarın müttefik oluruz. Fakat bu hiçbir zaman dünkü zalimleri bize unutturmamalıdır. Zulüm yıllarını hatıramızda her zaman canlı olarak tutarken, öncelikle bizi böyle bir felâkete sürükleyenleri iyi ayırmalıyız. I. Dünya Savaşı'nda bizi yenilgiye götürenleri affetmemeliyiz. Onlardan hesap sormalıyız. Biz bu hesabı sormazsak belki yarın yine aynı akıbete uğrarız. Bu memlekette de artık sorumluluk meydana çıksın. Suçlular cezalandırılsın. Daha geçenlerde Yunan İhtilal Komitesi savaş sorumlularını kurşuna dizmişti. Biz ne zaman Balkan Savaşı'nın ve I. Dünya Savaşı'nın sorumlularını kurşuna dizeceğiz?

Bize kötülük eden devlet adamlarımızı, memur ve subaylarımızı biz hemen unuttuk. Onlardan hesap sormadık. Onları adeta affettik. Bu unutkanlık kötü bir şeydir. Bakınız biz yalnız savaş sorumlularımızı değil, yalnız işgal kuvvetlerini değil, yalnız Rum ve Ermenileri değil, adeta Kuva-yı Milliye kahramanlarını ve şehitlerini de unutur gibi oluyoruz.

Dünkü tezahüratta biz biraz zaferimizi ve bunun nedenlerini unutmuş gibiydik. Kötülüğü de, iyiliği de unutmayalım. Bize kötülük edenleri kesinlikle affetmeyelim. Bize iyiliği dokunanları ise sevelim hem de pek çok sevelim. İşte dün sevgiyi gösteremedik. Muzaffer ordumuzu, şanlı Mustafa Kemal'imizi yeteri kadar alkışlayamadık.[309]

Suphi Nuri [İleri]

"Bir millet kolay kolay esir edilemez."

İleri gazetesi işgal kuvvetlerinin gidişini şöyle değerlendiriyordu:

"Nihayet Lozan Konferansı barışla sonuçlanıp, tahliye sorunu bir taahhüt haline girince, bizim için bu günleri bir an evvel görmekten başka bekleyecek bir şey kalmamıştı. Allah'a şükür bugün, yıllardan beri beklediğimiz kurtuluşumuza kavuşuyoruz. Mütareke senelerinde aldığımız ders özetle şudur: Türk milleti için dost yine kendisidir. Hakkımıza başkalarının saygı duymasını görmek için daima kuvvetli olmalıyız. Elbette onlar da buradan bir ders alarak gidiyorlar. Bu ders de şudur: Bir millet kolay kolay esir edilemez. Hele Türk Milleti Afrika'daki ilkel kabilelere uygulanan yöntemlerle tehdit edilemez. Türkler, hürriyet ve istiklâlini korumak için her zaman mücadeleye kadir bir millettir."[310]

İyi geri çekildiği için methedilen general

İleri gazetesinin "Harington memleketinde siyasette" başlıklı haberi:

"Eski Başkumandan iyi geri çekildiği için methediliyor. Times gazetesi İngiltere'ye dönüşü münasebetiyle "General Harington'ın dönüşü" başlığı altında yayınladığı baş makalede diyor ki:

309 "Gittiler..." Bkz: İleri gazetesi, 3 Ekim 1923, s. 1
310 İleri gazetesi, 2 Ekim 1923, s. 2

"Şimdiye kadar hiçbir generalin maruz kalmadığı bir geri çekilmeyi uygulamaya Harington memurdu. General Harington'ı korunması imkansız bir mevkiden diplomasi ve geri çekilme konusunda gösterdiği başarıdan dolayı kutlamak gerekir.

Bununla birlikte böyle bir başarıyı tamamen kendisine atfederek başkalarına hisse çıkarmamak doğru olamaz. Bilhassa Lord Curzon'un meydana gelen müzakerelerde etkisi olmuştur. Sir Horace Rumbold dahi uzun müddet ağır görevler yerine getirmiştir. Bu görev Çanakkale buhranında Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde yerine getirildiği gibi Lozan Konferansı'nın her iki aşamasında ifa edilmiştir"[311]

Harington İngiltere'ye gidince

İleri gazetesinin "Harington İngiltere'ye gidince" başlıklı haberi:

"Harington İngiltere'ye gidince. Burada Türk askerini karşılamak için yapılan alkışları onların uğurlanmasına özgü gibi gösteriyor.

General Harington'ın İngiltere'ye varışı Mudanya Mütarekesi imzasının yıldönümü olan 11 Ekim gününe rastlaması gerek İngiliz basını, gerek bizzat kendisi tarafından hayırlı bir rastlantı olarak yorumlanmıştır. General Harington doğruca Southampton'dan Londra'ya gelmiş ve Vaterloo İstasyonu'nda İngiltere askeri ricali ve yöneticileri tarafından muazzam bir şekilde karşılanmıştır. General Harington istasyona varışında etrafını saran gazetecilere:" Şimdi ben artık bir askerim, politikacı değilim" diye cevap vermiştir. Bununla birlikte bir süre sonra matbuata şu beyanatta bulunmuştur:

" – Ben artık açıklamalar yapamam. Bu iş bilfiil görevde bulunan bir askere ait değildir. İstanbul'daki mevkiim başkaydı. Orada ara sıra basınla temas eder ve gerçek durumu açıklar ve muhalif propagandayı ret ederdim.

Türkiye'yi her taraftan mazhar-ı hürmet olarak terk ettik. Hiçbir zaman İngiliz Sancağı bu kadar yükselmemişti. Askerlerimizin tavır ve hareketi ve tahliyenin suret-i icrası her türlü sitayişin fevkinde cereyan etmiştir. 20 bin askerin en küçük bir olay olmaksızın tahliye ve naklinin başarılması, askerimizin ne derecede güvene lâyık olduğuna ve bunu idare eden heyetin iktidarına delâlet etmektedir. Askerlerim ve tayyarecilerimle şimdiye kadar bu derece övünmemiştim. Vatandan daima destek gördük. Türkiye'yi temiz bir hesap ile terk ettiğimden dolayı minnettarım. Hakkımızda gösterilen uğurlama töreni olağanüstüydü. Daima sakin olan Türkler son uğurlama töreninden sonra askeri birliklerimize karşı beklenmedik bir takdir hissiyle coşkusunu göstermişler ve hararetle alkışlamışlardır. (Gerçekte İngiliz askerini alkışlayan bir kişi çıkmamış ve bazı coşkunlar onu lâyık olduğu şekilde uğurlamadan bile men-i nefis edememişlerdi. İleri gazetesi) Geçen üç sene hayret edilecek bir tecrübe olmuştur. Türkiye'den birçok mesut anılar taşıyorum. Türkiye güzel bir memlekettir."[312]

---

311 *"Harington memleketinde siyasette"* Bkz: İleri gazetesi. 16 Ekim 1923 s. 2

312 "Harington İngiltere'ye gidince" Bkz: İleri gazetesi, 17 Ekim 1923 s. 1

Velid Bey'den General Harington'a tokat gibi mektup!..

سرمحرريمزك جنرال هارينغتونه مكتوبى

جنرال هارينغتون

Velid Bey'in Harington'a yazdığı zehir zemberek mektup
Tevhidi Efkâr gazetesinde yayımlanan "Sermuharrimizin General Harington'a mektubu" başlıklı makale. Tevhidi Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923, s. 3

"Ben İngilizleri insanlık için bir felaket addediyorum. Bu yüzden hayatımın sonuna kadar bütün mesaimi İngiliz siyasetiyle savaşa adayacağım."

Velid Ebbüziya

Tevhid-i Efkar gazetesi başyazarı
Tevhid-i Efkar gazetesi, 22 Ekim 1923 s. 3

Velid Ebüzziya (1881-1945)
İşgale boyun eğmeyen yurtsever Türk aydını.Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal'i destekledi. Milli kuvvetlerin İstanbul'daki gizli örgütünün kurucusu ve aktif bir üyesiydi. İngilizler tarafından yakalandı. Malta'ya sürüldü. Malta'dan kurtulunca Tevhidi Efkâr gazetesini yayınladı. Gazetesinde Harington'a hitaben zehir zemberek bir mektup yazdı.
Tevhidi Efkâr gazetesi, 22 Ekim 1923, s. 3

İngiliz bayrağı hiçbir zaman Türkiye'yi terk ettiği zamandaki kadar yükselmemiştir...

General Harington İngiltere'ye gittiğinde Southampton'da yaptığı konuşmaya ait Vatan gazetesinde yayımlanan haber:

"Yakın Doğu'da Müttefikin İşgal Kuvvetleri'ne kumanda etmiş olan Harington Arabic Vapuru ile buraya ulaşmış ve sevinçle karşılanmıştır. Coldstream Guards ve Grenadier Guards fırkalarına ait 200 subay 800 er dahi bu vapurla İngiltere'ye dönmüşler ve parlak bir şekilde karşılanmışlardır. Birliklerin karaya çıkışı ardından kendilerine İngiltere Kralı'nın hoş geldiklerini bildiren mektubu okunmuştur. Harington karaya çıktıktan sonra yaptığı açıklamada tam bir yıl önce Mudanya Mütarekesi'ni bizzat imzaladığını ve imza edilmiş olan antlaşmanın barışa doğru ilk adımı teşkil etmiş olduğunu, ayrılırken Türkiye birliklerinin Britanya birliklerine sevgiyle veda ettiklerini memnuniyetle söyledikten sonra arkadaşlarından Charpy ve Mombelli'ye hiçbir zaman şükran borcunu layıkıyla ifa edemeyeceğini ilâve ile demiştir ki: "Hakkımda gösterdikleri bağlılık ve samimi dostluğu daima hatırlayacağım. General bütün işlerin müttefikin komiserleri, amiralleri ve generalleri arasında tam bir anlaşma içinde yapılmış olmasından dolayı çok memnun görünmektedir. General Southampton Belediye Başkanı'nın hoş geldiniz konuşmasına cevaben demiştir ki:

"İngiliz bayrağı hiçbir zaman Türkiye'yi terk ettiği zamandaki kadar yükselmemiştir.

Sultan Vahdettin,
Faytonla selamlık töreninde.

"Kurtar bizi artık Kara Sultan'dan!"

Ziya Gökalp (1875-1924)
Toplum bilimci, yazar, şair ve siyasetçi
İngilizlerin Malta zindanlarına attığı yurtsever Türk aydını. Ziya Gökalp, Vahdeddin'in aleyhinde bir şiir yazdı. "İstida" başlığı ile şiiri Gazi Paşa Hazretleri'ne ithaf etti. Rastlantı eseri, şiirin gazetede yayınlandığı 17 Kasım günü: Kara Sultan, İngilizlerin himayesinde İstanbul'dan kaçtı.

İstida (Dilekçe)
Gazi Paşa Hazretleri'ne:

Bu yurt mahrum düzenlikten, ümrandan..
Köylülerin nasibi yok irfandan;
Ey kurtaran bizi zalim Yunan'dan!
Kurtar bizi daha birçok düşmandan!.

Medeniyet, gerçi bize uzaktır;
Mefkuremiz güneş kadar parlaktır.
Bütün millet yükselmeye müştâktır:
Kurtar bizi cehaletten, noksandan!

Harpte nasıl on aldıysa her nefer,
Tezgâhta da san'atına versin fer..
Kazanalım her hünerde bir zafer:
Kurtar bizi iktisadi buhrandan!

Mektep, müze, darülfünun isteriz;
Halkçılığa uyar kanun isteriz..
Terakkimiz her an koşsun isteriz:
Kurtar bizi beynelmilel hüsrandan!

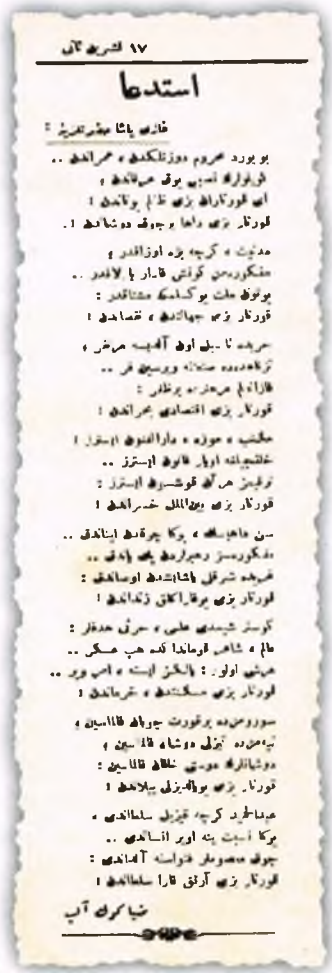
Sen dahisin, buna çoktan inandık..
Mefkuresiz rehberlerden pek yandık..
Garp'ta şarklı yaşayıştan usandık:
Kurtar bizi bu karanlık zindandan!

Göster şimdi ilmi, harsi hedefler:
Alim, şair kumandanda hep asker..
Her şey olur: yalnız iste, emir ver..
Kurtar bizi meskenetten, hirmandan!

Sürümüzde bir kurt çoban kalmasın;
Tepemizde gizli düşman hakan kalmasın:
Düşmanların dostu hakan kalmasın:
Kurtar bizi bu yaldızlı yılandan!

Abdülhamit gerçi Kızıl Sultandı,
Buna nispet yine o bir insandı..
Çok masumlar Fetva'sına aldandı:
Kurtar bizi artık Kara Sultan'dan!

Ziya Gökalp
İleri gazetesi, 17 Kasım 1922, s.2

۱۷ تشرین ثانی

استدعا

غازی پاشا حضرتلرینه :

یورد محروم دوزنلکدن ، عمراندن ..
کویلولرك نصیبی یوق عرفاندن ؛
ای قورتارمق بزی ظالم یونانلی !
قورتار بزی داها بر چوق دوشمانلی !..

مدنیت ، گرچه بزه اوزاقدر ؛
مفکورمز کونش کبی پارلاقدر ..
یوکسلمکه مشتاقدر :
یونوق ملت بوکسلمکه
قورتار بزی جهالتدن ، نقصاندن !

حربده نصل اون آلدیسه هر نفر ،
تزکاهده صنعاته ویرسین فر ..
قازانالم هر حنرده بر ظفر :
قورتار بزی اقتصادی بحراندن !

مکتب ، موزه ، دارالفنون ایستر ؛
خلقیمز هر آن قوشسون ایستر ..
قانونلر هر آن قوشسون ایستر :
قورتار بزی بینالملل خسراندن !

سن داهیسك ، بزه چوق ایشاندق ..
مفکورسز رهبرلردن پك بیلدك ..
غربده شرقلی آیشاندق اوصاندق :
قورتار بزی برقاچ کی زندانلی !

کوستر شیمدی علمی ، حرفی حدفار :
عالم ، شاعر قومانده کیمسه یوقسه ..
هرشی اولور : یالکز ایسته ، امر ویر ..
قورتار بزی مسکنتدن ، خرمانلی !

سوروسنده پرفورت جوپاق قالاسین ،
تپه مزده تهلی دوشمان قالمسین ؛
دوشمانلرك دوستی خلقك قالمسین :
قورتار بزی بوالهزلی یاپانلی !

عبدالحمید کبی تهلی سلطانی ،
بزه ایتدی یه اویر انسانی ..
چوق معصومی فتواسنه آلدانی :
قورتار بزی آرتق قارا سلطانلی !

ضیا کوك آپ

Ziya Gökalp'in Gazi Paşa Hazretleri'ne ithaf ettiği "İstida" başlıklı şiiri.
İleri gazetesi, 17 Kasım 1922 s.2

Son haftalar zarfında 20.000 asker ve havacının Türkiye'yi küçük bir olay bile meydana gelmeden tam bir düzen içinde terk ettiklerini gördüm. Bunun böylece meydana gelmesini imkansız zannediyordum. Türkiye'nin geleceğinden çok ümitliyim. Geliştirmiş olduğumuz ilişkiler ve Türkiye'yi terk ettiğimiz zaman göstermiş olduğumuz hürmet Britanya'nın menfaati itibarıyla şevk ve gayret olacaktır. Arkada Türk toprağında bıraktıklarımızın mezarlarına riayet edileceğine tamamen eminim."[313]

"Harington'ın dil bağı çözüldü"

İleri gazetesinin "Harington İngiltere'ye gidince"[314] başlıklı haberi:

"İngiliz Generali İstanbul'da tarafsızlığını koruduğu teranesini tekrarlamış ve çok bulanık sularda mahirane manevralar çevirdiğini iddia etmiştir. General Harington buradan ümitsiz ve kederli bir halde gittikten sonra Kuzey İngiltere'nin Askerî Kumandanlığı'na tayin edildi. Sonra Southampton şehri tarafından kendisine fahri hemşerilik unvanının verilmesi münasebetiyle yaptığı bir konuşmada kendisini uzun uzadıya methetmiş ve demiştir ki:

"Evet çok bulanık sularda manevra yapmak mecburiyetinde kaldık. Her an düşmanlığa başlamak tehlikesi mevcuttu. Böyle tehlikeler içinde bulunduğumuz halde emrim altındaki askerleri idare etmek benim için kolaydı. Zira bu askerlerin hepsi açık bir hissiyatla doluydular. Gayeleri İngiliz ordusunun Kralın ve memleketin yüksek ve lekesiz adını idame etmekti. Böyle insanlarla, böyle intizam ve böyle güçlü bir kuvvetle yanlış

313 Vatan gazetesi, 12 Ekim 1923, s. 1-2

314 "Harington İngiltere'ye gidince" Bkz: İleri gazetesi. 24 Aralık 1923, s. 2

THE ILLUSTRATED
LONDON NEWS.

Vahdettin'in İstanbul'dan kaçmadan önceki son duası. Fotoğraf Londra'da yayımlanan yüksek tirajlı yayın organı: "The Illustrated London News" kapağında. The Illustrated London News, 7 Ekim 1922 s. 1

Osmanlı ülkesinde güvenecek tek Müslüman bulamayan Sultan dua ediyor.

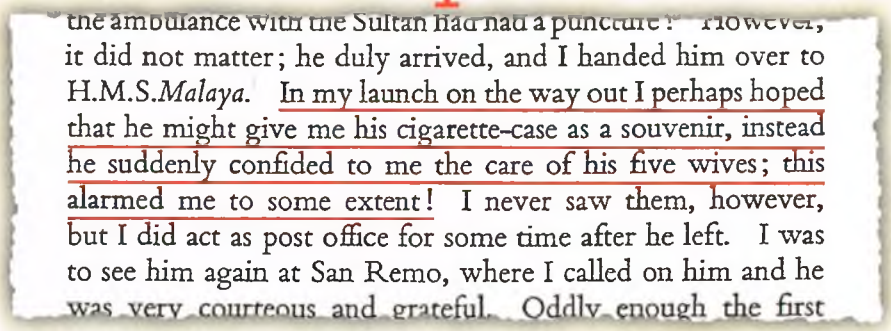
Vahdettin, Şeyhülislamlar, Hacılar, Hocalar ve daha birçok Müslümanlar tanıyordu. Nasıl oldu da bu kadar Müslüman içinde, karılarını emanet edebileceği, güvenebileceği bir tek kişi bulamadı? Nasıl oldu da, gidip beş karısını düşmana emanet edip İngiliz'in bayrağı altına sığındı?

bir adım atmak ihtimali azdı. Gemimizi düz, dürüst ve namuslu doğru bir yol üzerinde bulundurmak kolaydı. Zira askerlerin görevleri barışın korunmasıydı. Sonuna kadar barışı muhafaza ettiler. Askerler kesin bir biçimde tarafsızdılar. Amaçları kanun ve nizamın korunmasından ibaretti. İstanbul'u işgale kalkışan iki millete – Türklerle Yunanlılar- ayrı ayrı iki değişik zamanında verilen iki ültimatomun değil anlamı, bazı cümleleri bile birbiriyle aynıdır. İnsaniyet namına ve adaleti yerine getirme konusunda herkese eşit bir şekilde muamele edilmiştir.

Lâkin 14 Ağustos 1923 tarihine kadar Türklerle resmen savaş halinde olduğumuz hiç unutulmamıştır. Dolayısıyla askerlerimiz o zamana kadar Türk sosyal hayatına hiç karışmadılar, ve Türklerle olan ilişki barışın imzasına kadar sırf resmi mahiyette idi. Bunun nedeni savaş sırasında Türkler tarafından telef edilen İngilizlerin elim hatırası idi. Başlangıcından sonuna kadar Türkler bu gerçeği idrak ettiler ve bizlere hürmet ettiler ve İngiliz askerlerinin ayrılışına kadar bize karşı hürmetlerini muhafaza ettiler. Biz ayrılınca uzun bir seyahatin artık sonuna geldiklerini takdir ettiler.

Yirmi bin İngiliz askerinin üzücü bir olay olmaksızın ve hatta bir sarhoşluk manzarası göstermeden İstanbul'dan çıkışlarını görmek göğsümü kabarttı. İstanbul'u terk ettikten sekiz saat sonra Çanakkale'den geçen Krallık Filosu projektör ışıklarıyla bize bir arma yapmışlardı. Gelibolu'da bıraktığımız ölüleri bu suretle selamladık. Türklerin İngilizlere karşı ananevi bir hürmetleri mevcuttur. Nasıl ki herhangi bir civanmert cengavere karşı İngilizlerin de hürmetleri vardır. Son birkaç hafta esnasında bir olay çıkacağını muhtemel görüyordum. Çünkü Anadolu'da uzun zamandan beri savaşan birçok Kemalistler

Harington böyle yazmış:

the ambulance with the Sultan had had a puncture! However, it did not matter; he duly arrived, and I handed him over to H.M.S.*Malaya*. In my launch on the way out I perhaps hoped that he might give me his cigarette-case as a souvenir, instead he suddenly confided to me the care of his five wives; this alarmed me to some extent! I never saw them, however, but I did act as post office for some time after he left. I was to see him again at San Remo, where I called on him and he was very courteous and grateful. Oddly enough the first

Harington'ın anılarının 131. sayfası.
Harington, Charles Sir, Tim Harington Looks Back, John Murray, London, 1940 s. 131

Aşağıdaki yazı Harington'ın anılarının 131 sayfasında yazılıdır. Cümlede çeviri hatası yok. Vahdettin sigara kutusu almayı uman Harington'a beş karısını birden emanet etmiş. Altı kırmızı kalemle çizili cümlede aynen şöyle yazıyor:

"Teknemde giderken yolda, acaba bana sigara kutusunu bir anı olarak verir mi diye umutlanmıştım, ancak beş karısını emanet etmesiyle beni şaşkınlığa uğrattı!"

İstanbul'a gelmişlerdi. Barışın imzalandığı gün İstanbul'un askeri kumandanını resmen ziyaret ettim. Uzun yolun sonuna geldiğimizden, ve artık barış haline geri dönüldüğünden bahsettim. Müttefik askerleri ile Türk askeri arasında selamın verme zamanının geldiğini söyledim. Ricamı nasıl telâkki edeceği benim için meçhuldü. Ancak mucize gibi tesir etti. Çünkü ziyaretimden 48 saat sonra kamplarından İstanbul'a dönen İrlanda askerleri, her sarayın önünden geçerken Türk askerleri tarafından selamlandıklarını gördüler."[315]

Vahdettin kitaplarındaki tarihçi hilekârlıkları?...

Vahdettin haksızlığa uğramış, zavallı bir mağdur olarak gösteriliyor. Vahdettin için yayımlanan kitaplar toplumda her zaman ilgi gördü. Vah vah yazık olmuş diyenler, ağlayanlar sızlayanlar oldu. Milletimiz elbetteki çok merhametlidir. O yüzden dünyada en fazla dilenci ülkemizde bulunur. Vahdettin konusunda merhamet dilenciliğinin prim yapması bu nedenle olsa gerek. Bu tür kitapları dikkatle ve sabırla inceliyorum. İnceledikçe hayretim büsbütün artıyor. Ne ararsan var. Yalan, yanlış, uydurma, hilekârlık, ne ararsan mevcut. Ancak Milletimizin böyle hilekârlıklarla aldatılması imkansızdır. Kurtuluş Savaşı'nı bu milletin evlâtları yaptı. Saltanatı ve Hilâfeti kaldıran ve Cumhuriyet'i kuran bu milletin evlâtlarıdır. Bütün bunları yapmaya gücü yeten milletimiz elbetteki, yapılan tarih hilekârlıklarının da farkındadır. Haringtonʼın anıları da tarihçi hilekârlıklarından

315 "Harington İngiltere'ye gidince" Bkz: İleri gazetesi. 24 Aralık 1923, s. 2

İstimbot harp gemisine doğru son hızla yol alırken Şahbaba'nın kendisine ufak da olsa bir hatıra vereceği ümidindeydi General Harrington. Meselâ *"Yardımlarınızın ve bugünün bir hatırası olmak üzere lûtfen kabul ediniz!.."* diyerek daha birisini söndürmeden ötekini yaktığı sigaralarını koyduğu altın tabakayı uzatmasını beklemişti.

Ama tam tersi oldu. Sultan Vahideddin generale mahrem bir sır tevdi edercesine ve fısıltıyla, kadınefendilerine göz-kulak olmasını, müsait bir zamanda yanına gönderilmeleri için tavassutunu rica etti. O sırada Malaya'ya yanaşılmıştı. Şahbaba başka hiçbirşey söylemeden ayağa kalktı, geminin merdivenlerine doğru yürüdü.(1)

(1) Sultan Vahideddin'in gidişinin ayrıntıları için General Harington'un hatıralarına bakınız: *"Tim Harrington Looks Back"*, 129-131.

Şahbaba kitabının 254. sayfası.
Bardakçı, Murat, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 254, (Dipnot sayfa No: 649)

Murat Bardakçı, Harington'ın orijinal metnini tahrif ederek bozmuş. Hatıratta yer almayan diyalog ve aksiyonlar eklemiş. Vahdettin'in utanç verici ve onursuz davranışını aklınca kamufle etmiş.

payını almış.[316] General Harington'ın hatıratında yer alan sözler Şahbaba adlı kitapta açıkça tahrif edilmiş. Harington'ın orijinal sözleri, lâf kalabalığına ve boğuntuya getirerek bozulmuş. Harington'ın hatıratında olmayan sözler eklenerek tarih yazılmış.[317]

Harington'ın hatıratında:

> "'Teknemde giderken yolda, acaba bana sigara kutusunu bir anı olarak verir mi diye umutlanmıştım, ancak beş karısını bana emanet etmesi beni şaşkınlığa uğrattı!"[318] diyor.

Bu cümlede bir çeviri yanlışı yok.[319] Hediye olarak sigara kutusu almak için umutlanan Harington'a, Sultan Vahdettin beş karısını birden emanet etmiş. Harington hiç beklemediği bu olay karşısında da büyük şaşkınlığa uğramış.[320]

316 Harington'ın anılarında açıkladığı bu rezil olay, Bardakçı tarafından kamufle edildi.. Hatıratın Türkçe'ye çevrilip yayınlanmamış olması bu türden hilekârlıkların meydana gelmesine yol açtı. Araştırmacı kaynak gösterdiği ve alıntı yaptığı kitaplardaki metinlerin anlamını değiştirecek biçimde kullanamaz. Bu çok kötü bir hastalık ve affedilmez bir suçtur. Kaynakları kendine göre tahrif etmek sahte belge üretmekle aynı şeydir. Şu kitabın şu sayfasında şöyle yazıyor diye alıntı yapılıyorsa, kontrol edildiğinde yapılan alıntının orijinal kaynakla birebir aynı olması şarttır. Orijinal kaynakta yazılı olan bilgiyi hiç kimse değiştiremez. Bunun adı tahrifattır. Yapılan tahrifat bir imla yanlışından ileri geliyorsa belki özür kabul edilebilir. Ancak kötü niyetle ve bilerek yapıldıysa, bu apaçık bir sahtekârlıktır ve basılan kitabı ve yazarını suçlu durumuna sokar.

317 Bkz: Bardakçı, Murat, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 254, (Dipnot sayfa No: 649)

318 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 131

319 Milliyet gazetesi, David Walder'in "Çanakkale Olayı" Çeviren: İsmail Cem. 1 Kasım 1969, s. 7

320 Harington hiç beklemediği bu utanç verici teklif karşısında şaşkınlığını ve hayretini göstermek için cümlesinin sonuna ünlem işareti koymuş.

"Teknemde giderken yolda, acaba bana sigara kutusunu bir anı olarak verir mi diye umutlanmıştım, ancak beş karısını emanet etmesiyle beni şaşkınlığa uğrattı!"

Charles Harington

Harington, Charles Sir,
Tim Harington Looks Back,
John Murray, London, 1940 s. 131

C.H. Harington

Lieutenant-General
Commanding-in-Chief
THE BRITISH FORCES IN TURKEY

General Harington'ın İmzası.
Türkiye'de İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali.

General Sir Charles Harington (1872-1940)
Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali. Kendi milleti arasında hayatını tehlikede gören ve İngiliz bayrağı altına sığınan Vahdettin'i kurtardı.

the ambulance with the Sultan had had a puncture! However, it did not matter; he duly arrived, and I handed him over to H.M.S.*Malaya*. In my launch on the way out I perhaps hoped that he might give me his cigarette-case as a souvenir, instead he suddenly confided to me the care of his five wives; this alarmed me to some extent! I never saw them, however, but I did act as post office for some time after he left. I was to see him again at San Remo, where I called on him and he was very courteous and grateful. Oddly enough the first

"Teknemde giderken yolda, acaba bana sigara kutusunu bir anı olarak verir mi diye umutlanmıştım, ancak beş karısını emanet etmesiyle beni şaşkınlığa uğrattı!"
Harington, Charles Sir, Tim Harington Looks Back, John Murray, London, 1940 s.131

Beş karısını düşmana emanet edip öyle kaçmış!...

VI. Mehmet Vahdettin (1861-1926)

Türk Milletine karşı yaptığı ihanetlerin hesabını vermekten korkarak, İngiltere Devleti'ne sığınan son Osmanlı Padişahı. İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'dan yardım istemesi üzerine İstanbul'dan gizlice kaçırıldı. Sultanın kaçırılma operasyonu General Harington'ın hatıralarında ayrıntılı bir biçimde yazılıdır. Ayrıca Vahdettin'in Harington'a yazdığı sığınma talebini bildiren mektubun tıpkıbasımı kitapta mevcuttur.

David Walder'in "Çanakkale Olayı" eserinde bu cümle geçiyor. İngilizce'si İsmail Cem tarafından Türkçe'ye çevrilen General Harington'ın cümlesi şöyle yayımlanmış:

> "Osmanlı Sultanı'nın bana bir hatıra vereceğini, örneğin tabakasını hediye edeceğini beklemekteydim. Oysa Sultan geride bıraktığı beş karısını bana emanet etti."[321]

Vahdettin beş karısını düşmana emanet edip öyle kaçmış!?...

Türk halkının geleneğinde "at, avrat, silâh" deyişinin çok özel bir önemi vardır. Türk erkeği çok değer verdiği bu üç varlığı başkalarıyla paylaşmaz. Türk erkeğinin en duyarlı olduğu konudur kadın. Erkeğin şerefi ve namusudur. Allah'ın bağışladığı en değerli emanetidir. Çocuklarının anasıdır. Sevgi ve saygıyla, bir ömür birlikte, yaşamını paylaştığı can yoldaşıdır. Türkler anasını, karısını, kızını bir yabancıya emanet etmez. Vatanını işgal eden can düşmanına emanet etmek!.. Bu hiç olacak iş değildir. Ucunda işkence de olsa ölüm de olsa, namuslu ve şerefli hiçbir Türk erkeği böyle bir şey yapmaz.

Sultan Vahdettin İstanbul'dan kaçmadan önce karılarını düşman ordularının başkumandanına emanet etti. Vahdettin bu davranışıyla sadece kendisini değil, mensubu ol-

321 Milliyet gazetesi, David Walder'in "Çanakkale Olayı" Çeviren: İsmail Cem. 1 Kasım 1969, s. 7

Sultan Vahdettin, faytondan inerken.

Tramvaylara "Kahrolsun Vahdettin!" yazıyorlardı...

Saray Başkâtibi Rıfat Bey anlatıyor:

"Büyük Zafer İstanbul'da benzeri görülmemiş bir heyecan yaratmıştı. Halk gündüzleri meydanlarda toplanıyor, geceleri fener alayları düzenleniyor, hatipler her yerde heyecanlı nutuklar söylüyorlardı. Bu arada Sultan Vahdettin'e karşı da yer yer husumet gösterileri belirmişti; tramvay arabaları üzerine tebeşirle "Kahrolsun Vahdettin!" diye yazılıyordu. Bir gün kalabalık bir grup Yıldız Sarayı önüne gitmiş, Padişah ve Padişahlık aleyhinde gösteri yapmıştı."

Uluğ, Naşit H.; Halifeliğin Sonu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 75

İngiliz bayrağı altına sığınan sadece Mehmet Vahdettin değildi.

İngiliz bayrağı altına sığınan sadece Mehmet VI değildi.
İngiliz sömürge siyasetinde işbirlikçilere çok ihtiyaç vardı. Majesteleri işbirlikçilere çok iyi davranırdı. Britanya İmparatoru sultanların, prenslerin, emirlerin, çarların koruyucusuydu. İşler sarpa sarınca yine Majestelerinin donanması hemen yardıma koşardı. Nitekim işbirliği yaptıkları Sultan Vahdettin'in işleri ters gidince İngiliz donanması hemen hareket etti. Milletinden kaçan Sultan'ın tatlı canını kurtarmak için, koskoca HMS Malaya zırhlısını bu işe tahsis ettiler.

İngiliz denizcisi: "Gemiye binecek başka saltanat sürgünü var mı?"
"İngiliz donanmasının yeni işlevi." Punch, 13 Aralık 1922

duğu Osmanlı soyunu da rezil etti. Bu hanedanın arkasında sürüklenen Türk milletini de dünyaya karşı küçük düşürdü. Bütün İslamların Halifesi unvanı taşıyan Vahdettin'in bu hareketi yüz kızartıcı bir davranıştı. Bu aşağılık davranışın haberleri dünyanın öteki ucunda, ta Avustralya'da bile alay konusu oldu. Sultan'ın kaçarken karılarını General Harington'a emanet etmesi Reuter gibi haber ajansları tarafından "utanç verici bir istek"[322] sözüyle haber yapıldı.

Vahdettin'in Fermanları artık işe yaramıyormuş?...

Harington anılarında Vahdettin'in "çok nazik ve kibar bir insan"[323] olduğunu söylüyor. Kendi halkına şiddet ve zulüm uygulayan Vahdettin, vatanı işgal eden düşmana karşı "çok nazik ve kibar" davramyormuş. Harington anılarında Sultan Vahdettin'den söz ederken kendisiyle son zamanlarda formalite icabı görüştüğünü belirtiyor. Sultan'ın "verdiği fermanların artık işe yaramadığından"[324] ve "sonunun yaklaştığını anladığından" şöyle söz ediyor:

> "Sultan tarafından üç dört kez kabul edilmiştim. Çok kibar ve ince idi. Fakat ziyaretler ancak formalite gereği oluyordu, çünkü artık yetkisi kalmamıştı. Verdiği fermanlar artık işe yaramıyordu. Sonunun yaklaştığını anlamıştı. Padişah Hükümeti'nin eski görevlileri birer birer ayrılmışlardı. Onu sarayında gördüğümde yıkılmış bir adamdı. Kendisini bahçesinden çıkarıp Majesteleri'nin gemisi Malaya'ya bindirmek için benim deniz motoruna götürdüğümüz sabah daha canlı görünüyordu. Londra'dan alınmış yeni bir takım elbise giymiş, yeni eldivenleri ve elinde şemsiyesiyle on iki yaşlarındaki oğlunu her an anımsarım. Sultan'ı bir kez daha Sanremo'daki villâsında oturduğu sırada görmüştüm. Ölümünden bir ay öncesiydi. Çok nazik ve kibar bir insandı."[325]

İngiliz yıllık raporlarında Vahdettin'in firarı

Vahdettin'in firarı konusu, İngiliz yıllık raporlarında şöyle yer alıyor:

"15 Kasım öğleden sonra, General Harington, adının Zeki Bey olduğunu söyleyen bir Türk'ün, genel karargâha gelerek, hayatının tehlike altında olduğunu düşünen Padişah'ın İstanbul'dan hemen kaçmasında yardımcı olmasını generalden rica ettiğini açıkladığını bana bildirdi. Majesteleri'nin Hükümeti 1920 senesinde Padişah'a, o zamanın yüksek komiseri olan Amiral Sir John de Robeck aracılığıyla, bir tehlike durumunda Majesteleri'nin zatını korumak için İngiliz Hükümeti'nin elinden geleni yapacağını kesin bir dille vaat etmiş ve bunu sonradan tekrarlamış olduğu için General Harington ve ben eğer bu haber gerçekse, bu ricanın kabul edilmesinin zorunlu olduğuna karar verdik. Padişah'ın aslında korkmakta çok haklı nedenleri vardı. İçinde bulunduğu durum, TBMM tarafından saltanatın kaldırılması ve müteakiben hükümetinin devrilmesi yüzünden oldukça gücendirici bir durumdu. Ankara hatta onu yargılama kararını du-

322 Reuter, The Northern Advocate, 21 Kasım 1922, s. 5

323 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 221

324 Vahdettin'in firarı sırasında Fevzi Çakmak'ın gazetecilere söylediği: "ellerinde bulundurmak istedikleri alet kırılmıştır. Kırık bir alet de hiçbir şey yapamaz." sözüyle Harington'ın anılarındaki "verdiği fermanların artık işe yaramadığı" sözü birbiriyle örtüşüyor.

325 Harington, Sir Charles, a.g.e. s. 221

Vahdettin'in firarı..

İngilizlerin himayesine sığınma talebini yazarken. Kendisini İngiliz zırhlısına götürecek olan otomobile, İngiliz subayının selamıyla binerken gösteren temsili resim.

Sir Nevile Henderson
Malaya zırhlısına giderek Sultan Vahdeddin'in Kral V. George'a bildirilmek üzere isteklerini soran Yüksek Komiser.

SULTAN FLEES TO SAFETY
UNDER BRITISH FLAG

Constantinople, Nov. 17—Mohammed VI, the Turkish sultan, has fled from Constantinople on a British warship bound for Malta. Upon embarking the sultan emphasized that he was not abdicating, but merely removing himself from immediate danger.

The sultan wrote to Lieutenant General Harington, the British commander in chief, on Wednesday evening, stating he considered his life to

ais members of the palace staff, slipped quietly into the car and drove to the British naval base where General Harington and Neville Henderson, acting British high commissioner, received him.

The sultan immediately embarked on the admiral's barge without anybody perceiving his flight. He was rowed out to the dreadnought Malaya, where he was received by Vice Admiral Brock. Commissioner Hen-

Sultan'ın İngiliz bayrağı altına sığınışı Amerikan basınında.

Medina N.Y. Daily Register Journal, 18 Kasım 1922, s. 1

İngiltere donanmasına ait HMS Malaya zırhlısı.
Sultan Vahdeddin 17 Kasım 1922 sabahı İngilizlerin savaş gemisi HMS Malaya zırhlısına binerek İstanbul'dan kaçtı.

To:—His Excellency, General Harington,
C-in-C. of the Forces of Occupation,
in Constantinople.

Sir,

Considering my life in danger in Constantinople, I take refuge with the British Government, and request my transfer as soon as possible from Constantinople to another place. November 16th, 1922.

Mehmed Vehideddin,
Caliph of the Mussulmans.

Mektup Harington'ın hatıratının 125. sayfasında tam sayfa olarak yayınlanmıştır.

Sultan Vahdeddin'in General Harington'a gönderdiği İngiltere'ye sığınma talebini bildiren mektubu

Harington, Charles Sir, Tim Harington Looks Back, John Murray, London, 1940 s. 125

Mâbeyn-i Hümâyûn-u Mülûkâne
Serkurenalık Dairesi

Dersaadet İşgal Orduları Başkumandanı
General Harington Cenaplarına,

İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden İngiltere devlet-i fahimansine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahal-i ahire naklimi talep ederim efendim.
16 Kasım 1922

Halife-i Müslimin
Mehmed Vahdeddin

نشان ومدالیه

محمد وحیدالدین

سرقریجز عمر یاور پاشایه تبدیلاً رخی رتبه‌دن عثمانی وسر طبیمز رشاد پاشایه برقطعه آلتون امتیاز مدالیمی اعطا اولنمشدر .

بو ارادهٔ سنیه‌نك اجراسنه صدارت مأموردر .

۱۵ ذی‌القعده ۱۳٤۰ ۱۱ تموز ۱۳۳۸

صدراعظم

توفیق

Nişan ve Madalya

Mehmet Vahdettin

Serkarinimiz Ömer Yaver Paşa'ya tebdilen Birinci Rütbeden Osmani ve Sertabibimiz Reşat Paşa'ya bir kıta Altın İmtiyaz Madalyası ita olunmuştur. Bu irade-i Seniyyenin icrasına sadaret memurdur.

11 Temmuz 1338[1922] - 15 Zilkade 1340

Sadrazam Tevfik

Takvim-i Vekayi, 13 Temmuz 1922, No: 4515, s. 1

Firari Vahdettin, firari iki arkadaşına, firardan önce aynı gün nişan ve altın madalya verdi.

Vahdettin, 11 Temmuz 1922'de Malta'ya beraber firar ettiği Ömer Yaver Paşa'ya Birinci Rütbeden Osmani, Doktor Reşat Paşa'ya da Altın İmtiyaz Madalyası verdi. (Firari Vahdettin'in, Sanremo'daki villasında intihar eden Dr. Reşat Paşa)

Sultan Vahdeddin tahtını ve tacını İstanbul'da bırakıp Malta'ya çıkarken.
İngilizler iki yıl önce Türk aydınlarını yaka paça tutuklayarak bu adaya getirerek hapsetti. Vahdeddin İngilizlerin bu insanlık dışı davranışına seyirci kaldı. Malta zindanlarını boylayan değerli insanları görmezden geldi. Kaderin garip bir cilvesi olsa gerek. İki yıl sonra, miskin ve değersiz canını kurtarmak endişesiyle kendisi de Malta'yı boylamak zorunda kaldı. Kasım 1922.

Madalya ve Nişan verme rezaleti

Firari Vahdettin'in, firar etmeden önce, iki firari arkadaşına aynı gün verdiği I. Rütbeden Osmani Nişanı.

Nişanı veren de firari, alan da firari, üstelik bu nişanın imalatını yapan da firari idi. Bu yüzden bu nişana: Firar-ı Osmani Nişanı denmesi daha uygundur. Çöken Osmanlı Saltanatı'nın son günlerinde böyle bir madalya ve nişan verme rezaleti yaşandı. Kahramanca savaşıp zafer kazananlara verilmesi gereken nişan ve madalyaları, Vahdettin yandaşlarına ve dalkavuklarına dağıttı. Zaten yozlaşmış olan Madalya ve Nişan verme geleneğini de rezil etti.

Firar-ı Osmani Nişanı

Firari Vahdettin'in madalyacısı, Jak Harunaçi Türk Milleti aleyhine casusluk yapıyordu!.

II. Abdülhamit'i kendine örnek alan Vahdettin, tahta çıkınca ağabeyinden yadigâr kalan saray menfaatçilerini çevresine topladı. Kuyumcubaşısı Jak Harunaçi de bunlar arasındaydı. Harunaçi Vahdettin'le Şehzadelik devrinden hatırlı dostluklar kurmuştu. Vahdettin ve eniştesi, sahtekar dostları Harunaçi'yi saray nimetlerinden mahrum etmedi. Yeni evleneceği saray bahçıvanının 18 yaşındaki kızını kandırabilmek için elmas ve pırlantalara boğdu. Nikah hediyesi olarak verdiği paha biçilmez mücevherlerin imalatını Jak Harunaçi yaptı. Türk milleti aleyhine casusluk yapan Jak Harunaçi de Vahdettin gibi firariydi.

Ömer Yaver Paşa (1881-1931)
Vahdeddin ile birlikte Malta'ya firar eden eski Harbiye Nazırı. Kurtuluş Savaşı'nda düşmana yardım ederek millete ihanet etti. Firar eden Vahdeddin'in yanında yer alarak siyasi kumar oynamaya devam etti. 150'lik hainler listesine alınıp vatandaşlıktan çıkarıldı..

Arkamda deniz, önümde domuz

Ömer Yaver Paşa'nın Balkan Savaşı'nda yüz kızartıcı marifetleri vardır. Balkan Savaşı'nda bir avuç Ermeni çetecisine esir oldu. 3 albay, 242 subay, 10 bin askeri, topu ve tüfeğiyle Bulgar ordusundaki 273 kişilik Ermeni Antranik çetesine teslim oldu. Antranik Çelebyan'ın Antranik Paşa adlı kitabında Ömer Yaver Paşa'nın teslim oluş rezaleti şöyle yazılıdır:

"Yaver Paşa gafil avlanır. Bir taraftan Ermeni bölüğünün acımasız ateşi diğer taraftan da geçilmesi imkansız azgın Meriç Irmağı arasında sıkışıp kalır. Bu kritik dakikada, kararsız Yaver Paşa biraz düşündükten sonra teslim olup hayatını kurtarmasının daha akıllıca olacağını düşünerek, savaş tutkunu korkunç Antranik ile çarpışmayı göze alamaz. Pek çokları şaşkınlıkla ona bu kadar asker ve toplarla Antranik'e ve bir bölük gönüllüye neden teslim olduğunu sorduklarında: "Arkamda deniz, önümde domuz ne yapayım? diye cevaplar"

Çelebyan, Antranik, Antranik Paşa, Peri yayınları, İstanbul, 2003, s. 152-53

Sultan'ın Kaçışı – Eşini ve Ailesini Bıraktı – Utanç Verici Bir İstek

THE SULTAN'S FLIGHT

LEAVES WIFE AND FAMILY.

AN EMBARRASSING REQUEST.

(Received 2.45 p.m.)

CONSTANTINOPLE, Nov. 19.

The conditions at the Palace are said to be chaotic. All the servitors of the late Sultan have gone over to the Kemalists.

The Sultan, before his departure, made the somewhat embarrassing request to General Sir Charles Harington to look after his wives and family. It seems likely that some of the former may desire to join their husband abroad.

The news of the Sultan's departure did not create a sensation in Angora, in view of the previous propaganda against him and because premature reports of his flight had been already current.—Reuter.

(14.45'de alındı) İstanbul, 19 Kasım. Sarayda koşulların karmakarışık olduğu söyleniyor. Son Sultan'ın hizmetkarları Kemalistlere katılmış bulunuyor. Sultan, ayrılmadan önce, General Sir Charles Haringtonʼdan eşlerine ve ailesine bakılması için bir istekte bulundu. Daha önceki eşlerinden bazılarının yurt dışında kendisine katılma olasılığı bulunuyor. Kendisine karşı başlatılmış olan daha önceki propaganda ve kaçacağı konusunda zamanından önceki söylentilerin gerçekleşmiş olması açısından, Sultan'ın kaçış haberi Ankara'da herhangi bir sansasyon yaratmadı.– Reuter. The Northern Advocate, 21 Kasım 1922, s. 5

Sanremo'ya çıkan Vahdeddin Prens Aziz tarafından karşılanırken. Arap harfli Türkçe altyazılı fotoğraf. İleri gazetesi, 3 Haziran 1923 s. 1

yurmuştu; Türk Muhafızları Refet Paşa tarafından değiştirilmişti, kendi hizmetlilerinin sadakatine artık güvenemezdi ve Müttefik Güçleri'nin sıkıyönetimi uygulamaya koyma niyetinden vazgeçmesi, şehirde Müttefik Güçleri'nin durumunun özündeki zayıflığını göstermişti. Daha fazla kalarak, Padişah ne kendi çıkarlarına ne de halkının çıkarlarına yararlı olmayı ümit edebilirdi.

Zeki Bey'in haberinin doğruluğunu tespit etmek için bu yönde tedbirler alındı. Bu ispatlandıktan sonra, General Haringtonʼın emir subayının eşlik ettiği birinci tercüman vekili ile Zeki Bey gecenin geç bir saatinde Yıldız Sarayı'nda özel bir görüşme yaptı ve Padişah'ın 17 Kasım tarihinde sabah erkenden ayrılması planlandı. 16 Kasım tarihinde General Harington, Padişah'tan Müslümanların Halifesi olarak imzaladığı ve İstanbul'da hayatının tehlike altında olduğu düşüncesiyle İngiliz Hükümeti'ne sığındığını ve bir an önce başka bir yere götürülmesini rica ettiğini bildiren özel mektubunu aldı. Padişah'ın ayrılmasıyla ilgili plan General Harington tarafından ustalıkla yapıldı ve ertesi sabah hiçbir aksilik olmaksızın yürütüldü. Padişah, beraberinde on yaşındaki oğlu Ertuğrul ve maiyetindeki sekiz kişi ile saraydan sabah saat 8'de o zaman Muhafız Alayı askerlerinden oluşan taburun zapt ettiği Yıldız Kışlası'na açılan yan kapıdan ayrıldı. Orada Albay Steele ve birinci tercüman vekili ve Muhafız Alayı askerlerinden oluşan bölük tarafından karşı-

Sanremo'ya çıkan Vahdeddin Mısırlı Prens Aziz tarafından karşılanırken.

landı. Topluluk iki motorlu askerli ambulans ile Padişah'ın, General Harington ve benim tarafımdan karşılandığı Tophane'deki deniz üssüne getirildi ve oradan Amiral Brock tarafından deniz töreni ile karşılandığı HMS Malaya'ya kadar eşlik edildi. Sabah 9.30'dan önce Padişah Malaya ile Malta'ya doğru hareket etti.[326]

İslâm Halifesi, karılarını düşmana emanet eder mi?...

Vahdettin düşman savaş gemisiyle ve düşman korumasıyla Müslüman bir ülkeden kaçtı. İslâm düşmanı ve Hıristiyan bir ülkenin bayrağı altına sığındı. Üstelik gizlice sıvışırken beş karısını düşmana emanet etmek gibi inanılmaz bir namussuzluk yaptı. Utanç verici bir davranışta bulundu. Bu denli aşağılık bir hareketi yapan Vahdettin bütün yüzsüzlüğü ile İslâmların halifesi olabileceğini iddia etti. Vahdettin düşmanın verdiği saray yavrusu malikanelerde keyif içinde safa sürdü. Düşmandan aldığı ve fukara milletin kesesinden çaldığı paralarla yaşadı. O düşman ki Mekke ve Medine gibi kutsal topraklardan Türkleri söküp atan İngiltere idi. Vahdettin'in hicret ettim dediği yer; Mekke ve Medine gibi kutsal topraklar değil. Sanremo, gibi Hıristiyan bir Avrupa şehri idi. O Sanremo ki, kutsal toprakların düşman eliyle Türklerden koparılma kararının verildiği yerdir.

326 İngiliz yıllık raporlarında Türkiye (1922) Derleyen: Ali Satan, Çeviri: Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Angı Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 88-89-90

MOHAMMED ASKS FOR HIS WIVES

Inquires in Radio Dispatch; Informed They Are "All Well and Happy"

CONSTANTINOPLE, Nov. 22.—(By A. P.) Officials of the Sultan's Palace today received a radio message from Mohammed VI who has fled to Malta, inquiring after his wives, all of whom he left behind. The following to his inquiry was forwarded:

"All are well and happy."

The most anxious of the Sultan's harem is a young Circassian beauty, a daughter of the palace gardener, to whom Mohammed VI was recently married. Her installation in the imperial household aroused considerable rivalry among the other members of the harem for she immediately became a favorite and her master lavished expensive gifts upon her. She has now returned to her parents who are in modest circumstances.

Turkish newspapers assert that the Sultan took with him $500,000 in currency, a solid antique silver set, and several hundred dollars worth of jewels as well as a field marshal's uniform.

VI. Mehmed eşlerini merak ediyor

Telsiz iletisi "Onların çok iyi ve mutlu" olduklarını bildiriyor

İstanbul, 22 Kasım

(A.P.) Sultan'ın sarayındaki görevliler, bugün Malta'ya kaçan Sultan VI. Mehmet'in arkasında bıraktığı tüm eşlerini soruşturan bir telsiz iletisi aldılar. Kendisinin bu soruşturmasına karşılık şu ileti gönderildi:

"Hepsi iyi ve mutlu."

Sultan'ın hareminde bulunan en kaygılı kişi, VI. Mehmet'in yeni evlenmiş olduğu saray bahçıvanının kızı olan bir Çerkez güzeli. Bu hanımın saraya yerleşmesiyle birlikte birdenbire Sultan'ın gözdesi olması ve efendisinin ona pahalı armağanlar yağdırması haremin diğer üyeleri arasında ona karşı bir rekabet oluşmasına neden olmuştu. O da şimdi, alçakgönüllü koşullarda yaşayan anne ve babasının yanına dönmüş bulunuyor.

Türk gazeteleri, Sultan'ın yanında 500.000 Dolar, antika bir gümüş seti ve bir mareşal üniforması ile birlikte birkaç yüz dolar değerinde mücevher götürdüğünü ileri sürüyor.

The Evening Leader, Corning, N.Y, 22 Kasım 1922, s. 3

Kudüs'ün, Mekke ve Medine'nin daha birçok vatan toprağının, Türklerden koparıldığı İngilizlerin topladığı uğursuz konferansın yapıldığı yerdir.

Vahdettin, Şeyhülislamlar, Hacılar, Hocalar ve daha birçok Müslümanlar tanıyordu. Nasıl oldu da bu kadar Müslüman içinde, karılarını emanet edebileceği, güvenebileceği bir tek kişi bulamadı? Nasıl oldu da, gidip beş karısını düşmana emanet edip İngiliz'in bayrağı altına sığındı?

"Kaçmadım hicret ettim" sözündeki hayasızlık!..

Vahdettin'in hatıralarında şöyle bir cümle bulunuyor:

"Kaçmadım; kendime Peygamber'in hicretini, Mekke'den Medine'ye gidişini örnek aldım ve geri dönmek üzere gittim."[327]

Vahdettin'in bu sözü hayasızca yapılmış benzetmedir. Üstelik şanı yüce Peygamberimiz Hz. Muhammed'e karşı yapılmış çok açık bir hakarettir. Vahdettin bu çirkin sözüyle Peygamberimizin yüce adını kendi sefil ve onursuz hayatıyla kıyaslamaya kalkışmış. Müslüman olan herkes çok iyi bilir; Hz. Muhammed kendi din kardeşi Müslümanlardan kaçmadı. Peygamberimiz İslâm düşmanların baskısıyla Mekke'den Medine'ye hicret etti. Vahdettin yıllardır sırtından geçindiği, ekmeğini yediği, Müslüman Türk milletinden kaçtı. Düşmandan değil kendi milletinden kaçtı. Müslümanlardan kaçtı. Her türlü ihaneti yaptığı için, hesap vermekten korktuğu için kaçtı. Vahdettin'in "Kaçmadım hicret ettim" benzetmesi onun imansızlığını gösteren ibretlik bir sözdür. Firari Sultan'ın bu

327 Bardakçı, Murat, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 246

Vahdettin Haringtona çok ayıp etmiş...

General Harington, Türk milleti içinde hayatını tehlikede gören Vahdettin'i kurtardı. İngiliz savaş gemisine bindirerek Malta'ya gönderdi. Bu hizmete karşılık Sultan ona bir sigara kutusu dahi hediye etmemiş. Vahdettin düşmana çok ayıp etmiş. Oysa Harington Vahdettin'in hayatını kurtarmakla, birinci rütbeden Harunaçi mamulatı bir Firar-ı Osmani Nişanı'nı fazlasıyla hak etmişti.

General Sir Charles Harington (1872-1940)
Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali. Kendi milleti arasında hayatını tehlikede gören ve İngiliz bayrağı altına sığınan Vahdettin'i kurtardı.

sözlerine dış basın da geniş yer verdi. Halkımızı öfkelendiren bu sözler ise, Türk gazetelerinde layık olduğu biçimde yanıtlandı. İleri gazetesi "Vahdettin İblisi" başlıklı haberinde Vahdettin'in yaptığı bu talihsiz benzetmeye şöyle yanıt verdi:

> "Vahdettin, İstanbul'u terk edişini Peygamber-i Zişan'ın Mekke'den hicretine benzetme hainliğini de yapmıştır. Peygamber-i Zişan Mekke'den düşmanlarının baskısıyla çıkmıştı. Yoksa dindaşlarının değil."[328]

"Düşmanla üç sene boğazlaşan Türkler aleyhinde fetva yazmış adamın saltanatı"

İleri gazetesinde yayımlanan makaleden:

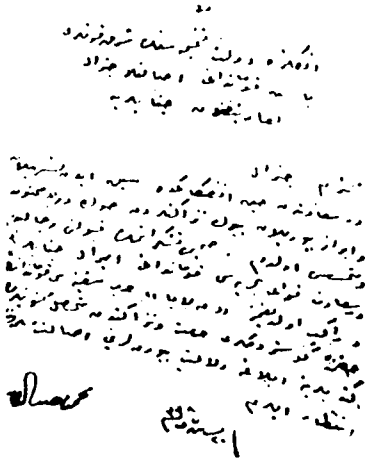
"Canı tırnağına alarak, Anadolu'da melun bir düşmanla üç sene boğazlaşan Türkler aleyhinde fetva yazmış adamın saltanatını bir tarafa bırakın, fakat İslamlıkla ve halifelikle ne ilişkisi olabilirdi? Vahdettin ağabeyine jurnal yazmak suretiyle hıyanet etmişti. Şimdi de casusluk ederek çıkıyor ve kendisini yabancı koruması altına atarken "Müslümanların Halifesi" imzasını kullanmaya utanmıyor. Anadolu'da bir kahraman Binbaşı[329] bir günde zaptedeceğine söz verdiği tepeyi, biraz geç ele geçirdiği için intihar etmişti. İstanbul'daki Vahdettin ise memleketinin düşman tarafından işgal edilmeyeceğine emin olduğu için canından korkarak kaçıyor."[330]

Ankara gazetelerinde Vahdettin'in firarı

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin Firar hakkındaki ilk haberi:

"Birkaç günden beri saray ile İngiliz memurları arasındaki sıkı temas, Vahdettin'in yolculuk hazırlığında bulunduğunu gösteriyordu. Özellikle son günlerde sarayın etrafına

328 *"Vahdettin İblisi"* Bkz: İleri gazetesi. 20 Ocak 1924, s. 1
329 Reşat Çiğiltepe
330 İleri gazetesi, 21 Kasım 1922, s. 3

Vahdettin'in Harington'a yazdığı 20 Kasım 1922 tarihli teşekkür mektubu. Şehsuvaroğlu, Haluk, Resimli Tarih Mecmuası, Kasım 1950, s. 407.

Vahdettin'in Harington'a teşekkür mektubu

Saygıdeğer General,

İstanbul'dan ayrılırken bana gösterdiğiniz yakınlık ve yardımlarınızdan etkilendim çok mutlu oldum. Lütfen içten teşekkürlerimi kabul ediniz.

İstanbul'daki Deniz Kuvvetleri'nizin Komutanı Amiral cenaplarına ve bindiğim Malaya savaş gemisi komutanına gösterdikleri saygı ve nezaketten dolayı memnuniyetimi kendilerine ulaştırmaya delalet buyurmalarını tanınmış olan asilliğinizden beklerim."

20 Kasım 1922

Mehmet Vahdettin

İngiliz birliklerinin yerleştirilmesi bunda şüphe bırakmadı. Önceki gece Vahdettin İngilizler tarafından bir savaş gemisine götürülmüştür. Bütün bu işler gayet gizli ve sessiz yapılmıştır. Ertesi sabah birkaç otomobil Vahdettin'in uşaklarını da arkasından yetiştirmiştir. İngilizler Vahdettin'in sureti firarını kendileri için her halde hoş bir vesika teşkil etmeyen bir beyanname ile bildirdikleri gibi, General Harington da, Refet Paşa'ya bir mektup göndererek, sabık halifenin ülkeyi terk ettiğini bildirmiştir.[331]

İstanbul gazetelerinde Vahdettin'in firarı

Hakimiyet-i Milliye[332] gazetesinde yayımlanan Vahdettin'in firarı ile ilgili haber:

Bütün gazeteler, bu melunca firara sütunlar ayırıyorlar, ecnebiler bile nefret ve lânetle yad ediyorlar. Vahdettin'in rezilce ve alçakça firarı İstanbul ahalisini fevkalade etkilemiştir. Bütün basın bu konuyla meşguldür ve sütunlarla yazı yazıyorlar. Bu nefret namuslu ve dost ecnebiler arasında da aynı derecededir. Fransız çevreleri Vahdettin'in Hıristiyan memleket veya müstemlekesinde yerleşeceği için Afrika Müslümanları bu durumdan dolayı kendisini Halife telâkki etmeleri imkanı olamayacağını söylemektedirler.

Fransız milleti iki memleket arasındaki dostluk münasebetiyle şahsa değil, ancak Türk milletinin arzu ve emellerine kıymet vereceklerini açıkça söylemektedirler.

Vahdettin'in firarı üzerine İstanbul basını neşriyatta bulunmaktadır.

Renin gazetesi: "İngiliz tebliğinden anlaşıldığı üzere Vahdettin ecnebi bir devletin himayesini istida ederek bir İngiliz zırhlısıyla hilâfet merkezinden kaçmıştır. Üç senelik

331 Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 19 Kasım 1922 s. 1

332 Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 20 Kasım 1922, s. 1

kötülük devrini fiilen kapatarak hesap gününün yaklaştığını hisseden ve amel defterinde millete borçtan başka bir şey yazılı olmayan Vahdettin'in mevkii tarihini tayin etmiştir. Dört yabancı bayrak altında himaye dilenen bu adam, esasen bundan üç sene önce milletin tepesinde bir hıyanet cephesi kurmakla; her türlü hak ve sıfattan aklen, dinen ve kanunen soyunmuş bulunuyordu. Hanedan-ı Âli Osman bu defa iyi-kötü, büyük-küçük otuz altı padişah verdi. Fakat şu dakikada ecdadının mezarlarına yüz çevirerek kim bilir hangi sergüzeştlere doğru yürümekte olan Vahdettin kadar adisini yetiştirmemişti. Gönül isterdi ki Vahdettin gidişinden önce kaçmış olanlardan daha yüksek bir tıynet sahibi çıksın ve hesap günü milletin huzur-u muhakemesinde siyasetini hiç olmazsa özrünü tarihi gösterebilsin. Ne yazık ki bunların hiçbiri olmadı ve Yavuz Sultan Selim'in torunu, Hazreti Peygamberin emanetleri yanında oturmaktansa, ecnebi korumasına sığınarak hilâfet makamından firarı tercih etti. Çok üzüntü duyarız ki, bu çirkin macerada bizim tarihimize geçecek ve gençler, Sakarya destanlarını okuduğu aynı sayfada bu hikaye de tesadüf edecektir.

İleri gazetesi: "VI Mehmet vatanına, milletine ve dinine karşı işlediği cinayetlerin cezasından korkarak Mustafa Sabriler, Damatlar, Filozof Rızalar gibi firar etmiştir. Adı geçenleri himaye ve icabında kaçırmak hususunda bazı ecnebi çevreleri zaten söz vermişlerdi. Bu ecnebiler sözlerinde durarak işte bize bu yadigârları memleketimize bir daha gelmemek üzere uzaklara sevk ediyor.

Vakit gazetesi: "Son üç dört sene içinde aramızdan vatana ihanet edecek tıynette bir avuç adam çıktı. Şahsi menfaati, kini ve ihtirası için memleketin yok olmasını isteyen ve bu gayelerinin husulüne en kirli vasıtalarla çalışan bu adamlar arasında çeşitli sıfat ve mevkileri haiz fertler vardı. Fakat ihanetleri sonucunda bu sıfatlar hepsi bir tek sınıf teşkil etti ki, o da vatan haini sınıfıdır. Hiçbir memleket bu sınıfa mensup olanlar arasında mevki ve unvan farkları gözetmez. Bunlar her çeşit medeni ve milli şartların dışındadır. Memleket yönetim olarak tek vücut bir hal alınca, bu sınıf adamlar hesap saati geldiğini anladılar. Dünya yüzünde hiçbir millet düşünülemez ki varlığını, hak ve olanaklarını ihlal edenlere husumet beslemesin. Böyle hareketlerde bulunanlar bizzat kendisine mensup kişilerse hükümet daha zayıf değil, daha sert olur. İşte bütün vatan hainleri, milletin bu haklı ve doğal husumetinden korktular. Birer tarafa savuşmak yolunu aradılar. Dün bu gibilere aynı zümreye mensup bir kişi daha katılmıştır ki, ismi Vahdettin'dir. Vahdettin tesadüfler sonucunda elde ettiği mevkilerden kendi kendini, ihanetleri sonucunda zaten düşürmüştü. TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihli kararı düşüşü resmi bir şekilde ifade etti. Bunun üzerine Beşiktaş'ın yukarısında mevcut bir köşkte oturan ve vatan hainliği ile meşgul bir uğursuz şahıs kalıyordu. Bu uğursuzun firar etmesi bizce adi bir zabıta olayı mahiyetindedir. Eğer aralıksız süren hükümdarların kötü idare ve istibdadından ve Vahdettin'in ihanetlerinden sonra şahsı ve onu saltanat usulüne karşı bir delil aramağa lüzum kalmışsa bu firar olayı en muhafazakar kafalıları iskât edecek bir delil hizmeti görmüştür. Vahdettin'in uluslararası hukuk yönünden durumu, bir ecnebi devlete iltica etmiş bir fertten başka bir şey değildir. Geçmişe ait olan bir takım unvanlar kendisi için acı bir tarihi hatıradan başka bir şey olamaz. Bundan sonraki ömrünü nerede geçireceği hakkında elde henüz bilgi yoktur. Fakat Malta gibi bir yerde bir mülteci hayatı geçireceği

Suphi Nuri İleri (1887-1945)
İleri gazetesi sahibi ve yazarı.
Lozan Konferansı'na danışman olarak katılan hukukçu ve gazeteci.

Altıncı Mehmet kaçtı, Yaşasın Türkler ve İslamlar...

Altıncı Mehmet vatanını terk ve İngiltere'ye sığınarak hilafet merkezinden firar etti. Ecdadı çok defa intiharla yetinmişti. Fakat kendisi tam anlamıyla korkak ve alçak olduğundan, henüz aramızda barış antlaşması bulunmayan bir memlekete kaçmak suretiyle, bu memleketin en sefil bir mahluku olduğunu gösterdi. Vatanı mahvetmeye ve düşmanlara teslim etmeye çalışan Altıncı Mehmet en sonunda Osman Gazi'nin hanedanını ve Halife Selim'in makamını da lekeledi. Allah cezasını versin.

Türk milleti üç seneden beri kendi idaresini eline aldığından artık padişaha ihtiyaç kalmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereği artık Padişah biziz. Üç senelik kan ve ölüm pahasına elde ettiğimiz Padişahlığı biz artık her hangi bir şahsa kaptırmayız.

Yalnız hilafeti Türkler kılıçları ile kazandığı ve savunduğu için tabiidir ki, bundan sonra İslâm dünyasının itaat edeceği halifeyi, dört yüz seneden beri olduğu gibi biz Türkler seçeceğiz. Yani bu satırlar yayımlandığı zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün Müslümanların yeni halifesini seçmiş olacaktır. Büyük Millet Meclisimizin verdiği kararlara göre, yeni halife Osmanlı hanedanı içinden ilim ve ahlâk bakımından uygun bir zat olacaktır. İslam alemi tabiatıyla dört yüz seneden beri olduğu gibi, Türklerin seçtikleri halifeye biat edecektir.

ألتنجى محمد قاچدى
يشاسون تورکلر واسلاملر

İleri gazetesinde yayımlanan "Altıncı Mehmet kaçtı, Yaşasın Türkler ve İslamlar" başlıklı makale.
İleri gazetesi, 19 Kasım 1922 s. 1

Böylece Türk ve İslam aleminde yeni bir hayat başlamış olacaktır. Bu yeni hayatta kötülere yer yoktur.

Artık düşmanla işbirliği eden, din ve milletimizin aleyhine yürüyen Altıncı Mehmetler gibi idarelere hiçbir zaman katlanmayacağız. Ve bu gibileri mevkilerinde tutmayacağız. Bu, her Müslüman'ın ve her Türk'ün hakkıdır ve görevidir.

Bu mesele dahili bir iştir. Ecnebilerin kesinlikle padişahlık ve halifelik işlerine müdahalelerine izin verilemez. Zaten bugün dış ilişkiler şahıslar arasında değil, milletler arasında cereyan ediyor. Ve bu ilişkilerde belirleyici olan hanedanlar değil, ihtiyaçlar ve iktisadi menfaatlerdir. I. Dünya Savaşı'ndan tam anlamıyla berbat olarak çıktık. Firari ve melun Altıncı Mehmet'e kalaydık, bugün köleler gibi esir ve sefil olurduk. Fakat hamdolsun bu vatan yalnız Altıncı Mehmet'ler, Damat Ferid'ler, Ali Kemal'ler ve Anzavur'lar yetiştirmiyor. Dört beş sefile karşı vatan Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını da yetiştirdi. Bu mübarek zatlar bin türlü zorluk, bin türlü fedakarlık ve bin türlü kahramanlıklarla içerde ve dışarıda bin türlü düşmana karşı koydular. Büyük imanları sayesinde başarıya ulaştılar. Bugün I. Dünya Savaşı'na rağmen, Hürriyet ve İtilaf'a rağmen, Altıncı Mehmet'e rağmen biz yine silahımız elde Avrupa devletleri arasına girdik.

Kahraman kumandanımız ve barış görüşmelerine giden İsmet Paşa yarın bize Lozan'dan şerefli ve mesut bir barış getirecektir. Bugün dünyaya hakim olan Lord Curzon'un, Poincare'in ve Mussolini'nin bize dair en son sözlerine bakın. Lozan Konferansı'nın arifesinde herkes doğuda barışı ve Türk hakkının sağlanmasını istiyor. Er geç Avrupa ile uzlaşacağız ve barışacağız. Cümlemize geçmiş olsun. Altıncı Mehmet, İslam ve Türk alemi üzerine düşmanlarımız tarafından sevk edilmiş sefil bir kâbustu. Elhamdülillâh şimdi biz bu uğursuz kâbustan kurtulduk. Kahraman ordumuz sayesinde alnımız açık olarak Türk ve İslamların ilerlemesi için ve medeniyet alemine dahil olduk. Allah bize bir daha Altıncı Mehmet gibi hain bir vatandaş vermesin. Amin.

Suphi Nuri (İleri)
İleri gazetesi, 19 Kasım 1922 s. 1

1

TELLING THE WORLD
Every Day The Reader Reads the Items of That Day's News in THE LEADER

Full Leased Wire Foreign and Domestic News Service of The Associated Press

THE EVENING LEADER

HARDING'S PLAN
Its Only Rebuttal Discovered by David Lawrence Today in THE LEADER

VOL. LV., NO. 271. CORNING, N. Y., FRIDAY, NOVEMBER 17, 1922. WEATHER:

SULTAN FLEES FROM CONSTANTINOPLE ON WARSHIP

MORNING PAP... GRATIFIED OVER OUTCOME OF ELECTION

2

SULTAN BOARDS BRITISH VESSEL

Takes Refuge on Warship—Allies Feared Ruler Would Be Assassinated

3

SULTAN FLEES TO SAFETY UNDER BRITISH FLAG

...ple, Nov. 17—Moham... Turkish sultan, has fled ...tinople on a British ...for Malta. Upon em... ...ltan emphasized that ...eating.

...alty members of the pa... ...ped quietly into the c... the British naval base ... Harington and No... acting British high ...

4

SULTAN ESCAPES ON BRITISH SHIP

Fears Trial at Hands of Kemalists — Has Abdicated

5

Ruler of Turkey In Flight To Malta On British Battleship

(ASSOCIATED PRESS)

CONSTANTINOPLE, Nov. 17—Mo... banned the sixth Sultan and ruler... Turkey, is in flight to Malta ... a British warship. ... The Sultan declared ... ceding his throne before ... Wednesday night from ... British warship ... protection ...

6

EX-SULTAN IN TERROR OF DEATH IN MALTA

Believes Assassination Has Been Decreed Because He Espoused British In Near East.

7

TURKISH SULTAN SEEKS SAFETY

DECLARES HE IS NOT ABDICATING THRONE BUT SEEKS RETREAT OF SAFETY

British Grant Ruler's Request For Protection; Political Significance Seen In England Granting Asylum

8

SULTAN OF TURKEY HAS FLED

Leaves Constantinople for Malta Aboard British Ship.

Constantinople, Nov. 17—(By the ... Mohammed VI, ...

9

SULTAN IN FLIGHT ON BRITISH WARSHIP

Mohammed VI. Requests Asylum on the Ground That His Life Is in Danger.

IS NOT ABDICATING, HE SAYS

Angora Reported to Be About to Demand His Surrender by British to Stand Trial.

10

SULTAN FLEES ON BRITISH WARSHIP

Mohammed VI. Requests Asylum on the Ground That His Life Is in Danger.

NOT ABDICATING, HE SAYS

Welcomed in Name of King George. The British Assert There Was No ...

11

"I AM NOT ABDICATING!"

ONLY MOVING FROM DANGER

SULTAN'S SECRET FLIGHT

Now on Board H.M.S. Malaya

Vahdettin'in firarı dünya basınında
Vahdettin'in firar edip İngilizlere sığınmasını yabancı gazeteler yukarıdaki haber başlıklarıyla duyurdu. Gazetelerin listesi için Bkz: s. 485

12

SULTAN FLEES ON BRITISH WARSHIP

Heads for Refuge at Malta—Denies That He Has Abdicated.

By the Associated Press.

CONSTANTINOPLE, Friday. — Mo... hammed VI., the Turkish Sultan, has fled from Constantinople on a British warship, bound for Malta. ... Upon embarking the Sultan stated that he was not ... merely removing ... state ...

13

METAL MARKET

The Bisbee Daily Review

COPPER PRICES

VOL. 10—NO. 275 BISBEE, ARIZONA, SATURDAY MORNING, NOVEMBER 18, 1922 Price Five Cents

SULTAN QUITS TURKEY IN FEAR OF LIFE

Plan War Control of Nation's Resources

Former Premier of France Arrives in New York Harbor

GIVEN REFUGE BY BRITISH ON OUTBOUND SHIP

DECLARES NEW

SUCCESS SEEN

Allied Note to Germany Declares

PLAN TO PILOT

General Harington'ın fotoğraf çektirdiği Sait Paşa Konağı'nın bu günkü hali.
İstanbul işgalinde sembol haline gelen fotoğrafın çekildiği yer. Günümüzde bu binada İstanbul Moda Akademisi bulunuyor.

tahmin olunabilir. Dünyada ne kadar Müslüman varsa Vahdettin'in yaptıklarından haberdardır ve kendisi hakkında lânetten başka bir his beslememektedir. TBMM tarafından yakında verilen karar gerçekleştiği zaman, halk arasında Vahdettin'in firar etmesi ihtimalleri sık sık söz konusu edilmişti. Hatta bu sözler Yıldız Sarayı'na kadar gitmişti. Hatırlarda olduğu üzere saray mensuplarından biri Vahdettin'in hiçbir zaman firar etmeyeceğini bir gazeteye teyit etmiş ve "Efendimiz İstanbul'dan hiçbir tarafa kımıldamayacaktır. Şimdiye kadar olan hareketinin hesabını millete verecektir" demişti. Dünkü firar olayı gösteriyor ki Vahdettin millet önünde hesap vermeyi değil, ecnebi kuvvetlerine sığınmayı daha uygun görmüştür.

Tevhid-i Efkâr gazetesi: İngiliz Karargâhı'nın tebliği ile sureti firarını öğrendiğimiz sabık padişah vatanı ve hilâfet makamını terk ve bir ecnebi devletin himayesine iltica eylemekle tarihimizde şimdiye kadar tesadüf edilmeyen bir alçaklık göstermiş oldu. Bu din ve millet düşmanı padişahtan zaten başka bir şey beklenemezdi. Nasıl ki Damat Ferit'ler, Hoca Sabri'ler, Vasfi'ler, Sadık'lar, Rıza Tevfik'ler gibi vatan hainleri alçaklıklarının, ihanetlerinin ve hıyanetlerinin hesabını vermekten ürkerek, korkarak, çekinerek yine aynı

General Harington ve maiyetinin Sait Paşa Konağı önünde çektirdiği fotoğraf.
İstanbul işgalinde sembol haline gelen fotoğraflarından biri. İngiliz İşgal Kuvvetleri kulübü. Ortada General Harington ve İngiliz İşgal Kuvvetleri subaylarının hatıra fotoğrafı. Nişantaşı, 1922

biçimde firar ettiler. Fakat gönül arzu ederdi ki, velev, bir müddet için olsun Türk milleti ve alem-i İslam namına icrayı saltanat ve hilâfet etmiş olan VI Mehmet altı yüz senelik bir mazisi olan hanedanına, 1300 senelik hilâfet-i mualla-ı İslâmiye'ye ve Türk milletinin vakur ve yüksek haysiyetine karşı bu son zat ve ihaneti göstermiş olmasın. Zira Tarih-i Osmani padişahlar hesabına iyi kötü her şeyi kaydetmiştir. Fakat bu ihanetlerin ihanetini kaydetmemiştir."

İkdam gazetesi: "Bu tebliğden anlaşıldığına göre millet, din ve memleket aleyhindeki hareketiyle üç buçuk seneden beri üzerindeki halifelik ve padişahlık sıfatları fiilen sakıt bulunan Mehmet Vahdettin dün sabahtan beri artık hilâfet makamında bulunmuyor. Bu hatıranın bizim için alelade bir zabıta vakasından daha büyük bir önemi yoktur. Bu olayın bizi gafil avladığını ve ne hayretimizi, ve ne de üzüntümüze mucip olduğunu söylemekte icap eder. Çünkü her ne suretle olursa olsun kaçmak bir korkunun ve korku da bir hıyanetin sonucudur. İstanbul kamuoyu hain Vahdettin'in firarını sükunet ve lâkaydi ile telâkki etmekle beraber ecnebi himayesine iltica etmek suretiyle gösterdiği son zillet

Fotoğrafının çekildiği 30'lu yıllardaki hali. 30'lu yıllarda aynı açıdan çekilmiş bir fotoğraf. Binanın balkonunda bu kez zarif ve ince hanımefendiler poz vermiş. Nişantaşı, 2013

Fotoğrafının çekildiği yerin şimdiki hali. İstanbul işgalinde sembol haline gelen fotoğrafın çekildiği yer. Günümüzde bu binada İstanbul Moda Akademisi bulunuyor. Nişantaşı, 2013

ve hıyanet herkesin nefretine mucip olmuştur.[333]

Hilâfet makamından, İngiliz kucağına!

Vahdettin'in firarını bildiren Hakimiyet-i Milliye gazetesinin "Hilâfet makamından, İngiliz kucağına!" başlıklı haberi:

"Cuma günü öğle üzeri Ankara çoktan beri beklediği haberi aldı.Vahdettin İngilizlere iltica ederek firar etmiş! Vahdettin'in taşıdığı kara vicdan en sonunda kendisini bu alçaklığa da sürükleyecekti. Onun için kimse hayrete düşmedi. Vahdettin için artık Türk ve Müslüman topraklarında yaşamak imkanı yoktu ve açılacak kucak ancak İngilizlerin kucağı olurdu.

İşte Cuma sabahı aşağılık ve rezil bir biçimde birkaç uşağı ile beraber bu kucağa atıldı. Vahdettin hainliğini en son defa olarak bir kere daha gösterdi. Vahdettin ne aldatmış, ne aldanmış bir adamdır. O en müthiş bir suikastın amili, tertipleyicisidir. O değil yalnız kendisini, üç seneden beri bütün milleti böylece aynı kucağa atmak istiyordu. Fakat ne saadet ki, kendisine bunu layık görenler ve bütün Türklüğü de aynı sefil mevkide göreceklerini zannettiler. Bugün ellerinde yalnız Vahdettin ve birkaç uşağını buluyorlar!

İngilizler tarafından - İstanbul'un bu melunun pis vücudundan temizlendiği anda - neşrolunan beyannameyi okumak, bu adamın ne sefil, ne rezil, ne adi bir mahluk olduğunu çok açık bir biçimde gösteriyor: "Hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğü için bütün İslamların Halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini talep etmiş! Melunun bu derecesine bir insanda tesadüf zannetmeyiz ki mümkün olsun. İngiliz himayesi altında bütün İslamların halifesi; bu ne alçaklık, bu ne adilik yarabbi! Görülüyor ki bu adam bütün İslam vicdanını yaralamak için yaratılmış aşağı bir mahluktur. Fakat çok şükür ki, dinimiz bizi bu kadar alçalmış insanlardan çok uzak bulunduruyor ve bu gibi alçakların derhal başımızdan atılması için bütün emirleri veriyor ve nitekim böyle oldu. Bu kadar kirli bir kalp ve vicdanın taşıyamayacağı hilâfet dün akşamdan itibaren kendisinden alındı.[334]

333 Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 20 Kasım 1922, s. 1

334 *"Hilâfet makamından, İngiliz kucağına!"* Bkz: Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 20 Kasım 1922, s. 1

İngiliz, Fransız ve İtalyan İşgal Kuvvetleri Kumandanları.

İşgal Orduları Kumandanları'nın çektirdiği ünlü balkon fotoğrafı...
İstanbul işgalinde sembol haline gelen fotoğraf. Yerli ve yabancı birçok gazete bu fotoğrafı yayınladı. Solda İngiltere'de yayınlanan Illustrated London News. Sağda ise Fransa'da yayınlanan L'Illustration dergileri.

Firari Vahdettin'den kurtarıcısı Harington'a teşekkür

General Harington anılarında:

"Korunması Müttefik Yüksek Komiserliği'nce bana emanet edilmiş olan Padişah'ın yaşamı ve güvenliğiyle çok ilgilenmekteydim."[335]

Diyor. Padişahı kaçırma operasyonundaki kendi başarısı için:

"İnce hesaplanmış bir görevdi ve ilgililerce çok iyi gerçekleştirilmişti. Sultan yapılmış olan bu planlar için bana teşekkürlerini sunmuştu."[336]

Diyerek Vahdettin'in kendisine teşekkür ettiğini açıklıyordu. Vahdettin kurtarıcısı General Harington'a gönderdiği mektubunda şöyle teşekkür ediyordu:

Saygıdeğer General,

İstanbul'dan ayrılırken bana gösterdiğiniz yakınlık ve yardımlarınızdan etkilendim çok mutlu oldum. Lütfen içten teşekkürlerimi kabul ediniz.

İstanbul'daki Deniz Kuvvetleri'nizin Komutanı Amiral cenaplarına ve bindiğim Malaya savaş gemisi komutanına gösterdikleri saygı ve nezaketten dolayı

335 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 257
336 Harington, Sir Charles, *a.g.e* s. 257

Selam Türk'ün şanlı bayrağına!..

İşgal Kuvvetleri Kumandanları ordularıyla İstanbul'dan ayrılırken hep birlikte Türk bayrağını selamlıyorlar.

memnuniyetimi kendilerine ulaştırmaya delalet buyurmalarını tanınmış olan asilliğinizden beklerim."

20 Kasım 1922

Mehmet Vahdettin[337]

İngiliz Baştercümanı Ryan'ın anılarında Vahdettin'in kaçışı

İngiliz Sefarethanesi Baştercüman'ı Sir Ryan anılarında Vahdettin'in firarını şöyle anlatıyor:

"Sultan halâ Sarayındaydı. Fevkalade Komiser Sir Horace Rumbold'u son bir defa huzura çağırdı, beraber gittik ve Teşrifat Nazırı'nın Saray'ı terk etmiş olup sadece maiyetinden birkaç kişi ile kalmış olduğunu gördük. Bizi iki buçuk saat kadar alıkoyarak, Rumbold ile durumu görüştü ve beni tercüman olarak kullandı. Bu çok üzücü bir görüşme olmuştu, benim için de son derece yorucu. Elçilik binasına geldiğimizde orasını siyasi mültecilerle dolu bulduk. Bunların çoğu Ankara'nın gazabından kaçan Türklerdi. Kısa bir zaman için kendilerinin bahçede bir kulübede barınmaları icap etti. Bunlar kendilerini korumamızı ilk isteyenler değildi. Fakat olaylar artık öyle bir süratle ilerliyordu ki, sığınanları ne yaptığımıza dair şahsen hemen hemen hiçbir şey hatırlamıyorum. İhtimal bazıları cesaretlerini toplayarak evlerine döndüler. Bazıları da halâ İngiliz işgali altında bulunan Türk kışlalarına geçici olarak yerleştirildiler. Kısa bir zaman içinde birçokları da Müttefiklerarası Yüksek Komisyon ile askeri yetkililerin müşterek yardımlarıyla memleketten dışarı çıkarıldılar; çünkü bu komisyonun daha o zaman bu müracaatçıları

337 Vahdettin'in Harington'a yazdığı 20 Kasım 1922 tarihli teşekkür mektubu fotoğrafı. Bkz: Şehsuvaroğlu, Haluk, Resimli Tarih Mecmuası, Kasım 1950, s. 407.

gemilere bindirerek yollayabilecek kadar sözü geçiyordu.

Sir Rumbold, Lord Curzon ile Lozan'da tam yetkiyle çalışmak üzere seçilmişti. Maiyetinden bir kişiyi de beraberinde götürme yetkisi verildiğinden kendisi beni seçti. Karım, ben, kendisi ve Lady Rumbold ile birlikte 15 Kasım'da yola çıktık.

Sultan ile son mülâkattan sonra geçen kısa zaman Saray ile temastaydım ve Sultan'ın Yüksek Komiserlik ve askeri erkânla emin bir yoldan görüşme yapması konusunda mutabık kalmıştık. Bizim ayrıldığımızın ertesi günü General Harington'dan yardım istemiş ve o da kendisini 17 Kasım sabahı erkenden Saray'dan aldırarak, oraya yakın bir rıhtımdan İngiliz Malaya gemisine binmesi için tertibat almış. Bu gemiyle Vahdettin Malaya'ya götürülmüş ve bir zaman sonra da oradan Hicaz'a gitmiş. Fakat bundan az sonra da Rivera'ya yerleşmişti.

Sonradan Sultan'ın kaçışının Refet Paşa'yı hiddetlendirdiği söylenmişti. O zamanki kişisel görüşüm ise, Sultan'ın kaçma niyetinden Kemalistlerin habersiz olmayacağı ve gitmesine göz yummalarıysa daha işlerine geldiği mahiyetinde idi.[338]

Türkler Vahdettin'in firarını nasıl karşıladı?

Fevzi Çakmak:

" – Zaten belli bir şey idi. Bizim için bu daha iyi oldu. Çünkü artık bazılarının ellerinde bulundurmak istedikleri alet kırılmıştır. Kırık bir alet de hiçbir şey yapamaz."[339]

Refet Paşa:

"Biz Padişah'ı hapis veya idam edersek, halk zamanla onu mağdur görecek ve bizi kabahatli sayacaktı. Bu itibarla olayları gidişine bırakmayı uygun buldum. Kaçan bir hükümdarı, halkın hiçbir zaman affetmeyeceğini düşündüm. Kaçtığı gün askeri bir müdahale devletin başına bir dert açabilir dedim. Onun için hiçbir önleme gerek görmedim. Son Osmanlı hükümeti istifa ettikten sonra ben Babıâli'de yatıp kalkıyordum. Vahdettin'in kaçtığı sabahın erken saatinde hükümdarın bahriyeli yaveri çok sarsılmış bir halde odama geldi: "Kaçtı efendim" diye ağlamaklı bir sesle olayı hikâye etti. Kendisini teskin ettim ve haberdar olduğumu söyledim."[340]

" – Her Pazartesi günü İşgal Kuvvetleri Komutanları ile Harp Okulu'nun Hünkâr Dairesi'nde toplanıp görüşürdük. Kaçıştan sonraki Pazartesi günü aynı yerde toplantı yapıldı. Ben cevaplarımı daha iyi hazırlamak için General Harington ile Fransızca konuşmaz ve tercüman vasıtasıyla görüşmeyi tercih ederdim. O günkü gündem görüşüldükten sonra Harington arkasında ayakta duran tercümanı aracılığıyla ve biraz da alay edici bir sesle;

" – Haber vermeden Sultan'ı kaçırmış olduğumuz için Paşa'ya karşı mahcubum" dedi. Ben de gayet soğukkanlı bir sesle ve eldivenlerimi giyerken: "Generale bizi bir yükten kurtarmış olduğu için ben de şimdi teşekkür edecektim" dedim. Bu söz üzerine General Harington sarsıldı ve nezaketini unutarak hızla salonu terk etti.[341]

338 Ryan, Sir Andrew: *The Last of the Dragomans* (Son Dragoman [Tercüman]), Londra, 1951 s. 77
339 İleri gazetesi, 22 Kasım 1922, s. 2
340 Uluğ, Naşit H.; *Halifeliğin Sonu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 82
341 Uluğ, Naşit H.; a.g.e. s. 83

Vahdettin'e Sultanzade ile Rahip Frew pusulayı şaşırtmış!..

Saray Başkâtibi Rıfat Bey Vahdettin'in kaçmaya karar verişini şöyle anlatıyor:

"Vahdettin saltanatı yüzüstü bırakıp kaçmanın dünyanın gözünde gayet ağır ve namus kırıcı bir hareket olduğunu düşünemez ve zamanında Sultan Cem ve Mustafa'nın acıklı sonunu bilmez bir kimse değildi. "Asılacağı" sözü halk arasında dolaşmaya başlamıştı. Bazı kimseler cumhuriyet kurmak için kararlıydılar. Bunlar Fransız büyük devrim olayını taklit etmekte oldukları için: "O zaman Fransız Hükümdarı devrimciler tarafından nasıl idam edildiyse, Vahdettin'in de öylece asılacağında şüphe yoktur" yolundaki sözlerini duymuştu ve son derece korkmuş ve can kaygısına düşmüştü. Yakayı kurtarmak için de İngilizlere sığınmanın en doğru bir yol olacağını ona telkin etmişlerdi. İngilizlerin de niyeti Osmanlı saltanatını Mısır gibi hakimiyetleri altına sokmak için bu fırsatı her zaman ele geçmez bir gerekçe sayarak sorunu el altından körükledikleri şüphesizdir.

Bu sorun hakkında Sarayla İngiltere arasında bir iletişime geçecek adamlar yok değil ise de, bu alçaklığı vazife edinenler de vardı, bunlar bir Sultanzade ile Rahip Frew[342] denilen şahıs olsa gerektir. Çünkü Sultanzade Sami, Vahdettin'in kız kardeşinin oğlu olup kendisi gençliğinde bir İngiliz dadısı eline verilmiş, yahut bir İngiliz öğretmeni tarafından yetiştirilmiş olmasından dolayı daima İngiliz kakası karıştırır, asabi ve ukala dümbeleği bir zattı. Haftada bir veya iki defa Saray'a gelir ve dayısı Vahdettin ile saatlerce konuşurlardı. Şuradan buradan işittiği eğri doğru her şeyi Padişah'a anlatırdı. Rahip Frew denilen şahsı Saray'a dadandırmakta bu Sultanzade'nin ilgisi vardır. Bazı zevatın telkinleri Sultanzade ile Rahip Frew'nun teşvikleri Vahdettin'e pusulayı şaşırtmış ve bu suretle kaçma kararını verdirtmişti. Rahip Frew hakkında dışarıdan verilen bilgiye bakılırsa bu herif aslen İsveçli olup memleketinde ruhban mesleğine girerek o yolda eğitimini tamamladıktan sonra, Hollanda'ya ve sonra İngiltere'ye gelmiş ve orada İngiliz uyruğu olmuş ve rahipliği sırasında büyük bir suç işleyip bundan dolayı cinayet sanığı olarak yargılanacağını öğrenince kaçmış ve bir süre sonra, ucunu kulpunu bularak tekrar İngiltere'ye dönmüş ve İngiltere'nin Başkonsolosluğuna tayin olunarak buraya gelmiş bir sefil ahlâksızmış.

Vahdettin'i kendilerine iltica ettirmek suretiyle İngiliz parmağı oynadığına şu nakledeceğim olay da bir delildir kaçışında. Kaçıştan bir ay kadar önce İngiltere Komiserliği Baştercümanı Mr. Ryan bir gün bizim odaya -Rıfat Bey'in odası- uğramıştı. Kendisi ile Bâb-ı Âli'den tanışıklığımız vardı. Kısa bir sohbetten sonra, gözlerini gözlerime dikerek anlamlı bir bakışla "Padişah nasıldır, afiyette midirler. Çünkü kendilerinin sıhhat ve rahatı İngiltere Siyasi Komiserliği'nce gayet gerekli bulunuyor" dedi. Bu sözü işitince, kendi kendime bu ne demek oluyor; Padişahın sıhhat ve rahatı ne için İngiltere siyasi komiserliğine gayet gerekli oluyor. Daha dün savaş bitti. İstanbul halâ işgalleri altında, ortalık henüz karmakarışık, böyle bir sözü Mr. Ryan bana söyleyeceği yerde Serkârin Paşa'ya[343] söylemesi daha uygun olurdu. Bu yolları Mr. Ryan bilmez bir zat değildi. Acaba beni de bazıları gibi İngiliz Muhipleri'nden mi zannediyor, düşüncesi bir yıldırım gibi kafamdan

342 Dr. Robert Frew. İskoç Presbiteryen Kilisesi Papazı. Sait Molla aracılığıyla İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurduran ve Türkiye'de İngiliz menfaatleri için gizli faaliyetlerde bulunan İngiliz casusu.

343 Vahdettin ile birlikte Malta'ya firar eden Ömer Yaver Paşa (150'liklerden)

İstanbul dört buçuk asırdan beri görmediği düşman işgaline maruz kalmak hecalet ve felaketinden bugün kurtuluyor.
Başlıklı haber. Tevhid-i Efkâr gazetesi, 5 Ekim 1922

İngiliz İşgal Ordusu birliklerinin gemilere binerek İstanbul'dan ayrılışı. 4 Ekim 1922

Arabic vapuruna binen İşgal Ordusu birliklerine ait İngiliz askerleri. 4 Ekim 1922

Rıhtımda Generaller teslim zabıtnamesi imzalandıktan sonra Selahattin Adil Paşa'nın teşrifine intizar ederken. Altyazılı fotoğraf.

İstanbul'da zaferin coşkusu...
İstanbul Bahçekapı'da ay yıldızlı Türk bayraklarıyla süslenmiş bir "Tak-ı Zafer" Her yaştan Türk Halkı'nın oluşturduğu coşkun kalabalık, az sonra İstanbul'a girecek olan Türk Ordusu'nu karşılamak üzere beklerken...

geçiverdi. Bu düşüncemden bir renk vermedim, sevinir göründüm. "Hamdolsun afiyettedir" dedim. Bu memnun edici soruya karşı "Padişah'a arz ederim" yanıtı verdim. Fakat Saray ile İngiliz Siyasi Komiserliği arasında bir şeyler dönmekte olduğundan kuşkulandım. Bir Cuma alayında, camide gördüğüm bir Hintli subayın ramazanda birkaç defa gözüme ilişmesi de bende şüphe uyandırmıştı.

Mabeyin Kütüphanesi memurlarından Afganistanlı Şeyh Ahmet Efendi adında, ihtiyar, oldukça hoşsohbet bir zat vardı. O subayın kim olduğunu Ahmet Efendi'den sordum; İngiliz kurmay heyetine mensup binbaşı olduğunu, İngiliz kurmay subayları içinde başka hiçbir Hintli bulunmayıp, kendisi İngiliz Harp Okulu'nda yetiştikten sonra, Krallık Harp Akademisi'ne girerek oradan da birincilikle diploma almayı başardığını söyledi. Böyle bir kimsenin daima bize muhabbet göstererek Saray'a sokulması iyi mâna ile görülemeyeceği tabii idi. Kendisi Müslüman olması dolayısıyla Halifeyi ziyaret etmek istiyor idiyse, selamlık resminde camide bulunur ve iltifata mahzar olur, daha ziyade taltif olunmak lâzım gelirse akşama iftara alıkonulur, kendisi Serkârin Paşa'nın sofrasında veya diğer bir yerde ikram görür ve bu da bir defaya mahsus kalırdı. Böyle olmayıp ta bu zatı birkaç defa Saray'da görmek kendisinin muhabbet ve samimiyetine

Kahraman Mehmetçik nihayet İstanbul'da!..

İstanbul'a giren Mehmetçik halkın büyük sevinç ve coşkusuyla karşılanıyor...

atfedilip geçilebilir mi, yoksa şüphe mi uyandırır. Bunu hiç unutamıyorum."[344]

Vahdettin'in göndermeye utandığı tebrik telgrafı

Vahdettin, Anadolu mücahitlerini zaferinden dolayı tebrik etmek ve arayı düzletmek için telgraf göndermeye kalkışmış. Başkâtibi Rıfat Bey Vahdettin'in bu yüzsüz girişimini şöyle anlatıyor:

"Son Mevlit Kandili gecesiydi. Padişah'ın Çit Köşkü'ndeki odasından, hemen gelmemi istediğini söylediler. Yanlarında eski Başkâtip Ali Fuat Bey'in bulunduğunu öğrendim. Hemen Çit Köşkü'ne gittim. Elinde bir kâğıt olduğu halde her zamanki yerinde oturuyor ve karşısında Ali Fuat Bey vardı. Oda kapısından henüz içeriye girdim ki, Padişah; "Gel, gel Bey, sen de şu sandalyeye otur, al şu kâğıdı bir de sen oku, ne dersin!" diye elindeki kâğıdı verdi. Bu kâğıt Ali Fuat Bey tarafından kaleme alınmış ve ilk bölümünde ordunun kazanmış olduğu zaferden dolayı memnunluğunu ve ikinci fıkrasında, Anadolu ile İstanbul arasındaki ayrılığın bir düzeltilmesi hakkında bazı temennileri kapsıyordu.

Padişah: "Bu yolda bir telgraf yazılmasında görüşün var mı? Sen ne fikirdesin?" dedi. Bunun üzerine, biraz zaman gecikmiş olmakla beraber, taslağın şimdilik ikinci bölümü

344 Uluğ, Naşit H.; *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975 s. 72-74

Kahraman Türk Ordusu İstanbul'a girerken. Galata köprüsü üzerinde. 6 Ekim 1922

çıkarılarak yalnız birinci bölümünün bir telgraf halinde çekilmesini, eğer Anadolu'dan bir teşekkür cevabı gönderilirse, bunda ne türlü dil kullanıldığı anlaşıldıktan sonra, ikinci bölümün yazılıp yazılmamasının o zaman düşünülmesi fikrini ileri sürdüm. Bu sözlerimi, Ali Fuat Bey, yanlış bulup ret ettiği sırada, "Bu benim şahsi düşüncemdir, uygunsa durum bir kere de Sadrazam Tevfik Paşa hazretlerinden sorulsun" demem üzerine, maksadı hemen kavrayan Padişah: "Evet, evet iyi dediniz, öyle yapalım daha uygun olur" deyip elimdeki taslağın Ali Fuat Bey'e verilmemesini söyledi ve "Bu taslağı şimdi Tevfik Paşa hazretlerine götür, okut ne diyorlarsa, gel söyle, hadi durma, hemen gidiniz" dedi. Bana da: "Siz de hemen mevlide gidiniz, ben de geliyorum, çok bekletmeyelim" emrini verdi. Çit Köşkü'nün dış kapısı önünde kundurasını giymekte olan Fuat Bey'e yetişerek birlikte çıktık. Hemen oracıkta Fuat Bey'in kulağına eğilip "Aman Beyefendi ne yapıyorsunuz, atı alan Üsküdar'ı geçti, bu sırada böyle bir telgraf yazılırsa ne cevap alınır, bu nasıl şey?" dedim...

Fuat Bey "evet" diyerek ayrıldı, gitti. Ben de mevlit okunacak salona girdim, mevlit yarıyı geçmişti ki, verilen haber üzerine Serkârin Yaver Paşa[345] salondan dışarı çıkıp biraz sonra döndü ve Padişah'ın kulağına bir şeyler söyledi. Bu bilgilendirme Ali Fuat Bey'in getirdiği yanıt olacaktı: "Mevlit bitince bana odaya gel!" dedi. Çit Köşkü'ndeki sözü edilen odaya girdik, "Bak Başkâtip Bey, Tevfik Paşa senden daha ileri giderek hiç telgraf yazılmamasını söylemiş" dedi. Ben de Sadrazam Paşa hazretlerinin bu görüşünden cesaret alarak "Evet bence de, evet en doğrusu budur, şimdi hiç sırası değildir" dedim. Vahdettin. "Aslında, öyle.. Sonra düşünelim, haydi sen de istirahat et" deyip kendisi içeriye gitti. Bu suretle bu telgraf konusu suya düşürülüp bertaraf oldu."[346]

345 Ömer Yaver Paşa (1881-1931) Vahdettin ile birlikte Malta'ya firar eden eski Harbiye Nazırı.

346 Uluğ, Naşit H.; *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975 s. 74-75

وطن

Dün İstanbul ulvi bir vecd-i iştiyak içinde gazi halaskârlarıyla kucaklaştı, saadetten ağladı. Vatan gazetesi, 6 Ekim 1922 s. 1

وطن

Türk ordusunun İstanbul'a giriş haberi, Vatan gazetesi, 6 Ekim 1923, s. 1

Tramvaylara, "Kahrolsun Vahdettin!..." diye yazıyorlardı!..

Saray Başkâtibi Rıfat Bey Vahdettin'in kaçmaya karar verişini şöyle anlatıyor:

Büyük Zafer İstanbul'da benzeri görülmemiş bir heyecan yaratmıştı. Halk gündüzleri meydanlarda toplanıyor, geceleri fener alayları düzenleniyor, hatipler her yerde heyecanlı nutuklar söylüyorlardı. Bu arada Sultan Vahdettin'e karşı da yer yer husumet gösterileri belirmişti; tramvay arabaları üzerine tebeşirle "Kahrolsun Vahdettin!" diye yazılıyordu. Bir gün kalabalık bir grup Yıldız Sarayı önüne gitmiş, Padişah ve Padişahlık aleyhinde gösteri yapmıştı. Mevlit Kandili gecesi TBMM'de tarihi karar alınıyor ve Padişahlık idaresine son veriliyordu. Sarayın içindeki memur ve hizmetçilerin de, birer birer görevlerini terk ederek gittikleri görülüyordu. Vahdettin TBMM tarafından 2 Kasım 1922 gecesi, Padişahlığın kaldırılmasına karar verilerek hükümdarlıktan düşürülmüş olmasına rağmen, son Cuma selamlığına 10 Kasım 1922 günü çıkmış ve o gün namazdan sonra Hamidiye Camii'nin mahfelinde İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harington ile bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmede tercümanlık görevini hünkâr yaverlerinden Yüzbaşı Fahri[347] yapmıştı. General Harington hatıratında camide yapılan bu görüşmeden bahsetmeye çekinmiştir.[348]

"Adına Vahdettin denilen lânetli..."

Süleyman Nazif Bey'in[349] Malta'ya firar eden Vahdettin hakkında yazdığı, İleri gazetesinde yayımlanan "Malta'daki"[350] başlıklı makale:

347 Cumhuriyet devrinde Ulaştırma Bakanı Amiral Fahri Engin

348 Uluğ, Naşit H.; *Halifeliğin Sonu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975 s. 75

349 Süleyman Nazif Bey (1869-1927) Değerli yurtsever. Vali, yazar, şair. İşgalcilerin İstanbul'a girişlerini "kara gün" yazısı ile karşılayarak İstanbul'daki ilk direniş sesini yükseltti. İngilizler tarafından tutuklanarak Malta zindanlarına sürüldü.

350 *"Malta'daki"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Kasım 1922, s. 2

"Malta'daki Polverista zindanına gönlümdeki bu yara ile gittim"

Süleyman Nazif Bey anlatıyor:

"Sait Paşa [Akbaytugan] ile Celal Nuri [İleri] ve Velid [Ebbüziya] Bey ile benden oluşan esir kafilesi, tüfeklerine süngüler takmış İngiliz askerlerinden bir müfreze ortasında, güpegündüz, Arapyan Ham'ndan Tophane rıhtımındaki istimbota nakil edilirken, Bebek tramvayındakiler, belâya sokmamak için başlarını öte tarafa çeviriyorlardı. Ve bunların arasında tamdık çehreler de görmüştüm. Ben Tophane rıhtımından HMS Resolution dretnotuna ve HMS Resolution dretnotundan, Malta'daki Polverista zindanına gönlümdeki bu yara ile gittim."

Süleyman Nazif Bey
İleri gazetesi, 1 Şubat 1923, s. 3

Süleyman Nazif Bey (1869-1927)
Değerli yurtsever. Vali, yazar, şair. İşgalcilerin İstanbul'a girişlerini "kara gün" yazısı ile karşılayarak İstanbul'daki ilk direniş sesini yükseltti. İngilizler tarafından tutuklanarak Malta zindanlarına sürüldü.

"İnsanlık tarih kaydetmeye başladığı bir zamandan son tarihçi son satırını yazacağı güne kadar, hiçbir faninin omuzlarında taşıyamayacağı derecelerde büyük ve ağır bir yükle Vahdettin tarihin huzuruna çıktı. Sultan Abdülmecid-i evvelin yalnız kanla şehvete tapan bu - her manasıyla - küçük oğlu yalnız kendi zamanının, kendi hanedanının, kendi kavim ve dininin değil, bütün insanlığın benliğinin yüz karası kalacak ve hünerleri dilden dile, kuşatan kuşağa nefretlerle aktarılacaktır.

– Roma'nın tek bir başı olsa. Bir vuruşta kessem!...

Temennisini ilan etmiş olan İmparator Caligula, vatandaşlarının hançerine yine Roma şehrinde hayatını teslim etmiş, böyle zilletle kaçmamıştı.

Derler ki bu deli imparator [Caligula] beygirine , Roma'da çok büyük olan, Konsül payesini vermiş, Vahdettin'in, kendi kadar uğursuz damadı Ferid'i sadrazamlığa yükseltmesi, Caligula'nın deliliğinden daha uygunsuz ve daha berbat oldu. O divane zalim Roma hükümdarının aradığı başı bu ihanete susamış padişah da pek çok aramış, aramış, lâkin yalnız satırını bulmuştu. Bu satır kâh başka milletlerin serpuşunu taşır, kâh Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa, Kâh Polis Müdürü Arnavut Tahsin kıyafetine, hasılı bin şekle, bin kalıba girerdi. Yozgat Mutasarrıf Vekili şehit Kemal'in, Bayburt Mutasarrıfı mazlum Nusret'in cenazeleri önünde sallandıkça kendi milletinin kanına susamış olan Vahdettin şehvetle titredi durdu. Dinine, devletine aşık ve çok büyük alim Musa Kazım Efendi'yi Şeyhülislamlık makamından Bekirağa Bölüğü yoluyla mezarına gönderdiği zaman, güya İslam'ın Halifesi olan Vahdettin, aleyhimizdeki hal ve niyetleri de isimleri gibi malum bulunan Patrikleri, resmi niyaz namelerle sarayına çağırıyor, ve gelirlerse Patrik Efendiler hazretinin ellerini, eteklerini öpeceğini kanlı vicdanında en mukaddes akide ve

Sait Paşa [Akbaytugan] Celal Nuri [İleri] Süleyman Nazif Bey Velid [Ebbüziya]

İngilizlerin Malta'ya sürdüğü Süleyman Nazif Bey ve arkadaşları HMS Resolution'un güvertesinde.
İngilizlerce esir edilen, savaş gemisiyle Maltadaki esir kampına götürülen değerli Türk aydınları.
1. Sait Paşa [Akbaytugan] 2. Celal Nuri [İleri] 3. Süleyman Nazif Bey 4. Velid [Ebbüziya] 27 Mart 1920

din olan Müslüman dinine yeminlerle temin ediyordu.

Neron da – ve itiraf edelim ki Vahdettin daha şahane- katliamlar ve daha yangınlar meydana getirmiştir. Fakat ne satırlarını düşmanlardan ödünç alma tenezzülünde bulunurdu, ne kundaklarını!.. Neron'u Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla tehlikeye düşmüş olan kendi dininin gayreti, kendi asabiyeti çıldırtmıştı. Adına Vahdettin denilen lânetliyse hizmetkârlığı ile ecdadının altı yüz yıl iftihar ettiği bir din-i mübeyyin aleyhinde en amansız düşmanlarla birleşerek, o dinin en günahsız ve en fedakâr efradını dört sene doğrattı.

Lisan-ı İslam'da bir lânet olan Yezit, peygamberimizin yalnız bir hafid-i seyyidiyle bazı âl ve ona tabi olanları şehit ettirmişti. Ayıbını Malta Adası'nın kayalarından aleme teşhir etmekte olan Vahdettin ise, yine o Hazreti Peygamberin can ve cihana tercih ettiği din-i müezzini idama fiilen tasdik etti. Emevi Yezit'in bir Kerbelâ meydan-ı cinayeti önünde, Osmanlı Yezid'in bin bir siyasetgâhı yükselir. Ve bunlar yükseldikçe Vahdettin alçalır ve alçalır.

Katolik Kilisesi Fransa tarihinin bir kahraman kızını: Jean d'Arc'ı Hıristiyan azizeliğe resmen yükselttiği hafta içinde, Vahdettin İslam'ın ve Türk'ün çok büyük bir kerimesini: Halide Edip Hanım'ı idama mahkum ettirdi.

Yıldırım Bayezid, sarayına iltica etmiş olan iki kalleş firariyi iade etmemek gayretiyle taht ve tacının enkazı üstünde can vermeyi kabul etmişti. Onun soyundan gelmiş olduğunu ilan eden Vahdettin ise kendi tahtına aşkla, imanla sarılmış olan elleri koparıyor, devrinin ele geçirebildiği en kıymetli adamlarını yabancıların desteğiyle ecnebi mekanlara sürdürüyordu.

Süleyman Nazif Bey'den, firari Vahdettin'e zehir zemberek mektup!..

"...Başınızı yukarıya, göğe doğru sakın kaldırmayınız: Pederiniz Sultan Abdülhamid-i evvelden, Ertuğrul'un oğluna ve selefiniz Sultan Mehmet Reşat'tan Hazreti Ebubekir'e kadar, saltanat ve hilafette ne kadar ecdadınız varsa hepsinin ruhları utanır. Ve kızarmak bilmeyen yüzlerinize göklerden lanetler yağar. Yere.. Daima yere.. Yerin dibine geçeceğiniz dakikaya kadar yere bakınız ey bu dünyanın en soysuz adamı..."

Süleyman Nazif Bey

İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

Süleyman Nazif Bey'in Malta'ya firar eden Vahdettin'e hitaben yazdığı açık mektup.
"Vahdettin'e mektup" başlığı ile İleri gazetesinde tam sayfa yayımlandı. İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

Ah!... Vahdettin keşke Malta Adası'ndan başka bir yeri karargâh edinseydi! Eski Türklerin kahramanlık öykülerine ait destanları halâ yılda birkaç kere bayramlarla kiliselerinin çanlarına okutturan, daha çok yakın bir geçmişte her sınıftan birçok Türk ve İslam esirini yakından tanımış olan Malta Adası, Türkün ve İslam'ın bu en büyük ayıp ve utancını keşke görmeseydi!..

Vahdettin ecdadının – insanlık tarihinde önemli, İslâm tarihinde ise çok kutsal bir yeri bulunan- tahtına çıktığı zaman savaşın yorgunluğu ve güçlükleri herkesi biktırmış, herkes zinde, faal bir padişaha bir baba, bir kurtarıcı gibi gözlerini dikmişti. O zaman herkesin kalbinden ve dilinden tek bir ses, tek bir dilek yükseldi: Padişahın etrafında toplanmak!..

Padişah kendi etrafında toplanmak isteyenleri ecnebi çizmelere çiğnetmek için memleketin en bozuk, en çürük unsurlarıyla birleşti. Hafiyelikten haydutluğa kadar her hareket Padişah ve yandaşları gözünde mubahtı. Elverir ki Türkün başı bir vuruşta kesilebilecek bir hale gelsin. Vahdettin, Türklerin Padişahı ve İslamların Halifesi değil, Hürriyet ve İtilâf Kulübü'nün Beşiktaş Şubesi'nde gece gündüz çalışan adi bir ferdiydi.

Babasını öldürdüğü için mahkeme-i adliyece idama mahkum bir Ermeni'nin cezasını tasdikte tereddüt eden bu şefkatli hükümdar, Divan-ı Harpleri ile "Hilâfet Ordusu" adı verdiği askerlerine kimleri ve kimleri katlettirmedi!... Cellâtlarına öldürtemediklerini Divan-ı Harplerine mahkum ettirmekle asabındaki şöhret-i zalimi teskin etmeye çalışıyordu.

Türk'ü ve İslam'ı kurtarmaya yemin etmiş olduğu için Mustafa Kemal Paşa kendine "Gazi" unvanı verilmesini ancak Vahdettin'in çıkardığı idam kararından sonra kabul etti.

Vahdettin Türklerin Padişahı ve İslamların Halifesi değildi!..

"Memleketin en bozuk, en çürük unsurlarıyla birleşti. Hafiyelikten haydutluğa kadar her hareket Padişah ve yandaşları gözünde mubahtı. Vahdettin, Türklerin Padişahı ve İslamların Halifesi değil, Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nün adi bir ferdiydi."

Süleyman Nazif Bey

"Malta'daki" Bkz: İleri gazetesi, 21 Kasım 1922, s. 2

Süleyman Nazif Bey (1869-1927)
Vahdeddin'in millete ihanetini anlatan değerli yurtsever. Vali, yazar, şair. İleri gazetesinde yayınlanan "Vahdeddin'e mektup" başlığıyla yazdığı açık mektupta Vahdettin'in ne mal olduğunu açıkladı. Süleyman Nazif Bey'in Vahdettin'e yazdığı açık mektup yıllar sonra yeni harflerle ve ilk kez bu kitapta yer alıyor. İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

Benim bu bildiklerimi isterim ki insanlık ve İslâm alemi bilsin, Kuzey Kutbu'nun buzullarına, Afrika'nın kaynar çöllerine kadar, her Müslüman yurdunda Vahdettin'in ismi lânetlerle anılsın. İslâm alemi ilkokulların ilk sınıflarından, üniversitelerin son sınıflarına kadar her okulda, her kışlada, her fabrika ve dükkanda sefil mahluk olan Vahdettin'in resmini teşhir ile tarihini takdir etsin.[351]

Süleyman Nazif Bey

"Süleyman Nazif Bey'den, firari Vahdettin'e zehir zemberek mektup!.."

Süleyman Nazif Bey, Malta'ya firar eden Vahdettin'e hitaben açık bir mektup yazdı.[352] Mektup İleri gazetesinde tam sayfa yayımlandı. Süleyman Nazif Bey'in "Vahdettin'e mektup"[353] başlığı ile yazdığı mektubu aşağıdadır:

"Eski Padişah,

Bugün Cuma'dır. Çok namertçe terk ettiğiniz Taht-ı Hilâfet'in yasal sahibine verilişini ilan eden yüz bir pare top, İstanbul'un ufkunda yeni bir rahatlık, yeni bir hareket, yeni bir hayat verirken ben bu satırları yazıyorum.

Sultan unvanını en önce Mahmut Gaznevi büyük bir tarihten almıştı. Bu ad sizin kanlı elinizle pisliğe düştü. Ve o kadar pisliklere bulaştı ki hilâfet onu nefretle reddetti.

---

351 *"Malta'daki"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Kasım 1922, s. 2

352 Süleyman Nazif Bey'in bir tam gazete sayfasında, silme olarak yayımlanan uzun mektubu: "Yerin dibine geçeceğiniz dakikaya kadar yere bakınız ey bu dünyanın en soysuz adamı!.." cümlesiyle bitiyor. Süleyman Nazif Bey Vahdettin'i "Bu dünyanın en soysuz adamı" olarak tanımlıyor.

353 *"Vahdettin'e mektup"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

"Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve yıkılışının son perdesi böyle kapandı."

Lord Kinros anlatıyor:

"Eski Padişah Malta'dan Sanremo'ya geçerek orada orta büyüklükte bir villaya yerleşti. Britanya Büyük Elçiliği, Rumbold'la son görüşmesinden sonra, parasıyla bonolarını memleketten dışarı göndermişti. Böylece geçinecek parası vardı. Gidişinden bir ay kadar sonra Harem Ağaları'ndan biri, eski Padişahın karılarıyla ailesini yanına götürmek için İstanbul'a geldi. Bu haberi duyan bir Amerikalı emprezaryodan İngiliz Büyük Elçiliği'ne bir telgraf geldi: "Hippodrome New York" eski Sultan'ın karılarını angaje etmek istiyor. Onları temin edecek kimseyle temasa geçmemi lütfen sağlayın." Bu telgraf kendisine gösterildiğinde Kral Beşinci George çok güldü. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve yıkılışının son perdesi böyle kapandı."

Milliyet gazetesi, Lord Kinros, Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu. 27 Şubat 1966, s. 5

Siz ata ve ecdadınızın muazzam saltanat tarihini böyle şansız biçimde kapatmış olmakla iftihar edebilirsiniz. Çünkü yapmak gibi yıkmak da bir kudrete, bir varlığa dayanır. Siz zaten yapmaktan çok yıkmakla mutlu olanlardansınız.

Öldüremediğiniz için bırakıp kaçtığınız milletin tarihinde şimdi yeni bir dönem, yeni bir devir açılıyor. Hz. Muhammed'in Halifesi'ne başarılar dilerim.

Geçen Cuma günü hileli iflâsınız da bugün İslam memleketlerinin hepsinde atılacak yüz bir pare topla İslâm alemine ilan olunacak. Daha çok şeyler görmek için yaşamanızı bendeniz de pek çok isterim.

Malta Adası'na salimen vasıl ve yardımcılarınızla birlikte Tigne Kalesi'ne vardığınızı dünkü gazeteler yazıyordu. Yeni uğursuz payitahtınızda ben de bir süre kalmıştım. Her tarafını tanırım. Havası güzel, ahalisi dosttur. Yüz yirmi bin İngiliz liranız da var: Bizim kağıt para ile bir milyon demektir. Yer, içer, gezer, eğlenirsiniz. Eğer bu para yetişmezse III. Selim'e ait olan ve hanedan hazinesinden aşırılmış olan kıymetli altın sefer takımıyla ecdadınızın ve milletin hazinelerinden çaldığınız diğer şeyleri birer birer satınız. Her yerde, özellikle gurbet ellerde yaşamak ve eğlenmek için para, namustan fazla lâzımdır. Hele sizin ve sizin gibiler için...

Zat-ı hümayununuzu sinesine çekmiş olan Tigne Kalesi'ni de uzaktan görmüştüm. Manzarası hoştur. Önündeki engin deniz, sizin gibi sonsuz. Ve sizin eşiniz gibi insan iki kutup arasına sıkışmış kalmış olan yer yüzünde de uçsuz bucaksız mevcut olabileceği zannını verir.

Kolları arasına can ve iman attığınız adacıkta, ümit ederim ki, sıkılmazsınız. Önce oğlunuz Ertuğrul Efendi yanınızdadır. Zavallı Ertuğrul ismi iki kere bedbaht oldu. Biri soyundan beklediğiniz, diğeri soyunuzdan geldiği için...

İkinci olarak, sizi ihtiras ve savaş aleminde olduğu gibi, sonraki yollarınızda takip edecek kadar vefakâr hizmetkârınız var: Mabeyinci Paşa'ya selam ederim. Sizin saltanatınızda,

Sanremo'da firari Vahdettin'e dar gelen malikâne Villa Nobel.

Vahdettin'in Türkiye Hükümeti'ne komplolar hazırladığı saray yavrusu. Bu villada bir zamanlar Alfred Nobel ikamet etmiş olması dolayısıyla villa bu adı taşıyordu. Villa Nobel'in şimdiki görünüşü.

Firari Vahdettin'in malikânesi Villa Nobel.

Bu villada bir zamanlar Alfred Nobel ikamet etmiş olması dolayısıyla villa bu adı taşıyordu. Villa Nobel'in şimdiki görünüşü.

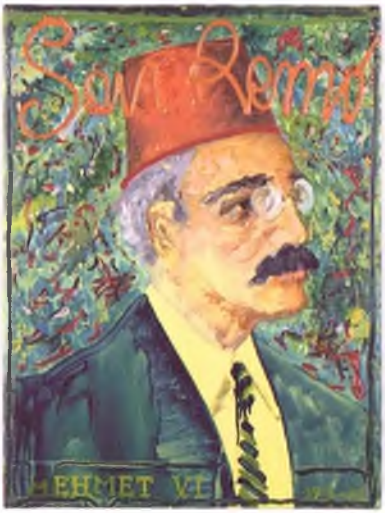
Vahdeddin Sanremo'da bu saray yavrusu villada yaşadı.

Vahdeddin konusunda halkımızı aldatmak amacıyla yapılan yayınlarda, saray yavrusu bu villanın arka sokaktan çekilmiş belirsiz fotoğrafları kullanılır.

hilâfetten feragat etmediğinizi ve etmeyeceğinizi ilan ve temin ettiği zaman, ben başka tarzda inanmıştım. Sizin saltanat ve hilâfetten vazgeçmeyeceğinizi ve fakat firar buyuracağınızı biliyordum.

Sertabip Paşa'ya da ihtiramlarımı lütfen tebliğ ediniz. Size iyi baksın. kötülükleri emreden nefsiniz çok hırçındır. Asıp kesecek mazlumlar, yıkıp yakacak hanümanlar ve incir dikecek ocaklar bulamayınca köpürür. Kindar ve öfkeli şahsiyetinizi başka şeylerle avutmak lâzımdır. Size kuvvet macunları, haplar, şuruplar yapsın. Geçenlerde gazeteler yazıyordu: Yeni bir serum bulmuşlar. Kime şırınga edilirse derhal gençliği geri gelirmiş. Sertabibiniz bu devayı tetkik ve tatbik etmezse – bir haftadan beri tarihe de geçmiş olan – fiili sadakatine aykırı harekette bulunmuş olur.

Sizi kaçırmış olan kayınbiraderiniz, Mızıka-ı Hümayun'unuz kumandanı beyi tanımak isterdim. Musiki bilgim yoksa da nazımdan bir parça anlarım. Besteleyeceğine ve hırs ve şehvetinizin mevkib-i hümayun önünde her gün birkaç bando-mızıka çaldırıp okutacağına emin olsaydım birkaç güfte takdim ederdim. Birinci manzumemin adı "İzmir Rıhtımı"dır. "Yaşasın Venizelos" demediği için kudurmuş Yunan asker-i şahaneniz tarafından şehit edilen Miralay Fethi Bey'in inilti ve can çekişme sesiyle başlar. Ve "Yaşasın Venizelos" çığlık ve duasıyla biter. Okullarından Yunan gemilerine nakledilerek hapsedilmiş olan Müslüman çocuklarının ah ve figânıyla ana ve babalarının feryadı ara nameleridir.

"Sanremo, Mehmet VI, 1918-1922"
Aldo, Mondino (1938-2005) tarafından yapılan yağlıboya portre.
Sperone Westwater Galerisi, New York.

Fakir milletten aşırılan servet, düşmandan alınan paralar Vahdeddin'in lüks hayatına yetmedi.
Vahdeddin'in lüks içinde yaşadığı Sanremo'da Villa Magnolia adlı ünlü malikane.

Vahdeddin'in Sanremo'daki fesat yuvası.

150'likler başta olmak üzere çeşitli Türk düşmanlarının ziyaretgâhı haline gelen malikane.

Vahdettin'in atış talimi yaparken kullandığı canlı hedef; Güvercinler.

Güvercinin dinimizde özel bir yeri var. Bu yüzden güvercinlerin sığındığı yegâne yuva; İslâm mabetleri ve büyük camii şerifferimizdir. Asırlık camilerimizin avlularıdır. Beyazıt Meydanı'nda Fransız İşgal Kuvvetleri Karargâhı önünde güvercinler. (Günümüzde Beyazıt Devlet Kütüphanesi) İşgal yıllarında çekilmiş fotoğraf.

İkinci manzumem daha ziyade hoşunuza gider: "Eskişehir Yanıyor!.." başlıklıdır. Emrediniz, kurtarıcınız mızıka kumandanı bu güfteyi bestelesin.

"Orhan'ın türbesinde Venizelos'un oğlu" unvanlı şiirimi de çok beğeneceğinizi ümit ediyorum. Venizelos biraderinizin asker kıyafetinde, şımarık, terbiyesiz bir oğlu Bursa fatihinin beş yüz kadar seneden beri, Müslüman düşmanlarınız tarafından hürmetlerle ziyaret olunan türbesindeki sandukasının, Kur'an ayetleri yazılı mezarında, çizmesinin mahmuzlarıyla bir resim çıkartmış. Gazeteler bu resmi aynen neşrettiler. İhtimal ki, siz de görmüş ve yine ihtimal ki beğenerek yağlı boya bir levha şekline taht-ı saltanatınızın karşısına asmıştınız. Ben o ulu ve zulme uğramış sandukanın kahr-ı hicabından çıkan sesleri o zaman ta Malta Adası'nda duymuş ve buradan etkili bir şiir yazmıştım. Musikiye vâkıf olduğunuzu söylüyorlar. Hatta eserleriniz de varmış. "Orhan'ın türbesinde Venizelos'un oğlu" güftesini siz bizzat bestelerseniz eser-i hayrınızı tamamlamış olursunuz. Ve şan-ı şahanenize yakışan da budur!..[354]

Gerek Anadolu'da katledilmiş Türklerin, gerek onların bakayasından İstanbul sokaklarında ve sizin lâkayt ve zalim katarlarınız önünde, hastalıktan, soğuktan, açlıktan yüzer yüzer, biner biner, ölenlerin feryat ve figânından toplanmış birçok nağmeler, havalar daha var. Curcuna makamında besteler, besteletir, çaldırır, bir hoş zaman geçirirsiniz.

354 *"Vahdettin'e mektup"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

Hain Vahdettin güvercinleri nasıl zevk için katlediyordu?

Murat Bardakçı Vahdettin'in seri güvercin cinayetini şöyle anlatıyor:

"Hedef yedi adet güvercindir ve peş peşe uçurulurlar. Atıcı [Vahdettin] 25 metre geridedir; saniyeden de kısa bir anda nişan alarak ardı ardına çeker tetiği. Sultan Vahdettin güvercinlerin yedisini de vurmuştur. Şaşkınlığa düşen seyircilerden ne şekilde hayret nidaları yükseldiğini bilmiyoruz. Ama birkaç kişi Vive le Sultan!.. diye haykırmış olmalıdır."

Bardakçı, Murat, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, Bkz: s. 40

(Lâkayt ve zalim bakışlarınız) tabirime gücenmeyiniz, niyaz ederim eski padişahım. Elinizde kıvranan ve kahrolan zavallı İstanbul'un muvazene-i maliyesi namına otuz senelik kırk senelik kıdemli ve namuslu memurlar – sizin saltanatınız devrinde oluşturulmuş uğursuz tabirle, "Mecburi Mezuniyet" adıyla kapı dışarı edilerek, Payitaht'ta zaten mevcut olan bitmez, tükenmez sefalete birkaç bin ailenin sefaletini daha eklerken, siz bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere, sizden elli yaş küçük kızlarla evleniyor ve kırk bin altın lira nikahta kız tarafına verilen parayla, altmış bin altın yeni inşa edilecek zifaf hane masrafını milletin hazinesinden koparmak için Maliye Nazırınızı sıkıştırıyordunuz. Yeni karınıza hoş görünmek maksadıyla aldığınız mücevherat, bilir misiniz ki, koca İstanbul'da elmas fiyatını tam bir ay iki misline çıkardı?.."

Müslümanlar aleyhine musallat buyurduğunuz fetvalarla ordunuzun başkumandan vekili damat ve sadrazamınız Ferit Paşa ile, Meclis-i Mebusan'ı kapatırken kürsüde okunması gereken Hattı Hümayun'unuzu İstanbul Muhafızı adını verdiğiniz Mustafa Natık Paşa'nın çizmelerine kıraat ettiren Dahiliye Nazır'ınız ve bazı maceralarda ortaklarınızla ilgili ayrı ayrı ve her vezinden kasidelerim var. Allah'ın şeriatını sizin zulüm ve keyfinize peşkeş etmiş olan Şeyhülislamınız Dürrizade Hazretleri de ayrıca hatırlanmıştır. Emrederseniz hepsini takdim ederim!

Efendimize biraz da Malta rehberliği etmek isterim. Son teşrifatçınız olmak, kulunuz gibi fanilere ebedi bir şereftir.

Kale-i Şahanenizin bulunduğu Selima kasabasından bir haliç ile ayrılmış olan yüksek tepenin üstündeki (Valetta) kasabasını dolduran hesapsız kiliselerden birine Sen Jean adını vermişler. Sen Jean (Hazret-i Yahya) demektir. Hazret-i Yahya'nın şahadetini tasvir

Sir Horace George Montagu Rumbold (1869-1933)
İtilaf Devletleri İngiltere Yüksek Komiseri, İstanbul'da İngiltere Sefiri. Rumbold İstanbul'da kurulu olan Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin Fahri Başkanı idi.

Vahdettin güvercin öldürürken, İstanbul'u işgal eden düşman hayvan haklarını koruyordu.

Himaye-i Hayvanat Cemiyeti mührü
İstanbul'da 1912 yılında kurulmuş olan Himaye-i Hayvanat Cemiyeti belgeleri üzerinde kullanılan mühür.

eden ve gayet büyük bir levha bu kilisede, inşa edildiği zamandan beri saklı bulunuyor. Kapıdan girince derhal sağ tarafa sapıyorsunuz. Önünüze genişçe ve loş bir maksure etrafı parmaklıkla çevrilmiş biraz yüksekçe bir yer gelir. Burada günah çıkaran papazın kürsüsü vardır. Sakın her zamanki gibi ukalalık edipte günah çıkarmak gibi bir hafifliğe, bir deliliğe daha kalkışmayan. Koca bir kıtayı baştan başa yıkmış o günahları itiraf etmek te öyle katışıksız günah olur ki, o koca kiliseyi belki başınıza yıkar!... Biraz ilerleyin, önünüze iki kanatlı büyük bir kapı gelir. Giriniz; beş on adım atar atmaz, şahadet-i Yahya'yı tasvir eden levha ile karşılaşırsınız. Meşhur Michelangelo bu resim için Papa'nın emriyle Malta'ya kadar gelmiş, dünyanın en nefis sanat eserlerinden biridir. Bu levhada Hazret-i Yahya, kolları bağlanarak, kurbanlık koyun gibi yere yatırılmış; başı ucunda rahip veya hakim kıyafetli bir adamla beraber, efendimiz gibi hain bakışlı, adam öldürmeye haris bir cellât, satır elinde, Peygamberi boğazlamak istiyor.

Bu cellât sizi görür görmez belki hareket eder. Fakat korkmayınız. Size ondan hiçbir tehlike, hiçbir zarar gelmez. Cellât da olsa meslek haysiyeti var. Peygamber öldüren bir adam, sizin gibi dinsiz, imansız bir mahluku tepelemek tenezzülünde bulunur mu?. Bu neye benzer, bilir misiniz?. Adeta Topkapı Sarayı kutsiyet ihtivasını bırakıp da ta Malta Adası'ndaki Tigne Kalesi'ne gitmeye!. Hiç korkmayınız. Hazreti Yahya'yı şehit eden cellât, önünüzde, naçiz bir öğrenciniz gibi, hürmetle diz çökecek:

" – Büyük Efendimiz siz benden ve herkesten büyük cellâtsınız!." Diyerek elindeki bin dokuz yüzyıllık kanlı satırı size verecektir. Hırka-i Saadet Dairesi'nde saklı kutsal emanetleri aşıramamaktan mütevellit üzüntü ve öfkenizi lütfen şimdilik o satırla değiştiriniz.

Gerçekten siz ondan daha büyük cellâtsınız Vahdettin Efendimiz!. Sizin yüz binleri bulan öldürdükleriniz genellikle Hazreti Yahya gibi din ve iman şehitleri, görev kurbanlarıydılar. Ve hepsi.. Hepsi Hazreti Yahya gibi günahsız gitti.

Michael Angelo'nun fırçasıyla cisminin eşkali ihraz-ı ebediyet etmiş olan cellâttan siz başka bir yönden de üstünsünüz. O biçare; ihtimal ki, bu kıp kızıl vazifeyi kabul etmişti. Çengelköy'de büyük köşkü, Beşiktaş'ta Sarayı, Hazine-i Hassa'da çiftlikleri, akaretleri olsaydı. Saraylar, akaretler şöyle dursun, küçük bir kulübesi, beş dönümlük bir tarlası bulunsaydı, günahlı, günahsız adamları öldürmekle nafaka toplamaya tenezzül etmezdi. O, ihtiyacı için ara sıra bir çaresizin boynunu kesti. Siz ise sırf keyfiniz için dört sene sürekli ve dalga dalga insanları boğazladınız. O, padişahların celladıydı. Siz cellâtların padişahı oldunuz. O adam Hazreti Yahya'nın yanında nasıl kalırsa, siz de o celladın huzurunda öyle kalırsınız. Vahdettin Efendimiz!...

Hazreti Zekeriya'nın oğlunu şehit eden cellât onun dininden, onun ırkından değildi. Belki inanç kıskançlığı, belki iman kızgınlığıyla veya din kiniyle cellâtlığı kabul etmişti. Fakat siz kendi dininizin, kendi ırkınızın en asil, en imanlı efradını biri birine kestirdiniz. Ve içeride adam bulamayınca, dışarıdan din ve ırkınıza düşman devletlerin ordularını davet ettiniz. Elinizdeki lev-eha-elhamd İslam'ı Yunan bayrağının gölgelerine ve Yunan askerinin ayakları altına sermekte o imansız ve kanlı vicdanınız bir dakika tereddüt etmedi. O cellât, bir tek Peygamberi şehit etmişti. Siz Cellât Efendimiz ise en büyük Peygamber'in çok büyük bir emanetini mahva kastettiniz. Hazreti Yahya'yı ebediyete kavuşturmuş olan zavallının ruhu beni muhatap tutmasın. Onun cezasını ben – Allah bilir ki bilmeyerek- Divan-ı Mahşer'den önce verdim. Evet, Hazreti Adem'den nefes alan son ferde kadar gelmiş ve gelecek ne kadar insan varsa hepsinden aşağı, sefillerin en sefilinden daha sefil bir adamın karşısına çıkmak, hatta bir cellât için bile, cehenneme girmekten daha büyük azaptır.

Oh!. Canavarlar bile tükenen cana kıyamazlar. Siz... Ey Sultan Abdülmecit-i evvelin -her manasıyla- küçük oğlu, siz hayvandan aşağı bir derekeye nefsinizi, insanlığınızı, saltanat ve hilâfetinizi yuvarladınız. Hem de hiçbir ihtiyaç ve mecburiyetiniz yokken...

Malta Adası'nda asıp kesecek günahsız, yakıp yıkacak hanüman ve incir dikecek bir ocak bulamayacağınız için -ve bilhassa bunlar için- pek çok sıkılacak, mustarip olacaksınız hakkınız var. Can çıkmayınca huy çıkmaz demişler. İstanbul'da tahtınızdayken bu zevk ve ihtiyacınız fazlasıyla tatmin edilirdi. İktisat ilmindeki ikame kanununu sizin alçak zekânızla, uğursuz siyasetinize başarıyla tatbik etmişti. Elinize geçmeyen Mustafa Kemal yerine Mutasarrıf Kemal'i astırdınız. Ve nusret-i milliyenin şahsi bedeli Yanyalı biçare Nusret oldu.

Macera-yı zulmünüz o kadar çoktur ki kalan ömrünüzün sonuna kadar sizi meşgul eder ve eğlendirir. O uğursuz ömür, isterse mahşer sabahına kadar sürsün...

Oh!... Siz hiç... Hiç... Hiçbir zaman unutulmayacaksınız. Son Osmanlı padişahını kıyametin sonuna kadar, her gün, her yerde anacaklar. İyiler unutulacak; kötüler unutulacak; herkes, her şey unutulacak. Yer yüzünde yalnız iki mahluk sonsuza kadar hatırlanması vaat edilmiştir.

Biri Adem'in yaratılışında göklerden kovulan lânetlenmiş İblis, diğeri Hazreti Muhammed'in makamı hilâfetinden kovulan Vahdettin.

Bakınız ey eski ve derbeder Halife!. Din ile Allah'ın rahmetinden mahrum olan şeytan. Anlam olarak biri birinin zıddı iki kelime iken, burada hem birleşti; hem iki güzel kafiye şeklinde biri birine sarılıp öpüştü. Yüce ve kutsal şeyler bile sizinle ilişkili olunca rezil, kepaze oluyor.

Tekrar ederim: İyiler unutulacak. Vatanını Roma gibi dünyayı boğan bir sefile karşı uzun seneler göğsüyle ve göğsünden fışkıran kin ve din ile müdafaa eden Anibal unutulacak. Sizin diğer idama gönderdiğiniz mazlumlar araste karışan Sultan unvanını ilk önce cihatları, gazaları, galibiyetleriyle alan Mahmut Gaznevi unutulacak. Selâhattin Eyyubi unutulacak. Düşmanınız Mustafa Kemal unutulacak; Fakat sizin adınıza beka – Allah'ın ebedi lâneti şeklinde – önceden takdir olunmuştur.

Kötüler de unutulacak: Peygamberlere suikast etmiş Nemrutlar, Firavunlar, Ebu Cehiller unutulacak. Yunan katliamlarını Hindistan'a kadar götüren İskenderler unutulacak. Roma şehrini halkıyla birlikte yakarak karşısında saz çalan Neronlar unutulacak, Lâkin siz cehennem gibi ebedisiniz efendimiz.

Konstantin Paleolog ahlâksız, hamiyetsiz, nifakçı bir kavmin başına geçerek İstanbul'u Sultan II. Mehmet'e karşı aylarca ve kahramanca müdafaa etti. Son kudretini, sarf ettikten sonra ne yaptığını elbette bilirsiniz. Konstantin Paleolog, sizin gibi sarayının arka kapısından ecnebi memleketlere kaçmadı. Taht ve tacının enkazı altına daimi olarak gömülmek suretiyle o taht ve tacın sonsuz sahibi oldu. Siz ceddinizin mağlubu kadar büyüklük gösteremedinizse, bari bu kadar küçüklükler yapmasaydınız. O ceddiniz ki tahtına çıktığınız gün mübarek adını çaldınız. Ve rezil ettiniz.[355]

Hazreti Yahya'nın celladını fazla huzursuz etmemek için orada çok durmayınız. Dinimin gayrisine de mensup olsa yine bir mabede hürmetsizlik etmek istemem. Bir uyanış dersi almak maksadıyla sizi ben oraya göndermiştim. Yoksa vücudunuz mezbahalardan başka hiçbir yere yakışmaz.

Müsaade buyurursanız sizi Malta Adası'nın başka taraflarında dolaştırayım:

Orada Saint Antuan adlı bir bahçe vardır. Örneği eski payitahtınızda bulunmadığı gibi, Avrupa'nın diğer yerlerinde de eşine az rastlanır. Pek muhteşem gönül açıcı bir yerdir. Bereketinizle kurumazsa bu bahçeye sık sık gidiniz. Malta gibi yekpare bir kaya denilecek kadar bir uçtan bir uca taşlık bir adada toprağını hariçten gemilerle nakil ederek, o koca bahçeyi meydana getirmişler. Siz dünyanın en güzel en verimli yerlerini sengistana çevirdiniz. Akdeniz ile Sakarya Nehri'nin arası, uzun asırların ve çalışkan ellerin vücuda getirdiği muazzam bir bahçeydi. Siz bu kıtayı öyle bir hale düşürdünüz ki o sitede uzun seneler baykuşlar bile ötemeyecek.

Malta Adası'nda bir yere mutlaka uğramanızı dilerim. Sizin kaleden oldukça -ve adanın hacmine oranla çok- uzakta bir kale daha vardır. Adına Polverista derler. Kime sorsanız size gösterir. Hem de hürmetle. Zira onun kalın duvarları arasında bir zaman, din ve vatan aşkıyla senelerce çile çıkarmış adamlar vardı. Ve bunların hepsini siz oraya

355 *"Vahdettin'e mektup"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

göndertmiş, siz orada hapis ettirmiştiniz. Tekrar dilerim ki, Polverista'ya mutlaka uğrayınız. Saltanatınız devrini açıklayan geniş anlâtımlı tarih onun duvarlarında yazılıdır. Evet, zalimlerin tarihini mazlumlar kendi elleriyle kendi zindanlarının taşlarına yazdılar. Şayet silinmişse kulaklarınızı duvarlarına dayayınız, oraya çarpan sesler hiçbir zaman silinmez; ebedidir. O sesler sizin kim olduğunuzu size anlâtır. Polverista zindanında senelerce çile çıkarmış olanlar; sizin sevmediğiniz, sizin helâk etmeye kastettiğiniz dinin, milletin, vatanın aşığı idiler. Hakaretin, sıtmanın, açlığın dişleri onların asabını ve iradesini kemirirken bile onlar bu aşka sadık kaldılar. İçlerinde bir jandarma binbaşısı vardı ki, tarumar ettiğiniz devlete tam kırk sene namusuyla, şerefiyle hizmet etmişti. Siz hiçbir hakkınız yokken bu binbaşının emekli maaşını kestiniz. Bu maaşları ne sizin hazine-i hassanız veriyordu, ne devletin hazinesi, ne de beytülmal– i müselmin. Aldığı emekli maaşı, sizin tarumar etmek için başına geçtiğiniz devlet sandığına tam kırk sene kendi nafakasından keserek vermiş olduğu meblağa karşılık devletin borcuydu. Bu jandarma binbaşısı hapisteki ıstırabını, açlığını unutmuştu. Çünkü üç evlât sahibi olan eşi sarayınızın karşısındaki Kuzguncuk'ta üçüncü derece veremden yatıyordu. Verem olan bu üç evlât sahibi hanım, yalnız günde birkaç zeytin tanesiyle besleniyordu. Gazetelerde gördüm: Jandarma binbaşılığından emekli Burhanettin Bey'in eşi nihayet vefat etmiş. Onun ölümünden birkaç gün sonra da katili -zamanında kocasının sürüldüğü- Malta'ya kaçtı. Burhanettin Bey burada örnektir. Oradaki mazlumlarınızın hemen hepsi Burhanettin Beyle aynı, çoğunun aileleri aynı talihteydiler.

Siz Yıldız Sarayı'nızda sevindiğiniz günlerde, onlar Polverista hapishanelerinde matem ederlerdi. Ve onlar Polverista sarayında sevinirlerken siz Yıldız mahpusunuzda matemler tutardınız. Düşman askeri Bursa'yı çiğnediği, Afyonkarahisar'ın, Kütahya'nın zapt ve tahrip edildiği haberleriyle onlar ağlamış, yürekleri Eskişehir'le birlikte yanmıştı. Nasıl ki efendimiz de Afyonkarahisar cephesi milli ordunun hücumuyla yarıldığı, İzmir alındığı, Mudanya Mütarekesi imzalandığı, Refet Paşa jandarmaları, İsmet Paşa sulh murahhaslarıyla İstanbul'a geldiği günler ve geceler hüngür hüngür ağladınız.

Polverista tekkesinde çile çıkarmış olanlar, sizin sesinden kaçmış olduğunuz ezanı günde beş defa, sizin ayında kaçmış olduğunuz mevlidi şerifin menkıbesini senede birkaç kere okudular, Allah'a ibadetle Peygamber'i yad ve takdis saatlerinin dışındaysa okurlar, yazarlar; yeni ilimler, yeni lisanlar öğrenmeye ve öğretmeye çalışırlardı.

Oh!. Bu vicdani tat ve zevklerden sizin altmış üç senelik kapkara ve kıpkızıl ömrünüz mahrumdur. Saniyelerinden zulüm, kin ve nefret akan varlığınızın bir dakikasını gösterecek remezsiniz ki, ne halka, ne nefsinize nafi bir amele musadır olsun. Bir Cuma günü sizi müezzin minarede beklerken ezan sesinden, hatib-i kadumenize minberde okuyacağı hutbeden ve Yıldız Sarayı'mn arkasındaki Malta kapısından Akdeniz'in ta güneyindeki Malta Adası'na hırsızlar ve katiller gibi kaçtınız. Gerçekten hırsız ve katildiniz. Fakat korkak!..

Emin olunuz ki, Polverista tekkesinin cefakeş dervişleri ve onların hatırası sizin ziyaretinizden hiç rencide olmaz. Rencide olmak şöyle dursun, belki ve kesinlikle teselli bulur. İlâhi adaletin bu hoş cilvesi kimi memnun etmez ki!..

Cenabı Hakk her şeye kadirdir. Farz-ı mahal olarak vicdanınıza bir azap ihsan edeceği

saatler olursa hemen Polverista Kalesi'ni ziyarete koşunuz. Orada senelerce yanmış olan vicdanlardan taşıp dökülmüş istirhamlar bol bol mevcuttur. Yüzlerinizi o taşlara, o topraklara sürünüz. Belki vicdanınıza huzur-u müyesser nasip olur!...

Fakat Polverista Kalesi'ne (Sen Cevliyano) yoluyla gitmeyiniz efendimiz. Şimdi kasaba olan bu bölge, zamanında bir savaş meydanıydı. Büyük bir ceddiniz, pek büyük bir kaptan-ı deryası burada şehit edilmiştir. O muharebenin hatırası münasebetiyle Maltalılar senede birkaç kere bayram ederler. Ve orada Turgut Reis ile beraber şehit olanların destan-ı hamasetini beş yüz kilisenin çanlarına günlerce okuturlar. Turgut Reis'in kanını öpmüş ve içmiş olan bir toprağı ayaklarınızla değil, hatta başınızla bile çiğnemeyin. Çünkü oradaki taşlar, sizin başınızdan nefretler, vaveylalarla kaçan ve düşen taçtan çok kıymetli ve çok şereflidir.

Bir yer daha var ki oraya ne hayatınızda, ne ölümünüzde asla uğramayınız. Bu yer Marsa civarındaki Müslüman kabristanıdır. Bu hazireyi pek büyük izzet-i nefis sahibi olan merhum Sultan Aziz inşa ettirmiş. Büyük bölümü şehitler mezarıdır. Hani ya sizin şehit etmek istediğiniz din ile vatanın şehitleri. Esir düştükten sonra gaza meydanlarından topladıkları zaaf ve marazla ölüp oraya gömülmüşler. Çoğunun mezar taşlarında isimleri de yazılıdır. Uğrunda ve dar-u diyarlarından çok uzaklarda can vermiş oldukları din ve vatanın en büyük düşmanını mezarlarının üstünde kaim veya yanlarında gömülü görürlerse belki Allah'a isyan ederler. Şüheda kabristanından daima uzak başka yerlerde, başka mamure ve harabelerde iblisin habaseti gibi dolaşınız efendim.

Size halisane bir tavsiye daha var.

Malta Adası'nın... Üç kıta-i arza nazırdır. Kuzeye, güneye, batıya, doğuya hiç bakmayınız: Avrupa'nın, Afrika'nın, Asya'nın çirkinlikleri ve lânetleri, hakkı görmemekte Nemrut'tan, şeytandan ziyade inat eden gözlerinize Allah'ın gazap oklarım saplarlar. Bilir misiniz ki size bugün rahmet okumayan yalnız İstanbul, yalnız Anadolu ve Trakya yalnız Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Hindistan, yalnız Afrika değil, müttefiklerinizin başkenti olan Atina'da bile isminizi "alçak" sıfatını ilâve etmeksizin zikir edemiyorlar.

Başınızı yukarıya, göğe doğru da sakın kaldırmayınız: Pederiniz Sultan Abdülhamid-i evvelden Ertuğrul'un oğluna ve selefiniz Sultan Mehmet Reşat'tan Hazreti Ebubekir'e kadar saltanat ve hilâfette ne kadar ecdadınız varsa hepsinin ruhları utanır. Ve kızarmak bilmeyen yüzlerinize göklerden lânetler yağar.

Yere... Daima yere... Yerin dibine geçeceğiniz dakikaya kadar yere bakınız ey bu dünyanın en soysuz adamı.[356]

Süleyman Nazif Bey

Vahdettin düşman savaş gemisiyle Mekke yolunda:

"Firari Vahdettin Hicaz'a giderken" başlıklı İleri'nin T.H.R ajansından aktardığı haber:

"11 Port Sait, Vahdettin İngiltere'nin Ajax[357] savaş gemisine binerek buraya gelmiştir. Cidde'ye doğru seyahatine devam edecektir. Emir Abdullah kendisini karşılamıştır."[358]

356 *"Vahdettin'e mektup"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

357 HMS Ajax, İngiltere ordusunun en güçlü savaş gemilerinden biri.

358 *"Firari Vahdettin Hicaz'a giderken"* Bkz: İleri gazetesi, 13 Ocak 1923, s. 1

Hayırlı bir günün yıldönümü[359]

Geçen yıl, bugün Vahdettin'i İngilizler kaçırmıştı. Önce Malta'ya, sonra Mısır'a ve nihayet Hicaz'a başvuran Vahdettin hiçbir yerde yüz bulamamıştır. Şimdi de Fransa'ya geçmek istiyor. Geçen sene 17 Kasım günü sabahı İstanbul'da herkes birbirine şunu söylüyordu:

"Vahdettin kaçmış... İngilizler kaçırmış..." Bu şayianın doğru olduğunu anlamak için çok zaman geçmemişti, öğle vaktine kadar işin gerçeği anlaşılmıştı. O gün geç zaman General Haringtonʼın imzasıyla tebaalara birer tebliğ gönderilmişti. Bu tebliğde hayatını tehlikede gören (?) "Halife'nin müracaatından ve İngilizler Kralı V. George'un himayesini talep ettiğinden bahsediyor ve kendisinin bugün sabahleyin limanda bulunan Malaya adındaki İngiliz savaş gemisine götürüldüğü zikrediliyordu. Gerek Vahdettin'in firarı ve gerek İngilizlerin bu tebliği İstanbul kamuoyunda yalnız nefret ve lânetten başka bir şey doğurmamıştır.

İngilizlerin tebliğine göre İngiltere güya Müslümanların halifesini himaye ediyor ve onun hayatını ölümden kurtarıyordu! Vahdettin kamuoyunun ceza kararına zaten çoktan uğradığı için İngilizlerin himayesinde firar etmesi büyük bir hayret doğurmadı. Vahdettin ile dört kişilik maiyeti buradan Malta'ya sevk edilmişlerdi. Birkaç ay sonra kendisi Hicaz'da Kral Hüseyin'in yanına gitmek istediğinden oraya gitmiş fakat Hicaz'da canı sıkıldığından bahisle hac mevsimine rağmen hac görevini yerine getirmeksizin kurban bayramından evvel kapağı İskenderiye'ye atarak oradan İtalya'daki Sanremo şehrine gitmiştir. Vahdettin şu an Sanremo'dadır. Geçenlerde haber alındığına göre kendisi Sanremo'dan ayrılarak, kış mevsimini geçirmek üzere Fransa'da Nice civarında bir yere gelmek arzusunda imiş. Bir aralık İngilizler İsviçre'de kendisi için bir ikametgâh tahsis etmeyi düşünmüşlerse de bundan vazgeçmişlerdir. Bizimle barış antlaşması yaptıkları için şimdi İngilizler Vahdettin'i açıkça korumayı uygun bulmuyorlar. Vahdettin'in kaçırıldığı sırada konu Avam Kamarası'nda bir tartışma doğurmuştu. İşçi milletvekillerinden biri İngiltere'de bu kadar yardıma muhtaç işsiz dururken hükümetin Vahdettin'e tahsisat vermesine itiraz etmiş ve bu adama olsa olsa günde birkaç şilin verilebileceğini söylemişti!.

Vahdettin'in firarı ve İngilizlerin himayesine girmesi İslâm aleminde lâyık olduğu nefretle karşılanmıştır. Vahdettin İskenderiye'de Müslüman ahali tarafından soğuk karşılanmıştır. Dünyanın her tarafında çıkan birçok Müslüman gazeteleri bu adam aleyhinde en şiddetli yazıları yazarak kendisini kötülemiştir. Kendisi için daha fazla yazılacak bir şey kalmamıştır. Manen intihar eden, ekmeğini yediği milletine hıyanet eden bu düşük padişah ve halife artık ebedi ölüme mahkumdur. Yarın öbür gün maddeten de öldüğü zaman onun arkasından ağlayacak ne bir vatanperver Türk, ne de has bir Müslüman bulunmayacaktır.[360]

"Vahdettin İblisi"

İleri gazetesinde "Vahdettin İblisi" başlıklı haber:

"Arkasından vurmak istediği milletin kendisini çağıracağını umarak halâ susmuyor. Vahdettin hınzırı gibi, Türk milletinin Yunanlılara savurduğu tokadı kadar aşk ve hararetle,

359 Vahdettin'in firarının yıldönümü.
360 İleri gazetesi. 17 Kasım 1923, s. 1

cezaya layık olan bir melun için şu sıralarda en iyi durum bulunduğu yerde sinmek, kendisini unutturmak değil midir? Hayır, bu iblis herif, bütün bir memleketi öfkelendirmek için ikide bir ortaya çıkar. Yine bir ecnebi muhabire adi fikirlerini anlatmıştır. Vahdettin, İstanbul'u terk edişini Peygamber-i Zişan'ın Mekke'den hicretine benzetme hainliğini de yapmıştır. Peygamber-i Zişan Mekke'den düşmanlarının baskısıyla çıkmıştı. Yoksa dindaşlarının değil. Vahdettin Ağa Han'la, Emir Ali'nin mektubundan da çok memnundur. Hatta kendilerine teşekkür bile etmiştir. Bunun için diyor ki:

"Bu mektup, bende derin bir tesir icra etti. Bu iki Hintli dindaş, halifeden gasp edilen hakkı ilk müdafaa etmiş olan Müslümanlardır. Ben de kendilerine Halifenin selamlarını gönderdim. Türkiye Cumhuriyeti uzun süre yaşayamaz. Milletim beni çağırdıkça, daima Ankara Hükümeti ile çarpışacağım."

Vahdettin hınzırı halâ kendisini memleketten kovanları tanımıyor ve halâ zannediyor ki memleketinin içinde üç beş kişi çıkacak ve onu çağıracak. Buradan kovulduğu zaman İstanbul serbest değildi. Fakat şayet bu tarafa kazayla uğrayacak olursa görecektir ki; kendisini lânetleyen ve kovan memleketin bir kısmı değildir, bütün memleket ve bütün millettir.[361]

Damat Ferit 6 Ekim'de, Türk Ordusu'nun İstanbul'a girdiği günün yıldönümünde öldü!..

"Damat Ferit'in ölümü" başlıklı İleri gazetesinin haberi:

"Allah'ın adaletinin ibret tecellisine bakınız ki muzaffer ordumuzun İstanbul'a giriş tarihi olan 6 Ekim'de, Damat Ferit'te Nice'de son nefesini veriyor!.. Damat Ferit gibi fikir ve irfan itibarıyla hiçbir meziyeti olmadığı halde siyasi hayata giren ve devlet hayatını ihanetle sona erdirerek, geriye kalan ömrünü de vatandan ayı bir yerde ihtiyarlık ve hastalığın ıstıraplarıyla yitiren bu adamın arkasından vatanını seven hiçbir Türk üzüntü duymayacaktır. Bir insan için bundan acı bir şey olabilir mi?"[362]

Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa anlatıyor

İleri gazetesinde yayımlanan "Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"[363] başlıklı röportaj:

"Bana, Kur'an hafızı olduğunu söyleyen sarı sakallı ve Bektaşi simalı bir posta dağıtıcısının yardımıyla Çengelköy'ün dik ve dolambaçlı yokuşlarını tırmanıyordum. Baharın bütün güzel kokuları öğle güneşinin ısıttığı hava tabakaları içinde birikiyor ve dağılıyordu. Çengelköy İskelesi'nden tepedeki büyük ve alâfranga yapılı köşke kadar, minare merdiveni gibi döne dolaşa kıvrılan, insanı ezen, bitiren bir yokuş var. Bu yokuşu çıkarken bana yol gösteren meczup posta dağıtıcısının safsataları yerine mendilimi şakaklarıma yapıştırarak, kalbimin gittikçe artan çarpışını dinlemeyi tercih ediyordum. Bu sırada, yol gösteren şahıs dalgınlığımı his ederek bahsi değiştiriyor. Onun anlattığına göre:

Vahdettin veliahtlığı zamanında, şimdi gömülmüş olan Osmanlı tahtına bir an evvel çıkmak için, tepedeki sarayından, bir çift yağız Moskof kadanasının sürüklediği lâstikli

361 *"Vahdettin İblisi"* Bkz: İleri gazetesi. 20 Ocak 1924, s. 1
362 *"Damat Ferit'in ölümü"* Bkz: İleri gazetesi. 8 Ekim 1923. s. 1-2
363 *"Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Mart 1924, s. 2

arabasına binerek, sahile gelir; orada ihtiyar ve kanlı gözlerini Beşiktaş Sarayı'na dikerek, hasta ağabeyi Reşad Efendi'nin ölüm haberini beklermiş.

Posta dağıtıcısı, içinden kalın bir sigara sardığı tütün tabakasını bana da uzattıktan sonra devam ediyor:

" – Bütün mahalleli bilirdi Köçeoğulları'nı,[364] Vahdettin oturduğu sarayı meşhur Ermeni zengini Köçeoğulları'ndan satın almıştı. Her Perşembe günü işte bacası görünen büyük hamam yakılır, Büyük Efendi (Vahdettin) sarayında miktarı altmışa varan cariyeleri ile içeriye kapanarak günler ve gecelerce zevk ve safa ederdi.

O zamanlar, içeriden dışarıya sızan haberlere göre, Efendi'nin kızlar ağası, ayrı ayrı dairelerde oturan kadın efendilere velinimetin bu mükellef hamam sefasını duyurmamaya gayret ederlerdi. Sekiz on yaşındaydım. O zaman bizim mahalle çocukları ile bu sarayın arkasındaki mezarlığa toplanır oyunlar oynardık. Büyük Efendi, bazı Pazar günleri, yanında iki genç beyle sarayın küçük kapılarından yavaşça sıyrılır, zayıf ve dermansız vücudunu bol siyah bir paltoya bürüyerek, renksiz yüzünü paltosunun yakası ile kapayarak kaybolur, giderdi. Büyüdükçe işi anladım. Meğer Efendi, o zaman sarayın eski sahibi olan meşhur bir Hıristiyan ailesinin o zamanın en meşhur güzellerinden olan iki genç ve alâfranga kızı ile ilişkide bulunduğu için, saray halkından gizlenerek ve Sultan Abdülhamit'in adım başı hafiyelerinden korkarak, geç zaman sahile inip özel bir istimbotla Galata'ya, oradan da Beyoğlu'na çıkarak aşıklarının yanına gidermiş. Bu iki genç ve zengin kızcağız, ilk önce Sultan Murat ile ve daha sonra Yusuf İzzettin ve Vahdettin Efendilerle sürekli düşüp kalktıkları için, ikide birde çıkan izdivaç-ı taliplerini reddeder ve aynen: "Arslanla görüştükten sonra maymuna varmayız" derlermiş...

Sıcakla yokuşun verdiği yorgunluktan fazla bu saf ve garip adamın anlattıkları ıstırabımı arttırdı. Yokuşu bitirmiştik. Önümüze çıkan kanatları açık bir kapının önünde durduk. Burası binanın girişiydi. İçeride bahçıvan kıyafetli bir adam, kurumuş bir ağacı budamakla meşguldü. Bizi görünce doğruldu. Morarmış avucunu yüzünde gezdirerek terini sildi. Ve ne istediğimizi sordu. Dağıtımcı, garip bir resmi takdimle beni kapıcı başı Adem Ağa olduğunu böylece anladığım ihtiyar adamla tanıştırdıktan sonra yalnız bıraktı. Pabuçlarını sürüyerek uzaklaştı.[365]

Şimdi başımın içinde karanlık bir tarihin bütün rutubetini hissediyordum. Ben burada ne arıyordum? Bu dağ başında, sert bir lodos rüzgarının tartakladığı bu viran malikanede ne işim vardı? Kapıcı Adem Ağa da bu muammayı keşfetmeye uğraşıyordu. Nihayet üst çenesinin iki ucundan kıvrılıp ağzına dökülen sararmış bıyıklarını, çürük dişleri ile bir iki defa ısırdıktan sonra budadığı ağaca yaklaştı ve sol elini havada döndürerek öksürüklü bir sesle: " – Burada kimse yok" dedi.

Bununla beraber Adem Ağa ile anlaşmakta güçlük çekmedik. Bir sigara aradaki dostluğu kurmaya yetti. Sıkı bir sorgulamadan sonra Kadınefendilerden kimse olmadığını anladım. Ayrıca, Adem Ağa, bana öğrenmek istediğim bütün bilgiyi verdi. Vahdettin'in dört karısından birincisi, Adile Sultan'ın cariyesiymiş. Vahdettin henüz gençken Meclis-i

364 Ermeni zengini banker Agop Köçeoğlu.

365 *"Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Mart 1924, s. 2

Mebusan dairesi olan Fındıklı Sarayı'nda, halası Adile Sultan'a gidip gelirken içerideki cariyelerden biri ile sevişmiş ve bu Çerkez kızı ile evlenmek için halasının müsaadesini istemiş. Adile Sultan o zamanın modası olan saraylı ağzıyla: "Arsalanıma bir tanesi değil, bin tanesi feda olsun!" diyerek bu cariyeyi vermiş. Vahdettin bir müddet sonra Çerkez köylüklerinden başı kel ve küçük bir kız getirmiş ve bunu büyütüp tedavi ettirdikten sonra kendine ikinci kadın olarak almıştı. Bu kadın bir müddet sonra hamile kalarak bir erkek çocuk doğurmuş ve Vahdettin'in yegâne erkek oğlu Ertuğrul'un anası olmuştur. Vahdettin bir süre sonra üçüncü bir kadın daha almış, nihayet padişah olduktan sonra sarayda bahçıvan başının kızını severek onunla evlenmiştir. Adem Ağa'nın sözünü burada keserek, dördüncü kadının intihar teşebbüsü hakkında malumatı olup olmadığını sordum. Adem Ağa pişkin bir tavırla derhal şu bilgiyi verdi:

" – Hanedan azası tamamen sınır dışına çıkarıldıktan sonra sıra bizimkilere geldi. Hanımlar, Ortaköy'de Feriye Sarayları'nda[366] oturuyorlardı. En gençleri olan dördüncü Kadınefendi bir gün aşağıya inerek polis müdüriyetine gitmiş ve orada elinde bulunan bir zehir şişesini göstererek intihar edeceğini, kendisinin Hanedan ile hiçbir alâkası bulunmadığını, bu memlekette doğup büyüdüğünü ve burada ölmek istediğini söylemiş ve gavur memleketine gidemem diye bağırmıştı. Bu olay üzerine Ankara'dan bunlar hakkında ne yapılması lâzım geldiği soruldu ve gelen cevap üzerine Çengelköy'ünde ikametlerine müsaade edildi."

Adem Baba'nın anlattığına göre birinci ve dördüncü kadınlar İstanbul'da ki avukatlarına gitmişler. Üçüncü kadın da İzmit'e ailesinin yanına gitmiş. Şimdi saray bomboş ve tamtakır. Yalnız biraz ötede güneş birikintileri içinde çamların dibindeki kırıntıları toplamakla meşgul güvercinlerden başka kimse yok. Vahdettin güvercin meraklısıymış.[367] Birer birer sayamadım ama tahminen 1.000 tane güvercin vardı. Ne olur, bu kadar güvercin meraklısı olacağına biraz da millet meraklısı olsaydı. Adem Ağa'dan saray içinde beni gezdirmesini rica ettim, içeride kimse olmadığını eşya namında bir şey bulunmadığını söyledi ve ilâve etti.

"Vahdettin Efendi tahta çıkınca şurada mevcut eşyayı Kadınefendiler, etraftaki dalkavuklara kendi ailelerine velhasıl rast gelene dağıttılar, bir çeşit ne oldum delisi oldular. Sonra iş işten geçti ama. Vahdettin Efendi veliahtken, çok çapkınlık ederdi. Esasen Abdülmecit'in takımı hep böyleydi. Eline geçen kurtulamazdı. İçki, zevk, sefaya çok düşkündü. Burada haftada üç dört kere tiyatro oynatırlar, saz çaldırırlardı. Ben onun marangozluk arkadaşıyım. Beraber, biçer, yontar, söker, çakardık. Fotoğrafa da çok meraklı vardı. Karanlık odalara girer, saatlerce çıkmazdı. Bazen mutfağa iner, aşçıların hepsini kovar, canı istediği bir yemeği mükemmelce pişirirdi. Kendi pişirdiği yemeklerle ahbaplarına ziyafet bile vermişti."

Adem Ağa'ya uşaklardan, harem ağalarından kimse olup olmadığını, Kadınefendilerin ne ile geçindiklerini sordum. Adem Ağa burada hizmetkâr olarak kendisinden başka kimse olmadığını söyledi.

366 Feriye Sarayı'nda Halifeliğin kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihine kadar Osmanlı hanedan mensupları ikamet etti. Hanedan üyelerinin sınır dışı edilmeleri ardından, sarayın okul olarak kullanılmasına karar verildi.

367 Bkz: Güvercin katilinden İslâm Halifesi olur mu?... s.

"Sultan sarayında bu başı kel Çerkez karısının karşısında yemek yediği zaman, altmış cariye divan durur, kızlar ağası oturduğu odanın yanında kuş uçurmazlardı. Benim bildiğime göre Vahdettin bir defa İtalya'dan karılarının her birine 150 şer lira göndermişti." Adem Ağa'nın gözleri yaşardı üstünde "benden sana yadigâr olsun" yazılı ve işlemeli takkesini bir el yordamıyla büsbütün başına geçirdi ve sararmış posbıyıklarını dişleri arasında çiğneyerek:

" – Yaşasın Mustafa Kemal Paşa, Allah O'ndan razı olsun bu belâları başımızdan kaldırdı. Bunların ne kadar menfaatçi olduklarını bilirim ben. Otuz üç sene çalıştım bunlara..." diye bağırıyordu![368]

Vahdettin'in seri güvercin cinayetleri!..

İleri gazetesi muhabiri Vahdettin'in Çengelköy'deki sarayının kapıcısı Adem Ağa ile yaptığı görüşmede; saray bahçesindeki çok sayıda güvercinden söz ediyor ve şöyle anlatılıyordu:

> "Çamların dibindeki kırıntıları toplamakla meşgul güvercinlerden başka kimse yok. Vahdettin güvercin meraklısıymış. Birer birer sayamadım ama – yaklaşık 1.000 tane güvercin vardı. Ne olur, bu kadar güvercin meraklısı olacağına biraz da millet meraklısı olsaydı."[369]

Saray bahçesinde yaklaşık 1.000 adet güvercin varmış. Muhabir bu kadar güvercini görünce, haklı olarak Vahdettin'in güvercin meraklısı olduğuna karar vermiş. Bir araştırmacı olarak yıllar önce yayımlanmış bu yazıları okurken, Vahdettin'in nihayet iyi bir tarafını da keşfettim diye sevindim. Öyle ya, nihayet o da bir insandı. Onunda bir kalbi, onun da bir vicdanı olmalıydı... İngiltere İşgal Yüksek Komiseri, Sir Horace Rumbold İstanbul'da Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin fahri başkanıydı.[370] Rumbold, kuşların ökse ve kapanlarla tutulmasını yasaklıyor, kedi ve köpeklerin korunmasını istiyordu.[371] Binek hayvanlarına, eşeklere 60 kilodan fazla eşya yüklenmemesini şart koşuyor ve buna uymayanları cezalandırıyordu.[372] Verilen cezalar ve cemiyetin faaliyetleri gazetelerde yer alıyordu.[373] Vahdettin de İngiliz dostu olduğuna göre, demek ki Rumbold gibi bir hayvan severdi. Vahdettin milletten esirgediği sevgiyi güvercinlerine veriyormuş diye düşündüm. Sonunda olumlu bir özelliğini keşfetmiştim. Demek ki Sultan'ın bir güvercin sevgisi vardı. Günahtır bunu atlamak olmaz dedim. Bu yüzden Vahdettin'in, "güvercin sevgisine" kitabımda yer vermeye karar verdim. Bu konuda başka tamamlayıcı bilgiler

---

368 *"Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Mart 1924, s. 2

369 İleri gazetesi, 21 Mart 1924, s. 2

370 İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'te *"Himaye-i Hayvanat Cemiyeti"* nin 1912 yılında Lady Lowther tarafından kurulduğu yazılıdır. Cemiyetin İngiltere Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un yönetiminde bulunduğu belirtilmektedir. Bkz: *"Protecting Animals in Constantinople"* The Orient News, 3 Mart 1922, s. 1

371 *"Himaye-i Hayvanat Cemiyeti"* İleri gazetesi, 17 Aralık 1921, s. 1

372 Cemiyetin faaliyetleri *"Ayniye"* dergisinde şöyle mizah konusu oldu: "Himaye-i Hayvanat, gazetelerde okunduğuna göre, şehrimizde mevcut eşekler "Himaye-i Hayvanat Cemiyeti" tarafından teftiş ve muayene edilerek sahiplerine, hayvanlara ne tarzda muamele edilmesi lâzım geldiği hakkında talimat verilmiş ise de, Peyam- Sabahçı Mihran bu nizamnameye riayet edemeyeceğini, kendi merkep ve sıpalarını istediği gibi beslemek ve terbiye etmekte serbest olduğunu açıktan açığa söylüyor." Bkz: Ayniye, 27 Haziran 1922, s. 4

373 *"Himaye-i Hayvanat Cemiyeti"* İleri gazetesi, 13 Temmuz 1921, s. 2

bulabilmek için araştırdım. Vahdettin'i yüceltmek için hazırlanmış kitapları taradım. Her halde bu sevgiye geniş bir yer ayrılmış olmaları gerekirdi diye düşündüm. Vıcık vıcık saltanat yağcılığı[374] akan kitapları sabırla inceledim. Bu arada Bardakçı'nın Şahbaba kitabını da gözden geçirdim. Ancak hayret ve dehşetten dona kaldım. Vahdettin meğerse güvercinleri hayvan sevgisi nedeniyle beslemiyormuş. Güvercin sevgisi bulacağım derken, güvercin katliamına rastladım. Vahdettin, zavallı güvercinleri silâhıyla atış talimi yaparken canlı hedef olarak kullanıyormuş!.. Masum canlıları öldürmek için besliyormuş!.. Bardakçı'nın Şahbaba adlı kitabında: "Sultan'ın Çengelköy tepelerinde, attığını vuran bir nişancı olduğu, peş peşe uçurulan yedi güvercini, 45'lik Colt'uyla, 25 metre mesafeden, yedi kurşunla vurduğu"[375] yazılıdır. Vahdettin, Sanremo şehrinde de güvercin öldürmeye devam etmiş. Bardakçı, Şahbaba'sının attığını vuran keskin bir nişancı olduğunu ballandırarak şöyle anlatıyor:

> "Hedef yedi adet güvercindir ve peş peşe uçurulurlar. Atıcı [Vahdettin] 25 metre geridedir; saniyeden de kısa bir anda nişan alarak ardı ardına çeker tetiği. Sultan Vahdettin güvercinlerin yedisini de vurmuştur. Şaşkınlığa düşen seyircilerden ne şekilde hayret nidaları yükseldiğini bilmiyoruz. Ama birkaç kişi "Vive le Sultan!.."[376] diye haykırmış olmalıdır."[377]

45'lik Colt ile güvercin öldüren kara vicdanlı Sultan!..

Vahdettin güvercinleri "seri olarak" ve "yedisi bir arada" öldürecek kadar nişancıymış. İsminin önüne "Halife-i Müslimin" yazmaya yeltenen sefilin kahramanlığına bakın!.. Kara vicdanlı Vahdettin, 45'lik Colt tabancasıyla; 25 metreden, aynı anda yedi güvercini ve sadece yedi kurşun harcayarak vuruyormuş!.. Ne büyük bir kahramanlık!.. Bardakçı, Şahbaba'sının güvercinlere karşı gösterdiği gaddarlıktan bir öğünme vesilesi çıkarmış. Vahdettin'in güvercin katliamını okuyup vicdanı sızlamayan Osmanlıcılara sormak gerekir. Bu nasıl bir vicdansızlıktır?!.. Bu nasıl bir gaddarlıktır?!..[378] Bardakçı her halde bu olayın çok büyük günah olduğunu da anlayamamış. Şahbaba'sının acımasız bir cani olduğunu ifşa ettiğini de fark edememiş. Oysa güvercinler bu dünyanın en masum, en savunmasız ve en güzel varlıklarıdır. Güvercinin dinimizde çok özel bir yeri var. İşte bu yüzden güvercinlerin sığındığı yegâne yuva; İslâm mabetleri ve büyük camii şeriflerimizdir. Asırlık camilerimizin avlularıdır. Ecdat yadigârı selâtin camilerin hepsinde taşa oyulmuş, özenle yapılmış, her biri sanat harikası güvercin yuvaları vardır. Vicdanı olan hiç kimse güvercinlerin canına kıyamaz. Gerçek bir Müslüman asla güvercin öldürmez. Osmanlı hanedanının yüzkarası, güvercin katili Vahdettin'e bakınız. 7 güvercini, sadece 7 mermi harcayarak vuruyormuş. Acaba bu iğrenç kabiliyeti kazanabilmek için, atış talimlerde ne kadar güvercin katletti?...

---

374 Osmanlıdan kalma Sultan ve Halife bulunmadığına göre bütün bu kitaplar neden hazırlanır, anlamak mümkün değil.

375 Bardakçı, Murat, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, Bkz: s. 369

376 Yaşasın Sultan!

377 Bardakçı, Murat, a.g.e. Bkz: s. 40

378 İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un *"Himaye-i Hayvanat Cemiyeti"* başkanlığına soyunması boşuna değilmiş..

Güvercin katilinden İslâm Halifesi olur mu?...

Hz. Muhammed'in Halifesi unvanını taşıyan biri, o mübarek, o masum güvercinlerin canına kıyabilir mi? Hemen belirteyim ki en cahil Müslüman bile güvercin öldürmez. Bunun çok büyük bir günah olduğunu iyi bilir. Aksine yaralı veya kanadı kırık bir güvercin görse, iyileştirmek için elinden gelen her şeyi yapar. Güvercin öldürmek gibi bir günahı işleyen biri insan olamaz. Güvercin katilinin İslâm Halifesi unvanı taşıması; Hz. Muhammed'e hakaretten başka bir şey değildir. Vahdettin'in zavallı güvercinleri zevk için öldürmesi şaşılacak bir şey değil.. Onun hainliğine çok uygun ve denk bir davranış. Düşmanla savaş halindeki yurtseverlere, kendi vatanında sığınmacı olan yetimlere acımayan bir namert, elbette ki güvercinlere de acımaz. Vahdettin'in Malta'ya defolup gitmesiyle Türk milleti gibi, zavallı güvercinler de kendisinden kurtuldu ve derin bir nefes aldı.[379]

Vahdettin devlet memurlarını nasıl kapı dışarı etti?

Osmanlı İmparatorluğu bir zamanlar üç kıtaya yayıldı. Vahdettin saltanatının son yılında o büyük imparatorluktan geriye sadece İstanbul kadı. Gebze sınırından ilerisi Milli Kuvvetlere, Çatalca'dan ötesi ise Yunanlılara aitti. Sultan'ın yönettiği ülke sadece Çatalca'dan Gebze'ye kadar var olan bölgeydi. Eskiden olduğu gibi Anadolu vilayetlerinden vergi geliri alınamıyordu.[380] İşgal yönetimi Vahdettin saltanatına kesenin ağzını kapamıştı. Kuva-yı İnzibatiye'nin borcu bile henüz ödenmemişti.[381] İşgal altında bulunmayan Anadolu vilayetleri TBMM Hükümeti'nce yönetiliyordu. İmparatorluğun başkenti İstanbul'da; sadece iki tabur Osmanlı jandarması mevcuttu.[382] Onlar da Müttefik Kuvvetlerinin emrinde bunuyor ve şehrin asayişi için işgalcilere hizmet ediyordu. Vahdettin'in Yıldız Sarayı'nda Saray Muhafızları[383] vardı. Az sayıda mevcudu olan bu sembolik tören birliği dışında, İstanbul Hükümeti'nin beslemek zorunda olduğu bir ordusu yoktu. Güvenlikten sorumlu olan Müttefik İşgal Kuvvetleri yönetimiydi. Vahdettin buna rağmen, düşman işgaline, savaş haline ve bütün onur kırıcı hallere rağmen saltanatını ihtişamla sürdürmekten vazgeçmedi. Meclisi feshetti çünkü Meclis-i Mebusan açık olsaydı rahat hareket edemeyeceğini biliyordu. Geçici kanunlar sistemine başvurarak ülkeyi kararnamelerle yönetti. Saltanatı döneminde 621 adet kararname çıkarıldı.[384] Para bulma konusunda akıl almaz yöntemlere başvurdu. İstanbul'daki ata yadigârlarının, camilerin, mezarların dahi satılması bu dönemde meydana geldi. 6 asırlık Saltanat devrinde hiç

379 "Vahdettin hain değildi" diyen Ecevit'in güvercin işkencesi: Ecevit de Vahdettin gibi güvercin meraklısıydı. Partisinin simgesi güvercindi. Ancak o "şair" olduğu için, Vahdettin gibi güvercinlere ateş etmezdi. Zaten idama da çok karşıydı. O yüzden terörist başı Apo'nun canına kıyamadı. Seçim meydanlarında kürsüye çıkınca güvercinler uçururdu. On binlerce insanın toplandığı miting meydanında, güvercinler kafeslerden çıkarılıp bir anda salıverilirdi. Zavallı güvercinler uygunsuz koşullarda taşınmış, şehir şehir dolaştırılmış olurdu. Bitkin halde serbest kalırdı kalmasına, ancak konacak yer bulamayan, panik haldeki kuşlardan bazıları düşerdi. Kalabalıkların arasında sıkışarak ayaklar altında çiğnenenler olurdu. DSP'nin diğer siyasetçileri de güvercin eziyetinde liderlerini taklit ederdi. Her seçim zamanı bir güvercin işkencesi yaşanır giderdi. Vahdettin'le kıyaslanmasa da; güvercinler Ecevit'ten de az çekmedi.

380 1922 yılına ait Takvim-i Vekayi sayıları incelendiğinde Anadolu vilayetlerinin adı çok az geçtiği görülür.

381 *"Kuva-yı İnzibatiye rezaletinin borcu"* Bkz: İleri gazetesi, 16 Mart 1921, s. 2

382 Bkz: *"Şehrimizde ne kadar jandarma kuvveti var"* İleri gazetesi, 1 Mart 1921, s. 3

383 Maiyyet-i Seniyye Bölüğü.

384 Tunaya, Prof. Dr. Tarık Zafer, *Mütareke Döneminin Özellikleri (1918-1922)*, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, *(ayrı basım)*, İstanbul, 1982 s. 389

kimsenin satmayı aklından bile geçirmediği kültür varlıkları haraç mezat satıldı. Meydana gelen bütün rezaletler, birkaç aylık ömrü kalan köhne Saltanatın haşmeti için saçılıp savruldu. Vahdettin kıdemli ve namuslu memurların aldığı maaşlara da göz dikti.[385] İhtiyaç fazlası memurlar "Mecburi Mezuniyet Kararnamesi"[386] ile ve padişah fermanıyla kapı dışarı edildi. İstanbul'daki gelir dağılımında inanılmaz adaletsizlikler meydana geldi.

Süleyman Nazif Bey Vahdettin'e yazdığı açık mektubunda "Mecburi Mezuniyet" olayının içyüzünü şöyle anlatıyor:

> "Eski padişahım; elinizde kıvranan ve kahrolan zavallı İstanbul'un muvazene-i maliyesi adına otuz senelik kırk senelik kıdemli ve namuslu memurlar – sizin saltanatınız devrinde oluşturulmuş uğursuz tabirle – "Mecburi Mezuniyet" adıyla kapı dışarı edilerek, Payitaht'ta zaten mevcut olan bitmez, tükenmez sefalete birkaç bin ailenin sefaleti daha eklerken, siz bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere, sizden elli yaş küçük kızlarla evleniyor ve kırk bin altın lira nikahta kız tarafına verilen parayla, altmış bin altın yeni inşa edilecek zifaf hane masrafını milletin hazinesinden koparmak için, Maliye Nazırınızı sıkıştırıyordunuz. Yeni karınıza hoş görünmek maksadıyla aldığınız mücevherat, bilir misiniz ki, koca İstanbul'da elmas fiyatını tam bir ay iki misline çıkardı?.."[387]

O tarihte yayımlanan günlük gazeteler de "Mecburi Mezuniyet" kurbanı memurların sefaletine çok geniş yer verildi. Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey, çok sayıda memuru ekmeğinden eden bu uygulamayı üstünkörü anlatıp geçmiş. Rezaletin içyüzünü yazmamış. Tevfik Bey bu olaydan anılarında şöyle söz ediyor:

> "Parasızlık sıkıntısını hafifletmek için başvurulacak çarelerden biri de, genel masrafın azaltılmasıydı. Tevfik Paşa Hükümeti, zaten bu konuda bazı önlemler almış bulunuyordu. Bunların başlıcaları, boş yerlere memur tayin edilmemesi, maaşlara yapılan fevkalade zamlardan yüzde yirmi oranında bir miktarın kesilmesi ve talep edenlere, kendilerine ödenecek fevkalade zammın yarısıyla yetinmeleri etmeleri halinde mezuniyet verilmesi hakkında bir kararnamenin vücuda getirilmesiydi."[388]

"Bir ayda ne kadar emlâk kaybettik?"

Vahdettin'in saltanat sürdüğü işgal yıllarında, İstanbul'daki Müslümanlar inanılmaz miktarlarda emlâk yitirdi.[389] Müslümanların emlâkını satmaması için gazeteler devamlı çağrıda bulunuyordu.[390] Defter-i Hakani Emaneti'nin İstatistik bürosu tarafından her ay istatistikler düzenleniyordu. Emlâk ve arazi alım ve satımlarına ait bu istatistikler, etnik gruplara göre karşılaştırıldığında; İstanbul'da en çok emlâki Müslüman unsurların sattığı

385 *"Mecburi mezuniyet ve bütçede tasarruf meselesi"* Bkz: İleri gazetesi, 14 Temmuz 1922, s. 1
386 *"Mecburi Mezuniyet Kararnamesi"* Bkz: Takvim-i Vakayi, 20 Temmuz 1922, s. 1
387 Süleyman Nazif Bey'in Vahdettin'e yazdığı mektup: İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3
388 Biren, Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları,* Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 488-489
389 *"Müslüman emlakı nasıl elden çıkarılıyor?"* Bkz: İleri gazetesi, 11 Ekim 1921, s. 3
390 *"Emlaklarımızın kıymetini bilelim; Başkalarına satmayalım"* Bkz: İleri gazetesi, 19 Ekim 1921, s. 1

ortaya çıkıyordu.[391] İleri gazetesi emlâk alım ve satımlarında yaşanan felâketi sıkça gösteriyordu. 1922 yılına ait Mayıs ayı istatistik cetvellerinin yayımlandığı "Bir ayda ne kadar emlâk kaybettik?" başlıklı uzunca yazılmış haberin sonuç kısmı şöyleydi:

"Müslümanların ne kadar emlâk kaybettiği hakkındaki yekûnlarını toplayınca anlaşılıyor ki; Müslümanlar Mayıs ayı zarfında gayrimüslim unsurlara 43086 liralık ferağ 509 liralık izale-yi şüyu, 109.056 liralık rehin ve vefaen ferağ[392], 10450 liralık da teminat suretleriyle gayrimüslim unsurlara emlâk ve arazi satmışlardır. Müslümanların ecnebi devletler tebaasına sattıkları emlâkin kıymeti ise 157.055 liraya ulaşmıştır. Genel kaybımızı hesap edince aşağı yukarı anlıyoruz ki bir ay zarfında kaybettiğimiz emlâkin toplam değeri 320,156 liraya ulaşmıştır. Halbuki aldığımız emlâk 157,79 liralıktan ibarettir. Bu müthiş farkı emlâk sahibi Müslümanların bilgisine sunmakla yetiniyoruz."[393]

Ata yadigârı vakıf arazileri, vakıf binaları da yitirilen bu emlâkler arasındaydı. Davalı işleri en bol olan Evkaf Nezareti'nde, vakıflarla ilgili yolsuzluklardan geçilmiyordu. Bütün bunlar nasıl meydana geliyordu? Şimdi bu sorunun yanıtını bulacağımız konuları inceleyebiliriz.

Ata yadigârları Vahdettin'in acımasızlığının kurbanı oldu

Vahdettin altı asırlık imparatorluğun sorumluluğunu bir padişah olarak üstüne aldı. Kültür mirasımızı korumakla görevliydi. Osmanlı Payitahtı'nda var olan camilere, mezarlara, türbelere, kütüphanelere ve daha birçok ata yadigârına sahip çıkmakla yükümlüydü. Tahta çıktığında Fatih'in adı, Mehmet ismini aldı. Kendi kendine VI Mehmet adını verdi. Bu davranışı Osmanlı Devleti'ne sahip çıkacak bir Padişah olduğu izlenimi uyandırdı. Derken, Payitaht ve Anadolu'nun birçok bölgesi işgal altında kaldı. Türk Milleti işgale boyun eğmeyeceğini ve direneceğini göstermek için silâha sarıldı.

Mustafa Kemal Paşa, Vahdettin'i defalarca Anadolu'ya çağırdı. Anadolu mücahitlerinin başına geçmesi için Sultan'a teklifte bulundu.[394] Mazhar Müfit Bey de Vahdettin'le yaptığı bir görüşmede bu teklifi yineledi. Mazhar Müfit Bey, Padişah'la aralarında geçen görüşmeyi şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Erzurum Kongresi'ni yapmıştık. Bu sırada Padişah beni çağırdı. İstanbul'a geldim. Saraya kabul edildim. Huzura çıktım. Memleketin kurtuluşu hakkında fikrimi sordu:

– Memleketin kurtulmasının bir çaresi vardır. O da Padişah Efendimiz'in Anadolu'ya geçmesidir. Dedim.

Yanıt olarak birden bire:

– Beyefendi, dedi. Bana ecdadımın Payitahtından firarı mı teklif ediyorsunuz?"

– Hayır Padişahım sizi göreve davet ediyorum. Dedim ve çıktım."[395]

391 *"Acı rakamlar"* Bkz: İleri gazetesi, 26 Mayıs 1920, s. 3

392 Borç alınan para ödendiğinde iade edilmek şartıyla alacaklıya yapılan terk

393 İleri gazetesi, 18 Ağustos 1922 s. 2

394 Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'i Anadolu'ya çağırdığında onun henüz hain kişiliğinden haberdar değildi.

395 İleri gazetesi, 19 Kasım 1922, s. 2

Aslında Vahdettin'in Payitaht'tan ayrılmak istemeyişinde bir ölçüde haklılık payı olduğu düşünülebilirdi.. Çünkü Osmanlı Padişahlar silsilesinin son hükümdarıydı. Bu davranışıyla Osmanlı kültür mirasına sahip çıkıyor olmalıydı. Payitaht'ı bu nedenle tek etmemek, babasına ve dedelerine karşı sorumluluğunu yerine getirmek istiyor olmalıydı.[396] Oysa geçen zaman ve meydana gelen inanılmaz olaylar, bunun böyle olmadığını kanıtladı. Vahdettin, Anadolu mücahitlerinin başına geçmeyi payitahttan firar olarak gördü. Kuva-yı Milliye'nin ilk kuruluşu sırasında kendisine yapılan samimi teklifleri asla ciddiye almadı. Ancak bir gün geldi düşmana sığınmak suretiyle payitahttan firar etti.

Vahdettin atalarının emanetine sahip çıkmak isteyen bir Padişah değildi. Eğer böyle biri olsaydı. İlk önce kültür miraslarına, ata yadigârlarına sahip çıkması gerekirdi. Oysa bunlara sahip çıkmak amacıyla hiçbir çaba göstermedi. Aksine hayırsız mirasyediler gibi ne var ne yoksa satıp savurdu. Camileri, türbeleri, mezarları dahi sattırdı. Mimar Sinan eserlerini yıktırdı. İşgal yıllarında Vahdettin'in hissizliği ve acımasızlığı sonucu kültür ve sanat varlıklarımız büyük zarar gördü. Şimdi Vahdettin saltanatında ata yadigârlarının başına gelen olaylardan örnekler verebiliriz.[397]

Taksim Kışlası'nın başına neler geldi?

Balkan Savaşı'nda ağır bir yenilgi ve tam bir hezimet yaşandı. Savaş, Osmanlı Devleti'nin askeri gücünün yanı sıra ekonomisini de mahvetti. Bulgar ordusunun Çatalca'ya dayandığı, Balkan Savaşı'mn en karanlık günlerindeydi. Türklerin İstanbul'dan çıkarılıp Anadolu'ya kovulacağı, Avrupa'nın en ciddi gazetelerinde yazıldığı bir dönemdi. Hükümet maddi yardım alabilecek müttefik ülke bulamadı. Maliye büyük sıkıntılar yaşadı. Acil ihtiyaçlara sarf etmek için dahi para bulabilmek mümkün değildi. Osmanlı Devleti'ne hiçbir banka borç vermiyordu. Bankerler, büyük finans kuruluşları çok yüksek faizle borç veren tefeciler bile hükümete sırt çevirdi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin geleceği karanlık ve belirsizdi. Hükümet para bulmak için ülke içinde kaynaklara yöneldi. İstanbul Şehremini Cemil Topuzlu[398] hatıralarında bu dönemi şöyle anlatıyor:

> "1912 yılında şehrin başına gelmem, çok önemli ve nazik bir zamana rastlamıştı. O senelerde Şehremaneti veznesine giren gerçek gelir 180.000 liraydı. Masraflar 450.000 lirayı aşıyordu. Geçen yıllardansa 280.000 lira borç bırakılmıştı. Bulunduğumuz yıl içinde 250.000 lira bütçe açığı vardı. İşte tam bu sırada Balkan Savaşı patlak verdi. Yüz binlerce sığınmacı, yaralı ve koleralının iaşe ve tedavisi şehrin üstüne yüklendi. Belediye geliri ise o kadar azalmış, parasızlık öyle bir seviyeye gelmişti ki, memurlara, çöpçülere maaş vermek şöyle dursun, hastanedeki hastalara ilâç ve yiyecek sağlamaya bile imkan yoktu. Bu duruma çare bulmak için, hükümetten yardım yapılmasını, hiç olmazsa avans para verilmesini istedim. Buna asla imkan olmadığı cevabını aldım. Hatta bir gün Maliye Nazırı Rıfat Bey'i[399] görmeye gitmiştim. Nazır, beni dinledikten sonra bana şu sözleri

396 Vahdettin, saltanatı sırasında Türk Kültür mirasına sahip çıkma ve koruma konusunda çok büyük bir sorumsuzluk sergiledi.

397 Vahdettin saltanatında ecdat yadigârlarının başına gelen olaylar, ciltler dolusu kitaplara sığmayacak kadar fazladır. O yüzden bazı olaylara kısaca değinerek birkaç örnek göstermekle yetiniyorum.

398 Cemil Topuzlu (1866-1958) İstanbul Şehremini, Operatör Doktor. Damat Ferit hükümetinde Nafıa Nazırı.

399 Paris Büyükelçilerinden Numan Menemencioğlu'nun babası.

söyledi: "Paşa biz, sizden daha vahim bir durumdayız. Askere yiyecek tedariki için her gün çabalıyorum. Hatta şimdi bir müteahhide verilmek üzere bin lira aradım bulamadım. Veznemiz tamtakır, kuru bakır. Maliye kendi yamalarını yamayamıyor, ki şehre yardım etsin. Savaş halinde bir devlet olduğumuz ve henüz barış imzalamadığımız için de, dışarıdan borç almak mümkün değil."[400]

Maliye Nazırı Rıfat Bey[401] bu görüşme sırasında Cemil Topuzlu'ya Taksim Kışlası'nı neden sattığını şöyle açıklıyor:

"Sizden gizlemeden söyleyeceğim ki, Osmanlı Maliye Tarihi'nde ilk defa olarak askeri beslemek için, askeri bir kışlayı satmak mecburiyetinde kalıyorum. Dün Taksim Kışlası ile Talimhane'yi ecnebi bir şirkete verdik! Böylece birkaç yüz bin lira elde ettik. Yarın Dolmabahçe Gazhanesi'ni, Kadıköy Rıhtımı'nı ve Borsa Hanı'nı satmak için bazı şirketler ile görüşmeye girişeceğim. Şayet başarılı olursam, size de biraz yardım ederim. Aksi taktirde kendi yağınızla kavrulmaktan başka çareniz yok."[402]

Zeki Pakalın, "Maliye Tarihi" adlı eserinde Taksim Kışlası'nın satılmasını şöyle anlatıyor:

"Balkan Savaşı'nın sonlarına rastlayan bir zamanda Bulgarlarla müttefikleri Çatalca'ya kadar ilerlemişti. Osmanlı Devleti'ni, Rumeli gibi değerli ve büyük bir ülkeden tamamen mahrum etmişti. Bu durum karşısında dışarıdan para sağlamak imkansız olduğu gibi içeriden de para bulmak gerçekten zordu. İşte böyle zorlu bir zamanda kabinede Maliye Nazırlığı'nı üstlenmek suretiyle, büyük bir vatanperverlik göstermiş olan Rıfat Bey[403] mali sıkıntıları hafifletecek bazı önlemlere girişti. Yine bu zamanda Fenerler imtiyazı yirmi beş yıl temdit edilmek suretiyle 500.000 liralık bir avans akdini başardığı gibi, İstanbul'daki Taksim Kışlası'nı ve Borsa Hanı'nı terhin etmek suretiyle 500.000 lira sağladıysa da sonraki Nezareti'nde ve sürenin dolması üzerine Kışla bedeli hazırlandığı halde iade etmeyerek bu çok değerli yerin hazinenin elinden çıkmasına neden olması her bakımdan eleştirilmeye layıktır."[404]

Devlet İstanbul'un orta yerindeki gayrımülkleri askeri doyurabilmek için satışa çıkardı.[405] Taksim Kışlası ve Talimhane Meydanı satışa çıkan gayrımülkler arasındaydı. Talimhane ve Kışla 500.000 liraya bir Fransız sermayeli yabancı şirkete satıldı.[406]

---

400 Topuzlu, Dr. Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım,* İstanbul Üniversitesi, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 132

401 Mehmet Rıfat Bey (1856-1932) İttihat ve terakki iktidarının Maliye Nazırı Balkan Savaşı yıllarında askeri doyurmak için Taksim Kışlası'nı ve Talimhane Meydanı gayrimüslim şirkete satan Mehmet Rıfat Bey. Paris büyükelçilerinden Numan Menemencioğlu'nun babası.

402 Topuzlu, Dr. Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım,* İstanbul Üniversitesi, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 133

403 Maliye Nazırı Rıfat Bey'in fotoğrafı, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi'nde yanlışlıkla Manyasizade Refik Bey'in fotoğrafı diye kullanılmıştır. Bkz: Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999 cilt. I, s. 455

404 Pakalın, Mehmet Zeki, Mâliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930), Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, s. 222, 223

405 BOA, MV, 148/56.

406 İleri gazetesi. 7 Aralık 1921 s. 3

"İstanbul Emlâk Şirket-i Osmaniyesi" adlı Fransız şirket Talimhane ve Taksim Kışlası'nın yeni sahibi oldu. Taksim Kışlası Talimhane arazisinin satış mukavelesi 7/20 Şubat 1913 tarihinde imzalandı.[407]

Taksim Kışlası ve Talimhane'nin satışı

Aslında Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey, Taksim Kışlası ve Talimhane Meydanı'nı bu tarihten üç yıl önce satmayı planlamıştı. Bu düşüncesini 1910 yılında Meclis-i Mebusan'da teklif etti. Ancak önerisi Meclis-i Mebusan tarafından uygun bulunmadı. Mehmet Cavit Bey Meclis-i Mebusan'da 1914 yılında yaptığı konuşmada şunları söyledi:

> "Mahmut Şevket Paşa, 400.000 Lirası Taksim Kışlası'na, 100 000 Lirası Borsa Hanı'na karşılık olmak üzere 500.000 Lira tedarik edebilmiştir. Bu 500.000 Lira, bir sene müddetle muhayyer olarak alınmış ve bir senenin nihayetinde Hükümet, arzu ederse % 10 tazminat ve % 6 faiz vermek suretiyle sözleşmeyi feshetmek yetkisini korumuştur. Fakat, bir yıl sonra mali durumumuzun şekli ve o sırada Fransa sermayedarı ile yapılan görüşmeler, bunu kesinlikle imzaya hükümeti mecbur etmişti. Ve isteğe bağlı imzalanan sözleşme kesinlik kazanmıştı. Yalnız, bu şekilde kurulacak şirkette hükümet, altıda bir oranında, yani 100.000 Liralık bir hisseyle iştiraki kendisi için korumuştu. Bu uygulama hakkında size benim ilâve edeceğim bir şey yok. Çünkü, böyle zor ve sıkıntılı bir zamanda değil, daha üç sene önce bu uygulamanın bu memleket için mukayyet bir uygulama olacağını savunmuştum. Yalnız o zaman buna karşı çıkan muhaliflere teşekkür ederim ki, hükümete böyle yoksul ve çaresiz bir zaman için bunu saklamış oldular."[408]

Taksim Kışlası'ndaki Camii Şerif ibadete açık olacaktı

Taksim Kışlası'nın ilk inşa edildiği zamandan beri, kışla içinde Mehmetçiğin ibadeti için yapılmış bir camii şerif mevcuttu. Kışlanın satış sözleşmesine bina içinde bulunan bu caminin korunması hükmü şart koşuldu. Taksim Camisi ibadet açık olacak ve kışla binası Müslümanlara açık bulundurulacaktı. Hükümet gayrimüslimlere mülkiyeti geçen Taksim Kışlası'nı bu özel şartlar altında sattı.

Ayrıca satış sözleşmesinde bir de maarif hissesi bulunuyordu.[409] Fransız şirketin satın aldığı Talimhane arazisi çok genişti. Arazi üzerindeki yapılar arasında bir de okul bulunacaktı.[410] Bu okul binasına için sözleşmeye maarif hissesi ilâve edilmişti.

Fransız şirketin kışla için ödediği parayı hükümet hemen acil işlere sarf etti. Ardından bir süre geçtikten sonra I. Dünya Savaşı çıktı. Kışlanın sahibi Fransız şirketin mensupları savaş nedeniyle İstanbul'u terk etti. Osmanlı Devleti'nin yenik çıktığı savaş yaklaşık beş yıl sürdü.

13 Kasım 1918 tarihinde işgal edilen İstanbul'da, işgal ordusu birçok büyük binalara

407 Cumhuriyet döneminde şirketin hissedarları yeni bir Türk Anonim Şirketi kurdu. Talimhane arazisinin satış mukavelesi 7/20 Şubat 1913 tarihiyle kayıtlı olduğu bilgisi, yeni kurulan şirket sözleşmesinde de mevcut. Bkz: Cumhuriyet gazetesi, 26 Şubat 1932, s. 5

408 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi: 25, 21 Haziran 1914, Cilt: 1, s. 560

409 BOA, MF. MKT. 1213/64.

410 İleri gazetesi, 20 Temmuz 1923, s. 3

el koymaya başladı. O tarihte Meclis-i Mebusan açıktı. İstanbul Mebusu Fethi Bey (Okyar) Fransız İşgal Kuvvetleri'nin Taksim Kışlası'nı işgal etmesine Meclis-i Mebusan'da şu cümlelerle karşı çıktı:

"Taksim Kışlası'nın işgali için Meclis tarafından yapılan bir itiraza cevaben Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri: Orası zaten Fransızların malıdır; dediler. Bu nasıl söz? Bir defa Taksim Kışlası ile Meydanı, bir Osmanlı Şirketi'ne Maliye Nezareti tarafından devredilmiştir. Şirketle Maliye Nezareti'nin de 200.000 liralık sermayesi vardır. O şirket, Osmanlı Şirketi'dir. Ve fakat o şirketin içerisinde Fransız sermayesi bulunmuş olmakla hiçbir zaman Fransız Hükümeti Askeriyesi o şirketin mal ve emlâkine el koyamaz. Şirket, Osmanlı şirketidir ve Maliye Nezareti'nin de onda hissesi vardır. Eğer buna rağmen Taksim Kışlası'nın işgaline izin verilmişse, buna da üzülmek gerekir."[411]

Mütarekeden sonra Fransız Şirket temsilcileri de İstanbul'a geri döndü. Taksim Talimhane arsasının sınırları kesin olarak belirlenmeden satılmıştı. Şirketin ilk işi arsa sınırlarını belirlemek oldu. İleri gazetesinde "Taksim arsasının sınırı" başlığı ile yayımlanan haber:

"Taksim arsasını satın alan şirket Şehremaneti'ne müracaat ederek ifraz haritalarının onaylanmasını istemiştir. Haritada arsanın sınır ve çevresi belirlenmediği için öncelikle sınırların belirlenmesi için Maliye Nezareti'ne dilekçe yazılmıştır. Arsada bina olmak üzere okul ve karakol mahallerinin yerlerinin ayrılması da Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir."[412]

Şirket savaştan önce Osmanlı Devleti'ne 500.000 lira ödedi. Fakat savaş nedeniyle satın aldığı mülkleri beş yıl kullanamadı. Şirketin parası beş yıl süreyle Osmanlı Devleti'nde kaldı. Şirket bu nedenle hükümetten 200.000 lira faiz istiyordu. 500.000 lira ana parası ve 200.000 lira da faiz olmak üzere; toplam 700.000 lira alacaklı olduğunu iddia ediyordu.

İleri gazetesi "Kaç türlü zarar?" başlığı ile olayın haberini duyuruyor ve meydana gelen zararı şöyle anlatıyordu:

"Mali zorluklara dayanamayan hükümet adamları bizde sık sık görüldüğü gibi hemen mal ve atadan kalan mülkleri satmağa kalkarlar; böyle gelirin az sayıda bulunmasını ve özellikle böyle satışlardan dolayı memleketin uğrayacağı zararları hiç düşünmezler. Taksim'deki Talimhane Meydanı'nın satılması da böyle olmuştu: I. Dünya Savaşı'ndan önce; Hükümetin para sıkıntısı çektiği günlerde koca Taksim Meydanı; ecnebi bir şirkete 500.000 liraya satılmış ve parası da derhal alınarak sarf edilmişti. Fakat savaş şartları ecnebileri memleketlerinde bulundurmağa mecbur ettiği için Taksim Meydanı'nı alan yabancılar da, parasını verdikleri halde o geniş arsaya fiilen değerlendirememişler ve ancak mütarekeden sonra şehrimize geri dönebilmişlerdi. Bu suretle Meydan'ın bedeli olan 500.000 lira ecnebi müşterinin kavlince beş küsur sene Osmanlı Hükümeti'nin elinde kalmış ve buna rağmen yeni sahipleri bu arsayı savaş yıllarında fiilen değerlendirememişti. Savaşın doğurduğu

411 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi : 14, 18 Kasım 1918, Cilt: 1, s. 147

412 *"Taksim arsasının sınırı"* Bkz: İleri gazetesi, 23 Eylül 1919, s. 2

Mehmet Rıfat Bey (1856-1932)
İttihat ve Terakki iktidarının Maliye Nazırı.
Balkan Savaşı'nda askeri doyurmak için Taksim Kışlası'nı ve Talimhane Meydanı satan Mehmet Rıfat Bey. Paris Büyükelçilerinden Numan Menemencioğlu'nun babası. Namık Kemal'in damadı. Satış mukavelesi 7/20 Şubat 1913 tarihinde imzalandı. Mehmet Rıfat Bey'in Allah'tan korkup satmadığı cami, 9 yıl sonra Vahdettin tarafından gizlice satıldı.

Vahdettin'in Fransızlara sattığı Taksim Camisi

Balkan Savaşı'nın umutsuz ve karanlık günleriydi,
Maliye Nazırı, Mehmet Rıfat Bey çaresizlik içindeydi,
Askeri doyurabilmek amacıyla Taksim Kışlası'nı sattı.
Taksim Kışlası'nda Mehmetçiğe ait bir cami vardı,
Bu nedenle satış sözleşmesine özel bir şart koyuldu:
"Taksim Camisi korunacak, her zaman açık olacak."

zorlukları dikkate almayan Taksim Meydanı'nın yeni sahipleri, 500.000 liranın beş küsur sene içinde getireceği geliri, parayı teslim ettikleri tarihten Meydanı değerlendirdikleri güne kadar geçen zaman zarfındaki bedeli, hükümetten zarar ve ziyan şeklinde talep etmektedirler. Zarar ve ziyan miktarı da 700.000 liradan ibaret imiş. Bu suretle hükümet, savaştan önce koca Taksim Meydanı'nı 500.000 bin lira ile elden çıkardığı halde şimdi kendisinden 700.000 lira isteniyor! Bundan başka Meydan bedava gittikten başka, bir de 700.000 lira da üstüne gidecek."[413]

Fransız şirket Taksim kışla ve arazisini satın alırken, burada bulunan okul, karakol ve caminin varlığını kabul etti. Sözleşme tarihinde cami hissesini satın almayı denedi. Cami satışı maneviyata dokunan adi bir işti. Üstüne üslük camiyi satın almak isteyenler de gayrimüslimdi. Kışlayı satan hükümet üyeleri, Padişah Sultan Reşat, Cemal Paşa[414] Enver Paşa, Talât Paşa gibi liderlerin hiçbiri cami satışı altına imza atacak adamlar değildi. Şirketin Taksim Camisi hissesini satın alma teklifi bu nedenle kabul edilmedi. Hükümet cami hissesini satmak bir yana, sonraki iktidarlar döneminde böyle bir günahın işlenmesini önlemek için satış sözleşmesine şart koydu.

Vahdettin, Taksim Camisi'ni Fransızlara sattı!..

Vahdettin saltanatı her çeşit kirli işlerin görüldüğü bir dönemdi. Gayrimüslimlere cami satmak bu dönemde meydana gelen ufak işlerden sayılırdı. Fransızlar Taksim Camisi'ni satın alma konusunda o yüzden hiç zorlanmadı. Vahdettin, Malta'ya kaçmadan birkaç ay önce cami satışını kabul etti. Taksim Camisi satıldığında İstanbul hükü-

413 *"Kaç türlü zarar?"* Bkz: İleri gazetesi. 7 Aralık 1921 s. 3

414 Mimar Sinan'ın Haseki Sultan Hamam'ını sahipleri tarafından yıktırılmak istenmesi üzerine Cemal Paşa bizzat devreye girerek müdahale etti. Sinan'ın eserini yıkılmaktan kurtardı. Bkz. İleri, 29 Ocak 1920, s. 4

Sultan Vahdettin'in fermanıyla 7.000 liraya gayrimüslümlere satılan caminin bulunduğu Taksim Kışlası.

Vahdettin Taksim Camisi'nin satışını devlet sırrı gibi gizli tuttu. İnönü devrinde Taksim Kışlası yıktırıldığı zaman, kışla içinde cami mevcut değildi. Taksim Camisi Vahdettin tarafından çoktan yok edilmiş, gayrimüslimlere para karşılığı satılmıştı.

Fransızlarla cami satış sözleşmesi yapan Maliye Nezareti Vekili Tevfik Bey

Taksim Camisi Fransızlara satıldığında, İstanbul Hükümeti'nin Maliye Nezareti Vekili, Tevfik Bey'di. Fransız şirketle cami satışını kapsayan sözleşme Tevfik Bey tarafından yapıldı. Sözleşme Tevfik Bey'in anılarında yazılıdır.

[Biren Tevfik; Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 499-500]

metinin Maliye Nezareti Vekili Tevfik Bey'di. Cami satışının sözleşmesini yapmak görevi; Tevfik Bey'e verildi. Fransız şirketle Taksim Camisi'nin satışını da kapsayan sözleşmenin yenilenmesini sağladı. Tevfik Bey Fransız şirketle yapılan sözleşmenin yenilenmesinden anılarında şöyle söz ediyor:

> "23 Ağustos 1922 tarihini taşıyan sözleşmenin yenilenmesindeki amaç, daha önce şirkete satılan bu yerlerin müştemilâtından olup, Evkaf'a ait bulunan kısımların, Evkaf'a iade olunması ve sair pürüzlerin izalesiydi. Diğer taraftan Taksim Kışlası'nın içinde olup, askerin namaz kılması için mescit olarak kullanılan bu yerin, Bakırköy civarında teşkil olunan Safraköy'de[415] bir cami yapılamak üzere şer'an icap eden istibdal muamelesi de, o sırada Evkaf Mahkemesi'nden i'lâm istihsali suretiyle icra edilmişti."[416]

Taksim Camisi'nin satışı için Evkaf Mahkemesi'nde alınan kararın metni de Tevfik Bey'in anılarında yazılıdır. Vahdettin'in iradesiyle yapılan yüz kızartıcı cami satışının mahkeme kararına ait ağdalı Osmanlıca metin aşağıdadır:

> "Keyfiyet bi-garaz erbâb-ı vukuf ü ittılâdan lede-t-tahkik ve-l-itihbar filhakika ber-mucib-i harita hudud-u mezkûresiyle mahdud cami-i şerif, mezkûr kışlanın ikinci katında kâin ve fevkani olup, bâ-irade-i Seniye-i Hazret-i Padişahi, Hükümet-i Seniye tarafından İstanbul Emlâk Şirket-i Osmaniyesi'ne devr ü ferağ olunup, cemaati ancak kışlada ârâmsâz âsâkir-i nusret-meâsir-i mûlûkâneden ibâret ve cevami-i şerife sâire misillû hariçten cemaât duhûlû gayr-ı vâki; kurb ü civarı ve etrâfı-ı erbaası ecnebi ticarethâne ve mûessesâtı ve emâkin-i Hıristiyane ile muhat ve ehali-i gayr-ı Müslime ile meskûn ve bundan böyle âsâkir-i Müslime ikamesi dahi yar-ı kabil olduğundan müstegnâanh bulunduğunu ve maa-müştemelât cami-i mezkûr enkazı terbian dört yüz zirâ olup, beher zirâ'ı 17 ½ liradan cem'an 7.000 lira kaimen kıymet-i misliyesi idüğünden ve nakit ile istibdal-i vakıf hakkında enfa' ve evlâ karye-i mezkûre ehalisi kâmilen İslâm ve cemaatle edâ-yı salât-ı mefrûze için cami-i şerife eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç oldukları cihetle, karye-i mezkûrede cami-i şerif-i mezkûrun ihyâ ve inşası ense bûl elyak ve maslâhat-ı hâle ve menfaat-ı vakfa ve garaz-ı vakfa evfak.. bulunduğunu, zirde muharrer-ül-esami zevâtın alâ-tarik-ve-ş-şahâde ihbar eyledikleri işbu mahalle kaydolundu..."[417]

Osmanlıcanın ağdalı lisanından anlayanlar için[418] yukarıdaki metinde cami satış olayı çok açık biçimde anlaşılıyor. İşin Türkçe'sini söylemek gerekirse camii satışı özetle şöyle halledilmiş. Cami ile ilgili olarak yetkili kişilerce yerinde inceleme yapılmış. Adı geçen caminin kışlanın ikinci katında bulunduğu belirlenmiş. Camiye dışarıdan cemaat girmesi olanaksızmış. Caminin dört bir yanı ecnebi ticarethaneleriyle doluymuş. Hıristiyanlara

---

415 Bakırköy'de "Safraköy Camii" adlı bir cami var ancak bu cami bölge halkının topladığı paralarla 1957 yılında yaptırılmış.

416 Biren, Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 499-500

417 Biren, Tevfik; a.g.e. s. 499-500

418 Cami satışının sözleşmesindeki ağdalı Osmanlıca metin, utanç verici satışı kamufle etmeye yarıyor olmalı. O tarihte Takvim-i Vekayi de yayımlanan sözleşme metinleri normalde bu kadar ağdalı değil.

ait mekanlarla çevrili ve Müslüman olmayan halk burada ikâmet ediyormuş. Müslüman askerlerin buraya yerleştirilmesi de artık mümkün olmayışı satışın gerekçeleriymiş. İlâve yapılarla birlikte[419] caminin oturumu 400 zirâ imiş. Bu ölçü her zirâ 17 ½ liradan hesaplanınca toplam 7.000 lira tutuyormuş. Sonuçta Taksim Camisi Padişah'ın[420] emriyle hükümet tarafından İstanbul Emlâk Şirket-i Osmaniyesi'ne devredilmiş. Yani 7.000 lira bedelle, Padişah fermanıyla Taksim Camisi'ni Fransız şirketine satmışlar. Cami yok ediyorlar denmesin diye, dini yönden işi kitabına da uydurmuşlar. Bu satışa karşılık şehir dışında, ahalisinin tamamı İslam olan Safra Köy'de[421] bir cami inşasına karar verilmiş. Böylece "mahalli ahire nakil edilmiş" kılıfını kullanmak suretiyle Taksim Camisi satılmış. Padişah, bu cami satışından gelecek 7.000 lira için emri vermiş, cami satışı için gayrimüslimlerden 7.000 lira almışlar.

Dini yönden işi kitabına nasıl uydurdular?..

Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey'in kaydettiği bilgiye göre, cami satış sözleşmesinin tarihi 23 Ağustos 1922'dir. Cami bu tarihten sonra Fransız sermayesi ile kurulan İstanbul Emlâk Şirket-i Osmaniyesi'nin malı oldu. Tarihte ilk defa bir Padişah emri ve iradesiyle, Payitaht'ın göbeğinde gayrimüslimlere cami satılmış oldu. Elbetteki bu onur kırıcı satışın sözleşmesi Takvim-i Vekayi'den gizlendi.[422] Vahdettin emriyle yapılan cami satışının belgeleri Türk milletinden saklandı. Oysa ki çok basit sözleşmeler bile Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de, noktasına virgülüne kadar yayınlanırdı. Milliyetçilerin yayımladığı gazeteler bu olayı öğrense; şehrin göbeğindeki caminin ecnebilere satılmasının nasıl karşılanacağı malumdu. Vahdettin bu nedenle, yüz kızartıcı cami satışını devlet sırrı gibi saklayıp gizledi. Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey dürüst adammış ki, anılarında bu Fransız şirketle yapılan yeni sözleşmeden söz etmiş. Tevfik Bey kendisinde bulunan Taksim Cami satışının sözleşme metnine anılarında yer vermiş. İstanbul hükümeti yetkilileri cami satışından birkaç ay önce: "Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Osmaniyesi" adlı şirketle, Taksim Camisi'nin satışı konusunda görüşmelerde bulunuldu. Sonuç alınamayan bu görüşmenin belgelerinde yine aynı satış taktiği vardı. "Kışla içindeki Camii Şerif'in mahalli ahire nakli"[423] cümlesi geçiyordu. Gayrimüslimlerle yapılan cami satışının pazarlığında; dini yönden işin kitabına uydurulmuş olduğu burada da görülüyordu.

Taksim Camisi'ni İnönü değil, Vahdettin yok etti?..

Taksim Camisi'nin satışı üzerinden yıllar geçti... Cami satışının az sayıda tanığı da, o dönemin bütün devlet adamları da artık sağ değildi. Siyaset hırsından gözü dönmüş birileri çıktı. Bir iftira uydurdu:

"Taksim Camisi'ni İsmet İnönü yok etti!.."

"Taksim de yükselen ezan sesini İsmet İnönü kesti!.." dedi.

---

419 Bu ilâve yapılar camiye ait tuvalet ve gasilhane olabilir.

420 Sultan Vahdettin'in emriyle.

421 Yukarıdaki metinde söz edildiği gibi Fransız şirketten alınan parayla Safraköy'de yeni bir cami yaptırıldığına dair arşivlerde herhangi bir bilgiye rastlamadım.

422 Takvim-i Vekayi'nin nüshalarını defalarca taradım, ancak bu satış konusunda bilgi bulamadım.

423 BOA, MV, 223/231

İntihal-i Osmani Mimarlığı'nın başyapıtı: Taksim Kışlası

Hint ve Rus mimarisinden çalıntı soğan kubbeler... Fas, Tunus, Cezayir mimarisinden çalıntı anahtar deliği biçimli pencere ve kapılar... Endülüs mimarisinden çalıntı sütun ve kemerler... Barok ve Rokoko kopyası süslemeler... Taksim Kışlası, Türk Mimarlık tarihinde intihal ve kopyacılığın egemen olduğu kişiliksiz bir anlayışın ürünüydü. Bu kişiliksizliğin bir Türk mimarı tarafından yapılmamış olması biricik tesellimizdir. Mimar Sinan'ın yok edilen birinci sınıf ve gerçek Türk Mimarisi şaheserleri ihya edileceği günü beklerken, bir utanç eseri olan bu kışlayı yeniden inşa etmek bir günah, bu fuzuli işe yetim hakkını dökmek bir günah, kışla camisinin gayrimüslimlere satıldığını milletimizden gizlemek bir günah, caminin yıllar önce satıldığını bile bile, "kışla içinde cami vardı" diye yalan söylemek ayrı bir günahtır.

Bu sözler seçim meydanlarında kalmadı. Kahvehanelere, cami avlularına varıncaya kadar, her yerde milletin ağzında dolaştı.

Günümüzde Taksim'e cami yapılmasını isteyen çok sayıda insan var. Caminin yapılmasını isteyen bazı kişiler şunları iddia ediyor:

"Eskiden Taksim'de cami vardı... Cami, Taksim Kışlası'nın içindeydi..."
"İnönü, Taksim Camisi'ni yok etmek için kışlayı yıktırdı..."
"Biraz ilerideki Taşkışla'nın Camisi olsaydı, İnönü onu da yıktırırdı..."
"Camisi olmadığı için Taşkışla yıkılmaktan kurtuldu..."
"Taksim'de yükselen ezan sesini İnönü kesti..."

Yukarıda yazılı bu iddiaların gerçekle hiçbir ilgisi yok. Yani apaçık yalan ve kupkuru bir iftira. Gerçek Müslümanların birçoğu ne yazık ki bu yalana inanmaya devam ediyor. Adi bir siyaset için, adi bir menfaat uğruna uydurulmuş bir iftira.[424] Caminin yok edilmesinde ve ezan sesinin kesilmesinde İnönü'nün günahı yok.

424 Türk ordusunun büyük zaferi; 30 Ağustos'tur. Taksim Camisi zaferden tam yedi gün önce, 23 Ağustos 1922'de satıldı. İnönü bu tarihte Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Anadolu'da İstiklâl Savaşı veriyordu.

Tevfik Bey [Biren] (1867-1956)
Fransızlarla cami satış sözleşmesi yapan Sultan Vahdettin'in Maliye Nazır Vekili
Tevfik Bey 1867'de İstanbul'da doğdu. Mülkiye Mektebi'ni bitirerek devlet hizmetine girdi. 1885'de Yıldız Sarayı II. Katipliği'ne atandı. 1897'de başladığı Kudüs Mutasarrıflığı görevi 4 yıl sürdü. 1901'de Selanik, 1902'de Konya, 1904'te Yemen, 1907'de Bursa Valiliği'ne getirildi. 1909'da Şurayı Devlet Azalığı'na atandı. Ticaret ve hukuk konularında çeşitli okullarda ders verdi. 1919'da Damat Ferit Hükümeti'ne Maliye Nazırı olarak girdi. Ayan Azası oldu. 1920'de Şurayı Devlet Reisi, 1921'de Maliye Nezareti Vekili görevine geldi. 16 Kasım 1922'de TBMM Hükümeti tarafından emekli edildi. Bu tarihten sonra çeşitli okullarda maliye ve hukuk eğitimi verdi. 1956 yılında vefat etti.
Kaynak: Çankaya, Ali, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: 3, Ankara, s. 192, 193

Taksim Camisi'nin belgelere dayalı gerçeği

Taksim Kışlası'nın İnönü döneminde yıktırıldığı bir gerçektir. Kışla içinde eskiden bir cami olduğu da gerçektir. Ancak Taksim Camii; İnönü tarafından değil; yıllar önce Vahdettin tarafından yok edildi. Hem de Vahdettin'in emriyle, resmi fermanıyla ve iradesiyle.. Padişah emriyle Taksim Camisi Fransızlara satılarak yok edildi. Taksim Kışlası'ndan yükselen ezan sesini kesen İnönü değil Vahdettin'di. Ayrıca Taksim Kışlası'nın yıkımına, İnönü zamanında değil, Atatürk'ün sağlında, 1932 yılında karar verildi.[425] Taksim Kışlası 1913 yılında Fransız şirkete satıldığında, kışlanın yıkılması ve bulunduğu bölgeye, Talimhane Meydanı'nda olduğu gibi apartmanlar inşa edilmesi şartıyla satılmıştı. Bununla birlikte Şirket kışlayı yıktığında yeni imar edeceği mahalleye bir adet okul, bir adet karakol ve bir adet cami inşa edileceğini taahhüt etmişti. Kışlanın yıktırılması o tarihlerde hiç kimse tarafından sorun olarak görülmedi. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ve TBMM'de kışlanın yıktırılması konusunda en ufak bir muhalefet yapılmadı. Çünkü kişiliksiz ve çalıntı bir mimariye sahip olan bu bina Türk mimarlığı yönünden bir utanç vesikası olarak kabul ediliyordu. Ayrıca İnönü'nün siyasi rakiplerinin kışlanın yıkılması konusunda bir muhalefeti olmadı. Tam tersine harap haldeki kışla binasının yıkımının geciktiği konusunda hükümete eleştiriler yönelttiler. Kışla ve bu kışlada bulunan cami konusuyla ilgili tartışmaların hepsi son yıllarda yaşanan olaylardır. Ve ne yazık ki toplumumuzda var olan bir hafıza kaybı bu konuyu gündemde tutmaktadır.

425 Bkz: "Taksim Kışlası yıkılacak" Cumhuriyet gazetesi, 28 Mayıs 1932, s. 6

Taksim Camisi, 30 Ağustos Zaferi'nden bir hafta önce satıldı!...

30 Ağustos 1922 tarihi; Kahraman Mehmetçiğin büyük zafer kazandığı tarihtir. Taksim Camisi ise, 23 Ağustos 1922 tarihinde satıldı. İsmet Paşa, Taksim Camisi'nin satıldığı 23 Ağustos 1922 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa ve diğer silâh arkadaşlarıyla Anadolu'daydı. Savaş planları yapıyor, Yunan cephelerinin zayıf noktalarını inceliyordu. Bir hafta sonra düşmanı denize dökecek Mehmetçiği savaşa hazırlıyordu.

İstanbul'da ise bu tarihte; şehrin göbeğinde bir cami gayrimüslimlere satılıyordu. Satılan cami Taksim Kışlası içindeki Mehmetçiğin camisiydi. 30 Ağustos Zaferi'ni kazanacak ve düşmanı denize dökecek olan; mücahit Mehmetçiğin camisiydi. Türk milletinin şerefini, namusunu kurtaracak Mehmetçiğin camisiydi. Bu yüzden cami satış rezaleti devlet sırrı gibi gizli tutuldu. Gayrimüslimler Mehmetçiğin paha biçilmez camisine 7.000 lira lâyık gördüler. Kara vicdanlı Vahdettin'in iradesiyle Taksim Camisi satıldı. Mehmetçiğin camisi artık Fransızların tapulu malı oldu. Gayrimüslim şirket 7.000 lira bastırıp Mehmetçiğin camisi satın aldı. Olayın içyüzü bütün belgeleriyle ortadadır.

"Vahdettin hain değildir" sözü gibi, "Taksim Camisi'ni İnönü yıktı" sözünün de gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Her iki sözün ortak noktası adi bir siyasete hizmet etmesidir. Bütün bu gerçekleri vicdan sahibi insanların bilgisine sunuyorum. Samimiyetle inanan ve vicdan sahibi herkes bu ibretlik gerçekleri görmelidir.[426]

İnönü, 90 yıl önce Lozan'dan Türk milletine onurlu bir barış getirdi. Bugün barış içinde yaşamamızın güvencesi olan Lozan Antlaşması'nda O'nun imzası var. Türkiye'yi II. Dünya Savaşı cehenneminden o uzak tuttu. Savaşın acılarını Türk milletine yaşatmadı. İsmet Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın gerçek bir kahramanıdır. İyisiyle kötüsüyle tarihe mal olmuş değerli bir devlet adamıdır. Hizmetlerini beğenenler olduğu gibi beğenmeyenler de olacaktır. Eleştirmek elbetteki serbesttir. Oysa iftira başka bir şeydir. İftira dinimizle hiç bağdaşmaz. Müslüman asla iftira etmez. Taksim Camisi'nin yok edilmesi konusunda İsmet İnönü'ye yıllardır iftira ediliyordu.[427] Kuru iftira nihayet bütün çirkin yüzüyle ortadadır.[428]

Taksim'de yapılmak istenen camiye gelince. Siyasetçiler bu camiyi siyasi menfaatleri için malzeme yapmasaydı, daha 1945 yılında, Şişli'ye cami yapılırken Taksim'de de güzel bir cami yapılacağı kesindi. Taksim Camisi ne yazık ki siyasetçinin elinde bir oyuncak ve kısır bir inatlaşma konusuna döndü. Taksim'e cami elbetteki gereklidir. Bunun tartışılacak bir tarafı yok. Tartışılmayacak bir konu daha var. Taksim'e yapılacak camii şerifin adıdır. Unutulmamalıdır ki bu cami falan Şehzade veya filan Sultanzadenin değil bizzat Mehmetçiğin camisiydi. Yıllar önce Mehmetçiğin ibadeti için yapıldı. O yüzden yeniden inşa edilecek Taksim Camisi'ne, şunun bunun adı değil. Mehmetçiğin şerefli adı verilmelidir. Caminin adı "Taksim Mehmetçik Camii Şerifi" olmalıdır. Camisi satılan Kahraman Mehmetçiğe 90 yıl gecikmiş özür borcu bir nebze olsun ödenmiş olur.

426 İsteyen insafla, isteyen insafsızca ve pişkince karşılamakta elbetteki serbesttir. Bu herkesin vicdanına ve seciyesine kalmış bir şeydir. İftirayı sanat haline getiren siyaset kaşarlarına gelince: Onlara "Allah ıslâh etsin" demekten başka bir sözün yararı olmaz.

427 Bu iftirayı kim, nasıl bir menfaat için uydurdu? Bu sorunun yanıtı ayrıca araştırılmalıdır.

428 90 yıl önce Lozan zaferini kazanan İsmet Paşa'nın bu yıl vefatının 40. yılıdır. Ölümünün üzerinden tam 40 yıl geçti. O'nun hatırasına karşı; vicdanında bir özür borcu hissedenler için bu yıldönümü iyi bir vesiledir.

İsmet Paşa [İnönü] (1884-1973)
Kurtuluş Savaşı kahramanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı.

Tarihi Ağa Camisi'ni de satacaklardı!...

Vahdettin saltanatı; ecdat yadigârı vakıf eserlerimizin rezil edildiği bir dönemdir. Padişah iradesiyle cami satılan bir devirde, elbette ki daha birçok rezaletler meydana gelecekti. Nitekim hükümet o tarihte Beyoğlu'nun göbeğindeki tarihi Ağa Camisi'ni de satmaya kalktı. Beyoğlu'ndaki Ağa Camii[429] o yıllarda bakımsız, yıkılmak üzere ve perişan bir durumdaydı. Ağaçların ve mezar taşlarının arasında kaybolmuştu. Pera'nın göbeğindeki metruk caminin bu hali birtakım menfaat zümresinin ağzını sulandırdı. Cami hükümet tarafından zengin gayrimüslimlerle, açgözlü müteahhitlere satılmak istendi. Satış taktiği Taksim Camisi ile aynıydı. "camii şerifi başka bir bölgeye nakil etmek" şeklinde iş, dini yönden kitabına uydurulacaktı. İstanbul'da arazisi beş para etmeyen bir kenar mahalle belirlenecek, ahaliden toplanan paralarla, az masrafla bir cami inşa edilecek, sözüm ona Ağa Camisi de "mahal-i ahire nakil" edilmiş olacaktı. Aslında bu "cami nakil işi" falan değil, bal gibi "cami satış işi" idi. Saf ve temiz Müslümanları kandırmak için sinsice yapılmış bir aldatmacaydı. Şerri makamların imza ve mührüyle gerçekleşen, şeytanca yapılmış bir hilekârlıktı. Yüzlerce yılık ecdat yadigârı tarihi Ağa Camisi böylece gayrimüslimlere satılacak, alman paralar bir grup adi insanın cebini şenlendirecek, sefil hayatına keyif katacaktı. 86 yaşındaki Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey; Ağa Camisi'ne hükümetin nasıl göz diktiğini, lâfı hiç dolandırmadan şu cümleyle anlatıyor:

> "Bir zamanlar Evkaf Nezareti bu camii şerifi başka bir bölgeye nakil ve arsasına apartman inşa etmek istemiş ve fakat cami mütevellisinin muhalefeti yüzünden başaramamıştı."[430]

Manolaki adında bir Rum, 15.000 liraya Ağa Camisi'ne müşteri olmuş. Avans olarak 3.000 lira da peşin ödemiş!...

Ağa Camisi'nin mütevelli heyetinin muhalefeti yüzünden hükümet geri adım atmış. Ve Ağa Camii'ni başka bir bölgeye taşımak ve cami arsasına apartman yaptırmak istemiş de, cami mütevellisinin muhalefeti yüzünden bu rezil işi beceremeyiş.

İleri gazetesinde yayımlanan "Rumlar camimizi de çalacaklar!" başlıklı haber:

> "Beyoğlu'nda yegâne kalan İslâm abidemiz Ağa Camii'nin Rumlar tarafından satın alınmasını sağlamak için bazı dolaplar çevrildiğini haber alıyoruz. Bir takım Rum komisyoncular; ortaya nüfuzlu birkaç Müslüman ve hatta yetkili memurlar bularak; 15.000 liralık bir fedakarlıkla; camii ve arsasını elde edeceklermiş. Manolaki adında birisi bu uğurda her fedakarlığı yapmaya amadeymiş. İcap edenlere 15.000 liranın, 3.000 lirası da peşinen verilmiş. Evkaf Nezareti'nin basiret göstermesini temenni ederiz."[431]

Hükümet Ağa Camisi avlusuna da tecavüz etmiş!..

Bir süre sonra Ağa Camisi konusunda hükümet yeniden harekete geçmiş. Bu defa

429 Galatasaray Ağalarından Hüseyin Ağa'nın inşa ettirdiği Ağa Cami.

430 *Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

431 *"Rumlar camimizi de çalacaklar!"* İleri gazetesi. 17 Mayıs 1922, s. 2

Ağa Camisi'nin avuç içi kadar kalmış avlusuna[432] cami görevlilerine ait avlu içindeki yapılara da göz dikmişler. Şerri makamların ve cami mütevellisinin onayını almadan, cami avlusunun bir bölümünü ecnebilere kiraya vermişler. Evkaf Nezareti; Ağa Camisi avlusunun bir kısmını, kanunsuz bir biçimde (elli yıl süreyle) gayrimüslim şirkete kiralamış. Bir kısmım da otomobil garajı olarak kiraya vermiş. Ve bu işler için ne şerri makamların ve ne de Ağa Camisi Mütevelli Heyeti'nin onayını almaya gerek duymuş. Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, cami avlusuna yapılan bu tecavüzleri şöyle açıklıyor:

"Sonraları Evkaf Nezareti yine bu camii şerifi avlusunda elli sene müddetle elektrik trafo merkezi inşasına müsaade ve camii şerif hademesine mahsus yapıları, otomobil garajı olarak kiraya vermiş ve bunlar için ne şerri makamlardan ne de cami mütevellisinin onayını almaya gerek görmemişti."[433]

"Ağa Camii şerifi yanındaki Ragıp Paşa Apartmanı duvarları cami arsasına ait esas duvarlar üzerine bindirilmiş ve bu arsaya apartmandan pencere açmak suretiyle apartman sahibi tarafından yapılan tecavüz ile cami havalesindeki elektrik merkezi ve otomobil garajı gibi vakfın hukukuna şiddetle verilen zararlardan dolayı gereken yasal girişimlerin yapılmasını avukatlarıma bildirdim. Vakfın çiğnenen işbu hukukunu savunmak yalnız mütevelliye ait bir görev olmayıp bütün vakıfların hukukunu korumaya memur olan Nezaret'in varlık nedeni bu olması gerekir."[434] Vakfın Mütevellisi Vekili ve Mahdumu. Ahmet Kemalettin

Ağa Camisi arsasına apartman inşaatı!..

Ağa Camii arsasına "vakfa gelir sağlamak" bahanesiyle apartman inşası yapılması için girişimde bulunulmuş. Bu işin müzayedesi yapılmış ve ihale Lefter isminde bir Rum'un üzerinde kalmış. İleri gazetesinin bu konudaki haberi şöyle:

"Cami arsasına 16.000 liralık inşaat yapılacak ve azami 18 yıl sonunda bu bina vakfa terk edilecek. Senelik kirası 1.000 lira olacaktır. Müzayede nihayet Dolmabahçe Gazhanesi Kok Kömürü Direktörü Lefter Efendi uhdesinde birinin üzerine kalıyor. Şimdi iş bu safhadadır. Evkaf sorunu takip ediyor. Anlaşıldığına göre bu işin içinde gizli kapaklı noktalar vardır. Ortada vakfın zararı söz konusudur. Biz sorunun gizli noktalarının aydınlatılmasını bekleyerek şimdilik bu kadarla yetiniyoruz."

İleri gazetesi Ağa Camii konusunda uzun uzadıya neşriyatta bulundu. Vakfın menfaatini korumak amacıyla Evkaf Nazırı'nın dikkatini çekti. Konuyu Evkaf Nazırı Rüştü Bey'e yeniden sordu. Ancak Evkaf Nazırı'ndan hiçbir somut yanıt çıkmadı.[435] "İş araş-

---

432 Ağa Camisi'nin avlusu bir avuç kalmıştı. Oysa bu bölge bir zamanlar Hüseyin Ağa'nın ismiyle anılıyordu. M. Selâhattin Bey şöyle bunu şöyle anlatıyor: Ağa Camii'nin köşesinden Sakızağacı Caddesi'ne saptım. Bu cadde ta Yenişehir'e kadar hep bu Şeyh-ül harem Hüseyin Ağa'nın ismiyle anılıyor. Ermeni Katolik Patrikhanesi önünden itibaren yokuşun bittiği yere kadar hangi sokak başında durup: *"Burası ne mahallesi?"* diye sorduysam hep şu cevabı aldım: *"Hüseyin Ağa Mahallesi."* Doğrusu semt isimleri değişiyor ama mahalle hep bir... Sonra bütün cadde Galatasaray'a kadar yine Hüseyin Ağa Mahallesi hududu dahilinde... M. Selâhattin. Milliyet gazetesi, 14 Ekim 1929, s. 2

433 *Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

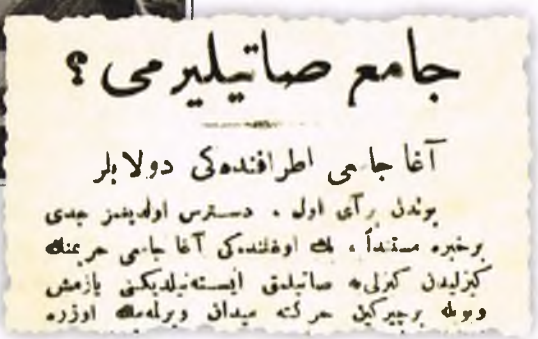
434 *Aynı gazete.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

435 *"Ağa Camii Meselesi, Evkaf Nazırı Rüştü Bey ne diyor?"* Bkz: İleri gazetesi, 23 Temmuz 1922, s. 3

Ağa Camii'ni de satacaklardı!..

Sultan Vahdettin zamanında hükümet camiyi satıp yerine apartman yaptırmaya kalktı. Ağa Cami mütevellisi ve cami cemaati buna karşı çıkıp engel oldu. 1900'lü yıllarda Ağa Camii.

جامع صاتيليرمى ؟

آغا جامى اطرافندەكى دولابلر

يوندن برآى اول ، دسترس اولديغمز جدى
برخبره مستنداً ، بك اوغلندەكى آغا جامى حرمنك
كيزليدن كيزلى صاتيلدق ايستەنيلديكنى يازمش
وبونك برچيركين حركته ميدان ويرلمەمك اوزره

Cami Satılır mı?
"Cami satılır mı?. Ağa camii etrafındaki dolaplar" başlıklı haber. İleri gazetesi, 11 Temmuz 1922, s. 2

Ağa Camii'nin vaziyet planı.
1900'lü yıllar. Alman Mavileri, Cilt: II Hazırlayan: İrfan Dağdelen, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü. Ekim 2006

tırılıyormuş, gereği yapılacakmış" vb. gibi sözlerle Evkaf Nazırı olayı geçiştirdi. Sonraki günlerde milli ordunun zaferi kamuoyunun bütün dikkatlerini başka yöne çevirdi. Böylece Ağa Camii'ne hükümet himayesinde yapılan tecavüzler unutulup gitti. Ağa Camisi ise satılmaktan son anda kurtuldu.[436] Türk ordusu biraz gecikseydi Ağa Camisi'nin yerinde yeller eseceği kesindi. Ağa Camisi'nin yerinde; Lefter Efendi'nin veya Manolaki Efendi'nin inşa ettireceği bir apartman olacaktı. Tıpkı Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı'nın yıktırılmasında olduğu gibi ah vah edecektik.[437] Ağa Camisi, İstiklal Caddesi üzerinde bulunan tek camiydi.[438] Gizlice yıkılmak ve satılmak üzereyken son anda kurtuldu. Camiyi kurtaran ise Mehmetçik'ten başka kimse değildi.[439]

436 *"Beyoğlu Caddesi'nde tek cami, Ağa Camii nasıl bir tesadüfle yapıldı?"* Bkz: Milliyet gazetesi, 14 Ekim 1929, s. 2

437 Ağa Camii 1937 yılında Vakıflar İdaresi tarafından restore edildi. Bkz: *"Ağa Camisi zarif bir şekil aldı"* Cumhuriyet gazetesi, 8 Ocak 1937, s. 2

438 Nazım Hikmet, "Bu imansız muhitte öyle yalnızsın ki sen" dizesiyle Ağa Camisi ruhuna şiir yazdı.

439 1929 yılında Milliyet gazetesi muhabiri M. Selâhattin Bey, Ağa Camisini şöyle anlatıyor:
"Yedi katlı apartmanların arasına sıkışmış mini mini çatısı, bodur minaresi, çökük ve eğri duvarı ile zavallı Ağa Camii'nin uzaktan ne gösterişsiz, ne mahzun, ne sakin bir duruşu vardır. İstanbul tarafındaki o azametli camilerin yanında küçük bir mescit bile olmayan bu mabet, etrafında yükselen mamurelerin ortasında yüz şu kadar seneden beri ezanın sesini duyurmaya çalışıyor. Kapıdan içeri girince hemen oracıkta toprakla bir olmuş kırık dökük mezar taşları ile karşılaşırsınız. Gelin beraber okuyalım: *"Beyoğlu Voyvodası Halil Ağa'nın Kerimesi merhum Hatice Hanım'ın ruhuna Fatiha. 1235"* Kitabeler arasında manzum olanları da var: *"Emretti Huda eyledi ferman İrişti ecel vermedi aman Gömlekçi elhaç Hüseyin Ağa'nın ruhuna Fatiha ..."* Müezzin efendi bana caminin küçük bir tarihini yaptı: Ağa Camii, Sultan Mahmut devri ağalarından Hüseyin Ağa'nın eseridir. Bu zat sonraları Şeyh-ül harem'liğe

Ağa Camii

Havsalam almıyordu bu hazin hali önce.
Ah, ey zavallı cami, seni böyle görünce
Dertli bir çocuk gibi imanıma bağlandım;
Allah'ımın ismini daha çok candan andım.
Ne kadar yabancısın böyle sokaklarda sen!
Böyle sokaklarda ki, anası can verirken,
Işıklı kahvelerde kendi öz evlâdı var...
Böyle sokaklarda ki çamurlu kaldırımlar,
En kirlenmiş bayrağın taşıyor gölgesini,
Üstünde orospular yükseltiyor sesini.
Burda bütün gözleri bir siyah el bağlıyor,
Yalnız senin göğsünde büyük ruhun ağlıyor.
Kendi elemim gibi anlıyorum ben bunu,
Anlıyorum bu yerde azap çeken ruhunu
Bu imansız muhitte öyle yalnızsın ki sen
Bir arkadaş bulurdun, ruhumu görebilsen!

Ey bu Caminin ruhu: Bize mucize göster
Mukaddes huzurunda el bağlamayan bu yer
Bir gün harap olmazsa Türk'ün kılıç kınıyla,
Baştan başa tutuşsun göklerin yangınıyla!

Nazım Hikmet, İlk Şiirler, İst. 1998.
Anadolu'da Yeni Gün, 21 Mart 1921

Ağa Camii'nin ruhuna şiir yazan Nazım Hikmet (1902 – 1963)

Ağa Camisi, "imansız bir muhitte" yapayalnızdı. Saray hainleri ve aç gözlü müteahhitlerce satılmak üzereydi. Şeyhülislamlar bile bu imansızlığa göz yumdu. Ağa Camisi sığınacak bir iman sahibi, azap çeken ruhunu anlayacak bir arkadaş aradı. Parayla imanın kimde olduğu bilinmezmiş. Meğerse saraylı maneviyat tüccarlarının yitirdiği iman; beş parasız ve üstelik komünist bir şairde bulunuyormuş. Nazım Hikmet, ata yadigarı zavallı caminin dökülen gözyaşlarını hissetmiş. Ağa Camisi ruhuna seslenen harika bir şiir yazmış. İstanbul'un göbeğinde o yıllarda yaşanan büyük imansızlığı tarihe geçirmiş.

Asırlık camileri ve mezarları nasıl sattılar?...

İleri gazetesi, Ağa Camisi satış pazarlığını öğrenip haber yaptı.[440] Ardından olay mahkemeye intikal etti. Ağa Camisi'nin satışı "pazarlık başlamak üzere ve işin en tatlı noktasında"[441] basına yansıdı. Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, cami satışı konusunda mütevellisi bulunduğu heyeti şöyle savundu.

---

tayin edilmiştir. Camiin mimarı kimdir bilmiyorum. Aslında mimarlık özellikleri bakımından pek değerli bir eser sayılmaz. Hüseyin Ağa'nın bu camiyi yaptırmaya nasıl karar verdiğine dair bir öykü vardır: Hüseyin Ağa av meraklısı imiş. Civar ormanlarda sık sık avlanırmış. Yine böyle ava gittiği bir günde Padişah, o zamanlar Enderun ağalarının yerleştirildiği Galatasaray binasına gelerek Hüseyin Ağa'yı aramış. Arkadaşları *"Ava gitti!"* demekten çekinerek: *"– Efendim, cami yaptıracak da, arsa aramaya gitti!"* demişler. O zamanlar malum ya, hırsızlığını affettirmek için cami, medrese, sebil, çeşme, hamam gibi hayrat yaptırmaktan başka çare yoktu. Hüseyin Ağa'da ihtimal ki bu amaçla ve Padişah korkusuyla kendisinin arandığını ve arkadaşlarının böyle bir yalan uydurduklarını av dönüşü öğrenince etekleri tutuşmuş. O günden tezi yok arsayı aramaya koyulmuş. O tarihlerde Beyoğlu'nun bu kısmı geniş bir tarla halinde imiş. Aradığı arsayı şimdiki yerinde kolayca bulmuş ve hemen inşaata başlamış. Sonra galiba Padişah görüp beğenmiş, kubbesini kendi cebinden yaptırmış. Cami büyük bir yangında yandıktan sonra kubbe yerine şimdiki mütevazı çatısı ikame edilmiş olmalı. M. Selâhattin. Milliyet gazetesi, 14 Ekim 1929, s. 2

440 *"Cami satılır mı?"* Bkz: İleri gazetesi, 11 Temmuz 1922, s. 2

441 Gazete haberinde: *"pazarlık başlamak üzere ve işin en tatlı noktasında"* cümlesi aynen yazılıdır.

"Evkaf Nezareti tarafından satılmak istenilen camii şerif; mütevellisi bulunduğum Ağa Camii Şerifi değildir, tarih camisini satan ve medresesini veren bir mütevelli kaydetmemiştir."[442]

Ağa Camisi Mütevellisi hükümete meydan okuyordu. Cami satışını mütevellilerin değil bizzat Evkaf Nezareti'nin gerçekleştirdiğini söylüyordu. Meğerse hükümet daha birçok cami, medrese ve mezarlıkları haraç mezat satmış. Neler neler olmuş, ne işler olmuş, ne dolaplar dönmüş. Ahmet Kemalettin Bey savunma yazısında inanılmaz bilgiler ifşa ediyordu. Evkaf Nezareti'nin yaptığı birçok rezillikleri açıklıyordu. Evkaf Nezareti'nin kirli çamaşırlarını ortaya seren açıklaması şöyleydi:

"Taksim Kabristanı'nın bir kısmını 17.000 lira karşılığında Elektrik Şirketi'ne, Ayasofya Camii Şerifi'nin içindeki mahzenin şu anda sahibi bulunan zata, Lâleli'de Sultan Mustafa Han Hazretleri Medresesi'ni Şehremaneti'ne ve Rıza Paşa Yokuşu'nda Şark Çarşısı'nın ortasında bulunan Mustafa Ağa Camii şerifini 1.300 lira bedelle Harunaçi Efendi'ye ve Sultan Mahmut Türbesi karşısında iki camii

442 *Ağa Camii Vakfi'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

"Yurttaş dününü unutma bugünü iyi anlarsın"

Ağa Camisi dış duvarında vakıflar tarafından yazılan tabela. Vahdettin devrinde satılmak istenen Ağa Camii'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki görünüşü.

Vahdettin devrinde satılmak istenen Ağa Camii, 1937 yılında restore edildi.

Cumhuriyet gazetesinin haberi: "Evkaf, modern bir ruhla hareket etmiş ve iyi işler yapmıştır. Evkaf idaresi, şimdi de, Cumhuriyet rejiminin faal ruhuna uygun olarak çalışmaktadır. Eserlerini, her gün görüyoruz. İşte bir örnek: Beyoğlu'ndaki Ağa Camisi, dün, zavallı, çirkin ve harap bir bina idi. Bugün, içi, dışı, minaresi, bahçesi ve şadırvanı yepyeni, tertemiz ve güzel bir mabet oldu." Cumhuriyet gazetesi 3 Mart 1937, s. 3

Fransızlara satılan Talimhane Meydanı.

Vahdettin saltanatında 7.000 liraya gayrimüslimlere satılan Taksim Mehmetçik Camisi

Vahdettin saltanatında gayrimüslümlere satılmak istenen Ağa Camisi'nin bulunduğu Pera Caddesi

General Harington'ın rezil ettiği Ermeni Mezarlığı

Vahdettin'in Kuyumcubaşı'sı Harunaçi'ye ait Taksim Bahçesi

Vahdettin saltanatında 17.000 liraya gayrimüslimlere satılan Taksim Müslüman mezarlığı

şerif ile; Süleyman Paşa Vakfı'na ait icraen Vahdeli Hanı Türk-Alman Yurdu uğruna satan, Üsküdar'da Acıbadem Dergâhı Şerifi'ni yıkıp yerine Tramvay Fabrikası yapan Galata'da iki camii şerifinin kıble cihetinde bitişik vakfın yerini tüccardan Kalifikos Efendi'ye başta müddet-i tavil ile kiraya ardından da nakit ile istibdaline teşebbüs eden ve Bahçekapı'da Hamidiye Medresesi'yle Eyüp Sultan'da Mihrişah İmareti'ni ardiye olmak üzere kiraya veren Evkaf Nezareti. Bu defa da Bereketzade Camii'nin satılması için Evkaf Kadılığı'na resmen müracaat etmiş ve şu anda Kadı Müşaviri Hasan Efendi tarafından incelenmektedir."[443]

Hükümet Ahmet Kemalettin Bey'in gazetede yayınlanan iddialarını yalanlayamadı.[444] Yukarıdaki zehir zemberek açıklamalar sıradan bir kimse tarafından değil, Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Vekili ve Vakfın Mahdumu tarafından yapılıyordu. Ve iddia edilen bu olayların hepsi de gerçekti. İleri gazetesi "Mütevelliler ve Evkaf, cami etrafında dönen dolaplar" başlıklı haberde; yolsuzluklar konusundaki şüphesini şöyle açıklıyordu:

"Mütevelli tarafından gönderilen bu açıklamayı okuduktan sonra insan derhal haklı bir şüpheye düşüyor. Ve kendi kendine diyor ki: acaba mütevelli Evkaf'ın bu yolsuzluklarını saydıktan sonra, Evkaf yaparsa biz de yaparız mı demek istiyor?"[445]

İleri gazetesi yaptığı haberde yetkili bir kişinin[446] görüşünü de veriyordu. Yetkili kişi de bütün bu yolsuzlukların mütevelliler tarafından gerçekleştirildiğini iddia ediyordu. Mütevelliler Evkaf'ı, Evkaf da mütevellileri suçluyordu. İşin gerçeğini öğrenebilmek mümkün değildi. İleri gazetesi muhabiri birkaç hafta sonra Evkaf'ta yetkili bir kişiyle görüştü. Muhabirin Ağa Camii satışı konusunda sorduğu soru ve aldığı yanıt şöyleydi:

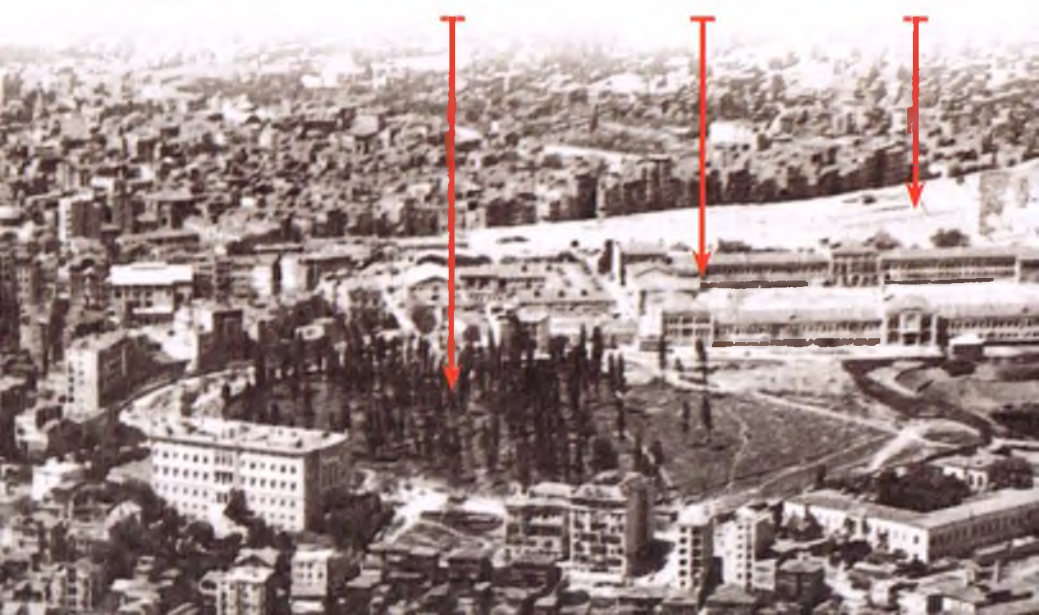
443 *Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3
444 O tarihte yayınlanan Takvim-i Vekayi'nin nüshalarında bu konuda bir tekzip yok.
445 *"Mütevelliler ve Evkaf, Ağa Camii civarında döndürülen dolaplar"* Bkz: İleri gazetesi, 17 Temmuz 1922, s. 3
446 Gazete haberinde *"yetkili zat"* diye söz edilen kişinin adı açıklanmıyor.

Mezar bozucu, arsız müteahhitler, Ülkemizin çok değerli fikir adamı, Şinasi'nin mezarını da yok ettiler.

İbrahim Şinasi (1826-1871)

Büyük Türk gazetecisi, düşünce adamı, edebiyatçı, şair ve tiyatro yazarı. Yurdumuzda ilk kez vatan, millet, kanun ve medeniyet kavramlarından söz eden düşünce adamıdır. Şinasi Tasvir-i Efkar gazetesini çıkardı. Gazetesinde yurt ve dünya sorunlarını irdeledi. Cahillik ve bilgisizliğe düşmandı. Eğilmek bilmeyen bir karaktere, sağlam bir ahlâka sahipti. Yaşadığı yıllarda tek ve değişmez kuvvet sayılan "devlet" otoritesi karşında "halk" kavramını savunabilme cesaretini il kez o gösterdi. İlk defa devletin millet refahına hizmet etmek amacıyla var olduğunu ülkemizde o dile getirdi. Türk aydınlanmasının inançlı bir öncüsüydü. Namık Kemal, Ziya Paşa, Recaizade Mahmud Ekrem, Ebüzziya Tevfik gibi birçok Türk aydını, onun açtığı aydınlık yolda ilerleyen öğrencileriydi. Şinasi, saray altınlarını valilik makam ve mevki tekliflerini geri çevirdi. İdealini gerçekleştirme yolunda ödün vermedi. Sanatımıza, edebiyatımıza ve gazeteciliğimize çok şey kazandırdı. Ne yazık ki sağlığında layık olduğu hürmeti hiçbir zaman göremedi. 1871'yılında Cihangir'deki evinde yapayalnız öldü. Ayaspaşa'da bulunan annesinin mezarı yanında, kendisini sevenlerce toprağa verildi. Şinasi ancak Vahdettin devrine kadar mezarında rahat yatabildi. Menfaat hırsıyla gözü dönmüş mezar bozucular ve rantçılar yüzünden mezarı korunamadı. Ülkemizin çok değerli düşünce adamına bir mezarı bile çok gördüler. İstanbul mezarlıklarına musallat olan menfaat zümreleri Şinasi'nin mezarını yok etti. Arsız müteahhitler Şinasi'nin mezarını yıkarak yerine apartman yaptılar. Çok paralar kazandılar. Türk aydınlanmasına kendini adayan Şinasi'nin kemikleri ise apartmanlar altında kaybolup gitti.

" – Ağa Camii meselesi etrafında incelemede bulundunuz mu?"

Yetkili kişi:

" – Ağa Camii içinde dahil olan yerde inşaatta bulunulması hakkında mütevelliler tarafından yapılan teşebbüsü inceledim. Şimdi mütevelli ile görüşüyorum. Hasıl edeceğim kanaate göre sizi tenvir ederim"[447]

Çok ağır ithamlarla suçlanan Evkaf'ı kendi memuru bile savunamıyordu. Çünkü açıklayacağı gerçeklerin Saray çevresinde kümelenen seciyesiz devlet ricalini rahatsız edeceğini biliyordu. Saraya dayalı rüşvet mekanizması yolsuzlukların ana kaynağıydı. Vahdettin'in çevresinde nemalanan menfaat zümreleri; asırlık camileri, mezarları, türbelerin ve daha birçok kültür varlıklarının yağma edilmesine neden oluyordu.

Taksim'de Ayaspaşa Müslüman Mezarlığı nasıl yok edildi?..

Taksim, Gümüşsuyu Hastanesi üzerinde ve Alman Sefarethanesi karşısında bulunan büyük bir Müslüman mezarlığı vardı.[448] Bu mezarlığa Ayaspaşa Mezarlığı adı verildi. Ancak bazı belgelere göre mezarlığın asıl adı "Karanlık Mezarlık" idi.[449] I. Dünya Savaşı sonuna kadar mezarlık bulunduğu bölgede varlığını sürdürdü. Ati gazetesinde "Ayaspaşa Mezarlığı" başlığı ile yayımlanan 21 Mart 1918[450] tarihli okuyucu mektubunda mezarlığın durumu şöyle anlatılıyordu:

"İlim ve faziletiyle devlette ve millette nam bırakmış birçok önemli kişilerin ve özellikle seçkin edebiyatçı, şairimiz Şinasi merhumun geride kalan kemiklerini barındıran Taksim'de, Gümüşsuyu Hastanesi yanında mezarlıktan ağaç kesildiği ve içerisinin pisletildiği için, Gümüşsuyu Caddesi'ne bakan yönüne bir kulübe yaptırılarak, içine de bir bekçi konulmuştu. Fakat bekçi bir müddet orada kaldı. Sonra savuşup gitti. Kulübenin ne kapısı, ne camı olduğundan her zaman tecavüze maruz kalarak, içerisi adeta bir abdesthane olmuş ve etrafa pis kokular yaymaktadır. Mezarlık yakınında Gümüşsuyu Hastanesi vardır. Sağlığa çok zararlı bu duruma son verilmesi ve önceden bir süre olduğu gibi yine kulübeye bir bekçi konulması lâzımdır. Bu çevre ve halkın sağlığını koruma ve hem de ağaç kesilmesine engel olunur. Evkaf Nezareti'nin ilgisini bekleriz."[451]

---

447 *"Evkafımızın dertleri hakkında bir mülakat. 'Ağa Camisi meselesinin son safhası'"* Bkz: İleri gazetesi, 31 Temmuz 1922, s. 3

448 Osmanlı döneminde çekilen fotoğraflarda mezarlığın selvi ağaçları görülür.

449 Ayaspaşa Mezarlığı'nın tarihi ile ilgili *"Bir mezarlığın iki ayrı hikayesi"* başlığıyla Milliyet gazetesinde yayımlanan haber şöyle: "Ayaspaşa Mezarlığı'nın satılarak, üzerine apartman inşası konusu mahkemede yeni yeni safhalar arz etmeye başladı. Son bulunan bazı tarihi belge ve vakıfnameler bu mezarlığın Ayaspaşa Mezarlığı olmadığını meydana çıkardı. Verilen bilgiye göre bu mezarlık meselesinin başlangıcı ve sonu şudur: Sultan Süleyman zamanında, Avlonyalı Arnavut Ayas Paşa isminde bir vezir, 933 Hicri tarihinde Fındıklı üzerinde büyükçe bir bölgeye yayılan emlakını vakfetti. Bu özel vakıf olduğu için vakfın sahipleri tarafından çeşitli tarihlerde satıldı. Şimdi Ayaspaşa'ya ait hiçbir dikili ağaç kalmamıştır. Fakat eski Alman Sefarethanesi'nin karşısında olan, şimdi üzerinde apartmanlar kurulan mezarlık Ayaspaşa Mahallesi'ne çok yakın bulunduğundan zamanla bu mezarlığa da yanlış olarak, Ayaspaşa Mezarlığı denilmeye başlandı. Halbuki bu mezarlığın asıl ismi Karanlık Mezarlığı idi." (Milliyet gazetesi, 18 Mayıs 1932, s. 1)

450 Taksim Ayaspaşa Mezarlığı'nın 21 Mart 1918 tarihindeki durumunu tespit etmesi bakımından bu gazete haberi önem taşıyor.

451 *"Ayaspaşa Mezarlığı"* Bkz: Ati gazetesi, 21 Mart 1918, s. 4

21 Mart 1918'de Ati gazetesinde yayımlanan yukarıdaki haber, Ayaspaşa Mezarlığı'nın bakımsız da olsa o tarihte henüz mevcut olduğunu gösteriyor. Bu tarihten yaklaşık üç yıl sonra bir gazete haberinde Ayaspaşa Mezarlığı üzerinde dolaplar döndüğünü öğreniyoruz. Demek ki Ayaspaşa Mezarlığı[452] 1921 yılının son aylarına kadar varlığını sürdürebilmiş. 29 Kasım 1921 tarihinde İleri gazetesinde "Ölülerimize hürmet etmesini bilelim!.."[453] başlığıyla yayımlanan haber Ayaspaşa Mezarlığı'mn başına gelen felâketi açık bir biçimde sergiliyor.

"Gazeteler şikayet ediyor. Özellikle ölülere hiç hürmet edilmiyor. Mesela metruk mezarlıklardan Tepebaşı'nın arka taraflarındaki mezarlıklar üzerine bina inşasına bir dereceye kadar izin verilebilirse de, şu an üzerinde mermer sandukalı, işlemeli-nakışlı mezarları duran, Ayaspaşa Mezarlığı hakkında böyle bir uygulamaya izin vermek, vicdan sahipleri için olacak iş değildir. Büyük Türk Muharriri Şinasi[454] ve, alimlerden Dürr-i zadelerden bazılarının, kılıç sahibi ve hayrattan yüzlerce hayırsever muhterem kişilerin henüz varlıklarının izlerini koruma ve bu diyardaki yaşam hakkı ve varlığımızı dosta düşmana ilan eden bu mezarlığı toptan açık arttırmaya çıkararak ve açgözlü müteahhitlere vererek Osmanlı tarihi medeniyet ve irfanında nam almış olan insanları gelecek nesillerin hatıralarından büsbütün silmek nasıl mümkün olur?... Bu mezar taşları içinde taş oyma sanatı, nakkaşlık ve hat itibarıyla öyle güzideleri vardır ki, genel olarak bunlar bütün bir medeniyet dönemlerimizin bir tarihçesidir. Ahlâki, hukuki, vicdani, yönden söz edilince, bu daha önemlidir. Bir kere düşünmeli ki, şeriat kanunlarına göre ve hukuken o yerler, oralarda gömülü olanların tasarruflarındadır. Orası zamanında mezarlık yapılmayıp kişinin kendi tasarruflarında bulunmuş bir yer olsaydı, acaba Evkaf orasını istediği gibi kullanabilir miydi? O halde, madem ki, o yerler, İslam cemaatine aittir. Oralarda gömülü olanların manevi hukukuna uymaya mecburuz. Bilmeli ki, ölüye saygı her din ve mezhepte çok önemlidir. Dolayısıyla mezarlıklar hakkında daha vicdani davranmak gereklidir. Evkaf, bu yerleri satmakla, yahut üzerlerine bina inşa etmekle yüz binlerce lira alacaktır. Bu istifadesi orada gömülü olan muhterem kişilerin manevi şahsiyetleri sayesindedir. Evkaf madem ki sermayesiz ve emeksiz bir paraya konacaktır. Bu paradan birkaç yüz lirasını ayırarak oradaki mezarları dini usullere uygun olarak kaldırıp, İstanbul tarafında ebediyen mezarlığını koruyacak genel bir mezarlıkta ayrılacak bir yer nakil ve defin etmek ve mezar taşlarıyla sandukaları da parça parça edip, duvar inşaatında kullanmamak üzere bu gibi işlerde düşünce ve vicdan sahibi kimselerin kontrolü altında yeni mezarlığa nakletmek gerekir. Bu sıradan bir hesap ve bir menfaat sorunu olmayıp, vicdani, ahlâki ve şer'i önemli bir konudur."[455]

İleri gazetesinde yayımlanan yukarıdaki makaleden sonra Evkaf Nezareti'nden gazeteye bir açıklama geldi. İleri gazetesi açıklamayı "Biraz da ölülerimizi düşünelim"

452 "Karanlık Mezarlık" adı belediye tarafından iddia edilmekteydi. Bkz: Cumhuriyet gazetesi, 14 Mayıs 1932, s. 2

453 *"Ölülerimize hürmet etmesini bilelim!.."* Bkz: İleri gazetesi. 29 Kasım 1921. s. 2

454 İbrahim Şinasi (1826-1871) Büyük Türk gazetecisi, edebiyatçı, şair ve tiyatro yazarı.

455 *"Ölülerimize hürmet etmesini bilelim!.."* Bkz: İleri gazetesi. 29 Kasım 1921. s. 2

başlığı ile şöyle yayımladı:

> "Birkaç gün önceki nüshamızda "Evkaf'ın müzmin işleri, Ölülerimize hürmet etmesini bilelim!.." başlığıyla ihtisas sahibi bir zattan gelen makaleyi neşretmiştik. Makale sahibi Ayaspaşa Kabristanı'nın satışını ileri sürerek orada gömülü İslam kabirlerinin tarumar olduğundan şikayet etmekte ve bu şikayetini çeşitli örneklerle de teyit etmekteydi. Bu makalenin neşrinden sonra Evkaf Nezareti'nden bir zat muharririmize bazı açıklamalarda bulundu. Evkaf Nezareti'nin de bu konuyu göz önünde bulundurduğunu bildirdi. Ve dedi ki: "Evkaf Nezareti Ayaspaşa Kabristanı'nın satılmasından sonra oradaki mezarların korunmasını dikkate alarak özel bir yer ayrılarak geri kalanlarının kemiklerin buraya naklini düşünmüştür. Bu konuya dair bir tomar evrak vardır."[456]

Ayaspaşa Mezarlığı 17.000 liraya gayrimüslimlere satıldı!..

1922 tarihi Vahdettin'in firar yılıydı. Saray hainlerinin desteğine güvenen aç gözlü müteahhitler ve menfaat zümreleri bu defa da Ayaspaşa Kabristanı'na da üşüştü. Milletten gizlenerek daha birçok dolaplar döndü. Mezardaki ölülere dahi ihanet edildi. Bir anda tarihi mezarlıktan apartmanlar fışkırmaya başladı. Ahmet Kemalettin Bey'in[457] gazetelere yaptığı açıklamaya göre; hükümet Taksim'deki Müslüman Mezarlığı'nın bir bölümünü 17.000 liraya gayrimüslimlere sattı.[458] Mezarlığı satın alan ecnebi Elektrik Şirketi idi.[459] Aynı biçimde Ağa Camisi avlusunu hükümetten (elli yıl süreyle) kiralamıştı.[460] Şirket, günümüzde AKM'nin bulunduğu yere; elektrik fabrikası ve dağıtım merkezi binası inşa etti. Ardından Vahdettin firar etti. Ve işgalciler de savuşup gitti. Cumhuriyet ilan edildi. İstanbul'da milli idare yerleşti. Saltanat yıllarında yapılan kanunsuz yapılaşmaların ne yazık ki hiçbirinin hesabı sorulmadı. Saltanat kaşarı menfaat zümreleri hep birden millici kesildi. Makam mevkiler kaptılar. Kim ne yaptıysa yanına kâr kaldı.[461] 1932 yılında yapılan incelemede Ayaspaşa Mezarlığı'ndan tam bir milyon liraya yakın para kazanıldığı anlaşıldı. Milliyet gazetesi bu haberi şöyle yazdı:

---

456 *"Biraz da ölülerimizi düşünelim"* Bkz: İleri gazetesi, 3 Aralık 1921, s. 3

457 Ağa camii vakfının mütevellisi.

458 Ayaspaşa Mezarlığı büyük bir bölümü Saltanat zamanında satıldı. Ayaspaşa Mezarlığı apartman inşası için parsellendi. Müteahhitlere satıldı. Mezarlığın kalan kısmı ise cumhuriyet yıllarında satıldı. Mezarlığın üzerine kırkın üzerinde apartman inşa edildi.

459 BOA, DH. İ. UM, 7/-7. 1/60. (*Elektrik Şirketi tarafından Ayaspaşa Kabristanı'nda yaptırılan inşaat hakkında.*)

460 *Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

461 Ayaspaşa Mezarlığı'nın tarihi ile ilgili *"Bir mezarlığın iki ayrı hikayesi"* başlığıyla Milliyet gazetesinde yayımlanan haberin ikinci kısmı ise şöyleydi: Halepli Kevakibizade Molla Salâhattin Bey adında bir zat, bu mezarlığın mütevellisi olduğunu ve kendisinin Ayas Paşa ahfadından bulunduğunu iddia ederek; 1926 senesinde "Evkaf Bütçe Kanunu" çıkınca burasını Evkaf'tan arşını 7 liraya satın aldı. Evkaf Bütçe Kanunu'nda "Metruk mezarlıklar satılır" diye bir kayıt bulunması, Evkaf tarafından bu mezarlığın satılmasını sağlamıştır. Mezarlık 1271 Hicri senesinden itibaren metruk olmuştur. Mütevelli bulunduğunu iddia eden Salâhattin Bey, mezarlığı Evkaf'tan satın aldıktan sonra arşını 50-60 liraya başkalarına satmıştır. Halbuki son çıkan belediye kanunu mucibince bütün şehir mezarlıkları belediyeye ait bulunmaktadır. Şimdi mahkeme belediye ile Salâhattin Bey Arasında cereyan etmektedir. Fakat Salâhattin Bey'in emlakını başka kimseler üzerine ferağ ettirdiği söylenmektedir. Belediye davayı kazansa bile para alamayacağını düşünerek, Evkaf'ı da davaya dahil ettirmiştir. Belediye mezarlığın bedelini Evkaf'tan isteyecektir." Milliyet, 18 Mayıs 1932, s. 1

"Mezarlığın belediyeye haber verilmeksizin metrekaresi 7 ile 30 liraya kadar satıldığı belirlendi. Toplam 50 bin metrekare olan mezarlıktan bir milyon liraya yakın para kazanıldığı anlaşılmıştır."[462]

Ayaspaşa Mezarlığı olayının içyüzünü araştırmak için bir komisyon kuruldu. Mülkiye Başmüfettişi Hacı Hüsnü Bey'in başkanlık ettiği komisyon, diğer üyeleriyle birlikte Ayaspaşa Mezarlığı'na yapılan apartmanları yerinde inceledi.[463] Komisyonun rapor hazırlayarak Başvekalete gönderdi.

Şinasi'nin mezarı apartmanların altında kaldı!..

Saltanat devrinde ve ardından Cumhuriyet yıllarında Evkaf Nezareti'nin sattığı Ayaspaşa Mezarlığı üzerine 40 küsur apartman inşa edildi. 10 yıl sonra bir gazeteci çıktı, apartmanların Şinasi'nin mezarı üzerine yapıldığını yazdı.[464] Milliyet gazetesinde yayımlanan "Şinasi'nin mezarı", "Mezarı kaldırıp yerine apartman bile yapmışlar!" başlıklı haber:

"Şinasi'nin mezarını kaldırıp yerine apartman bile yapmışlar!..

Büyük Türk muharriri Şinasi'nin mezarı yıkılarak yerine apartman yapıldığı yazılmıştı. Bu haber Türk münevverleri üzerinde derin bir öfke ve üzüntüye neden olmuştur. Şehir meclisinde dahi hassasiyet uyandıran bu olayın bugün tartışması yapılacaktır. Yaptığımız araştırmaya göre Şinasi'nin kabrinin bulunduğu mezarlık Evkaf tarafından inşaat sahiplerine satılmıştır. Bu satıştan Belediye haberdar edilmemiş ve Şinasi'nin mezarının bu bölgede olduğunu Evkaf hatırına getirmemiştir. Ayaspaşa'da eski Alman Sefarethanesi'nin karşısında olan bu mezarlıktan şimdi iz bile yoktur. Buraya 30 - 40 tane bir sıra apartman yapılmıştır. Diğer taraftan aldığımız mâlumata göre Müze İdaresi ve Âsar-ı Âtika Encümeni bu mesele hakkında tahkikata girişmişlerdir. Evkaf İdaresi'nden vaziyet sorulacaktır."

Türk basını derin bir üzüntü ve mahcubiyet yaşadı. Çünkü Şinasi ülkemizin ilk büyük Türk gazetecisi, çok değerli edebiyat adamıydı. Ahmet Hamdi Tanpınar, Şinasi için: "Edebiyatımızda, dilimizde ve gazeteciliğimizde aydınlatıcı zekânın uyanışıdır."[465] der. Gerçekten de Türk edebiyatında olduğu gibi Türk gazeteciliği ona çok şey borçludur. Türk basınında birçok yenilik onunla başlar. Osmanlı toplumunun çağdaş uygarlığa ulaşması için emek vermiş, batılılaşma hareketine öncülük etmiş değerli bir aydınımızdı. Şinasi, 3 Eylül 1871'de vefat etti.[466] Mezarında yaklaşık elli yıl kadar huzur içinde yatabildi. Menfaat hırsıyla gözü dönmüş mezar bozucular, rantçılar yüzünden kabri korunamadı.[467] 1922 yılında Ayaspaşa Mezarlığı'ndaki kabri, diğer mezarlarla birlikte

462 *"Ayaspaşa Mezarlığı"* Bkz: Milliyet gazetesi, 27 Mayıs 1932, s. 3

463 *"Ayaspaşa Mezarlığı, Komisyon dün mahallinde tetkikat yaptı"* Bkz: Milliyet gazetesi, 14 Haziran 1931, s. 3

464 *"Şinasi'nin Mezarı, Mezarı kaldırıp yerine apartman bile yapmışlar!"* Bkz: Milliyet gazetesi, 9 Mayıs 1932, s. 3

465 Tanpınar, Ahmet Hamdi, XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1959, s. 160

466 Tanpınar, Ahmet Hamdi, a.g.e. s. 160

467 Ayaspaşa Mezarlığı'nı Arnavut Ayaspaşa ile alakası olmayan bir Arap satmış. Cumhuriyet gazetesinin haberi: Ayaspaşa Mezarlığı'nda yapılan yeni apartmanlar Belediye İstanbul'da metruk mezarlık diye her nereye el vursa önüne Ayaspaşa vakfı mütevellisi diye bir zat çıkmaktadır. Bu mütevelli meşhur Ayaspaşa Kabristanı'na da vazıyet etmiş ve kısmen satmıştır. Mezarlıklar Müdürlüğü'ne yapılan bir ihbarda bu zatın aslen Arnavut olan Ayaspaşa ile hiçbir alâkası bulunmadığı ve kendisinin Arap Kevakib ailesinden olduğu bildirilmiştir." Cumhuriyet, 19 Temmuz 1931, s. 2

yok edildi. 1 Temmuz 1931 tarihinde Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi çıkarıldı.[468] Evkaf'ın sorumluluğundaki mezarlıklar tümüyle Belediyelere devredildi.[469] Mezarlıklarımızdaki keşmekeşliği önlemek yönünden bu devir işleminin büyük yararı olduğu şüphesizdi. Ancak buna rağmen çok sayıda mezarlık, bu defa da belediye tarafından satılmaya başlandı.

Bereketzade Camii satılmaktan son anda kurtuldu

Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, İleri gazetesine yaptığı açıklamada Bereketzade Camii'nin satılmak istendiğini ve satış işlemlerinin resmen yapıldığını ihbar etti. Ahmet Kemalettin Bey: "Bereketzade Camii'nin satılması için Evkaf Kadılığı'na resmen müracaat etmiş ve şu anda Kadı Müşaviri Hasan Efendi tarafından incelenmektedir"[470] diyordu. Bereketzade Camii, Miladi 1705 tarihinde Bereketzade Mehmet Efendi tarafından inşa ettirilmişti.[471] Galata'da, ticaret hayatının en canlı noktasında, Hırdavatçılar Çarşısı'nın üst tarafında bulunuyordu. Aynı zamanda İngiliz Gemicileri Hastanesi'ne yakındı. Hastanenin Baştabib'inin ikamet ettiği bina bu camiye ait bir arsaydı. 1312 yılında İngiltere Devleti tarafından satın alınarak Baştabibin ikameti için tahsis edildi.[472]

Vahdettin'in ata yadigârlarına ihaneti!...

Vahdettin saltanatında meydana gelen tarihi eser hırsızlıklarının haddi hesabı yoktur. Camiler, türbeler, tekkeler ve daha birçok kültür mirası bu dönemde tarumar edildi. Yazma eserler, sanat şaheseri hatlar, duvardaki çinilerden yerdeki halılara kadar.. İstanbul ve Anadolu cami ve türbeleri soyulup soğana çevrildi. Çalınan ata yadigârı yurtdışındaki alıcılara ulaştırıldı.[473] İstanbul'u işgal eden İtilâf subayları içinde çok sayıda tarihi eser meraklısı asker ve subay vardı. Memleketlerine izne gidip gelirken, İstanbul'da para edecek türde değerli eski eserler, antikalar alıp götürüyorlardı. Camilerin çinileri, yazma kitaplar vb. gibi en fazla rağbet ettikleri eserlerdi. Bu işlerden para kazanan işgal subay ve askerleri vardı. Sömürge Valisi General Harington İstanbul'daki eski eser yağmasına asla aldırış etmedi. Sultan Vahdettin'i bile enterese etmeyen bu olayın düşman subayını ilgilendirmesi beklenemezdi. Oysa Vahdettin isteseydi Şeyhülislam'a emir verip üst üste fetvalar çıkartır, ata yadigârlarının korunmasına gayret ederdi. İşgalcilerden maddi destek isterdi. Vahdettin fetva çıkarmayı ve işgalcilerden maddi destek istemeyi bilmiyor değildi. Anadolu mücahitlerini yok etmek için fetvalar da çıkarmış, düşmandan para da dilenmişti. Sadece Kuva-yı Milliye'yi yok edebilmek için İngilizlerden aldığı parayla bile İstanbul'daki bütün ata yadigârları fazlasıyla ihya edilebilirdi.

468 Tapu ile tasarruf olunan mezarlıklar, Şahıslara ve ailelere ait hususi vakıf mezarlıklar ve cami harimlerindeki mezarlıklar ayrı tutuldu. Ancak Belediyelere devredilmeyen bu mezarlıklar, murakabesi ve ölü gömülmesi için ruhsat verme işlemleri yine belediyelerin sorumluluğundaydı

469 Şinasi'nin mezarının yok edildiği bu devir işlemleri sırasında ortaya çıktı.

470 *Ağa Camii Vakfı'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

471 Cami Emetullâh Valide Sultan Vakfı'ndan Bereketzade Medresesi Dar-ül Hadis olarak inşa edilen yerdeydi.

472 BOA, İ. EV. 7/1312/Ra-22

473 Bu konuda inanılmaz olaylar tespit ettim. Tarihe geçmeyen bu önemli olaylardan kitapta birkaç örnek gösterdim. Ancak bu kitaptakilerden çok daha önemli ve büyük olaylar var ki bunları ayrı bir kitapta yayına hazırlanmaktadır.

Hırsızlar türbeleri soyup soğana çevirdi

Türbe hırsızlıkları ardı ardına birbirini takip ediyor" başlıklı İleri gazetesinin haberi:

"Dün Adliye İkinci Ceza Mahkemesi'nde 4-5 bin liralık önemli hırsızlık davası görülmüştür. Bir süre önce Bayezid Türbesi'nde Türbedar Ziya Efendi marifetiyle türbenin kıymetli eşyası çalınmış ve yapılan inceleme sonucunda Sultan Bayezid Hazretleri'ne ait kaftanlar ile merhuma ait tahtın bazı parçaları bulunamamıştı. Türbelerde meydana gelen hırsızlıkların çoğalması nedeniyle Evkaf Nezareti'nin bu hususta önlemler alması gereklidir. Geçenlerde Fatih'teki bir türbeden dahi değerli bazı tarihi eserler çalınmıştı. Eyüp Sultan'da Hazreti Halid Türbesi'nde meydana gelen çini hırsızlıkları her zaman tekrar etmektedir. Birkaç gün önce Ayasofya Camiinde kıymetli bir levhanın çalındığını yazmıştık. Bütün bu olaylara karşı Evkaf Nezareti'nin tekrar dikkatini çekeriz."[474]

"Camiler ve türbelerde hırsızlıklar devam ediyor. İslam vakıflarını koruyamayacak mıyız?" başlıklı İleri gazetesinin haberi:

Kılıç Ali Paşa Camisi hırsızlığı:

Şimdiye kadar yalnız İstanbul'da birkaç türbenin güpegündüz soyulduğunu ve içinden birçok değerli eşyanın çalındığını yazmış ve Evkaf Nezareti'nin dikkatini çekmiştik. Ne kadar üzücüdür kü şimdiye kadar gazetelerin bu konuda yazdıkları kesinlikle dikkate alınmamış olduğundan, yeniden Tophane'de bulunan Kılıç Ali Paşa Camii bitişiğindeki türbeden birçok değerli eşya çalındı. Hırsızlar, türbenin kapısını kırarak içeriye girmişler ve Kılıç Ali Paşa Türbesi'nin sandukası üzerindeki değerli eşyayı ve tarihi eserlerini çalarak savuşmuşlardır. Ecdadımızdan kalan bir avuç İslam eserlerine karşı ilgisizliği göstermek üzere şimdiye kadar defalarca meydana gelen hırsızlıklar hakkında yaptığımız araştırmanın sonuçları aşağıdadır.

Hırsızlıklar nasıl yapılıyor?

Gerek Eyüp Sultan'da, gerek Bayezid Türbesi'nde gerek Fatih'teki Nakşıdil Türbesi'nde ve Ayasofya'da ve geçenlerde Kılıç Ali Paşa Türbesi'nde müze ve diğer yerlerde meydana gelen hırsızlıkların hepsi, türbedarların ve memurların ilgisizliğinden ileri gelmektedir. Türbedarların ihmâli de, maaşlarının geçinmeye yeterli olmaması ve dışarıda başka işlerle meşgul olmalarından dolayıdır. Sultan Bayezid Türbesi'ndeki kaftan ve diğer değerli halıları çalan Türbedar Ziya Efendi ulemadan olduğu ve talebe-i ulûma ders verdiği halde, böyle bir hırsızlığın bizzat faili olması, son zamanda Evkaf'ın verdiği 182 kuruş maaşla ailesini geçindirmemesi yüzünden saika-i sefaletle vuku' bulmuştur. Bu hal tabii suçun affedilmesi için yeterli neden değildir. Maalesef, en kıymetli cami ve türbelerimiz böyle 180 kuruş maaşlı türbedar ve hademenin elindedir. En kıymetli kitapları ve Kur'an-ı Kerim'leri saklayan kütüphane memurları da aynı sefalet içindedirler. Örneğin Beyazıt Camii gibi bir İslam mabedinin baş imamının imamlık maaşının 664 kuruş olması ne kadar üzücü bir durumdur. Eyüp Sultan'da Hazreti Halid Türbesi'nden çalınan çiniler hakkında Evkaf Nezareti'nce yapılmakta olan incelemeye göre henüz hırsızların izi bulunamamıştır."[475].

474 *"Türbe hırsızlıkları ardı ardına birbirini takip ediyor"* Bkz: İleri gazetesi. 31 Ekim 1920 s. 2

475 *"Camiler ve türbelerde hırsızlıklar devam ediyor. İslam vakıflarını koruyamayacak mıyız?"* İleri, 1 Kasım 1920, s.2

Türbelerde hırsızlık hiç bitmedi

İleri gazetesinde yayımlanan "Türbe hırsızlıkları" başlıklı haber:

Hazreti Halit'in Türbesi'ndeki soygun:

Hazreti Halit'in Türbesi'nin duvarlarından çok değerli ve III. Selim devrine ait olup üzerinde birçok süsleme, nakış ve yazıları barındıran kırk adet çini çalınmış ve bunların Beşiktaş'ında bir doktora satıldığı anlaşılmıştı. Nihayet birkaç gün sonra adı geçen türbenin türbedarlarından birinin yemekte, diğerinin istirahatta olduğu bir sırada üç adet çok değerli çini çalınmış ve biri de koparılmıştır. Eski tarihi eser uzmanlarının tahminine göre bugün bu çinilerin her bir adedi binlerce lira değerindedir.

Bayezid Türbesi nasıl soyuldu?

Bayezid Türbesi'nin dört türbedarı vardır. Bunların her birinin aldıkları 180'er kuruş maaşın kendilerini geçindirmeyeceği açık olmasına rağmen bunlar türbe'ye gelmemekte ve işleri arkadaşları Ziya Efendi'ye gördürmekteydi. Ziya Efendi haftalarca bu türbede yalnız kalmış ve ayrıca fakirlik ve muhtaç olduğundan, sonunda Bayezid Türbesi'nin kaftanları ve halılarını ve civardaki Reşit Paşa Türbesi'nin halıları ve diğer eşyasını başka yere taşımıştır. Bir gün Reşit Paşa'nın torunları, büyük babalarının türbesini ziyarete geldikleri zaman soygunun farkına varmışlar ve ancak o zaman Evkaf Nezareti de türbedeki soygunları görebilmiştir. İkinci Ceza Mahkemesi Ziya Efendi'nin mahkemesine devam etmektedir.[476]

İşgal İstanbul'unda tarihi eser ticareti büyük bir pazar haline geldi. İleri gazetesinde yayımlanan makale Evkaf Nezareti'nin sorumsuzluğunu şöyle anlatıyordu:

"Evet! Artık herkesin öğrendiği, anladığı bir şey varsa o da Evkaf'ın idare makinesindeki ahenksizliktir. Bu ahenksizliğin sonucudur ki, hayrat ve meberrat şu an perişan bir haldedir. Aslında bu perişanlık sadece bugünün kötülüğü değildir. Bütün bu haller devam edip giden kötü idaredendir. Kimse inkâr edemez ki, bugün Evkaf idaresi nasıl ve nerelerde emlâk ve akareti vardır. Sınırıyla ve semtiyle kesin olarak bilemiyor. Bu durum sayesindendir ki, camilerimize, tekkelerimize, türbelerimize, medreselerimize, mezarlıklarımıza sürekli tecavüz ediliyor da, buna karşı önlem alınamıyor. Terkos Su Şirketi çıkıyor Evkaf'ın, yani hayır sahiplerinin binlerce dönüm arazisini kullanılmaz bir hale getiriyor. Bir diğeri çıkıyor mektebini, çeşmesini yıkıyor. İstediği gibi kullanıyor. Kimse farkında olmuyor."[477]

Fatih Camii bitişiğinde bulunan Nakşidil Sultan Türbesi'nden değerli eşyalar çalındı.[478] Yedi buçuk metre boyunda, dört yüz elli yıllık ve paha biçilmez minyatürlerin satışa çıkarılması gazetelerde haber konusu oluyordu.[479] Hazreti Eyüp ve Sokulu Mehmet Paşa Türbelerinin çinileri böyle çalınıp satıldı.[480] Ayasofya Hamamı Kütüphanesi'nden çok değerli kitaplar çalındı.[481] Kılıç Ali Paşa Camii'nin yakınındaki türbe güpegündüz soyuldu.

476 *"Türbe hırsızlıkları"* İleri gazetesi, 2 Kasım 1920, s. 3
477 İleri gazetesi. 29 Kasım 1921. s. 2
478 *"Fatih'te Türbe soygunu"* Bkz: İleri gazetesi. 31 Eylül 1920 s. 2
479 *"Dört yüz elli senelik bir İslam antikası"* Bkz: İleri gazetesi, 6 Temmuz 1919, s. 2
480 İleri gazetesi, 6 Aralık 1919, s. 7
481 İleri gazetesi, 25 Aralık 1919, s. 8

Kılıç Ali Paşa Türbesi'nin sandukası üzerinden çok değerli eşyalar aşırıldı.[482] Fatih Camisi gibi büyük camilerden paha biçilmez yazma Kur'an-ı Kerimler çalındı. Pera Palas Oteli karşısında bütün bu tür ata yadigârı eserlerin alınıp satıldığı işyerleri mevcuttu. Antikacı Person, Antikacı Küçük Moiz, Antikacı Albert vb. gibi yüzlerce antika kaçakçısı, çalman tarihi eserleri yurt dışına ulaştırıyordu.[483] Sömürge Valisi Harington'ın şemsiyesi altındaki Vahdettin saltanatının otorite boşluğu, çok sayıda gayrı meşru servet sahipleri yarattı.

Süleymaniye Camii'nin değerli halılarını nasıl aşırıyorlardı?

İleri gazetesinde yayımlanan "Camilerimizin halılarını nasıl aşırmışlar?" başlıklı haber:

"İstanbul'un büyük yangınlarında mahvolan cami, mescit, kütüphane ve türbelerden kurtarılan halı ve kilimler, Süleymaniye Camii Şerifi'nde bir depoda saklanırmış. Vakıf binalarımız Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı'ndan beri asker ve sığınmacı işgaline uğradıkça bu depoya sürekli halı nakledilirmiş. Yangınlardan kurtarılan, işgalden kaçırılan eşya alelacele depo edildiği için düzgün biçimde zabıt defterine kaydedilememiş. Bir zamanlar Süleymaniye Camii'nin askeri birliklere tahsisi dolayısıyla bu caminin halıları da aynı depoya nakledilmiştir. Süleymaniye Camii'nin Baş Kayyumu İbrahim Efendi adında bir Hoca Efendi bu halılar deposunun muhafızı imiş. Hoca Efendi işin kolayını bulmuş, kendi tıynetinde birkaç softa daha tedarik etmiş, kendisine emanet edilmiş olan bu hesapsız halıları birer ikişer aşırmaya ve dışarıda satmaya başlamıştır. Uzun müddet bu iş böyle devam etmiş ve belki de Hoca Efendi yükünü tutmuş Evkaf Nezareti ise işin farkına bile varmamıştır. "Hıyanet cezasız kalmaz" derler. Bir gün Baş Kayyum Efendi'nin halı ticareti yapmakta olduğu duyulur. Zabıtaya şikayetlerde bulunanlar çoğalır. Tam bu sırada Kasap Ahmet Ağa adında doğru bir adam işi açığa çıkarmış. İbrahim Efendi'den ucuz halı aldığını ve bunların cami halılarına benzediklerini haber vermiştir. Bunun üzerine zabıtaca derhal Evkaf Nezareti ikaz edilmiş. Hoca Efendi'nin evine gitmişler ve beş adet büyük halı bulmuşlar. Zabıta ve taharri heyeti halıların cami halıları olduğunu keşfetmiş. Kayyum Efendi hırsızlık suçuyla ceza mahkemesine sevk edilmiştir. Önceki gün bu muhakemenin gidişi gösteriyordu ki, halıların çalınmış olduğuna dair delil elde edilmekteydi. Kayyum Efendi'nin evinde bulunan halılar bilumum camii şerife halıları gibi kenarlarından kuşaklıdır. Bundan başka Vakıf halıların birer damgaları vardır. Kayyum Efendi bu halılardaki damgaları kestirmiş ve yerlerini halı ören Musevilere ördürmüş. Bu son keyfiyeti Baş Kayyum'un evinde kiracı olarak oturan bir kadın şahit olarak mahkemede ifade vermiş ve hatta damga yerlerini ören Musevilerin Süleymaniye Camii Şerifi'nin yırtık ve eski halılarını tamir için bu camii şerifte çalışan ustalar olduğu ve ipliklerin de aynı yerde bulunduğu yapılan incelemelerde anlaşılmıştır."[484]

---

482 İleri gazetesi, 1 Kasım 1920, s. 2

483 Bu konuda çok sayıda olayın haberlerini derledim. İşgal yıllarında ülkemizde çalman tarihi eserleri alıp satan, yurt dışına çıkaran tarihi eser kaçakçıları büyük ölçüde gayrimüslimdir. Cami, türbe vb. gibi yerlere girerek tarihi eserleri çalan hırsızlar ise genellikle Müslüman olduğu görülmektedir.

484 *"Camilerimizin halılarını nasıl aşırmışlar?"* İleri gazetesi, 30 Temmuz 1921. s. 4

"Viyana Müzesi'nde öyle İslam eserlerine rastladık ki, hep bizim camilerden, türbelerden aşırmaydı."

Ercüment Ekrem Bey,[485] İleri gazetesinde "Evkaf Nezareti'nin lağvı"[486] başlığı ile yayımlanan yazısında vakıflar hakkında şunları söylüyordu:

"Bir taraftan hükümet Evkaf Nezareti'ni lağvederek buna vereceği şekli ve bunun bağlanacağı makamı kararlaştırmakla meşgulken, diğer taraftan Hazreti Halit Türbesi'nin çinileri çalınıyor. Bu hırsızlık işi Evkaf Nezareti'nin lağvedilmesindeki isabeti gösterir. Gerçekten de Evkaf İdaresi kurulduğu zamandan bu güne kadar görevini yerine getirmemiş ve hatta işlerini hiçbir biçimde yoluna koymamış bir idaredir. İslam ülkelerindeki sanat şaheserleri, camiler, mescitler, çeşmeler, türbeler, kitabeler ve bunlardan camilerin, mescitlerin, türbelerin ihtiva ettiği Kur'an-ı Kerim sayfaları, kürsüler, rahleler, örtüler, yazılar, halılardan oluşur. Bununla birlikte Evkaf Nezareti'nin görevi fakirleri doyurmak ki - birkaç seneden beridir o da yok- ve ibadethanelerin yönetiminden ibaret değildir. Bunların hemen hepsinden daha önemli bir görevi daha vardır ki; o da öncekilerin bize emanet ettiği tarihi eserlerin iyi korunmasıdır. Yani güzel sanatlarının koruyucusu olmaktır. Bu koruyuculuk ise rastgele herhangi bir adama verilemez. Mesela Hazreti Halit'in Türbesi ki, içinde ve dışında bulunan süslemelerine bu gün paha biçmek çok zordur. Bunu Evkaf Nezareti en fazla üç, beş yüz kuruş maaşlı, iki üç türbedarın ihmâlkar eline emanet ediyor. Bu türbedarlar, korumakla yükümlü oldukları makamın kutsallığını, manevi değerini anlayabilirler. Fakat her halde oradaki hazinelerin parasal değerinden habersizdirler. Onun için Kur'an-ı Kerim okumak, türbeyi süpürmek, kandilini yakmak gibi görevlerinde kusursuz bile olsalar, son hırsızlık olayı da gösterir ki; bu görevlerinin dışında türbedar efendiler kendilerini hiçbir şey ile sorumlu saymıyorlar. Bu gün beş yüz kuruşa ben bağımı bile bekletemezken, her birinin yüzlerce lira değeri olan çinileri bu kadar az ücretle bekletmek bilmem ki ne dereceye kadar doğrudur.

İşte Evkaf Nezareti'nin her işi böyle gitmiş, böyle görülmüştür. Bir aralık bir Evkaf Müzesi kurulmuş ve şimdi de vardır. Ancak orada da geçenlerde bir hırsızlık olmuştu. Bu da gösterir ki peynir ekmekle tutulan memurdan, görev konusunda fazla bağlılık göstermesi ve özen beklemek faydasızdır. Bu güne kadar türbelerin, cami hademelerinin eline emanet edilen ne hazinelerimiz uçmuş gitmiştir. Viyana Müzesi'nde öyle İslam eserlerine rastladık ki hep bizim camilerden, türbelerden aşırmaydı. Evet. Evkaf Nezareti'nin lağvına biz de şiddetle taraftarız. Cemaat-ı İslâmiye Teşkilâtı yapılırsa – ki yapılması gereklidir- o zaman camilerin, türbelerin ve buna örnek, bunun gibi diğer vakıfların idaresi bu birliğe bırakılması elbette yerinde olur. Bununla beraber bir tarihi değeri ve parasal değer taşıyan eserlerin korunması ise Maarif Nezareti'ne bağlı bir güzel sanatlar genel idaresine bırakmak lâzımdır. Böylece Hazreti Halit Türbesi gibi, Ayasofya Camii gibi makama güzel sanatlar konusunda uzman, yüksek okul mezunu, kişiler belirlenir. Bu korumalar tamirata eşlik ederler, eserin korunmasına dikkat ve gayret ederler. Yoksa şimdiki idare devam edip durdukça, tilkiler araya girdikçe, batının paraları gözümüzün önünde oyna-

485 Ercüment Ekrem Talu (1888-1956) Türk Dil ve Edebiyatına renk katan, gazeteci, yazar, şair. Mustafa Kemal Paşa'nın ilk Genel Sekreteri. Çeşitli devlet kuruluşlarında ve Matbuat Genel Müdürü görevlerinde bulundu.

486 *"Evkaf Nezareti'nin lağvı"* Bkz: İleri gazetesi, 9 Aralık 1919, s. 1-2

tıldıkça, daha neler neler çalınır, ne hazineler, bir daha yerine konmaz ne nefis şaheserler, ne kıymetli emanetler hep değer bilen Avrupa'ya doğru yol alır."[487]

Yarabbi, bu abideleri yaratan ecdada böyle torunlar mı yaraşırdı?

Ruşen Eşref Bey[488] İleri gazetesinde "Abidelerimizin korunması"[489] başlığı ile yayımlanan makalesinde ecdat yadigârlarının nasıl sahipsiz kaldığını şöyle anlatıyordu:

"Düğün, eğlence günlerinde bazı ihtiyarlar bulunur, herkes gülerken onlar ağlarlar. Bunun nedeni eski gülüşleri hatırlamalarıdır. Yeni gülüşlerde eskisinin lezzetini bulamazlar. Hatta yenileri daha da lezzetli olsa da!..

Bugün hayat, biz Türkler için hep öyle oldu. Nerede gülüş dudaklarımıza kadar çıkacak olsa, yanında bir tür pişmanlık, bir tür can sıkıntısı da beraber geliyor. Dün akşam Nedim'i okurken yine böyle oldum. Divanımıza toprak ve belde aşkını ilk sokan şair zannedersem Nedim'dir. Zarif adam, doğduğu yer için:

Bu şehr-i İstanbul ki bi-misl-i bahadır
Bir taşına yekpare acem mülki fedadır
Bir gevher-i yekpare iki bahr arasında
Hurşid-i cihan tâb ile tartılsa sezâdır

Demiş. Bir gönül şenliğinin coşkusu içinde söylenmiş. Bu şafak kasidesi de o kadar yüksek ve etkili bir anlama sahip ki!. Türk milletindeki İstanbul aşkını, koca şair beş on beyitte olağanüstü bir biçimde anlatmış. Nedim bugün dirilip de şehrini bir daha görebilseydi acaba ne duyardı? Şimdiki görünüş ona kabir azabı olmaz mıydı? Uzun bir tebessümden ibaret divanında - şayet yeniden yazmak mümkün olsaydı - bu ikinci İstanbul uzun bir şahika gibi tecelli etmeyecek miydi? Nedim'in İstanbul kasidesinden şöyle bir manâ-i teşrih ediyor. Bu şehir Müslüman Türkler için zapt edilmiş bir arazi sahası değildir. Ta ezelden Muhammed'in dinine, Müslümanlara verilmiş bir hediyedir. Ecdattaki his bu olmasaydı, Türkler emredilen bu dini görevi varını yoğunu bu şehir uğruna, böyle yiğitlikle sarf etmezlerdi. Camilerde öbür dünyalarının cennetini hazırlayan eski zaman Müslümanları şüphe yok ki, bir yüzünde de bu cennetlerini yapmak ibadetine salikdiler. Eyvah ki, aynı iman, aynı kuvvetle bize kadar gelememiş. Yoksa bir tramvay yolu açmak için yüzlerce abide tarumar edilmezdi! Bir tren yolu birkaç sarayı, birçok suru birden devirmezdi. Bir sokak düzeltmek için birkaç sebil, birkaç medrese baltalanır mıydı? Bu tür yıkımlara yangınlar da bir kızıl tuğ dikti. Acaba halâ ziyan gözümüzde belirmeyecek mi?

Bir abidede öyle vakur ve emin bir sağlamlık var ki dretnot çelikleri bile yanında bal mumu gibiydi. Abideler bir milletin en cesur savunucularıdır. Bir taştan bir millet, bir sütundan bir dil doğuyor. Onun için her birinin üstüne titremeliyiz. İstanbul'un her köşesi en iftiracı düşmanlara bile, bizden bin bir kanıt gösterebilen Türkleriz...

Onlar bu aşk ile, bu amaçla yapıldılar. Nedim'in aşkı bugünkü nesillere de rehberlik

487 "Evkaf Nezareti'nin lağvı" Bkz: İleri gazetesi, 9 Aralık 1919, s. 1-2

488 Ruşen Eşref Bey, makalesinin yayınlanmasından birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın davetiyle Ankara'ya gitti. Anadolu'da işgale karşı yürütülen Kurtuluş Savaşı'na destek verdi.

489 *"Abidelerimizin korunması"* Bkz: İleri gazetesi, 24 Mayıs 1920, s. 3

etmeli.. Halbuki ecdadımızın bu şehre verdiği manâ, şimdiki manzaraya bakılacak olursa, hatırdan çıkmış gibi duruyor!

Öyle ya, artık yıkılan bu taşı yerine koyacak iktidar ve merhametimiz de mi kalmamış? Senelerce, vaziyetini bir parmak bile değiştirememiş nice yıkıntılar biliyorum.

Çalman bir musluğun deliği yıllarca simsiyah duruyor. Tozlanan nakışlar kendi kendilerine çürüyüp dökülüyorlar. Kırılan levhalar, Evkaf bir zahmete girilerek olsun, yerine yapıştırılamıyor. Şu kimsesiz milletin nafakasından bin hile ile kapılmış haksız servetleri yutmak için açılan kumar cemiyetlerine sürülerle demirbaş var. İçlerinden biri de ortaya çıkıp, bir vakıf hayrı için tamire on para bile vermeye kıyamıyor!. Eskiden zenginler şahsi ondan ziyade milletin evi olan şehre hayrat bırakmak için keselerle akçe dökermiş. Eskiden camilerden cemaat çıktığı zaman "Mah-in-nükuş"[490] dedikleri memurlar, halkın omuzu ve eli sürülen mermerleri bile beş vakit silerlermiş. Bugün öyle camiler tanıyorum ki, örümcek ağları kandil zincirleri gibi kubbeden sarkmış, istalâktit[491] süsleri gibi sütun kenarlarını bürümüş..

Eskiden beyaz tasların dizili durduğu sebil mermerlerine şimdi hamallar, bilmem hangi vurguncu tacirin koskoca sandıklarını, denklerini devirip semerleriyle birlikte dinleniyorlar. Eskiden içi çini kaplanmış duvarları var ki, bugün yerlerine badanalar sürülmüş. Eski nakış yerlerine de kurşun kalemleriyle her dilde iğrenç sözler yazılmış. Fildişi, bağa, sedef kakmalı nice cami kapıları ve pencere kanatları görüyorsunuz. Kim bilir hangi kırılası el, her birini sökmüş ötesine berisine çetele gibi çakı yenikleri bırakmış...

Eskiden cam gibi berrak suların aşındırdığı buz gibi mermerler, bu gün adeta birer süprüntü küfesi olmuş!..

Ecdadın ruha ve gözlere neşe ve zarafet versin diye, her köşeye bol bol serpiştirdiği bu eşsiz abidelerin görüntüsü böyle garip mi olmalıydı? Bunları gördükçe zevk duymamız gerekirken bir üzüntü duymuyor muyuz? Gösterdiğimiz ihmâl ve tembellik çok büyüktür. Kendimizi kendimiz yıkıyoruz. Oysa gerektiği kadar hatta gereğinden fazla düşmana sahibiz. O kindar düşman kafilesi arasına bir de bizim nankörce boş vermişliğimiz karışmasın. Her gün yüzlerce parçası daha elden çıkan nadir eserleri kurtarmak zamanı geçmiştir bile!. Bin çeşit güzelliğe büyük emekler sarf eden o manevi kuvvete sahip güçlü ellere sahip, eski nesiller bir daha nereden çıkıp da İstanbul'u abidelerle dolduracaklar! O refahlar, o servetler, o engin ilhamlar bir daha, rüyada olsun görülecek mi?!..

Oysa mezarlıklarımızın servilerine bile dadanmış olan bir yıkıcı zihniyetle kurtuluşu dilemek ne kadar uzak ve boş hayal.

Kavuklu mezar taşlarıyla sokak kaldırımını döşeyen veya duvar ören, medreseleri fıçı deposu yaptırabilen insanlar bu ihtiyacı kolayca duyarlar mı? Yarabbi, bu abideleri yaratan ecdada böyle torunlar mı yaraşırdı?

Son derece tehlikelere maruz kalan varlığımızı koruma durumunda olduğumuz şu günlerde bu abidelere saygı konusu acilen yapılması gereken bir görevdir. İstanbul tepelerine, sokaklarına kazıdığımız hem de kan ve can bahasına, kazıdığımız Türk simasını

490 Yazı, pislik gibi cami duvarlarına verilen zararları temizleyen görevli-silici denilen memurlar.
491 İstalaktit: sarkıt

ayaklar altında çiğnenmekten kurtarabilmek, her kendini bilen Müslüman için farzdır. Bir abideyi zedelemek bir evliya mezarını taşa tutmak kadar ayıp ve günahtır.

Öbür dünyadaki cenneti düşündüğümüz, bütün günahlarımızın bağışlanmasını niyaz ettiğimiz şu mübarek günler "Dersaadet" in Türk ve Müslüman güzelliğini, -hatta taassupla korumak için- yemin edeceğimiz, şimdiye kadar olan tembellik ve ilgisizliğimize tövbekâr olacağımız en kıymetli günlerdir."[492]

Ruşen Eşref Bey (Ünaydın)[493]

"Vakıf malı, yetim malıyla birdir"

Vahdettin saltanatında inanılmaz vakıf rezaletleri de yaşandı. Ülke sınırları içinde olduğu gibi kaybettiğimiz topraklarda da durum aynıydı. Balkan Savaşı'nda elimizden çıkan Rumeli'deki Türk ve İslâm eserlerinin durumu içler acısı haldeydi. Balkanlardaki Türk – İslam izleri Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırplar tarafından sistemli olarak yok edildi. Osmanlı Devleti kimi zaman Rumeli'de vakıfların hukuku savunma görevini bir takım komisyonlara havale etti.[494] Ancak göstermelik girişimlerden hiçbir sonuç alınamadı.[495] Çünkü istilâya uğrayan topraklarımızda vakfımızın miktarını kendimizde bilmiyorduk.[496] Ciddi bir arşiv yapılmamış, belgeler derlenip toplanmamıştı. İstanbul'da işleyen rüşvet mekanizması sayesinde inanılmaz rezaletler meydana geldi. İstanbul'dan vakıf ve din işleriyle ilgili makamlardan rüşvet karşılığı alınan belgeler için pazar oluştu. Bu sayede birçok asırlık ata yadigârı vakıf düzmece belgelerle Sırp'a, Bulgar'a ve Yunan'a satıldı. Kimi zaman vakıf mütevellileri sahtekâr ve kötü niyetli kişilerce iğfal edildi. Kimi zamansa mütevelliler bizzat bu sahtekârlıkların içinde yer aldı. "Rumeli topraklarını tamamen kaybettik, nasıl olsa bir daha geri alamayız, bari burada bulunan mülkleri satıp paraya tahvil etmek gerekir" Türünden çeşitli telkinlerle birçok vakıf ve yetim malı üç paralık menfaat adına yok edildi.[497] Sırp, Yunan ve Bulgar hükümeti; 500 yıllık ata yadigârları için para talep edenlere ne diyecekti? "Aman satmayın, çok günahtır, Vakıf malı yemek haramdır" mı demeliydi. Elbetteki böyle olmadı. "Kaç para istiyorsunuz?" dediler. Sırp, Yunan ve Bulgar hükümetleri çoğu vakıf malını böyle dolaplar döndürerek ve kitabına uydurarak elde etti. Atasının yadigârına, vakfına, yetimin hakkına sahip çıkmaya kalkışanlara ise zulüm edildi. Direnç gösterenlerin ellerindeki emanetler zorla alındı. Yaşlı ve savunmasız halde birçok mütevelli zalimce katledildi. Bütün bu cinayetler uzak diyarlarda değil, medeni Avrupa'nın gözü önünde meydana geldi. Balkanlardaki Türk ve İslam eserlerinin büyük bir çoğunluğu, ne yazık ki yok olup gitti.[498] Vahdettin saltanatının beş

492 *"Abidelerimizin korunması"* Bkz: İleri gazetesi, 24 Mayıs 1920, s. 3

493 Ruşen Eşref Ünaydın (1892-1959) Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşı. Türk siyasetçi ve diplomat.

494 "Bulgaristan'daki vakıflarımız için incelemelerde bulunan komisyon ne yapıyor?" Bkz: İleri gazetesi 30 Kasım 1921, s. 2

495 Kaybedilen topraklardaki vakıflarımızın evrakına bile sahip çıkılmadı.

496 Komisyon başkanı Rüştü Bey İleri gazetesinin muhabirinin sorusuna şu yanıtı veriyordu: *"Henüz istilaya uğrayan mahallerde bulunan evkafın miktarını bilmiyoruz. Rumeli ve Arabistan ve Anadolu'da bulunup da istila edilen arazi üzerindeki evkafın miktarının tespitine çalışılmaktadır. Şimdiye kadar bazı eski vilâyetlerimizin evkafının miktarı anlaşılmıştır. Diğerleri de yakında tespit edilecektir."* Bkz: İleri gazetesi, 23Aralık 1920, s. 2

497 Balkanlardaki yok edilen vakıflarımızın hukukunu tekrar elde etmek için açılan dava sayısı hiç denecek kadar azdır.

498 Avrupa Türkiyesi'nde meydana gelen bu haksızlıkların tarihi bile henüz yazılmamıştır.

yıllık süresinde Müttefiklere verilmiş bu konuda bir tek nota yoktur. Sevr haritasının altına imza atacak karaktere sahip kişilerden elbette böyle bir insanlık beklenemezdi.

"Yahu kanınız mı kurudu, ey ümmeti Muhammet!..."

Ethem Ruhi Bey,[499] Sofya'daki İki Kapılı Han Vakfı'nın yok edilişini: "Bulgarlar Müslümanlar arasındaki zayıf ahlâklılardan istifade ederek, Müslümanlardan alet bularak uyguladığı yok etme siyaseti"[500] diye tanımlıyor. Bulgaristan'daki vakıfların yok edilişini: "Yahu kanınız mı kurudu ey ümmeti Muhammet!.." Sözüyle isyan ediyor ve şöyle anlatıyor:

> "Vakıf Allah ki emaneti ilâhidir. Huzuru şeriatta yetim malıyla birdir. Biz ise bu Allah emanetlerini bilerek mahvediyoruz veya mahvolduklarını görüyoruz da yine ilâhiden, dinden, imandan, hayadan, namustan bahsediyoruz.
>
> Daha ilerisi var. Daha müthişi var. Milletin mürşidi olduklarını söyleyen ve gerçekte birer şeytandan farkları olmayan, bir takım hacılarımız, hocalarımız, müftülerimiz, imamlarımız bunların ileri gelenlerini oluşturur. Onlar ömürlerini vakıf yemeye, hırsızlık, yani arsızlıkla idameye hasrederler. Onlar ya bizzat veya dolayısıyla vakfa ihanetten, hırsızlığa alet olmaktan utanmazlarsa; şuna buna, cahil güruhuna ne kalır ki? Ya bu hal ile sonumuz ne olacak? Yahu kanınız mı kurudu, ey ümmeti Muhammet?"[501]

Ethem Ruhi Bey Sofya'da bulunan iki yüz elli camiden ve bu camilere kayıt ve şartlı yüzlerce, binlerce vakıfın yok edilişini şöyle anlatıyordu:

> "Örneğin dikkatimizi önce Bulgaristan'ın merkezine, Sofya'ya çevirelim: Bu şehrin tamam iki yüz elli camii ve bu camilere kayıt ve şartlı yüzlerce, binlerce vakfı varmış. Kala kala bir camii şerif zorla bırakılmıştır."[502]
>
> "Bulgaristan'ın hemen her büyük kasabasında, köylerinde pek çok vakıf emlâki belediyeler aracılığı ile kitabına uydurulup hazine malı yapıldı. Yapılamayanlar özel yöntemlerle yaktırıldı veya yakıldı. Örneğin Sofya gibi yerde iki yüz elli cami yeri onların meşrutaları hep kitabına nasıl uydurulduysa, üç evli köylere kadar yüzlerce vakıf emlâkı da böylece sırra kadem bastı."[503]

İşgal yıllarında İstanbul'da ne kadar mezarlık vardı?

İleri gazetesinde yayımlanan "Ölüleri nasıl defin etmeliyiz? Mezarlıkların bugünkü vaziyeti - Şehir içine ölüleri gömmek - İstanbul'da ne kadar kabristan vardır? Eski nizamname - Yeni bir komisyon" başlıklı makale:

"İstanbul'un ne tarafına gidilirse gidilsin, meşhur ve bazen meşhur olmayan semtlerinde mutlâka, ya genel bir mezarlığa veya özel bir türbeye rastlanır. Bir camiin, bir

499 Ethem Ruhi Balkan (1873-1949) Bulgaristan'da Türk azınlığın temsilcisi. 1914 yılında (Sobranya) Bulgar Millet Meclisi'ne Gümülcine Milletvekili, gazeteci, yazar, hukukçu, Siyasetçi.

500 Oral, Atilla, Ethem Ruhi Balkan, Anılar-Belgeler, Demkar Yayınevi, İstanbul, (Ethem Ruhi Balkan ile ilgili araştırma yayınlanmak üzeredir)

501 Oral, Atilla, a.g.e.

502 Oral, Atilla, a.g.e.

503 Oral, Atilla, a.g.e.

mescidin veya bir tekkenin kabristanları göze çarpar. Eski insanlar ölülerini yanı başında görmek istemekle acaba hayatın fani olduğunu daima hatırlatmak mı istiyorlardı? Yoksa hayatta alıştıkları kimselerin kendilerinden uzak bulunmamasını mı uygun gördüler bilinemez. Birçok evler ve semtler vardır ki cepheleri büyük bir mezarlığa bakar. Oradan esen havayı teneffüs ederler. Çamaşırlarım kabir taşları üzerinde kurutur, çocuklarını orada oynatıp büyütürler. Onlar için hayat ile ölüm arasında mesafe çok azdır. Sabahleyin gözlerini açarken mezarı; geceleri kaparken yine onların hayalini görürler. İşlerine mezar içinden geçip giderler. Mezarların bugünkü durumu çok acıklıdır. Hemen hepsinin duvarları yoktur. Taşları kırılmış ve düşmüş, etrafı otlar ve ısırganlarla dolmuştur. Zaman içinde çöken kabirlere yeni ölüler defin edilmektedir. Yolu yok, düzeni yok, temizliği yoktur.

Mezarlıkların ıslâhatı için girişim: Bir zamanlar Muhtar Bey adında bir zat Meşihat'a başvurarak mezarlıkların ıslâhı hakkında uzun boylu bir plan vermişti. O zaman gazetelerde bu bir gündem halini aldı. Ve her gazete bundan bahsetti. Fakat anlaşılan ölülere ve onların meskenlerine taalluk eden bu planın ömrü vefa etmedi. Bir daha bu konuya dönülmedi. Evkaf, Meşihat ve hatta Sıhhiye bile yapılacak ıslâhat hakkında kendi başlarına zaman zaman düşüncelere daldılar. Fakat şimdiye kadar olumlu olarak hiçbir sonuç alamadılar. Sıhhatimizle ve memleketin sağlığı ile ilgili olanlar şehir içine ölüleri gömmenin kötülük ve tehlikelerini anlattılar. Fakat yine eski gelenek hakim oldu.. Haber aldığımıza göre ölüleri yeni usullere uygun olarak gömmek için Sıhhiye Müdüriyeti'nde yeni bir komisyon teşkil etmiştir.

53 yıllık Nizamname: Ölü gömmeye ait eldeki mevcut nizamname, yarım yüzyılı aşkın bir zamandan beri kimsenin kalemi dokunmadan, büyük bir muhafazakarlıkla tatbik edilip gidilmektedir. Bunun şimdiye kadar tetkik ve tadil edilememesi veyahut zamanımıza, durumumuza göre yenisinin yapılamaması büyük bir noksandı. İşte Sıhhiye Müdüriyeti'nde birkaç gün önce ilk toplantı yapıldı. Komisyon ölüleri gömmekle ilgili nizamname ile meşgul olmaya başlamıştır. Komisyon; Dahiliye ve Sıhhiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın tensibiyle Evkaf'tan Şura-yı Evkaf Azası Hakkı, Sıhhiye'den Hıfzısıhha Şubesi Müdürü Galip Âta, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Müfettiş-i Umumi Muavini Doktor Kilisli Refet, İstanbul Vilâyeti Sıhhiye Müdürü ve Şehremaneti Sıhhiye Müdür Vekili Petraki Efendilerden oluşmaktadır. İlk toplantı, azanın tanışması ve yapılacak işin görüşülmesiyle geçiştirilmiştir. Komisyonun çalışması sonucu yalnız ölü gömme konusunda memleketin sağlığı ve bunun için bazı önlemlerin alınması ve yeni bir nizamname hazırlanması beklenmektedir. Komisyon maalesef haber aldığımıza göre yalnız bu konuyu düşünecek ve mezarların bugünkü durumdan kurtulması ve çağımıza uygun bir şekle çevrilmesi ile meşgul olmayacakmış. Temenni ederiz ki mezar ve ölülerle ilgili ıslâhatın yalnız bir noktasından değil bütünüyle başlanarak bir sonuca gidilsin.

İstanbul'da ne kadar mezarlık vardır?.. Ölüleri gömme komisyonu işe başlarken İstanbul'da ne kadar kabristanın olduğunu bilmeye mecburdu. Evkaf Nezareti şimdiye kadar tespit edilmemiş veya edilmeye üşenilmiş çeşitli semtlere ait mezarlıkların adedini toplayıp sınıflandırarak komisyona göndermiştir. Buna göre İstanbul'da 279 mezarlık vardır ki, Aşağıdaki bölgelerde bulunmaktadır.

	Adet
İstanbul tarafında metruk ve atıl kabristanlar	89
Üsküdar tarafında metruk ve atıl kabristanlar	18
Beyoğlu tarafında mevcut kabristanlar	61
İstanbul tarafında açık kabristanlar	62
Rumeli ve Anadolu tarafında mevcut kabristanlar	49
Toplam	279 etmektedir.[504]

Mezarları önce metruk hale getiriyor sonra satıyorlardı?

Ati gazetesinde "Evkaf Nezareti'nin nazarı dikkatine" başlığı ile yayımlanan 3 Ocak 1919 tarihli okuyucu mektubunda, mezarlığın tahribi şöyle anlatılıyordu:

"Hasköy'e yakın Doymazdere Mezarlığı'nın iki bin üç yüzü aşkın servi ağacından bugün ancak yirmi, otuz ağaç kalmıştır. Şu anda geceleri balta seslerinden o civarda sabaha kadar uyumak mümkün olmuyor. Ağaçları kesenler bir türlü bulunamıyor. Mezarları gölgelendiren ve havasını değiştiren ve yüz senede yetişmesi mümkün olmayan bu büyük ağaçlar kesilirken İstanbul'un genel sağlığı acaba hatıra gelmiyor mu? Bugün ölülerimiz tahtasız gömüldüğü, mezarları da bir iki karış derinlikte kazıldığı için kabirlerin hemen hepsi çökmüş ve ortalığı bu mevsimde leş kokusu istila etmiştir. Okmeydanı'ndan gelip geçenler burunlarını tıkayarak geçiyorlar. Allah aşkınıza bu konuda Evkaf ve Sıhhiye Nezaretlerini ikaz ediniz ve üzücü duruma çare bulunuz."[505]

Beyoğlu Müslüman Mezarlığı'na apartman inşası

2 Mayıs 1919 İleri gazetesinde "Evkaf'ın önemli bir tespiti" başlığı ile yayımlanan haber:

"Haber aldığımıza göre Evkaf Nezareti Beyoğlu tarafında bulunan ve kıymetleri bir milyonu aşan arsalarıyla eski kabristanlar üzerine kendi hesabına apartman vesaire bol kazanç getirir bina inşası için bazı şirketlerle girişimlerde bulunmaktadır."[506]

İleri gazetesinde "Ölülerimize hürmet etmesini bilelim!.." başlıklı makale:

"Hiç hatırımızdan çıkmaz, Evkaf Nazırı Hamza Paşa'nın zamanında Şeyhülislâm Piri zade Sahib Monla Bey'den alman bir fetva üzerine Şişhane Karakolu yakınındaki mezarlığın henüz var olan taşları jandarmaların gözetimi altında yerlerinden kaldırıp bir çukura gömüldüler ki, bu taşlar içinde Seyyah-ı Şehir Evliya Çelebi'nin ailesi efradının taşları da vardı. Bu taşlar dört beş yıl önce, Şişhane Karakolu'ndan Kasımpaşa'ya inen yolun tesviyesinde tamamen meydana çıktı. Ve parça parça edilerek şosede kullanıldı. Birçoğu halâ sokak ortasında duruyor. Hariçteki Müslüman mezarları da aynı akıbete uğradı. Orada köşkü bulunan bir Şeyhülislâmımızın gözü önünde ve resmi memurların gözetiminde nice ileri gelen, büyük kişilerin mezar taşları parçalandı da bir kişi üzülmedi."[507]

---

504 "Ölüleri nasıl defin etmeliyiz? Mezarlıkların bugünkü vaziyeti - Şehir içine ölüleri gömmek - İstanbul'da ne kadar kabristan vardır? Eski nizamname - Yeni bir komisyon" Bkz: İleri, 14 Ağustos 1921, s. 3

505 *"Evkaf Nezareti'nin nazarı dikkatine"* Bkz: Ati gazetesi, 3 Ocak 1919, s. 3

506 *"Evkaf'ın önemli bir tespiti"* Bkz: İleri gazetesi, 2 Mayıs 1919, s. 2

507 *"Ölülerimize hürmet etmesini bilelim!.."* Bkz: İleri gazetesi. 29 Kasım 1921. s. 2

Kasımpaşa - Beyoğlu Müslüman Mezarlığı'nı nasıl sattılar?

Mütareke yıllarında Beyoğlu'ndan Kasımpaşa'ya doğru uzanan çok geniş bir Müslüman mezarlığı vardı. Kasımpaşa ve Beyoğlu Müslümanlarının merkez mezarlığı burasıydı. Dört asırdır kullanılan bu mezarlıkta önemli şahsiyetlerin kabirleri bulunuyordu. Saltanat'ın fuzuli masraflarından mezarlıklara harcanacak para artmadığı için bu mezarlık da bakımsız bir haldeydi. Evliya Çelebi'nin aile bireylerine varıncaya kadar birçok önemli şahsiyetin kabri bu mezarlıktaydı. Ve bütün bu önemli şahsiyetlerin mezar taşları parça parça edilerek yol inşaatında kullanıldı.

Beyoğlu- Kasımpaşa arasında olan bu Müslüman mezarlığı apartmanlar arasında öylece kalmıştı. Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı aç gözlü müteahhitlerin ve menfaat zümrelerinin iştahını kabartıyordu. Mezarlığın bakımsızlığından utanması gereken hükümet, menfaatçilerle el ele verdi. Hükümet Vahdettin'in 1920 yılında çıkardığı fermanla, Kasımpaşa ve Beyoğlu mezarlıklarını haraç mezat sattı. Asırlık Müslüman kabristanları menfaatperestlere yem oldu. Vahdettin'in fermanıyla ve doğrudan hükümet eliyle, Evkaf Nezareti tarafından satıldı. Mezarlıklar üzerine apartmanlar inşa edildi. İstanbul şehri milliyetçi ve yurtsever aydınlardan arındırıldığı için, meydana gelen rezalete hiç kimse engel olamadı. İleri gazetesinde yayımlanan "Metruk mezarda inşaat" başlıklı haber:

"Daha önce yazıldığı gibi Beyoğlu, Kasımpaşa taraflarında bulunan bazı mezarların başka mezarlıklara nakil edildikten sonra boş kalan arsaların kiraya verilmesi hakkındaki karar iradeye iktiran etmişti. Sonradan haber aldığımıza göre buralarda bina inşa etmek için yapılan müracaatları incelemek üzere Heyeti Fenniye Müdürü Talât, Mebani-i Hayriye Müdürü İsmet, Akaret-i Vakfiye Müdürü Şemsettin ve Hukuk Müşaviri Niyazi Beylerden oluşan bir komisyon teşkil olunmuştur."[508]

İleri gazetesi muhabiri Evkaf Nezareti'nden yetkili bir kişiyle yaptığı görüşme şöyleydi:

"Nezaret makamı bu konuyla ilgili son zamanlarda büyük bir ciddiyetle takibe başlamıştır. Metruk mezar arsaları üzerinde yapılacak büyük binalarla, Evkaf çok önemli kazanç sağlayacağı için bu meselenin hangi yöntemle hallinde Evkafa daha faydalı olacağı etraflıca düşünülmektedir. Şimdiye kadar büyük inşaatlar için iki yöntem düşünülmüştür. Arsaların çok uzun süreyle kiralaması ile imarı ve Evkaf tarafından sağlanan sermaye ile imar edilmesi. Nezaret halen bir üçüncü faydalı şekil üzerinde araştırıyor. Hangi yol vakıfların imarı daha fazla yararlı olursa o şekil kabul edilecektir."[509]

İleri gazetesinin "Şehir dışında kabristan" başlıklı haberi:

"Beyoğlu'nda bulunan mezarlıkların şehir dışında uygun bir yere taşınması ve orada bir mezarlık oluşturulması Şehremaneti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılı olarak bildirilmiştir. Durum Dahiliye Nezareti'nce kabul edilmiş olduğundan uygun bir yerin Şehremaneti hesabına mezarlık yapılmak üzere verilmesi karar altına alınmıştır."[510]

---

508 *"Metruk mezarda inşaat"* İleri gazetesi, Bkz: 14 Ekim 1921, s. 2

509 *"Evkafımızın dertleri hakkında bir mülakat."* Bkz: İleri gazetesi, 31 Temmuz 1922, s. 3

510 *"Şehir dışında kabristan"* Bkz: İleri gazetesi, 28 Ocak 1921, s. 2

Tepebaşı Mezarlığı'ndaki ölülere yapılan saygısızlık!..

İleri gazetesinde"Tepebaşı Kabristanı" başlığı ile yayımlanan haber:

"Tepebaşı Kabrinde Tozkoparan Kabristanı adıyla bilinen Müslüman mezarlarında 6. Belediye Dairesi'nin süprüntüleri yakılmakta olduğundan, ölülere saygı her din ve millette vecibe olduğu bildirilerek ilgili dairenin dikkati çekilmişti. Olayın yayınlanması üzerine İstanbul Vilâyeti'nin meseleyi lâyık olduğu biçimde önem vererek Evkaf Nezareti'ne başvurarak gereğinin yapılması istenmişti. Vilâyetin pek isabetli olan isteği üzerine Evkaf bir miktar ödenek vermiş olduğundan kabristanın temizlenmesine ve aralarında çok değerli parçalar bulunan taşlarla kemiklerin toplattırılmasına başlanmıştı. Halbuki verilen ödeneğin yetersizliği üzerine temizleme işlemleri bırakılmış olduğu için, kemikler ortada ve her an hakarete maruz bir halde bulunduğundan başlanılan işi bir sonuca ulaştırmak dinin ve insanlığın gereğidir. Bu gibi işlerde ilgili daire diğer dini unsurlardan örnek almalı.[511]

İleri gazetesinde yayımlanan "Metruk Kabristanlarda inşaat" başlıklı haber:

"Metruk kalmış kabristanların üzerlerinde bina için yapılan müracaatların kabul edileceği bildirilmişti. Evkaf Nezareti şimdilik 6 Daire'nin sağ ve sol yönlerindeki Şişhane Kabristanlarını inşaat için uygun görmüş. Bunlara ait krokileri de Bab-ı Meşihat'a göndermiştir. Meşihat'ın düşüncesi de alındıktan sonra müracaatlara cevap verilecektir."[512]

Vahdettin mezarda yatanlara da rahat vermedi!..

Vahdettin Türk milletinin sadece dirisine ihanet etmekle kalmadı. Ölüsüne de çok büyük ihanetler etti. Müslümanların asırlardır kendi halinde duran mezarlıklarını gayrimüslimlere sattı. Mezarlıkların üzerine aparmanlar inşa ettirdi. [513] Osmanlı devrinde vefat etmiş Kasımpaşa Müslümanların mezarlıklarını tarumar etti. Mezar taşları parça parça edildi. Moloz oldu ve yol tesviyesinde dolgu malzemesi olarak kullanıldı. Bu nedenle Kasımpaşa Müslümanlarının atasının mezarında bir fatiha okumak gibi bir lüksü kalmadı. Çünkü bu mezarlıklar adi ve rezil bir menfaat uğruna bilerek yok edildi. Bütün bu rezaletlerin tek sorumlusu ise hain Vahdettin'di. Kasımpaşa ve Beyoğlu Müslüman mezarlıklarını bugün ancak eski fotoğraflarda görebilirsiniz. Panorama fotoğraflarda Kasımpaşa ve Beyoğlu bölgesi incelendiğinde; selvi ağaçları mezarlıkların yerini size işaret eder. Yazık ki bugün bu fotoğraflara bakıp üzülmekten başka yapacak bir şey yoktur.[514]

Padişah fermanı ve kararnameyle mezar satış rezaleti!..

Vahdettin'in saltanatında 621 adet kararname çıkarıldı.[515] Bunlardan biri de Kasım-

511 *"Tepebaşı Kabristanı"* Bkz: İleri gazetesi, 14 Ocak 1921, s. 2

512 *"Metruk Kabristanlarda inşaat"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Aralık 1921, s. 2

513 80'li yıllarda Taksim - Şişhane yolunun açılması sırasında, Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı üzerine yıllar önce inşa edilen bu apartmanların bir kısmı yıktırıldı. İstimlak edilerek yıktırılan bu binaların sahiplerinin çoğu gayrimüslimdi.

514 Vahdettin'in başlattığı mezar satış furyası Cumhuriyet devrinde devam etti. Cumhuriyet gazetesinin haberi. *"Belediye metruk mezarlıkları satmaya devam etmektedir. Şimdiye kadar satılan mezarlıklar Kızıtaşı, Üsküdar da Sanayi Mektebi, Eyüp Evlice Baba ve Kasımpaşa mezarlıklarıdır."* Cumhuriyet, 24 Mayıs 1931, s. 2

515 Tunaya, Prof. Dr. Tarık Zafer, *Mütareke Döneminin Özellikleri* (1918-1922), İstanbul Üniversitesi, Siyasal bilimler Fakültesi, (*ayrı basım*), İstanbul, 1982 s. 389

İslâmiyet mezarlık satış rezaleti için ne diyor?

"Bir kabristan ne kadar eski olursa olsun ve ne kadar ihtiyaç dışı bulunursa bulunsun, yine kabristan olarak korunması gerekir. Böyle bir kabristanı satmak veya üzerinde herhangi bir tesis kurmak, içinde bulunan ölü kemiklerini ve topraklarını başka bir mezarlığa götürmek caiz görülmemektedir. Ölülerin hakları, dirilerin hakları kadar, belki ondan daha fazla saklıdır. Bu hakları gözetmek insaniyet için yapılması gereken bir görevdir. Geçmişlerinin haklarını gözetmeyen bir nesil, kendi evlâd ve torunlarından ne yüzle korunma hakkı bekleyebilir."

"İslâm yurdunda bulanan gayrimüslimlerin mezarlarına da tecavüz edilemez. Çünkü onlara hayatlarında eziyet verilmesi haram olduğu gibi öldükten sonra da kabirlerine tecavüz etmek, kemiklerini kırmak ve yerlerini dümdüz etmek haramdır."

Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslâm İlmihali.

Vahdettin'in Kasımpaşa ve Beyoğlu Müslümanlarına ihaneti!...

Her Müslüman, atasının mezarını ziyaret etmek ister. Çocuklarına aile büyüklerinin mezarını göstermek ister. Atasının mezarı başında bir fatiha okumak ister. Bunun manevi bir görev olduğunu bilir. Ancak ne yazık ki Kasımpaşa ve Beyoğlu Müslümanlarının böyle bir lüksü yok. Çünkü atalarının 400 yıllık mezarlığı adi bir menfaat uğruna yok edildi. Padişah Vahdettin'in ferman ve kararnamesiyle, para karşılığında gayrimüslimlere satıldı. Bu rezilce işin tek sorumlusu mezarlık satışının emrini veren Vahdettin'di. Bu ibretlik gerçekler ise yıllardır milletimizden saklı tutuldu.

Vahdettin'in fermanıyla satılan Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı.

Vahdettin'in fermanıyla satılan Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı

400 yıllık Müslüman Mezarlığı menfaat uğruna satıldı!.. Satışı Vahdettin'in Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey yaptı. Tevfik Bey, bu satıştan iyi hasılat elde edildiğini söylüyor.

Vahdettin'in fermanıyla satılan Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı

شورای دولت رئیسی ومالیه ناظر وکیلی

Maliye Nazırı Vekili Tevfik Bey

Tevfik Bey, Vahdettin saltanatı hükümetlerinde Maliye Nazır Vekili idi. Aynı zamanda Şura-yı Devlet Reisi idi. Akıl almaz icraatlar gerçekleştirdi. Gayrimüslimlere mezarlık ve cami satmak, devlet memurlarını nedensiz yere kapı dışarı etmek gibi yollarla hükümetin mali durumunu düzeltmeye çalıştı. Hatıratında mezarlık satışından iyi hasılat elde edildiğinden öğünerek bahsetmektedir. Ayniye adlı mizah dergisinde yayımlanan "Şura-yı Devlet Reisi ve Maliye Nazır Vekili" Yazılı Arap harfli, Türkçe altyazılı karikatür. Ayniye, 12 Temmuz 1922, s. 4

paşa Müslüman mezarlıklarını yok etmek için çıkarılan kararnameydi. Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı'nın paraya tahvil edilmesi, Vahdettin'in sefilliğini gösteren örneklerden biridir. Osmanlı tarihinin hiçbir devrinde böyle bir "resmi rezalet" meydana gelmedi.

Maliye Nazır Vekili Tevfik Bey, Vahdettin için: "Çoktandır tahtını terk etmiş olması lâzım gelen Sultan"[516] cümlesiyle söz ediyor. Kasımpaşa ve Beyoğlu'ndaki Müslüman mezarları satışından iyi gelir elde edildiğini öğünerek anlatıyor. Vahdettin tarafından kabul edilerek, uygulanması için ferman çıkarılan "Bazı metruk Müslüman kabristanları hakkında çıkarılan kararname"[517] konusunu şöyle açıklıyor:

> "Tevfik Paşa'nın bu son kabinesi, dahili işlerde bir takım gerekli icraatta bulunmuştu. Bunlardan biri olarak şunu zikredebilirim: Kasımpaşa, Beyoğlu ve civarında bulunan bir takım metruk Müslüman mezarlıkları arsalara dönüştürülecek olursa, Evkaf büyük bir gelir kaynağı elde edebilecek ve şehrin imarına bu şekilde hizmette dahi bulunabilecek iken, bunlar o devirlere has bir takım yanlış fikirler yüzünden, uzun müddet olduğu gibi bırakılmış ve bir kısmı sonuçta, şunun bunun eline geçmişti. Bu kere söz konusu mezarların uygun mahallere nakledilmeleri[518] ve topraklarının mutat üzere, uzun müddet geçerli olacak sözleşmelerle talep edenlere kiralanmasına izin veren bir kararname tasarısı, 19 Eylül 1921'de imza edilerek arz olundu. Sonuçta emir ve ferman çıkarak, 12 Eylül 1920'de Takvim-i Vekayi'de neşredildi. Bu suretle bilinen ihlaller ortadan kaldırılmış olduğu gibi, kullanılmaz halde bulunan pek çok yer, arsalara dönüştürülmüş ve kısa zamanda buraları mamur edilmiş oldu. Bunlardan biri, Şişhane Karakolu'ndan yukarıya doğru çıkan tramvay hattı boyunca uzanan yoldur."[519]

Mimar Sinan'ın Haseki Sultan Hamamı'nı nasıl yıktılar?

Bir zamanlar İstanbul'da Haseki Sultan Hamamı vardı. Çok büyük tarihi değeri olan bir Türk sanat eseriydi. Mimar Sinan tarafından yapılan bir şaheserdi. Şehrin ticaret merkezi olan Eminönü'nde Yeni Cami'nin yanındaydı. İş hanları, mağazalar ve dükkanların arasında, çok rant kazandıracak zengin bir semtin ortasındaydı. Mısır Çarşısı kapısının tam karşısındaydı.[520] Ecdat yadigârı bina sapasağlamdı. Fakat bakımsız haldeydi. Mülkiyeti devletin elinde ve koruma altında olması gereken bina şahıs mülkiyetine geçmişti.[521] Tarihi binanın bu hali, azgın ve arsız müteahhitlerin, çeşitli menfaat zümrelerinin ağzını sulandırıyordu. I. Dünya Savaşı yıllarında hamamın sahipleri, tarihi binayı yıkmak

516 Biren, Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 528

517 Biren, Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 458

518 Satılan ve kiraya verilen mezarlıklardaki kabirlerin "uygun mahallere nakil" cümlesi, yapılan işi kitabına uygun göstermek için yazıldı. Aslında mezarına sahip çıkabilme fırsatı bulabilen çok az sayıda insanın yararlanabileceği göstermelik bir hareket olduğu şüphesizdi.

519 Biren, Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart, 2006,s. 458

520 Eski belgelerde Mısır Çarşısı'nın doğu tarafındaki kapısı: "Haseki Sultan Hamamı Kapısı" adıyla geçiyor. Günümüzde ise kapının Osmanlıca eski levhası atılmış, yerine mermer üzerine "Haseki Kapısı" yazılı bir levha bütün çirkinliği ile kapı üzerinde duruyor.

521 Mütareke yıllarında Eminönü'nde çok sayıda eski han ve hamamlar yıktırıldı. Üzerine yeni işyerleri inşa edildi

yerine iş hanı yaptırmak istedi. Fakat Cemal Paşa bu değerli eserin yıkımına engel oldu. Sinan'ın eserini tarihi eser olarak tescil ettirdi.

Mehmet Ziya Bey 1918 yılı Ocak ayında, Yeni Mecmua'da "Bahçekapı'da Haseki Sultan Hamamı"[522] başlığı ile bir makale yazdı. Yeni Mecmua bu makale ile birlikte Mimar Sinan'a ait Haseki Sultan Hamamı'nın iki adet planı[523] ve bir de fotoğrafını[524] yayımladı. Mehmet Ziya Bey Haseki Sultan Hamamı'nın önemini şöyle anlatıyordu:

"İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olunca sultanlar, hayır ve hasenat sahipleri tarafından bazı yerlerde zarif ve muhteşem hamamlar yaptırıldı. Özellikle, Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Mimar-ı hası olan Koca Mimar Sinan tarafından pek kıymetli hamamlar inşa etti. Bu güzel hamamlar arasında Bahçekapı'da, eski adıyla Yahudilerdeki Haseki Sultan Hamamı gerek ebat ve sağlamlığı ve gerek inşa tarzı yönünden, şehrimizdeki selatin hamamların önemlilerindendir. Binanın, dışarıdan olduğu kadar içeriden de zarif olduğu, bugünkü halinden de anlaşılmaktadır.[525] Muazzam geometrik boyutlarda yontulmuş taşlarla inşa edilen bu hamamın dört tarafına, gayet çirkin dükkanlar, mağazalar yaptırılarak dış görünüşü, pencereleri tamamen kapanmış olduğundan bu cihetin incelenmesi ve görülmesi şimdilik mümkün olamıyor. Yapılan yardımlarla her iş kolayca hallolduğuna göre, günün birinde büyük abidemiz olan bu hamamın, etrafını bozup, sıkıştıran ve adeta baraka halindeki dükkanların da istimlâk edilerek, sanatkârane yapılmış olan hamamın cephesi meydana çıkarılarak, karşısındaki tarihi kabristanımızın temiz duvarlarına örnek oluşturacağına şüphemiz yoktur. Her şeyde değil ama! İşte bu konuda bu hamama bir mimar gözüyle bakmak gerekir. Dahili taksimatına gelince, uzman mimarlarımızın değerlendirmesine göre, kemer ve kubbelerin inşası ve köşelerin sistemi, genel planının dağılımı cidden örnek oluşturacak bir mükemmellik derecesindeymiş. Soğuk ve sıcak havanın etki derecesi hakkındaki iç sistemi özellikle incelemeye değermiş. Yayımladığımız iki plan, hamamın bu konudaki sistem ve inşasındaki mükemmeliyetin kanıtıdır. Mimar Sinan tercüme-i halinde, inşa ettiği eser, Haseki Sultan Hamamı'nı Yahudilerde gösteriyor. Gerçekten, Yeni Cami bölgesinin şimdiki çevresinde Balık Pazarı'ndan Bahçe Kapısı'na kadar olan sahada, Musevilerden bir cemaat iskan eder idi. Hatta burada sözü edilen cemaatin haneleri ve bir de Sinagogları vardı; Yeni Camii'nin inşası sırasında bu cemaat efradı, oradan kaldırılarak Hasköy'e nakledilmiş ve bazı tarihi belgelere göre de, Hasköy'e nakledilen cemaat efradı için, orada devlet tarafından kırk hane yaptırılmış ve kendilerine bir de Ferman-ı Hümayun verilmiştir. Doktor Paspati bu fermanı gördüğünü söylüyor. Bu haneler, kayıtlı ve şartlı olduğundan satılamaz imiş. Yüz elli sene öncesine gelinceye kadar bu cemaate, camiin mütevellisi tarafından icra-i zemin veriliyormuş."

"Şehrimize şeref ve değer veren ve milli abidelerden olan bu hamamın, varlığının devam ettirilmesi adeta milli bir konudur. Çünkü, doğrusunu söylemek lâzım gelirse. İrfan

522 Yeni Mecmua, Mehmet Ziya Bey, *"Haseki Sultan Hamamı"* No: 30, 31 Ocak 1918, s. 69 - 72

523 Haseki Sultan Hamamı'na ait planlar Mimar Asım Bey (Kömürcüoğlu olmalı) tarafından çizildi. Kubbe ve döşeme planı ayrı iki ayrı plan mevcuttur.

524 Fotoğraf Foto Sabah tarafından çekilmiştir. Fotoğrafta hamam kubbelerindeki kurşun kaplamaların onarımı görülüyor.

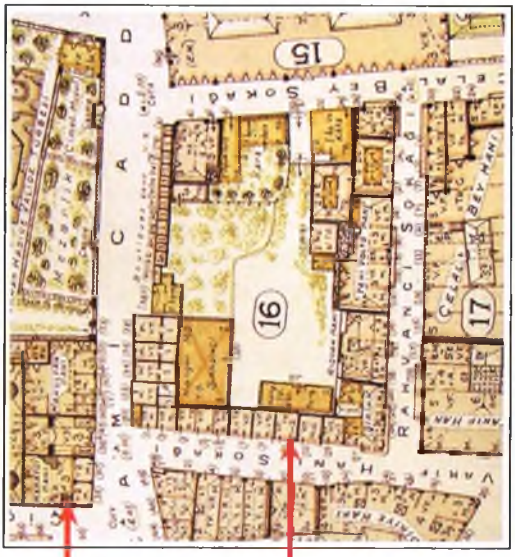
525 İslam Ansiklopedisi'nde Haseki Sultan Hamamı maddesi birçok yalan, yanlış ve eksik bilgilerle doludur. Ansiklopedide yayımlanan plan da yanlış olup, Haseki Sultan Hamamı ile alakası yoktur. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 16 İstanbul, 1997 s. 370

Yok edilen eserler yeniden inşa edilecekse, öncelik Mimar Sinan'a aittir!..

93 yıllık bir utanç vesikası ve kapkara bir lekedir Sultanhamam. Mimar Sinan şaheserinin yok edilmesinin günahı, sadece Vahdettin ve aç gözlü menfaatçilerin değil, bütün Türk milletinin üzerinde duruyor. Bu utancı ortadan kaldırmak bir görevdir. Başka milletlerin sanatından kopya ve kişiliksiz bir mimari ürünü, Taksim Kışlası'na yetim hakkını dökmek yerine, gerçek ve asil Türk Mimarlığı'na ait çok değerli Mimar Sinan şaheseri, Haseki Sultan Hamamı yeniden inşa edilmelidir.

Yıktırılan Sinan eserinin yerinde, günümüzde Vakıf İşhanı bulunuyor. 1920'de yıktırılan Haseki Sultan Hamamı'nın bulunduğu yerin günümüzdeki hali. (Vakıf İş Hanı 1950'li yıllarda inşa edildi.)

Haseki Sultan Hamamı üzerine inşa edilen işyerleri. Jacques Pervititch Sigorta haritalarında 16 No'lu ada Hamamın bulunduğu yerdir. Hamam yıkıldı, açılan yere çok sayıda işyerleri inşa edildi. Jacques Pervititch Sigorta haritalarında İstanbul, Proje Koordinatörleri: Çağatay Anadol, Seden Ersoy, Axa Oyak Holding A.Ş.-Tarih Vakfı Yayını, 2001, İstanbul.

Mısır Çarşısı'nın Haseki kapısı

Yıkılan Haseki Sultan Hamamı'nın yerine inşa edilen dükkanlar

Yok edilmese buradaydı.

Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı
(Fotoğraf 2011 yılında çekilmiştir.)

Yıkılmadan önce
Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı
(Fotoğraf 1900'lü yıllarda çekilmiştir.)

XVI. Yüzyıl Mimar Sinan'ın eseri Haseki Sultan Hamamı.
Menfaat uğruna Vahdettin devrinde yok edildi. Ocak 1920'de Mimar Sinan'ın eseri Haseki Sultan Hamamı'nı insafsızca yıktılar.

Mimar Sinan (1490-1588)
1920'de Vahdettin'in yıktırdığı Haseki Sultan Hamamı'nın mimarı. Koca Sinan Ağa yok edilen eseri önünde. Çizim Ratip Tahir Bey'e aittir.

Yıkıldıktan sonra
Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı
(Fotoğraf 1922 yıllında çekilmiştir.)

ve medeniyetimizin kanıtı olan bu gibi değerli eserlerden özellikle; şehrimizde ancak bir iki tanesi kalabilmiş, diğerleri zaman içinde ve bizim ihmâl ve uyuşukluğumuzla birer birer mahvolup gitmiştir. Bazılarının dediği gibi, bunlar birer taş yığını değildir. Kuruluşlarındaki amaç göz önüne getirilir, inşasında izlenen yöntem ve sistem dikkate alınırsa özel değeri ortaya çıkar.

Hükümetimiz şehrimizin sağlığını korumak için, çok büyük fedakarlıklarla, çeşitli bölgelerde yeniden hamamlar inşasına başladığı sırada, hasis, çok adi bir menfaat için, memleketin genel sağlığını hiç kale almayarak, böyle ünlü muhterem bir mimarımızın şaheseri ve marifeti olan bir binayı, hamamı yıkmaya kalkışmak asla caiz değildir. Hükümetimiz buna mani olmalıdır. Bir de, hamamlar temizlik ve sağlığı korumak için kurulmuş yerler olduğundan belediyenin ve Evkaf Nezareti'nin bu işe müdahalesi gerekir. Yeni Cami'de, camiyle, türbeleriyle, çeşme ve sebilleriyle, çarşısıyla muntazam bir bütünlük oluşturan bu hamamın yıktırılması, sanat ve yetenek ve Osmanlı medeniyetine karşı adeta bir cinayettir. Bu değerli eserimizin, tahrip eden ellerden kurtarılarak kamu yararına Bahriye Nezareti[526] tarafından istimlâkine karar verildiğini şu makalemi yazdığım sırada sevinerek haber aldım. Yaptıkları hizmet ve faydalı işler nedeniyle aslında memleketin manevi serveti olmak üzere tesis edildiği halde, geçip giden zamanla ve biraz da bulunduğu dairenin lâkaydisiyle şahsi mülkiyete[527] geçen bu gibi hayır için yapılmış değerli binalar, menfaatçilerden kurtarılması için kamu yararına istimlâkinden başka çare yoktur. Zira, camilerimizin altındaki dairelere, türbelere varıncaya kadar satıldığı halde, buna karşı göz yummak gerçekten çok üzücüdür. Bu yüzden, Haseki Sultan Hamamı'nın istimlâki için yapılan girişimi minnet ve takdir ederiz."[528]

Rezaletin arkasında Vahdettin ve saray hainleri vardı!..

Hamam sahipleri yıkım için Vahdettin devrinde yeniden harekete geçti. Fırsattan istifade ederek tarihi eseri yıktırmak istedi. Bunun için hükümete yeniden başvurdu. İşgal altındaki ülkemiz üzerinde kara bulutların dolaştığı, 1920 yıllının ilk haftasındaydı. İstanbul'daki hükümet ve Sultan Vahdettin düşmanla çok yakın bir işbirliği içindeydi. yurtseverlerin çeşitli bahanelerle tutuklandığı ve zindanlara tıkıldığı bir zamandı. Türk milletinin vatan kurtarma telaşına düştüğü bir dönemdi. Üstüne üstlük bu tarihte bir de Mebus seçimleri telaşı vardı. Hamamın sahipleri; Sarayın millete ihanet etmesinden, hainlerden, rüşvetçilerden, işgalcilerden, seçim[529] telaşından cesaret aldı. Ülkenin bu kötü halini bulunmaz bir fırsat olarak gördü. Rant kazandırmayan tarihi eseri yıkmak için bundan iyi bir zaman olamazdı. Ayrıca Haseki Sultan Hamamı'nın yıkımına karşı çıkan Cemal Paşa da ortada yoktu. Üstelik *Vahdettin düşmana yaranmak için Cemal Paşa'yı idama mahkum ettirmişti. Cemal Paşa'nın İstanbul'da olmayışı da büyük fırsattı.*

"İstanbul Muhipleri Cemiyeti" ve daha birçok kişi ve kuruluş, Mimar Sinan'a ait ese-

526 Mimar Sinan'ın eserinin yıktırılmasının önüne geçen Bahriye Nazırı Cemal Paşa idi.

527 Sahiplerinin İtalyan olduğu kaydedilmektedir. BOA, DH. UMVM, 101/ 33.

528 Yeni Mecmua, Mehmet Ziya Bey, "Haseki Sultan Hamamı" No: 30, 31 Ocak 1918, s. 69 - 72

529 Yok edilen ata yadigârlarının birçoğunun yıkım tarihi seçim dönemlerine rastlar. Türk kültür mirasının tahrip edilmesi Osmanlı'da olduğu gibi, Cumhuriyet yıllarında da aynı şekilde sürüp gitti. En büyük günahlar seçim zamanlarında işlendi.

rinin yıkımına şiddetle karşı çıktı. Asarı Atika Encümeni Maarif Nezareti'ne ve Sadaret'e dilekçe yazdı[530] Maarif Nezareti engel olmak için devreye girdi. Sadrazamlığa dilekçe verdi. İleri gazetesinde bu girişimin haberi şu cümlelerle yazıldı:

> "Adı geçen hamamın bozulmasının, yıkılmasının ve değiştirilmesinin sebebinin acilen bir karar itasıyla eski eserlerin korunması hakkında encümeni ifadesiyle Maarif-i Umumiye Nezareti'nden Sadrazamlık makamına özel dilekçe yazıldığını haber aldık"[531]

Yıkım işi mahkemelik de oldu.[532] Ancak yapılan tüm itirazlar boşa gitti. Yıkımı durdurmak ve binayı istimlâk edip Sinan'ın eserini kurtarabilmek mümkün olamadı. Hamamın sahipleri ecdat yadigârını paraya tahvil etmeye azmetmişti. Vahdettin'in ve seciyesi düşük saray ricalinin himayesinde; İstanbul'un göbeğindeki koskoca tarihi eseri yıktırdılar!..[533] İtiraz edenlere "çarşaf kadar hüccet, mahkemeden alınmış resmi karar"[534] gösterdiler. Yapılan bu kötü işin arkası sağlam yere dayanıyordu. Rezilliğin arkasında saraya bağlı menfaat zümreleri vardı. Ecdat yadigârı Koca Sinan'ın eseri, adi bir menfaat uğruna yıktırıldı. Bu namertliğe hiç kimse engel olamadı. Tarihi eser katliamının önüne hiç kimse geçemedi. Nazım Hikmet'in "bu imansız muhitte öyle yalnızsın ki sen"[535] diye şiir yazdığı Ağa Camisi, İstanbul'da yalnız kalan tek yadigâr değildi. Sultan Hamam gibi nice emanetler vardı ki, imansızların insafına terk edilmişti. Vicdansızlar tarafından satılıyor, yıkılıp yok ediliyordu.

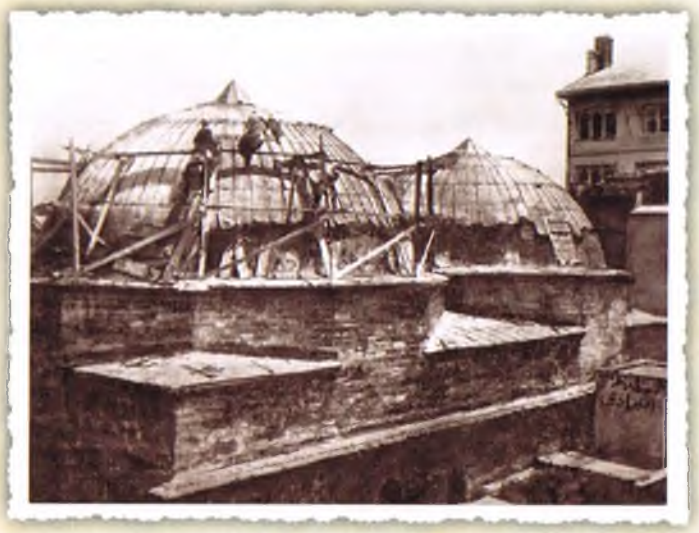
Çarşaf kadar hüccetle ve mahkeme kararıyla yıktılar!..

Vahdettin'in sarayından alınan çarşaf gibi belgelerle çok değerli bir tarihi eser, en nadir bir Sinan şaheseri yıktırıldı. Yerine daha fazla para kazandıracak dükkanlar, işyerleri yapıldı. Sinan'ın şaheseri menfaat elde etme uğruna rezil edildi.[536] Yıkılan ata yadigârı üzerine yapılan dükkanlardan bir takım menfaat zümreleri bol para kazandı. İleri gazetesinin Haseki Sultan Hamamı kubbelerinin yıkımına başlandığını bildiren "Haseki Sultan Hamamı" başlıklı haber:[537]

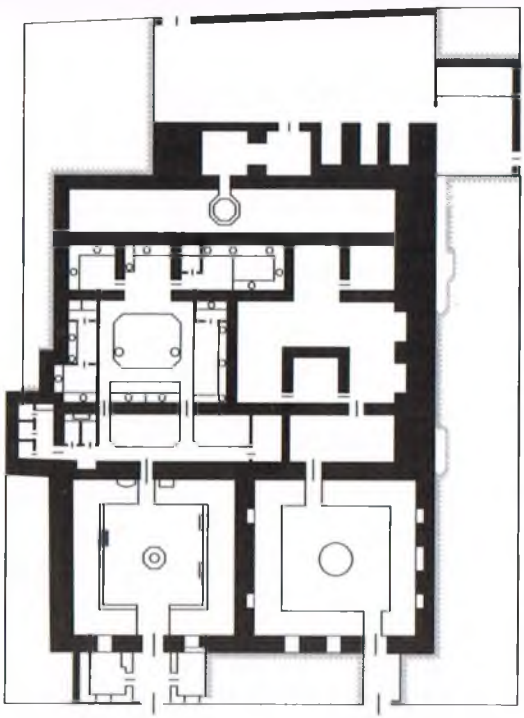
> "Mimar Sinan'ın enfes eserlerinden ve milli anlayışın büyük kanıtlarından, memleketimiz için her zaman övünç nedeni olan, Yeni Camii şerifi civarında Hobyar mahallesindeki meşhur Haseki Hamamı'nın görünüşünü değiştirmek maksadıyla, kubbesinin yıkımına başlandığı üzülerek görüldü."[538]

Türk milli varlığını boğmaya çalışan Vahdettin, birçok asırlık Türk eserlerinin yok

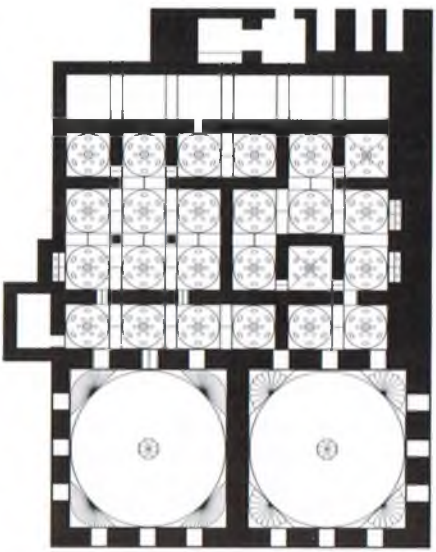
530 İleri gazetesi, 11 Ocak 1920, s. 6
531 İleri gazetesi, 11 Ocak 1920, s. 6
532 BOA, DH. HMŞ. 6/-1, 11/070.
533 BOA, DH. HMŞ. 6/-1, 11/076.
534 İleri gazetesi, 29 Ocak 1920, s. 4
535 Nazım Hikmet, İlk Şiirler, İst. 1998. Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, 21 Mart 1921
536 Eminönü'nde "Sultanhamam" adı; Vahdettin'in saltanatında menfaat uğruna yok edilen Haseki Sultan Hamamı'ndan geriye kalan son izidir.
537 Haber Pazar günü yayımlandı. Pazartesi günü Osmanlı Meclis-i Mebusan açıldı. Salı günü yeni hükümetin kurulması bekleniyordu. Seçim telaşı ve ardından meclisin açılışıyla birlikte meydana gelen siyasi kargaşalıklar dikkatleri başka yöne çevirdi. Mimar Sinan eserinin yıkılış haberi devlet ricalinin hiç dikkatini çekmedi. Bkz: İleri gazetesi, 12 Ocak 1920, s. 1
538 *"Haseki Sultan Hamamı"* Bkz: İleri gazetesi, 11 Ocak 1920, s. 6

Mimar Sinan'ın, Haseki Sultan Hamamı
Fotoğraf Foto Sabah tarafından çekilmiştir. Fotoğrafta hamam kubbelerindeki kurşun kaplamaların onarımı görülüyor. Fotoğraf: 31 Ocak 1918 tarihinde Yeni Mecmua'da yayımlandı. Yeni Mecmua, Mehmet Ziya Bey, "Haseki Sultan Hamamı" 31 Ocak 1918, s. 69-72

Haseki Sultan Hamamı Döşeme Planı

Haseki Sultan Hamamı Kubbe Planı

Haseki Sultan Hamamı'na ait planlar Mimar Asım Bey tarafından çizilmiştir. Eserin detaylı olarak çizilmiş kubbe ve döşeme planları, 31 Ocak 1918 tarihinde Yeni Mecmua'da yayımlandı. Yeni Mecmua, Mehmet Ziya Bey, "Haseki Sultan Hamamı" 31 Ocak 1918, s. 69-72

Tarihimizde bir utanç vesikası ve kapkara bir lekedir Sultanhamam!.. 1920'de Vahdettin'in himayesinde sırf adi bir menfaat için yok edildi!.

Cemal Paşa, Mimar Sinan'ın şaheserini yıkmak isteyen aç gözlü menfaatçilerin önüne geçti. Yok edilmek istenen ata yadigarını son anda kurtardı "Bu binada Bahriye efradını yıkayacağım" diyerek, eseri Mehmetçik için tahsis etti. Mütareke sonrası İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı. Vahdettin İngilizlere yaranmak için Cemal Paşa'yı idama mahkum ettirdi. Cemal Paşa'nın İstanbul'da olmayışını fırsat bilen menfaatçiler yeniden harekete geçti. Ata yadigarı Mimar Sinan'ın şaheseri, Vahdettin'in himayesinde, adi menfaatçilerce yıktırıldı. Sinan'ın yıktırılan şaheseri üzerine işyerleri inşa edildi. Gurbet ellerdeki Cemal Paşa ise iki yıl sonra pusuya düşürülüp şehit edildi.

Cemal Paşa (1872-1922)

Cemal Paşa vatansever bir asker, namuslu bir devlet adamıydı. Türk-İslam eserlerini yaşatma ve koruma konusunda ise son derece duyarlıydı. Profesör Wiegand, Suriye ve Filistin'deki tarihi eserleri, IV. Ordu Eski Eserler Müşaviri göreviyle ve Cemal Paşa'nın sağladığı olanaklarla inceledi. Bu inceleme ardından çok değerli bir "eski eserler albümü" meydana getirildi. Albüm, Cemal Paşa'nın sağladığı maddi katkıyla Berlin'de neşredildi.[1] Cemal Paşa Türk-İslam Mimari eserleri, konusunda çalışması için Hamdullah Suphi Bey'i Suriye'ye davet etti. Zürcher'den İstanbul şehrinde yararlanmayı düşündü. Rumeli Hisarı'nın korunmasını istiyordu. Hisar'ın görünümü bozulmadan orada Bahriye Müzesi kurulmasını planlattı. Haseki Sultan Hamamı'nın sahiplerince yıkırılacağını öğrendi. Eseri yıkılmaktan son anda kurtardı. Mimar Sinan'ın şaheserini Mehmetçik için tahsis etti. Bu çok değerli tarihi eseri tescil ettirdi. Şahıs mülkiyetinden alınması ve istimlâk edilmesi için gerekli işlemleri başlattı. Mütarekeden sonra İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı. Ülke düşman işgali altına girdi. Vahdettin İngilizlere yaranmak için Cemal Paşa'yı idama mahkum ettirdi. Cemal Paşa'nın İstanbul'da olmayışını fırsat bilen menfaatçiler hamam için yeniden harekete geçti. Ata yadigarı Mimar Sinan'ın şaheseri bütün engellemelere rağmen yıktırıldı. Sinan'ın yıktırılan şaheseri üzerine işyerleri inşa edildi. Gurbet ellerdeki Cemal Paşa ise, bir süre sonra pusuya düşürülüp şehit edildi. Cemal Paşa öldürüldüğünde Türk basını cinayeti: "Atılan kurşunlar şehit düşenlere değildir. Doğrudan doğruya Türklüğe karşı sıkılmıştır."[2] diye yorumladı. Bu yorumun gerçek olduğuna dair çok sayıda kanıtlarından biri Eminönü'nün göbeğinde yok edilen Mimar Sinan şaheseridir. Cemal Paşa sağ olsa ve İstanbul'da bulunsaydı; elbetteki hiç kimse Sinan'ın eserine el süremezdi. Sultanhamam, Tarihimizde 93 yıllık bir utanç vesikası ve kapkara bir lekedir. Mimar Sinan şaheserinin yok edilmesinin günahı, sadece Vahdettin'in ve aç gözlü müteahhitlerin değil, bütün Türk milleti üzerinde duruyor. 93 yıllık utancı ortadan kaldırmak için, Mimar Sinan'ın eserini yeniden ihya etmek gerekir. Haseki Sultan Hamamı'nın arşivlerimizde plan ve projeleri, fotoğrafları mevcuttur. Ata yadigarının yeniden ihyasıyla sadece Mimar Sinan'ın değil, Şehit Cemal Paşa'nın da ruhu şad olur.

1 Cemal Paşa, Hatıralar, Yayına Hazırlayan: Behçet Cemal, İstanbul 1959, s. 330

2 Hakimiyet-i Milliye, 28 Temmuz 1922, s. 1

edilmesini sağladı. Tarihi eser olarak tescil edilen binaları yıkıp, yerine apartman inşası yapmak isteyen yapı sahipleri Vahdettin saltanatında servet sahibi oldu. Vahdettin'den önceki dönemde "ecdat yadigârıdır, tarihi eserdir, yıkılamaz" diye rapor verilen çok sayıda kültür varlığı Vahdettin devrinde yerle bir edildi.[539]

İleri gazetesinde yayımlanan "Haseki Sultan Hamamı'nı sahipleri yıkıyor" başlıklı haber şöyleydi:

> "Yeni Cami civarındaki Haseki Sultan Hamamı'nın yıkılması başlı başına bir sorun oldu. Fakat bu sorun yeni değildir. I. Dünya Savaşı sırasında bu hamamın yıkılması söz konusu olmuştu. O zaman, Bahriye Nazırı Cemal Paşa bu hamamı tamir ile "bahriye efradını yıkayacağım"[540] diyerek önüne geçmişti. Mütareke münasebetiyle, sahipleri hamamın kadınlar tarafında çatlaklık olduğundan bahsederek, tekrar yıkmak teşebbüsüne girişmişlerdi. Hatta mühendisler gelmiş, çatlağı tamir ile geçiştirmek yeterli olduğunu ve hamama zararı dokunmayacağını bildirmişlerdi. Sonra sahipleri Evkaf'a müracaat ederek çarşaf kadar bir hüccet almışlar ve mahkemeden de resmi karar çıkartmışlardı. İstanbul Muhipleri Cemiyeti işe karışmış, bu tarihi eserden ve Mimar Sinan'ın yaptığı bina olan bir hamam yıkılmasın diye belediyeye başvuruda bulunmuştu. Belediye Maarif Nezareti'nin dikkatini çekti ve siz de mahkemeye müracaat ederek bir karar alırsanız yıkılmayı bir müddet için erteleriz dedi. Hamamın sahipleri bunu yıkıp yerine bir han inşa ettirmek fikrindedirler ancak ne olursa olsun Hamam yıkıldığı taktirde yapılacak bina onun değerinde olmayacaktır. Tarihi eserler sahibinin değil milletin malıdır. Dolayısıyla bunu istimlâk edip tamir ettirmekten başka çare yoktur. Sahiplerine Evkaf göz yumup kocaman bir hüccet vermiş olmakla hamamı yıkmalarına müsaade etmiş demek oluyor."[541]

Saray hainleri, arsız müteahhitler, adi menfaatçiler el ele!...

Haseki Sultan Hamamı ahlâksızca bir menfaat uğruna yıktırıldı. Bu rezalet bütün belirtileriyle ortada duran gerçektir. Yıkımın sorumluları, başta Vahdettin olmak üzere saraya sırtını dayayan adi menfaat zümreleridir. Sultanhamam tarihimizde 93 yıllık bir utanç vesikası ve kapkara bir lekedir. Yüz kızartan bu ibretlik olayın tarihi bile yalan, yanlış ve eksik yazıldı.[542] Diyanet'in yayınladığı İslâm Ansiklopedisi'nde Haseki Sultan Hamamı'nın yıkım gerçeği ne hikmetse[543] milletten saklandı.[544] Hamamın yıkım tarihi

539 Lâleli'de XVII. yüzyıla ait Kızlarağası Hamamı vardı. Bu yapı da yok edilen ata yadigârlarındandı. İleri gazetesinde bu hamam: *"Lâleli'de kain olup Şehremaneti'nin yabancı ellere çizdirdiği tarik istikametine kurban olan meşhur abidelerimizden Kızlarağası Hamamı"* Cümlesiyle geçiyor. Bkz: İleri, 1 Haziran 1921, s. 3

540 Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Haseki Sultan Hamamı'nın yıkımına *"Bahriye efradını yıkayacağım"* sözüyle engel oldu. Bu tarihten sonra hamam Mehmetçik için tahsis edildi.

541 "Haseki Sultan Hamamı'nı sahipleri yıkıyor" Bkz: İleri gazetesi, 29 Ocak 1920, s. 4

542 İslam Ansiklopedisinde "talihsiz" yazılmış "tarihçeyi" saymasak. Haseki Sultan Hamamı hakkında somut belge ve bulgulara dayalı bir araştırma yoktur. Yüzlerce yıllık ata yadigârı için bir tek makale yazan tarihçi de çıkmamıştır. Ne yazık ki bugüne kadar Haseki Sultan Hamamı hiç ele alınmadı. Ata yadigârının tekrar ihyası ise hiçbir zaman gündeme getirilmedi. Bu vefasızlığın nedenleri ciddi bir biçimde düşünülmelidir.. Yok edilen bir Sinan şaheserinin tarihinin bile adam gibi yazılamamış olmasını sorgulamak gerekir.

543 Vahdettin saltanatı icraatlarından daha birçok olumsuz olay var ki; İslam ansiklopedisinde adı bile geçmiyor.

544 İslam Ansiklopedisi ülkemizde yayımlanan değerli eserlerinden biridir. Çok sayıda akademik unvanlı kişi-

İslâm Ansiklopedisi'nde 1930 yılı olarak gösteriliyor.[545] Cumhuriyet yönetimi hamamın yıkımından sorumlu tutuluyor.[546] Oysa Sinan'ın eseri bu tarihten tam 10 yıl önce, Vahdettin devrinde, 10 Ocak 1920'de yıktırıldı.[547] Ülkemizin işgal altında kaldığı en karanlık bir dönemde yıktırıldı. Üstelik insanları bağırta bağırta bu eseri yıktılar. İslâm Ansiklopedisi'ne yanlış bilgileri kaydeden tarihçiler; ya mahkemeden alınmış kararları arşivlerde bulamadılar, yada miyop oldukları için yıkım için verilen "çarşaf kadar hücceti" göremediler. İsmi önünde İslâm sözcüğü bulunan, değerli bir ansiklopedimizde böyle büyük maddi yanlışlar bulunması çok üzücüdür, çok günahtır.[548]

"Milli ve tarihi eserin yok edilmesine nasıl rıza gösteriliyor?"

Koskoca bir Türk sanat eserinin öyle bir yok edilişi var ki insan hayret ediyor. Arşivlerimizde bulunan bir belgede: "İstanbul Belediyesi'nin de binanın yıkılmaması için elinden geleni yaptığı, yıkımdan geriye kalan için artık bir şey yapılamayacağı"[549] yazılıdır. Bu büyük cinayetin işlenişi sırasında kopan feryat ve figan gazetelerde yer aldı. Mimar Mazhar Bey meydana gelen faciayı hayretle karşılayan ve isyan edenlerden biriydi. Mazhar Bey, İleri gazetesinde Haseki Sultan Hamamı'nın bile bile yıkılışını şöyle anlatıyordu:

> "Kaç günden beri Bahçekapı'da Türk Mimarisinin en güzel tarihi eserlerinden; varlığı az sayıda kalan, tarihi ve seçkin hamamlarından; Haseki Sultan Hamamı'nın yıkılmakta olduğunu hayretle ve üzüntüyle gördüğümüz zaman, facianın görüntüsü değer bilmezlik karşısında kahrolmamak mümkün değildi. Bir tarihi eser mahvediliyor, şehrimizde geçmişte olduğu gibi, gelecekte de Türklüğün şerefini, medeniyetini, şanlı tarihini yaşatacak bir Türk sanat eseri bile bile yok edilmeye, mahvedilmeye maruz kalıyor, göz önünde yıkılıyor. Fakat zavallı sanatın, bedbaht ilmin kollayanı, koruyanı bulunmuyor. O halde yarın – Allah

---

lere para verilerek hazırlatıldı. İstanbul'da, Eminönü'nün göbeğinde yok edilen Mimar Sinan'ın şaheserinin başına gelenler İslam Ansiklopedisi'nde yazmıyor. Bunun yerine yazık ki, yalan yanlış ve eksik bilgiler var. Böyle önemli bir konuda bilgi bulmakta aciz kalınmasını anlamak mümkün değildir.

545 Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 16 İstanbul, 1997 s. 369-370

546 Cumhuriyet yönetiminde de çok sayıda kültür varlığı yok edildiği bir gerçektir. Bu dönemdeki yıkımlar daha çok yol genişletmek vb. gibi şehircilik gerekçeleriyle yapıldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı şehircilik uzmanlarının verdiği çok yanlış kararlar oldu. Ve bu kararlara körü körüne uymak yüzünden büyük kayıplar meydana geldi. "Ecnebi mütehassıs" imzasıyla, ve "ecnebi mütehassıs" hayranlık ve yalakalığı yüzünden çok sayıda tarihi bina buhar oldu. Ancak yine de İstanbul'un göbeğindeki, Haseki Sultan Hamamı büyüklüğünde bir Sinan şaheseri Cumhuriyet döneminde yok edilmedi. Üstelik aşağılık bir menfaat uğruna, üstelik bütün milleti bağırta bağırta, üstelik hiçbir haklı gerekçe göstermeden vicdansızca yıktırılmadı. Haseki Sultan Hamamı'nın yıkılması eşi benzeri olmayan büyükte bir cinayettir. Büyük bir kepazeliktir. 1920 yılında Vahdettin ve Saray hainleri ile el ele verilip gerçekleştirilen inanılmaz bir ihanettir.

547 İleri gazetesi, 11 Ocak 1920, s. 6

548 İslam Ansiklopedisi'nde Haseki Sultan Hamamı maddesini yazanlar içinde Semavi Eyice'nin adı geçiyor. Haseki Sultan Hamamı hakkında yanlış ve eksik bilgiler verildikten sonra yazı şu cümlelerle bitiyor: *"Ancak eserden hiçbir iz kalmadığından Zühtü Başer'in çiziminde görülen bazı problemleri çözmek artı mümkün değildir. Eseri yaşatması gereken bir idarenin, Türk sanatının değerli bir yapısını yok edişine üzülmemek elde değildir."* Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 16 İstanbul, 1997 s. 370,
Semavi Eyice ve bu yazıyı İslam Ansiklopedi için hazırlayanlar biraz araştırsaydı, eserin neden ve ne zaman yıkıldığını öğrenir, plan ve fotoğraflarını da bulabilirlerdi. Oysa konuyu araştırmak isteyenleri dahi yanıltıtılar. Yanlış bilgiler verip, yanlış plan yayımladılar. Oysa acizliklerini kabul edip hiçbir şey yazmasalardı, günün birinde belki ciddi bir araştırmacı çıkıp olayın gerçeğini belgeleriyle ortaya koyabilirdi.

549 BOA, DH. UMVM, 101/33.

esirgesin – kayıtsızlık, kadir kıymet tanımazlık sayesinde Yeni Cami, Süleymaniye, Sultanahmet gibi camilerimizin veya ötede beride bulunan vakıf eserlerimizin, bir yol açmak için feda edilmeyeceğini bize kim garanti eder? Bir sanat eseri bir şahsın değil, bir milletin ve bütün bir dünya insanlığınındır. İstanbul'da eski tarihi ve değerli eserlerin korunması hakkında cemiyetler, kurullar vardır. Bunların varlığına rağmen bir milli ve tarihi eserin yıkılmasına, yok edilmesine nasıl rıza gösteriliyor? O hamam yıkılacak, yerine her halde bir han veya apartman yapılacak. Bu, ne oraların, ne de İstanbul'un bulunduğu yerin değerini arttırabilir. Aksine düzeltilmesi imkansız bir zarar meydana gelir. Haseki Sultan Hamamı'nın yıkılması, Türk vatanperverlerini çok üzecek ve yaralayacak bir olaydır."[550]

Yıkılan hamamın bulunduğu yerdeki "Haseki Sultan Hamamı Sokağı" adı da silindi. Sokağa "Vakıf İş hanı sokağı" adı verildi.[551] Reşat Ekrem Koçu, yıkılan hamamın geriye kalan kısmının cumhuriyet yıllarında depo olarak kullanıldığını:

"Haseki Sultan Hamamı, adıyla anılan Sultanhamam semtinde hanlar arasında kaybolmuş, depo olarak kullanılıyor."[552] Sözüyle anlatır. Koçu, Mimar Sinan eserinin yok edilişini ise: "Bahçekapı'da muazzam ve muhteşem Haseki Hamamı arsa kıymeti hırsına kurban oldu, yerine yıllarca sonradır ki yeni ve büyük bir han yapıldı."[553]

Cümlesiyle özetliyordu.

Sultanhamam, Tarihimizde 93 yıllık bir utanç vesikası ve kapkara bir lekedir. Mimar Sinan şaheserinin yok edilmesinin günahı, sadece Vahdettin'in ve aç gözlü müteahhitlerin değil, bütün Türk milleti üzerinde duruyor. 93 yıllık utancı ortadan kaldırmak için, Mimar Sinan'ın eserini yeniden ihya etmek gerekir. Haseki Sultan Hamamı'nın arşivlerimizde plan ve projeleri, fotoğrafları mevcuttur. Ata yadigârının yeniden ihyasıyla sadece Mimar Sinan'ın değil, eseri yıkılmaktan koruyan Şehit Cemal Paşa'nın da ruhu şad olur.

Atalarımız Çıfıtçarşısı'na neden hamam inşa etti?

Eminönü semtindeki Bahçekapı'nın eski adı Çıfıtkapısı'dır. Haseki Hamamı'nın inşa edildiği bölgenin eski adı ise Çıfıtçarşısı idi. Eminönü semtinin bu bölgesi Çufut - Yahudiler adıyla anılıyordu. Semte bu ismin verilmesinin nedeni bu bölgedeki tüm ticaretin Musevi tebaasından esnaflarca yapılmasıydı. Haseki Sultan Hamamı, Mimar Sinan'ın Tezkiretü'l-Ebniye'sinde "Yahudiler içinde Haseki Sultan Hamamı" olarak kaydedilmiştir. Haseki Hürrem Sultan'ın İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde, bulunan vakfiyesinde Haseki Hamamı:"Hamam der mahalle-i Yahudiyân der kurub-i Bab-ı Yâhûd" adıyla kayıtlı olup yılda 50.000 akçe gelir getirdiği yazılıdır.[554] Atalarımız belli ki İstanbul'daki ticaret hayatının göbeğine temizlik ve güzellik katmak istemiş. İstanbul'un Çıfıtçarşısı'na da büyük bir hamam inşa etmek istemiş. Mimar Sinan'ı bu iş için görevlendirmiş. Koca

550 İleri gazetesi, 17 Ocak 1920, s. 7
551 Sokak isminin değiştirilmesi Cumhuriyet devrinde oldu.
552 Reşat Ekrem Koçu, *"İstanbul'da Sinan yapısı hamamlar"* Milliyet gazetesi, Haftalık İlâve, 21 Ağustos 1955, s. 2
553 Reşat Ekrem Koçu, *"Günün ışığında tarih"* Milliyet gazetesi, 9 Kasım 1954, s. 5
554 İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, s. 434

Sinan, Haseki Sultan Hamamı adlı eserini Çıfıtçarşısı'nın orta yerine dikmiş. Sinan'ın şaheseri Eminönü semtine aydınlık, temizlik ve güzellik kattığı bir gerçektir. Bina yüzlerce ve hatta binlerce yıl ayakta kalacak sağlamlıkta, bir mimarlık şaheseriydi. Padişah fermanıyla kuruldu, sonsuza kadar ayakta kalması için vakfedildi. Diğer birçok ecdat yadigârı gibi Türk halkına emanet edildi. Bu olayın tarihi biz Türkler için böyledir. Peki Museviler acaba bu konuda ne düşünüyor ve bu olayın tarihini nasıl kabul ediyorlardı? Çıfıtçarşısı'na hamam yapma fikrini atalarımıza ilham eden etken neydi? İstanbul'un her tarafına hamam yapılırken rastgele Çıfıtçarşısı'na da mı hamam yapıldı? Yoksa Musevileri yıkanmaya teşvik için bu hamam özel olarak mı yaptırıldı? Bu soruya yanıt verebilmek için karşılaştırmalı olarak incelenebilecek sağlam vesikalar gerekiyor. Hamamın kuruluş amacı ile yıktırılması arasında sanki bir ilişki var gibi. Osmanlı Devleti'nin etnik gruplara hoşgörülü bir yaklaşımı vardır. Ancak yine de unutulmamalıdır ki, Osmanlı Devleti'nin tahtına deli padişahlar da oturmuştur. Çıfıtçarşısı esnafına hamama girme mecburiyeti getiren bir emir verilmesi hiç de olanaksız bir şey değildir. Museviler açısından bakıldığında Haseki Sultan Hamamı'nın kötü hatıralar taşıma olasılığı mevcuttur. Haseki Sultan Hamamı sadece maddi menfaat uğruna yıkıldığı bir gerçektir. Ancak bunun yanında başka bir takım çıfıt nedenlerin de bulunması mümkündür.

Mısır Çarşısı'nın dibini oydular, tepesine iş hanı yaptılar

Mısır Çarşısı'nın Haseki Kapısı, yıkılan Haseki Sultan Hamamı'nın tam karşısındaydı. Haseki Sultan Hamamı'nın yıkımından cesaret alan menfaatçiler, utanmadan Tarihi Mısır Çarşısı'nın tepesine iş hanı yaptı. Tarihi binanın tepesine iş hanı yapılması yetmiyormuş gibi bir başkası da, aynı zamanda binanın temelini eşmekle meşguldü. Kepenk onarım ruhsatıyla binanın temel taşlarını kırıp dükkanını genişletmeye ve derinleştirmeye çalışıyordu. Böyle eski eser tahribatlarını şikayet için resmi başvuruyla yapılan girişimlerden sonuç çıkmıyordu. İnsanlar çaresizlikten gazeteye ilan vermekten başka yol bulamıyorlardı. Mısır Çarşısı Esnafı adına Kethüda Mehmet Galip el Sariki'nin İleri gazetesinde yayımlanan "Asar-ı Vakfiyemiz hakkında" başlıklı ilanı şöyleydi:

> "Mısır Çarşısı'nın Haseki Kapısı altında ve banisi cennetmekan Hatice Sultan Hazretleri'nin Türbesi bitişiğindeki şemsiyecinin Şehremaneti'nden her nasılsa dükkan kepengini onarım bahanesiyle aldığı bir ruhsata dayanarak taşçı ustası marifetiyle Çarşı'nın adı geçen yerindeki temel taşlarını kırdırıp tahrip etmektedir. Asırlardan beri korunmuş olan tarihi eser niteliğindeki çarşımızın böyle tahrip edilerek yıkılması her yönüyle yasak bulunduğundan Şehremini ile Asar-ı Atika Encümeni'nin dikkatini çeker, buna neden olanlara karşı bir an önce gereğinin yapılması rica olunur.
>
> Mısır Çarşısı Esnafı adına Kethüda Mehmet Galip el Sariki"[555]

Hamidiye kütüphanesi ardiye olarak kiraya verildi

1921 yılında İleri gazetesinde "Evkaf'a 10 mesele hakkında 10 sual" başlığı ile yayımlanan haberde "Hamidiye Kütüphanesi'nin kiraya verilmesinin"[556] nedeni Evkaf Nezareti'ne

555 *"Asar-ı Vakfiyemiz hakkında"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Temmuz 1922, s. 4

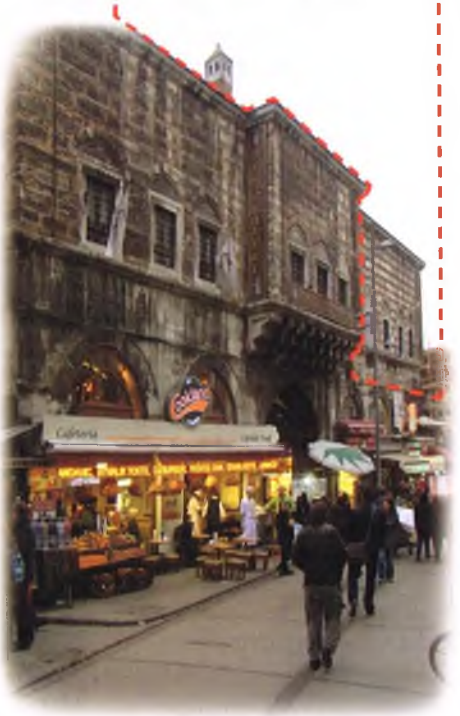
556 *"Evkaf'a 10 mesele hakkında 10 sual"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Aralık 1921", s. 3

Tarihi Mısır Çarşısı'nın tepesine iş hanı inşa edilebilmişti!.

Mısır Çarşısı Haseki Sultan Hamamı kapısı. 1920'li yıllarda çekilen fotoğrafta Mısır Çarşısı'nın tepesine yapılan iş hanı görülüyor. Mimar Sinan'ın yıkılan Haseki Sultan Hamamı Mısır Çarşısı kapısının tam karşısındaydı.

Eskiden burada iş hanı vardı?!..

Mısır Çarşısı Haseki Sultan Hamamı kapısı. Mısır Çarşısı'nın tepesine yapılan iş hanı Cumhuriyet devrinde yıktırıldı. Kırmızı çizgilerle görülen bölge yıktırılan iş hanının bulunduğu yerdir. 2013

Arsız menfaatçiler Mısır Çarşısı'na da musalat oldu!. Menfaatçinin biri, Mısır Çarşısı'nın tepesine işhanı yaparken; diğeri tarihi çarşının temel taşlarını eşmekle meşguldü...

İleri gazetesinin haberi: "Mısır Çarşısı'nın Haseki Kapısı altında ve banisi cennetmekan Hatice Sultan Hazretleri'nin Türbesi bitişiğindeki şemsiyecinin Şehremaneti'nden her nasılsa dükkan kepengini onarım bahanesiyle aldığı bir ruhsata dayanarak taşçı ustası marifetiyle Çarşı'nın adı geçen yerindeki temel taşlarını kırdırıp tahrip etmektedir. Asırlardan beri korunmuş olan tarihi eser niteliğindeki çarşımızın böyle tahrip edilerek yıkılması her yönüyle yasak bulunduğundan Şehremini ile Asar-ı Atika Encümeni'nin dikkatini çeker, buna neden olanlarla ilgili bir an önce gereğinin yapılması rica olunur.

Mısır Çarşısı Esnafı adına Kethüda Mehmet Galip el Sariki"

İleri gazetesi, 4 Temmuz 1922, s. 4

soruluyordu. 1922 yılında Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, İleri gazetesine yaptığı ihbarda: "Bahçekapı'da Hamidiye Medresesi"[557]nin ardiye olarak kiraya verildiğini açıklıyordu.

Tarihi Vefa Meydanı adi bir menfaat uğruna rezil edildi?..

Şehirlerde bozulmadan geleceğe ulaşması gereken en önemli yerler tarihi meydanlardır. Kültür varlıklarına önem veren uygar milletlerin tüm şehirlerinde tarihi meydanlar koruma altındadır. Eski İstanbul'da çok sayıda tarihi meydan vardı. Ancak ne yazık ki bu meydanların büyük bir çoğunluğu zaman içinde yok edildi. Eski İstanbul'un geleneksel bayram yerleri sayıldığında Vefa Meydanı ilk önce akla gelirdi. Vahdettin dönemi menfaatperestlik girdabı, Tarihi Vefa Meydanı'nı beraberinde götürdü.[558] Bu güzel meydan da yine sırf menfaat uğruna ve milletin bütün haklı itirazına rağmen yok edildi. İleri gazetesinde yayımlanan "Vefa Meydanı'nın tarihi hatırası" başlıklı haber:

"Şehrimizin bazı yerleri vardır ki çok eskiden beri tarihi hatırasını koruyabilmiştir. Böyle tarihi hatıralara sahip olan yerin şeklini bozmaya kalkışmak memleketin tarihine karşı adeta bir cinayettir. Böyle bir harekete başlamak için hiç kimse kendisinde kuvvet ve yetki göremez. İşte Vefa Meydanı da bu tür yerlerdendir. Yakın bir zamanda duyduğumuza göre Şehremaneti bilemeyiz hangi mecburiyetten dolayı bu tarihi meydanı bozmaya kalkışıyor. Bu hareketiyle şehrimizin tarihi bir bölgesini karmakarışık etmek istiyor. Bu böyle olmakla beraber bu meydanın güzel görünüşüyle meydanda değişimden dolayı da orada arsa ve binaları bulunan birçok kimse cidden çok zarar göreceğini hatırlatırız.[559]

Mihrişah Sultan İmareti'ni, 220 lira kirayla ardiye yaptılar!..

Eyüp'te, Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan adına yaptırılan Mihrişah Sultan İmareti vardır. Vakıf malı bu imaret Vahdettin devrinde hükümet tarafından ardiye yapıldı. 1920 yılında İleri gazetesinde yayımlanan "Mihrişah Sultan İmareti" başlıklı haberde: "Eyüp Sultan'da mevcut Mihrişah Sultan İmaret mahalli, Evkaf Nezareti'nce aylık 220 liraya kiraya verilmiştir."[560] deniyor. Aynı haberin devamında: "Kiracının, sözleşme harici adı geçen imaret mahalline satışı yasak bazı eşya getirdiği Evkaf Müfettişleri tarafından yapılan inceleme sonucunda sözleşmenin feshi için mahkemeye başvurulmuştur.[561] Deniyordu. Sözü edilen yasak eşyalar ise, sözleşmede belirtilmesine rağmen imarete getirilen ve içinde içki olan fıçılardan başka bir şey değildi. 1921 yılında İleri gazetesinde "Evkaf'a 10 mesele hakkında 10 sual" başlığı ile yayımlanan haberde, Evkaf Nezareti'ne hitaben: "Hazreti Halit Türbe-i Şerif'i içinde bulunan Mihrişah Sultan İmareti gibi mamur binaları Evkaf Nezareti kiraya veriyor."[562] Deniyor ve bunun nedeni soruluyordu. 1922 yılında aynı konuyu Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, İleri gazetesine yaptığı ihbarda: "Eyüp Sultan'da Mihrişah İmareti'ni ardiye olmak

557 *Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3
558 BOA, ŞD. 2307/11.
559 *"Vefa Meydanı'nın tarihi hatırası"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Aralık 1920, s. 2
560 *"Mihrişah Sultan imareti"* Bkz: İleri gazetesi,13 Haziran 1920, s. 3
561 *"Mihrişah Sultan imareti"* a.g. e. s. 3
562 *"Evkaf'a 10 mesele hakkında 10 sual"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Aralık 1921", s. 3

üzere kiraya verildiği"[563] cümlesiyle gündeme getiriyordu. Ardı ardına yapılan bütün bu haberler ecdat yadigârlarına saygısızlığın sürüp gittiğini gösteriyordu.

Hoca Ferhad Camii'ni 7.000 liraya sattılar!..

İttihat ve Terakki yönetimi, II. Mahmut Türbesi karşısında bulunan Fatih devrinden kalma Hoca Ferhat Camii'ni yok etti.[564] Evkaf'tan 7.000 liraya satın alınan cami yıktırıldı. Caminin bulunduğu arsa Türk-Alman Yurdu adıyla düzenlendi. Değerli bir İslâm mabedi uğursuz bir ittifakın ve Alman yalakalığının kurbanı oldu. I. Dünya Savaşı'nın hezimetle sonuçlanması nedeniyle uğursuz ittifak sona erdi. Türk-Alman Yurdu da unutulup gitti.[565] Mütareke devrinde Hoca Ferhat Camii'nden boşalan arsanın her iki yanındaki sokaklara, iki Fransız Türk dostunun adı verildi.[566] Haksızca yıkılan cami bütün isteklere rağmen Vahdettin devrinde yeniden inşa edilmedi. Hoca Ferhat Camii'nin arsasına park yaptırıldı. "Hoca Ferhat Camii" başlıklı Hadisat gazetesinin haberi:

"Sultan Mahmut Türbesi karşısındaki Türk-Alman Dostluk Yurdu'nun arsası yerine de park yapılacağı duyuldu. Parkların gerekli olup olmadığını araştıracak değiliz. Ancak parkları iyi yönetemiyoruz. Uzağa gitmeye hacet yok: İşte Sultan Ahmet, Kağıthane, Beyazıt, Fatih Parkları. Beyazıt Parkı'nın ne hale geldiği gözümüzün önünde. Dostluk Yurdu'nun bir köşesinde, Fatih devri ricalinden Hoca Ferhat adlı şirin bir camii vardı ki, valiliklerde dolaşan Rüstem Paşa adında biri, özenle, bu mabedi 1285 tarihinde tamir ettirmişti. Bu camiin kadınlara özel cemaati pek çoktu. Hatta ramazanlarda bu cami kadınlara ayrılırdı. Yurdun yapımı sırasında camiyi yıktılar, satın alma bedeli olmak üzere, Evkaf 7.000 lira aldı. Biz, bu diyarda eslâfın, ecdadın vücuda getirdikleri asar ve milli eser ve anıtların çokluğuna dayanarak davamızın hukukuna çalışıyorken, esassız ve bekli de çirkin nedenlerle camilerimizi, nice büyük fedakarlıkların geriye kalan hatırası olan türbelerimizi, mezarlıklarımızı kendi ellerimizle yıkıp yok edersek üzülecek bir duruma düşeriz."[567]

İleri gazetesinde "Yeni bir park mı?" başlığı ile yayımlanan haber:

"Türk-Alman Dostluk Yurdu arsasının düzlenmesinden sonra park haline sokulması için dünden itibaren genişlik ölçümlerine başlanmıştır. Buna göre planlar hazırlanmış ve yalnız ne kadar masrafla yapılacağı hakkındaki araştırma son bulmamıştır. Parkın dört kapısı olacak ve ortasında büyük bir havuz bulunacaktır. Dışarıdan Terkos borularından akıtılan su ile doldurulacak olan bir havuz, bahçenin sulanmasında kullanılacaktır."[568]

Amerikalılar Tahir Efendi Camii'ni çökertip nasıl kaçtı?..

Defterdar Tahir Efendi Camii Şerifi, Üsküdar'da Harem iskelesi yakınındaydı.[569] Cami Mütareke döneminde Amerikalılara depo olarak kullanmak üzere kiraya verildi.

563 *Ağa camii vakfının mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

564 *"Türk – Alman Dostluk Yurdu için yıkılan cami ne olacak?"* Bkz: Sebilürreşat (Sırat-ı Müstakim) 10 Nisan 1919, Cilt: 16 s. 141-142

565 Arsa Türk-Alman dostluğu yerine Türk-Fransız dostluğuna hizmet etti.

566 Pierre Loti ve Claude Farrere.

567 *"Hoca Ferhat Camii"* Bkz: Hadisat gazetesi, 11 Nisan 1919, s. 2

568 *"Yeni bir park mı?"* Bkz: İleri gazetesi, 24 Nisan 1919, s. 2

569 Defterdar Mehmet Tahir Efendi tarafından, II. Mahmut döneminde inşa ettirilmiştir. Harem Otogarı yakınındadır.

Şirketin mühendisleri cami içini çeşitli eşya ve ağırlıklarla doldurdu. Cami ağırlıkların etkisiyle çöktü. Camiyi çökerten Amerikalılar özür dilemeye tenezzül etmeyip ortalıktan kayboldu. Caminin çinileri sökülerek harap bir halde bırakıldı. Vahdettin saltanatı bu tür olayların sıkça yaşandığı bir dönemdi. Müslümanlara ait bir ibadethanenin gaz deposu olarak gayrimüslimlere verildiği haberi ancak cami çökünce basına yansıyabildi. İleri gazetesi bu rezaletin haberini "Bir Camii Şerifte Gaz Deposu" başlığıyla şöyle duyurdu:

> "Haber aldığımıza göre Üsküdar'da Harem civarında Defterdar Tahir Efendi Camii Şerifi altında bulunan mağazalarla camiin içi Amerika Gaz Kumpanyası inşaat kısmı mühendisleri tarafından iki buçuk ay evvel işgal edilmişti. Bir müddet sonra camiin üst kısmına ve içerisine de eşya doldurulmuştur. Cami ağırlığı kaldıramadığı için çökmüş ve husule gelen zararın mezkur mühendislerce tamiri için kumpanyaya Evkaf Nezareti'nden tezkere yazılmışsa da mühendisler ortadan kayıp oldukları cihetle mezkur cami harabeden kurtulamamıştır. Camiin içerisindeki çini taşlar dahi sökülmüştür. Şimdi cami harap bir durumda bulunmaktadır. Evkafın İslâm eserlerini ve anıtları böyle zarar ve tecavüzlerden koruması gerekir. Önemle Nezaret'in dikkatini çekeriz."[570]

Tarihi camiyi çökerten Standard Oil Gaz Kumpanyası, Harem iskelesi civarındaki araziyi çok ucuza kapattı. Selimiye Kışlası gibi tarihi bir binanın yanı başında, böyle bir gaz deposunun kurulması yasal değildi. Bu tür depoların şehir dışında ve meskun mahalden uzakta bulunması gerekiyordu.[571] Ancak buna rağmen Amerikalılar Harem iskelesinde büyükçe bir arazi satın aldı.[572] Ayrıca şirkete bina inşası için belediyeden usulsüz biçimde ruhsat verildi.[573] Şirketin yaptığı inşaatla ilgili olarak belediye ile anlaşmazlıklar ortaya çıktı.[574] Şirket, satın aldığı arazinin dışındaki yerlere de sırnaştı. Selimiye Kışlası sahilinde izinsiz hafriyata girişti. Yaptığı usulsüz inşaatlarda kullanmak üzere Selimiye'de taş ocağı açtı.[575] Selimiye Kışlası çevresinde bulunan tarihi duvarı yıktı. Kışla arazisine de tecavüz etti.[576] Bunun üzerine Harbiye Nezareti Amerikalılara dava açtı. Harem İskelesi'nin kanunsuz biçimde Amerikalılara satan eski Şehremini Salim Paşa için takibat başlatıldı[577] Şirket Boğaziçi'nde Kanlıca sahilinde de gaz deposu kurdu. Kanlıca köyü halkı isyan etti. İstanbul'da gaz deposu yapacak başka yer mi yoktu da Kanlıca'yı seçmişlerdi. Hayati tehlike yaratan bu depo inşaatına kimin, nasıl ruhsat verdiği anlaşılamadı.[578] Standard Oil Gaz Kumpanyası gibi birçok zengin şirketlerden, rüşvet alan devlet memurları sayesinde, İstanbul'da rüşvet mekanizması saat gibi tıkır tıkır çalışıyordu.

---

570 *"Bir Camii Şerifte Gaz Deposu"* Bkz: İleri gazetesi, 2 Nisan 1921, s. 3
571 *"Selimiye Kışlası Civarındaki Arazi"* İleri gazetesi, 27 Ocak 1921, s. 2
572 BOA, HR. SYS. 2694/2.
573 BOA, MV. 223/34.
574 *"Selimiye Kışlası Önünde İnşaat"* Bkz: İleri gazetesi, 2 Şubat 1922, s. 2
575 *"Toprak meselesi, Selimiye Kışlası'nın sahili"* Bkz: İleri gazetesi, 24 Ocak 1921, s. 3
576 BOA, MV. 221/208.
577 *"Selimiye Kışlası Önündeki Arazi"* Bkz: İleri gazetesi, 22 Şubat 1922, s. 3
578 *"Standart Kumpanyasının İnşaatı"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Mayıs 1922, s. 2

Vahdettin, Lâleli Medresesi'ni nasıl yok etti?

Sultan III. Mustafa, 1760-1764 yılları arasında Lâleli'de güzel bir külliye içinde bir cami yaptırdı.[579] III. Mustafa, veli olarak kabul ettiği "Lâleli Baba" adını bu İslâm mabedine verdi.[580] Külliye Aksaray-Beyazıt arasındaki bölgede Divanyolu Caddesi üzerindeydi. Mehmet Tahir Ağa bu eseri inşa eden mimardı. Lâleli İmareti zaman içinde çeşitli yangınlar atlatmıştı.[581]

Aradan yıllar geçti. 1919 yılına gelindiğinde Lâleli İmareti bakımsızlıktan dökülüyordu. Lâleli Türbesi'nin camlarının kırık olduğu ve yağmurda türbe içinin ıslandığı gazetelerde defalarca haber yapıldı.[582] Ne var ki Evkaf da, Şehremaneti de umursamıyordu.

Mütareke yıllarında yangından zarar görenlere yardım için bir komisyon kuruldu.[583] Komisyonun onursal başkanlığını Sultan Vahdettin üstlendi. Yönetimini de Tevfik Paşa yürütüyordu.[584] Komisyon, yapılacak inşaat için yangın bölgesi Lâleli'de bir arazi belirledi.[585] Bu bölgede Lâleli Camii ve camiyle aynı tarihte inşa edilmiş olan Lâleli Medresesi vardı. İnşası düşünülen arazide bulunan Lâleli Medresesi hiç önemsenmedi. Zaten harap halde bulunan bu medrese yıktırılabilir diye düşünüldü. Mimar Kemalettin Bey'e bu arsada üzerinde inşa edilecek, dört bloktan oluşan bir apartman projesi yaptırıldı. İnşaatın uygulaması aşamasında, sıra tarihi Lâleli Medresesi'nin yıkımına geldi. Üçüncü blok apartmanın yapımı için medresenin yıkılması gerekiyordu. Ancak Şehremaneti'nce inşaatın müteahhidine medresenin yıktırılacağı teminatı verilmesine rağmen yıkım bir türlü yapılmadı. İleri gazetesinde yayımlanan "Lâleli Medresesi'nin yıktırılması" başlıklı haber şöyleydi:

> "Harikzedegân için inşa edilecek olan üçüncü apartmanın inşası ertelendiğinden dolayı müteahhit Şehremanetine müracaatla tazminat talep etmiştir. Ertelemenin nedeni apartman inşa edilmesi için istimlâki gereken Lâleli Medresesi'nin Evkaf Nezareti tarafından Şehremaneti'ne verilmemesidir. Geçenlerde bu meseleye dair bilgi verirken söz konusu medresenin istimlâkine müsaade edilmediği taktirde Şehremaneti tarafından yıktırılacağını yazmıştık. Bir, iki gün zarfında inşaata süratle başlanabilmesi için, Evkaf Nezareti istimlâke razı olduğu taktirde Medresenin yıkılması kesindir."[586]

---

579 Camiye ait hamam ve medrese yıkılmış ve günümüze bu külliyeden geriye sadece Lâleli Camisi kalmıştır.

580 Lâleli isimi buradan gelmektedir.

581 1911 yılında meydana gelen yangın Lâleli Medresesi'ne çok ciddi bir zarar vermedi.

582 Lâleli Türbesi'nin camları iki seneden beri kırık" başlıklı İleri gazetesinin haberi: "Ati gazetesinde defalarca yazılmıştı: Lâleli Türbesi'nin camları kırık, bunlar tamir edilsin! Aradan aylar ve hatta iki sene geçtiği halde, söz konusu camlar halâ yaptırılmamıştır. Ne üzücü bir ihmal değil mi? Bir iki gün evvel yağmur yağarken oradan gelip geçen yabancılar camsız pencerelerden, türbe içerisindeki kıymetli eşyanın ıslandığını seyrediyorlardı. Tarihi eserlerimizi iyi korumadığımıza dair yabancıların haksız fikirlerini, böylece bir kat daha destekliyoruz. İlgili dairenin dikkatini çekeriz." İleri gazetesi, 16 Ağustos 1919. s. 4

583 Harikzedegan Komisyonu Âlisi.

584 Vahdettin'in Malta'ya birlikte firar ettiği Ömer Yaver Paşa ve Dr. Reşat Paşa'da bu işlerin içindeydi.

585 O tarihte İstanbul'da Şehremini olan Cemil Topuzlu da Harikzedegan Komisyonu üyesiydi. Anılarında Harikzedegan Apartmanları konusunda bilgi vermesine karşın Lâleli Medresesi'nin yok edilişinden söz etmemiş. Topuzlu, Dr. Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 165-166

586 *"Lâleli Medresesi'nin Yıktırılması"* Bkz: İleri gazetesi, 3 Nisan 1921, s. 2

Muhammed Zahid El-Kevserî[587] ve daha birçok Müslüman Lâleli Medresesi'nin yıkımına karşı geldi. Hükümetin yok etmek istediği yüzlerce yıllık İslâm eseri, Lâleli Medresesi'ne millet sahip çıktı.

Tarihi Lâleli Medresesi, Lâleli Apartmanları altında kaldı!...

Medreseyi yıktırmak isteyenlerin başında Tevfik Paşa ve arkasında Vahdettin vardı. Lâleli Medresesi'ne sahip çıkan, El-Kevserî bir akademik araştırmada şöyle anlatılıyor:

> "El-Kevserî, zamanın Şeyhülislâm'ı Nuri Efendi'den bu işe karşı çıkmasını ister. Ancak o, bir şey yapmaz. Bunun üzerine El-Kevserî de bir medresenin ancak mahkeme kararı ile yıktırabileceği iddiası ile meseleyi mahkemeye dava eder. Mahkemeden medresenin yıkılması emrinin durdurulması yolunda bir hüküm talep eder, bunun için de kendine vekâleten davayı takip etmek üzere iki tane avukat tutar. Davanın seyri esnasında Tevfik Paşa Sadrazam olur. Davanın reddi konusunda esas hak sahibinin Şeyhülislâm olduğunu ileri sürerek El-Kevserî'yi kararından vazgeçirmeye çalışırlar. Ancak o da medreselerin ders vekiline bağlı bulunduğunu gösterir resmi belge ile karşılarına çıkınca, onu makamından azletmekten başka bir çare bulamazlar."[588]

Apartman inşaatı bir aydan fazla bir süre ertelendi. Akla birçok soru geliyordu? İnşaat için yanlış bir yer seçildiği belliydi.[589] Gazetelerde inşaatın ertelenme nedenini soran haberler çıkıyordu? İleri gazetesinde yayımlanan "Lâleli Medresesi yıkılacak mı?" başlıklı haber şöyleydi:

> "Üçüncü Harikzedegân apartmanının inşası için, bir aya yakın zamandan beri Evkaf Nezareti Şehremaneti'yle anlaşamamıştır. Birkaç gün önce yazdığımız gibi, Şehremaneti nihayet önümüzdeki Cuma günü, zaten topraklar altında bulunan söz konusu medreseyi yıkmak için gereken emri vermişti. Medresenin yıkılmasından sonra üçüncü apartmanın da temelleri atılarak diğer apartmanla beraber inşaata devam edilecektir."[590]

Lâleli Medresesi'ni yıktılar!.. Lâleli Camii'nin katlarını ahıra çevirdiler!..

Lâleli Apartmanları'nın inşaatı sırasında inanılmaz olaylar meydana geldi. Lâleli Camii'ne ait katları ahır da olarak da kullanmışlar. Arşivlerimizde bulunan belgede; "Lâleli Medresesi arsasına harikzedeler için apartman yapılamayacağı, Lâleli Camiine ait katların

---

587 Muhammed Zahid El-Kevserî, (1879-1952) Düzceli, Çerkez kökenli Osmanlı dönemi din adamı.

588 ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *"Kevserî'nin Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Hadisçiliği"* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1989 Ankara, s. 34

589 Mehmet Emin Özafşar'ın eserinde; Lâleli Medresesi'nin yıkılarak yerine *"cankurtaran ekiplerine garaj olmak üzere bir bina"* yapılmak istendiği bilgisi mevcuttur. Lâleli Medresesi ile yapılmak istenen apartmanların plan ve haritaları incelendiğinde, medresenin garaj için değil, doğrudan doğruya apartmanlar için yıktırıldığı görülüyor. Ayrıca o günün gazetelerinde bunu çok açık biçimde doğrulayan bilgiler var. Dört bloktan oluşan binanın, üçüncü bloğu medrese üzerine geldiği için Medrese yıktırıldı. Arazi seçiminde ve projelerin yapımında medresenin yıktırılacağı daha işin başından bilinen bir şeydi. Lâleli Medresesi'nin bile bile yıktırıldığı çok açıktır. Ve bu yıkım doğrudan doğruya Vahdettin'in bilgisiyle yapılmıştır.

590 "Lâleli Medresesi yıkılacak mı?" Bkz: İleri gazetesi, 6 Nisan 1921, s. 3

ahır olarak kullanılamayacağı"[591] cümlesi aynen yazılıdır. Hükümet, Medrese kapısı üstündeki "nefis hatlı kitabeyi" dahi korumaya almadı. İleri gazetesi Lâleli Medresesi'nin bu içler acısı durumunu "Lâleli Medresesi" başlıklı haberiyle şöyle duyurdu:

> "Kum ve çimento yığınından ibaret olup, mimarlık sanatı yönünden değeri olmayan Harikzedegân Evleri'ne, bazı yandaşların sürekli girişmeleriyle feda edilen, on birinci asır hicri İslâm abidesinden Lâleli Medresesi'nin yıkılmış kapısı üstündeki nefis hatlı kitabenin düşüp parçalanmak üzere bulunduğu görülmüştür. Bir örneğini daha yazmanın belki de imkansız olduğu bu kitabeyi acaba Evkaf Müfettişleri görmüyorlar mı?"[592]

Şehremaneti Lâleli Medresesi'ni yıktı. Lâleli Aparman inşası yeniden başladı. Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, İleri gazetesine yaptığı ihbarda: "Lâleli'de Sultan Mustafa Han Hazretleri Medresesi'ni Şehremaneti'ne"[593] satıldığı bilgisini veriyordu. Evkaf Nezareti Lâleli Medresesi'ni Şehremanetine satarak sorunu çözümlemişti. Sadrazamlık makamında bulunan Tevfik Paşa'nın doğrudan müdahalesi olduğu ve satın alma ve yıktırma faaliyetlerinin Vahdettin tarafından yaptırıldığı çok açıktı.

Tevfik Paşa Sadrazamlık makamında bulunuyordu.[594] Lâleli inşaatıyla ilgili birçok olay bu yüzden doğrudan Sadaret'e aksediyordu.[595] El-Kevseri'nin tarihi değere sahip olan Lâleli Medresesi'nin yıkımına muhalefeti, öğrencilerine karşı küçük düşmek istemeyen şerefli bir din adamının tepkisi olmalıydı. El-Kevseri kısa bir süre sonra İstanbul'da hayatını tehlikede gördü.[596] 3 Aralık 1922 tarihinde İstanbul'u aceleyle terk etti.[597] Tutuklanacağını öğrenmesi üzerine El-Kevseri'nin İskenderiye'ye gidişi şöyle anlatılıyor:

> "1922 senesinin sonlarına doğru bir gün sokak ortasında karşılaştığı bir ahbabının ona, tutuklanması emrinin söz konusu olduğunu haber vermesi üzerine evine, çoluk çocuğuna dahi haber verme imkânı bulamadan, doğru limana gitmiş ve İstanbul'dan İskenderiye'ye giden bir gemiye binerek bir daha hiç dönmemek üzere memleketini terk etmiştir."[598]

Vakıf çeşmeleri, sebiller, parayı bastırana kiraya verildi.

İşgal yıllarında İstanbul çeşmeleri berbat bir haldeydi. Çeşmelerin bu hali gazetelerde devamlı haber oldu. İleri gazetesi: "Yeniden yapamıyoruz, yıkılmaktan koruyamaz mıyız, İstanbul'da Türk medeniyeti adına gösterdiğimiz abideler birer birer çöküp gidiyor"[599]

---

591 BOA, DH. UMVM, 58/39.

592 *"Lâleli Medresesi"* Bkz: İleri gazetesi, 5 Haziran 1921, s. 2

593 *Ağa camii vakfının mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

594 Apartmanların resmi açılışını da Tevfik Paşa yaptı. *"Harikzedegan Apartmanlarının resmi açılışı"* Bkz: Tevhid-i Efkâr gazetesi, 5 Temmuz 1922, s. 1

595 BOA, DH. UMVM, 58/38.

596 El-Kevseri'nin Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları arasında çok sayıda arkadaşı vardı. Bunların içinde Şeyhülislam Sabri Efendi gibi (150'lik) kişilerle de eskiden yakın ahbaplık etmişti.

597 El-Kevseri'nin İstanbul'u terk etmesindeki gerçek nedeni belli değil. 3 Aralık 1922 tarihi Milli Ordu'nun İstanbul'a girişinden bir gün öncesidir.

598 ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *"Kevseri'nin Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Hadisçiliği"* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1989 Ankara, s. 35

599 *"Yeniden yapamıyoruz, yıkılmaktan koruyamaz mıyız"* İleri gazetesi, 12 Aralık 1921, s. 1

başlıklı haberiyle Azapkapı Çeşmesi'nin[600] perişan halini fotoğraflarla birinci sayfasından haber yapıyordu. Şehrin işlek ve rant getiren yerlerinde bulunan birçok vakıf çeşmesi belediye tarafından kiraya verildi. Kapalıçarşı içinde Kalpakçılarbaşı Caddesi ile Sipahi sokağının kesiştiği köşede bir çeşme vardı. II. Mahmut devrinde yaptırılarak vakfedilmişti. Belediye bu çeşme önünü 130 lira bedelle şeker ve lokumcu esnafına kiraya verdi. Ancak çeşmeden su almak isteyen çarşı esnafı ile şekerci arasında kavgalar başladı. Şekerci esnafın çeşmeden su alınmasını istemiyor, şekerlere su sıçratıldığı gerekçesiyle buna engel oluyordu. Sonunda Kapalıçarşı esnafı topluca belediyeye gidip şikayette bulundu. Ancak bundan da bir sonuç çıkmadı. Olay "Garip bir çeşme davası" başlığı ile gazeteye de haber oldu.[601]

Tarihi Hatice Sultan Çeşmesi, balıkçı dükkanıydı!..

Hükümetin kapısında sözü geçmeyen sadece Kapalıçarşı esnafı değildi. Ressam Nazmi Ziya Bey'de bir çeşme tecavüzünü önlemeye kalkıştı. Ancak hükümet kapısından geri çevrildi. Üstelik Ressam Nazmi Ziya Bey[602] Sanayi-i Nefise Mektebi'nin[603] Müdürüydü. Eminönü'ndeki Tarihi Hatice Sultan Çeşmesi'nin balıkçı dükkanına çevrildiğini gören Nazmi Ziya Bey buna engel olmak istedi. Araştırdı ve tecavüzün belediyenin izniyle yapıldığı gerçeğini hemen öğrendi. Nazmi Ziya Bey yaptığı girişimlerden tabii ki sonuç alamadı. Koskoca Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü sesini kimseye duyuramıyordu. Zavallı Nazmi Ziya Bey sonunda çaresizlikten gazeteye ilan verdi. Nazmi Ziya Bey'in İleri gazetesinde yayımlanan "Evkaf Nezareti'nin Muhafaza-i, Asar-ı Atika-i Encümeni'nin dikkatine" başlıklı ilanı şöyleydi:

> "Mısır Çarşısı'nın Tahmis[604] caddesinde, eski ve oldukça temiz bir çeşmemiz vardır. Bu çeşme Sultan Selim'in hemşireleri Hatice Sultan adına inşa ettirilmiştir. Kitabesindeki hattı da nefistir. Bu çeşmenin metruk ve cephesi iri çiviler çakılarak kirletilmiş ve önüne balık tablaları, karpuzlar istiflendiğini hayretle gördük. Oradaki esnaftan soruşturdum. Beyazıt Belediyesi'nden, çeşme önünün esnafa kiralandığını anladım. Dünyanın hiçbir yerinde örneği görülmemiş olan bu durum, eski eserlere hürmetkâr hisler besleyenleri üzüntü ve hayret içinde bırakıyor. Gazeteler bu çeşmeye yapılan tecavüzden dolayı haklı olarak şikayet ederek, Evkaf Nezareti'nin dikkatini çektiği halde hiçbir etkisi görülmedi. Duyduğumuza göre Evkaf'tan, Şehremini Paşa'ya giden müfettişin başvurusundan da bir sonuç alınamamış. Eski esere bu derece tecavüz polis aracılığıyla yasaklanmalıdır. Çünkü bu gibi milli eserler, millete aittir. Tecavüzden korunmalıdır. Tahrip edilen milli miraslara Evkaf Nezareti ne zaman sahip çıkacak ve koruma altına alacaktır?
>
> Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi Müdürü, Ressam Nazmi Ziya"[605]

Hatice Sultan Çeşmesi'ne yapılan tecavüz hükümet eliyle gerçekleştiği için yapılan

600 (Azapkapı) Saliha Sultan Çeşmesi, 1732'de I. Mahmut tarafından, annesi Saliha Sultan adına yaptırılmıştır.
601 *"Garip bir çeşme davası"* İleri gazetesi, 6 Haziran 1922, s. 2
602 Nazmi Ziya Bey (Güran) (1881-1937) Türk Ressamı ve sanat eğitimcisi. Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürü.
603 Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane. 1882'de kurulan ve bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
604 Kahve kavrulan ve satılan yer.
605 "Evkaf Nezareti'nin Muhafaza-i, Asar-ı Atika-i Encümeni'nin dikkatine" Bkz: İleri gazetesi. 2 Kasım 1919, s. 7

itirazlar boşunaydı. Sürüp giden tecavüz iki yıl sonra da "Hatice Sultan Çeşmesi" başlığıyla yine haber konusu oldu.[606] Sonuçta yine hiçbir şey değişmedi.

Yok edilen tarihi Mimar Mektebi ve Mimar Çeşmesi

İleri gazetesinde yayımlanan "Mimar Mektebi ve Çeşmesi" başlıklı haber:

"Lâleli'de, Mesih Paşa Camii diğer adıyla Bodrum Camii civarında olan ve yabancı eller vasıtasıyla çizilen istikamette; kâgir mekteple beraber 1013 tarihinde inşa edilmiş olan meşhur Mimar Çeşmesi de yıkılarak; enkazı Evkaf memurları tarafından eşya gibi satılmaktadır. Asıl üzücü olan taraf çeşmenin değerli kitabesini; ne Evkaf memurları, ne de Evkaf-ı İslâmiye Müzesi aramıştır. İlgili makamların kayıtsızlığı ve ilgisizliği sonucu, şu birkaç yıl içinde yıkılıp yok edilen, bu tür tarihi eserler önemli miktara ulaşmaktadır. Mektep, çeşme, sebil, kapı enkazı peyderpey satılıyor. Ve tarihin kaydettiği bu anıtların yerleri boş kalıyor. Vakıf, mektebin ihyası için Maarif Nezareti'nde bir komisyon kurulmuş olduğu gibi, zamanında yangın mahallerindeki hayır kurumları ve vakıf arsalarına, Şehremaneti'nce uygulanmakta olan yolsuz işlemlerden ileri gelen şikayetleri incelemek üzere; Meclis-i Vükela kararı ile Maarif, Evkaf, Dahiliye ve Nafıa Nezaretleri'nden belirlenen memurlardan oluşan; bir encümen oluşturulmuş ve bu encümen uzun inceleme sonucu; Şehremaneti tarafından uygulanan yöntemlerin bütün aşamalarını saptamıştı. Acaba bu encümenler, sürekli meydana gelen şu yok etme siyasetine karşı, atıl ve gafil mi duruyor? Acaba geçmişten kalan eserleri yok edilmekten kurtaracak, uygun ve civar mahallerde ihyasını sağlayacak anlayış çıkmayacak mı? Kim ne derse desin, Evkaf'ın bugünkü anlayışı, eski eserlerimizi yok olmaktan kurtaramayacaktır."[607]

Tarihi Yedikule surlarını nasıl yıktılar?

"Surları yıkıyorlar" başlıklı Hadisat gazetesinin haberi:

"Yedikule'den Makriköy'e[608] inşa edilen yol dolayısıyla şehrimizin en önemli tarihi bölgesini oluşturan ve batı da yazılmış bütün eserlerde uzun uzadıya araştırma konusu olan Yedikule ile Silivrikapı arasındaki surların İtilâf askerleri tarafından yıkılarak taşlarının Yedikule'den Makriköy'e yapılan yolda kullandığı üzüntüyle görüldü. Yola gerekli taşların temin için bu yer, adı geçen askerlere gösterilmiştir. Bir memleketin tarihine bu derece tecavüze aklımız ermiyor. Yola taş lâzımsa, hendekler harap olmuş surların taşlarıyla doludur. Oradan taş almak daha uygunken surları yıkmaya devam edilmesi kesinlikle izin verilemeyeceğinden, bu konuda, memleketimizin eski tarihiyle ilgili oldukları bilinen Maarif Nazırı Ali Kemal Bey'in önemle dikkatini çekeriz."[609]

Yedikule Surları. Yedikule'de meşhur mermer kule ile, güney yönde Debbağhane[610] kapısı arasındaki duvarın taşlarını, bölge dışına nakledenler hakkında İkinci Ceza Mahkemesi'nce yasal işlem yapılmaktadır. Suç bölgesinin incelenmesi amacıyla savcı yardımcısı Naci ve üye Sadullah Bey, Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni üyesinden Mehmet

606 *"Hatice Sultan Çeşmesi"* Bkz: İleri gazetesi. 17 Haziran 1921, s. 3
607 İleri gazetesi, Bkz: *"Mimar Mektebi ve Çeşmesi"* 3 Haziran 1921, s. 2
608 Bakırköy
609 *"Surları yıkıyorlar"* Bkz: Hadisat gazetesi, 17 Nisan 1919, s. 2
610 Tabakhane.

Ziya, Mimar Zühdü ve Müze-i Hümayun Memuru Bedri Bey gerekli araştırmayı yaptı. Meydana gelen yıkım ve taşlarının da bölge dışına nakledilmesi şahitlerin ifadesinden anlaşılmıştır. Ortaklaşa düzenlenen tutanak ilgili makamlara iletilmiştir.[611]

Ayvansaray Surları ve civarındaki su haznesi Şehremaneti tarafından kiraya verildi. Terigon adındaki kiracı burada bulunan tarihi eserleri tahrip etti.[612]

Alemdağı ormanları nasıl satılığa çıkarıldı?

İleri gazetesinde yayımlanan "Alemdağı, ormanlarıyla satılığa çıkıyor, büyük bir zarar, büyük bir günah" başlıklı haber:

"İstanbul'un doğal manzarasına ve zengin güzelliklerine tutkun olan dost ve yabancı herkese sorunuz; Şehrimizin güzelliğini sağlayan doğal unsurlar arasında, yakın ormanların bolluğunu önemli bir etken sayar. Boğaziçi ormanların sahilleriyle Marmara kıyılarından Anadolu ve Rumeli'nin derinliklerine doğru dalan her bakışta, ormanların yeşilliklerini ve bu ağaçlar muhitinde doğanın egemenliğini görürsünüz.

İstanbul şehri, Beykoz, Yuşa, Kâğıthane ve Belgrat Ormanları'yla Alemdağı'nın uzun ve sonsuz ormanlığı sayesinde güzel su ve havaya sahip, yakacak odun, kerestesi bol bir şehir olmaya doğal olarak uygundur. Uzun süren tahripkarlıklara rağmen bu güzel muhitin ormanları savaş yıllarına kadar kısmen olsun korunabilmişti. Şimdi diğer servetlerimiz gibi birer birer zengin doğadan da mahrum olmaktayız. Bu maceranın tarihi çok fecidir: yıkıcı bir zihniyetle yedi, sekiz yıl önce Beykoz Ormanları satıldıktan sonra I. Dünya Savaşı'nda Kağıthane'den başlayarak Belgrat Ormanları'nda da büyük tahribat yapıldı. Şehrimiz bir çöl manzarası arz eden dağları ve dereleriyle artık eski güzelliğini kaybedecek bir hale geldi. Orman Müdüriyeti Umumiyesi pek geç kalan bir himmetle Belgrat Ormanları'nı sürekli harap olmaktan kurtarmak istediğini Mütareke'den sonra gösterebildi ve bir kesim yasağı kanunuyla hükümeti bu işle ilgilendirdi. Fakat halâ birçok nedenlerle ormanlardaki kesimin önüne geçilemedi ve geçilemiyor. Denilebilir ki, devam eden tahripkarlıklarımızla bugün Boğaziçi tepeleri tamamen çıplak bir halde kalmak üzeredir. Belgrat Ormanları'ndaki kaybımız yerine konması, giderilmesi imkansızdır. Bütün bu tahripkarlığın devamı karşısında hükümetçe ciddi bir önlem alındığını da görmüyoruz.

Haber aldığımıza göre Evkaf Nezareti de Alemdağı ormanlarını satmaya kalkmış. O mübarek vakıf arazisi üstündeki yeşil ormanları yarın satın alacak olan herhangi bir insafsız kumpanya bize bir taraftan yüksek fiyatlarla odun ve kömür verecek; diğer taraftan şehrimizi en zengin, bir kazanç kaynağından mahrum edecektir. Parasızlığın, mali sıkıntıların hükümet üzerindeki baskı derecesini takdir etmiyor değiliz. Fakat ne yapıp yaparak Evkaf Nezareti'nin girişimine mani olabilirsek memleketi büyük bir zarardan ve kendimizi büyük bir günahtan kurtarmış olacağız."[613]

---

611 *"Yedikule Surları"* Bkz: İleri gazetesi. 9 Şubat 1921, s. 3

612 *"Ayvansaray Surları"* Bkz: İleri gazetesi, 9 Şubat 1921, s. 2

613 *"Alemdağı, ormanlarıyla satılığa çıkıyor, Büyük bir zarar, büyük bir günah"* Bkz: İleri gazetesi, 10 Ocak 1921, s. 2

II. Abdülhamit'in Kuyumcubaşısı Harunaçi kimdir?

Osmanlı zenginleri arasında Harunaçi[614] adlı Musevi bir aile vardı. Harunaçi'ler II. Abdülhamit'in Serkuyumcusu[615] oldu. Uzun yıllar Sultanın Kuyumcubaşı, Hazine-i Hassa'nın Madalya ve Nişan Müteahhidi olarak saray erkânı arasında yer aldı. Darphane-i Amire'nin üretemediği pahalı mücevherlerle süslenmiş, sıra dışı her türlü ziynet eşyası Harunaçi'lerin ilgilendiği işti. Baba Harunaçi[616] ve ardından oğlu Jak Harunaçi Efendi, Ağır Murassa Nişanları ve çeşitli madalyalar imal etti. "Muteberan-ı Tüccar-ı Museviyye'den"[617] cümlesi ile anılan Harunaçi'ler saraydan çok miktarda madalya ve nişan siparişleri aldı.[618] Sultan'ın yabancı ülke liderleri ve elçilerine verdiği mücevherlerle süslü hediyelerin büyük bir kısmı Harunaçi imalâtıydı. Padişah Jak Harunaçi'yi[619] özel olarak Avrupa'ya gönderiyor ve mücevher satın aldırıyordu.[620] Bu seyahatlere ait "Padişah'a eşya satın almak için Avrupa'ya yollanan Jack'ın aldığı mücevherlerin parasının ödenmesine dair arzı"[621] yazılı belgeler arşivlerimizdedir. Padişah ve haneden üyeleri için mücevherlerle süslü saatler[622] kılıçlar[623] ve daha birçok pahalı eşyaları Harunaçi temin ediyordu. II. Abdülhamit'in giydiği elbiselerin mücevherlerle süslü düğmelerini dahi Jak Harunaçi imal ediyordu.[624] Osmanlı Hanedanı'mn doymak bilmeyen şatafat ve gösteriş düşkünlüğü vardı. Saray kadınlarının elmas, pırlanta, yakut, zümrüt vb. gibi çok pahalı mücevherle süslü takıları, sürüp giden inanılmaz israfın başka bir boyutuydu. Yüksek duvarlar ardına kapatılan saray kadınlarının inanılmaz bir mücevher tutkusu vardı. Ve bu tutkunun tatmin edilmesinde Harunaçi'ler aktif bir rol oynadı. Harunaçi'ler bu kârlı işten az zamanda büyük servet edindi. Harunaçı Yanya'da, Parga Çiftliği'ni satın aldı.[625] İstanbul'da emlâk ve gayri mülk zengini oldu. Bebek'te güzel bir yalıya sahipti[626] (Bebek'teki Jak Harunaçi yalısı Mütareke devrinde bir işgal subayı ahmaklığı yüzünden yanmıştır.)[627] Eminönü ve Galata'da hanları. Kadıköy'de arsaları ve köşkü vardı.[628]

---

614 Değişik biçimde adı kaydedilen Kuyumcubaşı için bu kitapta *"Harunaçi"* ismini kullandım.

615 Serkuyumcu Hazreti Fahriyârî Harunaçi Efendizâde Bkz: BOA. Y. MTV 244/131-2

616 Aaron Effendi de Leon. Chief Jeweler to his Majesty the Sultan.

617 BOA, BEO. 489/36603.

618 Harunaçi'ye 3.000 adet altın. 15.000 adet gümüş ve 30.000 adet nikel madalyanın üretimi verilişi. Bkz: Erüreten, Metin. Osmanlı Madalyaları ve Nişanları, 2001, s. 384

619 İngilizce yazılışı: The Jewellery maker of the Sultan, Jak Bey de Leon.

620 BOA. DH. MKT. 889/98

621 BOA. Y. PRK. BŞK. 80/119

622 BOA. Y. PRK. SGE. 10/81

623 BOA. Y. Y. PRK. SGE. 7/71

624 BOA. Y. MTV. 175/186

625 BOA. BEO. 2973/222962

626 Alus, Sermet Muhtar, (Faruk Ilıkan) 30 sene evvel İstanbul. 1900'lu yılların başlarında şehir hayati. İletişim, 2005, s. 260

627 ***Magdeleine Marx, Bebek'te*** Jak Bey Yalısı'nda meydana gelen yangının nedenini şöyle anlatıyor: "1920 yazında Amiral de Bon, Bebek'teki, kullanımına tahsis edilen Jak Bey Yalısı'nda, bir akşam yemeği daveti verdi. Davet olağanüstü güzel olmalıydı; her tarafın çok iyi bir şekilde ışıklandırılması isteniyordu. Amiral donanma personelini getirtti ve gerekli kablo tesisatının çekilmesini emretti. Teknik elemanlar ve mühendisler itiraz ettiler: Amiralin istediği tesisat 50.000 mum yük getiriyordu; oysa yalının kurulu tesisatı ancak 10.000 mumluk bir yükü kaldırabilecek durumdaydı: Kaçınılmaz olarak, bir kısa devre meydana gelecekti!" ***Marx, Magdeleine, 1921 İstanbul - 1922 Ankara / Makaleler – Anılar, Ahmet Şensılay, Tüsav, 2007, İstanbul, s. 56***

628 Harunaçi'nin Köşkü Kadıköy'de Taşköprü caddesinde idi. Cumhuriyet gazetesi, 15 Ocak 1933, s. 7

Taksim Topçu Kışlası'nın yanında bulunan Taksim Bahçesi Harunaçi'ye aitti. Harunaçi işlettiği bu bahçeyi parselleyip, mahalle haline getirmek ve binalar inşa etmek istedi. Seraskerlik, Topçu Kışlası'na yakın bir yerde bir meskun mahalli mahzurlu bularak buna itiraz etti.[629] Harunaçi, Taksim Bahçesi'nin bir kısmını 1887 yılında Şehremaneti'ne sattı.[630] Baba Harunaçi, 1907 yılı Ekim ayında işini oğlu Jak'a devretti.[631] Hikmet Nisan, "Abdülhamit ve Kuyumcu Jak Bey" başlığıyla Tasvir gazetesinde yayımlanan bir yazısında Jak Harunaçi hakkında şunları söylüyordu:

> "Kuyumcubaşı olan babası Harunaçi'nin vefatından sonra aynı sıfatla saraya girip Sultan Hamit'in hal'ine kadar mevkiini muhafaza eden Jak Bey, çeşitli kereler "gazab-ı şahane" ye uğramış, fakat her defasında "aff-ı şahane" ye mazhar olmuştu. Uzun yıllar saray ve saray muhitinin entrikalarıyla Padişah'ın özel hayatına vâkıf olan Kuyumcubaşı, Yıldız'ın başlı başına bir canlı tarihi idi."[632]

Okşan Svastics'in "Jüdisches İstanbul" adlı rehberinde II. Abdülhamit'in yaptığı fuzuli harcamalardan da söz ediyor. Sultan, İstanbul'u ziyaret eden Kayser II Wilhelm ve eşi için Jak Harunaçi'ye pahalı bir hediye hazırlatıldığını. Mücevherlerle üslü altın bir vazoyu 48 saat içinde bitirip teslim ettiğini. II. Abdülhamit, yaptığı bu iş için Harunaçi'yi 100 altın lira ile ödüllendirdiğini[633] anlatıyor.

Jak Harunaçi, "Allah'ın belâsı altın vazoyu" nasıl imal etmiş?

Hikmet Nisan, "Abdülhamit ve Kuyumcu Jak Bey" başlığıyla Tasvir gazetesinde yayımlanan bir yazısı vardır. Bu yazıda Jak Harunaçi 48 saat içinde Alman Kayser'i için imal ettiği vazonun öyküsü şöyle anlatılıyor:

"İmparator Wilhelm ile İmparatoriçe Kudüs'e giderlerken İstanbul'u da ziyaret etmişler ve Sultan Hamid'in misafiri olarak Yıldız'daki Merasim Köşkü'nde kalmışlardı.

Onlar daha İstanbul'a gelmezden evvel, Saray'da İzzet Paşa'nın nezdinde, benim de bizzat iştirak ettiğim çeşitli toplantılarda bulunulmuş, İmparator ile İmparatoriçe'ye beraberindeki zevata verilecek hediyeler tespit edilmiş, ısmarlanmış, hatta bir kısmı bitmişti bile. Bunlar çok kıymetli parçalardan oluşuyordu.

İmparator, iki günden beri İstanbul'da bulunuyordu. Bir gece yalıda otururken, bir saray arabasının geldiğini ve beni Yıldız'a çağırdıklarını haber verdiler. O devirde saray mensuplarının gecenin herhangi bir saatinde, herhangi önemsiz bir sebeple saraya çağrılması gayet tabii bir haldi. Buna rağmen "Saray'dan çağırıyorlar" denilince içimizde yüreği hop etmeyen bir kabadayı yoktu!. Yıldız, bu.. Bismillâh çekerek arabaya atladım saraya geldim. İzzet Paşa beni sabırsızlıkla bekliyormuş. Ne için çağrıldığımı anlattı. İmparatoriçe'ye verilecek hediyeler arasında Padişah, altından mamul ve tamamı işlemeli bir çiçek vazosunun da bulunmasını emir vermiş, ve:

– Hemen Jak'a söyleyin işi halletsin, demiş.

629 BOA, MV. 12/81.
630 BOA, İ..MMS. 94/3948
631 BOA. Y. PRK. SGE. 10/82
632 *"Abdülhamit ve Kuyumcu Jak Bey"* Hikmet Nisan, Tasvir gazetesi, 1 Temmuz 1946, s. 5
633 Svastics, Okşan, Jüdisches İstanbul, (Çeviri: Monika Demirel) Wien Mandelbaum, Mandelbaum city guide, 2010, Wien, s. 148

Sipariş 48 saat içinde teslim edilmeliymiş, çünkü iki gün sonra misafirler İstanbul'dan ayrılırken, vazo İmparatoriçe'ye takdim edilecekmiş.

Bu imkan haricinde, güneşi istemek, gökte yıldızları saymak gibi bir şeydi. İzzet Paşa'ya:

– Paşam, dedim, böyle bir parçanın 48 saat içinde yapılmasına imkan ve ihtimal yoktur. Yerle gök bir araya gelse yine olmaz..

– İrade-i Seniyye var, Efendimiz buna çok önem veriyorlar.

– Olabilir, fakat ben de işin ne olduğunu biliyorum. Böyle bir taahhüde giremem. Zat-ı Şahane'ye bu şekilde arz ediniz. Hiç olmazsa üç gün süre versinler.

İzzet Paşa'nın ısrarı, beni fena halde sinirlendirdiğinden, kendimden geçmiş ve bağırmaya başlamışım. Söz verip yerine getirememenin, böyle nazik bir zamanda beni ne feci bir akıbete uğratacağını biliyordum.

Paşa, huzura girip cevabımı arz edeceği sırada, bizim gürültüyü duyan Hünkâr sormuş:

– Niçin yüksek sesle konuşuyordunuz?.

İzzet Paşa:

– Efendimiz, Jak Bey köleniz, 48 saat süreyi yeterli bulmadı, bendeniz ısrar ettim. O kızdı. Malumu Şâhaneleri:

– Jak Bey'e selamımı söyleyiniz. Beni mahcup etmesin..

İzzet Paşa, gerileyerek huzurdan çıkacağı sırada, padişah ilâve etmiş:

"– Paşa, demiş, benim Yahudi'yi de kızdırmayınız!..

Jak Bey bunları anlatırken hem gülüyor, hem de o zamanı hatırlayarak başını sağa sola sallıyordu.

– Sonra, bu işten yakayı nasıl kurtardın Jak Bey, dedim.

– Artık aman zaman kalmamıştı. Saray'dan çıkar çıkmaz, gece yarısı Mahmutpaşa'daki atölyeme gidip ve öteye beriye adam koşturup ustaları seferber etmekle; külliyetli miktarda altın bulup ve o gece işe başlayıp 48 saat durmamacasına, yememecesine, uyumamacasına çalışmakla ve bu sürenin sonunda gerçekten çok güzel ve nadide bir sanat eseri olan Allah'ın belâsı vazoyu götürüp saraya teslim etmekle...

İki gün sonra yeni misafirlerin ayrılmalarının ertesi akşamı, tekrar saraya çağrılarak iltifat-ı şahaneye mazhar oldum. Rütbem "Bâlâ" (yüksek-yüce) olduğu gibi göğsüme de Mecidiye Nişanı'nın büyük kordonu geçirildi. Allah bin bereket versin, hazineden de yüz çil altın dolu atlas bir kese verdiler. Fakat ben de, bir taraftan da yorgunluktan bitmiş, harap olmuştum!.."[634]

Harunaçi'nin kızı Rebeka, İstanbul'da taht-ı revanla geziyordu

Sermet Muhtar Alus, Beyoğlu'nda taht-ı revan[635] ile gezen kalantor Osmanlı zen-

634 *"Abdülhamit ve Kuyumcu Jak Bey"* Hikmet Nisan, Tasvir gazetesi, 1 Temmuz 1946, s. 5

635 Taht-ı revan. İki veya dört hamalın omuzlarına yüklenerek götürülür. Üstü örtülü içinde insan taşınan, tekerleksiz araçtır.

ginlerinden söz ederken: bunlar içinde Harunaçi'nin kızı Rebeka'yı da sayıyor.[636] Harunaçi'nin dillere destan olmuş güzel bir ecnebi eşi vardı. Refik Fersan Harunaçi'nin Fransız eşini şöyle anlatıyor:

"Sultan Abdülhamit'in Kuyumcubaşısı Jak Harunaçi, Fransa'da evlendiği güzel eşiyle birlikte Mabeyinci Faik Bey'in Bebek'teki evine davet edilir. Madam Harunaçi, evdeki diğer Müslüman Hanımlar gibi hareme girmez. Erkekler arasında neşesi ve güzelliği ile tüm gözleri üzerine çeker. Piyano çalmasını rica ederler. Paris Konservatuarı mezunu Madamın icrası çok beğenilir. Tanburi Cemil Bey de oradadır. Cemil Bey kemençe taksimi ve tanburla Tahir-buselik peşrevi icra eder. Madam Harunaçi Cemil'in karşısına geçip hayranlıkla onu seyreder. Peşrev bitince Madam Harunaçi gözyaşları içerisinde Cemil'in ellerine sarılır. Parmağından değerli bir yüzüğü çıkarıp uzatır: "Bu yüzük bana kocamın hediyesidir. Ancak bana değil, sizin sanatkâr ellerinize lâyıktır" der."[637]

Harunaçi Rıza Paşa'nın serveti üzerine de bir güzel oturmuş. Harunaçi'nin Rıza Paşa'nın serveti üzerine oturuşu ise şöyle anlatılıyor:

"Rıza Paşa, zenginliği ile tanınmıştı. Fakat servetinin büyük kısmı, ölümünden sonra Sarraf Musevi Harunaçi Efendi'ye geçmiştir. Varisler ile Harunaçi arasında açılan dava yıllarca mahkemeleri işgal etti. Sonunda Harunaçi kazanmış ve o kadar malın üstüne oturmuştur."[638]

Gazeteci Selahattin Güngör, Sarayın eski Haremağaları ile yaptığı röportajda, II. Abdülhamit'i kucağında büyütmüş olan, Kızlar Ağası Yaver Ağa'dan söz ediliyor. Yaver Ağa ile Harunaçi arasında şunlar yaşanmış:

"Yaver Ağa, 500 altın maaş alırdı. Bütün ihtiyaçları Hassa Hazinesi'nce sağlandığı için, her ay eline geçen parayı pırlanta ve elmasla kapatırdı. Dünyanın en nadide elmas koleksiyonlarından biri de kendisindeydi. Kuyumcubaşı Harunaçi, Ağa'nın mücevhere düşkünlüğünden istifade etmek fırsatını hiç kaçırmazdı. Kıymetçe düşük, bir takım iri taşlarla onun gözünü boyayarak elindeki antika taşları birer ikişer çekerdi."[639]

Yıldız'da patlayan bomba, Harunaçi'nin rakiplerini yok etti.

21 Temmuz 1905'de Ermeni fedaileri tarafından, Yıldız Hamidiye Camii önünde çok şiddetli bir bomba patlatıldı. Patlama 26 kişinin ölümüne, 58 kişinin yaralanmasına neden oldu. Bomba ile öldürülmek istenen II. Abdülhamit, camiden çıkması birkaç saniye geciktiği için patlamanın etki alanı dışında kaldı. Bu yüzden yara almadan kurtuldu. Patlamanın şiddetiyle ortaya savrulan parçalanmış cesetler, sultanı dehşet içinde bıraktı. II. Abdülhamit bu suikasttan sonra Ermenilere karşı büyük ölçüde güvenini yitirdi. Suikastın

636 Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü. Cilt: III, s. 138 (Sermet Muhtar Alus, "Eski Beyoğlu'nda Sedyeler" başlıklı yazısında aktarılmıştır. Tarih Hazinesi, Aralık 1950. Sayı: 2)

637 Mesud Cemil, Tanburi Cemil'in Hayatı, Sakarya Basımevi, 1947 Ankara.

638 Ali Rıza – Mehmed Galip, *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız*, Hazırlayan: Fahri Çetin Derin. Tercüman gazetesi, 1001 Temel eserler. Cilt II. İstanbul, 1977 s. 103-104

639 *"Eski Haremağalarının dünkü yıllık kongresinde"* Selahattin Güngör, Bkz: Cumhuriyet gazetesi, 9 Ocak 1939, s. 7

yapıldığı güne kadar Harunaçi'nin yanı sıra Ermeni kuyumcular da Saray'dan siparişler alırdı. Zaten sultanın eski Kuyumcubaşılarının hepsi Ermeni idi. Nişan Müteahhidi Malkon Keşişyan Efendi,[640] Kuyumcubaşısı Karabet ile Çubukçuyan Efendiler.[641] Yakob Nişastaciyan Efendi[642] vb. gibi yıllarca saraya iş yapan, sanatkâr Ermeni kuyumcular vardı. Bunların hepsi de Harunaçi'nin ticari rakibiydi. II. Abdülhamit bomba olayından sonra Ermeni kuyumculara eskisi gibi siparişler vermedi. Yıldız'da patlayan bomba Ermeni sarrafların kazanç kapısını büyük ölçüde kapattı. Harunaçi artık II. Abdülhamit'in tek ve rakipsiz Kuyumcubaşısı oldu. Çok sayıda insanın ölümüne neden olan bu katliam sadece Harunaçi'ye yaradı. Ona rakipsiz bir kazanç kapısı açtı. Harunaçi'nin bu imtiyazı elde etmesi rakipleri tarafından hazmedilemedi. Harunaçi'nin Abdülhamit aleyhine iş çevirdiğine dair saraya çeşitli jurnaller verildi. Bu jurnallerin Harunaçi'nin rakiplerinin menfaat için yaptığı asılsız ihbarlar olduğu çabuk anlaşıldı. Süleyman Kâni İrtem bunu şöyle anlatıyor:

> "Ermenilere itimat kalmayınca sarayın Kuyumcubaşı görevi Musevi Harunaçi ve oğlu Jak Efendilere yöneldi. Jak Efendi hemen her gün saraya gelir, varsa Murassa Nişanlar ve diğer mücevherat siparişlerini alır, giderdi. Bu münasebetle sarayın Mabeyin dairelerine girer, çıkar ve birçok "bendegân" ile temas ederdi. Bomba olayından iki ay önce şifre kâtibi Kâmil Bey aracılığıyla takdim edilmiş bir jurnalde, Jak Efendi'nin saray halkı ile çok temasından, yalan yanlış havadis alarak bazı ecnebî gazetelerine muhabirlik ettiğinden bahs olunmuştu. O zaman yapılan incelemede bu jurnalin Jak Efendi'nin ticari rakipleri tarafından düzenlendiği, Fehim Paşa tarafından da menfaat temini kastıyla yapılmıştı." [643]

II. Abdülhamit suikastında Jak Harunaçi'nin de parmağı vardı

Atina zabıtası Leon Aparyan adlı bir Ermeni'yi şüphe üzerine tutukladı. Aparyan'ın üzerinde İstanbul'dan gönderilen bazı mektuplar ele geçti. Mektuplar incelenmesi için Osmanlı sefarethanesine gönderildiğine, sefir Rıfat Paşa mektuplarda II. Abdülhamit'e suikast tertibini gördü. Kuyumcubaşı Jak Harunaçi'nin bu suikastla ilgili olduğu mektuplardan anlaşıldı. Rıfat Paşa hemen şifreli telgrafla durumu Padişah'a iletti. Mektupta Jak Harunaçi; Zonguldak'tan, Pire limanına kömür nakletmek bahanesiyle şilep kiraladığı, şilebin İstanbul Boğazı'na geldiği zaman Ermeni fedailerince suikast düzenleneceğine dair bilgi bulunuyordu. Yıldız Sarayı Başkatibi Tahsin Paşa, Jak Harunaçi'nin bulaştığı bu suikast girişimini özetle şöyle anlatıyor:

> "Aslında Jak Efendi'nin sarayın her tarafını bildiği ve Padişahın gündüzleri nerede vakit geçirdiğini, geceleri nerede yattığını öğrenerek, amacı sağlamaya yeterli bir harita yapılmış ve başarıdan emindiler. Jak Efendi göz altına alınarak sorgusuna başlandı. Jak Efendi'nin evinde ve yazıhanesinde yapılan aramada bu işle ilgili hiçbir belge bulunamadı. Ancak Ereğli'den kömür getirmek üzere kiralanan

640 BOA, DH. MKT. 2441/112
641 BOA, DH. MKT. 1638/32
642 BOA, İ. DH. 1313/1311/Z-10
643 Süleyman Kâni İrtem, Osman S. Kocahanoğlu, Ermeni meselesinin içyüzü: Ermeni isyanları tarihi, Bomba hâdisesi, Adana vak'ası, Meclis-i Mebusan zabıtları. Temel Yayınları, 2004, İstanbul, s. 137

bir şilebin kira kontratında Jak Efendi'nin imzası olduğu anlaşılmıştı. Hünkâr bu son suikast girişiminden büsbütün şüphelenerek, görülmeyen bir telâş ve endişeye düştü. Öteden beri alıştığı oturma ve yatma durumunu ve değiştirmek için önlem aldı. Bereket versin yapılan inceleme Hünkârın endişelerini giderecek biçimde sonuçlandı."[644]

Jak Harunaçi'ye hiç çalışmadan 17 yıl maaş ödendi.

Kuyumcubaşı Jak Harunaçi, 1892 yılında Mabeyinci Faik Bey ve birkaç kişinin torpiliyle devlet memurluğu da elde etti. Rüsumat Dairesi'nde Tercüme Odası Müdür Muavinliği'ne kendini tayin ettirdi.[645] Devletin resmi ve maaşlı memuru oldu. İki bin kuruş maaşla işe başladı. Çeşitli tarihlerde maaşına zam da yapıldı. İşe devam etmediği halde bu memuriyet görevi için kendisine yaklaşık 17 yıl süre maaş ödendi. Memurluğu sırasında Abdülhamit tarafından kendisine çeşitli madalya ve nişanlar da verildi.[646] Padişah Harunaçi'ye Altın İmtiyaz Madalyası'yla taltif etti.[647] Bazı belgelerde Harunaçi'den "Kuyumcu Paşa" diye de söz edilmektedir.[648] Paris'e defalarca gidip geldi. 1900 Paris Sergisi'ni gezmeye gitti.[649] Hanedan mensubu, Şehzade vb. gibi kişilerin Paris'te akçeli ve özel işlerini takip etti. Bir defasında hanedan mensubu birine ait pahalı bir Sünnet kutusunu Paris'te müzayedeye götürüp sattı. Harunaçi böyle hatır işlerinden de büyük komisyonlar alıyordu. Harunaçi'nin çalışmadan para kazandığı devlet memurluğu görevine II. Meşrutiyet'ten sonra son verildi. Haziran 1909'da işe devam etmediği gerekçesiyle maaşı kesildi ve memurluk kaydı silindi.[650] Ancak ödenen paralar geri alınıp, yetim hakkına sahip çıkılamadı. II. Abdülhamit Osmanlı Meclisi'ni kapatmamış olsaydı, elbetteki bu ve buna benzer daha birçok Saray arpalığının hesabı sorulabilirdi. Süleyman Kâni İrtem Harunaçi'nin memurluk hayatını şöyle anlatıyor:

"Kuyumcubaşı Harunaçi oğlu Jak Bey, Lûti Ağa'nın oğlu Mabeyinci Faik Beylerin dostluğu sayesinde 1891[651] senesinde, yekten iki bin kuruş maaş ile Rüsumat Emaneti Tercüme Müdüriyeti Muavinliği'ne tayin olunmuştu; fakat memuriyeti başında kendisini gören olmamıştı. O da babası gibi Kuyumcubaşı, Hazine-i Hassaya Müteahhit olmuştu. Başmabeyinci Hacı Ali Paşa ile diğer birçok devlet ileri geleninin akarlarını idare etmek, Maliye Nezareti'ne Nişan Müteahhitliği yapmak, ticaret ve sarraflık işleriyle meşguldü."[652]

---

644 Tahsin Paşa, Abdülhamit: Yıldız hatıraları, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931, s. 196

645 BOA, İ. DH. 1300. 1310/Ca-25.

646 BOA, İ. TAL. 321.1321/L-084 (Rüsumat Emaneti Tercüme Kalemi Müdür Muavini Jak Bey'e Birinci Mecidi Nişanı itası.)

647 BOA, İ..TAL. 256/1319/R-10 M. (Kuyumcubaşı Harranacı Efendi'ye altın Liyakat Madalyası ihsanı.)

648 BOA, BEO. 2970/222694

649 BOA, BEO. 1551. 116265 (Paris Sergisi tarihi: 12 Kasım1900. Harunaçi'nin seyahati için verilen irade tarihi: 18 Ekim1900)

650 BOA, BEO. 3557/266719.

651 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bu tarih 1891 olarak kayıtlıdır.

652 Süleyman Kâni İrtem, Osman S. Kocahanoğlu, 31 Mart isyanı ve Hareket Ordusu: Abdülhamit'in Selânik sürgünü, Temel Yayınları, s. 241

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne 41 kere maşallâh!..

Harunaçi, arşivlerimizde en fazla adı geçen kalantor Osmanlı Saray zenginidir. Sahtekârlıkları, entrikaları, çevirdiği dolaplar dillere destandır. II. Abdülhamit, Vahdettin ve görgüsüz hanedan mensuplarının zaafları sayesinde zengin olmuş, gerçek bir saray entrikacısıdır. Diğer Osmanlı zenginlerinin hiçbirinin adı arşivlerimizde Harunaçi kadar sık geçmez. Harunaçi'ye ait arşivlerimizdeki belgelerinin çoğu, imal ettiği mücevherlerle süslü pahalı nişan ve madalya parasının hazineden kendisine ödenmesiyle ilgilidir. Osmanlı Hazinesi'nden Harunaçi'ye çok düzenli bir biçimde büyük meblağlar tutan paralar ödenmiş. Böylesine önemli biri hakkında arşivlerimizde bir biyografi mevcut değil.[653] Üstelik Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne Harunaçi'nin adı tam 41 farklı biçimde kaydedilmiş. 41 değişik biçimde adı yazılan bu zatın asıl adı Aronaçi'dir. (Aron de Leon)[654] Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde "Harunaçi" ismini biraz araştırdım. Dijital arşivde bir nokta eksik veya fazla olunca sonuç değiştiği için ismin doğru yazılışını aradım. Katalog taramasında karşıma tam 41 farklı isim çıktı. 41'den sonra sinirim bozuldu, pes edip bıraktım. Hangi yazılış gerçektir bunu anlayamadım. Okuma yanlışından dolayı; bir adamın, tam 41 farklı biçimde adının kaydedildiği, dünyada başka bir arşiv mevcut mudur? bilmiyorum. Çeşitli kitaplarda Kuyumcubaşı için "Harunaçi" adı daha fazla kullanılmış. Bu yüzden arşivlerde yer alan 41 farkı isim içinden, kitabımda kullanmak üzere "Harunaçi" ismini seçtim.[655] Harunaçi'ye ait olup yanlış okuma sonucu arşive kaydedilen, ve aslında hepsi de aynı şahısa, Harunaçi'ye ait olan 41 isim aşağıdadır:

Haronoçi,[656] Haronacı,[657] Haronaci,[658] Haronaçi,[659] Haronaçı,[660] Hasonaçi,[661] Harranacı,[662] Haranaçi,[663] Haranaci,[664] Harunaki,[665] Harunacı,[666] Harunaçi,[667]

653 Harunaçi ailesi hakkında bilinen tek araştırma Sayın Rıfat Bali tarafından yapılmıştır. Kuyumcubaşı baba ve oğul Harunaçi'lerin biyografisi için bkz: Bali, Rıfat N. *"Aronaçi Deleon"*, cilt.I, s.373, Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* Yapı Kredi Kültür Sanat Yay. İstanbul, 1999

654 *"Hasköy'de Yahudi cemaati"* Milliyet gazetesi, 3 Nisan 1991, s. 15

655 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri yetkililerinden bu yanlışın düzeltilmesini rica ederim.

656 BOA, İ. DH. 1385/1319/Ra-24. (***Haronoçi Efendi***'den satın alınan elli dört adet Murassa Nişan esmanının tesviyesi.)

657 BOA, DH. MKT. 2239/146. (Hazret-i Şehreyari ***Haronacı Efendi***'den satın alınan Nişanların zimmet kaydının yapıldığı ve bedelinin ödenmesine izin istendiği.)

658 BOA, İ. TAL. 98. 1313/Z-102 (Kuyumcubaşı ***Haronaci Efendi***'nin oğlu Jak Efendi'ye Nişan-ı Osmani ihsanı.)

659 BOA, DH. MKT. 2428/25. (***Haronaçi Efendi***'den alınan Ağır Murassa Osmani Nişanların bedellerinin ödenmesi.)

660 BOA, İ. TAL. 325/1321/Z-067. (Kuyumcubaşı ***Haronaçı Efendi***'nin hafidelerinin taltifi.)

661 BOA, Y. MTV. 204/100. (Sünnet merasimi hatırası olmak üzere Necabetlü Abdürrahim Efendi Hazretlerinin tasviri ile süslü olarak imal edilip kurenadan Faik Bey vasıtasıyla takdim kılınan kutunun bedeli olan paranın Kuyumcubaşı ***Hasonaçi Efendi*** tarafından talep olunduğuna dair Hazine-i Hassa Nezareti'nin tezkiresi.)

662 BOA, İ. TAL. 256/1319/R-10 M. (Kuyumcubaşı ***Harranacı Efendi***'ye altın Liyakat Madalyası ihsanı.)

663 BOA, Y. MTV. 175/186. (Padişah için Kuyumcubaşı ***Haranaçi Efendi***'ye imal ettirilen düğmelerin esmanının Hazine-i Hassa'dan tesviyesinin talep edildiği hususu ile faturasının Hazine-i Hassa'ca takdimi.)

664 BOA. İ. DH.. 1345/1314/Za-20. (Hazine'ce ***Haranaci Efendi***'den satın alınan Osmani, Mecidi ve Şefkat nişanlarının bedelinin ödenmesi.)

665 BOA, DH. MKT. 466/30. (***Harunaki Efendi***'den satın alınan Murassa Nişanların bedelinin Nişan Tertibi'nden karşılanması ve makbuz ilmühaberi üzerine mahsubunun yapılarak zimmet kaydının yapıldığı.)

666 BOA, İ. DH. 1011/79815 (Millet-i Museviye'den ***Harunacı***'ya rütbe tevcihi.)

667 BOA, Y. PRK. SGE. 9/66.(Kuyumcubaşı Jak ***Harunaçi***'nin, alacağı olan meblağın verilmesi istirhamı.)

"Harunaçi" isminin,
Arap harfleriyle yazılışı.

↓

نشان مصرفلری وهارو ناچی افندی

معلومدرکه عهد حاضرده نشان ومدالیه‌لرك انواعی کی صرفیاتی‌ده چوغالدی.
بناءً علیه بونلرك اثمانی مبالغ کلیه‌یی حاوی اولدیغندن اعمالاتنده مناقصه اصولنه

Sait Paşa, *Sait Paşa'nın Hatıratı*, II. Cilt, Sabah Matbaası, Dersaadet, 1328, s. 19-20-21

Harunaçı,[668] Harunaci,[669] Harubaci,[670] Harunacızade,[671] Hardenaçi,[672] Hero Haçin,[673] Heronaçi,[674] Hero Naci,[675] Heronaci,[676] Heronaki,[677] Horanaci,[678] Horunaci,[679] Harun Naci,[680] Horonaci,[681] Horonaçi,[682] Horonçi,[683] Horonaki,[684] Hard Naci,[685] Hartavcı,[686]

668 BOA. BEO. 2245/168338. (Nişan bedelinden birikmiş alacağının ödenmesi hakkında bazı ifade ve istidayı havi ***Harunaçı*** Efendi tarafından verilen arzuhal.)

669 BOA, BEO. 1947/146013. (İngiltere Kraliçesi için ***Harunaci***'ye imal ettirilen murassa Mecidi Nişanı'nın esmanının tesviyesi.)

670 BOA, Y. PRK. SGE. 7/71. (Kuyumcubaşı ***Harubaci***'nin Padişaha takdim olunan Mücevherat, Kılıç ve saireden talep ettiği meblağın faturası.)

671 BOA. DH. MUİ. 38/-1. 70. (Paris'te bulunan ***Harunacızade*** Jak'ın giyabında işaa olunan müfteriyattan endişelenerek verdiği arzuhal üzerine hakkında Divân-ı Harb-i Örfi'ce bir hüküm sadır olmadığı.)

672 BOA. BEO. 115/8592. (Muteberan-ı Sarraftan ***Hardenaçi Efendi***'nin mahdumu Jak Efendi'nin bin kuruş maaşla, Rüsumat Emaneti Tercüme Odası Müdür Muavinliği'ne tayini.)

673 BOA, DH. MKT. 1457/71 (Tebea-i devlet-i Aliyye'den ***Hero Haçin***'in mahalle şeklini vermek istediği gazino ve bahçesinin Şehremaneti'nce satın alınması.)

674 BOA. DH. MKT. 504/23. (***Heronaçi Efendi***'den satın alınan nişanların, makbuz ilmühaberi ile mahsup edilmek üzere Hazine-i Celile serveznesine zimmet kaydolunduğu.)

675 BOA, ŞD. 105/48 (Kulekapısı'nda olup bil-müzayede sarraf ***Hero? Naci*** uhdesine takarrur ederek müddet-i nizamiyesi zarfında akçesini vermediği cihetle yalnız olarak verdiği akçenin zabtıyla muahharan noksan bedel ile satılan bir parça vakıf arsası hakkında bazı istizan.)

676 BOA. BEO. 608/45577. (Fincancılar Yokuşu'nda Şark Han'da mutasarrıf olduğu mescit mahalli hakkında Evkaf-ı Hümayun Müşavirliği'nden her iki sene de aleyhine dava ikame olunduğundan bahisle bu konudaki evrakın Şura-yı Devlet'çe tetkik edilmesi istidasını havi ***Heronaci Efendi*** tarafından verilen arzuhal.)

677 BOA. DH. MKT. 2268/80. (***Heronaki Efendi***'den satın alınan nişanların parasının nişan tertibinden ödeneceği.)

678 BOA. DH. MKT. 1427/80. (***Horanaci Efendi***'ye ait olup Belediyece satın alınmak istenen Beyoğlu'ndaki Gazino ve arazinin belirlenen değerden sahibinin rızası alınarak satın alınmasının takdimi.)

679 BOA. DH. MKT. 2180/29. (***Horunaci***'ye verilecek Nişan hakkındaki müsveddenin Sadaret'le beraber yazıldığı.)

680 BOA. DH. MKT. 2547/7. (***Harun Naci Efendi***'den alınıp ilmühaberi gönderilen Nişanların muamelelerinin yapılması.)

681 BOA, DH. MKT. 2451/27 (***Horonaci Efendi***'ye yaptırılan üç Murassa Nişan-ı Osmani'nin bedelinin nişan tertibinden altın olarak tesviyesi)

682 BOA. Y. PRK. HH. 30/50. (Serkuyumcu-yı Padişahi ***Horonaçi***'nin, Padişaha takdim ettiği mücevherat parası bakiyesinin ödenmesi istirhamı.)

683 BOA. Y. PRK. AZJ. 31/71. (Kuyumcubaşı ***Horonçi***'nin padişaha takdim edilen mücevheratın meblağının fazla olduğu ve Avrupah tüccarlara tutarının ödemesinde zor durumda kaldığı için bir miktar akçenin buyurulması istirhamı.)

684 BOA. DH. MKT. 2281/82. (Meskukat İdaresince ***Horonaki Efendi***'den alınan nişanların paralarının ilmühaberinin gönderildiği ve gerekli işlemlerin yapıldığı.)

685 BOA. DH. MKT. 2152/8. (***Hard Naci Efendi***'den mubayaa olunan Murassa Nişanlar hakkında müsveddesi Sadaretle beraber tanzim olunduğundan zimmet-i mahsusuna müracaat olunması.)

686 BOA, DH. MKT. 543/11 (***Hartavcı Efendi***'den satın alınan altı adet nişan bedellerinin Maliye Hazinesi'nden ödenmesi.)

Halid Naci,[687] Haroyacı,[688] Haroyani[689] Haromacı,[690] Haro Naçi,[691] Haro Naci,[692] Haru Naçi,[693] Harnaviçi,[694] Hırdavatçı,[695] Hırdavatcı,[696]

Jak Harunaçi ve Baba Tahir'in Madalya ve Nişan sahtekârlığı

Osmanlı ecnebilerinin yıllar önce çektirdiği portre fotoğraflar günümüzde araştırmacılar için bir bulmaca konusudur. Eski fotoğraf müzayedelerinde bu tür portre fotoğraflara sıkça rastlıyorum. Fotoğraf üzerine zamanında herhangi bir kimlik bilgisi yazılı değilse bulmaca daha da zorlaşıyor. Bakıyorum. Göbeğine kadar, her tarafı Osmanlı madalyalarıyla dolu daha önce fotoğrafı hiç görülmeyen bir şahıs. Müzayedeyi düzenleyen arkadaşlar da, fotoğrafı getiren kişi de bu şahsın kim olduğunu çıkaramamış. "Araştırmacısın sen anlarsın, kim bu şahıs?" diye bazen bana da böyle fotoğraflar gösterildiği oluyor. Madalya ve nişanlarını büyüteç yardımıyla dikkatlice inceliyorum. Büyük çoğunluğu Osmanlı. Üstelik sıradan kimselere verilmeyen önemli madalya ve nişanları da var. Hayretim büsbütün artıyor. Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'da dahi bu kadar madalya yok. Demek ki önemli biri diye düşünüyorum. Kimdir acaba diye daha dikkatlice araştırıyorum. Ne sâlnamelerde, ne de başka Osmanlı dönemi görsel kitaplarda böyle birine ait bir fotoğraf yok. İşin içinden çıkamıyorum. Birçok araştırmacının da aynı durumla karşılaştığını biliyorum.

Osmanlı ricali arasında önemli görevler üstlenen gayrimüslimler ve yabancı ülke pasaportuyla ülkede iş gören çok sayıda ecnebi var. Ve bu kişilerin karıştığı inanılmaz dalâvereli işler var. Osmanlıcılığa soyunmuş bir takım tarihçi zümresi var ki bu konulara hiç girmez. Birçok işin içyüzünü bal gibi bildiği halde tek satır yazmaz. II. Abdülhamit yadigârı Harunaçi, binlerce örnekten sadece biridir. Halkımız Osmanlı sarayında çevirmediği dolap kalmamış bu sahtekârın adını dahi öğrenememiştir. Bunun tek sorumlusu Osmanlıcı tarihçilerdir. Çünkü böyle şeyleri yazmanın Peygamber gibi yüceltmeye çalıştıkları II. Abdülhamit'in içyüzünü ortaya çıkaracağını bilirler. Tarihimiz ucu şuna

687 BOA. BEO. 1711/128296. (***Halid Naci*** Efendi'den mubayaa olunan iki kıta Murassa Osmani Nişanı parasının ödenmesi. Dahiliye)

688 BOA. ŞD. 2912/7. (Merhum Rıza Paşa'nın Kadıköy'de Caferağa Mahallesi'nde bulunan sahil hanesinden tefevvüz ettiği arsa hakkında Sarraf ***Haroyacı***'nın iddiası hakkında Adliye Veznedarı Hasan Efendi'nin arzuhali. İstida 10)

689 BOA. BEO. 2173/162910 (Hazine-i Celile'ye ita eylediği nişan-ı zişanlardan dolayı olan bütün matlubuna mukabil ancak yüz bin kuruş verildiğinden dolayı ber-vech-i karar icab eden mebaliğin itası hususunda ***Haroyani Efendi***'nin istidası.)

690 BOA, BEO, 40/2966 (Hazine-i Hassa-ı Şahane'den verilen üç kıta havalename mucibince matlubatı olan meblağın hazinece sergiye rabtının tüccar ***Haromacı Efendi*** tarafından taleb edildiği.)

691 BOA. DH. MKT. 2036/76.(Sarraf ***Haro Naçi*** Efendi'nin alacağının, faiz ve masraflarıyla beraber, borçlu Mustafa Efendi'nin maaşından kesileceği.)

692 BOA. Y. A. RES. 39/9. (Devlet-i Aliyye tebaasından ***Haro Naci***'nin Taksim civarında sahip olduğu gazino ile bahçenin belediye tarafından satın alınması.) Taksim bahçesinin sahibi sözü edilen şahıs Harunaçi'dir.

693 BOA. Y. A. HUS. 333/33. (Maliye hazinesince satın alınacak olan Parga Çiftliği'nin ***Haru Naçi***'nin oğlu uhdesine ait hissenin takdir-i kıymeti hakkındaki muamele.)

694 BOA. DH. MKT. 508/16. (***Harnaviçi*** Efendi'den satın alınan üç adet nişanın Hazine-i Celile Serveznedarlığı'na zimmet kaydının yapıldığı.)

695 BOA. DH. MKT. 2597/ 112 (***Hırdavatçı*** Efendi'den satın alman çeşitli rütbelerden Osmani ve Mecidi 770 kıt'a nişanın Hazine Veznedarlığı'na zimmet kaydolunduğu)

696 BOA. DH. MKT. 2598/32 (***Hırdavatcı*** Efendi'den satın alınan 34 kıt'a murassa nişanın hazine veznedarlığına zimmet kaydolunduğu)

dokunur, buna dokunur, riyakarlık ve kaygısıyla bilerek örtbas edilen ve kapalı kalan olaylarla doludur.

Ülkemiz II. Abdülhamit devrinde, Avrupa'dan kovulan birtakım karanlık geçmişli kozmopolitlerin sığınak yeriydi. Osmanlı toplumu içinde boy gösteren, yabancı pasaportlu birçok ecnebi vardı ki, ne iş yaptığını kimse bilmiyordu. Üstelik bunların göğsü yüksek rütbeli Osmanlı nişan ve madalyalarıyla da doluydu. Ancak bu ecnebilerin bazıları madalya ve nişanı Sultan'dan almıyor, para karşılığında sahtekârlardan temin ediyordu. Bu sahtekârların başında Jak Harunaçi,[697] ve Baba Tahir[698] geliyordu. Bu iki kafadar dalâvereci para karşılığında yıllarca madalya ve nişan sattı. Osmanlı ülkesinde kurduğu hafiyecilik ağı sayesinde her şeyden haberi olan II. Abdülhamit elbetteki bu işlerden de haberdardı. Çünkü bu sahtekârların ikisi de kendisinin has adamlarıydı. Ancak Jak Harunaçi ve Baba Tahir'in bu yolla ecnebilerden, çaktırmadan para koparmasının Sultan'a hiçbir zararı yoktu. Baba Tahir, Abdülhamit devrinin iktidar yanlısı ve en büyük gazetesi Malumat'ın sahibiydi. Yapılan bu nişan ve madalya sahtekârlığını Ercüment Ekrem Talu şöyle anlatıyor:

> "...Ne idiğü belirsiz kimseler olan bu herifler, Osmanlı ülkesinde itibar kazanıp, kendi memleketlerindeki kötü şöhretlerini sildirmek sevdasındaydılar. Hepsi de, göğüslerine birer nişan, birer madalya takmak, kartvizitlerinin üzerine: Filanca nişanın falanca rütbesini hâmil, ibaresini koyabilmek istiyorlardı. Bunlardan, Baba Tahir'e veya yardakçılarına başvurup aracı olmalarını dileyenler olmuştu. Bazıları: "gerekirse, para da veririz." demişlerdi. Gelir kaynağı kurumaya yüz tutan "Baba Tahir ve Şürekâsı" firması, işte o maceraperest ecnebilerin nişan ve madalya düşkünlüğünü istismar etmeye karar verdiler. Saray-ı Hümâyûn Kuyumcubaşısı Harunaçi, aynı zamanda devletin Nişan Müteahhidi idi. Divan-ı Hümâyûn'a gereken nişan ve madalyaları o yapar ve devlete satardı. Harunaçi'nin oğlu Jak Bey, Baba Tahir'in dostuydu. Bunun aracılığıyla istedikleri kadar nişan satın almanın mümkün olduğu anlaşıldıktan sonra, gerekli bütün düzen kuruldu. Malûmat Matbaası'nda [Madalya] beratları bastırıldı. Bir de tarife tespit edildi. Bu tarifeye göre Murassa Nişanlara 1.000, 1.500, birinci rütbelere 500, 700, ondan sonrakilere de dereceye göre, yüz ve elli liraya kadar fiyat konuldu. Nişan meraklılarını, kumpanyanın komisyoncuları birer suretle matbaaya davet ediyorlar, orada Baba Tahir kendilerine, diledikleri nişanı aldırmak için Mabeyin'de herhangi bir kodamanın aracılığı ile sağlayacağını vaat ediyor, paralar -tarife gereği- sayılıyor ve birkaç gün içerisinde de o nişan, o zata veriliyordu. Bu taltiflerin listesini, Fransızca Servet gazetesi, ustalıklı bir biçimde, diğer resmî tevcihatın arasına sıkıştırarak ilân etmek cesaretini de göstermekteydi. Böylece, iki yıl kadar devam eden bu kârlı ticaret, nihayet günün birinde, bir müflis bezirgânın yüzünden patlak verdi."[699]

---

697 Jak Harunaçi'nin kendisine ait madalya ve nişanlar sahte olmayıp, Padişahın iradesi ile verilmiştir. Beratlarının kaydı ise arşivlerimizde mevcuttur.

698 Baba Tahir (1864-1909) Malumat gazetesi sahibi. Malumatçı Tahir adıyla tanınan Abdülhamit devrinin iktidar yanlısı gazetecisi.

699 Talu, Ercüment Ekrem, Geçmiş zaman olur ki. Alaattin Karaca, Hece Yayınları, 2005, İstanbul, s. 212

Sadrazam Sait Paşa, Jak Harunaçi ile başa çıkamadı

Sadrazam Sait Paşa,[700] hatıratında Harunaçi Efendi ve oğlu Jak Harunaçi'ye özel bir bölüm ayırmış.[701] Sait Paşa, Sultan'ın Kuyumcubaşısı'nın çevirdiği dolaplara engel olmaya kalkışmış. Sait Paşa hatıratında "Nişan Masrafları ve Harunaçi Efendi"[702] adlı bölümde şunları anlatıyor:

"Bilindiği gibi şuna buna verilen nişan ve madalyaların çeşidi gibi sarfiyatı da çoğaldı. Bu yüzden bunlar çok para tutuyordu. Bunların imalatında açık eksiltme ve ihale yöntemine başvurmak gerekliydi. Oysa nişan imali sarraflardan Harunaçi Efendi'ye özgü bir iş oldu. Alacağı para her hafta taksitle Rüsumat gelirlerinden verilmekteymiş. Rüsum gelirleri çok gerekli ve acil masraflara karşılık olduğu için, masraflar gelirin üzerine çıktığından Rüsumat'ın birçok açığı vardı. Bunun içindir ki, maaşlarını gümrük gelirlerinden alan sefir ve şehbenderlerimiz - özel kişiler müstesna olmak üzere- maaşlarını zamanında alamıyorlar, maişetçe çok sıkıntı çekiyorlardı. Rüsum gelirleri ertelenmemesi gereken masraflara sarf edilmek üzere nişan havalesini gümrükten alarak Maliye hazinesine nakil ettirdim. Ancak Saray'da bulunduğum günlerden birinde Başmabeyinci Hacı Ali Paşa, Harunaçi Efendi'nin oğlu Jak Bey'i arkasına katarak yanıma geldi. Bunların alacaklarının eskisi gibi gümrükten verilmesi ve ellerinde gayet acilen dört adet İmtiyaz Nişanı olduğunu söyledi. Nişanların zamanında alınması için hazineden 15.000 lira verdirilmesini istedi. İcabına bakılır, cevabı verilmekle birlikte yapılacağı söylenen dört nişanın imali için 15.000 lira istenilmesi malzeme ve işçilik değeri olmayıp sahip olanların itibar düzeyine göre belirlendiği verilen cevaptan anlaşıldı. Ertesi gün Jak Bey, Bab-ı Âli'ye gelip ödemenin Rüsumat Emaneti'ne iadesini, Maliye'den istenilen paranın verilmesini söyleyerek: "Siz bunları yapınız, ben de İnşallâh İftihar Nişanı'nızı ağır pırlantalarla işlerim. Belki Liyakat Madalyanıza da taşlar koyarım" yollu bir mizahta dahi bulundu. Nişan-ı İftihar ki, Sultan II. Mahmut zamanında çıkarılmıştır. Şimdilerde gerçi vükelanın tamamı bu madalyaya haizdir. Hatta ikinci ve üçüncü derecedeki memuriyetlerde bulunanlar bile bu nişana sahiptir. Ancak diğer taraftan hükümdarlara da verilmekte olduğundan Devlet-i Osmaniye'ce pek kaderli bir nişan olarak değerlendiriliyordu. Bununla beraber lâyık görülmemiş olmalıyım ki, bu nişana ben de uzun memurluk hayatımda sahip olamamıştım. Fakat Jak Bey'in Nişan imaline memuriyeti münasebetiyle İftihar Nişam'na sahip olmadığımı bilmesi olası değilse de, madalyalar Darphane'de yapıldığından bende Liyakat Madalyası bulunmadığını nasıl vâkıf olmuş? Bunu anlayamadım. Her ne ise kendisine "Rüsumat bütçesinin açığı var. Ödemeyi oraya iade etmek uymaz. Hesaplarınıza baktırmak ve alacağınız varsa ona göre hazineden istediğiniz parayı vermek Maliye Nezaretine aittir." cevabı verildi. Sonra imalâtın ihale ve açık eksiltme ile yapılması. İkincisi nişanların şerefi asıl ve nevinde olmak kuralına göre birbirinden farklı süslemelerle yapılmalarına gerek olmadığından bu adetin terk edilmesi. Üçüncüsü küçültmeye gidilerek

700 Mehmet Sait Paşa (1838-1914) (Küçük Sait Paşa) Osmanlı Devlet ve siyaset adamı. II. Abdülhamit döneminde yedi kez, İkinci Meşrutiyet döneminde iki kez. Toplam dokuz defa sadrazamlık yaptı.

701 Sait Paşa, *Sait Paşa'nın Hatıratı*, II. Cilt, Sabah Matbaası, Dersaadet, 1328, s. 19-20-21

702 Sait Paşa'nın 1977'de Latin harflerle Türkçe yayımlanmış bir hatıratı mevcuttur. Hatırat çok fazla sadeleştirilerek ve özetlenerek ve aynı zamanda bir takım açıklama notları eklenerek yayımlanmıştır. Bkz: Şemsettin Kutlu, *Sadrazam Sait Paşa, Anılar*, Hürriyet Yayınları, 1977, İstanbul, s. 246-248

diğer devletlerin nişanlarına uygun hale getirilmesi. Dördüncüsü nişanlar yapıldıkça Maliye Meclisi'nce uzman bir heyetin onaylaması. Avrupa ve Amerika'dan elmasın zaman, zaman geçerli değerinin araştırılması. Nisbet-i mu'tedile üzere imal ücreti ve temettü zam ettirilerek değer biçme konusunda müteahhidin ifadesine veya komisyonun değerlendirmesine kanaat olunmaması, beşincisi nişan tahsisatının idaresi Dahiliye Nezareti'nde ise de bunun her dairece kullanılması Maliye Nezareti bütçesine nakledilmesi, nişanların sarfiyatı eskiden olduğu üzere ceb-i hümayun defterinden ve muhil ve tarih itaları protokol kaydından çıkarılarak bu uygulamalardan sonra Maliye Muhasebesi'nden ödeme emri yazılması gereklerini arz ettim. Gerekli irade çıkarılarak bu kuralı kabul etmeleri, Dahiliye ve Maliye Nezaretleri'ne bildirildi. Bunun üzerine kuyumculardan biri geçmişte yapılandan çok farklı ve hazineye yararlı şartlarla imalâta talip olmuşsa da, Maliye'ce talebi dikkate alınmadığını bildiren Bab-ı Âli'ye bir dilekçe verdi. Azlimden sonra ise tamamen eski yola geri dönüldüğü duyuldu."[703]

II. Abdülhamit, Harunaçi'nin sahtekârlıklarının farkındaydı

Yıldız'da patlayan bombadan sonra II. Abdülhamit Ermeni Kuyumculara sırt çevirdi. Harunaçi'nin dalâvereli işlerini bildiği halde, kusurlarını da görmezden geldi. Suikast işinde parmağı olduğunu öğrenmesine rağmen yine de Harunaçi'yi Kuyumcubaşı görevinden almadı. Musevi tebaasından Naum Paşa'nın oğlu Said Naum Duhani, Kuyumcubaşı Harunaçi'nin Osmanlı ricali tarafından pohpohlanışından söz ediyor. Harunaçi ile ilgili en doğru yargıya II. Abdülhamit'in varabildiğini şu cümlelerle anlatıyor:

> "Harunaçi Efendi, Sultanın kuyumcusuydu. Bunun içindir ki "Pırlantalarla süslü bir Nişan" almak umudunda olan görevliler ve çeşitli kişiler, İmparatorluğa mal veren kuyumcunun peşinde koşar, er veya geç göğüslerini süsleyecek olan o nişanın pırlantalarına özen göstersin diye, onu pohpohlarlardı. Elmas tâcirinin hakkındaki en doğru yargıya, sadece ve sadece Yıldız Sarayı'nın sahibi [II. Abdülhamit] varabilmişti."[704]

II. Abdülhamit, Harunaçi'nin getirdiği değerli taşların birçoğunun sahte olduğunu da biliyordu. Duhani'ye göre II. Abdülhamit, bu düşüncesini Evkaf Nazırı Turhan Paşa'ya şu cümlelerle söylemişti:

> "Değerine gelince, açık konuşalım, bu türden iri taşları bana getiren, Harunaçi'dir. Bunların yakut olduğunu söylüyor... Ama beni kandıramazlar... Hadi Paşa hadi, biliyorum, sahte bu... Ne yaparsınız işte, Harunaçi'nin de yaşaması gerek..."

II. Abdülhamit'ten sonra Harunaçi saraydan eskisi gibi mücevher siparişleri alamadı. İttihat ve Terakki Hükümeti savunma giderlerine büyük önem verdi. Devletin elindeki II. Abdülhamit'in Harunaçi'ye fuzuli olarak imal ettiği Murassa Nişanların hepsi bu dönemde satıldı. Amiral Fahri Çoker, II. Abdülhamit'ten kalan ve Osmanlı Bankası'nda

703 (Alıntı Sait Paşa'nın orijinal hatıratından yapılmıştır. Metnin içindeki Arapça bazı sözcükleri günümüz kullanılan Türkçe karşılıklarıyla kullandım.) Sait Paşa, *Sait Paşa'nın Hatıratı*, II. Cilt, Sabah Matbaası, Dersaadet, 1328, s. 19-20-21

704 Said Naum Duhani, Nihal Önol, *"Beyoğlu'nun adı Pera iken: geri dönmeyecek zamanlar"*, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 132

duran mücevherlerden Murassa nişanlarla tarihi ve milli değere sahip olanların dışındakilerin hükümet gözetim ve sorumluluğunda satılmak üzere Donanma Cemiyeti'ne terk edildiğini ve bu şekilde toplanan paranın, iki yılda 1.710.229 altın lirayı bulduğunu belirtiyordu.[705]

Madalyacı Jak Harunaçi, Damat Ferit'in çetesindendi...

Mütareke devrinde Osmanlı hazinesi tamtakır bir haldeydi. Kuyumcubaşı Harunaçi ailesi bu dönemde de yine inanılmaz bir servet elde etti. Ülkemizin işgal altına girdiği Mütareke yıllarında, eskisi gibi Vahdettin de, fuzuli madalya dağıtımına devam etti. Bol keseden dağıtılan madalya ve nişanların sadece bir kısmı Takvim-i Vekayi'de yayımlandı. Madalya ödemeleri ise büyük ölçüde açıktan yapıldı. Sultan'ın harcamalarını denetleyecek Osmanlı Meclisi kapalıydı. Bu yüzden Jak Harunaçi'ye eskisi gibi bol keseden siparişler verildi. Harunaçi Vahdettin'le Şehzadelik devrinden hatırlı dostluklar kurmuştu. Damat Ferit ise Harunaçi'nin en yakın dostuydu. Türkiye'den firar ettikten sonra, her ikisi de Fransa'nın Nice şehrinde yaşadı. Vahdettin ve eniştesi, sahtekâr dostları Harunaçi'yi saray nimetlerinden mahrum etmedi. Vahdettin yeni evleneceği saray bahçıvanının 18 yaşındaki kızını kandırabilmek için elmas ve pırlantalara boğdu. Nikah hediyesi olarak verdiği paha biçilmez mücevherlerin imalâtını da Jak Harunaçi yaptı. Jak Harunaçi Fransa'da Osmanlı Hanedan üyeleri ve Türkiye'den sınır dışı edilen şahıslarla içli dışlıydı. 1930 yılında 150'liklerden Gümülcineli İsmail Hakkı Fransa'nın Nice şehrinde bir yaralama olayına karıştı. Jak Harunaçi bu olayın mahkemesinde Gümülcineli İsmail Hakkı lehine tanıklık etti.[706] Hikmet Nisan, "Abdülhamit ve Kuyumcu Jak Bey" başlığıyla Tasvir gazetesinde yayımlanan yazısında Jak Harunaçi hakkında şunları söylüyordu:

> "Mütarekeden sonra Nice'e gelenler arasında o da vardı. Fakat İstanbul'da tanıdığım Jak Bey elden tamamıyla çıkmış, senelerin hayli tahribatına uğrayarak ihtiyarlamış, çok çökmüştü."[707]

Jak Harunaçi, Mustafa Ağa Camii'ni 1.300 liraya satın aldı!...

İstanbul'da Fincancılar Yokuşu'nda Kanuni devri vezirlerinden, Pertev Mehmet Paşa'nın vakfına ait han vardı. Harunaçi Efendi bu hanı satın aldı. Pertev Mehmet Paşa Hanı adlı tarihi binanın ismini Şark Çarşısı (Şark Han)[708] olarak değiştirdi.[709] 1890 yılında Posta ve telgrafhane binası yapılması için hanı hükümete satmaya çalıştı.[710] Ancak başaramadı. Hanın ortasında vakfa kayıtlı "Mustafa Ağa Mescidi"[711] adlı bir camii şerif vardı. Harunaçi Efendi Evkaf Nezareti'ne başvurarak bu caminin bulunduğu alanı da satın almak ve mağazalara katmak istedi. Ancak bu arzusuna Vahdettin saltanatının

705 "Donanma Cemiyeti'nin ihyası mı?" Bkz: Cumhuriyet gazetesi, 4 Mayıs 1965, s. 2

706 "Gümülcineli İsmail Hakkı'nın Davası" Bkz: Cumhuriyet gazetesi, 29 Mayıs 1930, s. 3.

707 *"Abdülhamit ve Kuyumcu Jak Bey"* Hikmet Nisan, Tasvir gazetesi, 1 Temmuz 1946, s. 5

708 Şark Çarşısı'na bazı kaynaklarda parantez içinde Ninio Han adı yazılıdır.

709 Günümüzde bu işyerinin tabelasında "Tarihi Şark Han" yazılıdır. Ancak binanın orijinal mimarisinden geriye en ufak bir iz kalmamıştır. Çin malı ithal hediyelik eşyalar satılan bir iş hanı olarak kullanılmaktadır..

710 BOA. DH. MKT. 1760/110

711 Günümüzde Şark Han'ın bodrum katında, çarşı esnafının kullandığı bir ibadethane bulunuyor. Kapısında "Mescit" yazılı bir tabela mevcut. Yıllar önce menfaat uğruna bir Musevi'ye satılan camii şerifi banisi Mustafa Ağa unutulmamalı. "Mustafa Ağa Mescidi" adı hiç olmasa bir tabelada olsun yaşatılmalıdır.

doymak bilmeyen ihtiyaçlarının sürdüğü Mütareke yıllarında kavuşabildi. Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey, İleri gazetesine yaptığı açıklamada Mustafa Ağa Camii Şerifi'nin 1.300 liraya satıldığını ihbar etti. Ahmet Kemalettin Bey: "Rıza Paşa Yokuşu'nda Şark Çarşısı'nın ortasında bulunan Mustafa Ağa Camii şerifini 1.300 lira bedelle Harunaçi Efendi'ye"[712] satıldığını ifşa etti. Yüz kızartıcı cami satışı doğrudan Evkaf Nezareti tarafından ve resmi bir biçimde yapılmıştı. Kitabına uydurulan bu satış için Evkaf Nezareti bir tekzipte bulunmaya yeltenmedi. Çünkü saray hainlerine dayanarak yapılan bu seviyesiz ticaret herkesçe biliniyordu. Yüzlerce yıl önce Pertev Mehmet Paşa'nın hayratı olan, ata yadigârı bir vakıf eseri ve bu vakfa kayıtlı Mustafa Ağa Camii şerifi yok edildi. Sırf adi bir menfaat uğruna satıldı. Abdülhamit ve Vahdettin'in Kuyumcubaşısı tarafından zalimce yok edildi.

Kapalı kalmış bir tarihin sorumlusu ve bu günahların gerçek suçluları kimdi? Parayı bastırıp vakıfa kayıtlı ecdadımıza ait bir İslâm mabedini satın alan. Yetim hakkının üstüne oturan uyanık Yahudi mi? Menfaat için bu rezilce işin gerçekleşmesini sağlayan Evkaf ve Meşihat memurları mı? Harunaçi'nin serpiştirdiği rüşvetleri cebe indiren görevliler mi? Yoksa meydana gelen bütün bu rezaletlere göz yuman Padişah mı? Bir de bütün bu gerçekleri bilip milletimizden saklayan bir takım tarihçi zümresinin günahları da var. Elbette ki bu günahların hesabı artık yalnız ve yalnızca ahrette sorulabilir. Tıpkı işgal yıllarında meydana gelen ve hesabı ahrete havale olmuş nice sayısız diğer günahlar gibi...

Jak Harunaçi'nin Osmanlı Sarayı'nda çevirdiği dolaplar

Refii Cevat Ulunay,[713] Jak Harunaçi'yi çok yakından tanır ve çevirdiği dolapları iyi bilirdi. Çünkü işgal yılarında millet aleyhine hep birlikte çalıştılar. Sarayda dönen dolaplar bütün enerjisini, Harunaçi gibi sahtekârların serpiştirdiği rüşvetten alıyordu. Ulunay, dostu Harunaçi'nin kazandığı bütün paranın cebine girmediğini ve etrafa da çok serpiştirdiğini anlatıyor. Eski dostu Harunaçi'nin kazandığı servetin hayrını göremediğini söylüyor. Ulunay, Milliyet gazetesinde yazdığı makalelerinden birinde Harunaçi'nin servetinden şöyle söz ediyordu:

> "Kazanç [Harunaçi'nin] cebine girmez. Etrafa az çok serpiştirmek gerekir. O da dolabını ona göre çevirir. Bu işin bütün ince tarafları Harunaçi'nin oğlu Jak Bey'de idi. Zat-ı Şahane'ye gösterilmeyen hediyelik parçaları aşağı mallardan seçer, pahalı fiyatlarla sokardı."
>
> "Fransa'ya gitmişti. Nice'de yerleşmiş ve orada sefalet içinde öldüğünü haber aldım. Öyledir. Kendi çekmese de bir gün olur evladı çeker."[714]

Jak Harunaçi, Türk milleti aleyhine nasıl casusluk yaptı?

Vakit gazetesinde yayımlanan "Harunaçi'nin uyruğu" başlıklı haber.

"Casusluğu tespit edilen bu nankör hudut haricine çıkarılıyor. Abdülhamit zamanında

712 *Ağa Camii Vakfi'nın Mütevellisi Ahmet Kemalettin Bey'in açıklaması.* Bkz: İleri gazetesi, 15 Temmuz 1922, s. 3

713 Refii Cevat Ulunay, Alemdar gazetesi sahibi. Milli Mücadele aleyhine yazıları nedeniyle, 150'lik listeye dahil edilerek vatandaşlıktan çıkarıldı. Aftan yararlanarak ülkeye geri döndü.

714 Milliyet gazetesi, 2 Eylül 1958, s. 4

dönemin ileri gelenleriyle diz dize oturarak milyonlarca liralık bir servet yapmayı başaran, İstanbul'da meşhur Harunaçi'yi tanıyıp bilmeyen yoktur. Bu adamın vefatından sonra, istibdat devrinin bin türlü karanlık ve karışık kanallarından toplanarak biriken bu büyük servet, Jak Bey adındaki Harunaçi'nin büyük oğluna geçmiştir. Babasının memlekette ve memleketin biraz değil, pek çok zararına kazandığı bu servetin sahibi olan zat, talihin kendisine bahşettiği bu özel mevki ile yetinmemiş, elinde müthiş ve büyük bir servetle bir taraftan Borsa fırıldaklarıyla, bu memleket evladının zaten kuruyup azalan son kan damlalarını emerken, diğer taraftan daha da büyük servetler kazanmayı düşünmüş, geniş bir casus şebekesinin başında, I. Dünya Savaşı devresini, düşmanlarımızdan aldığı paralara karşılık memleketin sırlarını satmıştır. Fakat işin asıl garibi, Jak Harunaçi'nin bu şüpheli durumu herkesçe bilindiği halde, I. Dünya Savaşı sırasında esrarengiz koruyucuları tarafından bir türlü takibata uğramamış, Erkân-ı Harbiye'nin verdiği raporlara rağmen bu adam serbestçe İstanbul'da gezip dolaşmıştır. Harunaçi, Mütareke sırasında da boş durmamış, Milli davanın fedakar savunucuları ve onların kurduğu kahraman ordu hakkında, dışarıya birçok bilgi vermiş, aldığı yüz binlerce liralar karşılığında, memleketin sırlarını satmıştır. Milli idarenin kuruluşunda, memlekete her hıyanet eden gibi, selameti firarda arayan Harunaçi, ecnebi ülkelere gitmiş ve durumun düzelmesinden yararlanarak yeniden İstanbul'a dönmüştür. Polis Müdüriyeti, Harunaçi'nin işte bütün bu kirli geçmişi hakkında inceleme yapmış ve kendisini sınır dışına çıkarmaya karar vermiştir. Biz, birçok ülkeye hürriyet analığı yapan memleketlerin, hıyanet işlerindeki hassasiyetini gördükçe, verilen bu gibi kararlara üzüntüden başka yapacak bir şey bulamıyoruz. Çünkü biliyoruz ki, memlekete hıyanet eden bir hainin cezası yalnız onu sınır dışına çıkarmak değildir."[715]

Jak Harunaçi, Harington sayesinde Türk yargısından kurtuldu.

Jak Harunaçi her devirde iş görmüş yetenekli biriydi. Ülkemizin işgal altına girdiği devirde yine Saray çevresinden ayrılmadı. Vahdettin ve Damat Ferit'le birlikte milletimiz aleyhine siyasete girişti. İşgal Kuvvetleri Başkumandanlık Karargâhı üst düzey kumandanlarıyla, Yüksek Komiserlerle, sefirlerle yeni dostluklar kurdu. Harunaçi, bu yakın ilişkileri kullanarak devletin gizli sırlarını da düşmana sattı. Türk Milleti aleyhine yaptığı bu casusluk sayesinde de bol para kazandı. Milli Hükümet, işgal birliklerinin henüz İstanbul'u terk etmediği bir tarihte Jak Harunaçi'yi ele geçirdi. Lozan'ın imzalanmasına birkaç hafta kalmıştı. İşgal yönetimi Harunaçi'nin Anadolu'ya sevk edilmesine ve milli idare tarafından yargılanmasına izin vermedi. Harunaçi, General Harington'ın himayesinde sınır dışına çıkarıldı. Harunaçi'nin sınır dışı edilişi, İleri gazetesinde "Harunaçi zadenin uyruğu" başlıklı haberle şöyle duyuruldu:

"İstibdadın ileri gelenleriyle daima beraber yaşayan ve bu sayede pek çok para kazanan meşhur kuyumcu Harunaci'nin oğlu Jak da babasının eserine uymuş. Gerek I. Dünya Savaşı ve gerekse Mütareke sırasında para kazanmak için her türlü işleri yapmaktan çekinmemiştir. Hatta Damat Ferit zamanında sokulduğu bazı yetkili hükümet ricalinin sırlarını alarak, düşmana satmış ve bu yüzden birçok liraları cebine indirmiştir. Milli Hükümetimiz adı geçen kişinin casus olduğunu anlamış ve kendisini milli sınırlarımızın

715 *"Harunaçi'nin uyruğu"* Bkz: Vakit gazetesi, 9 Temmuz 1923, s. 2

dışına atmağa karar vermiştir. Dün Harunaci'nin oğlu Jak ele geçirilerek deniz merkezine, oradan da bir vapura bindirilerek milli sınırların dışına defedilmiştir."[716]

Vakit gazetesi Jak Harunaçi'nin sınır dışı edilişini "Harunaçi sınır dışına çıkarıldı" başlığı ile şöyle duyurdu:

"Vatana hıyaneti dolayısıyla memleketimizden sınır dışı edileceğini dünkü nüshamızda haber verdiğimiz Harunaçi dün deniz zabıtası tarafından milli sınırlarımızın dışında bir limana çıkarılmak üzere bir vapura bindirilmiştir."[717]

Vahdettin, Jak Harunaçi'nin kazığını Sanremo'da anladı!...

Vahdettin Jak Harunaçi Efendi'ye çok sayıda değerli madalyalar, elmas ve pırlanta taşlı Murassa İmtiyaz Nişanları yaptırdı. II. Abdülhamit'in yetiştirdiği sarayın yarım asırlık Kuyumcubaşısı'na Vahdettin'in büyük güveni vardı. Jak Harunaçi Elmas ve pırlanta piyasasının kurduydu. Vahdettin'e paha biçilmez elmaslarla süslenmiş, çok sayıda madalyalar ve nişanlar yaptı. Sultanın beş karısının mücevherlerini de Harunaçi imal etti.[718] Vahdettin firar edip Sanremo'ya kapağı attığında Harunaçi'nin elmaslarını paraya tahvil etmek istedi. İşte bu sırada muteber Kuyumcubaşısı'nın attığı kazığı anladı. Firar sırasında yükte hafif pahada ağır olsun diye elmasları tercih eden Vahdettin, büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Yanında getirdiği elmasların çoğu sahteydi. Âli Osman Nişanı ile Ağır Murassa İmtiyaz Nişanları'ndaki elmaslar dahi sahteydi. Oysa selamlık törenlerinde bu madalya ve nişanları yıllarca göğsünde taşımış, üzerindeki elmasların sahte olabileceklerini aklına dahi getirmemişti. Vahdettin'in sırdaşı Tütüncübaşısı Şükrü Bey, Sultanın yaşadığı sahte mücevher şokunu şöyle anlatıyor:

"Vahdettin, tenha odalara kapanarak günlerce uğraşmış, Hanedan-ı Âli Osman Nişanı ile Murassa İmtiyaz, denilen elmas ve pırlanta taşlı en büyük Osmanlı nişanının kıymetli mücevherlerini bir tırnak makası ile sökerek[719] bir tabanca içine doldurup gizlice satılmak üzere en yakın sırdaşı ve yeğeni Prens Sami Bey'in eline sıkıştırmıştı. Resmi kıymetleri bin Osmanlı altını değerinde olan bu taşlar Sami Bey tarafından el altından götürülüp Barclays Bank[720] isimli İngiliz bankasına teslim edilmiş, fakat birkaç gün süren bir ekspertiz sonunda bütün bu kıymetli taşların sahte olduğu ve ancak iki, üç bin Franklık bir değer taşıdığı banka tarafından bildirilmişti. Bankanın korkunç bir şok tesiri yapan bu cevabı karşısında son ümidini de kaybeden Vahdettin, artık tamamıyla odasına kapanmış ve dünyadan elini eteğini çekmişti."[721]

716 *"Harunaçi zadenin uyruğu"* Bkz: İleri gazetesi, 10 Temmuz 1923, s. 3

717 *"Harunaçi sınır dışına çıkarıldı"* Bkz: Vakit gazetesi, 10 Temmuz 1923, s. 2

718 Süleyman Nazif Bey, Vahdettin'in yeni karısı için verdiği mücevher siparişlerinin İstanbul'da elmas fiyatlarını iki misline çıkardığı bilgisini veriyor. Bkz: *"Vahdettin'e mektup"* Bkz: İleri gazetesi, 30 Kasım 1922, s. 3

719 Vahdettin tırnak çakısıyla sarraflığa soyunduğuna göre, bir zamanlar çok yakın dostu olan Jak Harunaçi ile arasının bozulduğu anlaşılıyor.

720 Barclays Bank, Londra'da 1690 yılında kurulmuş eski bir bankadır.. Barclays Bank'ın tarihimiz açısından önem arz eden bilgiler arşivinde saklı olması gerekir. Mütareke devrinde ülkemizde İngiliz işbirlikçilerine ait hesaplar, İstanbul'dan yapılan para transferi vb. gibi konular henüz araştırılmamıştır. Vahdettin'in çok sayıda İngiliz bankasında hesabı olduğu biliniyor. Ancak bunların miktarı ve hesap hareketleri tarihimizde kapalı kalmış konular arasındadır.

721 Kandemir, Feridun. *"Tütüncü Şükrü Anlatıyor, Sultan Vahdettin'in son günleri"* Haz: Tahsin Yıldırım, Yağmur Yayınları, 2010, İstanbul s. 236

"Vahdettin'in ölümü üzerine kıymetli evrakı ile paralarını muhafaza ettiği küçük çekmeceleri açıldığı vakit içinden yirmi yedi tane çeyrek liralık Osmanlı altını ile taşları sökülmüş birkaç nişandan başka hiçbir şeyi çıkmamıştı.[722]

Prof. Jak Deleon, Jak Harunaçi ailesinin torunuydu

Tarihçi ve akademisyen Prof. Jak Deleon, Kuyumcubaşı Jak Harunaçi ailesinin torunuydu. Büyük dedeleri Osmanlı Padişahı'nın yarım asırlık Kuyumcubaşısı idi. Jak Harunaçi, Jak Deleon'un büyük dedesinin kardeşiydi. Jak Deleon, Kuyumcubaşısı dedelerinin gerçek faaliyetleri konusunda (bilinen) hiçbir yayın yapmadı. Jak Harunaçi'nin inanılmaz entrikalarla dolu, aynı zamanda çok esrarengiz bir yaşamı vardı. İstanbul tarihi yazan her araştırmacı için çok cazip bir konuydu. Saray Kuyumcubaşısı'nın öyküsü, bir araştırmacı olarak Jak Deleon'un tarzına da çok uygundu. 2005 yılında vefat eden Jak Deleon[723] bu işin içyüzünü her zaman bir sır olarak sakladı.[724] Elbette ki bir asır önce dedelerin yaptığı işlerden torunlar hiçbir biçimde sorumlu tutulamaz. Bu konuda yanlış anlaşılmak istemem. Bunları bir art niyet ve bir önyargı etkisiyle, etnik düşmanlık nedeniyle yazacak türden araştırmacılardan değilim. Kitabımda bu konuya yer vermemin amacı, tarihimizde hiçbir zaman ele alınmamış ve karanlıkta kalmış olan bir konuyu aydınlatmaktır. Harunaçi ve benzeri menfaat zümreleri İstanbul'da General Harington ve Vahdettin'in himayesinde iş gördü. Kendisi gibi çok sayıda saray haini ile birlikte kanunsuz işlere girişti. Yetim hakkını bölüştü. Ülke aleyhine casusluk yaptı. Jak Harunaçi'nin bütün faaliyetleriyle millet aleyhinde yer aldığına dair çok sayıda bilgi mevcuttur. Zaten yaptığı dalâvereli işlerden bahsetmeyen, kendisinden kötü söz etmeyen kimse yok. Jak Harunaçi'nin yegâne olumlu faaliyeti, İstanbul'daki çeşitli Sinagoglara ve Musevi cemaatine yaptığı maddi yardımlardır.

Osmanlı Sarayı ile ilgili en ufak ilişkiler ülkemizde bir asalet, bir öğünme ve bir hava basma vesilesi olarak kullanılıyor. Dedesi sarayda tesadüfen basit bir hizmetkârlıkta bulunmuş kişiler bile bundan çok öğünüyor. Bildiğim kadarıyla Jak Harunaçi büyük dedesi Jak Harunaçi ile öğünmek amacıyla herhangi bir yazı kaleme almadı. Halbuki koskoca Padişahın Kuyumcubaşısı'nın torunuydu. Başkası olsa çalımından geçilmezdi. Hakkın rahmetine kavuşmamış olsaydı, Jak Deleon'a sormak, gerçekliğini sınamak istediğim önemli bilgiler vardı.[725] Jak Harunaçi'nin aile arşivi korunmuş muydu? Torunlarının elinde dedeleriyle ilgili belgeler var mıydı, bunları bilmiyorum. Jak Deleon ile şahsen tanışmadım. Deleon, akademik unvan sahibi bir araştırmacıydı. Yaptığı metotlu araştırmaların sonucunda veya aileden gelen bilgilerle de olsa, Jak Harunaçi'in sahtekârlıklarını bilmemesi mümkün değildir. Ancak Jak Deleon'un, Jak Harunaçi'nin yolundan gitmeyip milletimize faydalı işler yaptığı bir gerçektir. Karun kadar zengin dedesi millet zararına elde ettiği servetin hayrını göremedi. Refii Cevat Ulunay Harunaçi'nin Nice'de beş parasız öldüğünü söylüyor. Bu yüzden olsa gerek Harunaçi'nin muazzam servetinden Jak

722 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 240

723 Deleon, Prof. Jak, (1951 - 2005) Musevi asıllı İstanbullu yazar, tarihçi ve akademisyen.

724 Jak Harunaçi'nin faaliyetleri artık gün yüzüne çıkarılmalıdır. Yüz küsur yıllık gecikmeyle de olsa bu işin tarihi adam gibi yazılmalıdır. Belki o zaman, her devirde iktidarların çevresinde türeyen, liderlerin zaafları sayesinde servet peydahlayan günümüz Harunaçi'lerini daha iyi keşfedebiliriz.

725 Bu nedenle emin olmadığım bazı bilgilere bu kitapta yer vermedim.

Deleon'a beş para miras kalmamış. Deleon, maddi zenginliğe sahip değildi. Parasızlığını da şu cümlelerle anlatıyordu:

> "Deleon ailesinin son ferdi, artık olmayan o müthiş servetin tek mirasçısı (ki o da Jak Bey'dir) ne yapıyor? Ne yapacak, üç otuz paraya meyhane rüznameleri tefrika edip medarı maişet motorunu yürütmeye çalışıyor, siz asla beis etmeyiniz efendim!"[726]

Deleon'un, tüm yaşamıyla ve yaptığı güzel işlerle Harunaçi'nin günahlarının kefaretini ödemeye çalıştığı çok açıktır. Deleon'un İstanbul aşığı, meraklı ve üretken bir yazar olduğunu biliyorum. Deleon, kitaplarına konu edindiği ve aşığı olduğu İstanbul'da toprağa verildi. Beş asırlık İstanbullu olmakla övünürdü. Musevi olmasına rağmen, sanırım kitaplarından hiçbiri İbranice'ye çevrilip İsrail'de yayımlanmadı. Ve yine sanırım onun da bizler gibi, Türkiye'den başka gidebileceği bir vatanı yoktu. Hep birlikte bu memleketin çocuğu ve bu toprakların insanlarıyız. Belki erken, belki geç. Nihayet sırası geldiğinde hepimiz hakkın rahmetine kavuşacağız. Deleon'un erken yaşta kaybı elbetteki üzücüdür. Allah rahmet eylesin.

Jak Deleon, Kuyumcubaşı dedeleri ve aile şeceresini Milliyet gazetesinde açıkladı.[727] Bu yazı tespit edebildiğim kadarıyla en detaylı açıklamadır.[728] Deleon, 500 yıllık aile geçmişini şöyle anlatıyor:

"1492 yılında İspanya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Yahudi ailelerinden biri de Deleon'lardı. İspanya'nın Leon yöresinden gelen bu ailenin soyadı, 1934 yılındaki Soyadı Kanunu'na kadar "de Leon" – Leonsoy, Leon'dan anlamına gelir- şeklinde yazıldı, sonra Deleon olarak devam etti. 19'uncu yüzyılın ortalarına değin Hasköy'de kalan Deleon ailesinin Abdülhamit'in Mücevhercibaşıları oldukları biliniyor. Kapalıçarşı'da bir kuyumcu dükkanı olan Aron ve İzak Deleon kardeşler, yine aynı yüzyılda Kadıköy'de dev bir konak satın alarak,[729] Hasköy'den taşınmışlardı. Aron'un oğlu Jak siyasete atıldı ve Padişahın yakın çevresine girdi. Tarihte Jak Bey, de Leon olarak anılır. Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte Paris'e gitti ve orada öldü. İzak de Leon, varını yoğunu toplayarak Nice'e gitti. Ve bir daha dönmedi. Çocukları; Marko, Rafael, Albert, Sara, Esther İstanbul'da kalmıştı. Marko; Düyun-u Umumiye'de, Albert; İnhisarlar Dairesi'nde memurdu. Albert daha sonra Kont Kamondo'nun emlâk işleriyle ilgilenmişti. Polikar ailesine gelin gitti Ester ve çocuklarına Jak adını verdiler. Sonra da Dr. Amon ile evlendi ve Raşel adlı bir kızları oldu. Rafael, hiç evlenmedi ve genç yaşta öldü. Albert de 1920'lerde, İstanbul'da tanıştığı Natasha Khomlakov ile evlendi. Marko, beş çocuklu Algranta ailesinin küçük kızı Fortüne ile evlendi ve iki oğlu oldu; İzak ve Maurice. Maurice 1936 yılında Mısır'a, sonraki yıllarda İsrail'e, ve Almanya'ya, Fransa'ya ve Amerika'ya gitti ve bir daha dönme-

726 Deleon, Jak, *Bir Tutam İstanbul*, Altın Kitaplar, 1993, İstanbul, S. 136

727 Jak Delon Milliyet'teki yazısında aile geçmişinden söz ederken "Harunaçi" adı karşılığı olan Aron adını kullanıyor.

728 Jak Delon, Kuyumcubaşı büyük dedelerinden çok kısaca kitaplarında da söz eder. Bkz: "Balat ve çevresi: Bir semt monografisi." Can Yayınları, 1991, s. 113

729 Deleon, yazısında Kadıköy'de bulunan konağı yandığı bilgisini veriyor. Konağın enkazı 1933 yılında Kadıköy Malmüdürlüğü tarafından satışa çıkarıldı. Satış ilanında: "Kadıköy'de Taşköprü caddesinde Ali Şamil Paşa Köşkü adıyla maruf Jak Harunaci'den metruk köşkün enkazı müzayedesi" yazılıydı. Cumhuriyet gazetesi, 15 Ocak 1933, s. 7

di. İzak, kısa bir süre için Mısır'da bulundu, İskenderiye'deki Victoria College'den mezun oldu ve İstanbul'a döndü. 1940'larda Dr. Avram Garti'nin küçük kızı Dora ile evlendi ve 1951 yılında Jak adlı bir oğulları oldu. İşte bu 500 yıllık İstanbullu ve çok eski Hasköylü ailenin şimdilik son halkası bu satırların yazarı Jak Deleon'dur."[730]

Osmanlı Murassa Nişan komedisi nihayet son buluyor.

Halife Abdülmecit Efendi rahat durmayıp, şuna buna Osmanlı Nişan'ı dağıtmaya başlayınca Milli Hükümet, Osmanlı Nişanlarını lağvetti. Millet zararına yıllardır yapılan fuzuli bir masraf ortadan kaldırıldı. Ayrıca Osmanlı nişanlarını takıp ortalıkta dolaşmak da yasaklandı. Ülkemizde bundan böyle millet egemenliğine dayalı bir yönetim vardı. Kan ve can pahasına elde edilmiş, üzerine titrememiz gereken bir istiklâlimiz vardı. Milletimizin fertlerinin göğsünde taşıyacağı yegâne simgesi İstiklal Madalyası'ydı. Ve bu madalya lider buyruğu ile değil, ancak TBMM kararıyla ve kanunla hak eden kişilere verilecekti. Tarihe karışan saltanata ait nişanların takılmasının ise artık hiçbir anlamı yoktu. Osmanlı Nişanları'nın takılmasının yasaklandığı Vakit gazetesinde "Nişanların ilgası" başlıklı haberle şöyle duyuruldu:

"Meşrutiyet rütbeyi ilga etmişti, Milli Hükümet de nişanları lağvediyor. Eskiden verilmiş olan nişanlar da hiçbir zaman takılmayacaktır. Ecnebi nişanlarının takılması müstesnadır. Hükümetçe yalnızca İstiklal Madalyası'ndan başka tanınan hiçbir nişan mevcut değildir."[731]

Vahdettin'in kutsal emanetlere ihaneti!...

Osmanlı sultanlarının hiçbiri kültür mirasımıza karşı Vahdettin kadar hissiz ve acımasız değildi. Vahdettin bütün gücünü Türk milli bağımsızlığı yok etmek için harcadı. Türk kelimesinden bile nefret ediyordu. Ata yadigârından anladığı şey bir talihsizlik eseri ele geçirdiği tahtıydı. Osmanlı ülkesinin kaybedilmiş ve kaybedilmek üzere olan topraklarındaki kültür mirası, onun umurunda bile değildi. Hilâfete sahip çıkar gözükmesi büyük bir yalandan ibaretti. Hilâfeti sadece bir menfaat aracı olarak görüyordu. Hilâfetin manevi ve kutsal yönüyle hiçbir ilgisi yoktu. Kutsal emanetlere dahi ihanet etmesi bu yüzdendi. Vahdettin kutsal topraklara Şerif Hüseyin'in yanına gitmeye karar verdi. Malta'dan bir İngiliz savaş gemisiyle yola çıktı. Hüseyin'in yanına giderken "Ezelden beri aşık olduğum Harem-i Şerif'de vakitlerimi geçireceğim"[732] diyordu. Vahdettin, Hilâfeti kendi tapulu mülküymüş gibi Hüseyin'e devretmek istedi. Hüseyin'i kendine vekil yapmak istedi. Hacı olmak için geldiği Harem-i Şerif'de canı sıkıldı. Kutsal topraklar Zat-ı Şahane'yi sarmadı. Zaten Şerif Hüseyin tarafından reddedilmişti. Birkaç gün kalıp hac farizasını yerine getirmeye bile tenezzül etmedi. Güya "Ezelden beri aşık olduğu Harem-i Şerif'de" ikamet edecekti. İkamet için Sevr'de vatan toprağı hediye ettiği İtalya'yı tercih etti.[733] İtalya'da Sanremo'ya kapağı attı.

730 *"Hasköy'de Yahudi cemaati"* Milliyet gazetesi, 3 Nisan 1991, s. 15

731 *"Nişanların ilgası"* Vakit gazetesi, 26 Ağustos 1923, s. 1

732 "Vahdettin, Hilâfeti kendi malı imiş gibi Hüseyin'e devretmek istemişse de O, teklifi ret etmiştir." Bkz: İleri gazetesi, 18 Temmuz 1923, s. 2

733 İleri gazetesi, 18 Temmuz 1923, s. 2

Vahdettin şehzadeliği sırasında tanıştığı, kendi seciyesinde birçok dostu vardı. Bunlardan biri Bahriye Miralayı Mehmed Bey'in oğlu Selim'di. Vahdettin "Kutsal emanetlerden Peygamberimizin "Hendek" gazvesi esnasında kırılan dişinin altın kutusu" ile "İran Şahı'nın hediye ettiği zümrüt ve altın beş tane hokka kapağını" tamir etmesi için Selim'e emanet etti. Selim bu emanetleri Kapalıçarşı'daki bazı sarraflara ve Yertvant adlı bir Ermeni'ye sattı. Vahdettin'in firarından birkaç ay sonra rezalet ortaya çıktı. Kapalıçarşı'da polisin yaptığı incelemede; Selim'in sattığı altınların eritildiği anlaşıldı. Sarraflar suçu tasdik ederek altınları iadeyi kabul etti. Bir kadının 63 parça elmasını da aynı biçimde aşıran, Vahdettin'in hırsız dostu Selim polis tarafından tutuklandı.[734]

Vahdettin, Kur'an ve Hadis meali neşrini nasıl yasakladı?

İslâmiyet sadece Arap milletini değil, bütün dünya insanlarını kapsayan bir dindi. Türkler gibi ana dili Arapça olmayan ve Arapça bilmeyen birçok millet İslâmiyet'i kabul etti. Kur'an ve Hadisleri ana diline çevirmek her Müslüman millet için çok önemli bir ihtiyaçtı. Bu nedenle İranlılar, Azeriler vb. gibi eski Türkler de Kur'an ve hadis çevirileri yaptı. Kur'an'ı Arapça'dan başka dile anlam kaybı olmaksızın çevirebilmek mümkün değildi.[735] Uzmanlık isteyen çok ciddi bir işti. Devletin bu işe sahip çıkması gerekirdi. Osmanlı Devleti Türk halkının ihtiyacına cevap verecek kapsamlı bir ilmi çalışmadan her zaman uzak durdu. İhtiyaca cevap vermediği gibi olaya yasaklama yoluyla yaklaştı. Zaten saray kültürü ile Türk halk kültürü arasında yüzyıllar boyunca büyük bir ayrılık meydana gelmişti. Saray başka, halk başka lisanda konuşur durumdaydı.

Osmanlı Devleti'nin savaştan yenilerek ayrıldığı ve her alanda çöktüğü, Mütareke yıllarına gelinceye kadar durum değişmedi. Osmanlı Payitaht'ı düşman işgaline direnç göstermedi. Padişah düşmanla işbirliği yaptı. Böylece varlığını sürdürmeyi düşündü. Ancak Anadolu'da eli silâh tutan her Türk ferdi, büyük bir imanla kurtuluş mücadelesine atıldı. Milletimiz kadın, erkek hep birlikte dişini tırnağına taktı. Allah'ın ipine sımsıkı sarılarak düşmana karşı direndi. Mehmetçik, 13 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Savaşı'nda Yunan ordusunu mağlup etti.[736] Zaferin coşkusu halkın moralini ve manevi duygularını yükseltti. Büyük bir inanç ve gerçek bir imanın zaferiydi bu. Anadolu'da basılan gazeteler Kur'an ayetlerini ve hadisleri halkın kolay anlaması için, çoğu zaman Türkçe de yayınlıyordu. İstanbul gazeteleri de halkın ruh haline uygun düşecek yayınlar yapıyordu. Milli hareketi destekleyen gazetelerde Sakarya Zaferi'nden sonra Kur'an ve Hadis mealleri daha sık görülmeye başlandı. Milli hareketin liderlerini inançsızlıkla, iftiralarla karalayanların yalanları ortaya çıktı. Anadolu mücahitleri saray hainleri gibi imansız değildi. Mertçe ölümü göze alan, inançlı ve iman sahibi insanlardı.[737] Ardı ardına kazandıkları zaferlerle büyük inançlarını bütün dünyaya kanıtlıyorlardı. Anadolu

734 İleri gazetesi, 27 Haziran 1923, s. 3

735 Kur'an ve hadis meali sorunları, dün olduğu gibi bugün de İslam alimlerinin ilgilendiği başta gelen konular arasındadır.

736 Vahdettin bu tarihte saray bahçıvanının kızıyla yeni evlenmişti. Sakarya Savaşı sırasında kendinden 40 yaş küçük beşinci karısıyla balayı yaşıyordu. (evlilik tarihi 1 Eylül 1921) Açba, Harun, *"Kadın Efendiler"* Profil Yayıncılık; Kasım 2007, s. 203

737 Bir zamanlar inançsızlıkla iftira edilen Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkemizin en değerli ilim adamlarına Kur'an'ın ve Hadislerin meal ve tefsirlerini yaptırdı. Yüzlerce yıl ihmal edilen çok önemli bir ihtiyacın giderilmesi için önemli bir adım atılmış oldu.

mücahitleri Allah'a sığınmış, dini için, bayrağı için, namus ve şerefi için savaşıyor ve düşmana direniyordu. Her Türk ferdi cephelerde düşmanla boğuşan Mehmetçiğin hasmını ezip geçmesi için Allah'a yalvarıyordu.

Allah'ın ipine sımsıkı sarılması gereken[738] Vahdettin; pusulayı şaşırıp İngiliz'in ipine sarıldı. Ünlü Türk düşmanı Rahip Frew gibi İngiliz casuslarının aklına uydu. Büsbütün zıvanadan çıktı. Türk halkına çok büyük ihanetler etti. Vahdettin Türk halkından korkuyordu.. Anadolu mücahitlerinin iman ve inancını görüyor ve onlardan ürküyordu. Türklerin Kur'an'ı ve Hadisleri kendine rehber edinmesiyle bu zaferleri kazandığını anlıyordu. Milletin ayet ve hadisleri kendi dilinde okuyup öğrenmesinden o yüzden tedirgindi. Kur'an ve Hadis meallerinin gazetelerde yayımlanmasının halkın maneviyatına güç kattığının farkındaydı. Milletin gözünü açmasından endişe duyan Vahdettin, Sakarya Zaferi'nden yaklaşık bir buçuk ay sonra bir kararname yayımladı. Ayet ve Hadislerin meallerinin gazetelerde neşrini yasakladı.[739] Takvim-i Vekayi'de, 23 Ekim 1921 tarihinde yayımlanan kararnameyle bu yasağı bildirdi.[740] Yasağa uymayan gazetenin sorumlu müdürüyle, makale yazan kişiler para ve hapisle cezalandırılacaktı.[741] Kararname 19 Ekim 1921 tarihinde imzalandı.[742] Yasak, dört gün sonra Takvim-i Vekayi'de neşredildi. Aksine hareketlerin cezalandırılacağı gazetelerde ilan verilerek bildirildi.[743]

Vahdettin'in ve İstanbul Hükümeti Nazırlarının imzasıyla neşredilen, gazetelerde Ayet ve Hadis meali neşrini yasaklayan kararname şöyleydi:

"11 Receb 1327 tarihli matbuat kanununa müzeyyel kararname:

Madde 1- Resail-i mevkuteden maada ceraidde Ayat-ı Kur'an'iye ve Ehâdis-i Şerife'nin meallerinden bahs olunabilirse de aynen ve tamamen derci memnuadır. İşbu memnuiyete muhalif hareket eden gazetenin müdür-i mesulü ile makaleyi yazan onar liradan yirmişer liraya kadar ceza-yı nakdi ya, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ile yahut her iki ceza ile birden mücazat olunur.

Madde 2- İşbu kararname tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 3- İşbu kararnamenin icrasına Hariciye, Dahiliye ve Adliye Nazırları memurdur.

Meclis-i Umumi'nin içtimaında kanuniyeti teklif edilmek üzere işbu kararnamenin mevki' mer'iyyete vaz'ını irade eylerim.[744]

İmza: (Sultan) Mehmet Vahdettin

738 *"Topunuz bir Allah ipine sım sıkı tutunun, birbirinizden ayrılmayın ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün, sizler birbirinize düşmanlar iken o sizin kalplerinizin arasında ülfet husule getirip yanaştırdı da nimeti sayesinde uyanıp kardeş oldunuz, hem sizler ateşten bir çukurun tam kenarında bulunuyordunuz da o tuttu sizi ondan kurtardı, şimdi böyle size âyetlerini beyan ediyor ki Allah'a doğru gidebilesiniz."* Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân / 103 (Elmalılı Hamdi Yazır)

739 Vahdettin'in bu ihaneti üzerinde daha önce hiç durulmamış bir konudur. İslam dini ile ilgili kitaplarda, İslam Ansiklopedisinde ve Milli Mücadele konulu kitaplarda bu konu daha önce hiç yer almadı. Ayrıca basın tarihi kitaplarında bu çok önemli konu hakkında bir satır bilgi bulamazsınız.

740 *"11 Recep 1327 tarihli Matbuat Kanununa Müzeyyel Kararname"* Takvim-i Vekayi, No: 4293, 23 Ekim 1921, s. 1

741 Yasağa uymayan gazetenin sorumlu müdürüyle, makaleyi yazarı onar liradan yirmişer liraya kadar para cezası veya, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis, yada her iki yaptırımla birden cezalandırılacaktı.

742 BOA, DH. İ. UM. 19/-18. 1//28.

743 *'Ayat-ı Kerime ve Ehadis-i Nebeviye'nin gazetelerde derci hakkında"* Bkz: İleri gazetesi, 24 Ekim 1921, s. 2

744 *"11 Recep 1327 tarihli Matbuat Kanununa Müzeyyel Kararname"* Takvim-i Vekayi, No: 4293, 23 Ekim 1921, s. 1

Dahiliye Nazırı ve Nafıa Nazır Vekili: Ali Rıza. Hariciye Nazırı: Ahmet İzzet. Şeyh-ül İslâm: Nuri. Sadrazam: Tevfik. Şura-yı Devlet Reisi: Tevfik. Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazır Vekili: Ziyaeddin. Ticaret ve Ziraat Nazırı: Safa. Adliye Nazırı: Kâzım. Maliye Nazırı Faik: Nüzhet. Maarif Nazırı ve Evkaf-ı Hümayun Nazır Vekili: Said"

Vahdettin ile birlikte bu kararnameye imza koyan kişilerin arasında namaz kılmayan ve oruç da tutmayan birçok kişi vardı.[745] Örneğin bu kararnamede imzası olan Şura-yı Devlet Reisi Tevfik Bey, aynı belgede imzası olan Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın "namaz kılmadığı ve oruç da tutmadığını"[746] anılarında yazıyor.

Vahdettin meal yasağı sadece gazeteler için değildi. Kur'an ve Hadis meallerinin kitaplarda yayımını da yasakladı.[747] Vahdettin bu yasağı, gazetelerdeki yasaktan yaklaşık bir yıl önce getirdi. Kitaplarda meal yasağı, Nisan 1920 tarihinde[748] gazetelerde neşredildi.[749] Din kitaplarının yayımlanabilmesi hükümetin iznine bağlıydı. Yapılacak yayınlar din işleri ile ilgili komisyonlarda aylar ve yıllarca beklemeye mahkumdu. Matbuat kanuna uygun olmayan yayınların neşri ise çok büyük suçtu.[750] Vahdettin, bu yasakla Türk milletinin kendi dilinde Kur'an ve Hadis öğrenmesinin önünü resmen kapattı. Yasağı bu tarihte getirmesi bir rastlantı değildi.[751] Bu konuda önceden bir düşünce ve inanç sahibi olsaydı, saltanatının dördüncü yılını beklemez, çok daha önce, belki de tahta çıktığı gün yasaklardı. Vahdettin adi bir zeka ve bir kurnazlık eseri olarak uygulamaya koyduğu bu yasaklarla, ülkedeki milli ve manevi yükselişi baltalayacağını varsaydı. Ancak bu varsayımında bütünüyle yanıldığını bir yıl sonra anladı. Anadolu'da yükselen maneviyat, sel olup taştı. Vahdettin bu iman selinden boğulmamak için paniğe kapıldı. Allah'ın Ayet ve Peygamber'in hadislerine sığınmak yerine; işbirliği ettiği İngilizlere sığınarak tatlı canını kurtarmayı tercih etti.

İlk Türkçe Cuma Hutbesi sansüre rağmen gazetede yayımlandı

Anadolu mücahitleri nasıl ki kaderine ve bağımsızlığına sahip çıktıysa, dinine ve imanına da sahip çıktı. Milli hükümet gazetelerde ve kitaplarda Kur'an ve Hadis mealleri yayımlamayı teşvik etti. Hatta yüzlerce yıldır Arapça okunan, Cuma hutbelerini bile camilerde Türkçe okutulmaya başlandı. Atılan bu cesur adımlar Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve önerileriyle gerçekleştirildi. Ankara'da ilk Türkçe Cuma hutbesi 17 Mart 1922

745 İngiliz işbirlikçilerinin Türklerin dini hayatına nasıl müdahale ettiğini göstermesi bakımından, Vahdettin'in ayet ve hadis meali yasaklama kararı ibretlik bir olaydır.

746 Biren, Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 145

747 BOA, DH. İ. UM. EK. 119/71.

748 TBMM'nin açılışına 4 gün kala.

749 *"Kitabı Diniye Hakkında"* (Kitaplarda meal yasağı) Bkz: İleri gazetesi, 19 Nisan 1920, s. 2

750 BOA, DH. İ. UM, 19/-18, 1//28. Resail-i mevkuteden başka gazetelerde Kur'an ayetleri ve Hadis-i Şeriflerin meallerinden bahsedilebiliyorsa da aynen ve tamamen alınması yasak olduğu ve buna uymayan gazetelerle makale yazarlarına verilecek cezaları havi (11 Receb 1327, 16 temmuz 1325 tarihli Matbuat Kanunu'na zeyldir)

751 BOA, MV. 255/130. (Gazetelerin birçok şekilde kullanıldıktan sonra sokaklara atılması sebebiyle, dergiler hariç gazetelerde kuran ayetleri ile hadislerin aynen ve tamamen yazılmasının yasaklanması ve bu yasağa muhalif hareket eden gazetenin mezul müdür ile makaleyi yazanın cezalandırılması.)

tarihinde Cuma namazında okundu.[752] Anadolu mücahitlerini destekleyen İstanbul basını sansür engeline rağmen bu İlk Cuma Hutbesini İstanbul'da yayımladı.[753] İleri gazetesinde yayımlanan "Anadolu'da Türkçe Hutbe" başlıklı haber:

"Bu yılın Mart'ından itibaren tüm Anadolu'da Cuma Hutbeleri öz dilimizde de okunmaya başlanmıştır. TBMM'nin açılışı ve üçüncü yıldönümü töreni münasebetiyle Gazi Mustafa Kemal Paşa nutkunda bu konuyu belirtmişti. Cümlece malum olan tarzında hutbe önce Arapça olarak okunuyor. Ondan sonra da Hatip Efendi hutbenin meali şerifini Türkçe tekrar ediyor. 17 Mart 1922 Cuma günü bu büyük cemaat huzurunda Hacı Bayram Velî Camii'nin parlayan nurunda okunan hutbeyi aşağıda yayımlıyoruz.[754] Bu hutbeyi İstanbul'daki Meclis-i Mebusan ve TBMM İmamı İstanbullu Hacı Hafız Sabri Efendi okumuştur. Bilindiği gibi kendisi meşahir-i mücahidinden ve şerefli alimlerdendir.[755]

Konyakçı "İslâm Halifesi" Vahdettin

Vahdettin'in Tütüncübaşısı Şükrü Bey adında bir sırdaşı vardı. Malta'ya firar sırasında Vahdettin ile firar etmiş ve ölümüne kadar kendisinin yanından ayrılmamıştı. Tütüncübaşısı Şükrü Bey'in anıları, Feridun Kandemir tarafından 1956 yılında[756] tefrika halinde yayımlandı. Şükrü Bey'in anılarında çok ilginç bilgiler var. Bu anılar Yağmur Yayınevi tarafından 2010 yılında kitap olarak basıldı. Anıların editörü kitabın önsözünde epeyce uçmuş.[757] Vahdettin'i ünlü İtalyan fizikçi, matematikçi, gökbilimci ve filozof Galile'ye benzetmiş. Vahdettin'in değerini milletimizin yeterince anlayamadığından acı acı yakınmış. Böyle anormal bir abartıyla önsöz yazdığına göre, editörün Vahdettin'i gerçek dışı tanıtmak istediği anlaşılıyor. Bu kitabın 35. sayfasında ise "İstiklal mücadelesinin kıvılcımını Vahdettin çakmıştır."[758] cümlesi geçiyor.[759] Kemalistlerin mağdur ettiği bir mazlum olarak Vahdettin'i göstermeye çalışan bir kitap olduğu çok açık bir biçimde görülüyor. Şimdi başka bir yerden değil, bu kitaptan birkaç örnek göstereyim. Vahdettin'i yüceltme amacıyla yapılan bu kitabın tam beş ayrı sayfasında Vahdettin'in konyak içtiği yazıyor. Tütüncübaşısı Şükrü Bey'in Vahdettin'in konyak içtiğine dair sözleri şöyle:

> Sayfa 59: "Gizlice kullandığı ***konyağını*** bile bana aldırır. Aşklarını bana açar. Politika işlerinde beni vasıta kılar, hülâsa bütün hususi işlerini bana gördürürdü."[760]
>
> Sayfa 66: Boyuna ***konyak*** aldırıyor, sabahtan akşama kadar onunla avunmaya

752 İlk Türkçe Hutbe Hacı Bayram Velî Camii'nde okunmuştur.

753 *"Anadolu'da Türkçe Hutbe"* Bkz: İleri gazetesi, 12 Nisan 1922, s. 2

754 İlk Türkçe Hutbe için Bkz: s. 437

755 *"Anadolu'da Türkçe Hutbe"* Bkz: İleri gazetesi, 12 Nisan 1922, s. 2

756 Yirminci Asır dergisi, (31 Mayıs 1956 - 11 Ekim 1956) Sayı: 198/217

757 Çalışmamın ana konusunda uzaklaşmamak adına, *"Sultan Vahdettin'in son günleri"* adlı kitaptaki çok sayıda yanlış ve anormalliklere değinmek istemedim.

758 Bu iddiayı destekleyecek herhangi bir belge kitapta mevcut değil.

759 Kandemir, Feridun. *"Tütüncü Şükrü Anlatıyor, Sultan Vahdettin'in son günleri"* Haz: Tahsin Yıldırım, Yağmur Yayınları, 2010, İstanbul s. 35

760 Kandemir, Feridun. *"Tütüncü Şükrü Anlatıyor, Sultan Vahdettin'in son günleri"* Haz: Tahsin Yıldırım, Yağmur Yayınları, 2010, İstanbul s. 59

çalışıyordu, içtikçe Nimet Kadınefendi'yi[761] özleyişi de artıyor, ıstırabı büyüyordu.[762]

Sayfa 118: "***Konyağa*** bile tövbe edeceğim geliyor amma, ah bu gurbet boynumu büküyor."[763]

Sayfa 123: "Masasını, pencerenin önüne çektirdi. Bir kadeh ***konyak*** içti, İstanbul'daki pek sevgili kızı Sabiha Sultan'a ilk mektubunu yazmaya koyuldu."[764]

Sayfa 124: "Bir küçük ***konyak*** daha istedi. Doldurdum verdim. Ağır ağır yudumladı."[765]

İçki içmek dini yönden günah olsa da kanunen serbesttir. Vahdettin de bu serbestlikten istifade ederek konyak içmiş. Bunda sorun yok. Herkesin günahı kendi boynuna. Bu örneği göstermekteki amacım Vahdettin'in ikiyüzlülüğüne dikkat çekmek. Şimdi yukarıda sözünü ettiğim kitabın 163. sayfasına bakalım. Tütüncübaşısı Şükrü Bey şöyle anlatıyor:

Sayfa: 163 "Sanremo'da Ramazan'ı bilmezlikten geldi. Ne oruç, ne teravih, hiçbir şeye aldırmadı. Hatta bayramı bile sessizce geçirmek istedi. Bayram, her zaman olduğu gibi giyinip kuşanarak tebrik ile elini öpmeye gittiğimiz zaman bayağı sinirlenmişti: "Bu gavur memleketlerinde bayramın manası yok. İnşallâh vatana dönüşümüzde bayram yaparız. Haydi gidin istirahat edin!"diye hepimizi savarak, şaşırtmıştı."[766]

İleri gazetesinde yayımlanan "Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"[767] başlıklı röportajda saray bahçıvanı Adem Ağa ise Vahdettin'i şöyle anlatıyordu:

"Vahdettin Efendi veliahtken, çok çapkınlık ederdi. Esasen Abdülmecit'in takımı hep böyleydi. Eline geçen kurtulamazdı. İçki, zevk, sefaya çok düşkündü."[768]

İkinci karısı İnşirah Hanım[769] bir gün Vahdettin'i yatak odasında, bir hizmetçi kız ile birlikte yakalamış. Karısı bu rezalet üzerine ailesinin yanına giderek Vahdettin'den boşanmış.[770] Bu işi Saray dışından biri yapsaydı karakola çekilir falakaya yatırılırdı. Irz düşmanlığı ile yargılanırdı. Oysa bu rezalet sarayda meydana geldiği için örtbas edildi. Hariciye Müsteşarı ve sefirlerden Ahmet Reşid Turnagöl,"Vahdettin'in Şehzadeliğinde Çengelköy köşkünde otururken tanıştığı bir işçi Rum kızını nikahına aldığını, içkili zevk u safâya daldığını ve bu şekilde yaşayışın beynini sulandırdığını"[771] söylüyordu.

---

761 Saray bahçıvanının küçük kızı. Nevzat Hanım. Asıl adı: Nimet (1900-1992) AÇBA, Harun, *"Kadın Efendiler"* Profil Yayıncılık; Kasım 2007, s. 201 (Vahdettin ile 1 Eylül 1921'de evlendi. Vahdettin'in kaçmadan önce güvenliğini General Harington'a teslim ettiği bir yıllık karısı.)

762 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 66

763 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 118

764 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 123

765 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 124

766 Kandemir, Feridun. a.g.e. s. 163

767 *"Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Mart 1924, s. 2

768 *"Sarayda sakalını ağartan Adem Ağa"* Bkz: İleri gazetesi, 21 Mart 1924, s. 2

769 Vahdettin henüz Şehzade iken.

770 AÇBA, Harun, *"Kadın Efendiler"* Profil Yayıncılık; Kasım 2007, s. 189

771 "Bir Hatıratı Siyasiye'nin uyandırdığı başka hatıralar" Bkz: Tasvir gazetesi, 6 Mart 1946, s. 3

Vahdettin, Kur'an ve Hadis meali yayımlanmasını da yasakladı!

قانون ونظامات

١١ رجب ١٣٢٧ تاريخلى معلومات قانونيه ذيلى

قرارنامه

كمه وحيدالدين

ماده : ١ رسائل موقوتهدن ماعدا جرائده آيات قرآنيه واحاديث شريفهنك مأخوذ تحت اولديغى بيانسيزده عيناً وتماماً درجى تحتوعدر . اشبو تحتوعيته مخالف حركت ايدن تحتوعنك مدير مسئولى ايله مقالهيى يازان اولر ايسهلر يكرمبشر ليرايه قدر جزاى نقدى يا بكرى دوت سانتهن برسنهيه قدر حبس ايله بالجمله مرتكبلرى جزا ايله برابر عموم محاذات اولنورلر .

ماده : ٢ اشبو قرارنامه تاريخ نشرندن معتبردر .

ماده : ٣ اشبو قرارنامهنك اجراسنه خارجيه ، داخليه و عدليه نظارتلرى مأمورديلر .

مجلس عمومينك اجتماعنده قانونيى تكليف ايلمك اوزره اشبو قرارنامهنك موقع مرعيته وضعى ارادهسنه ايلهم .

١٧ صفر ١٣٤٠ — ١٩ تشرين اول ١٣٣٧

داخليه نظارى وقائمه نظار وكيلى — خارجيه نظارى — شيخ الاسلام — صدراعظم

مل رضا — احمد عزت — نورى — توفيق

شورای دولت رئيسى — حربيه نظارى وبحريه نظار وكيلى

توفيق — شيابالدين

تجارت وزراعت نظارى — عدليه نظارى

صفا — كاظم

مالیه نظارى — معارف نظارى واوقاف امورى نظار وكيلى

فائق توفت — سعيد

Vahdettin imzalı Kur'an ve Hadis meali yasağı.

"11 Recep 1327 tarihli Matbuat Kanununa Müzeyyel Kararname" Takvim-i Vekayi, No: 4293, 23 Ekim 1921, s. 1

Kavanin ve Nizamat

11 Receb 1327 tarihli matbuat kanununa müzeyyel kararname

Mehmet Vahdettin

Madde 1- Resail-i mevkuteden maada ceraidde Ayat-ı Kur'an'iye ve Ehâdis-i Şerife'nin meallerinden bahs olunabilirse de aynen ve tamamen derci memnuadır. İş bu memnuiyete muhalif hareket eden gazetenin müdür-i mesulü ile makaleyi yazan onar liradan yirmişer liraya kadar ceza-yı nakdi ya, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ile yahut her iki ceza ile birden mücazat olunur.

Madde 2- İşbu kararname tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 3- İşbu kararnamenin icrasına Hariciye, Dahiliye ve Adliye Nazırları memurdur.

Meclis-i Umumi'nin içtimaında kanuniyeti teklif edilmek üzere işbu kararnamenin mevki' mer'iyyete vazını irade eylerim.

17 Safer 1340 19 Teşrinievvel 1337

Dahiliye Nazırı ve Nafıa Nazır Vekili
Ali Rıza

Hariciye Nazırı
Ahmet İzzet

Şeyh-ül İslam
Nuri

Sadrazam
Tevfik

Şura-yı Devlet Reisi
Tevfik

Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazır Vekili
Ziyaeddin

Ticaret ve Ziraat Nazırı
Safa

Adliye Nazırı
Kazım

Maliye Nazırı
Faik Nüzhet

Maarif Nazırı ve Evkaf-ı Hümayun Nazır Vekili
Said

Türk milletinin kaderi; içkili zevk u safâdan beyni sulanmış, saraydaki hizmetçi kızlarla düşüp kalkan, bahçıvan kızlarına sulanan bu adamın insafına terk edilmişti. Vahdettin bir yandan bütün Müslümanların Halifesi geçinip bir yandan da işlemedik günah bırakmıyordu. Sanremo'da konyak yudumlayarak, kendinden kırk yaş küçük bahçıvan kızıyla oynaşan Vahdettin; namazı, niyazı, orucu, terk etti. Dini bayramlarda elini öpmeye kalkışan hizmetkârlarını bile kovdu.

İşte birkaç yıl önce milletin başına belâ kesilen adam buydu. Allah'ın kitabının, Peygamber'in hadislerinin anlamını Türk milletinin öğrenebilmesini bu adam yasakladı. Müslüman mezarlıklarını bu adam sattı, camileri, medreseleri, türbeleri bu adam sattırdı. Mimar Sinan'ın şaheserini bu adam yıktırdı. Türkler her hafta Cuma Selâmlığı'nda bu adamın önünde el bağlamak zorundaydı. Bir zamanlar milletin başında gaile[772] olup, bugün Osmanlıcı tarihçiler tarafından Galile'ye benzetilen ve mezarının Türkiye'ye getirilmesi amacıyla kampanya başlatılan vatan, millet ve din düşmanı işte bu adamdı.

772 Baş belâsı.

Türkiye'de, Türkçe Okunan İlk Cuma Hutbesi

Türkiye'de ilk Türkçe Cuma hutbesi Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle, 17 Mart 1922 tarihinde Hacı Bayram Velî Camii'nde Cuma namazında okundu.[1] Vahdettin'in sansürüne rağmen İstanbul'da yayımladı. Hutbe İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın ve aynı zamanda TBMM İmamı İstanbullu Hacı Hafız Sabri Efendi tarafından okundu.

Meali şerif:

"Ey Allah'ın kulları, size ve kendime Allah korkusu emrederim. Fahr-i âlem Efendimiz "uyuyan fitneyi uyandırana lanet olsun" buyurduğu gibi. Cenabı Hakk dahî Kur'an-ı Azim ül-şan'da, "Ey Müminler! Ucu yalnız kötülerinize dokunmayla kalmayarak, iyi olanınıza da saran fitneden sakının, fitne uyandırmak adam öldürmekten beterdir" buyurmuşlardır. Ey Müminler, biliniz ki, Allah'ın eli, din birliği, gönül birliği, kafa birliği ile, el ele veren cemaatle beraberdir. Ey Müminler! Eğer siz, Allah'a karşı verdiğiniz sözden dönmez, sizi birbirinize bağlayan karındaşlık bağlarını koparmaz, yeryüzünde fesat işlemezseniz biliniz ki, sonunuz muhakkak iyi gelecektir. Allah'a karşı tövbekâr olun. Yasak ettiği şeylerden el çekin. Buyruklarını yerine getirmeye himmet eyleyin. Ömür dediğiniz bir göz kapayıp açmak kadar süreksizdir. Şu kadarcık bir zamanı, isyan ile geçirmeyin. Allah'a itaat etmeyenin tekerrümden yardım beklemeye hakkı yoktur. Ey Müminler, bilirsiniz ki, Cenabı Hakk şu zamanlarda, Müslümanlara işkencelerin envaini musallat etti. Başımız eğildi. Boynumuz büküldü. Bir taraftan Yunan ifritleri, bir taraftan [.....][2] iblisleri, kitaplarımızı çiğnediler, mezarlarımızı murdar ettiler. Irzımıza geçtiler, namusumuzu kirlettiler. Halbuki siz vaktinizi gafletle geçiriyorsunuz. Hiçbir şey yokmuş gibi bu fani dünyanızın yalancılıklarıyla oyalanıp duruyorsunuz. Ne oldu size. Niçin derlenip, toplanarak, Allah yolunda yürüyün denildiği zaman, size bir ağırlık basıyor da, yere yapışıp kalıyorsunuz. Bu dünya size ahretten daha mı tatlı geliyor? Fakat bilmez misiniz ki, dünya kimseye kalmaz. Hani babalarınız, hani dedeleriniz. Ey Müminler! Biliniz ki, Allah yolunda yürümek istemeyen bir millet, yaşamaya müstahak değildir. Tekerrü teala bu gibi milletlere ağır işkenceler hazırlamıştır. Bu işkencelerin en kolayı, toprağınızı elinizden alıp başkasına vermektir. Bu yüzden Allah'a ziyan gelmez. Allah'ın her şeye gücü yeter. Ey biçare insanlar! Sizin babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kavim ve kabileniz. Bir mal ki kazanırsınız. Bir ticaret ki, kesata uğrar diye korkarsınız. Bir ev ki, seversiniz. Bütün bu yalancı şeyler Allah'tan ve Allah yolunda cihat etmekten daha sevgili şeyler midir? Siz Allah'a kulluğu bırakıp ta şeytan sözüne mi uydunuz? Ey Müslümanlar! Kahramanlarınız nerede, Erkekleriniz nerede? Kendisinden gayrı Allah olmayan Allah'a yemin ederim ki, eğer siz küffara uyarsanız iman ve İslam tamikini zayi eder. Siz de kafir olursunuz. Ve min Allah el Tevfik."

---

1 "Anadolu'da Türkçe Hutbe" Bkz: İleri gazetesi, 12 Nisan 1922, s. 2 Cuma Hutbesi'nin metni gazetede yayımlandığı şekliyle bire bir aynıdır. Metin içinde bulunan Arapça sözcükler Türkçe karşılıklarıyla değiştirilmemiştir. Tarihimizde ilk kez Türkçe okunan Cuma Hutbesi'ni ne yazık ki bilen yoktur. İlk kez Türkçe okunan Cuma Hutbesi 90 yıl sonra ilk kez bu kitapta yer alıyor. Çok değerli ve aynı zamanda tarihi bir belgedir.

2 Saray hainleri hakkında yazılmış ve sansür tarafından çıkarılmış sözcük.

Şam'da Yavuz Sultan Selim Camii'ni ahıra çevirdiler!.. Vahdettin'in umurunda olmadı!...

Vahdettin'in Sanremo sayfiyelerinde keyif sürdüğü 1923 yılı sonbaharıydı. Yavuz Sultan Selim adına Şam'da yapılan camii ahıra çevrildi.[773] Şam'da 1512-152 tarihleri arasında inşa edilen bu cami, yanında bulunan türbe ve diğer imaretiyle çok değerli bir ata yadigârıydı. Ancak ne yazık ki Şam Evkaf yönetimi tarafından ahır olmak üzere kiraya verildi[774] Camiye Arapça olarak "Hayvan bağlamak için fenni ahır" yazılı tabela asıldı. Suriye yönetiminin bu davranışı Türk milletine ve İslâm alemine büyük bir hakaretti. Suriye yönetiminin yaptığı çok büyük bir saygısızlıktı. Daha önceki yıllarda da bu türden olaylar meydana geldi.[775] İtalyan idaresindeki bir genelev Şam'daki caminin çok yakınına açıldı.[776] Suriye yönetimine yazılar yazılarak bu genelevin başka bir bölgeye naklini sağlayabilmek için büyük uğraşlar verildi.[777]

"Sultan Selim Camii ahır olarak kullanılmaktadır"

Şam'daki Sultan Selim Camii Ağustos 1923'te ahır yapıldı.[778] Bütün İslâmların halifesi geçinen Vahdettin'in kılı kıpırdamadı. Kendisi o tarihte Sanremo sahillerindeki deniz manzaralı villâsında konyak yudumlamakla meşguldü. Vahdettin'in İngilizlere yaranmak için idama mahkum ettirdiği Cemal Paşa, 1916 yılında savaşa ve maddi sıkıntılara rağmen, Şam'daki ata yadigârlarına sahip çıkmış ve restorasyon için gereken parayı sağlâmıştı.[779] Savaş yıllarında Sultan Selim Camii'ni ve Şam'daki daha birçok tarihi eseri restore ettirmişti. Cemal Paşa Temmuz 1922'de şehit edildi. Restore ettirdiği Sultan Selim Camii'nin Suriyeliler tarafından ahır yapıldığını görmedi. Vakit gazetesinin Yeni Adana gazetesinden aldığı "Şam'da bir kötülük, Sultan Selim Camii Ahır yapıldı" başlıklı haber:

"Cennetmekan Sultan Selim adı verilerek Mimar Sinan'ın Şam'da inşa ettiği Camii Şerif'i Suriye'ye giden herkes bilir. Bu camii mimari tarzı, zarafeti itibarıyla bütün Şam binaları arasında ayrı bir güzelliktir. Türklüğün nefis bir eseridir. I. Dünya Savaşı felâketlerine rağmen hükümet, 30.000 lira kadar bir para harcayarak camiin gereken onarımını yapmış[780] ve son ayrılışta Türkler bu camiyi Müslüman Şam'ın korumasına emanet etmişti. Eserin değeri dolayısıyla Fransızlar bile Suriye'de tedavüle çıkardıkları paranın bir kısmının üzerine bu camiin resmini nakşetmişlerdi. Son posta ile gelen Arap gazetelerinde okuduğumuza göre Şam Evkaf İdaresi, Sultan Selim Camii'ni otuz lira karşılığında bir adama kiralamıştır. Bu tacir şimdi Sultan Selim Camii'ni ahır olarak kullanmaktadır. Bu satırları okuyacak her Türk ve Müslüman'ın benim gibi üzüleceğine şüphe yoktur. Bu camii tarihi bir eser, zarif bir abide olmasından başka bir Beytullah[781]

773 *"Şam'da Ahır yapılan camii şerif"* Bkz: İleri gazetesi, 6 Eylül 1923, s. 2
774 BOA, HR. İM. 83/25.
775 BOA, DH. İD. 65/7.
776 BOA, DH. KMS. 21/37.
777 BOA, DH. UMVM. 110/6.
778 *"Şam'da Ahır yapılan camii şerif"* Bkz: İleri gazetesi, 6 Eylül 1923, s. 2
779 BOA, DH. ŞFR, 296/63. 11 Mayıs 1916 (Şam'daki Selimiye Camiiyle Süleymaniye imaret ve tekkesinin tamiri için talep edilen paranın postaya verildiğine dair, Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun'dan Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya çekilen telgraf.)
780 Şam'daki eski eser tamiratları Cemal Paşa'nın ısrarlı girişimleri sonucu yapılmıştır.
781 Allah'ın evi.

"Şam'da ahır yapılan camii şerif"

İleri gazetesinin "Şam'da ahır yapılan camii şerif" başlıklı haberi şöyleydi: "Şam'daki Sultan Selim Camii Şerifi'nin ahıra çevrildiğini geçenlerde üzüntüyle yazmıştık. Birkaç gün önce Suriye Evkaf Murakıb-ı Umumisi Şefik Efendi'den İstanbul'a gelen bir telgrafta, bunun doğru olmadığı bildirdiği zaman, bunun gerçek olmasını dilemiştik. Fakat Beyrut'ta yayımlanan Arapça "El Belâg" gazetesinin son aldığımız sayısında adı geçen caminin gerçekten de ahıra çevrildiği hakkında aşağıdaki yazıyı okuyunca müfettiş Şefik Efendi'nin telgrafına güvenimiz kalmadı. "El Belâg" muhabiri diyor ki: Sultan Selim Camii'nin her insani mahzun edecek halini yazmış Evkaf Murakıbı'nın Vakıf Müfettişi'nin dikkatini çekmeye çalışmıştık. Oysa bütün yazılarımız ıssız vadide bir haykırma gibi kaldı. Hiçbir etkisi görülmeksizin geçip gitti. Şam şehri ulemasından biri, camiye kadar bana refakat etti. Camiin kemerli duvarlarından birine asılı olan levha gözüme çarptı. Gayet büyük harflerle levha üzerine şu cümle yazılmıştı: "Hayvan bağlamak için fenni ahır" [772]

I. Dünya Savaşı'nda Sultan Selim Camii'nin onarımını yaptıran Cemal Paşa.

olduğunu nasıl unutuldu? Şam'da artık cami ve mescidin varlığına gerek kalmadı mı? Daha düne kadar Adana'da Evkaf Müdüriyeti ifa eden ve şimdi Şam'da Evkaf Müdür-ü Umumisi bunan Şefik Efendi'nin vicdanı buna nasıl razı oldu? Biz öyle düşünüyoruz ki ayet ve hadis ile bezeli o güzelim çinileri, atların gübresi ile örtmek için dini hislerden yalıtılmış olmak gerekir. Şam bu üzücü olaya ikinci defadır sahne oluyor. Evladı Resul'e garazkârlık sonucu olarak, yine o Şam da Camii Emevi de, Kur'an atların ayakları altında çiğnetilmedi mi? Olay aynı olay ve kötülük aynı kötülüktür. Acaba neden de, öyle bir neden midir? Yani Türklere karşı beslenen garez sonucu mudur? Bu da ihtimal haricinde değildir. Çünkü olayı nakleden Müslüman gazeteleri, uygulamayı şiddetle kınayarak, Evkaf Genel Müdürlüğü'ne hücum ettikleri halde, Şam basınında buna dair bir kelimeye rastlanmamıştır. Mesele hem milli ve hem dinidir. Bu yönden çok önemlidir. Milli Hükümetimizin dikkatini çekeriz. Yeni Adana"[782]

Allah'ın adaleti ve bir ibret tecellisi...

Vahdettin, hilâfet gibi kutsal bir göreve samimiyetle inanan biri olsaydı. Dünyayı ayağa kaldırır, Yavuz'un adını taşıyan Şam'daki ecdat yadigârı camiyi ahıra çeviren Suriyelilerin yakasına yapışır, yaptıkları bu rezilliğin hesabını sorardı.[783] Seciyesi bozuk Vahdettin'den elbette ki böyle onurlu bir davranış beklenemezdi. İnsanın kanına dokunan bu türden olaylar, onun umurunda bile değildi. O, bu türden olayları küçük işler olarak gördü. Nitekim bu çok önemli olayı da hiç umursamadı. Fakir milletten aşırdığı, düşmandan aldığı paralarla, firar ettiği Sanremo'da lüks içinde yaşadı. Bol bol konyak yudumladı. Frenkperest enişteşi Damat Ferit ve 150'lik hainlerle birlikte Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde komplolar hazırlayıp, saray bahçıvanının küçük kızıyla oynaşarak sefil hayatını tüketti.[784] Öldüğünde kendisine bir mezar yeri bulmak dahi sorun oldu. Koca

782 "Şam'da bir kötülük, Sultan Selim Camii Ahır yapıldı" Bkz: Vakit gazetesi, 19 Ağustos 1923, s. 2

783 Halife kisvesini kullanan Vahdettin'in umursamadığı bu olayın hesabını T.C. hükümeti sordu. Sonuç olarak Suriyeliler bu çirkin davranıştan vazgeçmek zorunda kaldılar.

784 Vahdettin'in kendinden 40 yaş küçük beşinci karısı. Evlilik Tarihi 1 Eylül 1921. Saray bahçıvanının kızı için bkz: Açba, Harun, *"Kadın Efendiler"* Profil Yayıncılık; Kasım 2007, s. 203

dünyada cenazesine Şam'daki Yavuz Sultan Selim Camisi avlusundan başka gömülecek mezarlık bulunamadı. Bu cami üç yıl önce "hayvan bağlamak için fenni ahır" levhası asılarak ahıra çevrildi. O zamanlar Vahdettin, bunu iç dert etmedi. Ancak bilmiyordu ki, bir gün gelecek ve kendisi de ölecekti. Ve üç yıl önce ahıra çevrilen bu caminin avlusu onun ebedi mezarı olacaktı. Vahdettin'in bu bedbaht sonu, Allah'ın adaleti ve bir ibret tecellisinden başka ne olabilirdi?

General Harington da Ermeni Mezarlığı'nı rezil etti!...

Harbiye – Taksim arasında geniş bir Ermeni Mezarlığı vardı.[785] Mütareke sırasında İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı[786] olarak kullanılan binadan Taksim Gezi Parkı'nın[787] bulunduğu yere kadar uzanıyordu. Bayezid-i Veli Vakfı'na ait olup[788] Ermeni Cemaati'nin kullanımında bulunan Surp Agop adlı Ermeni Mezarlığı, İstanbul'da yaşayan Ermenilerin eski merkez mezarlığıydı.[789] 1865 yılına kadar kullanıldı. Daha sonraki yıllarda Ermenilere başka bir mezarlık tahsis edildi. Salgın hastalıklar vb. gibi sağlık nedenlerinden dolayı bu mezarlığa yeni defin yapılmadı. Mezarlık uzun yıllar bakımsız ve metruk bir halde durdu. Artık kullanılmayan Ermeni Mezarlığı İşgal Kuvvetleri Başkumandanlık binasının yanı başındaydı. Mezarlık General Harington'ın gözüne takılmış olmalıydı. İşgal Kuvvetleri Başkumandanı İstanbul'da her istediğini yapabilecek güce sahipti. İngiltere'nin işgal ettiği ülkemizde sömürge valisiydi. Padişah başta olmak üzere İstanbul'da herkes onun sözünü dinlerdi. İstanbul'un bütün kurum ve kuruluşları onun buyruklarına göre hareket ediyordu. Spor sahaları açmak ve müsabakalar düzenlemek en büyük tutkusuydu. Harington Ermeni Mezarlığı'nı spor sahası olarak düzenlemeye karar verdi. Uygulama sırasında herhangi bir engelle de karşılaşmadı.[790]

Vahdettin düşmanın da ahlâkını bozdu!..

İngilizler centilmenlikleriyle tanınan bir millettir. Kendilerini bu özellikleriyle göstermeye ise çok meraklıdırlar. Kendi ülkelerinde mezarlıkları bozup, mezarlık içinde top oynamak gibi alışkanlıkları olduğu hiç duyulmamıştır. General Harington kendi ülkesin-

785 Günümüzde bu alan üzerinde iki otel, bir radyo evi, altı adet blok apartman bulunuyor.

786 Şimdiki Harbiye Askeri Müzesi.

787 Taksim Bahçesi.

788 Tarihçi Ahmet Refik Bey Taksim, Talimhane, Surp Agop'un da ve Ermeni Kabristanı'nın da içinde bulunduğu bu geniş bölgenin cümlesinin Bayezid-i Veli Vakfı'na ait olduğunu ispat etmiştir. Bkz: Cumhuriyet gazetesi, 20 Mayıs 1932, s. 1

789 1932 yılında Ermeni Cemaati adına, Ermeni Patriği Mesrop Efendi mezarlık arazisi için dava açtı. Mahkeme davanın reddine karar verdi. Milliyet gazetesinin haberi: "Surp Agop Mezarlığı'na olası müdahalelerin engellenmesi için Ermeni Cemaati adına Ermeni Patriği Mesrop Efendi tarafından İstanbul Belediyesi aleyhine 4. Hukuk Mahkemesi'nde görülen dava dün sonuçlanmış ve mahkeme heyeti kararını taraflara bildirmiştir. Bu karara göre Patrik Efendi'nin, Surp Agop Vakfı'ndan olup Ermeni Cemaati'nin ölülerinin gömülmesi için verildiğini iddia ettiği mezarlık ve mezarlığın üzerine inşa edilen akarete ait arsalarının tapuda kaydı bulunmadığı. Arazinin Surp Agop Vakfı olmayıp Bayezid Veli Vakfı olduğu anlaşılmıştır. Patrik Efendi'nin sahiplik ispatı amacıyla ihraz ettiği hüccetin de 1296 tarihinden evvel ita edilmiş olduğu ve gasp edilmiş belgeden sayılamayacağı anlaşılmıştır. Mahkeme heyeti bu gibi birçok yönleri dikkate almış ve Belediye Kanunu'nun 160. Maddesi'nde de metruk mezarlıkların hukukunun Belediye'ye devredilmiş olması nedeniyle Ermeni Patriği Mesrop Efendi'nin açtığı bu davanın reddine karar vermiştir." Bkz: *"Surp Agop Mezarlığı Belediyeye Aittir"* Milliyet gazetesi, 20 Temmuz 1932, s. 1-2

790 Mütareke döneminde yayımlanan Osmanlıca gazetelerde bu konuda herhangi bir bilgiye rastlamadım.

de hiçbir mezarlığı spor sahasına dönüştürmeye kalkışamazdı. Hatta böyle bir şey aklına bile getiremezdi. Ancak kendi ülkesinde asla yapamayacağı böyle rezil bir işi İstanbul'da becerebildi. Yaptığı çirkin işin bilincine varamadığı anılarını yazarken dahi görülüyor. Harington tarumar ettiği, Ermeni Mezarlığı olayını bir espri konusu olarak anılarına kaydetmiş. Üstelik ona yazılan bir mektupta; kendisine yaptığı işin acayipliği de bildirilmiş. Yine de olayın farkına varamamış. General Harington'ın hatıratında yer verdiği, kendisine hitaben yazılmış mektupta: "geçmişte çok ilginç şeyler yaptıklarını, ama mezarlıkta kriket oynamak[791] gibi bir etkinliğin kayıtlara geçmediğinden"[792] söz ediliyordu. Bu mektubu yazan kişi bilmiyordu. Harington acayip bir yerde görevliydi. Asırlık mezarlıkların, camilerin, türbelerin satıldığı, 500 yıllık mimarlık şaheserlerinin yıktırıldığı, tarihi eser kaçakçılarının cirit attığı bir şehirde bulunuyordu. Yüzlerce yıllık tarihi eserler açıktan alınıp satılıyor, padişahın umurunda bile olmuyordu. Vahdettin'in bu hissizliği ve acımasızlığı düşmanın da ahlâkını bozmuş olmalıydı. Körle yatan şaşı kalkarmış derler. Harington İngiliz centilmenliğini bu yüzden unutmuş ve pusulayı şaşırmış olmalıydı. Ancak düşmanın günahını almayalım. Harington, Vahdettin gibi mezarlıkları parselleyip satmadı. O sadece mezarlığı bozdu ve üzerinde top oynattı. Bu işi de menfaat elde etmek için değil,[793] hastalık derecesindeki futbol tutkusunu tatmin etmek için gerçekleştirdi.[794]

Ermeni Mezarlığı'nda bir İngiliz buldozeri!...

Surp Agop Ermeni Merkez Mezarlığı'nın tarihe karışmasında Türkler suçlanıp durur. Oysa bu mezarlığı tarumar eden İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'dır.[795] Harington mezarlık bozma işini bir ordu papazının insafına terk etti. Ordu papazı Ermeni mezarlığı üzerinden buldozer gibi geçti. Harington mezar naklini dini yönden kitabına uydurmak için bu iş için bir papaz kullanıldı. Ne yazık ki bir grup tutsak Türk askeri bu çirkin işte çalıştırıldı. İngiliz İşgal Kuvvetleri'nde görevli ordu Papazı Hughes yönetiminde, mezar taşları temizlendi. Mezarlığın üzerine kriket sahası ve tenis kortları, futbol sahaları yapıldı.[796] Lig fikstüründe Harbiye'deki yeni yapılan bu spor sahası "Ermeni Mezarlığı" adıyla kaydedildi. Ermeni Mezarlığı gitti adı lig fikstüründe kaldı.

Ermeni Mezarlığı'nda kalabalık seyircilerin katıldığı çok sayıda futbol maçları düzenlendi. Karşılaşmaların ilanı İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'te de yayımlandı.[797] Essex ile The Royal takımları arasında yapılacak futbol karşılaşmasının

791 Harington Futbol oynattığını gizliyor. Oysa Ermeni mezarlığında sadece kriket sahası değil, futbol sahaları ve tenis kortları da yaptırıldı.

792 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back,* John Murray, Londra, 1940 s. 137

793 Mezarlıkta maç seyretmek paralıydı. The Orient News'e göre maç biletlerinin hasılatı yardıma muhtaç İngilizlere veriliyormuş.

794 Harington Ayasofya Camisi önündeki avluyu da futbol sahasına çevirdi. Bkz. Ayasofya önünde futbol oynanırken çekilen fotoğraf. s. 459

795 Kasımpaşa Müslüman Mezarlığı'ndaki Futbol sahasını saymazsak, Türklerin mezarlıkta top oynamak gibi çirkin alışkanlıkları yoktur.

796 Harbiye'deki Ermeni Mezarlığı İstanbul'daki İngiliz ordusunun talim yaptığı saha olarak da kullanıldı. Kral George'un doğum günlerinin kutlanması, Fransız İşgal Kuvvetleri'nin 14 Temmuz bayramlarının kutlamaları sırasında Ermeni Mezarlığı'ndan Talimhaneye kadar uzanan bölge kullanıldı. Binlerce askerle yapılan bu törenlere Fransız Renault tankları da resmi geçitlere katılmıştır.

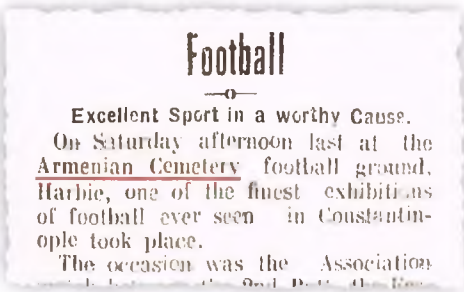
797 The Orient News, 10 Mart 1922, s. 3

General Sir Charles Harington (1872-1940)
Ermeni Mezarlığı'nı top sahasına çeviren Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali.

General Harington'ın yok ettiği Ermeni Mezarlığı için yıllardır haksız yere Türkler suçlandı!.

General Harington'ın emriyle ordu Papazı Hughes yönetiminde, ağaçlar kesildi, mezar taşları temizlendi. Mezarlığın üzerine kriket sahası ve tenis kortları, futbol sahaları yapıldı. Lig fikstüründe Harbiye'de yeni yapılan bu spor sahası "Ermeni Mezarlığı" adıyla kaydedildi. Ermeni Mezarlığı gitti adı lig fikstüründe kaldı.

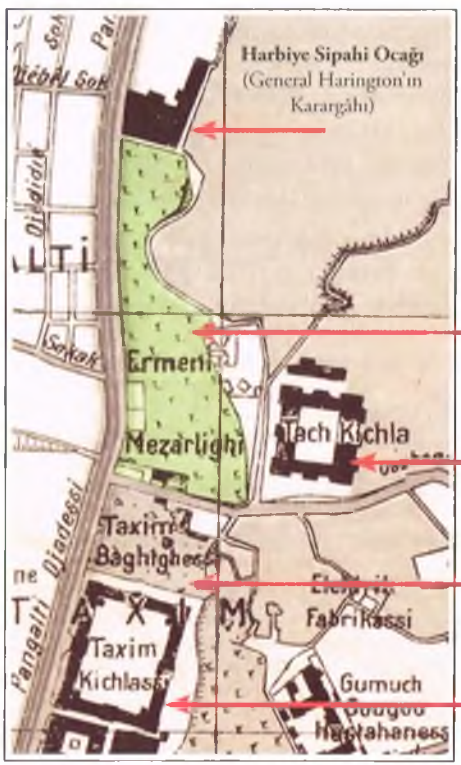
Football

Excellent Sport in a worthy Cause.

On Saturday afternoon last at the Armenian Cemetery football ground, Harbie, one of the finest exhibitions of football ever seen in Constantinople took place.

The occasion was the Association

Ermeni Mezarlığı'nda futbol maçı.
Essex ile The Royal takımları arasında yapılan ve Ermeni Mezarlığı'nda oynanan maçı 2'ye karşı 1 golle Essex takımı kazanmış. Maçın haberi İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'te yayımlandı. The Orient News, 16 Mart 1922, s. 1

General Harington'ın tahrip ederek futbol sahaları açıp futbol oynattığı Ermeni Mezarlığı

Taşkışla binası.
(İTÜ Mühendislik Fakültesi.)

Vahdettin'in Kuyumcubaşı'sı Harunaçi'ye ait Taksim Bahçesi

Taksim Topçu Kışlası

Yıktırılan Harbiye Sipahi Ocağı binası.

Taksim, Surp Agop Ermeni Mezarlığı.
Mezarlığın giriş kapısı. (1920'li yıllar)

Grand Military Football Match

in aid of the St. Dunstan's Hostel
on
Saturday, March 11th, 1922
at the
Football Grounds, Harbie
(Old Armenian Cemetery)

2nd Essex Regiment
VERSUS
The Loyal Regiment

Kick-off at 3 p.m. sharp !
Gates closed at 2.50
By kind permission of the
Officer Commanding,
The Band of the Loyal Regiment
will play

Every piastre taken will be given to St. Dunstan's Hostel for Blinded British Sailors and Soldiers

Every Lover of Sport in Constantinople will be there ! !

Prices of Admission :—
Officers, 1 Lira.
W.O.'s and Sergeants, 50 piastres.
Junior N.C.O.'s and Men, 25 Pst
Unaccompanied Civilians, 50 Pst.

Harington Ermeni Mezarlığı'nı spor sahasına çevirip futbol oynattı! Tarihi mezarlığı da İngiliz centilmenliğini de rezil etti!..

Ermeni Mezarlığı'nda futbol maçı.
Essex ile The Royal takımları arasında yapılacak futbol karşılaşmasının ilanı. İşgal Kuvvetleri'nin yayın organı The Orient News'te yayımlandı.
The Orient News, 10 Mart 1922, s. 3

Yıktırılan Harbiye Sipahi Ocağı binası.

Taksim, Surp Agop Ermeni Mezarlığı.
Mezarlığın giriş kapısı. (1920'li yıllar)

ilanı 10 Mart 1922 tarihinde The Orient News'te yayımlandı. Maç 11 Mart 1922'de oynanacaktı. İlanda yazdığına göre; maç biletleri subaylar için 1 lira, asker ve sivil 50 kuruş, çocuklara ise 25 kuruştu. Mezarlıkta oynanan bu maçı 2'ye karşı 1 golle Essex[798] takımı kazandı.[799]

İşgal yıllarında Harington'ın çevresi İstanbul'un dalkavuk zümresiyle çevriliydi. Harington her yaptığı alkışlanınca kendisini bir sömürge valisi olarak görmeye başladı. İstanbul'un yerli şakşakçıları, sadece işbirlikçi Türklerden ibaret değildi. Ermeni, Rum, Yahudi ve çeşitli etnik guruplar da Harington'ın emirlerini yerine getirmede, arz-ı ubudiyet etmede kusur etmiyordu. Acaba o tarihte Ermeni aydınları ve din adamları Harington'ın Ermeni Mezarlığı'nı top sahasına çevirmesinden şikayetçi oldu mu? Ermeni Mezarlığı'nda spor sahaları açan Harington'a karşı muhalefet edildi mi?[800] Yoksa İstanbul Hükümeti yetkilileri gibi Ermeniler de Harington'a boyun mu eğdi?

"Çok hevesli, iri yarı, enerjik bir Ordu Papazı Hughes" Harington'ın emriyle Ermeni Mezarlığı'nı spor sahasına çevirmiş!...

Harington spor sahasına dönüştürülen Ermeni Mezarlığı'ndan anılarında şöyle söz ediyor:

> "İstanbul'daki ilk günlerimde Hughes adında, bir grup tutsak Türk ile birlikte oyun sahaları hazırlamakta her zaman çok hevesli, iri yarı, enerjik bir ordu papazı vardı. Kendisi, Harbiye'deki karargâhlarımızın yanındaki, artık kullanılmayan eski bir Ermeni Mezarlığı'nda, içinde iyi bir kriket sahası ile bir de tenis kortları oluşturmuştu. Bu alan çevresinde, düzenli bir biçimde yerleştirilmiş, kullanım dışı, gözü tırmalamayan mezar taşları bulunuyordu. Amatör takımlarımızın maç sonuçlarını İngiltere'ye gönderdiğimizde, M.C.C. ve amatör lig sekreteri Francis Lacey'den amatör takımların geçmişlerinde çok ilginç şeyler yaptıklarını, ama mezarlıkta kriket oynamak gibi bir etkinliğini kayıtlara geçmediğini yazdığı bir mektup almıştım! Kriket puan cetvelinde, "Oyunun oynandığı yer" maddesine "Ermeni Mezarlığı" yazmak bizim için çok olağan olmuştu."[801]

The Orient News: İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin gazetesi

The Orient News, İngiliz İşgal Kuvvetleri Genel Karargâhı'nın gazetesi idi. Ülkemizi işgal eden İngiliz ordusunun resmi yayın organı olarak uzun zaman İstanbul'da yayımlandı. İngiltere hükümetinin maddi desteği ile kurulup varlığını sürdürdü. Gazetenin kurucusu Harry Collinson Owen[802] adlı İngiliz gazeteci ve yazardı. Yazı işleri Beyoğlu'nda

798 İngilizlerin Essex takımı mütareke yıllarında, Fenerbahçe futbol takımıyla çok sayıda maç yaptı. Ancak birçoğunda sahadan yenik ayrıldı. Harington görev yaptığı Harbiye'deki karargâhının yanı başında bu takımlarını antrenmanlarını sıkça izliyordu.

799 The Orient News, 16 Mart 1922, s. 1

800 Mütareke döneminde İstanbul'da yayımlanmış Ermenice gazeteler var. Harington'ın Ermeni Mezarlığı'nda spor sahaları açması, mezarlıkta spor faaliyetleri Ermeni cemaatince nasıl karşılandı? Sorusunun yanıtı bu gazetelerde bulunması gerekir.

801 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back,* John Murray, Londra, 1940 s. 137

802 Harry Collinson Owen (1882 - 1956) İngiliz gazeteci ve yazar. Owen General Harington'dan önce kötü yönetimiyle Türklerin nefretini kazanmış olan General Milne'nin "Salonica and after" adlı kitabın yazarıdır.

Kroecker Oteli'nde, Türklere işkence edilen İngiliz karakol binasındaydı. The Orient News'in ilk sayısı 17 Haziran 1919'da yayımlandı. Birçok tarihçi, gazetenin 2 Ekim 1923 tarihinde, İşgalcilerle birlikte çekip gittiğini zanneder. Oysa The Orient News, İstanbul'da kalmakta ısrar etti. Milli Hükümet nihayet 1924 yılında The Orient News'i kapatmak zorunda kaldı. Gazetenin kapatılma gerekçesi "İstanbul'un sükûtu"[803] başlığı ile yayımlanan bir makaleydi. The Orient News'in kapatılması üzerine İngiliz Siyasi Mümessilliği gazetenin yeniden açılması için girişimde bulundu.[804] Bu girişim üzerine Hariciye Vekili Şükrü Kaya devreye girdi.[805] Hariciye Vekili, İstanbul Murahhası Nusret Bey'e gönderdiği yazıda verilen kapatma kararın doğru olduğunu bildirdi. Ayrıca bu kararının haklı gerekçelerinin İngiliz Siyasi Mümessili'ne bildirilmesini rica etti. Böylelikle işgal gazetesi The Orient News'in yayın hayatı son buldu. Hariciye Vekili Şükrü Kaya bir zamanlar İngilizler tarafından Malta'ya sürülen yurtseverlerden biriydi. The Orient News ülkemizdeki İngiliz egemenliği ve İngiliz işbirlikçiliğinin tarihi açısından çok önemlidir.

Prof. Dr. Salâhi R. Sonyel'in, "Kurtuluş Savaşı günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri"[806] adıyla TTK'da yayımlanan önemli bir araştırması var. Sonyel'in kitabı şu cümlelerle son buluyor:

> "İngiliz işgal gücü 1923 yılı sonlarına doğru Türkiye'den çekilirken, İngiliz İstihbarat Servisi, arkada geniş kapsamlı bir istihbarat şebekesi bıraktı mı? Bu soruya olumlu veya olumsuz bir yanıt verebilmemiz için gerekli belgeler, İngiliz Devlet Arşivi'nde bulunamamıştır. Çünkü İngiliz İstihbarat Servisi'nin bugünkü eylemleriyle en küçük ilişiği olan belgeler bile, ilgili Bakanlığın emrindedir ve araştırmacılara süresiz olarak kapalıdır."[807]

İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin İstanbul'dan çekilirken ne tür bir teşkilât bıraktığını bilmiyoruz. Ancak The Orient News gazetesi İstanbul'da bir yıl daha kaldı. Çekip giderlerken gazetelerini bize yadigâr bıraktılar. Bunu biliyoruz. Ancak ne çeşit bir gizli örgüt yadigâr bıraktılar bunu bilmiyoruz. Hükümet The Orient News'e karşı takındığı tavırda elbetteki haklıydı. İngiliz İşgal Kuvvetleri topraklarımızı terk etmişti. Fakat İngiltere'nin ülkemiz üzerindeki emelleri ise son bulmuş değildi.

Türk Tarihçileri, The Orient News'ten yararlanamadı

The Orient News'in bir tek sayısı hiçbir kütüphanemizde yok. Gazete sanki gizli bir el tarafından, kütüphanelerimizden özel olarak toplatılmış gibidir. 1924 yılı Aralık ayında The Orient News'in kapanmasına neden olan makalede ne yazıyordu? Bunu dahi bilmiyoruz? Türk araştırmacıları bu önemli kaynaktan bir türlü yararlanamıyor. Bu yüzden Milli Mücadele konulu hiçbir eserde "The Orient News" kaynak olarak kullanılamamıştır. Oysa meydana gelen olayların hemen ertesinde, The Orient News'in yayımladığı haber ve yorumların çok büyük tarihi değeri vardır. Çünkü bu haber ve yorumlar, işgal

803 BOA, HR. İM. 127/90.
804 BOA, HR. İM. 128/13.
805 BOA, HR. İM. 128/13.
806 Sonyel, Salâhi R, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK, Ankara, 1995
807 Sonyel, Salâhi R, a.g.e. s. 347

Halife Abdülmecit Efendi'nin tuğrası.

Halife Abdülmecit Efendi (1868-1944)

Halife Abdülmecit Efendi, işbirlikçi teşkilatının "Onursal Başkanı" imiş!

İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin gazetesi The Orient News'te İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Onursal Başkanı'nın Prens Abdülmecit Efendi olduğunu bildiren haber:

"Türkiye İngiliz Muhipleri Cemiyeti, adından da anlaşılacağı gibi, İngilizlerle olan dostluk ilişkilerini geliştirmek ve Türk dış politikasını bu ilişkiler doğrultusunda oluşturmak amacıyla kurulmuştu. Tahtın varisi Prens Abdülmecit Efendi, Cemiyetin Onursal Başkanı ve şehrin valisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı olan Dr. Cemal Paşa da fiili başkanı idi. Partinin görüşleri, İslam Teoloji Profesörü Sait Molla tarafından düzenlenen "Türkçe İstanbul" gazetesiyle duyurulmaktaydı."

The Orient News, 15 Kasım 1919, s. 1

The Turkish Anglophil Association, as its name implies, was formed for the purpose of cultivating friendly relations with the British and to bring Turkish foreign policy into line with those relations. The Heir Presumptive, Prince Abdul Medjid Effendi, is the Honorary President, and the Prefect of the city, Dr. Djemal Pasha, an opponent of the Committee of Union and Progress, is the acting President. The party's views are represented by the paper *Turkdjé Istambol* which is edited by a Professor of Moslem theology, Said Mollah. This party has declined to take part in the elections on the ground that free voting has been rendered impossible by the Nationalists. *The Peace and Prosperity Party*, Soulhou Selamet, has also declined to take part in the elections for the same reasons as those given by the Anglophil Association. The party is in

karargâhının görüş ve düşüncesini gösteren resmi bir belgedir. Başta Vahdettin olmak üzere, ülkemizdeki İngiliz işbirlikçileri hakkında, The Orient News'te yayımlanan haber ve yorumlar henüz derlenmedi. İşgalcilerin gazetesinde yer alan Mustafa Kemal'in kurtuluş mücadelesi ile ilgili haber ve yorumlar da henüz derlenmedi. İngiliz işbirlikçisi Ali Kemal'in linç edilmesi konusunda The Orient News'te yapılan haber ve yorumlar bilinmiyor. Bu gazetenin yaklaşık 300 adet nüshasını dikkatlice inceledim. Elde ettiğim bazı sayılarda çok önemli bilgilere rastladım. Örneğin İngiliz ajanı Rahip Frew'in Türklerle ilgili konferansının metni. Örneğin Halife Abdülmecit Efendi'nin İngiliz işbirlikçiliği. Son Halifemiz diye bağrımıza bastığımız bu zat meğerse İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Onursal Başkanı imiş. Oysa İngiliz Muhipleri Cemiyetin'in yayınlanmış nizamnamesinde Abdülmecit Efendi'nin hiç adı geçmiyordu. The Orient News'te büyük bir saltanat ve padişah yağcılığı var. The Orient News, Türk gazetelerini iki gruba ayırmış. Birincisi (Anglophile organ) adı verilen İstanbul'daki İngiliz işbirlikçisi basın. Bunlar Peyam-ı Sabah, Alemdar vb. İkincisi (Nationalist organ) adını verdikleri Anadolu mücadelesini destekleyen milliyetçi gazeteler. Bunlar da İleri, Tevhid-i Efkâr, Vakit, Vatan vb. gibi yayın kuruluşları. The Orient News'te, Türkleri eşkıya gibi göstermeye çalışılan birçok haber ve yorum yayımlanmıştır. Milletimiz aleyhinde küstahça yapılan yorumlar var. The Orient News bütün olumsuz nitelikleriyle, niyeti bozuk bir işgal gazetesidir. Ancak yine de mütareke devrinde yaşanan birçok olay hakkında bu gazetede önemli bilgiler vardır. The Orient News bu yönüyle çok önemli bir kaynaktır. Gazetenin eksik sayılarının bulunmasıyla ve Türk araştırmacılarının kullanımına sunulmasıyla işgal yıllarına ait bilinmeyen birçok gerçeğin ortaya çıkması mümkündür. İnkılap tarihi ile ilgili kurum ve kuruluşların, The Orient News'in koleksiyonuna ulaşmak için çaba göstermesi çok önemli bir görevdir.

III. Bölüm

İşgalcilere son darbeyi Fenerbahçe vurdu

Fenerbahçe 5 - İngiltere 1

*"Fenerbahçe takımımız İngiliz askerlerinin futbol takımını son defa acı bir hezimete uğratarak memleketlerine mağlup olarak göndermiştir."**

* Kaynak: Tevhid-i Efkâr gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3

Önsöz

Spor, özellikle de futbol, günümüzde olduğu gibi geçmişte de günlük yaşamın bir parçasıydı. İşgal yıllarında Harington'ın bizzat organize ettiği çok sayıda futbol maçı yapıldı. İngiliz takımları ile Fenerbahçe arasında büyük çekişmeler yaşandı. Bu maçlar sıradan bir spor etkinliği değildir. Fenerbahçe bu karşılaşmalara isyankar bir ruhla çıkıyor ve rakibine deli gibi saldırıyordu. Bu işin içinde inanılmaz bir başkaldırış vardı. Kadıköy'de bir avuç Türk genci, koskoca İngiliz İşgal Ordusu'na meydan okuyor, büyük bir imanla rakibini yenmeye çalışıyordu. Bu olay Kuva-yı Milliye isyanının spora yansımasıdır. General Harington, Fenerbahçe Kulübü'nün Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye ile olan ilişkisini çok iyi biliyordu. Fenerbahçe ile o yüzden uğraşıp durdu. İşgal süresince Fenerbahçe'yi hedef olarak gördü ve ezmeye çalıştı. Araştırmamda Fenerbahçe'ye özel yer vermemin amacı bu işin içinde Kuva-yı Milliye ruhunu göstermektir. Taraftarlık duygusuyla değil, yazılmamış bir tarihi ortaya çıkarabilmek düşüncesiyle konuyu araştırdım. İngilizlerle Fenerbahçe arasında oynanan bazı maçları derledim. Osmanlıca'dan günümüz Türkçe'sine aktararak kitabımda yer verdim. İşgal yıllarında İzmit Körfezi üzerinde büyük bir silah ve cephane sevkıyatı yapıldı. Kocaeli ve Kadıköy gençleri arasındaki dayanışma, İstanbul ve İzmit Körfezi Kuva-yı Milliye mensuplarının fedakarlıkları belge ve fotoğraflarla ayrıca yayımlanacaktır.

General Harington'ın spor tutkusu

Harington çok ileri derecede bir spor meraklısıydı. Spor konusunda Kraliyet çapında önemli organizasyonlar yapmış bir subaydı. İngiliz Ordu Spor Denetim Kurulu'nun kurucusu ve ilk başkanıydı. İngiltere Savunma Bakanlığı'nda görevli olduğu sırada bu kurulu oluşturmuştu. Kurulun amacı Britanya Krallığı'nın sınırlarında ve İngiltere'nin işgal ettiği bölgelerde her türlü spor sahaları ve spor etkinlikleri düzenlemekti. Harington askerlik hayatı boyunca spor sahalarının yapılması, spor klüplerinin kurulması, spor müsabakalarının düzenlenmesi gibi birçok etkinliğin içinde yer almıştı. General Harington anılarında spora olan ilgisini:

"Ben de spora düşkün bir kişi olduğum için, her zaman ordu spor etkinliklerine katıldım ve ordu kriket, ragbi, futbol, atletizm, tenis ve yüzme gibi hoşlandığım dallarda başkanlık yaptım."[808] sözleriyle anlatıyor.

Harington'ın yakın çevresi kendisi gibi spor meraklılarıyla doluydu. Harington İstanbul'da görevli olduğu sırada mevcut olan spor faaliyetlerinden şu cümlelerle söz ediyor:

"İstanbul'da birçok eğlence yeri vardı. Avcılık, polo, atıcılık, balıkçılık, yelkencilik, golf, kriket, hokey, squash, iyi bir kulüp iyi kafeler vb. herkes için bir şey vardı."[809]

Harington İstanbul'da birçok spor sahaları açtı. Çeşitli spor branşlarında İstanbul'da çok sayıda spor müsabakaları ve şampiyonalar düzenledi. Emrinde on binlerce asker mevcuttu. Beykoz, Büyükdere, Harbiye ve Taksim gibi semtlerde kriket, futbol sahaları ve tenis kortları yaptırdı. Tarabya yolu üzerinde golf sahası açtı.[810] Levent Çiftliğini'de golf ve futbol oynamak üzere düzenlemek istedi.[811] Bu bölgede talimgâh ve atış poligonları inşa edileceği gerekçesiyle hükümet bu isteği kabul etmedi.[812] Harington bütün bu etkinlikleri İstanbul'da bulunan işgal ordusu asker ve subaylarını çalıştırarak meydana getirdi. Yapılan müsabakaların bazılarını şeref tribününde kendisi için yapılan locadan izlerdi. İstanbul Boğazı'nda uzun mesafe yüzen General Harington, yüzme sporuna olan ilgisini anılarında şöyle anlatıyor:

"İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e yakın çeşitli koylarında yüzerek harika zaman geçirdik. Yaz akşamları Yıldırım adlı motorlu teknemde akşam yemeği yemek çok zevkliydi. Uzun mesafe yüzmekten her zaman hoşlanırdım, bu yüzden

808 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back,* John Murray, Londra, 1940 s. 99

809 Harington, a.g.e. s. 107

810 BOA, DH. İ. UM. EK. 55/10.

811 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde "futbol" sözcüğü ile katalog taraması yapınca bir tek sonuç çıkıyor. O da Harington'ın Levent çiftliğini golf ve futbol sahası yapmak için hükümetten talebine dair bir belgedir.

812 BOA, HR. İM.. 46/63.

30 Eylül 1923

Fenerbahçe'nin altın harflerle yazdığı tarihin 90. yıldönümü...

İstanbul'da 5 yıl süren işgalin son sayfası Fenerbahçe'nin İngilizlere attığı 5 gol ile kapandı...

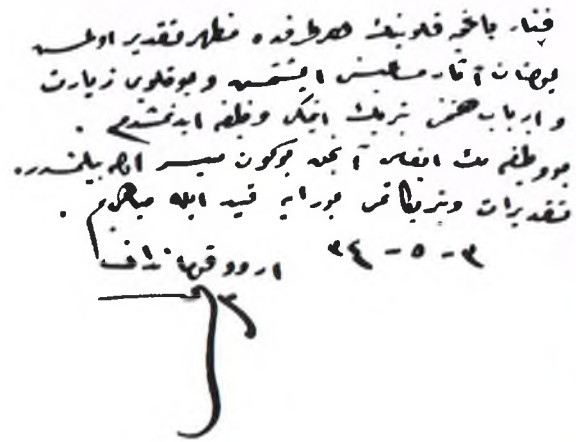

İngilizlere son darbeyi Fenerbahçe vurdu'.. Fenerbahçe - 5 İngiliz takımı - 1

"Fenerbahçe İngiliz takımını son defa acı bir hezimete uğrattı. İngilizleri memleketine mağlup olarak gönderdi." Başlıklı Tevhid-i Efkâr gazetesinin haberi. Tevhid-i Efkâr gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3

General Sir Charles Harington (1872-1940)
Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı İngiliz Generali. Fotoğraf General Harington'un İstanbul'u terk ettiği 2 Ekim 1923 günü (Fenerbahçe maçından 2 gün sonra), Sirkeci Rıhtımı'nda çekilmiştir.

"Fenerbahçe Kulübü'nün her tarafa mazhar-ı takdir olmuş bulunan asar-ı mesaisini işitmiş ve bu kulübü ziyaret ve erbab-ı himmeti tebrik etmeyi vazife edinmiştim. Bu vazifenin ifası ancak bugün müyesser olabilmiştir. Takdirat ve tebrikatımı buraya kayd ile mübahiyim."

Ordu Kumandanı
M. Kemal
3. 5 1334 (1918)

(Fenerbahçe Spor Kulübü Müzesi'ndeki hatıra defterinde bulunan, Mustafa Kemal Atatürk imzalı yazı.)

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

General Harington, Fenerbahçe Kulübü'nün Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye ile olan ilişkisini çok iyi biliyordu. Bu nedenle işgal süresince Fenerbahçe futbol takımını her zaman hedef olarak gördü ve ezmeye çalıştı. İngiliz futbol takımlarıyla Fenerbahçe arasında kıran kırana oynanan maçların çoğunu Harington organize etti. İşgal süresince meydana gelen bu büyük rekabetin sonunda Fenerbahçe İngilizleri beş golle yenerek İngiltere'ye yolcu etti. Mustafa Kemal Atatürk'ün Fenerbahçe Kulübü'nü ziyareti sırasında, Kulübün hatıra defterine yazdığı satırlar aşağıdadır.

General Harington, Lady Harington, Amiral Bristol ve Amerikan subayı. Vogue, Nisan, 1922 s. 70

Çay tepsisiyle kayak sporu yapan Lady Harington.
General Harington'ın eşi.
İleri, 29 Ağustos 1923, s. 1

oradayken, Tarabya'daki, evimden Yeniköy'e oradan da Rumeli Hisarı'na kadar yüzerdim."[813]

General Harington'a göre: "Bir sporcu nasıl olmalı?"

General Harington bir sporcunun nasıl olması gerektiğine dair altı maddelik temel bir ilkeye inanıyordu. İngiltere'de Ordu Spor Kurulu'nca yazılıp, ilan edilmiş olan bu ilkeler; General Harington'ın çalışma masası üzerinde duran çerçevede yazılıydı. Harington'ın anılarında özel olarak yer verdiği bu ilkeler şunlardı:

Bir Sporcu:
1. Oyununu oyun için oynar.
2. Kendisi için değil, takımı için oynar.
3. İyi bir kazanan ve iyi bir yenilendir. Zaferde alçak gönüllü, yenilgide cömerttir.
4. Tüm kararları uygun bir biçimde karşılar.
5. Rakibine karşı cesurdur.
6. Bencil değildir ve diğerlerinin de yetişmesi için her zaman yardımcı olur.[814]

Lady Harington'ın çay tepsisiyle kayak sporu

General Harington'ın eşi de kendisi gibi spor meraklısıydı. Yürüyüş sporuna çok meraklıydı. Belgrat Ormanları'nda sırf yürüyüş sporu merakı yüzünden kaybolmuştu.[815] Çay tepsisi üzerine oturarak; merdiven tırabzanlarından kaymaktan çok hoşlanıyordu. Evinde davet verdiği zamanlarda bu yeteneğini misafirlerine gösteriyordu. Bir davet sırasında İtalyan Kumandanı General Mombelli'ye de bir kayak gösterisi yapmış; ancak yaşlı İtalyan general bu sürprize bir anlam verememişti. Lady Harington'ın evinde verdiği bir

813 Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back*, John Murray, Londra, 1940 s. 106
814 Harington, Sir Charles, a.g.e. s. 99
815 Haringron, Sir Charles, a.g.e. s. 146-147

davet sırasında gerçekleştirdiği kayak sürprizini, David Walder şöyle anlatıyor:

"Bir defasında İtalyan Kumandanı General Mombelli, Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı General Harington'ın verdiği kabule gidince, bir sürprizle karşılaştı. Generalin eşi Lady Harington'ın yukarıdaki kattan davetin verildiği salonlara, tipik bir İngiliz eşyası olan büyük boy çay tepsisinin üstüne oturup merdivenden aşağı doğru kaydığını gördü. Belki Lady Harington tipik bir İngiliz sayılabilirdi. Fakat zavallı General Mombelli herhalde tipik bir İtalyan değildi. Sayın Lady'yi alkışlar ve bravolarla karşılayacağına manzaraya ancak şaşırdı."[816]

Vera Dumesnil, Lady Harington'ı anılarında şöyle anlatıyor:

"Lady Harington pijama pantolonu giyen ilk kadın. Uzun süre kendinden söz ettirdi. Tek kelime Fransızca bilmiyor. İtalyan Albay Vitelli geldiğinde yaptığı nezaket ziyaretinde, Albay'da tek kelime İngilizce bilmediğinden, bir türlü anlaşamamışlar, gülümseyerek bakışıp duruyorlarmış. Şakacı bir kadın olan Lady Harington, sessizliği bozmak için ıslık çalmaya başlamış. Bizim çapkın İtalyan'da ıslıkla karşılık vermiş."[817]

General Harington Fenerbahçe'ye kafayı takmıştı...

Harington'ın Fenerbahçe Spor Kulübü'ne karşı özel bir takıntısı vardı. İngiliz takımları İstanbul'daki diğer Türk spor klüpleriyle çok heyecanlı spor karşılaşmaları yapıyordu. Altınordu takımı da İngiliz takımlarına karşı başarılı sonuçlar alıyordu.[818] Ancak İngilizlerin Fenerbahçe takımı arasındaki karşılaşmalarda bambaşka bir hava esiyordu. Kadıköy'de imkansızlıklar içinde spor yapan bir avuç genç vardı. Bu gençlerin oluşturduğu Fenerbahçe takımı, genellikle İngilizleri yenmeyi başarıyordu. Britanya İmparatorluğu'nun tecrübeli sporcuları kilometrelerce uzaktan özel olarak getirilmesine rağmen sonuç değişmiyordu. İngiliz futbol takımları devamlı futbol müsabakaları düzenliyordu. Çok sayıda İngiliz futbol takımı Fenerbahçe karşısında şansını denemiş ve sahadan yenilerek ayrılmıştı. Fenerbahçe İngilizlerle yaptığı maçlarda inanılmaz bir hırs ve inançla oynuyordu. Karşılaşmalar bir savaş gibi ve çok yüksek milli bir duygu içinde geçiyordu. Fenerbahçe İngilizlerle maç yaparken o gün İstanbul'daki bütün taraftarlıklar unutuluyor. Herkes Fenerli oluyordu. Fenerbahçe – İngiltere karşılaşmaları milli maç havasıyla oynanıyor. Ertesi gün, Mustafa Kemal taraftarı siyasi gazetelerin birinci sayfalarında Fenerbahçe'nin galibiyeti duyuruluyordu. Milliyetçi gazeteler İngiliz takımlarının yenilmesine çok geniş yer veriyordu. Fenerbahçe'nin İngilizler karşısındaki galibiyeti, İngilizlerin yenilgisinin gazetelerde geniş yer verilmesi General Harington'ı sinirlendiriyordu.

İngilizlerle Fenerbahçe arasındaki ilk karşılaşma

Mondros Mütarekesi'nden on beş gün sonra; 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul, Müttefik İşgal donanması tarafından işgal edildi. İngiliz İşgal Kuvvetleri'nin futbol takımı bu tarihten sadece iki hafta sonra Fenerbahçe ile ilk maçını yaptı. Fenerbahçe'nin

816 Walder, David, The Chanak Affair, Hutchinson & Co. London, 1969, s. 348 (Danışman, H. Basri, Artçı Diplomat, Son Osmanlı Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa, Arba Yayınları, 1998 157)

817 Dumesnil, Vera, *İşgal İstanbul'u, Le Bosphore Tant Aime*, İstanbul Kitaplığı, s. 72

818 Altınordu, İngiliz İskoçyalıların takımını 5-0 yendi. Bkz: Ati gazetesi, 30 Ocak 1919, s. 3

İngilizlerle yaptığı bu ilk futbol maçı, 29 Kasım 1918'de gerçekleşti. Fenerbahçe ne yazık ki iyi bir futbol sergilemesine rağmen sahadan 2-1 mağlup ayrıldı. Bu mağlubiyetle meydana gelen intikam hırsı işgalcilerin ülkemizi terk ettiği güne kadar devam etti. Fenerin intikamı çok acı olmuştu. İlk maçtaki 2-1 sonuca karşılık, son maçta İngilizlere tam 5 gol atarak onları ülkesine yolcu etti. İngilizlerle Fenerbahçe arasında yapılan ilk maç "Fenerbahçe ile İngilizler arasında" başlıklı haber Vakit gazetesinde şöyle yayımlandı:

"Daha önce yazdığımız gibi dün, Fenerbahçe İdman Kulübü ile İngiliz sporcuları arasında ilk temas meydana gelmiştir. Gündüz hava, fevkalade bir şekilde sporculara yardım etmiş, İdman Spor Meydanı eski, yeni birçok meraklıları toplamıştır. Müsabakaya saat ikide başlanmıştır. İki taraf birinci yarı içinde hiçbir şey yapamamıştır, fakat Fener hücum oyuncuları bu yarı esnasında İngilizleri sıkıştırmıştır. Eğer kaleci Moris'in mahirane müdafaaları olmasaydı, bu hücumlar Fenerliler için büyük bir zafer hazırlayacaktı. İkinci yarı birincinin bütün hırs ve şevkini geçti. İki taraf bu yarıda çok gayret sarf etti. İngilizler bir gol kazandılar. İkinci gol yine İngilizler hesabına yapılmış ve bundan sonra Fener şiddetli bir karşılık vermeye başladı. o kadar ki, Galip Bey'in güzel bir darbesiyle Fenerbahçe bir gol yaptı. Sonuçta İngilizler galip geldi."[819]

Fenerbahçe İngilizleri 3 - 0 yendi

Fenerbahçe futbol takımı ile İngilizler arasındaki maç Kadıköy İttihat Spor Kulübü'nde yapıldı. Ati gazetesinde maçın haberi şöyle yazıldı:

"Hava uygun olduğundan seyirciler çoktu. Her iki tarafın da kuvveti eşitti. Oyun gayet sert başladı. Bir çeyrek sonra Galip Bey'in bir şutuyla İngilizlere bir gol oldu. Maç

819 *"Fenerbahçe ile İngilizler arasında"* Bkz: Vakit gazetesi, 30 Kasım 1918, s. 2

Beykoz Çayırı'nda Kriket oynayanlar.
İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Harington tarafından spor sahası olarak düzenlenen Beykoz Kriket Sahası. 1921

General Charles Harington ve İngiliz Amirali Yüksek Komiser Sir John Robeck. İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı ile Amiral'i Beykoz'da. Harington tarafından spor sahası olarak düzenlenen Beykoz Çayırı'nda yapılan partide çekilen fotoğraf. 1921

İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Harington tarafından spor sahası olarak düzenlenen Beykoz Kriket Sahası. 1921

Taksim Stadyumu İşgal Kuvvetleri spor kulüpleri ile Türk takımlarının heyecanlı maçlar yaptığı Taksim Kışlası.
İşgalcilerle yapılan son karşılaşma, 30 Eylül 1922 tarihinde Taksim Stadyumu'da yapıldı.
Fenerbahçe İngilizleri 5-1 yenerek ülkelerine yolcu etti.

heyecanla devam etti. İngilizlerin soğukkanlılığı bu karşılaşmada da görülüyordu. Fenerbahçe santrforu Zeki Bey'in kolu sakat olduğundan oyuna katılmadı. Ancak onun yerine Galatasaraylı İsmet Bey girdi. On dakika aradan sonra ikinci yarıya başlandı. Galip Bey'in verdiği bir pasla sol iç Lütfü Bey bir gol yaptı. Gittikçe heyecanlanan oyunun bitmesine on dakika kala; Lütfü Bey'in attığı bir şutla bir gol daha oldu. Sonuçta İngilizler sıfıra karşı üç gol ile mağlup oldular. Fenerbahçe'de Arif, Nahit, İsmet Beyler güzel oyun oynadılar. Alaeddin Bey'de güzel oynadıysa da biraz tereddüt ediyordu. Öyle olmakla beraber; Fenerbahçeliler güzel oynadılar. Özellikle Nahit Bey görevini hakkıyla yaptı."[820]

Fenerbahçe İngilizlere karşı

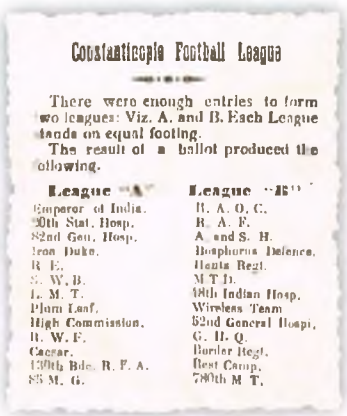
Fenerbahçe İngilizleri 4 - 2 yendi. Ati gazetesinin haberi:

"Bugün Kadıköy'de futbol karşılaşması olmuştur. Birinci maç İngilizler ile Fenerbahçe Kulübü oyuncuları arasında meydana geldi. Fenerbahçe dört gol, İngilizler iki gol yaparak Fenerbahçe galip gelmiştir."[821]

Fenerbahçe'nin İngilizleri 4 - 1 yendi. Ati gazetesinin haberi:

"Kuvvetli bir İngiliz takımı ile Fenerbahçe'nin birinci takımı çarpıştı. Her iki tarafta fazla gayret gösterdi. Sonuçta İngiliz takımının yaptığı 1 sayıya karşılık Fenerbahçe 4 sayı ile galip geldi."[822]

820 Ati gazetesi, 28 Aralık 1918, s. 4
821 Ati gazetesi, 22 Şubat 1919, s. 2
822 Ati gazetesi, 14 Mart 1919, s. 4

Constantinople Football League

There were enough entries to form two leagues: Viz. A. and B. Each League stands on equal footing.
The result of a ballot produced the following.

League "A"	League "B"
Emperor of India.	H. A. O. C.
30th Stat. Hosp.	R. A. F.
82nd Gen. Hosp.	A. and S. H.
Iron Duke.	Bosphorus Defence.
R. E.	Hants Regt.
S. W. B.	M T D.
L. M. T.	38th Indian Hosp.
Plum Lanf.	Wireless Team
High Commission.	52nd General Hospt.
R. W. F.	G. H. Q.
Caesar.	Border Regt.
130th Bde. R. F. A.	Rest Camp.
85 M. G.	780th M T.

Lig fikstüründe Türk takımları yoktu! The Orient News'te yayımlanan İstanbul ligi. İngilizler işgalin ilk yıllarında, birbirleriyle müsabakalar yapıyor, kendi kendilerini İstanbul Şampiyonu ilan ediyorlardı. Bkz: The Orient News, 25 Eylül 1919, s. 4

İşgalciler Ayasofya Meydanı'nı futbol sahasına çevirdi. Sultanahmet ve Ayasofya camileri arasındaki meydanı oyun sahasına çeviren işgalciler, yaptıkları bir futbol maçı sırasında. (Fotoğrafın yayımlandığı kitap: Clarence Richard Jonson, M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 279)

Fenerbahçe 9 - İngilizler 0

İleri gazetesinde yayımlanan "İngilizlerle Fenerbahçe arasında" başlıklı haber:

"Kadıköy'de İngilizler ile Fenerbahçe Kulübü arasında Perşembe günü bir futbol maçı yapıldı. İngiliz zabitleri sahanın biraz acemisi olduklarını müsabakanın ilk sıralarında gösteriyorlardı. Fenerliler ilk sırada hücum hattını kuvvetleştirmişler ve yaptıkları ilk sayılarla galebelerini temin etmişlerdi. Birinci partide yapılan üç sayıya ikincide altı daha ilâve edilerek dokuz sayı ile Fenerbahçe kazandı."[823]

Fenerbahçe İngilizleri nasıl yendi?

Vatan gazetesinin "Fenerbahçe İngilizleri nasıl yendi?"[824] başlıklı haberi:

"İngiliz topçu alaylarının karma takımı ile dün bir futbol karşılaşması yapan Fenerbahçe takımının sıfıra karşı iki golle galip geldiğini dün bildirmiştik. Bugün de Fenerbahçe'nin önemli başarısına tanık olamayan okuyucularımıza maçı anlatmaya çalışacağız.[825]

"İngiliz karma takımı ortaya çıkmış, kalelerden birinin önünde egzersiz yapıyor, fakat Fenerbahçeliler henüz görünmüyorlardı. Bütün gözler kapıda ve kulaklar girişteydi. Türlü türlü rivayetler dönüyordu. Kimi İngilizlerin çok kuvvetli olduklarından, kimi Fenerbahçe müdafii Hasan Kamil Bey'in gelemeyeceğinden bahsediyor, kimi de bir İngiliz'i göstererek: "Şu kırmızı yüzlü İngiliz yok mu, işte o bütün İngiliz birliklerinin en iyi oyuncusuymuş!" diyordu. Ve o zaman bütün bakışlar hayret ve taktirle o kırmızı yüzlü

823 *"İngilizlerle Fenerbahçe arasında"* Bkz: İleri gazetesi, 17 Ocak 1921, s. 3

824 *"Fenerbahçe İngilizleri nasıl yendi?"* Bkz: Vatan gazetesi. 19 Mayıs 1923, s. 3

825 Makabi II. takımı - Fenerbahçe II. takımı arasındaki maç ilgiyle seyredildi. Nefis bir futbol oynandı. Karşılaşma 4-2 Fenerbahçe'nin galibiyetiyle sonuçlandı.

Stadyumu'nda Boks maçları.
1920'li yıllarda Taksim Stadyumu'nda yapılan Boks müsabakalarına ait ilan.

Boksör Küçük Kemal.
İtalyan boksörü yenen amatör Türk boksörü Küçük Kemal. İleri gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 1

adama çevriliyordu. Nihayet asabiyetten titreyen eller birden bire yekdiğerine çarpmağa başladı; Fenerbahçeliler kapıdan görünmüşlerdi. Türk ve İngiliz oyuncular yerlerine geçince bu bir dakikalık neşenin izleri yüzlerden hemen silindi. Ve yerine üzüntü ifadesi geçti; Kamil Bey'in yeri en yaşlı futbolcumuz Galip Bey'le doldurulmuştu. Artık sevinmek mi, üzülmek mi gerekeceği biraz sonra anlaşılacaktı. Az önce gürültüyle uğuldayan bu koca meydanda sanki bir tek kişi yoktu. Tiz bir düdük sesiyle yirmi genç birden harekete geldi. Bizimkilerin ilk hücumu boşa gitti. İkinci hücum başladı. Zeki Bey ilerledi, topu tam zamanında Alaattin Bey'e verdi. O da önündeki savunma oyuncusunu çalımıyla geçti ve top kale içlerine takıldı. Seyircilerin oluşturduğu saflar birbirine girdi. Bütün çayır inledi. Fenerbahçe, karşılaşmanın üçüncü dakikasında ilk darbeyi vurmuştu.

Top ortaya getirildi. Golün acısını çıkarmak için İngilizlerin gösterdikleri gayret sınırsızdı. İngiliz birliklerinin en iyi oyuncusu olan o kırmızı yüzlü adam cidden mükemmel bir futbolcuydu. Sağa sola dağıttığı paslar çok güzeldi. Fakat İsmet tehlikeli rakibini kımıldatmıyor; Fahir'den, Kadri'den, İsmet'ten kurtulan İngilizler, karşılarında Galip'i buluyorlar. Bu ak saçlı sportmen bugün gençlerden daha genç. Bütün hücum dalgalarının başlangıçta topa vuramayacağını zannettiğimiz, bu demir gibi ihtiyarın ayaklarında... Fenerbahçe bugün en güzel oyununu oynuyor. Savunmadan hücuma kadar bütün hatlarda bütünlük var. Şahsi oyunlar da tamamen bırakılmış ve aslında buna imkan da yok, çünkü İngilizler çok kuvvetli, müsabaka çok seri bir süratle akıyor. Biraz tereddüt eden oyuncu ayağından topun bir anda kapıldığını görüyor.

Evvelki gün, Fenerbahçe kalecisine çok iş düşmez demiştik. Bugün iş düşüyor. İngilizlerin her şut çekişinde balkonu dolduran hanımlar arasında çığlıklar yükseliyor. Fakat Fenerbahçeliler çok çalışkan. Şutları Galip, Cafer, Şekip çekiyor. "Çalışkan oldukları kadar talihli de olsalar çekilen iki şut İngiliz kalesinin direklerine çarpacağına içine girerdi." Bunu düşüncemizi soran heyecandan yüzü kızarmış bir ihtiyar söylüyor.

"Karma bir İngiliz takımını mağlup eden Fenerbahçeliler"
İleri gazetesinde yayımlanan fotoğraf.
İleri gazetesi. 15 Ağustos 1922. s. 1

"İngilizleri iki defa mağlup eden Fenerbahçe birinci takımı"
Altyazısıyla Vatan gazetesinde yayımlanmış fotoğraf. Arka sıra: sağdan Galip (muhasebeci), Şekip, Kamil (umumi kaptan), İsmet, Cafer, Sabih, Fahir, Zeki (takımın kaptanı), Kadri, Bedri, Alaattin ve Ömer Beyler. Ön sıra: Nasuhi, Sabri (Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi ve Sabık Reis-i Umumi), Doktor Hamit Beyler. Vatan gazetesi. 21 Mayıs 1923 s. 1

Birinci devre Fenerbahçe'nin bir golüyle bitti. Yani tehlike henüz geçmemişti. Ve İngilizler rakiplerinin zayıf noktalarını öğrenmişlerdi. Nitekim maç başlar başlamaz Fener'i sıkıştırmaya başladılar. Fakat savunma görevini lâyıkıyla yerine getiriyor ve özellikle Galip'le İsmet insanüstü bir gayretle çalışıyorlardı. Bu çetin düello yarım saat sürdü. Son çeyrekte hakimiyet tekrar Fener'e geçti ve Zeki Bey tutulmaz şutlarından biriyle ikinci golü de kulübü hesabına kaydetti. Artık bütün yüzler gülüyordu. Tehlike kalmamıştı ve müsabaka neşe içinde son buldu. İngiltere Futbol Federasyonu'nun mezun hakemlerinden olan maçın hakemiyle oyundan sonra görüştük. Bize "İngiltere'den çıktığım dört seneden beri, ne Hindistan'da, ne Mısır'da, ne Irak'ta bu kadar güzel bir müsabakada bulunmamıştım" dedi. Fenerbahçe takımı ile iftihar etmek hakkımız değil midir?"[826]

İngilizler Fenerbahçe'yi "Harington kupasına" davet ediyor

İleri gazetesinde yayımlanan "Fenerbahçe ve İngilizler" başlıklı haber:

Cuma günü stadyumda Galatasaray'ı bir golle mağlup ederek turnuva şampiyonluğunu kazanan Fenerbahçe, ardından İngilizler tarafından yeni bir karşılaşmaya davet edilmiştir. Fenerbahçe'yi davet edenler İngilizlerin Coldstream Guards takımıdır. Bilindiği gibi bu takım daha önce yapılan bir maçta; Fenerbahçe'yi altı golle mağlup etmişti. İngilizler, bu defa Fenerbahçe'ye gönderdikleri davetnamede:

"Fenerbahçe'yi yeni bir maça davet ediyoruz. Maçın öneminden dolayı takımımızı Grenadier Guards ve Irish Guards takımlarıyla takviye ettik. Eğer Fenerbahçe bizi mağlup ederse tarafımızdan koyulan kupayı alabilecektir" demiştir.[827]

826 Vatan gazetesi. 19 Mayıs 1923, s. 3
827 *"Fenerbahçe ve İngilizler"* Bkz: İleri gazetesi. 19 Haziran 1923, s. 2

فنار باغچه انكليزلرى نصل يكدى؟

انكليز طوپجى آلايلرينك مختلط حاكمى ايله
دون بر فوتبول مسابقه‌سى اجرا ايدن فنار باغچه
طاقمك صفره قارشى ايكى غول ايله غالب كلديكى

طوپجى اوردوسنه كتيرلدى . غولك آجيسى
چيقارمق ايچون انكليزلرك كوسترديكلرى غيرت
ى حدود ايدى. انكليز قطعاتنك اك ايى اوتوبيسى

"Fenerbahçe İngilizleri nasıl yendi?"
Başlıklı Vatan gazetesinde yayımlanan haber. Vatan gazetesi. 19 Mayıs 1923, s. 3

Harington Kupası
19 Haziran 1923 tarihinde, Fenerbahçe futbol takımının, karma İngiliz takımını 2 – 1 yenerek kazandığı Harington Kupası. Fenerbahçe Spor Kulübü Müzesi'nde sergilenmektedir.

Fenerbahçe Spor Kulübü.
Arap harfli Türkçe rozeti.

Fenerbahçe Harington Kupası'nı nasıl kazandı?...

Tevhid-i Efkâr gazetesinde "Fenerbahçe'nin İngilizlere kesin bir galibiyeti"[828] başlıklı haber:

"Dün Taksim Stadyumu'ndan çeşitli kulüpler arasında futbol karşılaşmaları yapıldı. Fenerbahçe takımımız ile İngiliz karma Guards takımı arasındaki karşılaşma çok heyecanlı oldu. Şehrimizde bulunan İngilizler, şimdiye kadar genellikle Türk takımlarına mağlup oldukları için, bu mağlubiyetlerin acılarını çıkararak intikam almak ve mutlaka yenmek için bir araya gelerek oluşturdukları ve günlerce çalışma yaparak hazırlattıkları kuvvetli karma bir takımla sahaya çıkmışlardır. Binlerce seyirci önünde çok heyecanlı bir biçimde devam eden ve bazen herkese Fenerbahçe'nin yenileceği endişelerini veren karşılaşma sonucunda, İngiliz takımı önemli bir yenilgiye uğradı. Kazanan Fenerbahçe takımı söz verilmiş olan kupayı almıştır.

Fenerbahçe'ye yine mağlup oldular!

Fenerbahçe takımımız İngilizlerin en kuvvetli ve karma Guards takımını mağlup etti.

Öteden beri İngiliz takımları ile yaptığı karşılaşmalarda, hemen daima galip gelen Fenerbahçe takımımız, dün tehlikeli bir sınavı başardı. Birçok defalar mağlup oldukları bu Türk takımı kesin olarak yenme inadından vazgeçmeyen İngilizler, şehrimizde bulunan Grenadier Guards, Coldstream Guards, Irish Guards ismindeki üç kuvvetli takımlarından Guards ismiyle karma bir takım oluşturmuşlardı. Bu takımı dünkü oyuna galibiyeti kesinlikle kazanmak için çeşitli eğitimler talimlerle hazırlamışlardır. Gerçekten de İngilizler dünkü oyunun ilk devresinde, çekişmeli denilebilecek derecede uyumlu hücumları,

828 *"Fenerbahçe'nin İngilizlere kesin bir galibiyeti"* Bkz: Tevhid-i Efkâr gazetesi, 20 Haziran 1923, s. 1-3

General Charles Harington ve eşi Lady Harington.
Stadyumda spor müsabakaları seyrederken.

düzenli ve düzgün pasları ve sert oyunları ile futbolcularımızı şaşırtmaya çalıştılar. Binlerce Türk seyirciyi ümitsizliğe düşürdüler. Adeta Fenerbahçe'yi mağlup ederek muratlarına erecek bir kuvvet ve beceri gösterdiler. Fakat sonuçta Türk'ün azim ve kuvveti önünde yorgun ve bitkin bir halde baş eğmeye mecbur oldular.

İki tarafta eşit derecede kuvvet arz ettikleri için oyun baştan aşağı daima şüpheli ve heyecanlı bir gidiş takip etti. Birinci devrede İngilizler ilk hücumlarından itibaren bizim kaleyi sıkıştırmaya başladılar. Oyun Fenerbahçe'nin ilk ve tek akınından sonra devrenin sonuna kadar bu şekilde cereyan etti. Rakibin hem şiddetli ve hem sanatkârane oyunları karşısında, hücumlarımızı işe yaramaz hale getiren ve nispeten seyirci bir vaziyette kalırken savunma hattımız topu kalede uzak tutmak için canla, başla çalışıyordu. İsmet Bey, savunmalar özellikle kaleci güzel karşılamalarıyla çok güzel oynadılar. Fakat devrenin sonlarına doğru ta merkezden kopan top düzenli ve hesaplı paslarla dolaştıktan sonra yalnız merkez yardımının ciddi gayretiyle aleyhimize bir sayı kazandırdı. Mağlubiyete doğru gidildiğine işaret eden bu sayı, bütün seyircilere bezgin bir ümitsizlik verdi. Dakika geçmemişti ki yorulan rakibin karşısında Fenerbahçe'nin iyiden iyiye gelişmeye başlayan düzgün oyunu ilk meyvesini verdi. Başarı, seyircilerin çılgınca haykırışları ile, ilk sayı ilan edildi.

Şimdi her iki takım arasında beraberlik meydana gelmişti. Taraflar galibiyete erişmek için aynı durum ve mesafedeydiler. Fakat İngilizler artık yorgunluktan bitmişti. İngiliz askerî şapkasını kafasından çıkarmayan kaleci hücum eden oyuncularımızın kaleyi sarsan şiddetli şutları karşısında titremeye ve şaşırmaya başlamışlardı. Şimdi oyuncularımız

Sir John Robeck (1862 - 1928)
İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri, Amiral. Türk takımlarıyla Futbol karşılaşmalarını organize eden Amiral Robeck.

Ingilizlerin ikinci devredeki üstünlüğünden üstün bir durumda rakip takımı sıkıştırıyorlardı. Fenerbahçe'nin bu birbirini kovalayan akınları arasında top Alaattin Bey'in kafasıyla Zeki Bey'in soluna düşmüştü. Bu kıymetli orta oyuncumuzun en kuvvetli vurduğu sol ayağı hizasına düşen topun, kaleye girip sayı yapması kesindi. Nitekim de öyle oldu. İngilizlerin, kafasından İngiliz askeri şapkasını çıkarmamış olan kalecileri, bu şiddetli şutların önüne geçemedi ve Türk takımı ikinci sayıyı yaptı. Artık oyun sonuna kadar Fenerin tam bir hakimiyeti altında ve seyircilerin sürekli olarak uğuldayan başarı haykırışları ile devam etti. Ve sonuçta çok şahsileştirme hareketine rağmen takımının mağlubiyetine engel olamayan İngiliz hakem, düdüğünü öttürerek oyunun bittiğini en kuvvetli İngiliz karma takımının mağlubiyetini ilan etti. Yüzde yüz galibiyet ümidi ile gelen rakip takım, sahayı tam bir hüzün ile terk ederken, bire karşı iki sayı ile galip gelen Türk takımı Fenerbahçe'nin kaptanı Zeki Bey elinde vaat edilmiş galibiyet kupası[829] olduğu halde seyircilerin sevinç gösterileri arasında eller üzerinde götürülüyordu."[830]

Fenerbahçe - 3, İngiliz takımı - 0

İleri gazetesinde yayımlanan "Futbol karşılaşması, Fenerbahçe - 3, İngiliz takımı – 0" başlıklı haber:

"Önceki akşam saat yedide Taksim'deki Stadyum'da, Fenerbahçeliler karma bir İngiliz takımını sıfıra karşı üç golle mağlup ettiler. Fenerbahçe Kulübü'nü bu başarısını tebrik etmekle beraber, bu oyun hakkındaki düşüncelerimizi tarafsız olarak yazmayı görev addediyoruz. Fenerbahçelilere karşı oynayan takım, önceden söylendiği gibi öyle çok parlak bir takım değildi. Gerçi oyuncular içinde çok güzel oynayanlar vardı. Fakat yanlarındakiler aynı kudrette olmadığından, takım içindeki iyi oyuncular kötülerin kurbanı

829 Harington Kupası
830 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 20 Haziran 1923, s. 1-3

Fenerbahçe ile karşılaşan HMS Iron Duke zırhlısı askerleri.
İstanbul'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Donanması'na ait zırhlı. Ortada Amiral Sir John Robeck. (x işaretli) 1922

oldular. İngiliz oyuncuları takip ettikleri birliğin sonucu olarak yalnızken bir şey yapmazlar. Oyunlarının temeli hep birbirlerine bağlı olarak tespit edilmiştir. İngiliz topu ayağına aldığı zaman oyunun akımına ve oyuncuların durumuna göre arkadaşına pas vermeyi bilir. Arkadaşının verdiği pası oyunun icabına göre idare edeceğini düşünerek ya geri, ya arkaya koşarak birini tutar. Açıkçası İngiliz oyuncularında, şu veya bu adamın oyunu yoktur; takım oyunu vardır. İngilizlerin ilk yarıda takımın en kabiliyetsiz uzvu olan sol açığı sürekli beslediler. Santrforları ise değil beslenmek, oyunu idare edebilecek kanatlara sahip olmadığını birkaç tecrübe ile anladıktan sonra, sahada yapayalnız kaldığını his etti. Sağ açıkları da – itiraf edelim- Fenerlilerin sıkıştırmasından çok kendi oyuncularının kötülüğünden, bozukluğundan bir iş yapamadı. İngilizlerin bu oyunlarına karşı Fenerliler, bilâkis güzel, uygun, maksatlı ve hedefli oynadılar. İngiliz takımının bu durumundan lâyıkıyla yararlandılar. Denilebilir ki, önceki akşam bizimkiler İngiliz oyunu, İngilizler de bundan on beş sene evvelki oyunumuzu oynadılar. Yalnız İngilizlerin uzunlu, kısalı çok emin verdiği pasları iyi İngiliz futbollarından bir şey hatırlatıyordu. Ancak Fenerbahçe'nin önceki akşam İngilizleri mağlup edişinin tarzı bu kulüp hakkında beslenen ümitleri kuvvetlendirdi. Fenerliler her oyunlarında biraz daha ruh, biraz daha birlik kattığını ispat etmiş oluyorlar."[831]

Türk Milli Takımı İngilizleri 4 - 0 yendi

İstanbul'daki Türk spor klüpleri Türk Milli Takımı oluşturdu. İngiliz askerlerinin

831 İleri gazetesi, 15 Ağustos 1922, s. 3

İngilizlerin spor müsabakalarında kazandığı kupalar.
Fenerbahçe ile karşılaşan HMS Iron Duke. İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ait zırhlı. 1922

kurduğu karma futbol takımı ile karşılaştı. Türk Milli Takımı İngilizleri dört sıfır yendi. Dört golün üçünü Fenerbahçe'nin golcü futbolcusu Zeki attı. Milli Takımın İngilizlerle yaptığı maçın haberi İleri gazetesinde şöyle haber oldu:

"Milli Takım Pazar günü kuvvetli bir İngiliz takımını sıfıra karşı dört sayı ile yendi.

Daha önce Pera Rum Kulübü'nü dört sayıyla mağlup eden İngiliz takımını dün aynı miktar golle mağlup eden Türk takımı şöyle kurulmuştur.

Nedim
Cafer Kâmil
Refik İsmet Ekrem
Sabih Şükrü Zeki Alaeddin Emin

Milli Takım daima galip durumda oynadı. Rakiplerini kah çalımla, kâh geri pasıyla, kâh kafa vuruşlarıyla geçen oyuncuları seyretmek sonsuz bir zevk veriyordu. Oyun başlangıcından sonuna kadar şiddetini korudu. Türkler istisnasız mükemmel oynadılar.

Özellikle Refik, Ekrem, Zeki, Nedim, Emin, Şükrü Beyler kendilerini gösterdi. Sadi ve Nihat Beyler rahatsız olduklarından takıma katılamadı. İlk golü Refik Bey[832] bir burun kemiğiyle, ikinci, üçüncü ve dördüncü golleri ise Zeki Bey[833] kendine has ani şutlarıyla yaptı. Galibiyetin verdiği şevkle coşan halk Emin ve Zeki Beyleri omuzda götürdüler. Türkler bu milli zaferin verdiği sonsuz sevinçle stadyumu terk ederken halâ yaşa! seslenişlerinin yansımaları duyuluyordu."[834]

Taksim Stadyumu'nda Türkler İngilizleri 4 - 2 yendi

Türk takımları İngilizlere karşı birçok karşılaşmalar yapıyor Fenerbahçe gibi başarılı sonuç alamıyordu.[835] Fenerbahçe Türk takımları arasında İngilizlerle başa çıkabilen tek kulüptü. İleri gazetesinde "İstanbul karma Takımı 4, İngiliz karma Takımı 2" başlığıyla yayımlanan haber:

"Fenerbahçe'yi üç sayı ile mağlup eden, Altınordu ile berabere kalan İngiliz takımı, dün Taksim'de karma bir Türk takımı ile karşılaştı. Buna karma Türk takımı demekten çok İstanbul'daki Türk oyuncuları arasından oluşturulmuş bir takım demek daha uygun olur. Zira Nihat, Ekrem, Emin ve Refik Beylerin de katılımıyla daha kuvvetli bir Türk takımı oluşturmak mümkündür. Dünkü takım ise başlangıçta istenilen derecede birlik sağlayamamakla beraber yine de İngiliz karma takımını ikiye karşı dört sayı ile mağlup etti.

Kaleci Nedim (Altmordu), Savunma Tevfik ve Münim (Altmordu), yardımcı Feyzi (Altınordu), Cafer (Fenerbahçe), İbrahim(Altınordu), akıncı: Sabih, Alaeddin, Zeki (Fenerbahçe), Hüsnü (Süleymaniye), Bedri (Fenerbahçe)

Oyunun başlangıcında İngilizler, bizim takımın hücum yeteneğini ölçmek ister gibi birkaç dakikayı savunma ile geçirdikten sonra hücuma geçtiler. Uzun süreden beri beraber oynamaktan doğan bir ahenkle çalışan İngiliz takımı, bizim akın hattından daha başarılı karşılıklı yardımlaşma ile ilerliyordu. Ayağındaki yaraya rağmen yine her dakika alkışlara lâyık bir maharet gösteren Nedim Bey'in savunmasına çarptıktan sonra yeniden hücuma devam ediyordu. İlk sayıyı İngiliz kalesine verilen penaltı cezasını çekmek suretiyle Cafer Bey yaptı. Fakat İngilizlerin yaptığı gol de cidden usta işi oldu ve birinci devre beraberlikle neticelendi. İkinci devrede durumu kendi lehlerine çevirmek isteyen İngilizlerin sert hücumları karma takımın müdafaası karşısında erirken, yine penaltıdan ikinci sayı bizim hesabımıza kaydedildi. Fakat bu kadar kuvvetli bir savunmaya dayanan akın hattımızdan daha başka başarılar beklendiği için, meydanı dolduran seyirciler bağrışıyorlardı. Nihayet Bedri Bey'in kaleye kadar sürdüğü pas, Zeki Bey'in darbesiyle üçüncü sayı olarak tecelli etti. İngilizler ikinci karşı sayılarını penaltıdan yaptıktan sonra artık yavaş yavaş aralarında istenilen uyumu sağlamaya başlayan karma takımımızın özellikle son akıncıları rakip kaleyi sıkıştırmaya başladı. Bu sayede dördüncü sayının yapılması gecikmedi. Akın hattının sağ cephesi maalesef iyi işleyemedi. Bu yüzden Sabih ve Alaeddin

832 Fenerbahçe futbol takımının golcü futbolcusu Refik Bey

833 Fenerbahçe futbol takımının golcü futbolcusu Zeki Bey (Sporel)

834 *"Milli Takım Pazar günü kuvvetli bir İngiliz takımını sıfıra karşı dört sayı ile yendi"* Bkz: İleri gazetesi, 4 Temmuz 1922, s. 4

835 1 Temmuz 1923 tarihinde Galatasaray futbol takımı İngilizlerle yaptığı maçtan üç bir yenik ayrıldı. *"Galatasaraylıların İngilizlere mağlubiyeti"* Bkz. İleri gazetesi, 2 Temmuz 1923, s. 3

Beyler birkaç defa yerlerini değiştirmeye mecbur oldu. Hüsnü ve Bedri Beyler hücumu idarede, İbrahim, Tevfik ve Cafer Beyler de savunmada her zamanki gibi canla başla çalıştılar. Nedim Bey'in cesaretli oyunu rakipleri tarafından bile alkışlarla karşılanıyordu."[836]

Fenerbahçe Iron Duke' e karşı

HMS Iron Duke[837], Mütareke devrinde Türk sularında aktif biçimde karakol görevi yapan İngiliz savaş gemisiydi. HMS Iron Duke, Yunan ordusu Türk cephelerine taarruza geçtiği sırada Yunanlılara yardım etti. Kuva-yı Milliye'nin bulunduğu Marmara sahillerini, topa tuttu. [838]1920 yılındaki Yunan taarruzunun başarıya ulaşmasını sağladı. General Harington mütareke için 1 Ekim'de HMS Iron Duke gemisiyle Mudanya'ya gitti. HMS Iron Duke'e bu yolculuk sırasında Amiral Brock kumanda etti. Futbol meraklısı Amiral Brock ve Harington'ın Fenerbahçe karşısına Iron Duke takımını çıkarması rastlantı değildi. Türk futbolcularının Iron Duke takımını yenmek veya en azından yenilmemek için gösterdiği çaba boşuna değildi. İki hasım taraf birbirini çok iyi tanıyordu. Fenerbahçe'nin Türk köylerini topa tutan İngilizlerin Iron Duke zırhlısının futbol takımını ezerek yenmek istemesi bu nedenle idi. Fenerbahçe'nin İngilizlerle yaptığı maçlar sırasında ezeli taraftarlıkların hepsi unutuluveriyordu. O gün genç, yaşlı, kadın, çocuk her Türk Fenerbahçeli oluyordu. Her Türk evladı İngiliz'in yenilgisini görebilmek için can atıyordu.

1922 Ağustos ayında İngiliz İşgal Kuvvetleri, dişli rakibi Fenerbahçe'nin karşısına Iron Duke takımını çıkardı. İleri gazetesinde yayımlanan "Fenerbahçe – Iron Duke" başlıklı haber:

"Önceki gün Kadıköy İttihat Spor Çayırı'nda, Fenerbahçe ile Iron Duke takımının karşılaşmasını görmek üzere toplanan seyircilerin adedi ümit edildiği kadar çıkmadı. Oysa maçtan önce gazetelerin Iron Duke takımı ve maç hakkında yazdıkları sütunlar, yürüttükleri tahminler spor meraklılarını sevk ve tahrik edecek mahiyetteydi. Gazetelerin bütün gayretlerine rağmen, seyircilerin azlığını ahalinin bu hususta gösterdiği kayıtsızlıktan çok, giriş ücretlerinin fazlalığında aramak doğru olur. Bizce sporun tamamı sporcularla beraber ilgili kitlenin büyüklüğüyle kabildir. Spor çayırlarına bütçelerinde kaydı bile geçmeyecek önemsiz ücretlerle girecek oyun ve gençlerdir ki, oralarda tattıkları asil heyecanın sevkiyle, geleceğin atletlerini vücuda getirirler. Yoksa on beş senede toplayabildiğimiz meraklılar adediyle yetinir ve şimdiye kadar bu daire dışında kalmışlara önem vermezsek, sporculuğumuz gelecek senelerde de aynı tembelliğe mahkum kalır. Herhalde bundan sonraki karşılaşmalarda esasen iyi niyetinden şüphe etmediğimiz Fenerbahçelilerin şu önemli noktayı da dikkate alacaklarını ümit ederiz.

Maç nasıl geçti?

Önceki gün Iron Duke takımıyla Fenerlilerin iki ikiye berabere kalmalarındaki sebebini biz, İngilizlerin Fenerliler derecesinde oyuncu olmalarından çok birçok tesadüflerde

836 *"İstanbul karma Takımı 4, İngiliz karma Takımı 2"* Bkz: İleri gazetesi, 18 Ağustos 1923, s. 3

837 HMS Iron Duke Türk sularında görev yapan gibi başka karakol gemileri de vardı. HMS Ramillies (İzmit Kumaş Fabrikasını bombardıman eden) HMS Revenge, HMS Sovereign, Marlborough (Marlboro's), HMS Cardiff, HMS Benbow vb.

838 HMS Iron Duke Gemlik'te Kuva-yı Milliye Karargâhı'nı bombardımanı sonrası yıkılan bina önünde İngiliz askerlerinin çektiği fotoğraf için Bkz: ORAL, Atilla, Kuva-yı Milliye, Jotun, İstanbul, 2007, s. 263

buluyoruz. Önce İngilizlere talih yardım etti. İlk yarıda rüzgar altına düşen Fenerliler birinci golü kalecilerinin elinden topun kaçması neticesi olarak yediler. Fenerliler her zamanki gibi oynayamadılar. Aynı zamanda rüzgar Fenerlilerin aleyhlerinde iken sıkı, lehinde iken hafif esti. İngilizlerin savunma hattının sağlamlığını kabul ediyoruz. Gerçi Iron Duke takımının özellikle merkez savunma seyircilerin takdirini topluyordu. Fakat bizim savunma hattımızdakilerin de aynı gayrette olduğu hatırlanmıyordu. Bunun nedeni İngiliz müdafaa hattının işe sık sık müdahale ettiği ve bu suretle çeşitli durumlarda yeteneklerini gösterebilmek fırsatını elde ettikleridir. Yoksa bizimkiler de iş başında onlar ayarında savunma olduklarını gösterdiler. İngilizlerin bu sağlam savunma hattına karşılık, gayet bozuk hücum eden hatları vardı. Gerçi sol açıkları dikkat çekti. Fakat diyeceğiz ki buna sol açığın top oyunundaki inceliğinden yeteneğinden çok arkadaşlarının kabiliyetsizliği göze çarptı. Fenerlilerin bu kadar şanssızlıkları yetişmiyormuş gibi, hakem de oyunu tarafsız idare etmedi. Fener aleyhine oldukça ofsayt çalmaktan keyif duydu. Sonuç itibariyle bek ve sol açık hariç olmak üzere, Iron Duke takımı vasat derecede oyunculardan oluşuyordu. Eğer Fenerliler aynı oyunculardan oluşan aynı takıma karşı bir ikinci maç yapsa, talihin iki tarafa da yönelik olması şartıyla kazanacakları kesindir. Tarafsızca söylemek gerekirse İngiliz takımına önceden zannettiğimiz ve yazdığımız kadar değilmiş demek uygun olur."[839]

İngilizler, Fenerbahçe'yi yenemediler!

Tasvir-i Efkâr gazetesinin "İngilizler Fenerbahçe takımımızı yenemediler!" başlıklı haberi:

"Iron Duke takımının iki sayısına karşılık Fenerliler de iki sayı yaparak berabere kaldılar! İstanbul'daki en kuvvetli İngiliz futbol takımına da mağlup olmadı. Dün akşam Kadıköy'de İttihat Spor futbol sahasında Fenerbahçe takımımızla İngiliz Iron Duke dretnotu takımı arasında yapılan çok heyecanlı futbol müsabakasında gençlerimiz İngilizlerin yaptıkları iki sayıya, iki sayı ile karşılık vererek berabere kalmışlardır. Karşılaşmanın ayrıntılarını yarın resimleriyle beraber yayımlayacağız. Yalnız şunu söyleyelim ki, İstanbul'daki İngiliz futbol takımlarının en kuvvetlisi ve İngiliz donanmasının şampiyon takımı olan Iron Duke takımı, olağanüstü bir gayret ve maharetle oynamış olduğu halde Fenerlileri mağlup edememiştir. Rakiplerinin çok mükemmel oyuncular ve 1.200 kişi arasından seçilmiş olduğu göz önüne alınırsa Fenerbahçe'nin bu berabere oyunu da adeta bir büyük zafer sayılabilir."[840]

Fenerbahçe, İngilizlere "akıncı müfrezesi" gibi saldırmış!..

Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan "Fenerbahçe - İngilizler müsabakası"[841] başlıklı haber:

"Önceki gün, Kadıköy'ündeki İttihat Spor futbol sahası müstesna ve sayılı bir gün daha gördü geçirdi. İki taraflı tribünleri ve tel ile ayrılan oyun sahasının etrafını çepeçevre kaplayan ve özellikle kalelerin etrafını üst üste kuşatan çocuk, mektepli, sportmen, sivil,

839 İleri gazetesi, 22 Ağustos 1922, s. 3
840 Tasvir-i Efkâr gazetesi, 21 Ağustos 1922, s. 1
841 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 23 Ağustos 1922 s. 1-3

asker ve hocalardan oluşan kalabalık bir seyirci kitlesi bu özel futbol karşılaşmasının önemini göstermeye yetiyordu. Fesli seyirciler arasında grup grup toplanmış, beyaz elbiseli İngiliz bahriyelileri de vardı. Her halde Fenerbahçe Türk kulübünün kendi takımları önünde mağlubiyetini görmek için gelmişlerdi. Karşılaşma zamanı yaklaşıyordu. Hazır bulunan seyirci grupları arasında uzayıp giden endişeli konuşmalar artık son haddine gelmişti. Bütün bu kalabalığın konuşmalarının kısaca hemen herkesin ağzından dökülen şu sözlerden ibaretti:

" – Çok kuvvetli imişler!. Acaba bizimkiler haklarından gelebilecekler mi?"

Bu endişeli soru gönülden kopan bir "İnşallah!" temennisi ile karşılanıyordu. Saat beş buçuk olmuştu. Topu şiddetli bir darbe ile göklere uçuran İngilizler ve biraz sonra da Fenerbahçe takımımız sahaya gelmişlerdi. Şimdi her iki taraf ta kalelerin önünde şutlar çekerek talim yaparken, şiddetle esen rüzgar herkesin dikkatini çekiyordu.

Acaba rüzgar altına kim düşecekti?

Çünkü rüzgâr altına düşecek olan, karşı tarafın akınlarını durdurmak için kim bilir ne kadar çalışıp çabalayacak ve ne kadar yorulacaktı. Bu ilk devrede rüzgârın yardımıyla rakip kalesinin önünden ayrılmayacak olan taraf, her halde kesinlikle oyunun sonucunu kendi lehine çevirmiş bulunacaktı. Nihayet talih, rüzgârı İngilizlere yardımcı yaptı. Ve bizimkilerin yarım kalan bir akınından sonra İngilizlerin seri hamleleri ile bu önemli karşılaşma başladı.

Meraktan çıldıran seyircilerde derin bir sessizlik vardı. Adeta herkes nefesi kesilerek, sanki yiyecek gibi gözlerini topa dikmiş, hiç peşini bırakmadan onu takip ediyordu. Rüzgâr, eğitimli rakibin bu büyük yardımcısı korkulan etkisini iyiden iyiye gösteriyordu. Bizimkilerin en şiddetli darbelerine maruz kalan top, bir türlü ileri gitmiyor ve rüzgârın daha şiddetli estiği zamanlarda, sanki duvara vurmuş gibi geriliyordu. Zeki ve Alaattin Beylerin birbirlerine ve arkadaşlarına verdikleri paslar da, rüzgârın etkisiyle çok isabetsiz oluyordu. Ve yine o rüzgâr, topu rakibin en küçük bir darbesiyle, bir kurşun gibi kalemiz yönüne adeta uçuruyordu. Buna rağmen zaman zaman oyuncularımız üstün bir durum bile alarak rakibi sıkıştırıyorlardı.[842]

Zeki[843] ve Alaeddin Beyler, sol tarafın daimi aksamasına rağmen rakibin ayağından kurtardıkları topu, tam bir anlaşma ile ve engellenemez çalımlarla sürüyorlardı. Hücum oyuncularımızın yaptıkları düzenli hücumlar, Türk seyircileri adeta hediye edilmiş bir galibiyet neşesi içinde bağırtıyor ve rakip takım için tehlikeli dakikalar geldiğini haber veriyordu. Fakat biraz sonra sahada aksi bir cereyan oluyor ve İngiliz savunmasına saplanan top saniye kaçırmadan, düzenli vuruşlarla onların yardımcılarından hücum hattına geçiyor ve sel gibi kopup akan tehlikeli bir hücum halini alıyordu. İşte bu akınlardan birindeydi ki, İngilizler sağ iç hücum oyuncusunun yukarıdan gönderdiği bir şutu Fenerbahçe takımımızın kalecisi tutmayı başardı. Fakat hemen ileri atacağı yerde, büyük bir telaş ve şaşkınlıkla elleri arasından, kalenin içine kaptırarak hiç yoktan birinci sayıyı adeta rakip takıma hediye etti. Biraz sonra oyunun birinci devresi sona erdi.

İkinci devrede önce hücum hattımızın arasındaki uygunluğun rakibe sayı yapılacak kudrette olduğu rüzgâr altında iyiden iyiye anlaşılmıştı. Karşılaşmaya sağlam bir azim

842 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 23 Ağustos 1922 s. 1-3
843 Zeki Sporel

ve ümit ile başlayan oyuncularımız rüzgârın da yardımıyla rakip takımı sürekli ve nefes aldırmadan sıkıştırıyorlardı. Bu esnada rakip takıma bir köşe vuruşu verildi. Top; sağ açık Sabih Bey ile, rüzgârı hesaplayarak ustaca bir vuruşuyla rakip kalesinin direğini sıyırarak içeri girdi. Fenerin bu ilk sayısı meydanı dolduran halkın göğsünden kopan müthiş bir "gol!" zafer çığlıklarıyla karşılandı.

Oyun şimdi yine sürekli ve hararetli sıcak bir seyir almıştı. Fener savunması rakip takımın hücumlarını keserken, Alaattin Bey arkadaşlarının yardımıyla ayağını adeta bir el gibi kullanarak, en umulmadık durumlarda, hayret uyandıran oyunlar yaparak iri vücutlu rakip oyuncuları birer birer geçiyordu. İngiliz hakem, sayı ile sonuçlanması çok fazla olan, böyle bir iki akını, göz göre göre ofsayt, kural dışı sayarak haksızlığını gösterdi. Rakip savunma oyuncularından biri de kaleler için çok tehlikeli durumlar alan bu kıymetli oyuncumuzu yine uygun bir durum almışken kasten düşürmek bayağılığını gösterdi. Bu suretle rakip takımın kalesi zorlanıyorken, İngilizler de hücumdan geri kalmıyor ve çok muntazam akınlarla bizim kaleye uzanıyorlardı. Nihayet rakip takımın hücum oyuncularından biri topu ustalıkla sürerek kalemize bir şut çekti. Bunu kaleci yine eliyle tuttu ve ileriye attı. Fakat o sırada kaleden epey uzaklaşmıştı. Yetişen ikinci bir rakip hücum oyuncusu topu boş kaleye atıyordu. İngilizler ikinci sayıyı da yaparak yine galip gelmişti. Ne olacaktı? Artık oyunun bitmesine on beş yirmi dakika kalmıştı. Durumdan yararlanarak kısmen savunma durumu almış olan rakip takıma karşı sayı yapmak büsbütün güçleşmişti.

Sahanın tel ile ayrılan kısmında, adeta hırsından titreyen halk haykırarak oyuncularımızı cesaretlendirmeye çalışıyor:

– Ha gayret !. Ha gayret!. Aman dayanın! Çığlıkları ağızdan ağza dolaşıyordu.

Oyuncularımız, canla başla çalışıyorlardı. Ayağında hatırı sayılır bir yara oluşan Alaattin Bey acıya aldırmıyordu. Zeki Bey çekingenliği bırakmış, atılıyor bir fırsat düşürüp bir sayı yapabilmek ümidi ile uğraşıyor. İsmet Bey koşuyor. Atılıyor ve arkadaşlarına kıymetli yardımlarda bulunmak için çırpınıyordu. Hele Refik Bey[844] kalemiz önünde tuttuğu topu İngiliz hücum oyuncularından geçiriyor, yardımcılarından geçiriyordu. Alkışlar arasında sahada adeta meydan okumacı bir vaziyette kavisler çizerek, bir akıncı müfrezesi gibi rakip takımın, ta arkalarına sokularak oradan tehdit ediyordu. Artık oyunun sonucuna birkaç dakika kalmıştı. Halkın bağırmaktan sesi kısılmış, asabı heyecandan adeta kopmak derecesine gelmişti. O sırada rakip takım yardımcı oyuncularından sıyrılan Alaattin Bey uzaktan bir darbe ile güzel bir havale gönderdi. Ve top kalenin köşesinden içeri girerek Türklere ikinci sayıyı kazandırdı. Sevinçten çıldırmış gibi olan seyircilerden bazıları sahanın ortasına kadar çıkarak bu çok kıymetli oyuncumuzu kucakladılar. Bir dakika sonra da karşılaşma bitti. Çok kuvvetli olduklarını söyleyerek, meydan okuyacak kadar kibirli olan İngilizler, rüzgârın o çok değerli yardımlarına rağmen Türk takımının çetin ve sarsılmaz cephesi önünde başarısızlığın verdiği bir hüsran ve hayal kırıklığıyla sahadan çekildiler."[845]

844 Taksim Stadı'nda Fenerbahçe'den İsmet ve Refik Bey'in katıldığı karma Türk takımı Fransızları 2-0 yendi. Bkz: İleri gazetesi, 1 Haziran 1920, s. 3

845 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 23 Ağustos 1922 s. 1-3

İngilizlerin tek derdi: Fenerbahçe'yi yenmekti!..

Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan: "Feneri mutlaka mağlup etmek istiyorlarsa da" başlıklı haber:

"Fenerbahçe takımımızın İstanbul'daki en kuvvetli futbol takımları olan Iron Duke takımı ile berabere kalması, İngiliz sporcularını hayli üzmüştür. Çünkü son karşılaşmanın ardından Iron Duke takımı, Fenerbahçelileri ikinci bir karşılaşmaya davet ettiği gibi, ayrıca İstanbul'da Yıldırım unvanını taşıyan bir İngiliz kulübü, Fenerbahçe'yi karşılaşmaya davet etmiştir. Fenerliler önce bu karşılaşmayı kabul etmemek istemişlerse de İngilizler-Fenerlilere gazeteler aracılığıyla açıkça meydan okuyacaklarını ve kabul etmedikleri takdirde kendilerini, karşılaşmadan korkup kaçmış kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Yıldırım unvanını taşıyan takım daha önce Fenerbahçe'ye yenilen, Sporting takımına mağlup olduğu içindir ki, Fenerbahçe bu müsabakayı kabul etmemişti. Fakat İngilizler böyle ölümüne çarpışmaya hazır, korkusuzca meydan okuyunca, Fenerbahçe daveti kabul etmiştir. Karşılaşma yakında Kadıköy'de yapılacaktır. İngiliz Yıldırım Kulübü bu defa daha kuvvetli bir karma takım oluşturacak ve çeşitli İngiliz takımlarının en iyi oyuncularından kurulacaktır. Bu arada İngiliz Piyade ve Essex Alayı'na mensup bir iki asker oyuncu da dahildir. Türkleri mutlaka yenmek isteyen rakiplerimize karşı, Fenerbahçe takımımıza bir şan ve şerefli bir zafer temenni ederiz."[846]

Fener'den gol yağmuru: Fenerbahçe: 10, Makabi: 0

İleri gazetesinde yayımlanan "Taksim Stadyumu'nda futbol maçları" başlıklı haber:

"Fenerbahçe on sayı Makabi sıfır. Bu hafta hemen üst üste iki galibiyet kazanan Fener, "Essex" takımını yendikten sonra, Makabi Kulübü'nü de mağlup etti. Fenerbahçe Kulübü Makabi'ye karşı iyi bir teşkilâtla çıktı. Gerçekten gayet güzel ve dürüst oynadılar. Memleketimizin iftihar duyacağı bu kulübü kutlarız. Önceki oyunda Makabiler Fenerlilere nazaran çok geri olduklarını gösterdiler Makabi Kulübü'nün tek oyuncusu kalecisiydi. Zeki ve Kâmil Beylerin keskin ve sağlam şutları karşısında bu zavallı kaleci de şaşırmıştı. Hele devre arasından sonraki oyun tamamıyla serbest yapıldı. Fenerliler karşılarında hiç oyuncu yokmuş gibi üst üste gol yapıyorlardı. Makabi'nin oyuncuları yorulmuş ve bitmişti. Özellikle sol taraf oyuncuları çok bitkin bir halde oynadı. Fenerliler Makabi'nin ölmüş olan sol tarafını müthiş akınlarıyla büsbütün harap etti. Fenerbahçe kalecisi kulübünü bir iki defa tehlikeden kurtardı. Sözün kısası Fenerbahçe Beyoğlu'ndaki namını dünkü oyunu ve galibiyetiyle çoğaltti ve Türklüğü mutlu etti."[847]

Fenerbahçe, İngilizlerin "Essex" takımıyla karşı karşıya

İleri gazetesinde yayımlanan haber:

"Önceki gün Kadıköy'ü İttihat Spor Kulübü'nde İngilizlerin kara birliklerinden "Essex" Takımı ile Fenerbahçe arasında maç yapıldı. İngilizlerin bu takımı hakkında önceden yazılan övgü dolu yazılar gerçekten doğruydu. Pasları ve akınları özellikle sol açıklarıyla kalecileri övgüye lâyıktı. Fenerbahçe Kulübü'ne gelince evvelce "Iron Duke" takımına

846 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 24 Ağustos 1922, s. 3
847 İleri gazetesi, 26 Eylül 1922, s. 3

karşı çıkan Fenerbahçe değildi. Fener takımı şöyle kuruluydu:

Şekip, Kâmil, Cafer, İsmet, Kadri, Fazıl, Zeki, Alaeddin, Sabih, Ömer, Bedri.

Saat altıya on kala sahaya çıkıldı. İlk hücum Fenerbahçelilerin akını ile başladı. Ve top İngilizlerin kalesi önünde dolaştı. İlk olarak meydana gelen bu akın bir ümit uyandırmaya başlamıştı. Bir ara Zeki Bey'in çekmiş olduğu bir şut kale kenarından aştı avuta gitti. İkinci bir akın daha yapan Fenerbahçeliler eski oyuncularını bu defada aramakta pek haklıydı. Çünkü bu hattı teşkil edenler esas noksanları oluşturuyordu. Bu ikinci akında da boşu boşuna fırsat kaçırmış oldular.

Bir üçüncü akın daha yaptılar ki, oyun başlayalı henüz on dakika geçmişti. Güzel paslarıyla Zeki Bey'in bir şutu pek güzel ve itirazsız bir golü kazandırdı. Bundan sonra İngilizler daha şiddetle akın yapmak için gayret sarf etmeye başladılar. Fakat pek çevik olan oyuncularımız buna fırsat vermedi. İngilizlerin sol açık hücum oyuncusu çok güzel oynadığı gibi güzel de koşuyordu. Yalnız uzun şutlarla kaleye atmaya cesaret edememesi bir dereceye kadar bizimkilere fırsat veriyor. Ve bu suretle pek tehlikeli anlar atlâtıyorlardı. Birinci yarı sona erdi. İngilizler sıfır sayı ile tekrar sahaya çıktı. Önceki oyunlarına göre daha iyi öğütlenmiş akınlar yapmaya başladı. Herkesteki heyecan şimdi daha arttı. Çünkü Fenerbahçe kalesi önünde dolaşan top çok tehlikeli görünüyordu. Sağ hücum oyuncuları merkeze ve merkez sol hücum oyuncuları ve sol hücum oyuncuları merkeze veya doğrudan şut ile kaleye atmak ve kafadan kafaya becerili paslarla savunma oyuncuları arasından topu kurtarmak gibi olağanüstü hareketleri vardı. Merkez hücumundan bir uzun şut Kaleci Şekip'in Iron Duke ile oynadıkları zaman yaptığı gibi. Topu tuttuktan sonra elinden düşürerek İngilizlere bir gol kazandırdı. Oyun bundan sonra daha hararetli oynanmaya başladı. Fenerbahçeliler tekrar şiddetli akınlarla İngilizlerin kalesi önünde dolaşmaya başladı. Birkaç defa kaleye çekilen şutlara ümit vermişse de bunları da kalecileri başarılı bir şekilde tuttu. Oyunun sonlarına doğru Fenerbahçe kalesi önünde geçen beş dakika epeyce heyecanlı oldu. Şekip Bey burada cidden pek büyük yetenekle cansiperane kalesini savundu. Ve nihayet ikinci yarı da iki taraf bir bir berabere kaldı.[848]

Altınordu Fener'in intikamını almak istedi

İleri gazetesinde "Altınordu- İngiliz Essex Futbol maçı" başlığıyla yayımlanan haber:

"Geçenlerde Fenerbahçe ile yaptığı maçta berabere kalan İngiliz Essex takımı, bu kez Altınordu tarafından maça davet edildi. Önümüzdeki Cuma günü Union Kulübü'nde yapılacak olan bu maçta Altınordu ve şampiyonluğa aday olan takımıyla rakibinin karşısına çıkacaktır. Makabi Kulübü'nü on gol ile mağlup eden Fenerbahçe birinci takımının Essex'i yenememesi İngiliz takımının kuvveti hakkında bir fikir verebilir. Altınordulular, bu İngiliz takımının oyunu inceden inceye araştırıp seyretmiş ve kendi takımıyla rakibini mağlup edebileceği yenebileceğini düşünmüştür. Bu Türk kulübünün tarihçe-i hayatında – eğer hafızamızda yanılmıyorsak- ecnebi takımlara karşı mağlubiyet değildir. Altınordu, Türk olmayan unsurlara karşı da daima galebe çalmıştır. Hatırlarda olsa gerektir ki, bu kulüp, Karşıyaka'da şampiyon geçinen Pera Rum Kulübü'nü sıfıra karşı beş golle bağırtarak

848 İleri gazetesi, 23 Eylül 1922, s. 3

mağlup eylemişti. Altınordulu gençlere bu mücadelede başarılar dileriz."[849]

Refet Paşa, Kadıköy'de Altınordu-Fenerbahçe maçında

Refet Paşa 4 Kasım 1922 tarihinde Altınordu-Fenerbahçe maçını izlemek için Kadıköy'e geldi. Halk tarafından büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanandı. İleri gazetesinde Refet Paşa'nın Kadıköy'de Futbolcularla buluşması şöyle yayımlandı:

"Önceki gün Kadıköy'de Hilâl-i Ahmer yararına yapılan futbol maçları dolayısıyla Refet Paşa kıymetli birkaç saatini sporcu gençlere ayırdı. Paşa'nın İttihat Spor Kulübü'ne geleceğini haber alan Kadıköylüler gösterilerin başlamasından birkaç saat önce akın akın İttihat Spor Kulübü kapısına birikiyorlardı. Saat ikide içi ve dışı dolmuştu. Kulüp içinde Paşa'ya ve yanındakilere özel bir çay masası hazırlanmış ve bina bayraklarla süslenmişti.

Paşa'nın kulübün kapısından özel olarak hazırlanan balkona kadar rahat geçebilmesi için yollarda izciler görevlendirilmişti. Zaman geçtikçe halk sabırsızlanıyor, Paşa'nın gelip gelmeyeceği kaygıya neden oluyordu. Herkes birbirine; Gelir mi? Nerede imiş? gibi sualler soruyordu. Nihayet saat üç buçukta Paşa'nın gelişi borazanla duyuruldu. Yolun iki tarafına biriken halk kitlesi içten içe kaynaşmaya, dalgalanmaya başladı.

Herkes Paşa'yı iyi görebilmek için ayakları ucunda yükseliyordu. Korumalar bu anda Paşa'nın geçeceği yolun kalabalıktan kapatılmaması için olağanüstü çaba harcıyordu. Paşa, sonunda müthiş bir alkış tufanı ve "Yaşa!" sesleri arasında dış kapıdan gözüktü. Bahriye Mızıkası da Paşa'nın Kulüp'e ayak basmasıyla bir askeri marş çalmaya başladı. Refet Paşa yolu üstünde dizilen sporcuların alkışlarına gülümseyerek selâmlarla karşılık vererek yanındakilerle beraber dinlenmesi için özel olarak hazırlanan balkona çıktılar. Ve halkın kesilmeyen alkışlarına ayağa kalkarak selâmla karşılık verdiler. Beş dakika sonra Altınordu'dan Celal Bey, Paşa'ya Kulübü adına ziyaretlerinden dolayı teşekkürlerini sunduktan sonra bir konuşma yaptı. Bu konuşmayı dikkatle takip eden Refet Paşa, Celal Bey'in ardından ayağa kalktı ve heyecan dolu bir sesle cevap verdi.[850]

Refet Paşa'nın futbol maçından önce yaptığı konuşma

Altınordu-Fenerbahçe maçını izlemek için Kadıköy'de gelen Refet Paşa'nın maç başlamadan önce gençlere hitaben yaptığı konuşma:[851]

"Milletimin çok büyük ve en kuvvetli gençleri arasında bulunmakla mutluyum. Geçirdiğim yıllar ve maceralar itibarıyla hayatımda çok ölümler, çok kederler, çok sevinçler gördüm ve yaşadım. Fakat ey milletimin sevgili gençleri. Hayatımın en büyük gününü bugün yaşıyorum. Sizin gibi milletimin en kuvvetli ve aydın gençleri arasında geçirdiğim şu günümün tatlı hatırasını ebediyen koruyacağım. Sevgili gençler; düne kadar belki yeryüzünün en büyük zaferi yapılmıştı. Fakat bu zafer, yalnız düşmanı denize dökmekle kalamazdı. Eğer kazanılan zafer, milletin bağımsızlığına mutluluğuna hizmet için olmasaydı, çok yarım kalırdı. Ancak bugün TBMM Hükümeti bu şanlı görevi yerine getirdi.

849 İleri gazetesi, 27 Eylül 1922, s. 3

850 İleri gazetesi, 5 Kasım 1922, s. 3

851 Refet Paşa'nın Fenerbahçe maçı öncesi yaptığı çarpıcı konuşma, yıllar sonra ilk kez bu kitapta yayımlanmaktadır.

Artık dünden beri yeryüzünde bir faraziye oldu (etrafından şiddetli alkışlar)

Sevgili milletim, bu sabah eline gazetesini alan milletin her ferdi, artık anladı ki bu yurtta, bu sevgili memlekette milli bir saltanat vardır. İşte bu saltanat sizin yalnız sizin mülkünüzdür. (alkışlar ve yaşasın millet sesleri) Belki düne kadar zannedilirdi ki, bu ses yalnız benim sinemden çıkıyordu, hayır işte anlaşıldı ki, bu ses milyonlarca Türk'ün bağrından çıkmış ve artık bir gerçeğin şeklini almıştır. Bu büyük saltanat ebedidir, ezelidir. Yalnız ve yalnız millete, sizlere aittir. (alkışlar) Vay ona dokunmak isteyene. Bu saltanat ne şahın, ne padişahın, ne paşanın, ne de başkasınındır. Yalnız ve yalnız milletin ve sizindir. Ona dokunmak isteyeceklerin, o gece kuşlarının, o baykuşların, o yalakaların unvanı ister padişah olsun, ister paşa olsun ve vay o bedbahta vay o bedbahtlara... (Kahrolsun! sesleri) Ey milletim işte bu saltanat sizin elinizdedir. Ey önlerinde bulunduğum gençler bugünkü kadar büyük günüm olmadı. Nurlu ve canlı gençler. Sizin aranızda bugünümü geçirdiğim için bahtiyarım."

Paşa bundan sonra heyecandan sararmış olarak ayakta kaldı ve ahalinin müthiş alkışlarına eliyle öpücükler göndererek karşılık verdikten sonra oturdu. Ve hemen Altınordu[852] ile Fenerbahçe takımları çayıra girdiler."[853]

Altınordu-Fenerbahçe maçının hakemi Galatasaraylı Ziya Bey'di. Altınordu ve Fenerbahçe takımları üstünlük sağlayamadı. Refet Paşa ve beraberindekilerin izlediği karşılaşma golsüz berabere bitti. Refet Paşa halkın alkışları arasında otomobiline binerek Kadıköy'den ayrıldı.

Fenerbahçe - İngiliz Revenge maçı

İleri gazetesinde yayımlanan "Fenerbahçe – Revenge[854] maçı" başlıklı haber:

"Fenerbahçe ile Revenge[855] İngiliz futbol takımı arasında icra edilen futbol maçı önceki gün berabere sonuçlandı. Fenerbahçe'nin karşısına çıkan bu takım, olağanüstü denecek bir kuvvete sahip değildi. Berabere kalmanın sebebi, Fenerbahçe'nin birçok fırsatları kaçırmasından ileri geldi. Ve eğer dün mağlup olmadıysa, kalecisinin bunda çok gayreti oldu. Şekip Bey günden güne daha iyi oynuyor. Bu genç üç, dört sıkı şutu beklenmeyen başarılarla savuşturdu. Özellikle bir ceza vuruşunu mükemmel denebilecek bir surette kurtardı. Bu tebrik edilecek bir başarıdır. Fenerbahçe'nin en iyi tarafı, yavaş yavaş, galip kaleci tarafı oluyor. Çünkü bu takım, son maçlarda, hücum hattının eski kombinezonu bir parça bozar gibi görünüyor. Dünkü iki golü Zeki ve Alaattin Beyler yaptılar. Fakat bu iki genç, sıkı şut çekmediklerinden veya çekemediklerindendir ki, birkaç maçtır kesin bir galibiyet sağlayamayıp, takımlarının hep berabere kalmasına neden oluyorlar. Fenerbahçe, kazandığı büyük yerini korumak için çalışmalıdır."[856]

---

852 Altınordu bu maçtan birkaç hafta önce İstanbul'da hiç yenilmeyen, Fenerbahçe ile de berabere kalan İngiliz Essex takımını 1-0 yenmişti. Bkz: *"Altınordu'nun İngilizlere karşı galibiyeti"* İleri, 1 Ekim 1922, s. 3

853 İleri gazetesi, 5 Kasım 1922, s. 3

854 Revenge (intikam)

855 HMS Revenge İngiliz savaş gemisi. Türk sularında, Marmara ve İzmit Körfezi'nde uzun süre karakol görevi yaptı. Kuva-yı Milliye'ye karşı savaştı.

856 İleri gazetesi. 26 Kasım 1922, s. 3

Nereden çıktı bu Slavya takımı?

Fenerbahçe, Galatasaray, Altınordu futbol takımları, Çek'lerin Slavya adlı futbol takımıyla İstanbul'da maç yapmayı arzu ediyordu. Slavya dünyada karşısına çıkan tüm takımları yenmiş, sadece İngilizlere mağlup olmuştu. Türk takımları İngiltere'den geride olmadığını göstermek istiyordu. Dünya Şampiyonu Slavya'yı İstanbul'da yenebilirlerse işgal ordusu takımları karşısında büyük bir prestij elde edeceklerdi. Slavya'yı yenerek dosta düşmana hava basmak çok parlak bir fikir olarak görüldü. Bu nedenle Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Slavya'yı İstanbul'a davet etti.[857] Slavya Çek futbolcuları Köstence Limanı'ndan vapura binerek Galata Rıhtımı'na geldi. Türk sporseverler rıhtıma giderek Çekli futbolcuları samimi bir biçimde karşıladı[858] İlk kez bir Çek futbol takımı misafir olarak İstanbul'a gelmişti. Slavya bir hafta kadar İstanbul'da konuk oldu. Türk takımlarıyla sırasıyla tek tek karşılaştı.

Slavya, 13 Temmuz 1923 tarihinde Galatasaray ile karşılaştı. Galatasaray'ı sıfıra karşı; tam yedi sayı ile mağlup etti.[859] Ardından, 15 Temmuz 1923 tarihinde Altınordu ile karşılaştı. Altınordu'yu da sıfıra karşı; tam yedi sayı ile mağlup etti.[860] Slavya, Fenerbahçe ile karşılaştı. 17 Temmuz 1923 tarihinde Taksim Stadı'nda karşılaştı. Yaklaşık on bin seyirci maçı izledi. İstanbul Mebusları, Refet Paşa, Adnan Adıvar, Selahattin Adil Paşa ve bazı Şehzadeler de tribünlerde yerini aldı.[861] Slavya Fenerbahçe'yi bir sayıya karşılık; tam on sayı ile mağlup etti.[862] Slavya enfes futboluyla İstanbul'un futbol severlerini büyüledi. Olağanüstü ahenkle ve son derece centilmence oynayan, sevimli ve neşeli gençlere herkes hayran oldu. Misafir futbolcular ayakta alkışlandı. Türk takımları ise yenilgiler karşısında şok olmalarına rağmen sonuçları centilmence karşıladılar. Ancak Slavya'yı yenmeden İstanbul'dan göndermek, Türk seyircilerine de mahcup olmak istemiyorlardı. Slavya'yı tek başına yenemeyen Türk takımları bu defa en iyi oyunculardan oluşan, güçlü bir karma Türk takım ortaya çıkardı. Bir hafta içinde üç maç yaparak yorulan Slavya, 18 Temmuz 1923 tarihinde Türklerin kurduğu bu karma takımla da karşılaştı. Ve karma Türk takımını üç sayıya karşı, beş sayı ile yendi.[863] İnanılır gibi bir şey değildi. Slavya hiç yenilmedi ve Türk takımlarına toplam 31 gol attı. Bütün İstanbul'u şaşkınlık içinde bıraktı. Çekler İstanbul'dan rüzgâr gibi geçti. Şimdi İstanbul'da herkes birbirine şunu soruyordu: Nereden çıktı bu Slavya takımı?

Fenerbahçe İngilizlere nasıl yenildi?

İleri gazetesinde yayımlanan "Fenerbahçe sıfır, İngilizler üç" başlıklı haber:

"Önceki gün Fenerbahçe Taksim'de bir İngiliz takımı ile karşılaştı. Alaeddin ve Bedri Beylerin İstanbul'da bulunmaması yüzünden yapılan değişiklik takımın bütün mahiyetini değiştirdi. İsmet Bey'in sağ içeride oynaması Zeki-Alaeddin mekanizmasına dayanan akın hattı ve aynı zamanda müdafaa hattı da kayboldu.

857 *"Büyük bir futbol takımı"* Bkz: İleri gazetesi, 12 Temmuz 1923, s. 3
858 *"Slavya takımı şehrimize geldi."* Bkz: İleri gazetesi, 13 Temmuz 1923, s. 3
859 *"Slavyalıların Türklerle ilk müsabakası"* Bkz: İleri gazetesi, 14 Temmuz 1923, s. 3
860 *"Slavya Altınordu müsabakası"* Bkz: İleri gazetesi, 16 Temmuz 1923, s. 3
861 *"Slavyalılar dünkü maçta da galip geldiler"* Bkz: Vakit gazetesi, 18 Temmuz 1923, s. 3
862 *"Slavya Fenerbahçe müsabakası"* Bkz: İleri gazetesi, 18 Temmuz 1923, s. 3
863 *"Slavyalıların son müsabakası"* Bkz: İleri gazetesi, 19 Temmuz 1923, s. 3

Fenerbahçe Takımı, kaleci: Şekip, savunmada Hasan Kamil, Turhan, yardımcı, Fahir, Cafer, Kadri, akıncı: Ömer, İsmet, Zeki, Sabih, Burhan Beylerdi.

Birinci devre İngilizlerin üstünlüğü ile geçti. Ve oyunun genelinde zevk ve ahenk temin edilemedi. Fenerbahçe daima birbirinin yanında oynamaya alışmış, birbirini tanımış on bir oyuncunun ahenginden kuvvet bulan bir takımdır. İki oyuncunun biri değişince bütün hatlar işleyemedi. Bu ünlü takımın dünkü faaliyeti baştan başa durgunluk içinde geçti. Denilebilir ki, bütün oyunun ağırlığı müdafaaya yüklendi ve kaleci Şekip Bey meydanı dolduran alkışlara cidden lâyık olacak başarılar gösterdi.

Rakip kalesinin büsbütün boş kaldığı bir saniyede, Fenerbahçe sağ içeri oyuncusu bu fırsatı da kaçırdıktan sonra; İngilizler büsbütün hücum durumuna geçti. İlk sayıyı yapmak üzere kaleye kadar sokuldukları sırada Fenerliler son bir ümitle topa el değdirdiler. Verilen penaltı cezası birkaç saniye sonra gol oldu. Dün takdirle gördük ki, oyunu idare eden İngiliz hakem centilmen bir sporcunun bütün meziyetlerine sahiptir. İngilizler Fenerbahçe kalesine ikinci defa olarak topu gönderdikleri zaman başka bir hakem olsa bunun ofsayt olduğunu ilan etmeyebilirdi. Şimdiye kadar örneğine pek çok rastladığımız gibi bunu da sayı olarak kaydedebilirdi. İkinci devrede oyuncular yine yerini değiştiren Fenerbahçe'nin bütün mesaisini savunmaya ayırdı. Takımdaki durgunluk Şekip Bey'e de bulaşmış olsaydı, Fenerbahçe aleyhine kaydedilen sayılar sekize, ona kadar çıkabilirdi. Fenerli arkadaşlarımız aralarındaki ahenksizlik yetmiyormuş gibi maç sırasında çalışmakta gevşeklik gösterdiler, sanki topun peşinden koşmaya bile gerek görmüyor gibiydiler. İngilizlerin yaptığı sayı üçe çıktıktan sonra oyun sona erdi."[864]

Fenerbahçe'nin intikamını Altınordu alabilecek mi?

İleri gazetesinde yayımlanan "Fenerbahçe'nin intikamını Altınordu alabilecek mi?" başlıklı haber:

"İngilizlerin çok kuvvetli bir takımına sıfıra karşı üç sayı ile mağlup olan Fenerbahçe takımının intikamını acaba Altınordu alabilecek mi? Fenerin önceki günkü mağlubiyeti üzerine Altınordu'nun daveti karşısında kalan İngiliz takımının kuvveti hakkında bilgi vermeyi gereksiz sayıyoruz. Çünkü Fenerbahçe'ye karşı aldığı sonuç, bu takımın değeri hakkında bir fikir verebilir. Altınordu'ya gelince; Ekrem ve Münim Beyler de, misafir olarak şehrimizde bulunmaları nedeniyle, katılımları göz önüne alınırsa çok kuvvetli bir varlık gösterebilirler. Altınordulu gençlerin bu hareketlerini, sporda onur ve rekabet adına alkışlar ve kendilerine başarılar dileriz."[865]

Altınordu da Fenerbahçe'nin intikamını alamadı

İleri gazetesinde yayımlanan haber:

"Fenerbahçe'yi mağlup eden İngiliz takımı Altınordu ile berabere kaldı. Fenerbahçe'nin en önemli iki oyuncusu eksik olduğu halde meydana çıkması yüzünden karşılaştığı mağlubiyeti silecek yegâne takımımız Altınordu idi. Fakat bütün ümitlerle bağlandığımız Altınordu önceki gün Refik, Emin, Faik, İbrahim, Mutena Beyler gibi en mühim uzuvları

864 *"Fenerbahçe sıfır, İngilizler üç"* Bkz: İleri gazetesi, 12 Ağustos 1923, s. 3
865 *"Fenerbahçe'nin intikamını Altınordu alabilecek mi?"* Bkz: İleri gazetesi, 12 Ağustos 1923, s. 3

eksik olarak hasmını karşılamak gibi bir yanlışta bulundu.

Kaleci Nedim, savunma Tevfik, Şükrü, Yardımcı, Muzaffer, Feyzi, Nuri, akıncı Rahmi, Sami, Ekrem, Münim, Şükrü Beylerdi. Oyun Altınordu'nun hücumlarıyla başladı. Bir aralık İngilizlerin kalesini verecek kadar bizim kaleye aktılarsa da bu hal çok devam etmedi ve Altınordu üstün duruma döndü. Oyunun geneli Fenerbahçe'nin geçen Cuma günü yaptığı karşılaşmaya oranla çok ahenkli ve çok heyecanlı oldu. Altınordu, takımındaki büyük eksiğe rağmen özellikle akın hattında canla başla çalışıldı. Münim ve Ekrem Beylerin varlığı şimdiye kadar istenilen başarıyı göstermiş hücum hattını başkalaştırmıştı. Emin Bey de sağ açıkta olsaydı Altınordu hesabına birçok sayı kaydetmek mümkündü. Yalnız, Beykozlu arkadaşlarımızın dört seneden beri müştereken ihya ettikleri Altınordu'yu böyle mühim bir günde terk etmemeleri gerekirdi. Bundan böyle İbrahim, Emin, Tevfik Beyleri yerlerinde görmeyi temenni ederiz. Yapılacak aksi hareket İstanbul'un bu en kuvvetli Türk takımını yıkmak için çalışanların ekmeğine yağ sürecektir."[866]

İşgalciler İstanbul'da yapacağı son müsabakaya hazırlanıyor

İşgal orduları beş yıl sonra nihayet İstanbul'u terk edecekti. İstanbul'dan ayrılacakları tarih 2 Ekim Salı günüydü.[867] İngilizler giderken Türklere unutamayacakları bir yenilgi yaşatmayı planladı. İstanbul'da geçirecekleri son Pazar günü olan 30 Ekim tarihinde Taksim Stadyumu'nda bir spor müsabakası düzenlendi. İngiltere – Fenerbahçe futbol maçı pazar günkü müsabakanın en önemli karşılaşmasıydı. İngilizler bu maçı büyük bir farkla kazanıp Fenerbahçe'yi ezerek yenmek ve İstanbul'dan mağrur bir biçimde ayrılmak istiyordu. Kendilerine büyük yenilgiler tattıran Fenerbahçe futbol takımından böylece intikam alacaklardı. Ayrıca bir de boks maçı vardı. Güçlü ve tecrübeli İtalyan boksör, Küçük Kemal adlı genç ve tecrübesiz amatör Türk boksörle karşılaşacaktı. İşgalciler Futbol maçında olduğu gibi boks maçında da Türkleri hezimete uğratmayı planladı. İşgalciler İtalyan boksörün Küçük Kemal'i nakavtla yenmesine kesin gözle bakıyorlardı. Küçük Kemal'in İtalyan boksör tarafından dövülmesini zevkle seyretmeye hazırlanmışlardı. Boks maçı bu nedenle İngiltere – Fenerbahçe Futbol karşılaşmasından önceye alındı. Küçük Kemal İtalyan boksörden dayak yiyecek ve feci biçimde mağlup olacaktı. Bu kötü yenilgi az sonra sahaya çıkacak olan Fenerbahçe futbolcularını ve sahayı dolduran Türk seyircilerini kahredecek ve moralini altüst edecekti.

Küçük Kemal İtalyan boksör Gorlero'ya karşı

Küçük Kemal'in İtalyan rakibi ile yapacağı karşılaşma maçtan birkaç gün önce şöyle yorumlandı:

> "30 Eylül Pazar günü Taksim'de dövüşecek olan boksörler arasında Küçük Kemal ve Gorlero vardır. Küçük Kemal bundan bir yıl önce boksa başladı. Düzenli bir antrenman ve sönmez bir heves sayesinde bugün amatörlerimiz arasında yüksek bir mevki kazandı. Şimdiye kadar kazandığı maçlarda henüz mağlubiyet acısını tatmamış olan Kemal, bu sefer de rekoruna bir galibiyet geçirmek için

866 İleri gazetesi, 15 Ağustos 1923, s. 3

867 İşgal orduları 2 Ekim, Salı günü İstanbul'dan ayrıldı. Türk ordusunun İstanbul'a girdiği tarih 6 Ekim 1923'dür. İstanbul'un Kurtuluş gününün Cuma gününe rastlaması düşünülmüştür.

büyük bir gayretle çalışmaktadır. Rakibi olan İtalyan Boksörü Gorlero Horoz sıkletinde 53 kilo bir boksör olmakla beraber, gerek eski bir ring tecrübesi ve gerek yumruğunun sürat ve şiddeti kendisini daha ağır boksörler için bile çok tehlikeli bir rakip arasında saydırıyor. Fakat Gorlero'nun yukarıda saydığımız meziyetlerine karşın Kemal, cesaret, yumruk, nefes ve dayanıklılıkta hiçte rakibinden aşağıya kalmaz. Özellikle Gorlero gibi şehrimizde büyük bir şöhret kazanmış bir boksörü döverse bunun kendi boks hayatına edeceği iyi yönde etkiyi pek iyi bildiği için bu maçta bütün varlığıyla dövüşeceğine ve gerçek değerini bu vesile ile göstereceğine eminiz."[868]

Türk seyirciler büyük tezahüratlarla Kemal'i destekliyor, güçlü rakibini yenebilmesi için ona dua ediyorlardı. İtalyan boksör Taksim'de birçok büyük rakipleri ezerek yenmiş bir boksördü. Yumrukları çok kuvvetli ve boks sporunu iyi bilen bir profesyoneldi. Nihayet gonk sesi çaldı. İtalyan boksör ve ardından Küçük Kemal ringe çıktılar.

"İki boksör karşılaşır karşılaşmaz Kemal İtalyan'ın savurduğu ilk darbeyi sıyırdı. İtalyan boksör tehlikeli yumruklar vuruyor, gereğinde çok güzel kapanıyor ancak rakibine karşı sinirlerine hakim olamıyordu. Kemal bir ara iplerin kenarında İtalyan'ın yumrukları arasına düştü. Kendisi için tehlikeli olan bu durumdan hemen kurtuldu ve bir anda İtalyan'ın çenesine şiddetli bir yumruk vurdu. Fakat gonk sesiyle iki rakip birbirinden ayrıldı. İkinci devrede Küçük Kemal hücumlarını büsbütün arttırdı. Mükemmel bir sağ yumrukla İtalyan'ı ileri yuvarladı. Bundan sonra mücadelenin bütün hakimiyeti Kemal'e geçti. Üçüncü rauntta İtalyan biraz kendini toparlar gibi oldu. Kemal'in yumruklarından sıyrılıyor, kapanıyor ve bazen birden bire karşı hücumlar yapıyordu. İtalyan boksör mağlup durumda olduğu halde sert bir sol kroşe ile Kemal'in gözünü şişirdi. Kemal dördüncü devrede maruz kaldığı şiddetli darbelerden sıyrıldıkça rakibinin peşini bırakmadı. İplerin kenarında onu tekrar yakaladı. İtalyan'ı iki ve üçüncü kez knockdowna[869] düşürdü. İtalyan'ın sinirleri artık iyice bozulmuştu. Knockdown'da ancak bir iki saniye bekledikten sonra hemen ayağa kalkıyor ancak nakavt da olmuyordu. Geçen bütün saniyelerde oyunda Kemal hakimdi. Böyle olduğu halde tehlike hiçbir zaman büsbütün geçmedi. İtalyan o kadar sert vuruyordu ki, eriyecek kadar bitkin halinde bile en ufak bir fırsatı kaçırmıyor rakibini savuruyordu. Ancak altıncı devre İtalyan için kötü oldu. Dördüncü kez knockdown'da kaldı. Ve bu raundun sonunda devre arası verildiğinde oturduğu sandalyeden bir daha kımıldayamadı. Ve nihayet mağlup olduğunu itiraf etti. Küçük Kemal maçı kazanmıştı."[870]

İşgalcileri sevindirmek için ringe çıkan güçlü İtalyan boksör neye uğradığını şaşırdı. Kemal, İtalyan boksörde ayağa kalkacak hal bırakmadı. İtalyan boksör bir raunt daha oynasa kesin nakavt olacaktı. Bu yüzden havlu attı. Küçük Kemal'in karşında pes etti.

868 İleri gazetesi, 25 Eylül 1923, s. 3

869 Boks sporunda rakibin yere düşmesi ve etkisiz hale gelmesi durumunda hakem araya girer. Hakemin maça devamına karar vermesi durumuna knockdown deniyor. Eğer boksörün maça devam edemeyeceğine karar verirse bu kez oyuncu knockout (nakavt) oluyor.

870 Küçük Kemal'in galibiyetiyle sonuçlanan boks maçı, İleri gazetesinden özetlenerek alınmıştır. İleri gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3

Küçük Kemal çok büyük iş başardı. Galibiyetiyle Taksim Stadyumu'nda toplanan Türk seyircileri sevince boğdu. Az sonra sahaya çıkacak olan Fenerbahçe takımım ve sahadaki seyirciyi coşturdu. Sevinçten çılgına dönen seyircilerin tezahüratı Taksim stadını inletiyordu. İleri gazetesinde Küçük Kemal'in galibiyeti ertesi gün haber oldu. Boks maçının anlatıldığı haberin son cümlesi şöyleydi:

"Kemal'in dünkü galibiyeti Türk boks hayatında en önemli olaydır. Dört seneden beri kazandığı isme lâyık olarak yetişen ilk boksör Kemal'dir. (bilmem yaşına nispetle halâ Küçük diyelim mi?) Amatör şampiyonumuz bu galibiyetiyle iftihara lâyıktır. Fakat eskisi gibi tevazu ile düzenli olarak çalışmaya devam ederse asıl o zaman gençliğimiz için bir şeref olacaktır. [871]

Kemal ölünceye kadar amatör kaldı. Kırk küsur maç yaptı, hiçbirinde mağlûp olmadı.

Küçük Kemal Mütareke devrinde yokluklar içinde kendini yetiştirmiş ve yaşamının sonuna kadar amatör sporcu olarak kalmıştı. Eşref Şefik, Küçük Kemal'i şöyle anlatır:

"Küçük Kemal Türkiye'de yetiştirdiğimiz ve hiçbir Avrupalı hoca görmeden boks öğrenen bir gençti. Mütareke devrinde çocuk denilecek kadar küçük yaşta iken, buraya gelen birinci sınıf ecnebi profesyonellerini dövmeye muvaffak oldu. İngilizlerin Akdeniz Filosu şampiyonunu da yenmişti. O Akdeniz şampiyonu sivilken profesyonel olarak dövüşmüş bir adamdı. İngiliz Akdeniz şampiyonunun Küçük Kemal'e mağlûp olduktan sonra Malta'ya döndüğü zaman Kemal'e yazdığı mektup hâlâ gözlerimin önünden gitmez. İngiliz, özetle şöyle diyordu: "Ben şimdiye kadar çarpıştığım profesyonel boksörler arasında sizin kadar mükemmel ve fennî dövüşen birine rastlamamıştım. Bana karşı kazandığınız parlak galibiyetten dolayı sizi tekrar tebrik ederim." Ayni Kemal burada Romanya'nın belli başlı üç profesyonel boksörünü de mağlûp etti.[872] O Romenler ki, Avrupa boks derecesinde birinciliği almışlardır. Ve yetiştirdikleri boksörler arasından üç Avrupa şampiyonu çıkarmışlardır. Kemalcik ölünceye kadar amatör kaldı. Ve kırk küsur maç yaptı, hiçbirinde mağlûp olmadı. Genç gözlerini hayata kaparken boks hayatında bir tek mağlûbiyet noktası yoktu.[873]

Küçük Kemal'in başarısıyla Fenerbahçe futbolcuları büyük moral buldu. Şimdi sıra Fenerbahçe futbolcularına gelmişti. Bu önemli günün merakla beklenen müsabakası İngiltere – Fenerbahçe futbol maçıydı. Fenerbahçe futbolcuları az sonra sahaya çıkacaklar ve tarihe geçecek bir oyun sergileyeceklerdi.

Beş yıl süren işgalde İngilizlerle yapılan son futbol maçı

30 Eylül Pazar günü İstanbul'da çok güzel bir hava vardı. Taksim Stadyum'u hıncahınç doluydu. Müttefik İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington ve İtilâf Subayları şeref tribünündeki yerlerindeydi. Herkes maçın başlayacağı anı merakla bekliyordu.

871 İleri gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3
872 Bu boksörlerden biri Romanya şampiyonuydu.
873 Eşref Şefik, Yedigün dergisi, 19 Mart 1940, No: 367

İşgalcilerin İstanbul'daki son maçıydı. Herkes bu önemli spor olayının başlayacağı dakikaları sayıyordu. Bu maç Türkler için sıradan bir spor karşılaşması değildi. Milli duygu ve heyecanın ayyuka çıktığı olağanüstü bir gündü. Türk sporcularının gösterişli ve burnu büyük İngilizlere karşı yaptığı onur ve gurur mücadelesiydi. Tüm ezeli rekabetler, taraftar çekişmeleri bu önemli günde unutulup gitmişti. Galatasaraylı, Beşiktaşlı ve daha birçok takım taraftarı bugün Fenerbahçe'nin galibiyeti için dua ediyordu. Türk seyircisi tek vücuttu. Bugün herkes Fenerli olmuştu. Tribünlerde heyecan doruktaydı. Müsabakayı seyretmeye gelen erkek kadın her yaştan Türk seyirciler yerlerinde duramıyordu.

Fenerbahçe'den İngilizlere tam 5 gol!...

Nihayet maçın oynanacağı saat geldi. Fenerbahçe Taksim Stadyumu'ndaki seyircilerin alkışlarıyla sahaya çıktı. İleri gazetesinin haberine göre Fenerbahçe futbol takımı:

"Şekip, Hasan Kamil, Cafer, İsmet, Fahir, Kadri, Zeki, Alaattin, Sabih, Ömer Bedri Beylerden"[874] oluşuyordu.

Fenerbahçe futbol takımı ile İngilizler aynı anda sahaya çıktı. Fenerbahçe futbolcuları çok güzel ve centilmence bir oyun sergiledi.

Fenerbahçe o gün her Türk'ün gönlünden geçeni yaptı. Beş yıl süren işgalin her yılına karşılık olmak üzere bir gol attı. Fenerbahçe oyuncuları İngiliz karşı takımın filelerini tam beş kez havalandırdı. Fenerbahçe hiçbir zaman unutamayacakları biçimde İngilizleri mağlup etti. Ancak İngiliz futbolcularının bir şeref golü atmasına engel olmadı. Fenerbahçe'nin galibiyeti, İleri gazetesinde şu cümlelerle haber oldu:

> "Fenerbahçe dün en ahenkli, en şevkli, en seri oyunlarından birini oynadı ve bire karşı beş sayı ile galip geldi."[875]

Fenerbahçe İngiliz takımını son defa acı bir hezimete uğrattı. İngilizleri memleketine mağlup olarak gönderdi.

Fenerbahçe'nin İngilizlere karşı galibiyeti Tevhid-i Efkâr gazetesinde şöyle anlatıldı:

"Fenerbahçe takımımız İngiliz askerlerinin futbol takımını son defa acı bir hezimete uğratarak memleketlerine mağlup olarak göndermiştir. Fenerbahçe dün Taksim Stadyumu'nda, şehrimizdeki İngiliz askerlerinin son bir gayretle, Türkleri giderayak mağlup etmek için kurdukları karma takımı son bir hezimete uğrattı. Mütareke senelerinin elemli günlerinde İngilizlerle çarpışan gençlerimiz bu sahada olsun İngilizleri mağlup etmek suretiyle o zamanlar yüreklerimize sevinç ve teselli verirdi. Dünkü müsabaka şehrimizden gitmek mecburiyetinde kalan yabancıların gençlerimiz ile son bir çarpışmasıydı. Bu münasebetle hayli heyecanlı oldu. Bu müsabakaya Fenerbahçe'nin her zamanki takımı çıktı. İngilizler de, kuvvetli bir takım teşkil etmişlerdi. Maç baştan sona kadar gençlerimizin üstünlüğünde cereyan etti. Birinci devrede taze bir kuvvetle çalışan rakip takımın bir sayısına karşılık iki sayı yapıldı. İkinci devrede gençlerimiz rakibine karşı olan üstünlüğünü büsbütün gösterdiler ve bu devrede üç sayı daha yaptılar.[876]

874 İleri gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3
875 İleri gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3
876 Tevhid-i Efkâr gazetesi, 1 Ekim 1923, s. 3

Kaynakça

Türkçe kitaplar

Açba, Harun, *"Kadın Efendiler"* Profil Yayıncılık; Kasım 2007, s. 203

Ağaoğlu, Ahmet. *Mütareke ve Sürgün Hatıraları,* Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel – Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, 2010, s. 62-63

Aldan, Mehmet, *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri,* İçişleri Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 399

İrfan Dağdelen, *Alman Mavileri, Cilt: II Hazırlayan:* İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü. Ekim 2006

Ali Rıza - Mehmed Galip, *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız,* Hazırlayan: Fahri Çetin Derin. Tercüman gazetesi, 1001 Temel eserler. Cilt II. İstanbul, 1977 s. 103-104

Alus, Sermet Muhtar, (Faruk Ilıkan) *30 sene evvel İstanbul. 1900'lu yılların başlarında şehir hayatı.* İletişim, 2005, s. 260

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk II. cilt,* Ankara, 1934

Atay, Falih Rıfkı; *Çankaya,* Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1969

Avcıoğlu, Doğan: *Milli Kurtuluş Tarihi, 1883'den 1925'e, 3 cilt,* İstanbul, 1974

Bardakçı, Murat, *Şahbaba,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 254,

Baytok, Taner: *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı,* Ankara, 1970

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da,* Ankara, 1959

Biren Tevfik; *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları,* Hazırlayan: Fatma Rezzan Cilt: II, Pınar yayınları, İstanbul, Mart, 2006, s. 499-500

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler,* Cilt: 3, Ankara, s. 192, 193

Cebesoy, Ali Fuat: *Milli Mücadele Hatıraları,* İstanbul, 1953

Cemal Paşa, *Hatıralar,* Yayına Hazırlayan: Behçet Cemal, İstanbul 1959, s. 330

Coşkun, Alev, *Samsun'dan önce bilinmeyen 6 Ay, işgal, hüzün, hazırlık,* Cumhuriyet Kitapları, 2008

Çelebyan, Antranik, *Antranik Paşa,* Peri yayınları, İstanbul, 2003, s. 152-53

Danışman, H. Basri, *Artçı Diplomat, Son Osmanlı Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa,* Arba Yay. 1998

Delon, Jak, *"Balat ve çevresi: Bir semt monografisi."* Can Yayınları, 1991, s. 113

Duhani, Said Naum, Nihal Önol, *"Beyoğlu'nun adı Pera iken: geri dönmeyecek zamanlar",* İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 132

Dumesnil, Vera, *İşgal İstanbul'u, Le Bosphore Tant Aime,* İstanbul kitaplığı, s. 82

Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999 cilt. I, s. 455

Erüreten, Metin. *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları,* 2001, s. 384

Hilâfet ve Saltanat Meselesi hakkında TBMM reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin nutukları, Ankara TBMM Matbaası, TBMM, 1922, s. 20-21-22

Gürer, Cevat Abbas; *Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl,* Turgut Gürer, Yapım-C, İstanbul, 2006

Jaeschke, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,* 2. Baskı, Türkçe'ye Çeviren: Cemal Köprülü, AKDTYK, TTK Yayınları, Ankara, 1986

Jaeschke, Gotthard: *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II - Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar,* Ankara, 1973

Kandemir, Feridun. *"Tütüncü Şükrü Anlatıyor, Sultan Vahdettin'in son günleri"* Haz: Tahsin Yıldırım, Yağmur Yayınları, 2010, İstanbul s. 101

Kansu, Mazhar Müfit: *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* 2. cilt, Ankara, 1966-1968

Kinross, Lord; Atatürk: *Bir Milletin Yeniden Doğuşu,* 12.Basım, Altın Kitapları, İstanbul, 1994
İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1921) Derleyen: Ali Satan, Çeviri: Sevtap Demirci, Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 67-70
İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1922) Derleyen: Ali Satan, Çeviri: Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Angı, Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 88-89-90
İngiliz Muhipleri Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, Hilal Matbaası, 1919
İnönü, İsmet; *Hatıralar, 1. ve 2. Kitap,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985. s.27-28-29
İrtem, Süleyman Kâni, Osman S. Kocahanoğlu, *Ermeni meselesinin içyüzü: Ermeni isyanları tarihi, Bomba hâdisesi, Adana vak'ası, Meclis-i Mebusan zabıtları.* Temel Yay., 2004, İstanbul, s. 137
I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki İngiliz ve İtilâf birliklerinin Başkomutanı İngiliz Generali Charles H. Harington'un Türk Kurtuluş Savaşı sonunda İngiltere Hükümeti'ne yazdığı rapor, Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademileri Basımevi, Yıldız, İstanbul, 1969
Marx, Magdeleine, *1921 İstanbul - 1922 Ankara / Makaleler – Anılar,* Ahmet Şensılay, Tüsav, 2007, İstanbul, s. 56
Mesud Cemil, *Tanburi Cemil'in Hayatı,* Sakarya Basımevi, 1947 Ankara.
Muzaffer Muhiddin, *Vahdettin'in İhanetleri ve Firarı,* Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1922
Nazım Hikmet, *İlk Şiirler,* İst. 1998.
Oğuz, Burhan, *"Yaşadıklarım Dinlediklerim, Tarihi ve toplumsal Anılar"* Simurg, İstanbul 2000, s. 46
Oral, Atilla, *Kuva-yı Milliye,* Jotun, İstanbul, 2007, s. 263
Oral, Atilla, *Kılıçzade Hakkı Bey, Anılar-Belgeler, Demkar Yayınevi,* İstanbul, (Kılıçzade Hakkı Bey ile ilgili yayımlanmamış araştırma)
Özafşar, Mehmet Emin, *"Kevseri'nin Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Hadisçiliği"* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1989 Ankara, s. 34
Rey, Ahmet Reşit, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım,* İstanbul 1945
Pakalın, Mehmet Zeki, *Mâliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930),* Maliye Bakanlığı Tet. Kur. Yay. s. 222, 223
Pervititch, Jacques, *Sigorta haritalarında İstanbul,* Proje Koordinatörleri: Çağatay Anadol, Seden Ersoy, Axa Oyak Holding A.Ş.- Tarih Vakfı Yayını, 2001, İstanbul.
Sait Paşa, *Sait Paşa'nın Hatıratı, II. Cilt,* Sabah Matbaası, Dersaadet, 1328, s. 19-20-21
Saraçoğlu, Ahmet Cemalettin, *Mütareke Yıllarında İstanbul,* Hazırlayan. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2009 s. 569-570
Simavi, Lütfi, Başmabeyinci Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri,* Yayına Haz. Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974
Sonyel, Salâhi R, *Son Osmanlı Padişahı Vahdettin ve İngilizler,* Belleten, N:154, XXXIX, Nisan 1975, s. 257-264
Sonyel, Salâhi R, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri,* Ankara, 1995
Süleyman Şefik Paşa. *Hatıratım, Başıma gelenler ve gördüklerim, 31 Mart Vakıası,* (Yeni yazıya aktaran: Hümeyra Zerdeci), Arma Yayınları, İstanbul, 2004, s. 181
Şemsettin Kutlu, *Sadrazam Sait Paşa, Anılar,* Hürriyet Yayınları, 1977, İstanbul, s. 246-248
Şimşir, N. Bilâl, *Malta Sürgünleri,* Bilgi yayınevi, İstanbul, 1985, s. 202
Tahsin Paşa, *Abdülhamit: Yıldız hatıraları,* Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931, s. 196
Talu, Ercüment Ekrem, *Geçmiş zaman olur ki.* Alaattin Karaca, Hece Yayınları, 2005, İstanbul, s. 212
Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul, 1959, s. 160
Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı,* Gürer Yayınları, İstanbul, 2009, s. 4
Topuzlu, Dr. Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım,* İstanbul Üniversitesi, Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 178-179
Tunaya, Prof. Dr. Tarık Zafer, *Mütareke Döneminin Özellikleri* (1918-1922), İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, (ayrı basım), İstanbul, 1982 s. 389
Türk Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi, Cilt: 16* İstanbul, 1997 s. 370
Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949
Uluğ, Naşit H.; *Halifeliğin Sonu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975

Yabancı dil kitaplar

Clarence Richard Jonson, *M.A, Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople,* The Macmillan Company, New York, 1922
Harington, Sir Charles, *Plumer of Messines,* John Murray, Londra, 1935
Harington, Sir Charles, *Tim Harington Looks Back,* John Murray, Londra, 1940
Henderson, Sir Nevile: *Water Under the Bridges,* Londra, 1945
Mandelli, Riccardo, *l'ultimo Sultano a Sanremo,* Lindau, Torino, İtalya, 2011
Rawlinson, A, *Adventures in The Near East,* London, 1923
Ryan, Sir Andrew, *The Last of the Dragomans,* Londra, 1951
Svastics, Okşan, *Jüdisches İstanbul,* Wien Mandelbaum, 2010, Wien, s. 148
Walder, David, *The Chanak Affair,* Hutchinson & Co. London, 1969, s. 348

Türkçe süreli yayınlar

Ati gazetesi
Ayın Tarihi Dergisi
Ayniye dergisi.
Belgelerle Türk Tarih Dergisi
Belleten
Cumhuriyet gazetesi.
Dersaadet Ticaret Odası gzt.
Dersaadet gazetesi
Edebiyat Umumiye Mecmuası
Hadisat gazetesi.
Hakimiyet-i Milliye gazetesi
Hilali Ahmer Mecmuası
İleri gazetesi
İkdam gazetesi
Malumat gazetesi
Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
Milliyet gazetesi.
Özgür Kocaeli Gazetesi.
Pembe Mecmua.
Perşembe mecmuası.
Peyam-ı Sabah gazetesi.
Renin gazetesi
Resimli Tarih Mecmuası.
Sebilürreşat (Sırat-ı Müstakim)
Tarih Hazinesi.
Tasvir gazetesi.
Tasvir-i Efkâr gazetesi.
Takvim-i Vakayi.
Tevhid-i Efkâr gazetesi
Türk Yolu gazetesi.
TBMM Zabıt Cerideleri.
Vatan gazetesi.
Vakit gazetesi.
Yedigün dergisi.
Yeni Mecmua.
Yirminci Asır dergisi.

Yabancı dil süreli yayınlar

Binghamton Pres, 13 Nisan 1920, s. 1
Daily Express, 30 Eylül 1922 s. 1
Geneva Daily Times, 17 Kasım 1922, s. 1
Le Monde Illustre, 14 Haziran 1919, N. 3208-63
Le Monde Illustre, 11 Ağustos 1920, N. 3269-64
Le Petit Journal, 22 Haziran 1922, No. 1645
Le Petit Parisien, Almanach Illustre, 1921, s. 13
Le Petit Parisien, 11 Ağustos 1920, s. 1
Medina Daily Register Jour. 18 Kasım 1922, s. 1
Punch, 13 Aralık 1922
Punch, 11 Ekim 1922
Putnam Country Republican, 18 Kasım 1922, s. 1
Semi-Weekly Maui News, 17 Kasım 1922, s. 1
Supplement to the London Gazette, 7 Ocak 1921, s. 165
The Aurbun Citizen, 17 Kasım 1922, s. 1
The Evening Leader, 17 Kasım 1922, s. 1
The Evening Leader, 22 Kasım 1922, s. 3
The Graphic, 7 Ekim 1922, s. 1
The Illustrated London News, 23 Eylül 1922 s.150
The Illustrated London News, 7 Ekim 1922 s. 1
The Mail, 18 Kasım 1922, s. 1
The Naval Review, N. 1, Şubat, 1953, s. 78
The New York Times, 27 Kasım 1922, s. 1
The New York Times, 18 Kasım 1922, s. 1
The Northern Advocate, 21 Kasım 1922, s. 5
The Orient News, 15 Kasım 1919, s. 1
The Orient News, 16 Mart 1920 s. 1
The Orient News, 3 Nisan 1921, s. 3
The Orient News, 13 Ağustos 1919. s. 2
The Orient News, 7 Nisan 1920, s. 2
The Schulenburg Sticker, 13 Ekim 1922 s. 1
The Watchman and Southron, 22 Kasım 1922, s. 1
The Wasatch Wave, 24 Kasım 1922, s. 1

Sayfa 315'de yer alan gazeteler:

1 - The Evening Leader, 17 Kasım 1922, s. 1
2 - Geneva Daily Times, 17 Kasım 1922, s. 1
3 - Medina Daily Register Journal, 18 Kasım 1922, s. 1
4 - The Watchman and Southron, 22 Kasım 1922, s. 1
5 - Semi-Weekly Maui News, 17 Kasım 1922, s. 1
6 - The New York Times, 27 Kasım 1922, s. 1
7 - The Wasatch Wave, 24 Kasım 1922, s. 1
8 - The Aurbun Citizen, 17 Kasım 1922, s. 1
9 - The New York Times, 18 Kasım 1922, s. 1
10 - Putnam Country Republican, 18 Kasım 1922, s. 1
11 - The Mail, 18 Kasım 1922, s. 1
12 - The Evening Telegram, 17 Kasım 1922, s. 1
13 - Bisbee Daily Review, 18 Kasım 1922, s. 1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH. İ. UM, 20/-28, 14//53
BOA, HR. SYS. 2467/41.
BOA, MF. MKT., 1213/64.
BOA, MV, 223/231
BOA, DH. İ. UM, 7/-7. 1/60.
BOA, İ. EV., 7/1312/Ra-22
BOA, DH. UMVM, 101/ 33.
BOA, DH. HMŞ., 6/-1, 11/070.
BOA, DH. HMŞ., 6/-1, 11/076.
BOA, DH. UMVM, 101/33.
BOA, ŞD. 2307/11.
BOA, HR. SYS. 2694/2.
BOA, MV. 223/34.
BOA, MV. 221/208.
BOA, DH. UMVM, 58/39.
BOA, DH. UMVM, 58/38.
BOA, BEO. 489/36603.
BOA. DH. MKT. 889/98
BOA. Y. PRK. BŞK. 80/119
BOA. Y. PRK. SGE. 10/81
BOA. Y. Y. PRK. SGE. 7/71
BOA. Y. MTV. 175/186
BOA. BEO. 2973/222962
BOA, MV. 12/81.
BOA, İ..MMS. 94/3948
BOA. Y. PRK. SGE. 10/82
BOA, DH. MKT. 2441/112
BOA, DH. MKT. 1638/32
BOA, İ. DH. 1313/1311/Z-10
BOA, İ. DH. 1300. 1310/Ca-25.
BOA, İ. TAL. 321.1321/L-084
BOA, İ..TAL. 256/1319/R-10 M.
BOA, BEO. 2970/222694
BOA, BEO. 1551. 116265
BOA, BEO. 3557/266719.
BOA, İ. DH. 1385/1319/Ra-24.
BOA, DH. MKT. 2239/146.
BOA, İ. TAL. 98. 1313/Z-102
BOA, DH. MKT. 2428/25.
BOA, İ. TAL. 325/1321/Z-067.
BOA, Y. MTV. 204/100.
BOA, İ. TAL. 256/1319/R-10 M.
BOA, Y. MTV. 175/186.
BOA. İ. DH.. 1345/1314/Za-20.
BOA, DH. MKT. 466/30.
BOA, İ. DH. 1011/79815
BOA, Y. PRK. SGE. 9/66.
BOA. BEO. 2245/168338.
BOA, BEO. 1947/146013.
BOA, Y. PRK. SGE. 7/71.
BOA. DH. MUİ. 38/-1. 70.
BOA. BEO. 115/8592.
BOA, DH. MKT. 1457/71
BOA. DH. MKT. 504/23.
BOA, ŞD. 105/48
BOA. BEO. 608/45577.
BOA. DH. MKT. 2268/80.
BOA. DH. MKT. 1427/80.
BOA. DH. MKT. 2547/7.
BOA. DH. MKT. 2180/29.
BOA, DH. MKT. 2451/27
BOA. Y. PRK. HH. 30/50.
BOA. Y. PRK. AZJ. 31/71.
BOA. DH. MKT. 2281/82.
BOA. DH. MKT. 2152/8.
BOA, DH. MKT. 543/11
BOA. BEO. 1711/128296.
BOA. ŞD. 2912/7.
BOA. BEO. 2173/162910
BOA, BEO, 40/2966
BOA. DH. MKT. 2036/76.
BOA. Y. A. RES. 39/9.
BOA. Y. A. HUS. 333/33.
BOA. DH. MKT. 508/16.
BOA. DH. MKT. 2597/ 112
BOA. DH. MKT. 2598/32
BOA. DH. MKT. 1760/110
BOA, DH. İ. UM. 19/-18. 1/28
BOA, DH. İ. UM. EK. 119/71.
BOA, DH. İ. UM, 19/-18, 1//28.
BOA, MV. 255/130.
BOA, HR. İM. 83/25.
BOA, DH. İD. 65/7.
BOA, DH. KMS., 21/37.
BOA, DH. UMVM. 110/6.
BOA, DH. ŞFR, 296/63.
BOA, HR. İM. 127/90.
BOA, HR. İM. 128/13.
BOA, HR. İM. 128/13.
BOA, DH. İ. UM. EK. 55/10.
BOA, HR. İM.., 46/63.

Kişi Adları Dizini

A

Adem Ağa 344, 345, 346, 347, 435

Adnan Bey (Adıvar) 50, 51, 74, 81, 278

Ahmet Efendi (Afganistanlı Şeyh) 324

Ahmet İzzet Paşa 96, 433

Ahmet Kemalettin Bey 364, 365, 367, 368, 369, 373, 375, 403, 404, 408, 425

Ahmet Rıza Bey 94, 95

Alaeddin Bey 214, 458

Ali Bey (Kaymakam) 114

Ali Fuat Bey (Başkâtip) 325, 326

Ali Fuat Paşa 88, 89, 95, 110, 111, 136, 163

Ali Fuat (Serkâtip) 106, 325, 326

Ali Hikmet Paşa 109

Ali Kemal 86, 97, 99, 100, 104, 177, 187, 195, 232, 234, 260, 267, 314, 410, 447

Ali Kemal Paşa (Jand. Kum.) 177

Ali Rıza (Bebek) 94, 109, 114

Ali Rıza Paşa (Sadrazam) 93, 98, 115, 133, 158, 159

Ali Rıza Paşa (Sıhhiye Nazırı) 384

Allenby (General) 9, 50

Anzavur 134, 148, 160, 314

Arnavut Tahsin 328

Aronaçi 418

Aron de Leon 418

Atay, Falih Rıfkı 236, 238

Avni Paşa 97, 101

Ayas Paşa 371, 373

B

Baba Tahir 420, 421

Baldwin 13, 50, 53, 81

Balfour 50

Ballard,C. R. (Albay) 72, 128, 200

Barker (Miralay) 73, 269

Bedri (FB Sporcusu) 411, 461, 467, 468, 473, 476, 481

Behbud Han Cevanşir 200, 201

Berköz, Nuri 60

Block, Sir Adam 223, 227

Bristol (Amiral) 50, 204, 236, 454

Brock, Sir O. (Amiral) 26, 71, 78, 257, 309, 468

C

Cafer Bey (FB. Sporcusu) 460, 466, 467, 468, 473, 477, 481

Celal Nuri (İleri) 93, 100, 101, 160, 328, 329

Cemal Paşa 125, 158, 159, 356, 391, 394, 397, 398, 400, 438, 439, 447

Cemal Paşa (Mersinli) 124, 133

Cemil Topuzlu 86, 169, 352, 353, 406

Cevat Abbas (Gürer) 94, 97, 101

Cevat Paşa 99, 125

Cevat Rüştü Bey 161

Charpy (General) 12, 19, 21, 22, 26, 29, 38, 50, 58, 59, 62, 63, 65, 74, 75, 78, 80, 86, 236, 245, 248, 250, 251, 252, 253, 257, 263, 267, 279, 292

Churchill (Levanten) 88

Churchill (Winston) 4, 5, 7, 8, 11, 14, 15, 16, 17, 48, 50, 58, 226, 236, 265

Clemenceau 50, 51, 96, 169

Curzon, Lord 8, 12, 21, 28, 31, 34, 36, 40, 45, 47, 48, 50, 51, 55, 58, 66, 75, 81, 82, 198, 207, 236, 248, 251, 262, 266, 290, 314, 321

Çürüksulu Mahmut Paşa 95

* Harington, Vahdettin, Mustafa Kemal, Atatürk vb. gibi bazı isimler kitapta çok sık geçtiği için dizine alınmamıştır.

D

Damat Ferit 88, 89, 90, 92, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 114, 115, 130, 132, 136, 152, 159, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 186, 195, 234, 267, 288, 316, 344, 352, 361, 424, 426, 439

d'Esperey, Franchet 286, 287

Duhani, Said Naum 423

Dumesnil, Vera 86, 219, 279, 455

E

Ebüzziya Tevfik 370

Ekrem (Milli Takım sporcusu) 466, 467, 477, 478

Emery, W.B. (Albay) 36, 67, 79

Emir Abdullah 342

Enver Paşa 97, 101, 356

Ercüment Ekrem (Talu) 379, 421

Ertuğrul Efendi 332

Eşref Şefik 480

Ethem Ruhi (Balkan) 383

Evliya Çelebi 385, 386

F

Fahir Bey (FB. Sporcusu) 460, 461, 477, 481

Faik Bey (Mabeyinci) 415, 417, 418

Faysal 50

Fellowes (Kaptan) 71, 78, 79

Feridun Kandemir 434

Ferit Paşa 89, 105, 108, 109, 111, 114, 115, 131, 133, 136, 159, 167, 170, 178, 179, 186, 337

Fethi Bey (Okyar) 94, 187, 287, 334, 355

Fevzi Çakmak 302, 321

Filippucci 92

Foch (Fransız Mareşal) 3, 4, 6, 7, 12, 50, 51, 54, 57, 210

Forster, Lord 13

Francer (Levanten) 88

Franklin-Bouillon, Henry 26, 251, 253

French, Sir John 4, 54

Frew (Rahip) 86, 90, 102, 232, 322, 432, 447

Fuat Paşa (Müşir) 114

G

Galip Âta 384

Galip Bey (FB. Sporcu) 456, 458, 460, 461

Galip (Elâziz Valisi) 131

Galip Kemali Bey 92

Gargalidis (General) 20

Garroni, Marquis de 20, 50, 72

Gazi Osman Paşa 420

Geddes, Auckland 7, 232

George, Lloyd 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 21, 23, 31, 44, 46, 48, 50, 54, 58, 96, 203, 207, 208, 254, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 266, 283

George, V. (İngiltere Kralı) 12, 51, 303, 343

Gorlero (İtalyan Boksör) 478, 479

Gouraud (General) 50, 51

Gribbon (Miralay) 73, 200, 201, 269

Gümülcineli İsmail Hakkı 424

H

Hacı Ali Paşa (Başmabeyinci) 417, 422

Hacı Hafız Sabri Efendi 434, 437

Hadjianesti (General) 20, 21, 63

Haig, Lord (Mareşal) 4, 5, 7, 9, 50, 54

Halide Edip (Adıvar) 51, 136, 329

Halil Paşa (Kut) 114

Hamza Paşa (Evkaf Nazırı) 385

Harunaçi 307, 368, 369, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 442

Harunaçi, Jak 307, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 428

Hasan Kamil Bey (FB. Sporcusu) 459, 477, 481

Hatt, Rickatson 128, 200, 201

Hayvez (Miralay) 73, 269

Henderson, Sir Neville 12, 39, 50, 58, 59, 60, 72, 75, 303

Heywood (Albay) 12, 73, 74, 79, 250, 254, 270

Hilmi Bey (İştirakçi) 53
Hughes (Papaz) 37, 40, 208, 209, 441, 442, 444

I

II. Abdülhamit 88, 307, 350, 357, 358, 390, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 427, 433
İngiliz İbrahim 148, 156
İsmet Bey (Polis Müdürü) 176
İsmet Paşa (İnönü) 26, 27, 30, 31, 36, 37, 38, 39, 44, 45, 47, 57, 58, 59, 65, 66, 69, 77, 79, 80, 82, 94, 95, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 263, 267, 271, 272, 274, 277, 280, 314, 341, 362, 363
İzzet Paşa 21, 95, 96, 98, 413, 414, 433

K

Kambur İzzet 95
Kâmil Bey (FB. Sporcusu) 466, 472, 473
Kanuni 232, 391, 424
Karabet 416
Kara Vasıf 94, 125, 136
Kaya, Şükrü (Hariciye Vekili) 113, 233, 445
Kaynayan Franky 26, 252
Kayser II Wilhelm 413
Kazım Karabekir Paşa 89
Kazım Paşa 44
Kelly, John (Amiral) 22, 23, 24, 71, 78
Kemalettin Sami Paşa 92
Keşişyan, Malkon 416
Keun, Odette 51, 52
Kevserî, Muhammed Zahid 407, 408
Kılıçzade Hakkı Bey 161, 163, 167
Kilisli Refet, Dr. 384
Koçu, Reşat Ekrem 400
Köçeoğulları 345
Küçük Kemal (Milli Boksör) 460, 478, 479, 480

L

Lacey, Francis 37, 444
Lawrence 50
Lefter 365, 366

M

Macphail, Sir Andrew 11
Macready, Sir Nevil 6
Mahmut Gaznevi 331, 340
Mahmut Şevket Paşa 164, 354
Manastırlı Hamdi 159
Marden, Thomas (Tümgeneral) 9, 20, 21, 25, 26, 27, 30, 45, 49, 64, 74, 79, 239
Marshall, Sims (Binbaşı) 30, 73
Maurice, Sir Frederick 31, 55
Maxwell E.C. (Yarbay) 72
Mediha Sultan 90, 195
Mehmet Cavit Bey 354
Mehmet Efendi 109, 375
Mehmet Galip el Sariki 401, 402
Mehmet Ziya Bey 391, 394, 396
Milne (General) 16, 54, 85, 104, 105, 113, 128, 150, 268, 287, 444
Mimar Kemalettin Bey 406
Mimar Mazhar Bey 399
Mimar Sinan 118, 352, 356, 360, 366, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 409, 436, 438
Mithat Bey (Kaymakam) 164
Mombelli (General) 20, 22, 26, 29, 38, 50, 58, 59, 62, 65, 74, 75, 78, 80, 86, 245, 250, 251, 252, 257, 263, 267, 279, 292, 454, 455
Moris (İngiliz kaleci) 456
Morlan (Levanten) 88
Muhiddin Paşa 132
Musa Kazım Efendi 328
Mussolini 12, 314
Mustafa Sagir 86, 114

N

Naci Bey (Seryaver) 94
Namık Kemal 370
Nasmith (Kaptan) 16
Naum Paşa 423

Nazım Hikmet 366, 367, 395
Nazım Paşa 109, 114
Nazmi Ziya (Ressam) 409
Nelson (Amiral) 270
Nemrut Mustafa Paşa 167
Nevil 6, 59, 60, 133
Nider (General) 67, 79
Nihad Reşat. Dr. 47
Nikola 258
Nişastaciyan, Yakob 416
Nivelle (General) 4
Numan Usta (İşçi mebus) 133
Nuri (Şeyhülislam) 407, 433
Nusret 328, 339, 445

O

Oğuz, Burhan 201, 202
Oğuz, Şükrü Yenibahçeli 201, 202
Orbay, Kazım 25
Orbay, Rauf 45
Osman Reis 202
Ömer (Milli Takım sporcusu) 477

P

Paraskevopoulos (General) 61
Paspati, Dr. 391
Pelle, (General) 20, 72, 77, 236
Pertev Mehmet Paşa 424, 425
Pétain, Mareşal 12
Petherick, J. E. (Yüzbaşı) 23, 24, 25
Plumer (Mareşal) 2, 4, 17, 22, 50, 51, 54, 55, 56, 198, 233
Poincare, M. 28, 82, 248, 314
Profter 222

R

Rasim Ferid (Doktor) 94
Rawlinson, Lord 7, 53, 55, 227
Rebeka 414, 415
Recaizade Mahmud Ekrem 370
Refet Paşa (Bele) 37, 59, 66, 67, 70, 81, 255, 278, 308, 312, 321, 341, 474, 475, 476
Refii Cevat (Ulunay) 132, 425, 428
Refik Halit (Karay) 159
Refik (Milli Takım sporcusu) 466
Rıfat Bey (Maliye Nazırı) 352, 353
Rıfat Bey (Saray Başkâtibi) 90, 301, 322, 325, 327
Rıfat Paşa (Sefir) 416
Rıza Paşa 368, 415, 420, 425
Rıza Tevfik 166, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 186, 189, 195, 316
Robeck (Amiral) 16, 17, 50, 53, 56, 71, 192, 193, 198, 287, 302, 457, 464, 465
Rumbeyoğlu Fahrettin 167, 195
Rumbold, Horace 16, 17, 27, 32, 45, 50, 56, 58, 59, 72, 262, 288, 290, 320, 321, 332, 338, 347, 348
Ruşen Eşref (Ünaydın) 380, 382
Ryan, Sir Andrew 115, 288, 320, 321, 322

S

Sabih Bey (FB Sporcusu) 461, 466, 467, 471, 473, 477, 481
Sabri (Şeyhülislam) 260
Sahib Monla 385
Sait Molla 86, 90, 98, 129, 267, 322, 447
Salih Paşa (Bahriye Nazırı) 158
Salih Paşa (Sadrazam) 92
Sami Sultanzade 90, 322
Sait Paşa (Sadrazam) 422
Scarborough, Lord 14
Selâhattin Adil Paşa 278, 280
Selâhattin Eyyubi 340
Selahattin Güngör 415
Selassie, Haile 53, 58
Selim (Hırsız) 431
Shuttleworth (Tuğgeneral) 22, 23, 25, 49, 64, 71, 79
Smith-Dorrien, Sir Horace 15, 50, 54
Smuts, (General) 7
Somerville, Sir James (Amiral) 13
Stamfordham, Lord 14

Steele (Albay) 25, 27, 33, 45, 73, 74, 308
Suphi Nuri (İleri) 275, 276, 288, 289, 314
Süleyman Nazif Bey 135, 161, 163, 170, 234, 327, 328, 329, 330, 331, 342, 350, 427
Süleyman Şefik 131, 132
Şakir Paşa (Harbiye Nazırı) 97, 101, 108
Şefik Efendi 439
Şekip Bey (FB Sporcusu) 460, 461, 473, 475, 477, 481
Şerif Hüseyin 430
Şevket Turgut Paşa 99, 108
Şevki Paşa 114
Şinasi 370, 371, 372, 374, 375
Şükrü Bey (Milli Takım sporcusu) 466, 467
Şükrü Bey (Tütüncübaşı) 90, 427, 434, 435

T

Talât Bey (Küçük) 114
Tanburi Cemil Bey 415
Tanpınar, Ahmet Hamdi 374
Tevfik Bey (Maliye Nazır Vekili) 88, 350, 357, 358, 359, 390, 433
Tevfik Paşa (Sadrazam) 93, 94, 95, 179, 197, 326, 350, 390, 406, 407, 408
Thrope, Linton (Yargıç) 73
Torlakyan, Misak (Katil) 128, 200, 201, 269
Trenchard (Hava Mareşali) 78
Turhan Paşa (Evkaf Nazırı) 423
Turnagöl, Ahmet Reşid 435
Tyrwhitt (Amiral) 50, 56, 57, 238

V

Velid Ebbüziya 282, 286, 291
Venizelos 17, 44, 58, 61, 158, 169, 180, 181, 182, 184, 185, 203, 265, 334, 336
Vitelli (Albay) 455
Vlachopoulos (Albay) 20

W

Walder, David 297, 300, 455
Walsh, Stephen 50
Watson, Sir Hugh (Amiral) 38, 75
Waugh, Sir Telford 47
Wavell (General) 13, 57
Weygand 4, 12, 13, 50
Whitehall, S.W. 15, 41
Wiggins (Kaptan) 42
Wigram, Lord 14
Wilhelm 413
Wilson (Amerika Başkanı) 96
Wilson, Henry (İngiliz Mareşali) 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 21, 26, 50, 51, 55, 57, 61, 207, 208, 209, 210, 212
Wilson (İngiliz Generali) 92, 113, 128, 287
Wrangel 17, 18, 50, 53, 57, 61, 70, 211

Y

Yahya Kaptan 177
Yaver Ağa (Haremağası) 415
Yaver Paşa (Serkârin) 326
Yavuz Sultan Selim XI, 313, 438, 440
Yertvant 431
Yusuf Franko Paşa 94
Yusuf İzzettin 214, 345
Yusuf Kemal Bey 245

Z

Zeki Bey 302, 308
Zeki Bey (FB. Santrfor) 458, 460, 461, 464, 467, 471, 473
Ziya Bey (Hakem) 475
Ziya Gökalp 293
Ziya Paşa 370
Ziya Paşa (Harbiye Nazırı) 21, 53, 194
Zühdü (Mimar) 411

Genel Dizin

A

Acıbadem Dergâhı 369
Adana 106, 416, 438, 439
Afrika 3, 54, 120, 135, 158, 282, 289, 312, 331, 342
Afyonkarahisar 20, 22, 62, 63, 341
Ağa Camii 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 373, 375, 395, 403, 408, 424, 425
Akdeniz 17, 23, 25, 56, 82, 340, 341, 480
Akşemsettin Numunesi 287
Alçıtepe 38
Alman 12, 16, 50, 96, 160, 366, 369, 371, 374, 404, 413, 429
Amerika 71, 96, 226, 258, 405, 423, 429, 490
Amerikan Dışişleri Bakanlığı 232
Ankara 20, 21, 26, 31, 37, 44, 46, 61, 62, 66, 69, 70, 86, 95, 96, 103, 114, 122, 132, 136, 152, 158, 159, 164, 182, 197, 199, 243, 250, 256, 275, 276, 302, 308, 311, 318, 320, 344, 346, 361, 380, 407, 408, 412, 415, 433, 445
Anzak Koyu 38
Arabic Vapuru 42, 75, 292
Arap 50, 111, 114, 187, 235, 260, 284, 308, 374, 382, 389, 419, 431, 438, 462
Arapyan Hanı 120, 282, 328
Âsar-ı Âtika Encümeni 374
Averof 87
Avustralya 7, 49, 302
Avusturya 23
Avusturyalı 235
Ayasofya 19, 87, 236, 255, 368, 376, 377, 379, 441, 459
Ayasofya Camii 236, 368, 379
Ayasofya Hamamı Kütüphanesi 377
Ayaspaşa 370, 371, 372, 373, 374
Ayaspaşa Kabristanı 373, 374
Ayaspaşa Mezarlığı 370, 371, 372, 373, 374
Ayastefanos 160
Azapkapı Çeşmesi 409
Azerbaycan 200

B

Bahçekapı 324, 369, 391, 399, 400, 403
Bahr-i Cedid Vapuru 213
Bahriye Hastanesi 215
Bahriye Nezareti 394
Bakırköy 36, 68, 285, 358, 410
Balkan 18, 212, 289, 307, 352, 353, 356, 378, 382, 383, 486
Balkan Savaşı 212, 289, 307, 352, 353, 356, 378, 382
Barclays Bank 427
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 417, 418, 451
Bayezid Türbesi 376, 377
Bebek 94, 328, 412, 415, 485
Bekirağa Hapishanesi 114
Belçika 13, 50
Belgrat Ormanı V, 43
Belgrat Ormanları 411, 454
Bereketzade Camii 369, 375
Berlin 39, 58, 397
Bern 188
Beşiktaş 167, 313, 330, 339, 345, 377
Beşiktaş Sarayı 345
Beyazıt 102, 103, 215, 336, 376, 404, 406, 409
Beyazıt Meydanı 102, 103, 336
Beykoz 16, 20, 411, 451, 456, 457
Beyoğlu 93, 106, 112, 223, 286, 287, 345, 364, 366, 367, 368, 385, 386, 387, 388, 390, 414, 415, 419, 423, 444, 472

* İstanbul, Anadolu, İngiliz, vb. gibi bazı sözcükler kitapta çok sık geçtiği için dizine alınmamıştır.

Beyoğlu Musevi Sultani Mektebi 287
Biga 24
Biskay Körfezi 42
Boğaziçi 35, 43, 47, 51, 53, 57, 59, 68, 89, 99, 118, 193, 194, 198, 211, 219, 230, 238, 241, 263, 405, 411
Boğazlıyan 102, 103
Boks 460, 478, 479, 480
Bolu 94, 97, 101
Borsa Hanı 353, 354
Bostancı 20
Britanya Büyük Elçiliği 332
Britanya Ordusu 17
Bulgar 21, 71, 212, 235, 307, 352, 382, 383
Burma 3
Bursa 61, 94, 336, 341, 361
Büyükdere 43, 53, 193, 279, 451

C

Cağaloğlu 124
Ceazir 360
Cebelitarık 2, 15, 16, 25, 40, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 82
Cercle D'orient 223
Cerrah Paşa Camii 215
Cihangir 370
Constantinople 53, 112, 219, 220, 221, 224, 225, 234, 347, 459
Continental Oteli 106
Çanakkale 5, 6, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 35, 37, 45, 46, 47, 48, 49, 56, 58, 59, 63, 64, 65, 66, 68, 71, 74, 78, 79, 81, 87, 99, 131, 169, 236, 237, 239, 242, 243, 244, 254, 257, 262, 265, 290, 295, 297, 300
Çanakkale Savaşı 47, 56, 74, 239
Çatalca 21, 22, 63, 64, 349, 352, 353
Çengelköy 339, 344, 346, 347, 348, 435
Çerkez 156, 310, 346, 347, 407
Çıfıtçarşısı 400, 401
Çıfıtkapısı 400
Çit Köşkü 325, 326
Çorum 132
Çubuklu 63
Çufut 400

D

Darphane 412, 422
Davut Paşa Kışlası 219
Defterdar Tahir Efendi Camii 404, 405
Defter-i Hakani Emaneti 350
Değirmendere 283
Divan Oteli 205
Doğu Trakya 21, 22, 26, 27, 28, 30, 36, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 82, 274
Dolmabahçe 33, 76, 109, 353, 365
Dolmabahçe Gazhanesi 353, 365
Dolmabahçe Rıhtımı 76
Dolmabahçe Sarayı 109
Dudullu 63
Duma 160
Duyun-u Umumiye 223, 227

E

Edirne 27, 28, 67, 233, 249, 254
Ekmekçiler Cemiyeti 215, 231
Elâziz 131, 487
Eminönü 390, 395, 397, 399, 400, 401, 409, 412
Ereğli 416
Ermeni 37, 70, 87, 106, 200, 201, 232, 235, 244, 260, 261, 279, 282, 287, 288, 289, 307, 330, 345, 365, 369, 415, 416, 423, 431, 440, 441, 442, 443, 444
Ermeni Katolik Okulları 287
Ermeni Mezarlığı 37, 369, 440, 441, 442, 443, 444
Ermeni Patrikhanesi 201
Erzurum Kongresi 96, 108, 109, 130, 351
Eskişehir 62, 336, 341
Evkaf 351, 358, 364, 365, 366, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 384, 385, 386, 387, 390, 394, 398, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 419, 423, 424, 425, 433,

436, 438, 439, 487, 490
Evkaf-ı İslâmiye Müzesi 410
Evkaf Kadılığı 369, 375
Evkaf Mahkemesi 358
Evkaf Müzesi 379
Evkaf Nezareti 351, 364, 365, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 384, 385, 386, 387, 394, 401, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 424, 425
Eyüp 215, 236, 369, 376, 377, 387, 403
Eyüp Sultan 215, 369, 376, 403
Ezine 23, 24, 25

F

Fas 57, 360
Fatih Camii 377
Fenerbahçe 255, 444, 449, 450, 452, 453, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481
Fenerbahçe Spor Kulübü 462
Feriye Sarayları 346
Fındıklı 92, 346, 371
Fındıklı Sarayı 346
Filistin 258, 260, 284, 397
Finlandiya 160
Fransa 5, 7, 11, 12, 13, 15, 17, 20, 26, 48, 51, 57, 88, 160, 170, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 198, 199, 250, 262, 319, 329, 343, 354, 415, 424, 425, 429

G

Galata 43, 92, 116, 120, 218, 286, 326, 345, 369, 375, 412, 476
Galata Köprüsü 116
Galatasaray 286, 287, 364, 365, 367, 461, 467, 476
Galatasaray Sultanisi 287
Gebze 349
Gelibolu 20, 25, 26, 36, 40, 46, 49, 59, 67, 68, 71, 101, 160, 295
Gelibolu Yarımadası 49, 67
Gordon Highlanders 64, 93, 120, 144
Gülhane 216
Gülnihal Vapuru 216
Gümülcine 383
Gümüşsuyu Hastanesi 371

H

Hacı Bayram Velî Camii 434, 437
Halâs-ı Vatan 196
Haliç 53, 193, 198
Halife 34, 86, 132, 152, 218, 234, 275, 281, 305, 312, 314, 340, 343, 348, 430, 439, 446, 447, 485
Hamidiye Medresesi 369, 403
Harbiye Mektebi 87, 200, 223, 262, 263, 266, 268, 269, 272, 273, 278
Harbiye Nezareti 92, 104, 108, 131, 164, 187, 405
Harbiye (Semt) 19, 37, 200, 223, 226, 228, 230, 231, 271, 440, 441, 444, 451
Harem 107, 195, 332, 404, 405, 430
Harem-i Şerif 430
Harikzedegân 86, 406, 407, 408
Harington Kupası XII, 462, 464
Haseki Sultan Hamam 356
Hasköy 385, 391, 418, 429, 430
Hatice Sultan Çeşmesi X, 409, 410
Havas 194
Haydarpaşa 20, 21, 43, 59, 74, 241
Haydarpaşa Mezarlığı 74
Hazine-i Hassa 86, 339, 412, 418, 420
Hazreti Halid Türbesi 376
Hırdavatçılar Çarşısı 375
Hıristiyan 36, 59, 67, 69, 71, 241, 287, 309, 312, 329, 345
Hıristiyan Gençlik Örgütü 71
Hırka-i Saadet Dairesi 338
Hicaz 284, 321, 342, 343
Hilâfet 158, 213, 275, 283, 318, 330, 331
Hilâl-i Ahmer 474
Himaye-i Hayvanat Cemiyeti 338, 347, 348
Hindistan 3, 16, 51, 55, 70, 72, 89, 168, 194,

225, 227, 230, 235, 258, 284, 340, 342, 461
Hintli 43, 61, 125, 156, 194, 235, 324, 344
Hippodrome New York 332
HMS Ajax 228, 342
HMS Benbow 22, 24, 125, 468
HMS Cardiff 57, 238, 468
HMS Iron Duke 16, 26, 27, 56, 65, 82, 93, 244, 246, 253, 257, 465, 466, 468, 469, 472, 473
HMS Malaya 12, 33, 34, 57, 67, 301, 302, 303, 309, 312, 319, 321, 343
HMS Marlborough 3, 38, 75, 468
HMS Ramillies 93, 162, 468
HMS Resolution 328, 329
HMS Revenge 93, 468, 475
Hoca Ferhat Camii 404
Hürriyet ve İtilâf 159, 330, 408
Hüseyin Ağa Mahallesi 365

I

Irak 71, 182, 258, 284, 342, 461
Irish Guards 461, 462
Ismid Force 139
Istranca 63
İbranice 429
İki Kapılı Han Vakfı 383
İnebolu 213
İngiliz Divan-ı Harbi 200, 201, 269
İngiliz Intelligence Servisi 88
İngiliz Muhipleri Cemiyeti 90, 98, 129, 322, 447
İplikhane 216
İran 71, 139, 258, 431
İranlı 235
İrlanda 5, 8, 10, 11, 25, 38, 43, 55, 73, 76, 208, 210, 212, 258, 296
İskenderiye 343, 408, 430
İskoç 54, 64, 90, 322
İslâm 135, 215, 222, 283, 284, 309, 310, 314, 330, 331, 332, 336, 343, 346, 348, 349, 358, 364, 382, 388, 398, 399, 404, 405, 406, 407, 408, 425, 433, 434, 438
İslâm Ansiklopedisi 398, 399
İspanya 6, 12, 429
İsrail 429
İstanbul Boğazı 16, 19, 31, 53, 57, 59, 193, 211, 228, 238, 241, 416, 451
İstanbul Emlâk Şirket-i Osmaniyesi 354, 358, 359
İstanbul Polis Müdürlüğü 235
İstiklal Caddesi 366
İstiklal Madalyası 430
İstinye 16
İsviçre 343
İtalyan 19, 20, 22, 23, 30, 35, 36, 38, 42, 46, 50, 58, 59, 61, 62, 63, 66, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 86, 87, 92, 196, 197, 236, 242, 252, 269, 274, 319, 394, 434, 438, 454, 455, 460, 478, 479, 487
İttihat Spor Kulübü 456, 472, 474
İttihat ve Terakki 92, 94, 95, 356, 404, 423, 447
İzmir 22, 23, 25, 26, 44, 46, 47, 49, 58, 63, 67, 95, 97, 98, 101, 106, 128, 156, 166, 167, 203, 244, 251, 258, 260, 261, 265, 283, 288, 334, 341
İzmir Marşı 167
İzmit 15, 16, 20, 26, 35, 61, 63, 66, 68, 79, 86, 93, 99, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 197, 216, 235, 246, 283, 346, 450, 468, 475
İzmit Askeri Kumaş Fabrikası 93, 161, 162, 163, 164
İzmit Körfezi 93, 139, 450, 475
İzmit Tersane Bahçesi 139, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 156, 157, 160, 161

J

Japonya 226

K

Kadıköy 21, 87, 103, 255, 353, 412, 420, 429, 450, 455, 456, 458, 459, 468, 469, 472, 474, 475

Kadıköy Rıhtımı 353
Kağıthane 404, 411
Kalikratya 63
Kanlıca 405
Kapalıçarşı 19, 409, 429, 431
Karaağaç 28, 249
Karadeniz 16, 17, 18, 19, 36, 56, 63, 104, 105, 106, 114, 246, 451
Karamürsel 103, 283
Karanlık Mezarlık 371, 372
Kars 17, 61, 102
Kasımpaşa 385, 386, 387, 388, 389, 390, 441
Katolik 20, 287, 329, 365
Kepez 25
Kıbrıs 110
Kılıç Ali Paşa Camii 376, 377
Kılıç Ali Paşa Türbesi 376, 378
Kırım 17, 51, 52, 57, 74, 80, 277
Kırım Anıt Kilisesi 74
Kırım Savaşı 74, 277
Kızılay 73
Kızılhaç 70
Kızlarağası Hamamı 398
Kilez 164
Kilikya 9
Kraliyet Deniz Kuvvetleri 13, 64, 68, 71, 74
Kroecker Oteli 112, 238, 445
Kudüs 310, 361, 413
Kuleli Burgaz 67
Kuşdili Çayırı 103
Kuyumcubaşı 369, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 423, 424, 428, 429, 442
Küçük Asya 61, 131
Kütahya 341

L

Lâleli Apartmanları 407
Lâleli Camii 406, 407
Lâleli Medresesi 406, 407, 408
Lâleli Türbesi 406
Levanten 88, 486, 488
Levent Çiftliğini 451
Londra Sefarethanesi 166, 170
Lozan Konferansı 32, 34, 58, 59, 66, 67, 69, 88, 275, 289, 290, 314
Lyon 160

M

Maarif Nazırı 97, 167, 183, 195, 410, 433, 436
Mabeyin Kütüphanesi 324
Majino Hattı 11
Makriköy 410
Malatya 132
Maliye Nezareti 86, 355, 357, 358, 361, 417, 423
Malta 4, 22, 25, 33, 34, 46, 64, 67, 92, 101, 102, 118, 124, 125, 140, 158, 159, 164, 194, 198, 232, 233, 234, 260, 285, 288, 291, 293, 306, 307, 309, 310, 311, 313, 322, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 349, 356, 406, 430, 434, 445, 480
Maltepe 63
Manş Denizi 13, 59, 241
Marmara Denizi 23, 53, 193
Mecburi Mezuniyet Kararnamesi 350
Mecidiye Nişanı 414
Meclis-i Ayan 166
Meclis-i Mebusan 92, 94, 101, 133, 158, 160, 166, 245, 337, 345, 349, 354, 355, 361, 395, 416, 434, 437
Meclis-i Vükela 100, 410
Medine 309, 310
Mehmetçik Burnu 38
Mekke 309, 310, 311, 342, 344
Menderes Nehri 24, 25
Meriç Nehri 28, 35, 67, 69
Mersin 125
Mesih Paşa Camii 410
Meşrutiyet Caddesi 112
Mezopotamya 8, 14, 72
Mısır 25, 46, 58, 96, 110, 169, 258, 284, 322, 343, 390, 392, 401, 402, 409, 429, 430, 461

Mısır Çarşısı 390, 392, 401, 402, 409
Mızıka-ı Hümayun 334
Mihrişah İmareti 369, 403
Mihrişah Sultan İmareti 403
Mimar Çeşmesi 410
Mimar Mektebi 410
Mondros 87, 97, 132, 168, 260, 286, 288, 455
Mondros Mütarekesi 87, 168, 260, 286, 455
Monteclin Şatosu 179
Morning Post 77
Moskova 17, 245
Mudanya 12, 16, 23, 26, 27, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 41, 44, 45, 47, 48, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 208, 212, 238, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 263, 270, 271, 272, 274, 277, 278, 280, 290, 292, 341, 468
Mudanya Konferansı 31, 32, 35, 64, 65, 77, 254, 263, 271, 272
Mudanya Mütarekesi 23, 26, 31, 35, 41, 252, 253, 254, 255, 256, 290, 292, 341
Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni 410
Musevi 235, 287, 400, 412, 415, 416, 423, 424, 428, 429
Mustafa Ağa Mescidi 424
Müttefik Kuvvetler 27, 34, 59, 63, 65, 71, 74, 77, 79, 81, 174

N

Nağra Burnu 64
Nakşıdil Türbesi 376
Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi 102, 107
Nice 90, 343, 344, 392, 424, 425, 428, 429
Niş 161
Nişantaşı 197, 223, 317, 318

O

Orient Express 23
Ortaköy 346
Osmanlı Bahriye Mızıkası 226
Osmanlı Bankası 86, 223, 423

P

Parga Çiftliği 412, 420
Paris 7, 12, 21, 51, 52, 62, 65, 71, 82, 106, 160, 166, 178, 179, 188, 189, 352, 353, 356, 415, 417, 419, 429
Paris Konferansı 106, 166, 178
Paris Konservatuarı 415
Penjap Alayı 93
Pera Palas Orkestrası 226
Pera Palas Oteli 78, 93, 199, 204, 212, 223, 226, 270, 378
Pera Rum Kulübü 466, 473
Plevne 420
Polonyalı 235
Polverista 328, 340, 341, 342
Pontus 98, 106

Q

Queenstown 11
Quetta 44, 51, 53, 56

R

Ragıp Paşa Apartmanı 365
Reşit Paşa Türbesi 377
Reşit Paşa Vapuru 213
Reuter 302, 308
Rolls-Royce 14
Roma 92, 170, 328, 340
Romanyalı 235
Rum 87, 108, 168, 235, 244, 261, 279, 286, 287, 288, 289, 364, 365, 435, 444, 466, 473
Rumeli 19, 59, 131, 212, 213, 215, 219, 261, 353, 382, 385, 397, 411, 454
Rumeli Hisarı 19, 59, 397, 454
Rus 17, 61, 70, 71, 160, 206, 211, 221, 222, 235, 279, 287, 360
Rus Sefarethanesi 211
Rusya 4, 15, 52, 61, 258

S

Sadaret 96, 98, 107, 131, 136, 152, 159, 166,

170, 187, 192, 395, 408, 419
Sait Paşa Konağı 316, 317
Sakarya 21, 62, 313, 340, 415, 431, 432
Sakarya Nehri 21, 62
Sakızağacı Caddesi 365
Saltanat Şurası 89, 98, 170
Samatya 215
Samsun 94, 98
Sanayi-i Nefise Mektebi 409
Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Osmaniyesi 359
Sanremo 33, 57, 90, 106, 156, 302, 306, 308, 309, 332, 333, 334, 335, 343, 348, 427, 430, 435, 436, 438, 439
Sarayburnu 108
Sarraf 415, 420
Seddülbahir 40
Selanik 74, 361
Selimiye 216, 222, 405, 438
Selimiye Kışlası 222, 405
Sevr 16, 58, 89, 166, 170, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 261, 383, 430
Sevr Antlaşması 16, 166, 170, 177, 180, 182, 184, 185, 261
Sevr Porselen Fabrikası 184
Seyrüsefain 216
Sırp 212, 235, 382
Silivri 70
Silivrikapı 410
Sipahi Ocağı 223, 226, 228, 442, 443
Sivas 88, 104, 109, 110, 111, 114, 130, 131, 132, 133, 166
Sivas Kongresi 109, 114, 130, 131
Slavya (Çek Futbol takımı) 476
Sofya 383
Söğüt Yatı 108
Splendid 36, 52, 70
Standard Oil Gaz Kumpanyası 405
Struma 74
Sudan 284
Sultanahmet 107, 400, 459
Sultanahmet Cezaevi 107
Sultan Mahmut Türbesi 368, 404
Sultan Selim Camii 438, 439
Suriye 13, 93, 97, 101, 110, 182, 342, 397, 438, 439
Surp Agop 440, 441, 443
Surp Agop Ermeni Merkez Mezarlığı 441
Suvla 74
Süleymaniye Camii 378
Süleyman Paşa Vakfı 369
Şam 438, 439, 440
Şark 76, 97, 104, 106, 223, 246, 270, 368, 419, 424, 425
Şark Çarşısı 368, 424, 425
Şark Han 419, 424
Şehremaneti 352, 355, 368, 384, 386, 398, 401, 402, 403, 406, 407, 408, 410, 411, 413, 419
Şehzadebaşı 86, 91, 92, 120, 122, 123, 282
Şehzadebaşı Mızıka Karakolu 122, 123
Şeyhülislam 131, 260, 375, 408, 489
Şile 71, 74
Şişhane Karakolu 385, 390
Şişli 43, 44, 200, 362

T

Taksim 159, 192, 193, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 219, 287, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 368, 369, 370, 371, 373, 387, 392, 413, 420, 440, 442, 443, 451, 458, 460, 462, 464, 467, 471, 472, 476, 478, 479, 480, 481
Taksim Aya Triada Kilisesi 159
Taksim Bahçesi 219, 369, 413, 440, 442
Taksim Camisi 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364
Taksim Cumhuriyet Anıtı 203, 204, 206, 207
Taksim Kışlası 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 392, 458
Taksim Mehmetçik Camii Şerifi 362
Taksim Meydanı 202, 203, 204, 206, 207, 355, 356

Taksim Talimhane Meydanı 205
Taksim Topçu Kışlası 203, 204, 206, 207, 413, 442
Takvim-i Vekayi 136, 306, 349, 358, 359, 369, 390, 424, 432, 436
Talimhane 205, 353, 354, 355, 356, 361, 369, 370, 440
Talimhane Meydanı 205, 353, 354, 355, 356, 361, 369
Tarabya 16, 19, 22, 43, 53, 56, 59, 193, 282, 285, 451, 454
Tarabya Yazlık Sarayı 43
Tatavla (Kurtuluş) 202, 205
Tayyare Cemiyeti 94
TBMM 66, 89, 94, 96, 101, 102, 127, 156, 159, 160, 167, 214, 243, 245, 255, 257, 273, 274, 275, 276, 277, 280, 302, 313, 316, 327, 349, 361, 430, 433, 434, 437, 474
Tekirdağ 215
Tepebaşı Kabristanı 387
Terkos 21, 377, 404
The Orient News 37, 112, 113, 117, 128, 134, 135, 144, 167, 217, 223, 231, 235, 238, 244, 245, 247, 347, 441, 442, 443, 444, 445, 447, 459
Tokatlıyan Oteli 223
Tophane 124, 125, 309, 328, 376
Topkapı 108, 338
Topkapı Sarayı 338
Tozkoparan Kabristanı 387
Trabzon 213, 273
Trakya 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 36, 47, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 79, 82, 106, 237, 238, 242, 248, 249, 250, 251, 271, 274, 280, 342
Trinite Kilisesi (Taksim) 204
Tünel 286
Türk-Alman Yurdu 369, 404

U

Ulster 3, 4, 55
Üsküdar 35, 36, 72, 326, 369, 385, 387, 404, 405

V

Vahdet-i Milliye Heyeti 95
Valetta 337
Vaterloo İstasyonu 290
Vefa Meydanı X, 403
Versailles 4, 8, 54, 169, 177
Villa Magnolia 335
Viyana Müzesi X, 379

W

Washington 7, 71, 232
Weimar 160
Woolwich 14

Y

Yahudi 260, 414, 418, 425, 429, 430, 444
Yahudiyân 400
Yanya 412
Yavuz Sultan Selim Camisi 440
Yedikule 410, 411
Yemen 342, 361
Yeni Cami 390, 391, 394, 398, 400
Yeniköy 19, 59, 454
Yıldız Hamidiye Camii 415
Yıldız Kışlası 308
Yıldız Meydanı 33
Yıldız Sarayı 221, 232, 276, 301, 308, 316, 327, 341, 349, 361, 416, 423
Yozgat 102, 103, 328
Yugoslavyalı 235
Yunan 16, 17, 20, 21, 22, 26, 27, 29, 36, 46, 50, 54, 58, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 70, 79, 87, 148, 150, 152, 156, 167, 180, 181, 182, 184, 185, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 212, 214, 216, 218, 219, 220, 224, 225, 242, 243, 250, 254, 261, 279, 283, 285, 287, 289, 293, 334, 339, 340, 362, 382, 431, 437, 468
Yuşa 411

Z

Zonguldak 213, 416

İlk kez yayımlanan anılar ve belgelerle

İşgal İstanbul'u (1918-23)

- General Sir Charles Harington'ın Türkiye anıları.
- Harington'ın yazmadığı ve yazamayacağı gerçekler.
- Kuva-yı Milliye İngilizlere nasıl meydan okudu?
- Vahdettin ve damadının İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma.
- İngiliz donanması en büyük fabrikamızı nasıl yok etti?
- Harington'ın İstanbul'da kurduğu casusluk teşkilatı.
- Nemrut Mustafa'ya taş çıkaran İngiliz mahkemesi.
- Vahdettin'in Türk sığınmacılara inanılmaz ihaneti.
- İzmir Marşı söyleyenler Divan-ı Harp'te nasıl yargılandı?
- 90 yıl önce yayımlanan Kurtuluş Savaşı'nın ilk tarihçesi
- Haseki Sultan Hamamı'nın utanç veren, ibretlik tarihi.
- Vahdettin, Taksim Camisi'ni gayrimüslimlere nasıl sattı?
- Amerikalılar, kiraladıkları camiyi çökertip nasıl kaçtılar?..
- Vahdettin, Mimar Sinan'ın şaheserini nasıl yıktırdı?..
- Müslüman Mezarlıkları Padişah fermanı ile nasıl satıldı?
- Vahdettin'in Kasımpaşa-Beyoğlu Müslümanlarına ihaneti!
- Şinasi'nin mezarı, apartmanların altında nasıl kaldı!..
- Vahdettin, tarihi Lâleli Medresesi'ni nasıl yok etti?
- Ayazpaşa Mezarlığı gayrimüslimlere nasıl satıldı?
- Ağa Camisi satılmaktan son anda nasıl kurtuldu?
- Vahdettin'in Kur'an-ı Kerim ve Hadis meali yasağı?
- Harington, tarihi Ermeni Mezarlığı'nı nasıl yok etti?
- Vahdettin, Madalya ve Nişan geleneğini nasıl rezil etti?
- Camilerimizde ilk kez Türkçe okunan Cuma Hutbesi.
- Harington, Türklerle savaşmayı neden göze alamadı?
- "İslâm Halifesi" beş karısını düşmana nasıl emanet etmiş?...
- Harington'ın Sultan Vahdettin'i kurtarma operasyonu.
- Velid Bey'den General Harington'a tokat gibi mektup!..
- Vahdettin kurtarıcısı Harington'a nasıl teşekkür etti?
- Fenerbahçe İşgalcilere son darbeyi nasıl vurdu?

www.demkaryayinevi.com

KDV Dahil 50 TL

demkar yayınevi
DEMKAR YAYINEVİ Ltd. Şti.

Abide-i Hürriyet Cad.
Harzemşah Sk. No: 25/8
38381 Şişli - İSTANBUL
Tel: (0212) 241 39 41
post@demkaryayinevi.com

9 786056 307911